VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

ČESKÉ VYDÁNÍ PŘIPRAVIL
ÚSTAV DĚJIN
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY

SVAZEK

9

1960

STÁTNÍ
NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA

L27656

Z fotokopií listů „New-York Daily Tribune", „People's Paper" aj. přeložil Robert Miller. Uspořádáno a redigováno podle Marx-Engels, Sočinenija, izdanije vtoroje, tom 9, Gospolitizdat, Moskva 1957.

PŘEDMLUVA

Devátý svazek Spisů Karla Marxe a Bedřicha Engelse obsahuje články, které napsali od března do prosince roku 1853. Většina těchto článků byla uveřejněna v amerických novinách „New-York Daily Tribune".

Období, o němž pojednávají Marxovy a Engelsovy práce zařazené do tohoto svazku, je obdobím hluboké politické reakce v evropských zemích. Po porážce revolucí z let 1848—1849 byl revolučně demokratický tisk umlčen. Marx a Engels neměli jinou možnost, jak udržovat spojení s masami a jak působit na veřejné mínění, než prostřednictvím pokrokového listu „New-York Daily Tribune", jehož spolupracovníkem se Marx stal v srpnu roku 1851. Publicistická práce v „Tribune" se od té doby stala pro Marxe i pro Engelse, kterého Marx do psaní článků neoficiálně zapojil, jednou z důležitých stránek jejich revoluční činnosti.

Vedle článků pro „New-York Daily Tribune" napsal Marx v této době i řadu článků pro chartistický list „People's Paper", který vycházel od května 1852 za redakce Ernesta Jonese. Mimoto vycházely v „People's Paper" i některé Marxovy články napsané pro „Tribune". Zkráceně otiskoval některé Marxovy články z „Tribune" také německý list „Reform", vydávaný v USA od března 1853 za přímé účasti Josepha Weydemeyera.

Marxova a Engelsova revoluční publicistika byla nerozlučně spjata s jejich teoretickými pracemi a s celou jejich stranickopolitickou činností. Svou novinářskou práci spojoval Marx se studiem nejdůležitějších problémů politické ekonomie, se studiem světových dějin, zejména dějin, ekonomiky a sociálního zřízení koloniálních

zemí a zahraniční politiky a diplomacie evropských států. Engels dál soustavně studoval vojenskou vědu, zabýval se problémy jazykovědy, slovanskými a východními jazyky.

V článcích pro noviny se Marx a Engels opírali o výsledky svého vědeckého studia. Zároveň jim novinářská činnost pomáhala sledovat události v hospodářském i politickém životě, sbírat fakta a materiál pro vědecké práce. Značnou část ekonomických materiálů citovaných v článcích pro „Tribune" využil Marx později v „Kapitálu". Zakladatelé vědeckého komunismu nejen sami věnovali velkou pozornost rozpracovávání teorie, ale nabádali i své stoupence, aby využívali dočasné přestávky v revolučních bojích a doplnili si své teoretické znalosti, aby se připravovali na nový revoluční rozmach. Marx a Engels pevně věřili, že vítězství kontrarevolučních sil je přechodné, a tuto víru se snažili vštípit i proletářským bojovníkům.

Po rozpuštění Svazu komunistů neexistovala sice žádná mezinárodní proletářská organizace, avšak Marx a Engels nadále udržovali spojení s činiteli dělnického hnutí různých zemí, snažili se na ně ideově působit a pomáhat jim v jejich obtížném boji v době reakce. Prostřednictvím dřívějších členů Svazu komunistů, Josepha Weydemeyera a Adolpha Clusse, mohli působit na dělnické hnutí v Americe, prostřednictvím Ernesta Jonese a dalších vedoucích pracovníků revolučního chartismu na anglické dělníky. Své publicistické činnosti v „New-York Daily Tribune" a v „People's Paper" využívali Marx a Engels k odhalování nespravedlností a zlořádů kapitalistického systému, k pranýřování reakčního zřízení v evropských státech, ke kritice buržoazní ideologie, k odůvodňování stanoviska a taktiky proletariátu v nejdůležitějších otázkách vnitřní i zahraniční politiky různých zemí.

Marx a Engels nemohli však své názory propagovat v „Tribune" zcela volně, vážnou překážkou tu byl buržoazní světový názor redaktorů těchto novin. Proto si Marx a Engels museli počínat velmi obratně, museli umět vyjádřit své názory někdy i nepřímo, v jinotajích, a přitom se ve svých článcích důsledně řídit linií v lecčem odlišnou od linie redakce těchto novin. Už v roce 1853 se ve vztazích redakce „Tribune" k Marxovi začaly projevovat

nejen podstatné názorové rozdíly, nýbrž i bezohledné a vykořisťovatelské jednání majitelů a redaktorů listu vůči spolupracovníkům, typické pro buržoazní novinářské mravy. Bez dohody s Marxem začala redakce „Tribune" uveřejňovat jeho články jako nepodepsané úvodníky, několik Marxových článků nebylo vůbec uveřejněno, některé články redakce svévolně rozdělovala, redakčně upravovala a doplňovala vlastními dodatky, které byly někdy v rozporu s obsahem i stylem Marxových článků. Marx byl tímto jednáním rozhořčen a nejednou proti němu protestoval. Ale protože tehdy nevycházel téměř žádný dělnický a revolučně demokratický tisk, byla pro Marxe spolupráce s „New-York Daily Tribune" důležitá a musel si jí vážit.

Marxova a Engelsova publicistika z tohoto období je po obsahové stránce neobyčejně bohatá a různorodá. Ve svých článcích objasňovali všechny významnější jevy v dělnickém hnutí, boj utlačovaných národů za svobodu a nezávislost, hospodářskou situaci v různých zemích i nejdůležitější politické a vojenské události v Evropě, v Asii i v Americe. Různé aktuální události podrobovali na základě metody dialektického materialismu všestrannému, hluboce vědeckému rozboru, a tak vyvodili celou řadu velmi důležitých teoretických zobecnění a politických závěrů.

Marxova a Engelsova pozornost, jak je vidět z prací otištěných v tomto svazku, se tehdy soustřeďovala hlavně na tři skupiny otázek: na hospodářskou situaci evropských zemí, zejména Anglie jako nejvyspělejší kapitalistické země, a v souvislosti s tím na perspektivy nového rozmachu demokratických a proletářských hnutí; na koloniální politiku kapitalistických mocností a národně osvobozenecký boj utlačovaných národů; na mezinárodní vztahy v souvislosti se zostřováním rozporů mezi evropskými státy na Blízkém východě, s přípravou války a zahájením válečných akcí mezi Ruskem a Tureckem.

Novým důležitým rysem vědecké a publicistické činnosti zakladatelů marxismu byl v této době jejich hluboký zájem o historické osudy koloniálních a závislých asijských zemí, především Indie a Číny. Právě tehdy začínají soustavně uveřejňovat v tisku články osvětlující situaci v těchto zemích a odhalující lupičskou koloniální politiku kapitalistických zemí.

V článcích zařazených do tohoto svazku „Otázky války. — Britské obyvatelstvo a obchodní výkazy. — Činnost parlamentu", „Politické události. — Nedostatek chleba v Evropě", „Západní mocnosti a Turecko. — Blížící se hospodářská krize. — Stavba železnic v Indii", „Válka. — Stávky. — Drahota" a v řadě dalších analyzuje Marx hospodářskou situaci v evropských zemích a charakterizuje stav průmyslové výroby, především v Anglii, stav zemědělství, vnitřního i mezinárodního obchodu, cen na trhu, devizových kursů atd. Na četných příkladech zkoumá různé fáze probíhajícího obchodně průmyslového cyklu a konkretizuje tezi, kterou vyslovil už ve svých ekonomických pracích ze čtyřicátých let, o cyklickém charakteru vývoje výroby za kapitalismu. Odhaluje zákonitosti působící v kapitalistické ekonomice a vyvrací falešná tvrzení buržoazních ekonomů a publicistů, podle nichž je kapitalismus systém, který prý je založen na harmonii, přináší blahobyt všem třídám obyvatelstva a odpovídá samým zákonům přírody. Celé tajemství buržoazní politické ekonomie, praví Marx, „spočívá prostě v tom, že přeměňuje přechodné společenské vztahy, příznačné pro určité historické období a odpovídající danému stavu materiální výroby, ve věčné, obecné, neměnné zákony, přirozené zákony, jak je nazývají ekonomové" (viz tento svazek, str. 276). Hlavní vadou buržoazní politické ekonomie je, jak napsal Marx, že její představitelé „vidí ekonomické meze daného údobí, ale nechápou, že tyto meze jsou samy omezeny a běh dějin je nutně odstraní právě tak, jako je kdysi vytvořil" (tamtéž).

V Marxových článcích nacházíme výstižnou charakteristiku buržoazního liberalismu, zejména anglických freetraderů, kteří pokryteckými frázemi o „svobodě", „harmonii" a „rozkvětu" zastírali nelidské vykořisťování námezdních dělníků. Marx ukazuje pravou tvář freetraderů jako obhájců kapitalismu a nepřátel dělnické třídy. Rozbíjí iluze šířené freetradery, že bude-li zavedena svoboda obchodu, zmizí hospodářské krize. Neudržitelnost tvrzení freetraderů, že je možný vývoj kapitalismu bez krizí, se jasně projevila, jak poznamenává Marx, už koncem roku 1853, kdy fázi prosperity vystřídala fáze stagnace v průmyslu i v obchodu a v mnoha výrobních odvětvích se začaly objevovat krizové jevy. První světová

krize, která pak vypukla v roce 1857, plně potvrdila správnost Marxovy teze, že příchod nové hospodářské krize je nevyhnutelný a že všechny pokusy buržoazie odstranit rozpory, organicky vlastní kapitalismu, jsou marné.

S Marxovými ekonomickými přehledy těsně souvisí jeho články o finanční otázce „Nová finanční eskamotáž, aneb Gladstonovy pence", „Velké činy vlády", „Libry, šilinky a pence, aneb třídní rozpočet a komu jde k duhu", „Mýdlo pro lid, pamlsek pro ‚Times'. — Koaliční rozpočet" a další. Část těchto článků byla napsána pro chartistický list „People's Paper". Marx v nich ukazuje dělnickým čtenářům třídní charakter hospodářské politiky buržoazního státu, pravou podstatu finančních a daňových opatření britské vlády. Gladstonův rozpočet hodnotí Marx jako „rozpočet třídní, rozpočet buržoazie napsaný aristokratickým perem" a ukazuje složitý mechanismus buržoazního finančního a daňového systému jako nástroje k útlaku lidových mas. Tyto články, stejně jako články o jiných ekonomických otázkách, podávají výstižný obraz o těžkém postavení britských pracujících, o absolutním i relativním zbídačování dělnictva, o zostřování rozporů mezi buržoazií a proletariátem, které se projevovalo ve velkých třídních konfliktech.

Marx líčí ve svých článcích stávkový boj anglických dělníků a činnost odborových sdružení — trade-unionů, které za těchto bojů vyrůstaly. V článcích „Anglická prosperita. — Stávky. — Turecká otázka. — Indie", „Ruská politika vůči Turecku. — Dělnické hnutí v Anglii", „Panika na londýnské burze. — Stávky" a dalších uvádí Marx podrobné údaje o stávkách v anglických průmyslových obvodech a zdůrazňuje nový a kladný jev, že se těchto stávek účastní neorganizovaní dělníci; rozbírá požadavky stávkujících, odhaluje surový postup továrníků a buržoazních úřadů proti stávkujícím dělníkům, hodnotí charakter stávkového hnutí a jeho úlohu v boji za osvobození proletariátu.

Marx hodnotí stávky jako výrazný projev třídní války, která probíhá v kapitalistické společnosti — války mezi prací a kapitálem. Dokazuje, že stávky jsou za kapitalistického zřízení zákonitým jevem, že jsou prostředkem, jak omezovat zvůli továrníků a zajistit dělnictvu nezbytné existenční podmínky.

Velice důležité jsou Marxovy vývody o významu stávek: probouzejí energii pracujících, sjednocují pracující do boje proti vykořisťovatelům. Tyto myšlenky jsou přímým rozvinutím tezí zakladatelů marxismu o dělnických sdruženích jako škole třídního boje proletariátu, které vyslovili již v dílech „Postavení dělnické třídy v Anglii", „Bída filosofie" a „Manifest Komunistické strany". Hlavní význam stávek je podle Marxe v tom, že na dělníky působí morálně a politicky, že je vychovávají k proletářské solidaritě, že je pomáhají sjednocovat a organizovat. „Bez velkých střídajících se fází ochablosti, prosperity, horečného podnikání, krize a úpadku, jimiž prochází moderní průmysl v periodicky se opakujících cyklech, provázených stoupáním a klesáním mezd a ustavičnou válkou mezi zaměstnavateli a dělníky, která přesně odpovídá těmto změnám ve mzdách a ziscích, by dělnická třída ve Velké Británii a v celé Evropě byla potlačenou, duševně zaostalou, vyčerpanou, povolnou masou, stejně neschopnou osvobodit se vlastními silami jako masa otroků ve starém Řecku a Římě" (viz tento svazek, str. 196).

Tam, kde charakterizuje dělnické hnutí v Anglii, rozvíjí Marx dále myšlenky, které vyslovil už v „Bídě filosofie", o jednotě hospodářského a politického boje a o rozhodujícím významu politického boje pro osvobození proletariátu z kapitalistického otroctví. V řadě svých článků Marx zdůrazňuje, že nestačí jen hospodářský boj, i když má velký význam pro sjednocování a výchovu dělníků, že je nezbytné, aby se proletariát organizoval v celonárodním měřítku, že je pro dělnickou třídu důležité, aby si vytvořila vlastní masovou politickou stranu a zahájila boj za dobytí politické moci. Marx a Engels podporovali Jonese a další revoluční chartistické vůdce, kteří usilovali o sjednocení britského proletariátu v celonárodním měřítku, o obnovení chartistického hnutí na novém základě a spojovali boj za Chartu s propagováním revolučního socialismu. Velký význam přikládali zakladatelé marxismu boji anglických dělníků za Lidovou chartu, v níž se žádalo zavedení všeobecného volebního práva. Za situace, kdy anglický proletariát tvořil většinu obyvatelstva a vládnoucí třídy ještě neměly silný vojensko-byrokratický aparát, mohlo se všeobecné volební právo stát pákou k nastolení politického panství proletariátu jako nezbytného předpokladu k provedení revolučních socialistických přeměn. Jonesovy projevy na dělnických shromážděních, které Marx často ve svých článcích citoval, svědčí o plodném vlivu vědeckého komunismu na tohoto vynikajícího činitele anglického proletariátu.

Marx a Engels pozorně sledovali i příznaky počínajícího revolučního vření na evropském kontinentě. Ve svých článcích upozorňoval Marx na nespokojenost lidových mas v Německu, ve Francii a v Itálii, která se zatím hlasitě neprojevuje.

V článku „Ruské vítězství. — Postavení Anglie a Francie" ukazoval Marx, jak hospodářské potíže, růst drahoty atd. zostřují politickou situaci ve Francii. Nespokojenost širokých mas, zejména značné části rolnictva, s vládními opatřeními Ludvíka Bonaparta, jak zdůrazňoval Marx, svědčí o vratkosti kontrarevolučního režimu druhého císařství. V článku „Politické události. — Nedostatek chleba v Evropě", o němž jsme se už zmiňovali, připomíná Marx hladové vzpoury v papežském státě, v Ravenně a na jiných místech v Itálii. V článcích z roku 1853, v nichž psal o perspektivách národně osvobozeneckého hnutí v Itálii, kritizoval Marx znovu Mazziniho a jeho stoupence za to, že nepřihlíželi k objektivním podmínkám a pokračovali ve své dřívější spiklenecké taktice.

Spikleneckou taktiku, dobrodružnost a sektářství v revolučním hnutí odsuzuje i Marxův pamflet „Rytíř šlechetného vědomí", který obsahově navazuje na Marxovy a Engelsovy práce „Velikáni emigrace" a „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům", zařazené do osmého svazku Spisů. V tomto díle Marx znovu pranýřuje maloburžoazní pseudorevolučnost a frazérství, demagogické zahrávání si s revolucemi a spiknutími, v nichž se vyžívali vůdcové maloburžoazní emigrace. Pamflet měl demaskovat zejména jednoho z pohlavárů bývalé sektářské frakce Svazu komunistů, Augusta Willicha, který použil demokratického tisku emigrantů k pomlouvačným útokům na proletářské revolucionáře. Tato Marxova práce, do níž byl pojat i Engelsův dopis o Willichovi, obsahuje satiricky zabarvenou charakteristiku tohoto typického hrdiny maloburžoazního frazérství a propagátora dobrodružné taktiky. Marx připomíná Willichovy směšné „revoluční" plány a ostře odsuzuje voluntarismus a subjektivismus, příznačné pro stoupence spiklenecké taktiky,

ukazuje, že nejsou schopni střízlivě posoudit situaci a v politice jsou krajně nepevní. Pamflet „Rytíř šlechetného vědomí" obsahuje však vedle toho také řadu důležitých údajů z dějin Svazu komunistů a mezinárodního dělnického hnutí po revolucích z let 1848 až 1849.

Na rozdíl od Mazziniho, Willicha a jiných maloburžoazních činitelů, kteří nebrali v úvahu objektivní ekonomické a politické podmínky a spoléhali na „revoluční" dobrodružství a spiknutí, považoval Marx za hlavního činitele, který vytvoří podmínky pro nový revoluční rozmach, růst ekonomických rozporů kapitalismu, nevyhnutelný příchod nové hospodářské a politické krize a současné zostřování třídního boje v evropských zemích. Marx napsal, že „krizi nevyvolá ani řečnění demagogů, ani tlachání diplomatů; nepochybnou předzvěstí evropské revoluce jsou blížící se hospodářské pohromy a sociální otřesy" (viz tento svazek, str. 339).

Při rozboru předpokladů a perspektiv příštích revolucí v Evropě přihlíží Marx nyní k novému důležitému činiteli. Zdůrazňuje revolucionující vliv, který na evropské země mají hluboké přeměny probíhající v zemích asijského kontinentu, tohoto objektu dobyvačné kolonizátorské politiky kapitalistických států. Zakladatelé marxismu si uvědomovali, jaký nesmírný význam budou mít revoluční důsledky toho, že vtahováním těchto zemí do sféry kapitalistického vývoje byly rozbity patriarchálně feudální vztahy ve východních zemích, zejména v Číně a v Indii. S hlubokými sympatiemi sledovali osvobozenecký boj lidových mas proti kolonizátorům, který se v těchto zemích rozvíjel. Na toto téma napsal Marx v roce 1853 několik zvláštních článků, které jsou zařazeny do tohoto svazku. Tyto články, napsané po pozorném prostudování mnoha pramenů, jsou skvělým příkladem Marxova a Engelsova nesmiřitelného boje proti kolonialismu, proti barbarskému útlaku a vykořisťování národů koloniálních a závislých zemí kapitalistickými mocnostmi.

V obsahově hlubokém článku „Revoluce v Číně a v Evropě" líčí Marx vliv dobyvačné politiky koloniálních kapitalistických mocností, především Anglie, na vnitřní situaci největší asijské země. Ukazuje, jak zhoubný vliv má konkurence anglického zboží na

čínský domácí průmysl, jak anglický dovoz opia do Číny způsobil takový odliv stříbra z Číny, že čínskému hospodářství začalo hrozit úplné vyčerpání, jak kontribuce, kterou Čína musela platit Anglii po dobyvačné první „opiové" válce, vedla k obrovskému vzrůstu daní. To všechno, spolu s vnitřními příčinami sociálního rázu, vyvolalo v Číně mohutnou rolnickou revoluci proti místním feudálům a cizím uchvatitelům, známou v dějinách jako povstání tchaj-pchingů.

„Ať měla chronická povstání, která v Číně propukají už po deset let," napsal Marx, „a která nyní vyústila v jedinou mohutnou revoluci, jakékoli sociální příčiny a ať se tyto příčiny projevovaly v jakékoli formě — náboženské, dynastické nebo národnostní — podnět k tomuto vzplanutí zavdala nesporně anglická děla, která vnutila Číně omamný jed zvaný opium" (viz tento svazek, str. 122—123).

Marx upozorňuje na to, že ozbrojené síly Anglie, Francie a Spojených států amerických přímo pomáhají reakční mandžuské dynastii potlačovat tchaj-pchingské povstání, a pranýřuje vražednou úlohu evropské a americké buržoazie, která pomáhá rdousit osvobozenecká lidová hnutí ve východních zemích.

Na základě hlubokého rozboru dospívá Marx k závěru, že vliv čínské revoluce se později určitě projeví v Anglii a jejím prostřednictvím v celé Evropě. Události v Číně měly za následek zúžení čínského trhu pro anglický obchod, a to musí také urychlit příchod průmyslové krize. Mezinárodní význam čínské revoluce zdůraznil Marx těmito slovy: „... vrhne jiskru do výbušné miny dnešního průmyslového systému a způsobí výbuch dávno dozrávající všeobecné krize, která se rozšíří za hranice a po níž vzápětí přijdou politické revoluce na kontinentě" (viz tento svazek, str. 127).

Závěr, k němuž došel Marx, že revoluční hnutí v Evropě a na Východě spolu souvisí a navzájem se ovlivňuje, byl neobyčejně důležitý pro marxisty při rozpracovávání problémů revolucí v koloniálních zemích. V. I. Lenin vycházel z tohoto závěru, když rozpracovával učení o osvobozeneckém boji lidových mas v koloniích jako důležité záloze proletářské revoluce.

Devátý svazek Spisů obsahuje několik Marxových článků o In-

dii „Britské panství v Indii", „Východoindická společnost, její historie a výsledky její činnosti", „Budoucí výsledky britského panství v Indii" a další, které tvoří jakousi sérii a patří hloubkou vědeckého rozboru a pádností, s níž jsou usvědčováni angličtí kolonizátoři, k nejlepším Marxovým dílům o národnostní a koloniální otázce.

Britského panství nad Indií, touto obrovskou zemí s nesmírným přírodním bohatstvím a starobylou civilizací, používá Marx jako příkladu, na němž odhaluje charakteristické rysy systému koloniálního panství kapitalistických států nad hospodářsky zaostalými východními zeměmi. Sleduje tu nejdůležitější etapy anglických výbojů a koloniálního zotročování Indie od dob původní kapitalistické akumulace. Odhaluje úlohu Východoindické společnosti, která se stala nástrojem k porobení Indie, loupežnými válkami se zmocňovala indického území, využívala feudálních rozepří mezi místními vladaři a vyvolávala nesváry mezi kmeny a kastami. Marx zdůrazňuje, že loupeže a výboje, které podnikali kolonizátoři v Indii, měly sloužit k obohacení a posílení oligarchie pozemkových a finančních magnátů v Anglii. Neúprosně odhaluje, jak se hrabivá kasta spekulantů ze City, velkostatkářů a úředníků Společnosti obohacovala na účet mas indického lidu, jejž kolonizátoři vehnali do krajní bídy. V článku „Problém turecké války. — ‚New-York Tribune' v dolní sněmovně. — Správa Indie" ukazuje Marx parazitismus byrokratického správního systému vytvořeného anglickou oligarchií, při němž masy indického lidu žijí v naprostém bezpráví a jsou vydány zvůli britských koloniálních úřadů. Pranýřuje nicotné reformy ve správě Indie, uskutečňované britskými vládnoucími třídami bez sebemenší účasti zástupců indického lidu; odhaluje třídní smysl těchto reforem — úsilí různých vrstev anglické obchodní a průmyslové buržoazie omezit monopol Východoindické společnosti, získat nejprve přímý přístup k indickým trhům a příjmům z indických daní, a tak zvýšit svůj podíl z koloniálního vykořisťování indického lidu.

Otřesný je obraz lupičského hospodaření britských kolonizátorů v Indii, který tu Marx podává. Britští vládci Indie zdědili po východních panovnících určitá správní odvětví, např. finanční

a vojenské, a využili jich k olupování a utlačování lidu, zanedbali však třetí odvětví, jemuž se pečlivě věnovali i východní despotové — správu veřejných prací. Následkem toho dospělo závlahové zemědělství v Indii k naprostému úpadku. Konkurence anglického průmyslového zboží zničila indickou řemeslnou výrobu, zejména ruční předláctví a tkalcovství, a odsoudila k záhubě milióny obyvatel Indie. Na indické obyvatelstvo byla uvalena těžká pozemková daň, daň ze soli a bylo zatíženo celým systémem finančního vydírání, který kolonizátoři zavedli. Angličané zničili zastaralé patriarchální formy občinové držby půdy, ale přitom ve veřejném a politickém zřízení Indie zachovali a upevnili spoustu feudálních přežitků, brzdících pokrokový vývoj země. V bengálském presidentství zavedli zamíndárský systém, v madráském a bombajském systém raijatvárí, a tak v organizaci indického zemědělství zachovali a dokonce posílili různé druhy otrockého pachtu, předkapitalistické formy vykořisťování rolníků statkáři, prostředníky a výběrčími daní. Při tom i onom systému, konstatuje Marx, „jsou raijati — a ti tvoří jedenáct dvanáctin všeho indického obyvatelstva — strašlivě zbídačováni" (viz tento svazek, str. 242). Marx dospívá k závěru, že bída, kterou na Indii uvalili britští uchvatitelé, je „nekonečně trýznivější než všechno, co Hindustán vytrpěl předtím" (viz tento svazek, str. 155). V souvislosti s tím Marx vyslovuje hlubokou myšlenku, že dravčí vykořisťovatelská povaha kapitalismu se neprojevuje nikde tak zřetelně jako právě v koloniích. „Hluboké pokrytectví buržoazní civilizace a od ní neoddělitelné barbarství vyvstane před našimi zraky ve své pravé podobě, jakmile tuto civilizaci pozorujeme nikoli doma, kde si dává záležet na slušných formách, nýbrž v koloniích, kde vystupuje v celé své nahotě" (viz tento svazek, str. 249).

Marx nemilosrdně odhaluje britské kolonizátory, ale přitom ukazuje, že i když byli hnáni jen touhou po zisku a koloniálních loupežích, museli přece jen pomáhat vytvářet prvky kapitalistické ekonomiky v Indii. V době, kdy se v Indii vytvářely kapitalistické vztahy, trpěly masy indického lidu zvlášť těžkou bídou, neboť kolonizátoři bránili svobodnému rozvoji kapitalismu v koloniích a dovolovali, aby tam vznikala jen ta průmyslová odvětví, která byla pro

ně výhodná. Přesto však, jak konstatuje Marx, angličtí uchvatitelé tím, že umožnili, aby v Indii vznikly zárodky kapitalistické výroby, a tím, že rozbili patriarchálně feudální zřízení, bezděčně pomáhali vytvářet předpoklady pro růst ončch sil, které v budoucnu musí jejich panství zničit a skoncovat s koloniálním útlakem Indie.

Charakter a výsledky kolonizátorské politiky Angličanů v Indii hodnotí Marx z hlediska dialektického a historického materialismu a na tomto příkladu ukazuje v celé nahotě rozpornost a dvojakost celé buržoazní epochy. Období panství buržoazie, jak učil Marx, vytvoří materiální základnu pro novou, socialistickou společnost. Tyto materiální předpoklady jsou vytvářeny za cenu neuvěřitelných obětí, které přinášejí masy lidu, krutě vykořisťované buržoazií, jež vláčí celé národy krušnou cestou krve a špíny, bídy a ponížení. Teprve po socialistické revoluci „se přestane lidský pokrok podobat onomu odpornému pohanskému bůžku, který nechtěl pít nektar jinak než z lebek zavražděných" (viz tento svazek, str. 250).

Marx zdůrazňuje, že rozvoj výrobních sil v Indii, spjatý se vznikem kapitalistických vztahů, nepřinese sám o sobě indickým lidovým masám úlevu a nezlepší jejich postavení. Aby toho lid dosáhl, musí sám ovládnout výrobní síly, stát se hospodářem ve své zemi, skoncovat s koloniálním panstvím cizáků. „Indové," napsal Marx, „nebudou sklízet plody nových prvků společnosti, které mezi ně rozsela britská buržoazie, dokud ve Velké Británii samé nebudou dnes vládnoucí třídy vytlačeny průmyslovým proletariátem nebo dokud Indové sami dostatečně nezesílí, aby úplně svrhli anglické jařmo" (viz tento svazek, str. 248). Osvobození Indie je možno dosáhnout jedině proletářskou revolucí v Anglii nebo osvobozeneckým bojem samého indického lidu proti panství kolonizátorů — k tomuto revolučnímu závěru dospívá Marx ve svých článcích o situaci v Indii. Všechny tyto články jsou prodchnuty pevnou vírou, že v budoucnu, až se Indie vymaní z koloniální poroby, dojde k obrodě „této veliké a zajímavé země".

K Marxovým pracím proti kolonialismu patří i článek — rovněž zařazený do tohoto svazku — „Indická otázka. — Irské pachtýřské právo". Marx vidí v Irsku první anglickou kolonii a vypočítává lupičské metody anglických landlordů, kteří vykořisťují irské rolnictvo. Když Anglie uchvátila Irsko a zbavila je národní svobody, byly v této zemi zachovány polofeudální vztahy, „jež umožňují malé *kasty* chamtivých lordíků diktovat irskému lidu podmínky, za nichž mu bude povolována držba půdy a život na ní" (viz tento svazek, str. 186).

Marxovy články o Číně, Indii a Irsku obsahují první teoretické základy politiky proletariátu v národnostní a koloniální otázce. Z hlavních myšlenek těchto článků i těch článků a dopisů, které Marx a Engels o tomto tématu napsali později, vycházel Lenin, když tvůrčím způsobem rozpracovával národnostní a koloniální otázku v epoše imperialismu.

V těsné souvislosti s perspektivami revolučně demokratického a proletářského hnutí a národně osvobozeneckých válek zkoumají Marx a Engels problémy mezinárodních vztahů. Články věnované těmto otázkám tvoří značnou část devátého svazku Spisů. Zakladatelé marxismu považovali za jeden z velmi důležitých úkolů proletářských revolucionářů proniknout taji mezinárodní politiky, demaskovat tajné diplomatické intriky vládnoucích tříd, jejich dobyvačné plány a akce. Vychovávali dělnickou třídu v duchu proletářského internacionalismu, protože v ní viděli sílu schopnou aktivně čelit šovinistické a agresívní politice vládnoucích tříd. Zdůrazňovali, že dělnická třída se musí v mezinárodních konfliktech řídit svou vlastní revoluční linií, jejímž cílem je plné uskutečnění buržoazně demokratických přeměn v Evropě a příprava podmínek pro vítěznou proletářskou revoluci. Z této pozice, z pozice „šesté mocnosti", jak Marx a Engels nazývali evropskou revoluci, vysvětlovali každý mezinárodní problém.

Ve svých článcích o mezinárodních otázkách Marx a Engels nemilosrdně kritizovali celý systém mezinárodních vztahů, vytvořený reakčními vládci evropských států na vídeňském kongresu. Viděli v tomto systému překážku pokrokového vývoje v Evropě, osvobození utlačovaných národů a národního sjednocení politicky roztříštěných zemí. Ostře odsuzovali metody, jichž používala diplomacie vládnoucích tříd — štvaní jednoho národa proti druhému, zastrašování a vydírání, nestoudné zasahování do vnitřních záležitostí malých států.

Největší pozornost věnovali Marx a Engels v té době zostřujícím se rozporům evropských mocností na Blízkém východě, kde se snažily zmocnit se území turecké říše, ovládnout Bospor a Dardanely, získat nadvládu na Balkáně a v maloasijských zemích. O této takzvané východní otázce pojednává velká skupina Marxových a Engelsových článků zařazených do tohoto svazku. Už v prvních Engelsových článcích na toto téma – „Oč vskutku jde v Turecku", „Turecká otázka", „Co bude s evropským Tureckem?" – je vysvětleno stanovisko zakladatelů marxismu k východní otázce. Engels tu rozbírá situaci, která se vytvořila v průběhu dějin na Blízkém východě a na Balkáně v důsledku tureckých výbojů, vysvětluje ekonomické, politické i vojenské příčiny soupeření evropských mocností v souvislosti s osudy tureckých držav a zdůvodňuje stanovisko revolučního proletariátu a evropské demokracie k východní otázce.

K východní otázce, stejně jako k ostatním mezinárodním problémům, přistupovali Marx a Engels z hlediska zájmů revoluce. Zatímco četní západoevropští diplomaté a publicisté, zejména anglický publicista David Urquhart, byli pro zachování reakční feudální osmanské říše, viděli v ní Marx a Engels největší brzdu historického pokroku národů, které se octly pod vládou tureckých dobyvatelů. Zakladatelé marxismu podporovali volání těchto národů po národní nezávislosti a byli pro vytvoření nezávislého slovanského státu na Balkáně. Osvobození utlačovaných národů Balkánského poloostrova od tureckého útlaku považovali Marx a Engels za jeden z nejdůležitějších úkolů evropské revoluce.

Když Engels odhaloval politiku, kterou ve východní otázce provádějí západoevropské vlády, pokrytecky zastírající svůj odpor proti osvobození národů Balkánského poloostrova falešnou doktrínou, že i v této oblasti má být zachován stav zavedený vídeňským kongresem, pranýřoval obhájce statu quo jako stoupence „diplomatické zbabělosti a rutiny", jako protivníky pokrokového vyřešení východního problému. „Nikoli, diplomaté a vlády jednající postaru tuto potíž nevyřeší. Řešení tureckého problému, stejně jako ostatních velkých problémů, je vyhrazeno evropské revoluci. A nebude přehnané, přiřadíme-li tuto napohled vzdálenou otázku k těm, které zákonitě patří do sféry onoho velkého hnutí. Hraniční kameny

revoluce se od roku 1789 posunují stále dál. Předními strážemi minulé revoluce byly Varšava, Debrecín a Bukurešť, předsunutými postaveními příští revoluce se musí stát Petrohrad a Cařihrad. To jsou dva zranitelné body, kde je třeba zaútočit na ruský protirevoluční kolos" (viz tento svazek, str. 59).

V padesátých letech 19. století pokračovali Marx a Engels v boji proti carskému samoděržaví, které bylo, jak názorně ukázaly události z let 1848–1849, úhlavním nepřítelem revoluce. Bojovali rovněž proti těm reakčním silám v evropských zemích, pro které byl carismus nástrojem k potlačování revolučního hnutí a které se jej proto snažily udržet i nadále jako oporu reakce. V některých svých článcích zařazených do tohoto svazku pranýřovali Marx a Engels despotický policejní režim carského Ruska, výbojnou politiku carismu, intriky carské diplomacie i nadržování carismu některými západoevropskými politiky. Strhávali carské vládě masku „přítele" a „ochránce" balkánských národů. Ukazovali, že carismus se snažil využít sympatií národů Balkánského poloostrova, zejména jižních Slovanů, k Rusku, k ruskému lidu, pro své dobyvačné a kontrarevoluční cíle. Jestliže vítězství Ruska ve válkách s Tureckem objektivně napomáhalo osvobozeneckému boji těchto národů proti turecké porobě, reakční politika carismu nutně vyvolávala odpor slovanských národů bojujících za svou svobodu a národní samostatnost.

Marx a Engels považovali carismus za hlavní baštu evropské reakce, za utlačovatele ruského lidu i ostatních národů ruské říše. V posilování carismu viděli velké nebezpečí pro evropskou demokracii. „Před půl stoletím," napsal Lenin v roce 1909, „si Rusko natrvalo získalo pověst mezinárodního žandára. Naše samoděržaví se během minulého století velmi zasloužilo o podporu kdejaké reakce v Evropě a dokonce o přímé vojenské potlačení revolučních hnutí v sousedních zemích. Stačí si třeba jen vzpomenout na tažení Mikuláše I. do Uher a na několikeré účtování s Polskem, abychom pochopili, proč vůdcové mezinárodního socialistického proletariátu, počínaje čtyřicátými lety, nejednou objasňovali evropským dělníkům a evropské demokracii, že carismus je hlavní baštou reakce v celém civilizovaném světě.

Revoluční hnutí v Rusku počínaje poslední třetinou 19. století tento stav věci poněkud změnilo. Čím silněji kolísal carismus pod ranami rostoucí revoluce ve své vlastní zemi, tím slabším se stával jako nepřítel svobody v Evropě" (V. I. Lenin, Spisy, sv. 15, čes. vyd. 1958, str. 464).

Několik článků v 9. svazku Spisů je věnováno rozboru stanoviska Anglie k východní otázce. Jsou to např. články „Urquhart. — Bem. — Turecká otázka ve sněmovně lordů", „Turecká otázka v dolní sněmovně", „Čtyřstranná dohoda. — Anglie a válka" a některé jiné. Je tu nemilosrdně kritizována zahraniční politika anglické vlády, diktovaná, jak Marx a Engels nejednou zdůrazňovali, zištnými zájmy buržoazně aristokratické oligarchie. Zakladatelé marxismu viděli v zahraniční politice britské vlády součást kontrarevoluční úlohy, kterou buržoazně aristokratická Anglie hrála v Evropě od doby válek proti francouzské buržoazní revoluci a která se jasně projevila i v letech 1848—1849, kdy anglická buržoazie ve spojení s carismem a s ostatními reakčními silami rdousila revoluční hnutí. Marx a Engels zdůrazňovali, že anglické vládnoucí kruhy mají strach, aby se konflikt s Ruskem ve východní otázce nerozrostl ve všeobecný revoluční požár na kontinentě, který by se snadno mohl přenést i mezi lidové masy Velké Británie; právě to je spodní tón veškeré britské diplomacie. V Marxových a Engelsových článcích je skvěle vystižena celá řada charakteristických tradičních rysů diplomacie anglických vládnoucích tříd: jejich obojakost, snaha jednat prostřednictvím jiných, provokační úloha v různých evropských krizích, věrolomnost vůči vlastním spojencům.

Odhalováním anglické vládnoucí oligarchie se Marx a Engels snažili podporovat boj anglických pokrokových demokratických sil za odstranění oligarchického režimu a za změnu britské vnitřní i zahraniční politiky. Tomuto cíli byla věnována zejména série Marxových usvědčujících článků „Lord Palmerston", otištěná v „People's Paper" a ve zkráceném znění v „New-York Daily Tribune". Některé z těchto článků vyšly pak v Anglii jako brožury.

„Lord Palmerston" je skvělý pamflet, napsaný po podrobném prozkoumání mnoha diplomatických dokumentů, parlamentních debat a materiálů z tisku. Marx tu neobyčejně výstižně a vtipně

vykreslil portrét Palmerstona, jednoho z nejvýznamnějších představitelů anglické oligarchie, významného státníka buržoazně aristokratické Anglie. Marxova charakteristika Palmerstona je zároveň zhodnocením celého anglického vládního systému, celého politického kursu oficiální Anglie. Marx odhaluje třídní kořeny tohoto systému, ukazuje, že angličtí státníci Palmerstonova typu se starali hlavně o to, aby „obloha pozemkových a finančních magnátů" zůstávala jasná. Na Palmerstonově postoji k irské otázce, k italskému, maďarskému a polskému národnímu hnutí ukazuje Marx kontrarevolučnost anglické politiky, demagogicky zastíranou liberálními frázemi a pokryteckými projevy předstíraných sympatií k obětem despotismu. Palmerston, který se tvářil jako zastánce „konstitucionalismu", dal v Anglii podnět k policejním opatřením a snažil se zabránit jakýmkoli pokrokovým reformám a v Evropě — v Řecku, ve Španělsku, v Portugalsku — podporoval reakční monarchické vlády a koketoval s bonapartistickými kruhy ve Francii. Palmerstonova politika byla záludná, vychytralá, pokrytecká a cynická, byla, jak zdůrazňoval Marx, hluboce protilidová.

V pamfletu i v článku „Palmerstonova demise" Marx ukazuje, že i ve východní otázce se Palmerston i jiní představitelé vládnoucí anglické oligarchie uchylovali k podobným věrolomným a obojakým manévrům, že i v této otázce byla jejich politika kontrarevoluční. Je však třeba podotknout, že Marx, přestože podal výstižnou charakteristiku Palmerstona jako typického mluvčího zájmů anglických vládnoucích tříd, přece jen se neubránil jistému přehánění, když hodnotil jednotlivé stránky činnosti tohoto anglického ministra. Marx chtěl podtrhnout, že ruský carismus a anglickou oligarchii spojovaly kontrarevoluční snahy, a tak ve svém pamfletu poněkud přehnal Palmerstonovo přisluhovačství carskému samoděržaví. Palmerstonův postoj, stejně jako postoj jiných představitelů anglické oligarchie k východní otázce, byl určován nejen strachem z revoluce a přáním využít samoděržaví v boji proti ní, ale i agresívními tendencemi anglických vládnoucích tříd na Blízkém východě, jejich výbojnými záměry vůči Kavkazu, jejich plány rozšířit svou moc na úkor carského Ruska, které sehrály nemalou úlohu při vzniku krymské války.

Při psaní pamfletu proti Palmerstonovi použil Marx materiálů Davida Urquharta; některé tehdejší buržoazní listy i mnozí pozdější buržoazní publicisté si to vzali za záminku, aby mohli šířit výmysl, že prý Marx měl k východní otázce stejné stanovisko jako Urquhart. Avšak už články v tomto svazku, s Marxovými kritickými poznámkami o Urquhartovu stanovisku, dokazují naprostou neudržitelnost tohoto tvrzení. Ve skutečnosti se Marx i Engels s Urquhartem naprosto rozcházeli a hodnotili jeho názory jako reakční. To však Marxovi nebránilo, aby nevyužil jednotlivých faktů uváděných Urquhartem i opozičních urquhartovských listů k usvědčení britské vlády.

V článku „Londýnský tisk. — Napoleonova politika v turecké otázce" a v řadě dalších ukazuje Marx skutečné pozadí postoje bonapartistické Francie v době východní krize. Odhaluje dobrodružné a dynastické cíle Ludvíka Bonaparta ve východním konfliktu, který vyústil v krymskou válku, a zdůrazňuje, že pro Ludvíka Bonaparta byla zahraniční dobrodružství prostředkem, jak udržet reakční bonapartistickou diktaturu a jak dosáhnout toho, aby tehdejší evropští vládci uznávali uzurpátora francouzského císařského trůnu jako „váženého" monarchu.

Proti politice vládnoucích tříd, které vháněly národy do válek pro své dobyvačné cíle, stavěli Marx a Engels ideu skutečně revoluční války proti carismu, za demokratickou přestavbu Evropy, za osvobození Poláků, Maďarů, jižních Slovanů a jiných utlačovaných národů, za národní sjednocení Německa a Itálie revolučně demokratickou cestou. Takováto válka, zdůrazňovali, by přivodila rozpad kontrarevolučních režimů ve Francii, v Anglii a v jiných evropských zemích a konec konců by umožnila, aby se k moci dostala nejpokrokovější třída moderní společnosti — proletariát.

V tomto svazku je také několik vojenských přehledů, které napsal Engels v době, kdy začaly válečné akce mezi Ruskem a Tureckem. V těchto přehledech (viz články „Válka na Dunaji", „Svatá válka" aj.) rozbírá Engels podmínky válečných akcí na kavkazském a balkánském bojišti, poměr sil bojujících stran a první bojové operace obou armád. Přitom je ovšem třeba si uvědomit, že Engels psal tyto články vzápětí po událostech, že neměl čas ani

možnost všestranně si prověřit zprávy z bojiště. Tak se například vliv jednostranné, tendenční zprávy projevil na Engelsově hodnocení námořní bitvy u Sinopu v článku „Průběh turecké války". Na základě nepřesných zpráv jsou v některých Engelsových článcích („Rusové v Turecku", „Pohyby armád v Turecku") uvedeny přehnané údaje o počtu ruských jednotek na Dunaji. Engels se o tom sám brzy přesvědčil a v dalších článcích (viz tento svazek, str. 498—500, 548—549) tyto údaje značně zpřesnil a zároveň změnil některé své úsudky a prognózy o válečných akcích.

Velká série Engelsových článků o krymské válce, zařazená jednak v tomto svazku a dále v 10. a 11. svazku Spisů, obsahuje velmi cenné závěry v otázkách strategie a taktiky; tyto články jsou velmi zajímavé především pro vojenské odborníky a historiky vojenského umění. V článcích o krymském tažení učinil Engels další důležitý krok při řešení úkolu, který si vytyčil — na základě historického materialismu teoreticky zobecnit zkušenosti ze soudobých válek.

*

Do tohoto svazku bylo zařazeno třináct Marxových a Engelsových článků, které nebyly otištěny v prvním ruském vydání Spisů, takže rusky vycházejí poprvé. Zatímco v prvním ruském vydání Spisů bylo mnoho Marxových a Engelsových článků z „New-York Daily Tribune" uveřejněno v neúplném znění a jednotlivé výňatky tu byly seskupeny podle tematiky (některé části článků byly přitom úplně vynechány), jsou v tomto vydání všechny Marxovy a Engelsovy články uveřejněny v té podobě, jak svého času vyšly v novinách.

Marx a Engels ve svých dopisech často psali o tom, že redakce „New-York Daily Tribune" svévolně nakládá s textem jejich článků, zejména těch, které vycházely jako nepodepsané úvodníky. Když se tento svazek připravoval k vydání, bylo zjištěno, že k některý z těchto článků připojila redakce své dodatky; v takových případech je v tomto vydání text doplněný redakcí uveden v poznámce k příslušnému místu článku. Zřejmé tiskové chyby v textu „New-York Daily Tribune" a jiných listů v citátech, vlastních

jménech, zeměpisných názvech, číselných údajích, datech atd. byly prověřeny podle pramenů, jichž Marx a Engels používali, a také podle materiálů v archívu Institutu marxismu-leninismu a opraveny. Nadpisy článků přesně odpovídají nadpisům v novinách či listech. Pokud některý článek vyšel bez názvu, doplnil nadpis Institut marxismu-leninismu; v takovém případě je nadpis článku označen hvězdičkou.

Institut marxismu-leninismu
při ÚV KSSS

KAREL MARX

A

BEDŘICH ENGELS

BŘEZEN–PROSINEC 1853

NEW-YORK DAILY TRIBUNE.

VOL. XII.....NO. 3,736 NEW-YORK, THURSDAY, APRIL 7, 1853. PRICE TWO CENTS.

K. MARX A B. ENGELS

BRITSKÁ POLITIKA. – DISRAELI. – EMIGRANTI. – MAZZINI V LONDÝNĚ. – TURECKO[1]

Londýn, v úterý 22. března 1853

Nejdůležitější událostí v současné historii politických stran je odstranění Disraeliho z vedení „velké konzervativní" menšiny.[2] Jak se ukázalo, byl Disraeli odhodlán hodit přes palubu své dřívější spojence už osm či devět týdnů před odstoupením toryovské vlády a upustil od svého úmyslu teprve na naléhavý zákrok lorda Derbyho. Nyní byl odstraněn on a oficiálně jej vystřídal sir John Pakington, člověk spolehlivý, opatrný, který má jisté schopnosti řídit úřad, jinak je ale žalostná figurka, učiněné ztělesnění přežilých předsudků a zastaralých názorů staré anglické statkářské šlechty. Tato změna vedení znamená úplnou a snad konečnou přeměnu toryovské strany. Disraeli si může blahopřát, že se osvobodil od těch statkářských chvastounů. Ale ať už si o tomto muži, o němž se říká, že

opovrhuje aristokracií, nenávidí buržoazii a nemá rád lid, myslíme cokoli, je nesporně nejschopnějším členem nynějšího parlamentu a jeho povahová pružnost mu umožňuje co nejlépe se přizpůsobovat měnícím se potřebám společnosti.

Pokud jde o emigrantskou otázku, psal jsem už v posledním článku, že po projevu lorda Palmerstona v dolní sněmovně prohlašovaly rakouské listy za zbytečné požadovat nápravu od vlády nakažené Palmerstonovým vlivem. Ale sotva bylo telegrafováno do Vídně Aberdeenovo prohlášení ve sněmovně lordů, situace se znovu změnila.[3] Tytéž listy nyní ujišťují, že „Rakousko se spoléhá na čestnost anglické vlády" a polooficiální „Oesterreichische Correspondenz"[4] uveřejňuje následující depeši svého pařížského zpravodaje:

„Lord Cowley oznámil po návratu do Paříže francouzskému císaři, že angličtí diplomatičtí zástupci u panovnických dvorů severních mocností dostali oficiální pokyn, aby se všemožně snažili tyto mocnosti přesvědčit, že by nebylo vhodné posílat britské vládě společnou nótu. Jako naléhavý důvod mají uvést, že britská vláda by mohla *vyhovět požadavkům těchto mocností* tím snáze, čím lépe by se jí podařilo udržet v očích celé Anglie dojem, že *v této věci jedná svobodně a dobrovolně*...

Britský velvyslanec lord Cowley naléhavě žádal francouzského císaře, aby britské vládě plně důvěřoval, a to tím spíše, že kdyby byl ve své důvěře zklamán, mohl by kdykoli podniknout jakákoli opatření, jež by považoval za vhodná... Francouzský císař si vyhradil naprostou svobodu jednání pro budoucnost, svolil však k tomu, že *poskytne britské vládě možnost dokázat, že to míní upřímně*, a nyní se pokouší přesvědčit ostatní mocnosti, aby následovaly jeho příkladu."

Z toho vidíte, co se očekává od „ce cher Aberdeen"*, jak jej nazýval Ludvík Filip, a co už patrně slíbil. Tyto sliby se už nyní plní. Minulý týden sestavila britská policie seznam emigrantů z kontinentu, žijících v Londýně. Několik detektivů v civilním oděvu chodilo od náměstí k náměstí, od ulice k ulici, od domu k domu a zaznamenávali si osobní popis emigrantů; většinou se vyptávali místních hostinských, ale v některých případech vnikali i do domácností a prohlíželi dokumenty některých emigrantů pod záminkou, že stíhají zločince.

Zatímco policie na kontinentě marně pronásleduje Mazziniho,

— toho milého Aberdeena. *(Pozn. red.)*

zatímco konšelé v Norimberku kázali zavřít brány, aby byl polapen — neboť podle starého německého přísloví tam nikoho nepověsí, dokud ho nechytí — zatímco anglický tisk uveřejňuje jednu zprávu po druhé o tom, kde se prý zdržuje, je Mazzini už několik dní živ a zdráv v Londýně.

Kníže Menšikov vykonal přehlídku ruských vojsk v podunajských knížectvích a inspekci armády a námořnictva v Sevastopolu, kde nařídil, aby za jeho osobní přítomnosti byly provedeny naloďovací a vyloďovací manévry, a pak vstoupil 28. února s největší pompou do Cařihradu v doprovodu svity dvanácti osob, mezi nimiž byl admirál ruské eskadry v Černém moři*, divizní generál**, několik štábních důstojníků a pan Nesselrode ml. jako tajemník vyslanectví. Řečtí a ruští obyvatelé jej přijali tak, jako by byl do Cařihradu vstoupil sám pravoslavný car, aby jej znovu přivedl na pravou víru. Obrovskou senzaci zde v Londýně i v Paříži vyvolaly další zprávy: kníže Menšikov se nespokojil s propuštěním Fuada efendiho, ale žádal, aby sultán postoupil ruskému imperátorovi nejen ochranu všech křesťanů v Turecku, nýbrž i právo jmenovat patriarchu řecké pravoslavné církve; sultán požádal o ochranu Anglii a Francii; britský zmocněnec plukovník Rose poslal kvapně na Maltu parník „Wasp" a žádal, aby britské loďstvo ihned připlulo do Egejského moře; ruské lodi zakotvily v Kiliji, blíže k Dardanelám. Pařížský „Moniteur"[5] oznamuje, že francouzská eskadra v Toulonu dostala rozkaz, aby odplula do řeckých vod. Admirál Dundas zůstává však ještě na Maltě. Z toho všeho je zřejmé, že východní otázka se v Evropě dostala znovu na ordre du jour***; toho, kdo se trochu vyzná v historii, to ovšem nepřekvapí.

Kdykoli se revoluční vichřice na chvíli utiší, pokaždé se zcela určitě znovu vynoří týž problém: věčná *„východní otázka"*. Když se přehnaly bouře první francouzské revoluce a Napoleon s ruským carem Alexandrem si po tylžském míru mezi sebou rozdělili celý evropský kontinent,[6] využil Alexandr dočasného uklidnění a vyslal do Turecka armádu, aby „trochu pomohla" silám, které se snažily

* — V. A. Kornilov. *(Pozn. red.)*
** — A. A. Něpokojčickij. *(Pozn. red.)*
*** — na pořad dne. *(Pozn. red.)*

rozbít tuto hroutící se říši zevnitř. A opět, sotva se lublaňský a veronský kongres postaraly o potlačení revolučních hnutí v západní Evropě,[7] udeřil Alexandrův nástupce Mikuláš znovu na Turecko. A o pár let později, když dozněla červencová revoluce i povstání v Polsku, Itálii a Belgii, která ji provázela, a zdálo se, že se Evropa ve své přetvořené podobě z roku 1831 vzpamatovala z vnitřních otřesů, východní otázka v roce 1840 div nezavlekla „velmoci" do všeobecné války.[8] A dnes, kdy se krátkozrací vládnoucí pidimužíci holedbají, že úspěšně vysvobodili Evropu z nebezpečí anarchie a revoluce, znovu se objevuje ustavičný problém, nepomíjivá svízel: Co bude s Tureckem?

Turecko je živá jizva na těle evropského legitimismu. Nemohoucnost legitimistických, monarchických vlád se už od první francouzské revoluce obráží v zásadě: udržet status quo!* Tato obecná dohoda, že se věci musejí udržet v tom stavu, do jakého se nějakou náhodou či příhodou dostaly, je testimonium paupertatis**, je doznáním naprosté neschopnosti vládnoucích kruhů přispět nějak k pokroku či civilizaci. Napoleon dokázal v mžiku rozhodnout o celém kontinentu a způsob, jak o něm rozhodl, svědčil o jeho géniu i cílevědomosti. Naproti tomu celá „kolektivní moudrost" evropského legitimismu shromážděná na vídeňském kongresu[9] potřebovala na stejný úkol několik let, její představitelé se přitom poprali, způsobili opravdu beznadějný zmatek a shledali celou tuto činnost tak strašně neradostnou, že jí mají od té doby plné zuby a že se už nikdy znovu nepokoušeli parcelovat Evropu. Tito myrmidoni prostřednosti, jak je nazval Béranger,[10] kteří neznají historii a nechápou fakta, bez idejí a bez iniciativy, zbožňují status quo, který sami slátali, ačkoli vědí, jaké je to zpackané a zfušované dílo.

Avšak Turecko nezůstává stát, stejně jako ostatní svět, a právě když se reakční straně podařilo obnovit v civilizované Evropě to, co považovala za status quo ante***, vyšlo najevo, že v téže době se status quo v Turecku značně změnil, že se vynořily nové otázky,

* — současný stav, existující řád. *(Pozn. red.)*
** — vysvědčením chudoby. *(Pozn. red.)*
*** — dřívější stav, stav před určitou událostí. *(Pozn. red.)*

nové vztahy, nové zájmy a že chudáci diplomaté musí znovu začít tam, kde je před osmi či deseti lety přerušilo všeobecné zemětřesení. Zachovat status quo v Turecku! Právě tak dobře by se mohli pokoušet udržovat zdechlého koně v přesně stejném stavu hniloby, v jakém právě je, a nedopustit, aby nastal úplný rozklad. Rozklad Turecka pokračuje a bude pokračovat tak dlouho, dokud potrvá nynější systém „rovnováhy sil" a udržování „statu quo", a přes všechny kongresy, protokoly a ultimáta bude produkovat svou roční kvótu diplomatických nesnází a mezinárodních rozepří, právě tak jako každé jiné rozkládající se těleso oblažuje své okolí příslušným množstvím uhlovodíku a jiných vonných plynů.

Podívejme se na tuto otázku zblízka. Turecko se skládá ze tří zcela odlišných částí: z vazalských knížectví v Africe, tj. Egypta a Tuniska, z asijského Turecka a z evropského Turecka. Africké državy, z nichž pouze Egypt lze považovat za opravdu podřízený sultánovi, můžeme prozatím pominout, neboť Egypt patří spíš Angličanům než komukoli jinému a při jakémkoli budoucím dělení Turecka připadne a nesporně musí připadnout jim. Jediným skutečným zdrojem síly, kterou říše má, je asijské Turecko; Malá Asie a Arménie jsou po čtyři staletí hlavním sídlištěm Turků a rezervoárem, z něhož se rekrutovaly turecké armády, od armád, které ohrožovaly vídeňské hradby, až po armády, které rozprášil Dibič svými nepříliš obratnými manévry u Kulevči.[11] Asijské Turecko, třebaže je řídce osídlené, představuje přece jen příliš kompaktní masu muslimského fanatismu a turecké národnosti, než aby se je dnes někdo pokoušel podmanit; a skutečně, pokud se kdy uvažuje o „východní otázce", nejde nikdy o jiné části tohoto území než o Palestinu a křesťanská údolí Libanonu.

Skutečným jablkem sváru je vždy evropské Turecko — velký poloostrov na jih od Sávy a Dunaje. Toto nádherné území obývá naneštěstí celý konglomerát různých ras[12] a národností, o nichž lze těžko říci, která z nich je nejméně schopna pokroku a civilizace. Slované, Řekové, Valaši, Arnauti[13], dvanáct miliónů lidí je udržováno v porobě jedním miliónem Turků a donedávna se zdálo sporné, zda ze všech těch různých ras se právě Turci nehodí nejlépe

k tomu, aby tu měli nadvládu, která v tak smíšeném obyvatelstvu některé z těchto národností připadnout musí. Když si však uvědomíme, jak žalostně ztroskotaly všechny civilizační pokusy tureckých úřadů, jak islámský fanatismus, podporovaný zejména tureckou lůzou v několika velkých městech, využíval rakouské a ruské podpory vždy k tomu, aby se znovu chopil moci a odstranil jakýkoli pokrok, jehož snad bylo dosaženo; vidíme-li, jak jsou ústřední, tj. turecké orgány rok od roku oslabovány povstáními v křesťanských provinciích, z nichž žádné v důsledku slabosti Porty a zásahů sousedních států nezůstává úplně bez výsledku; vidíme-li, jak Řecko získává nezávislost, jak si Rusko podmaňuje části Arménie, jak Moldavsko, Valašsko a Srbsko postupně přecházejí pod ruský protektorát, pak musíme uznat, že přítomnost Turků v Evropě je skutečně vážnou překážkou, na niž naráží rozvíjení všech zdrojů, které jsou na trácko-ilyrském poloostrově.

Turky můžeme stěží označit za *vládnoucí třídu* v Turecku, neboť vztahy mezi různými společenskými třídami jsou tam stejně pomíchané jako vztahy mezi různými rasami. Turek je podle místa pobytu a podle okolností dělník, rolník, který pracuje na najaté půdě, sedlák, který vlastní půdu, obchodník, feudální statkář v nejnižším a nejbarbarštějším stadiu feudalismu, státní úředník nebo voják; ale ať zaujímá kterékoli z těchto různých společenských postavení, náleží vždy k privilegované víře a národnosti: pouze on má právo nosit zbraň, a potká-li nejvýše postavený křesťan nejníže postaveného muslima, musí mu ustoupit z cesty. V Bosně a Hercegovině přešla šlechta slovanského původu k islámu, kdežto masy lidu zůstávají rajáhy, tj. křesťany. V této provincii je tedy vládnoucí náboženství totožné s vládnoucí třídou, neboť bosenský muslim je na stejné úrovni se svým tureckým souvěrcem.

Hlavní silou tureckého obyvatelstva v Evropě, nepřihlížíme-li k rezervám, které mohou být kdykoli přivedeny z Asie, je lůza v Cařihradě a několika dalších velkých městech. Skládá se převážně z Turků, a třebaže se živí hlavně prací pro křesťanské kapitalisty, udržuje si žárlivě svou imaginární nadřazenost a skutečnou beztrestnost za přestupky, kterou jí na rozdíl od křesťanů zaručuje privilegium islámské víry. Je dobře známo, že tato lůza musí být

při každém důležitém coup d'état* získávána úplatky a lichocením. Kromě několika málo kolonizovaných okresů tvoří jedině tato lůza kompaktní a významnou masu tureckého obyvatelstva v Evropě. A není pochyby o tom, že dříve či později bude nezbytně třeba osvobodit jednu z nejkrásnějších částí evropského kontinentu od vlády lůzy, proti níž byla lůza císařského Říma shromážděním mudrců a hrdinů.

Pokud jde o další národnosti, stačí se zmínit jen několika slovy o Arnautech, drsných domorodých horalech obývajících horské svahy při pobřeží Jaderského moře a mluvících zvláštním jazykem, který však pravděpodobně náleží do velké indoevropské skupiny. Jsou zčásti pravoslavní, zčásti muslimové a podle toho, co o nich víme, mají dosud velmi málo předpokladů pro civilizaci. Jejich zbojnické chování bude nutit každou sousední vládu, aby je udržovala v tuhé vojenské porobě, dokud jim průmyslový pokrok v okolních krajích neposkytne zaměstnání drvoštěpů a nosičů vody, podobně jako tomu bylo s Galicijci[14] ve Španělsku a s obyvateli horských oblastí vůbec.

Valaši čili Dakorumuni, hlavní obyvatelé území mezi dolním tokem Dunaje a Dněstrem, jsou národnostně velmi pomíšení, patří k pravoslavné církvi a mluví jazykem, který se vyvinul z latiny a v mnohém se dost podobá italštině. Pokud žijí v Sedmihradsku a v Bukovině, patří k rakouské říši, pokud žijí v Besarábii, k říši ruské; obyvatelstvo Moldavska a Valašska, jediných dvou knížectví, kde se Dakorumuni domohli politické existence, má vlastní knížata pod nominální svrchovaností Porty a opravdovou nadvládou Ruska. O sedmihradských Valaších jsme slyšeli mnoho za maďarské války.[15] Do té doby byli utlačováni maďarskými feudálními statkáři, jichž vláda podle rakouského systému zároveň využívala jako nástroje k odírání poddaných. Toto zacházení přivedlo sedmihradské Valachy do stavu takové otupělosti, že se dali, podobně jako v roce 1846 rusínští nevolníci v Haliči,[16] získat rakouskými sliby a úplatky a rozpoutali onu pustošivou válku, která přeměnila Sedmihradsko v poušť. Dakorumuni v tureckých knížec-

* — státním převratu, puči. *(Pozn. red.)*

tvích mají alespoň vlastní šlechtu a politické instituce a přes všechny snahy Ruska nasákli revolučním duchem, jak pádně dokázalo povstání z roku 1848.[17] Vydírání a útrapy, jimž byli vydáni za ruské okupace od roku 1848, jistě ještě povzbudily tohoto revolučního ducha, přestože Dakorumuny pojí s Rusy společné náboženství a pověrčivá víra v cara a popy, takže dosud pohlíželi na korunovanou hlavu pravoslavné církve jako na svého přirozeného ochránce. A jestliže je tomu tak, může valašská národnost ještě sehrát důležitou úlohu při konečném rozhodování o těchto územích.

Řekové v Turecku jsou většinou slovanského původu, ale přijali novořecký jazyk; ostatně se nyní všeobecně přiznává, že až na několik šlechtických rodin z Cařihradu a Trapezuntu lze i v samém Řecku najít velmi málo čisté helénské krve. Řekové spolu s Židy provozují podstatnou část obchodu v přístavech i mnoha vnitrozemských městech. V některých krajích se též živí zemědělstvím. Kromě Thesálie a snad i Epiru nejsou však nikde ani dost početní, ani kompaktní, ani nemají tak silné národní cítění, aby měli nějaký politický význam jako národ. Vliv, který získalo několik řeckých šlechtických rodin v Cařihradu jako dragomani (tlumočníci), rychle klesl od té doby, kdy se Turci začali vzdělávat v Evropě a evropská vyslanectví si opatřila přidělence, kteří mluví turecky.

Nyní přicházíme k rase, která tvoří základní masu obyvatelstva a jejíž krev převažuje všude, kde došlo k rasovému míšení. Lze říci, že tvoří hlavní základ křesťanského obyvatelstva, od Morey* až k Dunaji a od Černého moře až k albánským horám. Jde o slovanskou rasu, zejména o její větev, která se nazývá ilyrská nebo jihoslovanská. Vedle západních Slovanů (Poláků a Čechů) a východních Slovanů (Rusů) je to třetí větev početné slovanské rodiny, která posledních dvanáct století obývá východní Evropu. Tito jižní Slované obývají nejen velkou část tureckého území, nýbrž i Dalmácii, Chorvatsko, Slavonsko a jižní Uhry. Mluví všichni stejným jazykem, který je velmi příbuzný ruskému a západnímu uchu zní nejmelodičtěji ze všech slovanských řečí. Chorvati a část Dalma-

* — starší název Peloponnésu. *(Pozn. čes. red.)*

tinců jsou římští katolíci, všichni ostatní náleží k pravoslavné církvi. Římští katolíci píší latinkou, ale přívrženci pravoslavné církve používají cyrilského písma, jehož se užívá také v ruštině a ve staroslověnštině nebo církevní slovanštině. Tato okolnost spolu s náboženskou rozdílností má značnou část viny na zpomalení národního vývoje na celém jihoslovanském území. Obyvatel Bělehradu si možná nedokáže přečíst knihu vytištěnou jeho vlastním jazykem v Záhřebu nebo v Bečí*, bude se možná i zdráhat vzít ji do ruky, protože se v ní používá „kacířského" písma i pravopisu, a naproti tomu mu nebude činit téměř žádné potíže přečíst si knihu tištěnou v Moskvě v ruském jazyce a rozumět jí, protože obě řeči jsou si velmi podobné, zejména ve staroslovanském etymologickém pravopisném systému, a protože kniha je tištěna „pravověrnou" (pravoslavnou) abecedou. Většina Slovanů pravoslavného vyznání si ani nepřeje, aby jejich bible, bohoslužebné a modlitební knihy byly tištěny v jejich vlastní zemi, neboť jsou přesvědčeni, že všechno, co je tištěno ve svaté Moskvě nebo v petrohradské carské tiskárně, má pečeť obzvláštní správnosti a pravověrnosti, téměř až svatosti. Přes všechno panslavistické úsilí záhřebských a pražských nadšenců[18] mají Srbové, Bulhaři, bosenští rajáhové i slovanští rolníci z Makedonie a Trácie víc národnostních sympatií, víc styčných bodů, víc prostředků duchovního styku s Rusy než s římskokatolickými Jihoslovany, kteří mluví stejným jazykem. Ať se děje cokoli, vzhlížejí vždy k Petrohradu, odtamtud očekávají příchod Mesiáše, který je zbaví všeho zla; a nazývají-li Konstantinopol svým Cařihradem, tedy městem carovým, vyjadřují tím právě tak naději, že pravoslavný car přijde od severu a vstoupí do tohoto města, aby tu obnovil pravou víru, jako vzpomínku na pravoslavného cara, který ve městě vládl, než se země zmocnili Turci.

Slované v Turecku jsou většinou pod přímou vládou Turků, třebaže si sami volí své místní správní orgány; někde (v Bosně) přijali náboženství svých přemožitelů. Jen ve dvou oblastech Turecka si Slované udrželi nebo vybojovali politickou svébytnost. Jednou z nich je Srbsko, údolí Moravy, provincie s výraznou přiro-

* — srbský název Vídně. *(Pozn. red.)*

zenou hranicí, která před šesti sty lety sehrála důležitou úlohu v dějinách těchto oblastí. Na čas bylo Srbsko porobeno Turky, ale ruská válka z roku 1806[19] mu poskytla příležitost dosáhnout svébytnosti, byť i pod tureckou nadvládou. Od té doby zůstává stále pod přímou ochranou Ruska. Ale stejně jako v Moldavsku a Valašsku vyvolala politická samostatnost i v Srbsku nové požadavky a donutila je rozšířit styky se západní Evropou. Civilizace začala zapouštět kořeny, rozvíjel se obchod, vynořily se nové ideje; a tak se setkáváme přímo v lůně a baště ruského vlivu, ve slovanském pravoslavném Srbsku, s protiruskou pokrokovou stranou (ovšem s velmi umírněnými reformními požadavky), v jejímž čele je bývalý ministr financí Garašanin.[20]

Není pochyby o tom, že kdyby se řecko-slovanské obyvatelstvo někdy stalo pánem v zemi, kterou obývá a kde tvoří tři čtvrtiny všeho obyvatelstva (sedm miliónů), vznikla by tam časem nezbytně protiruská pokroková strana; vždyť se dosud objevila všude tam, kde se některá část tohoto území částečně odpoutala od Turecka.

Černá Hora není úrodným údolím s poměrně velkými městy; je to vyprahlý, těžko přístupný horský kraj. Uhnízdili se tu lupiči, kteří plení v okolních rovinách a schovávají kořist ve svých horských skrýších. Tito romantičtí, avšak poněkud obhroublí pánové dělají Evropě už dlouho starosti a je plně v duchu politiky Ruska a Rakouska, že se zastávají práv Černohorců na vypalování vesnic, vraždění obyvatelstva a odhánění dobytka.

Napsali K. Marx a B. Engels
mezi 12. a 22. březnem 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3736 ze 7. dubna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

OČ VSKUTKU JDE V TURECKU

V nynější diskusi o východní otázce je překvapující, že britské listy otevřeněji nezdůrazňují životní zájmy Velké Británie, pro něž by měla vytrvale a neústupně čelit anekčním a expanzívním záměrům Ruska. Anglie nemůže připustit, aby Rusko ovládlo Dardanely a Bospor. Britské moci by tím byla obchodně i politicky zasazena velká, ne-li smrtelná rána. To ukáže pouhý výčet údajů o britském obchodu s Tureckem.

Před objevením přímé cesty do Indie byl Cařihrad střediskem rozsáhlého obchodu. I nyní, třebaže se indické zboží dostává do Evropy pozemní cestou přes Persii, Turan* a Turecko, zprostředkovávají turecké přístavy velmi důležitý a rychle vzrůstající obchod jak s Evropou, tak s vnitřní Asií. Abychom tomu porozuměli, stačí podívat se na mapu. Od Schwarzwaldu až k písčitým výšinám u Velkého Novgorodu protínají celé vnitrozemí řeky tekoucí do Černého nebo Kaspického moře. Dunaj a Volha, tyto dvě olbřími evropské řeky, dále Dněstr, Dněpr a Don vesměs skýtají přirozené možnosti dopravy vnitrozemských produktů k Černému moři — neboť i Kaspické moře je přístupné jen přes Černé moře. Dvě třetiny Evropy, tj. část Německa a Polska, celé Maďarsko a nejúrodnější části Ruska, jsou tak vedle evropského Turecka svým vývozem a výměnou zboží přirozeně odkázány na Pontus Euxinus**. Navíc jsou všechny tyto země převážně agrární, a protože jejich produkty jsou velmi objemné, musejí vždy používat zejména vodní dopravy.

* — dříve užívané označení pro Turkestánskou (Turanskou) nížinu *(Pozn. red)*.
** — starý latinský název Černého moře. *(Pozn. red.)*

Na našich západních trzích se objevuje rok od roku větší množství obilí z Maďarska, Polska a jižního Ruska i vlny a kůže z týchž zemí, a všechno toto zboží je sem dopravováno z Galace, Oděsy, Taganrogu a jiných černomořských přístavů. Ale na Černém moři se provozuje ještě jiný důležitý druh obchodu. Cařihrad a zejména Trapezunt v asijském Turecku jsou hlavními středisky karavanního obchodu s vnitřní Asií, s údolím Eufratu a Tigridu, Persií a Turkestánem. I tento obchod se rychle rozrůstá. Řečtí a arménští obchodníci v obou zmíněných městech dovážejí velká množství anglických továrních výrobků, které svou nízkou cenou rychle vytlačují domácký průmysl asijských harémů. Trapezunt je pro takový obchod výhodněji položen než kterékoli jiné místo. V pozadí má arménské vrchy, jež nejsou zdaleka tak neprostupné jako syrská poušť, a leží v blízkém sousedství Bagdádu, Šírázu a Teheránu, který opět slouží jako zprostředkující trh pro karavany z Chivy a Buchary. Jaké důležitosti nabývá tento obchod, a černomořský obchod vůbec, to lze vidět na manchesterské burze, kde vzrůstá počet i vliv snědých řeckých kupců a kde je slyšet řečtinu a jihoslovanštinu spolu s němčinou a angličtinou.

Obchod s Trapezuntem se stává rovněž předmětem velmi vážných politických úvah, protože se tu znovu střetly ruské a anglické zájmy ve vnitřní Asii. Až do roku 1840 měli v této oblasti téměř výhradní monopol obchodu s cizími průmyslovými výrobky Rusové. Ukázalo se, že ruské zboží proniklo až k Indu a v některých případech mu byla dokonce dávána přednost před zbožím anglickým. Je nepochybné, že až do afghánské války[21], do podmanění Sindhu a Paňdžábu[22], byl obchod Anglie s vnitřní Asií nepatrný. Ale nyní se situace změnila. Naléhavá nutnost neustálého rozšiřování obchodu — toto fatum*, které pronásleduje jako přízrak novodobou Anglii, a kdykoli se mu okamžitě nevyhoví, způsobuje strašlivé otřesy, které se šíří od New Yorku až po Kanton a od Petrohradu až po Sydney — tato neúprosná nutnost způsobila, že anglický obchod zaútočil na vnitřní Asii ze dvou stran: od Indu a od Černého moře. A třebaže toho víme velmi málo o objemu ruského

* — osudný úděl. *(Pozn. red.)*

vývozu do této části světa, můžeme ze zvyšování anglického vývozu nepochybně vyvodit, že ruský obchod se tu pravděpodobně značně zmenšil. Anglo-ruské obchodní bojiště se posunulo od Indu k Trapezuntu a ruský obchod, který se dříve odvažoval až k hranicím britské východní říše, byl nyní zatlačen do defenzívy u samé linie svých vlastních celnic. Značný vliv této skutečnosti na jakékoli budoucí řešení východní otázky a na podíl, který na něm budou mít Anglie i Rusko, je zřejmý. Jsou a vždy budou na Východě soupeři.

Přistupme však k přesnějším odhadům černomořského obchodu. Podle londýnského „Economistu“[23] byla hodnota anglického vývozu do tureckých zemí, včetně Egypta a podunajských knížectví:

v roce 1840 —— 1 440 592 liber št.
v roce 1842 —— 2 068 842 liber št.
v roce 1844 —— 3 271 333 liber št.
v roce 1846 —— 2 707 571 liber št.
v roce 1848 —— 3 626 241 liber št.
v roce 1850 —— 3 762 480 liber št.
v roce 1851 —— 3 548 959 liber št.

Z těchto částek směřovaly zřejmě nejméně dvě třetiny do Cařihradu a ostatních černomořských přístavů. Všechen tento rychle vzrůstající obchod závisí na důvěře k mocnosti, která ovládá Dardanely a Bospor, tento klíč k Černému moři. Ten, kdo je ovládá, může podle libosti otevírat a uzavírat přístup do této nejodlehlejší části Středomoří. Zmocní-li se jednou Cařihradu Rusko, kdo pak bude moci očekávat, že ponechá otevřeny dveře, jimiž Anglie pronikla do jeho obchodní domény?

Tolik o obchodní důležitosti Turecka, a zejména Dardanel. Je zřejmé, že na neomezené svobodě obchodní plavby těmito branami do Černého moře závisí nejen velmi rozsáhlý obchod, nýbrž i hlavní spojení Evropy se Střední Asií, a tím i hlavní prostředek opětného civilizování těchto rozsáhlých oblastí.

A nyní se podívejme na vojenská hlediska. Sama obchodní důležitost činí z Bosporu a Dardanel pozice prvořadé vojenské důležitosti, to jest pozice s rozhodujícím vlivem v jakékoli válce. Takovým bodem je Gibraltar a takovým bodem je Helsingör v Öresundu. Ale Dardanely jsou díky své poloze dokonce ještě důležitější.

Děla na Gibraltaru nebo v Helsingöru nemohou ovládat celou příslušnou úžinu a potřebují podporu loďstva, aby ji mohly úplně uzavřít. Naproti tomu Bospor a Dardanely jsou tak úzké, že několik správně vybudovaných a dobře vyzbrojených pevností by mohlo čelit spojenému loďstvu celého světa, kdyby se tu pokusilo proniknout. A jakmile by se Rusko úžin zmocnilo, neotálelo by s vybudováním takových pevností ani hodinu. Černé moře by se tak stalo opravdovějším ruským jezerem než samo Ladožské jezero, ležící přímo v srdci Ruska. Odpor kavkazských kmenů by rázem ustal, Trapezunt by se stal ruským přístavem a Dunaj ruskou řekou. Kromě toho, kdyby byl uchvácen Cařihrad, byla by turecká říše rozpolcena: asijské a evropské Turecko by ztratily spojení a nemohly by si vzájemně pomáhat. Turecká armáda, zatlačená do Asie, by byla úplně bezmocná a Makedonie, Thesálie a Albánie, obklíčené a odtržené od jádra říše, by ušetřily dobyvateli starosti s podmaňováním, neboť by jim nezbylo nic jiného než požádat o milost a o armádu, aby udržovala pořádek v zemi.

Ale až tato gigantická a naduřelá mocnost dospěje tak daleko na cestě k univerzálnímu panství, bude pak pravděpodobné, že ustane ve svém úsilí? I kdyby chtěla, okolnosti jí to znemožní. Anexí Turecka a Řecka získá skvělé námořní přístavy a Řekové dodají zdatné námořníky pro ruské loďstvo. Uchvácením Cařihradu se dostane na práh Středozemního moře a ovládnutím Drače a albánského pobřeží od Baru k Artskému zálivu pronikne do samého středu Jadranu, na dohled od britských Jónských ostrovů a na 36 hodin plavby od Malty. Rakouskou říši bude pak mít Rusko obklíčenu od severu, východu a jihu, a Habsburky bude už moci považovat za své vazaly. A kromě toho je možná, a dokonce pravděpodobná jiná věc. Přerývaná a zvlněná západní hranice ruské říše, bez výrazných přirozených přehrad, bude volat po úpravě a bude se zdát, že přirozené hranice Ruska probíhají od Gdaňsku nebo snad od Štětína k Terstu. A tak jistě, jako že po jednom podmanění následuje podmanění další a jedna anexe je podnětem k druhé, bylo by podmanění Turecka Ruskem pouhou předehrou k anexi Maďarska, Pruska, Haliče a ke konečnému vytvoření oné slovanské říše, o níž snili někteří fanatičtí panslavističtí filosofové.

Rusko je nesporně výbojná země, a bylo jí po celé století, dokud velké hnutí z roku 1789 nevyvolalo v život a nepostavilo mu do cesty mocného protivníka — evropskou revoluci, výbušnou sílu demokratických myšlenek a vrozené touhy člověka po svobodě. Od té doby jsou na evropském kontinentě ve skutečnosti jen dvě síly: jednou je Rusko a absolutismus, druhou revoluce a demokracie. Nyní se zdá, že revoluce je potlačena, ona však žije a nahání strach právě tak účinně jako kdy dříve. Svědčí o tom hrůza, která zachvátila reakci po zprávě o nedávném povstání v Miláně.[24] Kdyby se však Rusko zmocnilo Turecka, jeho síla by se téměř zdvojnásobila a síla celé ostatní Evropy by se jí nevyrovnala. To by znamenalo nevýslovnou katastrofu pro věc revoluce. Proto je krajně důležité zachovat tureckou nezávislost nebo, i kdyby došlo k rozpadu osmanské říše, zmařit ruské anekční plány. V tomto směru se zájmy revoluční demokracie a zájmy Anglie shodují. Ani ta, ani ona nesmí připustit, aby si car udělal z Cařihradu jedno ze svých hlavních měst. Až bude nejhůř, pak uvidíme, že mu obě síly budou čelit se stejnou rozhodností.

Napsal B. Engels
mezi 23. a 28. březnem 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3740 z 12. dubna 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

LONDÝNSKÝ TISK. — NAPOLEONOVA POLITIKA V TURECKÉ OTÁZCE

Londýn 25. března 1853

Do dnešního rána nedošly z Turecka další autentické zprávy. V dnešním čísle listu „Morning Herald"[25] tvrdí jeho pařížský zpravodaj, že podle informací z hodnověrného pramene vstoupili Rusové do Bukurešti. V listu „Courrier de Marseille" z 20. t. m. čteme:

„Dostalo se nám možnosti seznámit naše čtenáře s obsahem nóty, kterou odevzdal pan Ozerov Vysoké Portě hned po odjezdu hraběte Leiningena a před hrubou provokací knížete Menšikova přímo v dívánu. Tato diplomatická nóta se týká zejména následujících bodů: Hrabě Nesselrode si velmi důrazně stěžoval, že Porta přes svůj oficiální slib, že nenapadne Černohorce, zahájila proti tomuto lidu krvavou válku, což petrohradskou vládu nanejvýš rozladilo. Aby tedy byla Černohorcům zajištěna dostatečná ochrana a aby byli uchráněni dalších útrap, hodlá Rusko vyzvat Portu, aby uznala *nezávislost Černé Hory*. Nóta též obsahuje protest proti blokádě albánského pobřeží a v závěru požaduje na sultánovi, aby propustil ty ministry, kteří neustále vyvolávali rozmíšky mezi oběma vládami. Turecko prý po doručení nóty dalo najevo ochotu vyhovět, i když s politováním, v tomto jediném bodě týkajícím se propuštění ministrů, zejména Fuada efendiho, sultánova švagra, který byl již nahrazen Refatem pašou, stoupencem Ruska. Porta však odmítla uznat nezávislost Černé Hory. Tehdy se kníže Menšikov, aniž předtím vykonal obvyklou zdvořilostní návštěvu u ministra zahraničních věcí a v rozporu s diplomatickými zvyklostmi, dostavil přímo do dívánu a snažil se jej vyhrožováním přimět, aby splnil jeho požadavky. Porta byla proto nucena požádat o ochranu Anglii a Francii."

Ve starém Řecku se říkalo o řečníkovi, který byl placen, aby mlčel, že má *na jazyku býka*. Je třeba poznamenat, že *býk* se říkalo stříbrnému penízi dováženému z Egypta.[26] Pokud jde o „Times"[27], lze o nich říci, že po celou dobu oživení východní otázky měly

rovněž na jazyku býka, ne-li proto, aby mlčely, tedy alespoň proto, aby mluvily vhodně. Nejprve tento důmyslný list hájil rakouský zásah v Černé Hoře, a to z křesťanských pohnutek. Ale později, když zasáhlo Rusko, přestal používat tohoto argumentu a tvrdil, že jde pouze o rozepři mezi řeckou a římskou církví, která se naprosto netýká „oveček" anglikánské církve. Pak se zabýval významem tureckého obchodu pro Velkou Británii a z jeho velké důležitosti vyvozoval, že kdyby turecký svobodný obchod byl nahrazen ruským prohibicionismem a rakouským protekcionismem, mohla by tím Velká Británie jedině získat. Pak se všemožně snažil dokázat, že Anglie je odkázána v potravinách na ruské dodávky, a proto se musí mlčky sklonit před carovými geografickými záměry. Jaká líbezná poklona obchodnímu systému, který „Times" vychvalují, a jak roztomilá argumentace, že pro zmírnění anglické závislosti na Rusku se musí Černé moře stát ruským jezerem a Dunaj ruskou řekou! Pak, když byl list zahnán z těchto neudržitelných pozic, ustoupil k všeobecnému prohlášení, že se turecká říše nezadržitelně rozpadá — což podle názorů „Times" je přesvědčivým důkazem, že se Rusko musí okamžitě stát jejím správcem a nástupcem. Potom zase „Times" doporučovaly, aby obyvatelé Turecka byli vydáni „očistnému proudu" a civilizačnímu vlivu Ruska a Rakouska, přičemž připomínaly starou průpovídku, že moudrost přichází od východu, ale zapomněly na své vlastní nedávné tvrzení, že „Rakousko udržuje v provinciích a královstvích své vlastní říše stav neomezené zvůle a správní tyranie, nepodřízený naprosto žádným zákonům". V závěru si „Times" s ohromující drzostí pochvalují „brilantnost" svých úvodníků o východní otázce!

Všechen londýnský tisk, ranní i večerní, denní i týdenní, se svorně postavil proti „vedoucímu listu". „Morning Post"[28] se posmívá inteligenci svých kolegů z „Times" a vytýká jim, že záměrně rozšiřují nesprávné a nesmyslné informace. „Morning Herald" nazývá „Times" „naším židovsko-rakousko-ruským současníkem", „Daily News"[29] stručněji „Brunnovovým orgánem". Jejich rodný bratr, list „Morning Chronicle"[30], jim zasazuje tuto ránu:

„Novináři, kteří doporučují pro obchodní úspěchy tuctu velkých řeckých

firem vydat tureckou říši Rusku, si plným právem činí nárok na monopol brilantnosti!"

„Morning Advetiser"[31] připomíná:

„‚Times' právem tvrdí, že jsou ve své obhajobě ruských zájmů osamoceny... Jsou tištěny v anglické řeči. To je ale všechno, co je na nich anglického. Kdykoli jde o Rusko, jsou zcela ruské."

Není pochyby, že ruský medvěd neschová drápy, dokud si nebude jist dočasnou „entente cordiale" mezi Anglií a Francií.[32] A teď si všimněme jedné obdivuhodné náhody. Téhož dne, kdy se „Times" snažily přesvědčit vážené lordy Aberdeena a Clarendona, že celá turecká záležitost je pouhou šarvátkou mezi Francií a Ruskem, přišel pan Granier de Cassagnac, kterého Guizot nazýval „le roi des drôles"*, v listu „Constitutionnel"[33] na to, že jde vlastně jen o spor mezi lordem Palmerstonem a carem. Vskutku, čteme-li tyto listy, chápeme, proč měli řečtí řečníci na jazyku makedonského býka v době, kdy hřímaly Démosthenovy filipiky.

Pokud jde o britskou aristokracii, kterou představuje koaliční vláda, ta by v případě potřeby obětovala britské národní zájmy svým vlastním třídním zájmům a připustila by upevnění mladého despotismu na Východě v naději, že v něm najde oporu pro svou stárnoucí a neduživou oligarchii na Západě. Pokud jde o Ludvíka Napoleona, ten váhá. Všechny jeho sympatie jsou na straně samovládce, jehož vládní systém zavedl ve Francii, a všechny jeho antipatie se obracejí proti Anglii, jejíž parlamentní systém ve své zemi zničil. Kromě toho, jestliže dovolí carovi plenit na Východě, dovolí možná car jemu plenit na Západě. Na druhé straně si je docela dobře vědom toho, jaké city chová Svatá aliance k „chánovi povýšenci". Proto provádí obojakou politiku a chce ošálit evropské velmoci, jako ošálil parlamentní strany ve francouzském Národním shromáždění. Zatímco se okázale bratříčkuje s anglickým vyslancem v Turecku lordem Stratfordem de Redcliffe, snaží se současně nejsvůdnějšími sliby navnadit ruskou kněžnu Livenovou, a vysílá k sultánovu dvoru pana de la Coura, horlivého zastánce rakousko-francouzského spojenectví proti spojenectví anglo-francouzskému. Dává toulonskému loďstvu příkaz, aby plulo do řeckých vod, a den

* — králem bláznů. *(Pozn. red.)*

nato oznamuje v „Moniteuru", že to učinil bez jakýchkoli předběžných porad s Anglií. Zatímco jednomu svému orgánu, „Pays"[34], ukládá, aby vzbuzoval dojem, že východní otázka je pro Francii nesmírně důležitá, dává svolení, aby jiný jeho orgán, „Constitutionnel", otiskl prohlášení, že se tato otázka týká Ruska, Rakouska a Anglie, kdežto Francie na ní má jen velmi vzdálený zájem, a proto tu může jednat zcela nezávisle. Kdo nabídne víc, Rusko nebo Anglie? — tak zní pro něj otázka.

Napsal K. Marx 25. března 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3739 z 11. dubna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

TURECKÁ OTÁZKA

Teprve v poslední době si mohli lidé v západní Evropě a v Americe udělat alespoň poněkud správný úsudek o poměrech v Turecku. Až do řeckého povstání[35] zůstávalo Turecko prakticky terra incognita* a obecné názory o něm, běžné mezi veřejností, se zakládaly spíš na příbězích z Tisíce a jedné noci než na nějakých historických skutečnostech. Oficiální diplomatičtí zástupci, kteří působili v Turecku, se holedbali přesnějšími znalostmi, ale ani ty nestály za nic, protože žádný z těchto diplomatů se nikdy nesnažil naučit se turecky, jihoslovansky nebo novořecky, takže byli vesměs závislí na zaujatých výkladech řeckých tlumočníků a franckých** obchodníků. Kromě toho si tu tito diplomaté vždycky mohli krátit dlouhou chvíli všemožnými intrikami. Jedinou čestnou výjimkou mezi nimi byl Joseph von Hammer, německý znalec tureckých dějin. Tito pánové se nezajímali ani o lid, ani o zřízení, ani o sociální situaci v zemi; stýkali se jedině se sultánovým dvorem a zejména s fanariotskými Řeky[36], lstivými prostředníky mezi oběma stranami, z nichž ani jedna neměla ponětí o skutečných schopnostech, možnostech a prostředcích strany druhé. Tradiční domněnky a názory, založené na tak chatrných informacích, tvořily po dlouhou dobu, a jakkoli je to podivné, tvoří do značné míry i dnes podklad všech akcí západní diplomacie vůči Turecku.

Ale zatímco Anglie, Francie a po dlouhou dobu i Rakousko tápaly v temnotě, snažíce se vymezit svou východní politiku, jiná

* — neznámou zemí. *(Pozn. red.)*

** — tj. západoevropských. (Frankové — označení pro obyvatele západní Evropy, rozšířené na Blízkém východě.) *(Pozn. red.)*

mocnost je všechny přelstila. V Rusku, které je svými podmínkami, obyčeji, tradicemi a zřízením samo poloasijské, se našlo dost lidí, kteří dovedli pochopit pravý stav a charakter Turecka. Náboženství má Rusko stejné jako devět desetin obyvatelstva evropského Turecka; řeč má téměř shodnou se sedmi milióny tureckých poddaných; díky známé schopnosti Rusů naučit se mluvit cizí řečí, i když ji neovládají dokonale, mohli se ruští agenti, ostatně dobře za tuto práci placení, celkem snadno dokonale seznámit s tureckými poměry. Ruská vláda si tak velmi brzy získala v jihovýchodní Evropě neobyčejně příznivou pozici. Stovky ruských agentů procházely Tureckem a připomínaly řeckokatolíkům, že pravoslavný car je hlavou, přirozeným ochráncem a konečným osvoboditelem utlačované východní církve; a zejména Jihoslovanům připomínaly, že tento imperátor je všemocný car, který dříve či později sjednotí všechny větve velké slovanské rasy pod jedním žezlem a učiní z nich vládnoucí rasu v Evropě. Řeckokatolické duchovenstvo vytvořilo velmi brzy širokou spikleneckou síť k šíření těchto myšlenek. Srbské povstání z roku 1804[37] i řecké povstání z roku 1821 bylo přímo či nepřímo podníceno ruským zlatem a ruským vlivem. Kdykoli turečtí pašové pozvedli prapor revolty proti ústřední vládě, nikdy tu nechyběly ruské intriky a ruské peníze. A když se tak západní diplomaté už vůbec nebyli s to vyznat v tureckých vnitřních problémech, o jejichž pravé podstatě věděli asi tolik jako o lidech na Měsíci, byla vyhlášena válka, ruská vojska postupovala k Balkánu a od osmanské říše byl odtrhován kus po kuse.

Je pravda, že v posledních třiceti letech se udělalo mnoho pro to, aby veřejnost získala jasnější představu o Turecku. Němečtí filologové a kritikové nás seznámili s tureckými dějinami a literaturou, angličtí usedlíci a obchodníci sebrali bohaté informace o sociálních poměrech v této říši. Ale přemoudří páni diplomaté tím vším pravděpodobně opovrhují a drží se tvrdošíjně tradičních názorů plynoucích ze studia orientálních pohádek a obohacených neméně podivuhodnými báchorkami nejkorumpovanější tlupy řeckých zaprodanců, jaká se kdy vyskytla.

A jaký byl přirozený výsledek? Nevědomost, tupost, neustálé váhání a zbabělost západních vlád umožnily Rusku, aby ve všech

základních otázkách vytrvale uskutečňovalo jeden svůj záměr po druhém. Od bitvy u Navarina[38] až po nynější východní krizi byla činnost západních mocností buď mařena vzájemnými šarvátkami, plynoucími zpravidla ze společné neznalosti východních záležitostí a z malicherné závisti, východnímu nazírání patrně naprosto nepochopitelné — anebo tato činnost přímo sloužila jen ruským zájmům. A tak nejenže Řekové jak v Řecku, tak v Turecku spolu se Slovany vzhlížejí k Rusku jako k svému přirozenému ochránci, ale dokonce i cařihradská vláda, znovu a znovu dohánĕná k zoufalství tím, že pro své skutečné potřeby a skutečnou situaci nenalézá pochopení u západních diplomatů, kteří si zakládají na tom, že jsou naprosto neschopni udělat si vlastní úsudek o tureckých záležitostech — i sama turecká vláda je pokaždé donucena vydat se na milost Rusku a hledat ochranu u této mocnosti, která otevřeně hlásá své pevné odhodlání zahnat všechny Turky za Bospor a vztyčit svatoondřejský kříž na minaretech Aja Sofia.

Přes všechny diplomatické tradice vzbudilo nakonec toto vytrvalé a úspěšné pronikání Ruska u západoevropských vlád alespoň nejasné a vzdálené obavy z blížícího se nebezpečí. A tyto obavy přivedly na svět velký diplomatický všelék: zachování statu quo v Turecku jako nezbytnou podmínku světového míru. Mnohomluvná nemohoucnost některých soudobých státníků nemohla svou nevědomost a neschopnost doznat účinněji než tímto axiomatem, které sice stále zůstává mrtvou literou, ale za krátké období dvaceti let bylo posvěceno tradicí a je dnes tak úctyhodné a nedotknutelné jako Magna charta krále Jana[39]. Zachovat status quo! Ovšem, vždyť právě proto, aby byl zachován status quo, podnítilo Rusko Srby k povstání, vymohlo Řekům nezávislost, přivlastnilo si protektorát nad Moldavskem a Valašskem a podrželo si část Arménie! Anglie a Francie nehnuly ani prstem, když se to všechno dělo, a v jediném případě, když se roku 1849 přece jen pohnuly, chtěly poskytnout ochranu nikoli Turecku, nýbrž maďarským emigrantům[40]. V očích evropských diplomatů a dokonce i evropského tisku záleží celá východní otázka v dilematu: buď Rusové v Cařihradu, nebo zachovat status quo — nic jiného kromě této alternativy je nikdy nenapadne.

Vezměme například londýnský tisk. Vidíme, že „Times" hájí rozkouskování Turecka a prohlašují, že turecká rasa už není schopna vládnout v tomto nádherném koutu Evropy. Se svou obvyklou obratností „Times" otevřeně napadají starou diplomatickou tradici statu quo a prohlašují, že v ní nelze pokračovat. Veškerého svého talentu využívají k tomu, aby prokázaly tuto nemožnost z nejrůznějších aspektů a aby získaly sympatie Britů pro nové křižácké tažení proti zbytku Saracénů. Tak nemilosrdný útok na tradičně uznávanou, nesmyslnou frázi, která ještě před dvěma měsíci byla posvátná i pro „Times", je nesporně záslužná věc. Kdo však tento list zná, ví také, že tato nezvyklá smělost slouží přímo zájmům Ruska a Rakouska. Na stránkách „Times" se sice správně tvrdí, že je naprosto nemožné udržet Turecko v dnešním stavu, ale tato premisa slouží jedinému cíli: připravit britskou veřejnost a celý svět na chvíli, až se hlavní bod závěti Petra Velikého[41], dobytí Bosporu, stane hotovou věcí.

Opačný názor zastává orgán liberálů „Daily News". „Times" alespoň postřehly nový a správný rys východní otázky, a pak ho zaujatě překroutily. Naproti tomu na stránkách liberálního listu panuje sice zdravý rozum, ale pouze jakýsi *kuchyňský rozum*, který nevidí přes práh vlastního domu. Tento list si jasně uvědomuje, že rozkouskování Turecka *za dnešních okolností* přivede nutně Rusy do Cařihradu, a to že by bylo pro Anglii velké neštěstí; že by to ohrozilo světový mír, zničilo černomořský obchod a donutilo Brity k dalšímu vyzbrojování námořních základen a loďstva ve Středozemním moři. Proto se „Daily News" horlivě snaží vyvolat v britské veřejnosti rozhořčení a obavy. Což by rozdělení Turecka nebylo stejným zločinem jako rozdělení Polska? Což nemají křesťané větší náboženskou svobodu v Turecku než v Rakousku a v Rusku? Což není turecká vláda shovívavá a otcovská, což nepovoluje různým národům, vyznáním a sdružením, aby si po svém řídily své záležitosti? Což není Turecko učiněný ráj ve srovnání s Rakouskem a Ruskem? Což tam není život a majetek bezpečný? A není snad britský obchod s Tureckem větší než s Ruskem a Rakouskem dohromady a nezvětšuje se každým rokem? A pak následují chvalozpěvy, jimiž „Daily News", pokud jsou chvalozpěvů schopny, opě-

vují Turecko, Turky a všechno turecké, že to až musí být mnohým z jejich čtenářů docela nepochopitelné.

Klíč k tomuto podivnému nadšení pro Turky je možno nalézt v dílech ctěného pana poslance Davida Urquharta. Tento gentleman, rodem Skot, se středověkými a patriarchálními vzpomínkami na domov a s moderním vzděláním civilizovaného Angličana nejprve tři roky bojoval v Řecku proti Turkům, pak se ale dostal do jejich země a byl první, koho okouzlili. Náš romantický skotský horal se znovu cítil jako doma v horských stržích Pindu a Balkánu a jeho práce o Turecku, třebaže obsahují mnoho cenných informací, lze shrnout ve tři paradoxy, formulované téměř doslova takto: Kdyby pan Urquhart nebyl britským poddaným, byl by rozhodně nejraději Turkem; kdyby nebyl presbyteriánský kalvinista, nevyznával by jinou víru než islám; a za třetí, Británie a Turecko jsou jediné dvě země na světě s opravdovou samosprávou a občanskou a náboženskou svobodou. Týž Urquhart se později stal největší autoritou ve východní otázce pro všechny anglické liberály, kteří nesouhlasí s Palmerstonem, a právě on zásobuje „Daily News" materiálem k jejich chvalozpěvům na Turecko.

Jediný argument, který zaslouží, abychom se kvůli němu na chvíli zabývali těmito názory na východní otázku, je: „Tvrdí se, že Turecko je v rozkladu; kde však vidíte ten rozklad? Což se v Turecku rychle nešíří civilizace a nerozvíjí obchod? Tam, kde nevidíte nic jiného než rozklad, vykazují naše statistiky pokrok." Bylo by však velkým klamem připisovat zásluhy o vzrůst černomořského obchodu pouze Turecku. A právě to se tu činí, stejně jako kdyby někdo chtěl měřit obchodní a průmyslovou zdatnost Holandska objemem jeho vývozu a dovozu, třebaže je známo, že z devíti desetin jde o pouhý tranzit, neboť přes Holandsko je přístupná většina Německa. To, co by v případě Holandska každý statistik ihned označil za neobratný trik, snaží se teď v případě Turecka celý britský liberální tisk i s učeným „Economistem" předkládat veřejnosti jako hodnověrnou skutečnost. A pak, kdo se v Turecku zabývá obchodem? Rozhodně ne Turci. Jejich způsob provozování obchodu, když ještě žili původním kočovným životem, spočíval v olupování karavan, a nyní, když jsou poněkud civilizovanější,

spočívá ve vybírání nejrůznějších svévolných a tíživých poplatků. Všechen obchod provozují Řekové, Arméni, Slované a Západoevropané, usedlí ve velkých námořních přístavech, a ti naprosto nemají proč děkovat tureckým bejům a pašům za to, že jej mohou provozovat. Kdyby byli z Evropy odstraněni všichni Turci, obchod by tím nijak neutrpěl. A pokud jde o pokrok ve všeobecné civilizaci, kdo je nositelem tohoto pokroku ve všech částech evropského Turecka? Rozhodně ne Turci, neboť těch je málo, jsou příliš roztroušeni a těžko lze říci, že jsou usídleni jinde než v Cařihradě a ve dvou či třech malých venkovských oblastech. Skutečnou oporou veškeré civilizace, která do země opravdu proniká, je řecká a slovanská buržoazie ve městech a obchodních střediscích. Tato část obyvatelstva neustále rozmnožuje své bohatství a vliv, zatímco Turci jsou stále víc zatlačováni do pozadí. Kdyby neměli monopol na civilní a vojenskou správu, brzy by vymizeli. Tento monopol je však do budoucna neudržitelný; jejich moc se tak přemění v nemohoucnost a zůstane z ní jen schopnost brzdit pokrok. Turků se bude vskutku třeba zbavit. Tvrdit však, že nemohou být odstraněni jinak než tím, že na jejich místo přijdou Rusové a Rakušané, je totéž jako tvrdit, že nynější politické složení Evropy potrvá navěky. A kdo by chtěl něco takového tvrdit?

Napsal B. Engels koncem března 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3746 z 19. dubna 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BERLÍNSKÉ SPIKNUTÍ

Londýn, v pátek 1. dubna 1853

Konečně se páté z „velmocí", Prusku, poštěstilo přispět svým dílem k velkým odhalením rakouské policie o „demagogických rejdech" revolucionářů.[42]

„Vláda," ujišťují nás její oficiální orgány, „získala důkazy, že vůdcové demokratické strany byli neustále ve styku s revoluční propagandou, a proto nařídila, aby 29. března byly v Berlíně provedeny domovní prohlídky; podařilo se jí zatknout 40 osob, mezi nimi Streckfusse a bývalé poslance pruského Národního shromáždění Berendse, Waldecka atd. Domovní prohlídky byly provedeny v bytech osmdesáti osob podezřelých z účasti na spiknutí. Byly nalezeny zbraně a střelivo."

Pruská vláda se nespokojila s tím, že tyto „ohromující skutečnosti" uveřejnila ve svých oficiálních orgánech, nýbrž považovala za vhodné sdělit je telegraficky britskému ministerstvu zahraničních věcí.

Abychom odhalili tajemství této nové policejní frašky, musíme se vrátit poněkud zpět. Dva měsíce po Bonapartově státním převratu se spikli berlínský policejní president Hinckeldey a jeho podřízený policejní rada Stieber; Hinckeldey se chtěl stát pruským *Maupasem* a Stieber pruským *Pietrim*. Snad jim nedala spát pověstná všemohoucnost francouzské policie. Hinckeldey se obrátil na ministra vnitra pana von Westphalen a snažil se tomuto omezenému a fanatickému reakcionáři namluvit (pan von Westphalen je můj švagr a měl jsem dost příležitosti poznat jeho duševní schopnosti), že je nutné soustředit všechnu policejní moc pruského státu v rukou berlínského policejního presidenta. Tvrdil, že má-li policie být pružnější, musí být nezávislá na ministru vnitra a svěřena výhradně jemu. Ministr von Westphalen je představitelem ultrapruské aristokracie, zatímco ministerský předseda von Manteuffel je představitelem staré byrokracie. Jsou to soupeři, a proto se ministrovi von

Westphalen Hinckeldeyův nápad zalíbil — třebaže zřejmě omezoval pravomoc jeho vlastního ministerstva — jako prostředek, jak zasadit ránu soupeři, jehož bratr, pan von Manteuffel, byl přednostou odboru v ministerstvu vnitra a byl pověřen právě dohledem nad celou policií. Pan von Westphalen proto příslušný návrh předložil státní radě, které předsedá sám král*.

Diskuse byla velmi rozhořčená. Manteuffel, podporován Pruským princem, se postavil proti plánu na zřízení nezávislého ministerstva policie. Král se k návrhu pana von Westphalen přikláněl a uzavřel diskusi šalamounským výrokem, že podle Bonapartova příkladu zřídí ministerstvo policie, „přesvědčí-li ho fakta o nutnosti takového kroku". Nuže, Hinckeldey a Stieber si vybrali případ kolínských komunistů, aby tato fakta dodali. Hrdinské činy těchto mužů za kolínského procesu[43] jsou vám známy. Po skončení tohoto procesu se pruská vláda rozhodla povýšit usvědčeného křivopřísežníka Stiebera, jenž byl vypískáván, kdykoli se objevil na kolínské ulici, na kolínského policejního ředitele. Avšak pan Bethmann-Hollweg a jiní slušnější konzervativní poslanci porýnského Pruska zasáhli a upozornili ministry, že takováto vyložená urážka veřejného mínění v provincii by mohla mít velmi neblahé následky v době, kdy Bonaparte pošilhává po *přirozených hranicích* Francie[44]. Vláda ustoupila a spokojila se tím, že odměnou za křivé přísahy spáchané v Kolíně a za krádeže spáchané v Londýně jmenovala Stiebera berlínským policejním ředitelem. Tím to však skončilo. Nebylo možné splnit Hinckeldeyovo přání a zřídit pro něho nezávislé ministerstvo policie na základě kolínského procesu. Hinckeldey a Stieber vyčkávali vhodné příležitosti. Naštěstí propuklo povstání v Miláně. Stieber dal okamžitě zatknout dvacet osob v Berlíně. Bylo to však příliš směšné, než aby se na základě toho daly podniknout další akce. Pak ale přišel Libényiův atentát, a to už byl král rozhodnut. Zmocnily se ho hrozné obavy a pochopil, že je nutné zřídit nezávislé ministerstvo policie; Hinckeldeyovy sny se splnily. Královský výnos z něho učinil pruského *Maupase*, zatímco bratr pana von Manteuffela podal demisi. Ale největší překvapení této komedie mělo teprve přijít. Sotva se Hinckeldey ujal své nové hod-

* — tj. Bedřich Vilém IV. *(Pozn. red.)*

nosti, bylo odhaleno „velké berlínské spiknutí". Spiknutí bylo tedy zkonstruováno výslovně k tomu účelu, aby se dokázalo, jak nepostradatelný je Hinckeldey. Byl to jeho dárek slabomyslnému králi z vděčnosti za nově získanou policejní samovládu. Hinckeldeyův pobočník, mazaný Stieber, který už v Kolíně objevil, že všechny dopisy končící slovy „pozdrav" a „bratrství" jsou neomylným důkazem komunistického spiknutí, učinil nyní objev, že v Berlíně se už delší dobu vyskytují v hrozivém množství „kalabrijské klobouky" a že kalabrijský klobouk je nepochybně „smluveným znamením" revolucionářů. Povzbuzen tímto důležitým objevem dal Stieber 18. března zatknout několik osob, hlavně dělníky a cizince, a obvinil je z nošení kalabrijských klobouků. 23. března byla provedena domovní prohlídka u Karla Deliuse, magdeburského obchodníka a bratra poslance druhé sněmovny, který měl rovněž neblahou zálibu v kalabrijských kloboucích. Konečně, jak jsem vás informoval na počátku tohoto článku, 29. března byl proveden v Berlíně velký coup d'état* proti kalabrijským kloboukům. A každý, kdo je trochu informován o bezzubé opozici Waldecků, Berendsů a spol., ten se zasměje „zbraním a střelivu", které byly nalezeny u těchto velmi krotkých Brutů.

Přestože se však tato policejní komedie, sehraná pro osobní zájmy pánů Hinckeldeye a Stiebera, zdá nicotná, není přece jen tak docela bezvýznamná. Pruskou vládu přivádí k zoufalství pasívní odpor, na který všude naráží. Větří závan revoluce uprostřed zdánlivé netečnosti. Zoufale si přeje, aby tento přízrak nabyl hmatatelné podoby, a pociťuje úlevu ve svých hrůzných předtuchách pokaždé, kdykoli policie dodá jejím všudypřítomným, leč neviditelným nepřátelům reálnou podobu. Útočí na ně, bude na ně dále útočit, dokud se jí nepodaří přeměnit pasívní odpor lidu v aktivní.

Napsal K. Marx 1. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3745 z 18. dubna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — státní převrat. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

CO BUDE S EVROPSKÝM TURECKEM?

Viděli jsme, jak se zatvrzelá nevědomost, tradiční rutina, dědičná duševní lenost evropských státníků vyhýbá i pokusu odpovědět na tuto otázku. Aberdeen a Palmerston, Metternich a Guizot, nemluvě ani o jejich republikánských a konstitučních nástupcích z let 1848—1852, kteří zůstanou provždy bezejmenní — těm všem zoufale chybělo jakékoli řešení.

A po celou tu dobu Rusko krok za krokem, pomalu, ale nezadržitelně postupuje k Cařihradu, přes všechny diplomatické nóty, pikle a manévry Francie a Anglie.

Tento vytrvalý postup Ruska, který všechny strany ve všech evropských zemích doznávají, oficiální státníci nikdy nevysvětlili. Ti vidí účinky, vidí všechny důsledky, ale příčina jim zůstává skryta, třebaže je tak prostá.

Hlavní hybnou silou, která žene Rusko k Cařihradu, je právě to opatření, které mu mělo v postupu zabránit: jalová, nikdy neuskutečňovaná teorie statu quo.

Co znamená tento status quo? Pro křesťanské poddané Porty znamená prostě věčné udržování tureckého útlaku. Dokud zůstávají pod jařmem turecké nadvlády, zůstává pro ně hlava pravoslavné církve, vládce nad šedesáti milióny pravoslavných, *jejich přirozeným osvoboditelem a ochráncem*, ať už je jinak čímkoli. A tak se deset miliónů pravoslavných křesťanů v evropském Turecku musí obracet o pomoc k Rusku, a nutí je k tomu týž diplomatický systém, který byl vynalezen proto, aby pronikání Ruska zabránil.

Podívejme se na fakta, jak je zaznamenala historie. Ani před

vládou Kateřiny II. nevynechalo Rusko jedinou příležitost k získání výhod v Moldavsku a Valašsku. Příslušné výsady nabyly nakonec v drinopolské smlouvě (1829)[45] takových rozměrů, že tato knížectví jsou dnes podřízena víc Rusku než Turecku. Když v roce 1804 vypukla srbská revoluce, Rusko ihned vzalo odbojné rajáhy pod svou ochranu, podporovalo je ve dvou válkách, a pak dvěma smlouvami zajistilo jejich zemi vnitřní nezávislost.[46] A když se vzbouřili Řekové, kdo rozhodl o výsledku zápasu? Ani Ali paša z Janiny a jeho pikle a vzpoury[47], ani bitva u Navarina, ani francouzská armáda, která obsadila Moreu, ani londýnské konference a protokoly, ale pochod Dibičovy ruské armády napříč Balkánem do údolí Marice.[48] A zatímco Rusko začalo neohroženě roztrhávat Turecko, západní diplomaté dál zaručovali a udržovali posvátný status quo a nedotknutelnost osmanské říše!

Dokud hlavní zásadou západní diplomacie zůstane tradiční udržování statu quo stůj co stůj a ochrana nezávislosti Turecka v jeho dnešní podobě, dotud bude devět desetin obyvatelstva evropského Turecka považovat Rusko za svou jedinou oporu, svého osvoboditele, svého mesiáše.

Představme si na chvíli, že se řecko-slovanský poloostrov zbaví turecké nadvlády, že tam bude vláda lépe vyhovující požadavkům lidu. Jaké bude potom postavení Ruska? Vždyť je všeobecně známé, že v každém státě, který se objevil na tureckém území a získal buď úplnou, nebo částečnou nezávislost, vznikla silná protiruská strana. Jestliže tomu tak bylo v době, kdy ruská podpora byla jejich jedinou zárukou proti tureckému útlaku, co teprve můžeme čekat, až zmizí strach z tureckého útlaku?

Ale bude-li turecká moc zatlačena za Bospor, osvobodí-li se všechny ty různé národnosti a náboženské skupiny žijící na Balkánském poloostrově, budou-li otevřeny dveře záměrům a machinacím, protichůdným snahám a zájmům všech evropských velmocí — což to nevyvolá všeobecnou válku? Tak se táže diplomatická zbabělost a rutina.

Samozřejmě nelze očekávat, že by všichni ti Palmerstoni, Aberdeenové, Clarendoni a všichni ti ministři zahraničních věcí na kontinentě něco takového podnikli. Pouhé pomyšlení na to jim nahání

hrůzu. Ale ten, kdo se při studiu dějin naučil obdivovat věčným proměnám lidských osudů, v nichž nic není stálé kromě nestálosti a nic není neměnné kromě změny, ten, kdo pozoroval neúprosný pochod dějin, jež se svými koly nemilosrdně valí přes trosky říší a drtí celé generace, aniž je považuje za hodny soucitného pohledu, zkrátka ten, kdo nezavírá oči před skutečností, že žádná demagogická výzva a žádné vyhlášení vzpoury nebylo nikdy tak revoluční jako prosté záznamy v dějinách lidstva, ten, kdo umí ocenit nesmírně revoluční charakter naší doby, kdy se spojily pára a vítr, elektřina a tiskařský lis, dělostřelectvo a nálezy zlata, aby přivodily za jediný rok víc změn a revolucí, než se kdykoli dříve událo za celé století — ten se jistě nezalekne řešení historické otázky jen proto, že by její správné vyřešení mohlo snad vyvolat evropskou válku.

Nikoli, diplomaté a vlády jednající postaru tuto potíž nevyřeší. Řešení tureckého problému, stejně jako ostatních velkých problémů, je vyhrazeno evropské revoluci. A nebude přehnané, přiřadíme-li tuto napohled vzdálenou otázku k těm, které zákonitě patří do sféry onoho velkého hnutí. Hraniční kameny revoluce se od roku 1789 posunují stále dál. Předními strážemi minulé revoluce byly Varšava, Debrecín a Bukurešť, předsunutými postaveními příští revoluce se musí stát Petrohrad a Cařihrad. To jsou dva zranitelné body, kde je třeba zaútočit na ruský protirevoluční kolos.

Bylo by pouhým fantazírováním, kdybychom se snažili podat podrobný plán možného rozdělení tureckého území v Evropě. Takových plánů by bylo možno vymyslet dvacet a každý z nich by byl stejně pravděpodobný jako ostatní. Naším úkolem není vypracovávat fantastické programy, nýbrž vyvodit obecné závěry z nesporných faktů. A takto posuzována, má otázka dva aspekty.

Především je tu nezvratná skutečnost, že poloostrov, všeobecně nazývaný evropské Turecko, je přirozeným dědictvím jihoslovanské rasy. K této rase náleží sedm z dvanácti miliónů jeho obyvatel. Po dvanáct století jí náleží tamní půda. Jejími soupeři jsou — kromě malé části obyvatelstva, která přijala řecký jazyk, ač je ve skutečnosti slovanského původu — turečtí a arnautští barbaři, kteří byli už dávno usvědčeni z nejzatvrzelejšího odporu proti všemu pokroku. Naproti tomu Jihoslované jsou ve vnitrozemských krajích

jedinými nositeli civilizace. Netvoří sice ještě národ, mají však mocné a poměrně osvícené národní jádro v Srbsku. Srbové mají vlastní dějiny a literaturu. Svou nynější vnitřní nezávislost získali jedenáctiletým chrabrým bojem proti početní převaze. V posledních dvaceti letech rychle vzrůstala jejich kultura a rozšiřovaly se prostředky civilizace. Křesťané z Bulharska, Trácie, Makedonie a Bosny v nich vidí středisko, kolem něhož se všichni budou muset semknout v příštím úsilí o nezávislost a národní svébytnost. Lze ostatně říci, že čím víc se upevňovalo Srbsko a srbská národní svébytnost, tím víc byl zatlačován do pozadí přímý vliv Ruska na turecké Slovany. Aby totiž Srbsko mohlo udržet své zvláštní postavení jako křesťanský stát, bylo nuceno si od západní Evropy vypůjčit její politické instituce, školy, vědecké poznatky, průmyslovou organizaci. Tím lze vysvětlit tu anomálii, že Srbsko, přestože je pod ochranou Ruska, si hned po osvobození vytvořilo konstituční monarchii.

Jakmile budou turečtí Slované osvobozeni, pak přes všechnu příbuznost s Rusy a přes společné náboženství budou jejich zájmy v přímém rozporu. Příčinou toho jsou obchodní potřeby vyplývající ze zeměpisné polohy obou zemí. Rusko je kompaktní vnitrozemský stát s převážně zemědělskou a v budoucnu snad i s průmyslovou výrobou. Naproti tomu řecko-slovanský poloostrov, s poměrně malou rozlohou, ale s neobvykle dlouhým pobřežím obklopeným třemi moři, z nichž jedno ovládá, je převážně zemí tranzitního obchodu, i když má nejlepší předpoklady pro vlastní výrobu. Rusko usiluje o monopolizování, Jihoslované o rozšíření trhu. Kromě toho si konkurují ve Střední Asii; ale zatímco Rusové mají hlavní zájem na tom, aby vyloučili všechno jiné zboží než vlastní, Jihoslované mají právě teď hlavní zájem na tom, aby zavedli na východních trzích západoevropské výrobky. Jak se tedy mohou tyto dva národy shodnout? Ve skutečnosti mají turečtí Jihoslované a Řekové i dnes mnohem víc společných zájmů se západní Evropou než s Ruskem. A jakmile bude železnice, která zatím vede z Ostende, Le Havru a Hamburku do Pešti, prodloužena do Bělehradu a Cařihradu (o čemž se nyní uvažuje), pak bude vliv západní civilizace a západního obchodu v jihovýchodní Evropě trvalý.

A kromě toho: Slované v Turecku trpí zejména tím, že jsou

porobeni muslimskými vojenskými okupanty, které musejí vydržovat. Tito vojenští okupanti drží ve svých rukou všechny veřejné funkce — vojenské, správní i soudní. Čím jiným je však ruský vládní systém tam, kde není promíšen s feudálními institucemi, než vojenskou okupací, kde je správní i soudní hierarchie organizována po vojensku a kde to všechno platí lid? Jestliže si někdo myslí, že se takový systém může Jihoslovanům líbit, nechť si prostuduje dějiny Srbska od roku 1804. Od Karadjordje, který vydobyl Srbsku nezávislost, se lid odvrátil a Miloš Obrenovič, který jeho nezávislost obnovil, byl potupně vyhoštěn ze země, protože se pokoušeli zavádět ruský autokratický systém s nevyhnutelně jej doprovázející korupcí, polovojenskou byrokracií a pašovským vyděračstvím.

Prosté a konečné řešení otázky je tedy takové: Historie i současná fakta shodně ukazují, že na troskách muslimské říše v Evropě vyroste svobodný a nezávislý křesťanský stát. Příští revoluční nápor dá s největší pravděpodobností toto řešení na pořad dne, neboť téměř jistě rozpoutá dlouho dozrávající konflikt mezi ruským absolutismem a evropskou demokracií. Tohoto konfliktu se musí zúčastnit Anglie, ať bude mít v té době vládu v rukou kdokoli. Anglie nemůže nikdy dovolit, aby se Rusko zmocnilo Cařihradu. Pak se bude muset postavit na stranu carových nepřátel a podporovat vybudování nezávislé slovanské vlády, jež by nahradila zchátralou a přemoženou Vysokou Portu.[49]

Napsal B. Engels začátkem dubna 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3748 z 21. dubna 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BERLÍNSKÉ SPIKNUTÍ. – LONDÝNSKÁ POLICIE. – MAZZINI. – RADECKÝ

Londýn, v pátek 8. dubna 1853

Když jsem psal svůj poslední článek o velkém spiknutí odhaleném panem Stieberem*, nemohl jsem tušit, že mé názory na tuto věc víceméně potvrdí dva konzervativní berlínské listy. „Preussisches Wochenblatt“[50], orgán konzervativní skupiny vedené von Bethmann-Hollwegem, byl 2. dubna konfiskován, protože svým čtenářům doporučoval, aby „příliš zbrkle neuvěřili báchorkám policie o posledním zatýkání“. Mnohem důležitější je však článek v „Zeit“[51], polooficiálním listě skupiny v pruské vládě, v jejímž čele stojí pan von Manteuffel. List „Zeit“ byl nucen přiznat toto:

„Kdo není raněn slepotou, musí si být vědom, že četné neřešitelné komplikace způsobené celkovou situací v Evropě povedou nakonec nevyhnutelně k násilnému výbuchu; evropské velmoci jej mohou, budou-li se o to upřímně snažit, na čas odsunout, ale i když udělají všechno, co je v lidských silách, nemohou jej natrvalo odvrátit... Je naší povinností nezastírat si nadále, že se stále víc šíří nespokojenost; *je tím nebezpečnější a vyžaduje tím vážnější pozornosti, že se neobjevuje na povrchu, nýbrž proniká stále hlouběji do myšlení lidí.* Je třeba říci bez okolků, že tato nespokojenost je vyvolávána snahami rozpoutat v Prusku kontrarevoluci, které byly v poslední době vystavovány na odiv s neuvěřitelnou étourderie**.“

„Zeit“ se mýlí jen ve svém závěru. Pruská kontrarevoluce nemá teď někdy začít, naopak, teď už končí a vrcholí. Neobjevila se v poslední době, ale začala už 20. března 1848 a od té doby neustále postupuje. Právě teď se pruská vláda zabývá dvěma velmi nebezpečnými záměry: hodlá omezit svobodu dělení nemovitostí a podřídit veřejnou osvětu církvi. Nemohla si ani vybrat

* Viz tento svazek, str. 54–56. *(Pozn. red.)*
** – nerozvážností. *(Pozn. red.)*

dvě vhodnější věci, aby si odradila rolnictvo v porýnském Prusku a buržoazii v celé monarchii. Rád bych se také zmínil o jedné kuriozitě, o násilném rozpuštění Berlínské hygienické společnosti (Vzájemně podpůrný spolek chorých) v souvislosti s „odhalením velkého spiknutí“. Tento spolek měl téměř 10 000 členů, vesměs příslušníků dělnické třídy. Vláda je patrně přesvědčena, že dnešní ústava pruského státu je neslučitelná s „hygienou“.

Londýnský tisk, který dosud nebyl informován o počínání londýnské policie, byl překvapen zprávou ve vídeňském listu „Presse“[52] a ve vedoucím reakčním belgickém listu „Emancipation“[53], že londýnská policie pořídila seznam všech politických emigrantů žijících v Londýně s nejrůznějšími údaji o jejich soukromém životě a chování.

„Budeme-li trpět takovýto postup vůči cizincům,“ rozhořčuje se „Morning Advertiser“, „bude se ho pak používat, kdykoli to vláda nebo některý člen vlády uzná za vhodné, i k tomu, aby se získaly informace ze soukromého života našich občanů... Je to smutné pomyšlení, že londýnští policisté mají hrát stejně hanebnou úlohu jako jejich kolegové na kontinentě.“

Kromě těchto zpráv v belgických a jiných listech přináší dnes londýnský tisk telegrafickou zprávu z Vídně, že

„otázka emigrantů byla vyřešena: britská vláda slíbila, že bude na emigranty přísně dozírat a zakročí proti nim podle zákona a s veškerou přísností, kdykoli se prokáže, že se zúčastnili revolučních intrik“.

„Morning Advertiser“ k tomu poznamenává:

„Ještě nikdy se Anglie nedostala do tak potupné situace jako teď, když padla na kolena před Rakouskem. Takové ponížení dosud nezažila, až nyní, za koaliční vlády.“

Z velmi spolehlivého pramene jsem se dověděl, že královské soudní úřady zahájí stíhání Mazziniho, jakmile bude zjištěno, že se zdržuje v Londýně. Naproti tomu jsem slyšel, že v dolní sněmovně budou interpelováni ministři ve věci skandálních úmluv vlády s Rakouskem a jejích záměrů v otázce emigrantů vůbec.

V jednom z dřívějších článků jsem konstatoval, že Radeckému se milánské povstání hodilo „k získání peněz pod falešnou záminkou“[54]. Tento názor byl potom potvrzen činem, jehož význam je jednoznačný. Nedávno vydal Radecký proklamaci, v níž prohlásil za neplatné všechny půjčky a hypotéky uzavřené od roku 1847 na

základě sekvestrovaného majetku lombardských emigrantů. Pro tuto konfiskaci neexistuje jiná omluva než horror vacui* rakouské státní pokladny. Sentimentální buržoazie všude obětovala revoluci svému bohu — Vlastnictví. Kontrarevoluce se teď tohoto boha zříká.

Dnešní kabelová depeše přináší zprávu, že kníže Menšikov uzavřel dohodu s Portou, že ruská armáda dostala rozkaz stáhnout se od tureckých hranic a že východní otázka je opět jednou vyřešena.

Napsal K. Marx 8. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3748 z 21. dubna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — strach z prázdnoty. *(Pozn. red.)*

K. MARX

HIRSCHOVA DOBROVOLNÁ PŘIZNÁNÍ

Hirschova „dobrovolná přiznání“[55] mají, jak se zdá, cenu jen potud, pokud je potvrzují jiné skutečnosti. Už proto, že si navzájem odporují. Když se Hirsch po skončení své mise vrátil z Kolína, prohlásil na veřejném dělnickém shromáždění, že Willich je jeho spojenec. Nikdo se samozřejmě nestaral o to, aby toto jeho údajné doznání zaprotokoloval. Různé osoby mi naznačovaly — nevím, zda z Hirschova pověření či bez něho —, že by Hirsch byl ochoten plně se mi přiznat. Odmítl jsem to. Později jsem se dověděl, že žije v krajní bídě. Nepochybuji o tom, že jeho „nejposlednější“ doznání byla napsána v zájmu strany, která jej právě *platí*. Je to podivné, že někteří lidé považují za potřebné utíkat se pod ochranu takového Hirsche.

Omezím se prozatím na několik poznámek. Existuje už několik dobrovolných přiznání špiónů — Vidocqa, Chenua, de la Hodda[56] atd. Jedno mají všichni společné: žádný z nich není obyčejný špión, jsou to špióni vyššího typu, všichni jdou ve šlépějích „cooperovských vyzvědačů“[57]. Jejich vlastní doznání jsou proto také nevyhnutelně vlastní apologetikou.

Tak se Hirsch např. snaží naznačit, že datum schůzek členů naší strany nevyzradil Greifovi a prostřednictvím Greifa Fleurymu on, nýbrž plukovník Bangya. Několik schůzí, na nichž byl přítomen Hirsch, se konalo ve čtvrtek, ale od jeho vyloučení jsme se scházeli

ve středu. Podvržené zápisy ze schůzí[58] z doby Hirschovy účasti i z pozdější doby jsou datovány ve čtvrtek. Kdo kromě Hirsche by se byl mohl dopustit takového „omylu"!

V jiné věci měl Hirsch víc štěstí. Tvrdil, že Bangya podával informace o mé korespondenci s Německem. Protože všechny příslušné údaje obsažené v aktech kolínského procesu jsou falešné, lze ovšem těžko říci, kdo si je vybájil. A nyní k Bangyovi.

Ať už Bangya je špión nebo není, nemohl mně ani ostatním soudruhům z naší strany být nikdy nebezpečný, protože jsem s ním o *svých* stranických záležitostech *nikdy* nemluvil a Bangya sám — jak mi připomíná ve svých omluvných dopisech — se nikdy nesnažil zavést na tyto záležitosti řeč. Ať tedy je špión nebo není, nemohl nic prozradit, protože nic nevěděl. Kolínské soudní spisy to potvrdily. Potvrdily, že pruská policie o straně, k níž náležím, nevěděla nic kromě toho, co se dověděla z doznání učiněných v Německu a z dokumentů zabavených v Německu, a byla proto nucena předkládat nejpošetilejší báchorky.

Ale Bangya přece prodal policii Marxovu brožurku „o emigrantech"[59]?

Bangya se ode mne v přítomnosti jiných osob dověděl, že spolu s Ernstem Dronkem a Bedřichem Engelsem připravujeme publikaci o německé emigraci v Londýně, která by měla vyjít na pokračování v sešitech. Ujistil nás, že nám najde nakladatele v Berlíně. Vyzval jsem jej, aby se po něm hned poohlédl. Osm či deset dní nato nám oznámil, že jistý berlínský nakladatel, jménem Eisermann, by byl ochoten ujmout se vydání *prvního* sešitu s tou výhradou, že autoři nebudou uvedeni, neboť jinak by se musel obávat konfiskace. Přistoupil jsem na to, ale sám jsem si vyhradil, že honorář bude vyplacen ihned po dodání rukopisu — nechtěl jsem totiž, aby se opakovala zkušenost s „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung"[60] — a že rukopis bude vytištěn ihned, jakmile bude dodán. Odjel jsem k Engelsovi do Manchesteru a tam jsme brožuru napsali. Mezitím přinesl Bangya mé ženě dopis z Berlína, v němž Eisermann mé podmínky přijal s výhradou, že vydání druhého sešitu bude záviset na tom, jaký bude odbyt prvního. Když jsem se vrátil, dostal Bangya rukopis a já honorář.

Ale vydání se protahovalo pod různými dosti pravděpodobnými záminkami. Začalo mi to být podezřelé. Neobával jsem se, že by můj rukopis byl snad odevzdán policii, aby jej otiskla. Jsem ochoten odevzdat své rukopisy ještě dnes třeba ruskému carovi, bude-li ochoten je hned zítra otisknout. Obával jsem se, že rukopis bude zašantročen.

Byli tam napadeni různí mluvkové, ovšem ne jako protistátní revolucionáři, nýbrž jako kontrarevoluční plevy.

Ukázalo se, že mé podezření bylo oprávněné. Georg Weerth, jehož jsem požádal, aby v Berlíně něco o Eisermannovi vypátral, napsal, že se mu nepodařilo nějakého Eisermanna nalézt. Zašel jsem s Dronkem k Bangyovi. Z Eisermanna se vyklubal pouhý obchodvedoucí u Jacoba Kollmanna. Protože mi záleželo na tom, abych měl Bangyovy výroky písemně, trval jsem na tom, aby o tom za mé přítomnosti napsal dopis Engelsovi do Manchesteru a aby v něm uvedl Kollmannovu adresu. Zároveň jsem napsal pár řádek Bruno Bauerovi s prosbou, aby se informoval, kdo bydlí v domě, který mi Bangya udal jako Kollmannovu adresu. Odpověď jsem však nedostal. Údajný nakladatel odpověděl na mé upomínky, že *smluvně* nebyl termín vydání dojednán; ví prý sám nejlépe, která doba bude vhodná. V pozdějším dopise si hrál na uraženého. Konečně mi Bangya sdělil, že se nakladatel zdráhá rukopis vydat a že jej vrátí. Bangya sám zmizel do Paříže.

Korespondenci s Berlínem a s Bangyou, která obsahuje záznam o celém jednání i Bangyovy pokusy o ospravedlnění, mám u sebe.

Ale proč mě neodradila podezření německých emigrantů vůči Bangyovi? Právě proto, že jsem znal „předhistorii" těchto podezření. Tuto předhistorii ponechám prozatím v přítmí, kam patří.

Protože jsem *věděl*, že Bangya se podobnými záležitostmi zabýval jako revoluční důstojník za maďarské války. Protože si dopisoval se Szemerem, jehož si vážím, a byl přítelem generála Perczela. Protože jsem na vlastní oči viděl diplom, jímž ho *Kossuth* jmenoval svým policejním presidentem in partibus*, a tento diplom

* — in partibus infidelium — v zahraničí (doslova: „v zemi nevěřících" — doložka k titulu katolických biskupů, jmenovaných na pouze nominální biskupský úřad v nekřesťanských zemích). *(Pozn. red.)*

byl podepsán hrabětem Szirmayem, Kossuthovým důvěrníkem, který bydlel v témž domě jako Bangya. Toto jeho postavení u Kossutha vysvětlovalo též, proč se musí stýkat s policisty. Nemýlím-li se, je Bangya dosud Kossuthovým agentem v Paříži.

Maďarští předáci rozhodně svého člověka znají. Co jsem riskoval já ve srovnání s nimi? Nic kromě zašantročení kopie rukopisu, jehož originál jsem si ponechal.

Později jsem se dotázal nakladatele Liziuse ve Frankfurtu nad Mohanem a jiných německých nakladatelů, zda by mohli rukopis vydat. Prohlásili, že za nynějších poměrů je to nemožné. V poslední době se zdá, že přece jen bude možné vydat jej v některé zemi mimo Německo.

Po těchto vysvětleních, která ovšem nejsou určena panu Hirschovi, nýbrž mým krajanům v Americe, zůstává „otevřená otázka": Jaký zájem měla pruská policie na tom, aby zašantročila pamflet proti Kinkelovi, Willichovi a ostatním „velikánům emigrace"?

Snad Oerindur mi vysvětlí,
v čem tato obojakost tkví.*

Londýn 9. dubna 1853

Napsal K. Marx 9. dubna 1853
Otištěno v „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" z 5. května 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

* Z Müllnerova dramatu „Vina", 2. jednání, 5. scéna. *(Pozn. red.)*

THE
People's Paper
THE CHAMPION OF
POLITICAL JUSTICE AND UNIVERSAL RIGHT.
No. LONDON, SATURDAY, APRIL 16, 1853. (Price Fourpence.

K. MARX

NOVÁ FINANČNÍ ESKAMOTÁŽ,

ANEB GLADSTONOVY PENCE[61]

Naši čtenáři znají z vlastní trpké zkušenosti a pocítili na vlastních kapsách důsledky dřívějších finančních eskamotáží: na bedra lidu byl uvalen státní dluh 800 000 000 liber št. K tomuto zadlužení došlo zejména proto, aby se zabránilo osvobození amerických kolonií a aby se čelilo francouzské revoluci z minulého století. Vliv růstu státního dluhu na zvyšování státních výdajů lze posoudit z následující tabulky:

1. Státní dluh[62]

Když po smrti Viléma nastoupila na trůn královna Anna (1701)		16 394 702 liber št.
Když nastoupil na trůn Jiří I. (1714)		54 145 363 liber št.
Když začal vládnout Jiří II. (1727)		52 092 235 liber št.
Když převzal otěže vlády Jiří III. (1760)		146 682 844 liber št.
Po válce s Amerikou (1784)		257 213 043 liber št.
Po skončení války proti jakobínům (1801)		579 931 447 liber št.
V lednu 1810 (za války proti Napoleonovi)		811 898 082 liber št
Po roce 1815	asi	1 000 000 000 liber št.

2. Státní výdaje

Všechny výdaje i s úroky ze státního dluhu činily:

Když po smrti Viléma nastoupila na trůn královna Anna (1701)	5 610 987 liber št.
Když nastoupil na trůn Jiří I. (1714)	6 633 581 liber št.
Když začal vládnout Jiří II. (1727)	5 441 248 liber št.
Když převzal otěže vlády Jiří III. (1760)	24 456 940 liber št.
Po skončení války proti jakobínům (1801)	61 278 018 liber št.

3. Státní zdanění

Za královny Anny (1701)	4 212 358 liber št.
Za krále Jiřího I. (1714)	6 762 643 liber št.
Za krále Jiřího II. (1727)	6 522 540 liber št.
Za krále Jiřího III. (1760)	8 744 682 liber št.
Po válce s Amerikou (1784)	13 300 921 liber št.
Po válce proti jakobínům (1801)	36 728 971 liber št.
Roku 1809	70 240 226 liber št.
Po roce 1815	asi 82 000 000 liber št.

Lid zná z vlastní zkušenosti, poznal to na vlastní kapse, jakým břemenem jsou daně plynoucí ze státního dluhu; mnoho lidí však nezná specifické formy, v nichž tento dluh vznikl a v jakých dnes existuje. „Stát", toto ztělesnění společné vlády spojených pozemkových a peněžních magnátů, potřebuje peníze k útlaku doma i v zahraničí. Vypůjčuje si je u kapitalistů a lichvářů a dává jim za to kousky papíru se slibem, že jim bude vyplácet určitou částku peněz jako úrok za každých 100 liber št., které mu půjčí. Prostředky na vyplácení těchto peněz ždímá z dělnické třídy v podobě daní — takže lid se vlastně stává ručitelem svých utlačovatelů vůči těm, kteří těmto utlačovatelům půjčují peníze, aby mohli lidu zakroutit krk. Půjčky tvořící státní dluh mají různé názvy — někdy se za ně vyplácela 3 %, někdy 3 ½ %, někdy 4 % atd., a podle této úrokové sazby a jiných okolností se půjčky různě označovaly, jako tříprocentní atd.

Protože tyto úroky neplatí jen dělnická třída, ale část jich musejí platit i továrníci a statkáři, kteří chtějí platit co nejméně,

snaží se každý kancléř pokladu*, až na whigy, tíhu tohoto břemene tak či onak zmírnit.

6. dubna, než byl předložen rozpočet nynější vlády, přednesl pan Gladstone ve sněmovně několik návrhů rezolucí, které se týkaly státního dluhu. Ještě před jeho projevem oznámil list „Morning Chronicle", že budou předloženy nadmíru důležité rezoluce, „které, jak se proslýchá, budou mít obrovský význam a budou neobyčejně zajímavé". Na základě těchto pověstí stouply kursy státních cenných papírů. Vznikl dojem, že Gladstone hodlá proplatit státní dluh. Nuže, „k čemu všechen ten povyk"?[63]

Konečným cílem návrhů pana Gladstona, jak sám prohlásil, je snížit úrok z různých státních cenných papírů na 2 ½ %. V letech 1822—1823, 1824—1825, 1830—1831, 1844—1845 se úrok snižoval z 5 % na 4 ½, ze 4 ½ na 4, ze 4 na 3 ½ a ze 3 ½ na 3. Proč by se tedy neměl teď snížit ze 3 na 2 ½?

Podívejme se, jak se má podle doporučení pana Gladstona tohoto cíle dosáhnout.

Za prvé navrhuje sjednotit pod společným názvem některé cenné papíry v celkové hodnotě 9 500 000 liber št., týkající se zejména staré dryáčnické Společnosti jižních moří,[64] a nuceně u nich snížit úrok ze 3 % na 2¾ %. Tím by se pravidelně ročně uspořilo na 25 000 liber št. Najít nový společný název pro různé cenné papíry a ušetřit 25 000 liber št. z ročních výdajů 30 000 000 liber št. není nijak zvlášť obdivuhodný výkon.

Za druhé navrhuje vydat nový cenný papír s názvem pokladniční bony (Exchequer Bonds) v celkové hodnotě nepřesahující 30 000 000 liber št. Tyto bony by byly splatné ihned po předložení bez jakýchkoli srážek; do 1. září 1864 by vynášely úrok 2¾ % a od tohoto data do 1. září 1894 2 ½ %. Tím se však jen vytváří nový finanční nástroj výhodný pro třídu finančníků a obchodníků. Výrazem „bez jakýchkoli srážek" se rozumí bez srážek pro obchodníky ze City. V současné době je vydáno za 18 000 000 liber št. pokladničních poukázek (Exchequer-Bills) na 1 ½ %. Není to pro zemi ztráta, má-li platit z pokladničních *bonů* o 1 % víc než

* Chancellor of the Exchequer — titul anglického ministra financí. *(Pozn. ver. red.)*

z pokladničních *poukázek?* Buď jak buď, druhý návrh ke snížení státního dluhu rozhodně nepřispívá. Pokladniční poukázky mohou obíhat jen ve Velké Británii, kdežto pokladniční *bony* lze převádět jako obyčejné směnky, je to tedy opatření výhodné jen pro obchodníky ze City a lid za ně musí draze platit.

Nyní konečně přicházíme k jedinému důležitému bodu — k tříprocentním konsolidačním dluhopisům (konsolám) a k „tříprocentním redukovaným" dluhopisům, jež dohromady představují kapitál téměř 500 000 000 liber št. Protože platí parlamentní zákaz nuceně snižovat úrokovou sazbu těchto dluhopisů bez předběžné výpovědi 12 měsíců předem, sahá pan Gladstone k systému dobrovolné konverze a nabízí držitelům tříprocentních dluhopisů různé možnosti při výměně za jiné cenné papíry, které mají být vydány podle jeho návrhu rezoluce. Držitelé tříprocentních dluhopisů se budou moci při výměně každých 100 liber št. v těchto cenných papírech rozhodnout pro jeden z těchto tří způsobů:

1. Částečně si vyměnit každých 100 liber št. tříprocentních dluhopisů za pokladniční bony ve stejné hodnotě, které budou do roku 1864 vynášet úrok 2 libry št. 15 šilinků a pak do roku 1894 úrok 2 libry št. 10 šilinků. Kdyby se tříprocentní dluhopisy vyměnily za dvaapůlprocentní pokladniční bony za celých 30 000 000 liber št., ušetřilo by se za prvních deset let 75 000 liber št. a po prvních deseti letech 150 000 liber št., celkem 225 000 liber št.; jenže vláda by byla nucena celou částku 30 000 000 liber št. po čtyřiceti letech splatit. Rozhodně tu nejde o návrh, který by odstranil nebo alespoň podstatně snížil státní dluh. Ostatně, co to je úspora 225 000 liber št. z ročních výdajů 30 000 000 liber št.?

2. Podle druhého návrhu by držitelé tříprocentních dluhopisů dostali za každých 100 liber št. těchto papírů 82 liber št. 10 šilinků v nových 3½procentních dluhopisech, za něž by se do 5. ledna 1894 platil úrok 3 libry št. 10 šilinků. Znamenalo by to, že osoby, které by si vzaly 3½procentní papíry, by od nynějška dostávaly z každých 100 liber št. místo 3 liber št. jen 2 libry št. 17 šilinků 9 pencí úroku, tj. o 2 šilinky 3 pence méně. Kdyby se takto vyměnilo celých 500 000 000 liber št., platil by národ místo nynějších 15 000 000 liber št. ročně pouze 14 437 500 liber št., což by znamenalo úsporu

562 500 liber št. ročně. Ale kvůli této úspoře 562 500 liber št. by si parlament na půl století svázal ruce a zaručil by v době tak nejisté, že na žádnou úrokovou sazbu nelze spoléhat, vyšší úrokovou sazbu než $2^4/_5$ %! Jedno by však Gladstone získal — po uplynutí čtyřiceti let by zůstaly místo tříprocentních dluhopisů, *chráněných* dnes dvanáctiměsíční výpovědní lhůtou, 3½ procentní dluhopisy, které by parlament mohl vykoupit v nominální hodnotě. Gladstone navrhuje, aby pro tyto 3½procentní dluhopisy nebyl stanoven limit.

3. Podle třetího návrhu by držitelé dostali za každých 100 liber št. v 3procentních dluhopisech 110 liber št. v nových 2½ procentních dluhopisech, z nichž by se platily úroky do roku 1894. Když Gladstone 6. dubna předložil svůj plán v dolní sněmovně poprvé, nijak neomezoval celkovou částku nových 2½procentních dluhopisů, které měly být vydány. Pan Disraeli však upozornil, že každý člověk se zdravým rozumem, srovná-li si tento návrh s druhými dvěma, si jistě raději vymění 100 liber št. v 3procentních dluhopisech za 110 liber št. v 2½procentních a že touto výměnou 500 000 000 liber št. v 3procentních dluhopisech za nové by národ sice ročně ušetřil 1 250 000 liber št., ale státní dluh by se zato zvýšil o 50 000 000 liber št. Pan Gladstone nato svůj návrh změnil a navrhl, aby celková hodnota nových 2½procentních dluhopisů byla omezena na 30 000 000 liber št. Tímto omezením ztrácí jeho návrh téměř všechen vliv na hlavní část státního dluhu a jen ji zvyšuje o 3 000 000 liber št.

Teď tedy znáte „jeden z nejdůležitějších a nejvelkolepějších finančních návrhů, jaký kdy byl předložen". Snad ani neexistuje lepší prostředek k balamucení lidu, než jsou takzvané finance. Nejjednodušší operace souvisící s rozpočtem a státním dluhem zahalují služebníci této „okultní vědy" do nesrozumitelné terminologie; skrývají se za ní tak běžná opatření, jako je vypisování různých půjček, výměna starých dluhopisů za nové, snižování úrokové sazby a zvyšování nominální hodnoty nebo zvyšování sazby a snižování nominální hodnoty, zavádění prémií, bonifikací, přednostních podílů, rozlišování mezi dluhopisy splatitelnými a nesplatitelnými a umělé usnadňování či znesnadňování převodu různých papírů. Celou touto odpornou finančnickou scholastikou a strašli-

vou spletitostí jednotlivých transakcí je veřejnost úplně popletena. Naproti tomu pro lichváře je každá takováto finanční operace toužebně očekávanou příležitostí k tomu, aby rozvinuli svou nekalou a kořistnickou činnost. Pan Gladstone je nesporně mistr v takové finanční alchymii a jeho návrh nelze charakterizovat lépe, než to učinil pan Disraeli:

„Jsem přesvědčen, že ani vynalézavost a důvtip nejdovednějšího kasuisty by nikdy nevymyslely složitější a důmyslnější mechanismus k dosažení tak nepatrného účinku. Jedna z kapitol díla svatého Tomáše Aquinského je věnována úvahám, kolik andělů může tancovat na špičce jehly. Je to jeden z nejobdivuhodnějších výplodů lidského génia a jakési zrnko tohoto mistrovství lze postřehnout i v řečených rezolucích."

Vzpomínáte si, že jako konečný cíl Gladstonova plánu jsme uvedli vydání „normálních" 2½procentních cenných papírů. Aby tohoto cíle dosáhl, hodlá pan Gladstone vydat velmi omezený počet 2½procentních cenných papírů a neomezený počet 3½procentních. Aby mohl vydat omezený počet 2½procentních cenných papírů, snižuje úrokovou sazbu o ½ % a zvětšuje nominální hodnotu desetiprocentní bonifikací. Aby se zbavil nesnáze, že jakákoli zákonná opatření týkající se 3procentních dluhopisů jsou chráněna dvanáctiměsíční výpovědní lhůtou, dá se raději spoutat zákonem na celé příští půlstoletí. Stručně řečeno, prosadí-li svou, bude britský lid na půlstoletí zbaven jakékoli naděje, že se vymaní z finančních okovů.

Každý mi dá za pravdu, že byl-li zákon o zrušení právních omezení židů chabým pokusem o zajištění náboženské tolerance, byl-li návrh zákona o kanadském pozemkovém fondu chabým pokusem o přiznání koloniální samosprávy a byla-li rezoluce o školství chabým pokusem, jak se vyhnout otázce školství, je Gladstonův finanční plán velmi chabým pokusem vyrovnat se s olbřímí obludou — státním dluhem Velké Británie.

Napsal K. Marx 12. dubna 1853
Otištěno v „The People's Paper", čís. 50 z 16. dubna 1853
Podpis: K. M.

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VELKÉ ČINY VLÁDY

Londýn, v úterý 12. dubna 1853

To nejlepší, co by se tak dalo říci o koaliční vládě, je, že reprezentuje nemohoucnost státní moci v přechodném období, kdy je možná pouze předstíraná, ale ne skutečná vláda, kdy staré strany mizejí a nové se ještě nekonsolidovaly.

Čeho dosáhla „vláda všech talentů" za první čtvrtletí své existence? Dvě čtení návrhu zákona o zrušení právních omezení židů a tři čtení návrhu zákona o kanadském církevním pozemkovém fondu. Tento zákon zmocňuje kanadský zákonodárný sbor, aby disponoval jistou částí výtěžku z prodeje pozemků, výtěžku, který byl dosud vyhrazen jen privilegované anglikánské a presbyteriánské církvi. Když lord Russell tento zákon poprvé předložil sněmovně, skládal se ze tří článků: třetí článek rušil ustanovení, podle něhož měl být deficit v letech, kdy částka získaná prodejem kanadských pozemků nevynesla 9285 liber št., hrazen ze státního konsolidovaného fondu. Tento návrh zákona byl schválen i v druhém čtení, ale když o něm sněmovna jednala jako výbor[65] (18. března), navrhl náhle lord John, aby jeho vlastní třetí článek byl škrtnut. Kdyby tedy kanadský zákonodárný sbor sekularizoval církevní pozemkový fond, muselo by se brát z kapes britského lidu asi 10 000 liber št. ročně na udržování sekty vzdálené tisíce mil. Radikální ministr sir W. Molesworth, který je proti jakýmkoli podporám duchovenstvu, se zřejmě sám stal přívržencem doktríny lorda Johna, podle níž prý „britské

kolonie mohou být osvobozeny od břemene anglikánské církve jen na útraty domácího britského obyvatelstva".

V prvním čtvrtletí existence vlády předložili radikálové tři návrhy rezolucí. Pan Collier navrhl zrušení církevních soudů, pan Williams rozšíření daní z odkazu a z ověření závěti i na nemovitý majetek a pan Hume odstranění všech „čistě ochranářských" cel. Vláda se ovšem postavila proti všem těmto „dalekosáhlým" reformám. Ale koaliční vláda jim čelí zcela jinak než toryové. Ti rezolutně prohlásili, že jsou odhodláni zabránit „porušování demokracie". Koaliční vláda dělá v podstatě totéž, ale pod záminkou, že přípravě reforem věnuje víc péče. Žije z reforem, jako jiné vlády žily ze zlořádů. Naoko se reformami usilovně zabývá, ale ve skutečnosti vybudovala dokonalý systém na jejich odkládání. Jednou je „radno vyčkat výsledků chystaného šetření"; jindy „byla právě jmenována komise a nelze nic podnikat, dokud nepředloží svá dobrozdání". Anebo „záležitost je právě předmětem zkoumání vlády", která očekává, že nebude ve své namáhavé práci rušena. Jindy „záležitost zasluhuje, aby se jí sněmovna zabývala, jakmile se naskytne vhodná příležitost". „Ještě nenastalo vhodné období." „Není daleko doba, kdy bude nutné něco podniknout." Dílčí opatření je nutné odložit, neboť má být změněn celý systém, nebo je třeba zachovat celkový systém, aby mohla být provedena dílčí opatření. „Politiku nezasahování", kterou koaliční vláda vyhlásila ve východní otázce, provádí i doma.

Když lord John Russell poprvé ohlásil program koaliční vlády a tento program byl za všeobecného úžasu přijat, prohlašovali jeho stoupenci: „Musíme mít něco, co by vyvolalo nadšení. Bude to školství. Náš Russell promýšlí skvělý plán organizace školství. Ještě o tom uslyšíte."

Teď jsme tedy o tom uslyšeli. 4. dubna podal Russell všeobecný výklad o své zamýšlené školské reformě. V podstatě má umožnit městským radám, aby vybíraly místní daň na podporu *existujících* škol, kde se povinně vyučuje dogmatům anglikánské církve. Pokud jde o university, tyto mazlíčky státní církve, tyto hlavní odpůrce jakýchkoli reforem, lord John doufá, že „university se zreformují samy". Je všeobecně známé, jak se zneužívá dobročinných fondů

určených pro výchovné instituce. O výši těchto fondů si lze udělat představu z těchto údajů:

„Fondů od 2000 liber št. ročně do 3000 liber št. je 24, od 3000 liber št. do 4000 liber št. 10, od 4000 liber št. do 5000 liber št. 4, od 5000 liber št. do 6000 liber št. 2, od 8000 liber št. do 9000 liber št. 3 a dále jsou po jednom ve výši 10 000 liber št., 15 000 liber št., 20 000 liber št., 25 000 liber št., 30 000 liber št. a 35 000 liber št. ročně."

Není zapotřebí zvláštního důvtipu, abychom pochopili, proč jsou oligarchové, žijící ze zneužívání těchto fondů, velmi opatrní, když se o nich jedná. Russell navrhuje:

„Dobročinné fondy budou prozkoumány; do výše výnosu 30 liber št. ročně je budou zkoumat soudy hrabství a nad tuto částku strážce listin kancléřského soudu. Před žádným z těchto soudů *nebude však zahajováno řízení* bez povolení *výboru tajné rady, zřízeného pro tento účel.*"

Aby mohlo být zahájeno řízení před královskými soudy, které mají zabránit rozkrádání dobročinných fondů, určených původně na školství, bude tedy zapotřebí *povolení* výboru. Povolení! Ale i přes tuto výhradu si Russell není zcela jist. Dodává:

„Shledá-li se, že správa některé školy je *špatná, nebude smět zasáhnout nikdo jiný než výbor tajné rady.*"

To je pravá reforma ve starém anglickém smyslu toho slova. Nevytváří nic nového, ale také neruší nic starého. Snaží se zachovat starý systém tím, že mu dá přijatelnější formu a naučí ho takříkajíc novým mravům. V tom tkví tajemství „tradiční moudrosti" anglických oligarchických zákonodárců. Záleží prostě v tom, zachovávat tradiční zlořády a čas od času je osvěžit vstříknutím nové krve.

Jestliže, jak každý uzná, je zákon o zrušení právních omezení židů *chabým* pokusem o zajištění náboženské tolerance, zákon o kanadském církevním pozemkovém fondu *chabým* pokusem o poskytnutí koloniální samosprávy a návrh školského zákona *chabým* pokusem obejít problém školství, je Gladstonův finanční plán nepochybně *velmi chabým* pokusem vyrovnat se s olbřímí obludou — britským státním dluhem.

6. dubna, před vyhlášením rozpočtu, předložil pan Gladstone dolní sněmovně několik rezolucí týkajících se státního dluhu. Ještě

před jeho vystoupením oznámil list „Morning Chronicle", že budou předloženy velice důležité rezoluce, „které, jak se proslýchá, budou mít obrovský význam a budou neobyčejně zajímavé". Na základě těchto pověstí stouply kursy státních cenných papírů. Vznikl dojem, že Gladstone hodlá proplatit státní dluh. Ale 8. dubna, když sněmovna zasedala jako výbor a projednávala tyto rezoluce, Gladstone je náhle změnil, a to tak, že úplně ztratily na „významu" i na „zajímavosti". Nyní se můžeme otázat s panem Disraelim: „K čemu všechen ten povyk?"

Konečným cílem návrhů pana Gladstona, jak sám prohlásil, je snížit úrok z různých státních cenných papírů na 2½ %. Nuže, v letech 1822—1823, 1824—1825, 1830—1831, 1844—1845 se úrok snižoval z 5 % na 4½, ze 4½ na 4, ze 4 na 3½ a ze 3½ na 3. Proč ho tedy teď nesnížit ze 3 na 2 ½? Gladstonovy návrhy spočívají v tomto:

Za prvé navrhuje sjednotit pod společným názvem některé cenné papíry v celkové hodnotě 9 500 000 liber št., týkající se zejména staré dryáčnické Společnosti jižních moří, a nuceně u nich snížit úrok ze 3 % na 2 $^3/_4$ %. Tím by se pravidelně ročně uspořilo na 25 000 liber št. Najít nový společný název pro různé cenné papíry a ušetřit 25 000 liber št. z ročních výdajů 30 000 000 liber št. není nijak zvlášť obdivuhodný výkon.

Za druhé navrhuje vydat nový cenný papír s názvem *pokladniční bony* v celkové hodnotě nepřesahující 30 000 000 liber št. Tyto bony by byly splatné ihned po předložení bez jakýchkoli srážek; do 1. září 1864 by vynášely úrok 2 $^3/_4$% a od tohoto dne do 1. září 1894 2½ %. Tím se však jen vytváří nový finanční nástroj výhodný pro třídu finančníků a obchodníků. Ale jak může Gladstone udržet v oběhu za 18 000 000 liber št. 1½procentních pokladničních poukázek a přitom vydat 2½procentní pokladniční bony? A není to pro zemi ztráta platit z pokladničních bonů o 1 % víc než z pokladničních poukázek? Buď jak buď, druhý návrh ke snížení státního dluhu rozhodně nepřispívá.

Konečně za třetí přicházíme k hlavnímu, k jedinému důležitému bodu v Gladstonových rezolucích, k tříprocentním konsolidačním dluhopisům a tříprocentním redukovaným dluhopisům, jež

dohromady představují téměř 500 000 000 liber št. Hic Rhodus, hic salta!* Protože platí parlamentní zákaz nuceně snižovat u těchto dluhopisů úrokovou sazbu *bez předběžné výpovědi 12 měsíců předem*, nahá pan Gladstone k systému dobrovolné výměny a nabízí držitelům tříprocentních dluhopisů různé možnosti při výměně za jiné cenné papíry, které mají být vydány podle jeho návrhu rezoluce. Při výměně každého tříprocentního státního papíru v hodnotě 100 liber št. se budou moci rozhodnout pro jeden z těchto tří způsobů:

1. Mohou si vyměnit každých 100 liber št. tříprocentních dluhopisů za pokladniční bony ve stejné hodnotě, které budou do roku 1864 vynášet úrok 2$^3/_4$ % a pak do roku 1894 úrok 2½ %. Kdyby byly 2½procentní pokladniční bony vyměněny za tříprocentní dluhopisy za celých 30 000 000 liber št., ušetřilo by se za prvních deset let 75 000 liber št. a po prvních deseti letech 150 000 liber št., tedy celkem 225 000 liber št.; jenže vláda by pak byla nucena splatit celou částku 30 000 000 liber št. Rozhodně to tedy není návrh, kterým by se odstranil nebo alespoň podstatně snížil státní dluh.

2. Podle druhého návrhu by držitelé tříprocentních dluhopisů dostali za každých 100 liber št. těchto papírů 82 liber št. 10 šilinků v nových 3½procentních dluhopisech, které by vynášely do 5. ledna 1894 3½ %. Znamenalo by to, že ti, kteří si vzali 3 ½ procentní papíry, by od nynějška dostávali z každých 100 liber št. místo důchodu 3 libry št. jen 2 libry št. 17 šilinků 9 pencí. To jest o 2 šilinky 3 pence ročně méně. Kdyby se takto vyměnilo celých 500 000 000 liber št., platil by národ místo nynějších 15 000 000 liber št. ročně pouze 14 437 500 liber št., což by znamenalo úsporu 562 500 liber št. ročně. Ale kvůli této malé úspoře 562 500 liber št. by si parlament na čtyřicet let svázal ruce a zaručil by úrokovou sazbu vyšší než 2$^4/_5$ % v době tak nejisté, že na nějakou standardní úrokovou sazbu vůbec nelze spoléhat. Gladstone by však získal jedno: Po uplynutí čtyřiceti let by zůstaly místo tříprocentních

* Tady je Rhodos, tady skákej! (Takovou odpověď dostal v Ezopově bajce „Chlubil" vychloubač, který se chvástal, že se mu na ostrově Rhodu podařily úžasné skoky.) *(Pozn. red.)*

dluhopisů, chráněných dnes dvanáctiměsíční výpovědní lhůtou, 3½procentní dluhopisy, které by parlament mohl vykoupit v nominální hodnotě. Gladstone navrhuje, aby pro tyto 3½procentní dluhopisy nebyl stanoven limit.

3. Podle třetího návrhu by držitelé dostali za každých 100 liber št. v tříprocentních dluhopisech 110 liber št. v nových 2½ procentních dluhopisech, z nichž by se platily úroky do roku 1894. Když pan Gladstone předložil 6. dubna svůj plán v dolní sněmovně poprvé, neomezoval celkovou částku dluhopisů (2½procentních), které měly být vydány. Pan Disraeli však upozornil, že každý člověk se zdravým rozumem, když srovná tento návrh s druhými dvěma, si jistě raději vymění 100 liber št. v tříprocentních dluhopisech za 110 liber št. v 2½procentních. Pak by touto výměnou 500 000 000 liber št. v tříprocentních dluhopisech za nové dluhopisy stát sice ušetřil 1 250 000 liber št. ročně, ale státní dluh by se zato zvýšil o 50 000 000 liber št. Pan Gladstone příštího dne svůj návrh změnil a doporučil, aby celková hodnota nových 2½procentních dluhopisů byla omezena na 30 000 000 liber št. Touto změnou ztrácí třetí návrh všechen vliv na státní dluh. Jeho celková hodnota by se jen zvýšila o 3 000 000 liber št.

Takový je tedy „jeden z nejdůležitějších a nejvelkolepějších finančních návrhů, jaký kdy byl předložen". Snad ani neexistuje lepší prostředek k balamucení lidu, než jsou takzvané finance. Nejjednodušší operace souvisící s rozpočtem a státním dluhem zahalují služebníci této „okultní vědy" do nesrozumitelné terminologie; skrývají se za ní tak běžná opatření, jako je vypisování různých půjček, výměna starých dluhopisů za nové, snižování úrokové sazby a zvyšování nominální hodnoty nebo zvyšování sazby a snižování nominální hodnoty, zavádění prémií, bonifikací, přednostních podílů, rozlišování mezi dluhopisy splatitelnými a nesplatitelnými a umělé usnadňování či znesnadňování převodu různých papírů. Celou touto finančnickou scholastikou a strašlivou spletitostí jednotlivých transakcí je veřejnost úplně zmatena. Naproti tomu pro lichváře je každá takováto finanční operace toužebně očekávanou příležitostí, aby rozvinuli svou nekalou kořistnickou činnost. Ale pro znalce politické ekonomie jsou všechny

tyto vnější spletitosti variací, permutací a kombinací ani ne tak záležitost finanční politiky jako spíš prosté aritmetiky či pouhé frazeologie.

Pan Gladstone je nesporně mistr v takovéto finanční alchymii a jeho návrh nelze charakterizovat lépe, než to učinil pan Disraeli:

„Jsem přesvědčen, že ani vynalézavost a důvtip nejdovednějšího kasuisty by nikdy nevymyslely složitější a důmyslnější mechanismus k dosažení tak nepatrného účinku. Jedna z kapitol díla svatého Tomáše Aquinského je věnována úvahám, kolik andělů může tancovat na špičce jehly. Je to jeden z nejobdivuhodnějších výplodů lidského génia a jakési zrnko tohoto mistrovství lze postřehnout i v řečených rezolucích."

Vzpomínáte si, že jako konečný cíl Gladstonova plánu jsme uvedli vydání „normálních" 2½procentních cenných papírů. Aby tohoto cíle dosáhl, hodlá pan Gladstone vydat velmi omezený počet 2½procentních papírů a neomezený počet 3½procentních. Aby mohl vydat omezený počet 2½procentních papírů, snižuje úrokovou sazbu o ½ % a zvětšuje nominální hodnotu desetiprocentní bonifikací. Aby se zbavil nepohodlných tříprocentních dluhopisů „chráněných" dvanáctiměsíční výpovědní lhůtou, dá se raději spoutat zákonem na celých příštích 40 let. Kdyby prosadil svou, znemožnil by tím dvěma generacím, aby došlo k nějaké příznivé změně v jejich finančních záležitostech.

Postavení koaliční vlády ve sněmovně je patrné ze statistiky o hlasování. V otázce Maynoothu[66] získala při značném obsazení sněmovny většinu pouhých 30 hlasů. Při hlasování o návrhu zákona o zrušení právních omezení židů (který dosud neprošel třetím čtením) dosáhla z 439 hlasujících poslanců většiny necelých 30 hlasů. Při projednávání návrhu zákona o kanadském pozemkovém fondu, když Russell odvolal svůj vlastní třetí článek, zachránily vládu před jejími vlastními stoupenci hlasy toryů. Získala většinu téměř výhradně v konzervativních lavicích.

Nebudu se zabývat vnitřními neshodami v kabinetu, které se projevily za rozpravy o kanadském zákonu, za rozhořčené kontroverze vládních listů o dani z příjmů, a zejména v zahraniční politice vlády. Není tu ani jediná otázka, na kterou by koaliční vláda nemohla odpovědět podobně jako uherský král Géza, který přijal

křesťanskou víru, ale dále zachovával staré pohanské náboženské obřady. Když se ho ptali, jaké náboženství opravdu vyznává, odpověděl: „Jsem dost bohatý, abych mohl vyznávat dvě."

Napsal K. Marx 12. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3753 z 27. dubna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

FEARGUS O'CONNOR. — PORÁŽKA VLÁDY. — ROZPOČET

Londýn, v úterý 19. dubna 1853

Komise, která se sešla minulý týden, aby prozkoumala duševní stav Fearguse O'Connora, bývalého poslance za Nottingham, došla k tomuto závěru:

„Shledali jsme, že pan Feargus O'Connor je duševně chorý od 10. června 1852 a že od této doby neměl ani na chvíli jasné vědomí."

Jako politická osobnost byl O'Connor vyřazen už v roce 1848. Jeho síla byla zlomena, jeho poslání splněno, nebyl už schopen zvládnout proletářské hnutí, které sám zorganizoval, a stal se pro ně téměř překážkou. Jestliže mě historická nestrannost nutí neskrývat tuto okolnost, jsem na druhé straně v zájmu spravedlnosti k padlému bojovníkovi povinen seznámit veřejnost s tím, co o O'Connorovi napsal v „The People's Paper" Ernest Jones:

„Byl to muž, jenž pohrdl hodnostmi, bohatstvím a společenským postavením, jenž se vzdal výnosné a úspěšné praxe, jenž utratil velké jmění nikoli z osobní libůstky, nýbrž z politické obětavosti, jenž si zvolil úděl věčného vyhnance ze své vlasti, kde mu náležely velké pozemky a kde zastupoval jedno z největších hrabství, jenž byl nenáviděn svou rodinou, protože miloval lidstvo, jehož každý čin byl veden oddaností k lidu a jenž nyní končí téměř v bídě po životě naplněném příkladnou prací... Takový byl jeho život. Nyní se podívejme na jeho práci. V době naprostého zoufalství, nejednoty, pochybností a bídy semkl milióny občanů naší země tak, jak se to nikdy předtím nikomu nepodařilo. O'Connell

shromáždil Iry, ale pomáhali mu přitom duchovní, Mazzini zburcoval Italy, měl však na své straně šlechtu a obchodníky, Kossuth sjednotil Maďary, měl však podporu senátu a armády; jak Maďaři, tak Italové hořeli nenávistí proti cizáckému utlačovateli. Avšak O'Connor bez šlechty, duchovenstva a obchodníků shromáždil a pozvedl jednu utiskovanou třídu proti všem těmto třídám, a nepomáhalo mu přitom ani národní cítění! Za Lafayettem šli obchodníci, za Lamartinem živnostníci, za O'Connorem šel lid! Jenže lid v konstituční Anglii devatenáctého století byl ze všech nejslabší. O'Connor jej učil, jak se stát nejsilnějším."[67]

Minulý týden byl pro koaliční kabinet týdnem porážek. Poprvé narazil na koaliční opozici. V úterý 12. t. m. podal pan Butt návrh, aby kilmainhamská invalidovna byla ponechána irským vojákům. Ministr války* se postavil proti tomuto návrhu, ale návrh byl přes odpor vlády schválen 198 hlasy proti 131. V tomto případě byla vláda poražena koalicí irské brigády[68] a konzervativní opozice. Ve čtvrtek nato byla poražena koalicí konzervativců a manchesterské školy.[69] Když pan Milner Gibson přednesl svůj každoroční návrh na zrušení „daní z vědomostí"[70], bylo přes protesty Gladstona, Russella a Sydneyho odhlasováno zrušení dávky z inzerátů. Vláda prohrála poměrem 200 ke 169 hlasům. Bright, Gibson a MacGregor hlasovali společně s Disraelim, Pakingtonem a jinými, a pan Cobden oficiálně prohlásil, že „přijal podporu pana Disraeliho a jeho přátel s upřímnou radostí". Ale nejtěžší porážku neutrpěla vláda při hlasování ve sněmovně, nýbrž způsobila si ji sama.

Čtenáři „Tribune" už jistě znají všechny podrobnosti Kossuthovy aféry s raketami**; k důkazu, že všechno, co se stalo, bylo předem smluveno mezi Palmerstonem a cizími mocnostmi, postačí citovat, co o této věci napsal Palmerstonův oficiální orgán „Morning Post":

„Pohotovost a bdělost, jakou vláda prokázala, posílí důvěru oněch cizích mocností, které pochybovaly o tom, zda jsou naše zákony s to učinit přítrž rejdům našich nepohodlných hostí."

Tato záležitost bude mít pro koaliční vládu závažné důsledky. Už nyní, a to je velmi důležité, vyšlo najevo Palmerstonovo salónní revolucionářství. I jeho velice důvěřivý, ale poctivý obdivovatel „Morning Advertiser" se ho otevřeně zříká. Palmerstonova hvězda

* — tj. tajemník pro vojenské záležitosti S. Herbert. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 110—112. *(Pozn. red.)*

začala blednout, když obdařil svými sympatiemi hrdinu 2. prosince a satorynské pláně, a pohasla docela, když se stal nepokrytě „rakouským ministrem".[71] Avšak posláním koaliční vlády je právě diskreditovat všechny nynější talenty a výtečníky staré oligarchie. A tento úkol plní s obdivuhodnou vytrvalostí. Jestliže vláda, v níž je Palmerston, tuto katastrofu přežije, pak bude moci s nepatrnou obměnou výroku Františka I. žertovně prohlásit: „Nic není ztraceno, kromě cti."[72]

Nyní přicházím k aktuálnímu problému — rozpočtu pána Gladstonovu — předloženému dolní sněmovně na včerejší schůzi v projevu, který trval celých pět hodin. Je to koaliční rozpočet, vypracovaný encyklopedicky, a hodil by se výtečně jako článek do obsažné *Erschovy* a *Gruberovy* Encyklopedie umění a věd[73]. Víte, že doba encyklopedistů nastává vždy, když se fakta příliš rozrostou a génius zůstává malý.

V každém rozpočtu je nejdůležitější poměr mezi příjmy a výdaji, zůstatek v podobě přebytku nebo schodku, který zhruba určuje, zda bude možné daně v zemi zmírnit, nebo zda bude nutné je zvýšit. Pan Disraeli odhadl v roce 1852—1853 příjmy na 52 325 000 liber št. a výdaje na 51 163 000 liber št. Pan Gladstone nás však nyní informuje, že skutečné příjmy dosáhly asi 53 089 000 liber št. a skutečné výdaje pouze 50 782 000 liber št. Podle těchto cifer je skutečný přebytek příjmů nad výdaji 2 460 000 liber št. Zatím by se zdálo, že si pan Gladstone počíná lépe než pan Disraeli. Ten se mohl pochlubit pouhým přebytkem 1 660 000 liber št., kdežto Gladstone přichází s úsporou 2 460 000 liber št. Na rozdíl od Disraeliho přebytku se pánĕ Gladstonův přebytek při bližším prozkoumání naneštěstí scvrká na skrovnou částku 700 000 liber št., neboť milióny už z jeho kapes zmizely v důsledku různých usnesení dolní sněmovny a jiných mimořádných výdajů. A jak pan Gladstone opatrně dodává,

„je třeba si uvědomit, že 215 000 liber št. ze 700 000 liber št. pochází z příležitostných, a ne ze stálých zdrojů příjmů".

Panu Gladstonovi tedy zbývá jako základ k dalším finančním operacím pouze přebytek 485 000 liber št. Proto by jakékoli snížení starých daní, které by přesahovalo tuto částku, muselo být vyrovnáno zavedením nových daní.

Pan Gladstone zahájil svůj projev ožehavou otázkou daně z příjmů. Řekl, že by bylo možné okamžitě se této daně vzdát, že však vláda nemá v úmyslu doporučit její okamžité zrušení. Upozornil především na to, že „z této daně nám plyne 5 500 000 liber št.". Dále se pokoušel o „skvělou" obhajobu účinků této daně a vyplýtval mnoho výmluvnosti na vylíčení jejích dějin.

„Daň z příjmu nám umožňovala v dobách, kdy země bojovala o svou existenci," poznamenal, „zvyšovat zdroje příjmů země a hradit výdaje na válku i civilní správu... Jestliže nezničíte účinnost tohoto nástroje, umožní nám v případě, že by nešťastnou náhodou znovu vypukly válečné akce, okamžitě zvýšit stav armády na 300 000 mužů a námořnictva na 100 000 a přiměřeně rozšířit ostatní zařízení."

Dále pan Gladstone poznamenal, že daň z příjmu pomáhala nejen vést válku proti jakobínům, nýbrž i uskutečňovat Peelovu politiku svobodného obchodu. Po tomto omluvném úvodu nás náhle zarazí výrok, že „daň z příjmu je plná nesrovnalostí". Pan Gladstone ve skutečnosti doznává, že má-li být tato daň zachována, musí být přebudována tak, aby se odstranily dosavadní nespravedlnosti; aby se však tyto nespravedlnosti odstranily, musí být rozbita celá soustava. V podivném rozporu se svým vlastním tvrzením se pak velmi usilovně pokouší dokazovat, že takové nespravedlnosti se vůbec nevyskytují a že jsou jen zdánlivé. Pokud jde o jistý a nejistý příjem, snaží se celou věc odbýt jako otázku „pozemků a obchodu" a přesvědčit lid dost neobratnými výpočty, že pozemek ve skutečnosti vynáší 9 pencí z libry št., kdežto obchod pouze 7 pencí. K tomu dodává, že

„půda a domy se nezdaňují podle důchodu, který za rok poskytují vlastníkovi, kdežto v obchodě dělají přiznání o příjmech sami majitelé, a často podvodně".

Pokud jde o držitele státních cenných papírů, pan Gladstone tvrdí, že zdanění kapitalizované hodnoty jejich příjmu by znamenalo hrubé porušení veřejné důvěry. Gladstone zkrátka šmahem odmítá jakékoli rozlišování mezi jistým a nejistým příjmem, jak je navrhuje pan Disraeli. Naproti tomu by chtěl rozšířit daň z příjmu i na Irsko a na příjmy přes 100 liber št., zatímco dosud byl hranicí příjem 150 liber št. ročně. Ale v rozporu s doktrínou, kterou právě vyslovil, že „je nemožné rozlišovat mezi hodnotou inteligence,

práce a vlastnictví a vyjádřit tyto vztahy číselnými veličinami", navrhuje, aby příjmy od 100 do 150 liber št. byly zdaněny pouze 5 pencemi z libry št. Konečně, aby uvedl v soulad svůj obdiv k dani z příjmu s doznanou nutností zrušit ji, navrhuje pan Gladstone

„od dubna 1853 obnovit daň na dva roky ve výši 7 pencí z libry št., na další dva roky, od dubna 1855, ve výši 6 pencí z libry št. a na další tři roky, od dubna 1857, ve výši 5 pencí z libry št., takže by podle tohoto návrhu daňová povinnost 5. dubna 1860 přestala".

Když takto podle svého názoru prokázal pozemkové aristokracii a držitelům cenných papírů dobrodiní tím, že odmítl uznat základ rozlišování mezi jistým a nejistým příjmem, snaží se Gladstone nabídnout podobné vnadidlo i manchesterské škole tím, že navrhuje upravit daň z odkazu, rozšířit ji na všechny druhy majetku, odmítá však zabývat se daní z ověření závěti.

„Nepochybuji o tom," poznamenal, „že kdyby sněmovna schválila takto upravenou daň, stouply by naše stálé prostředky v roce 1853—1854 o 500 000 liber št., v roce 1854—1855 o 700 000 liber št., v roce 1855—1856 o 400 000 liber št. a v roce 1856—1857 o 400 000 liber št.; celkem by se tedy stálé prostředky země zvýšily o 2 000 000 liber št."

Pokud jde o Skotsko, navrhuje pan Gladstone zvýšit dosavadní daň z lihovin ve výši 3 šilinky 8 pencí o 1 šilink (čímž by se získalo 318 000 liber št.) a dále zvýšit poplatek ze živnostenských oprávnění pro obchodníky s čajem, pro sládky, sladovníky, výrobce kuřiva a obchodníky s kuřivem a mýdlem.

Ze zvýšených daní by se tak v roce 1853—1854 získalo:

na dani z příjmů	295 000 liber št.
na dědické dani	500 000 liber št.
na dani z lihovin	436 000 liber št.
z licencí	113 000 liber št.
celkem	1 344 000 liber št.
což s přebytkem	805 000 liber št.
by nám umožnilo snížit daně o celkovou částku	2 149 000 liber št.

Jaké návrhy tedy pan Gladstone předkládá pokud jde o snížení starých daní? Dám si samozřejmě pozor, abych se nepustil příliš hluboko do tohoto labyrintu. Prozatím nelze ani zjistit celou jeho hloubku. Proto se dotknu pouze nejvýznačnějších bodů, a ty jsou:

1) Zrušení daně z mýdla, která dnes vynáší celkem 1 397 000 liber št.
2) Postupné snižování daně z čaje, kde má daňová sazba poklesnout ve třech letech z 2 šilinků $2^1/_4$ pence na 1 šilink.
3) Snížení daní u značného počtu drobných výrobků.
4) Prominutí 4 000 000 liber št., které dluží Irsko ve formě konsolidačních dluhopisů.
5) Snížení poplatků z advokátských diplomů o polovinu, podle návrhu lorda R. Grosvenora na jejich úplné zrušení.
6) Snížení dávky z inzerátů na 6 pencí podle návrhu pana Gibsona (avšak sněmovna mezitím doporučila úplně ji zrušit).

A konečně:

7) Zrušení kolkovného z novinových příloh (velmi radostné pro „Times", jediný list, v němž přílohy vycházejí).

Takové jsou ve stručnosti hlavní rysy rozpočtu, který pan Gladstone plodí už přes čtyři měsíce. Rozprava v dolní sněmovně, která byla určena na příští pondělí, mi ještě poskytne příležitost komentovat tyto koaliční výplody.

Napsal K. Marx 19. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3758 z 3. května 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

LIBRY, ŠILINKY A PENCE, ANEB TŘÍDNÍ ROZPOČET A KOMU JDE K DUHU

Gladstone předložil svůj rozpočet. Kdysi jsme byli svědky toho, jak se na humnech dva kohouti snaží překřičet jeden druhého; podobně si počínají dva kancléři pokladu – bývalý* a dnešní v dolní sněmovně, jen s tím rozdílem, že whigovský kur si vypůjčil některé noty od konzervativního krocana. Minulý týden jsme rozebírali tu část Gladstonova finančního plánu, v níž se pojednává o státním dluhu, a ukázali jsme, že to je jen ubohý úskok, jen prostředek, jak se vyhnout celému problému, jak vyhovět lichvářům, makléřům a obchodníkům a usnadnit a zlevnit jim transakce.** Tentokrát se přesvědčíme, že celý rozpočet je rozpočet třídní, rozpočet buržoazie, napsaný aristokratickým perem. Podáme nejprve stručný nástin tohoto pozoruhodného výtvoru:

I. O výdajích a příjmech: Kancléř pokladu prohlašuje, že státní výdaje v letošním roce překročí loňské výdaje o 1 400 000 liber št.!! Slibný úvod k rozpočtu, který má být součástí finanční reformy! Neméně povzbudivá je i příčina zvýšení výdajů.

Zvýší se výdaje na naše námořní síly o 617 000 liber št., na

* – tj. Disraeli. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 69–74. *(Pozn. red.)*

pozemní armádu a intendanční správu o 90 000 liber št. Na dělostřelectvo o 616 000 liber št., na milici o 230 000 liber št. Naproti tomu školství — zbraň osvěty a citadela vědění — dostává přidáno jen 100 000 liber št. Celkové státní výdaje pro letošní rok se odhadují na 52 183 000 liber št. Celkové příjmy se odhadují na 52 990 000 liber št., takže zbývá přebytek 807 000 liber št.; z toho se už odečítá 100 000 liber št. na námořní poštovní dopravu; vcelku se počítá s reálným přebytkem 500 000 liber št.

Nyní se podívejme, jak vypadá

II. Finanční plán. Zde se kancléř zabývá: *za prvé* daní z příjmu a nečiní rozdíl mezi jistým a nejistým příjmem. Navrhuje snížit daň po dvou letech ze 7 na 6 pencí z 1 libry št. Pak, po dalších dvou letech, ze 6 pencí na 5, na tři roky rozšířit daň na Irsko a snížit hranici zdanitelného příjmu tak, aby zahrnovala i roční příjem 100 liber št. To, jak říká, „se nedotkne řad pracujících". Z příjmu od 100 do 150 liber št. se má platit pouze 5 pencí z libry št. Účinek toho bude, že se ulehčí bohatým a břemeno se převalí na méně bohaté. Bohatý obchodník bude platit méně, ale aby se to vyrovnalo, bude platit chudý kupec, který dosud přímé daně neplatil. To je podivná spravedlnost! Člověk s příjmem 100 liber št. bude sice po čtyři roky platit o 2 pence z libry št. méně než člověk s příjmem 150 nebo 150 000 liber št., ale potom budou platit stejně; a už po dvou letech budou bohatí vydělávat na snížení daní provedeném na úkor zdanění chudších. My bychom byli spíš pro progresívní zdanění, kde by se procentní sazba zvyšovala s výší příjmu, neboť 10 000 pětipencí je pro člověka s příjmem 10 000 liber št. ročně méně než 100 pětipencí pro člověka se 100 librami št. Ale taková už je finanční politika whigů — povrchním, ubohým a složitým příštipkařením pomalu, ale jistě ulehčuje daňové břemeno bohatým a zvětšuje břemeno chudým. Pokud jde o tvrzení, že se daň z příjmu nedotýká pracujících, to je holý nesmysl, neboť za dnešního společenského systému zaměstnavatelů a zaměstnanců se buržoazie obvykle odškodňuje tím, že zvýší-li se daně, snižuje mzdy nebo zvyšuje ceny.

Za druhé kancléř pokladu přistupuje k dědickým daním. Zde ulehčuje zeťům a snachám břemeno 10procentní „příbuzenské" daně a snižuje ji na 7 % — jaké nezměrné dobrodiní! — a zahrnuje vše-

chen majetek do daňové povinnosti; zdědí-li někdo zdanitelný majetek, bude platit daň podle důchodu, jaký vynášel za života majitele. Tím Gladstone zvyšuje daňové zatížení země o 2 000 000 liber št. a osobuje si zásluhy, že zvýhodňuje dovednost a píli proti majetku. Toto ustanovení má zásadní význam; je to značný ústupek, který si rozvoj průmyslu a obchodu vynutil na monopolu pozemkového vlastnictví. Opakujeme, že to je ústupek, jde však o opatření, které nejenže se dá snadno obcházet, ale možná že se zrodilo právě v hlavách zákonodárců finančního světa z řad pozemkových magnátů.

Za třetí má být zrušeno kolkování stvrzenek, takže napříště postačí nalepit na stvrzenku na jakoukoli částku pennyovou poštovní známku. Značná výhoda — pro bohaté — při níž se počítá s tím, že větší spotřeba známek vyrovná pokles příjmu; ale z toho zase nebude mít nic dělnická třída, neboť její finanční transakce dosahují jen velmi zřídka takové výše (5 liber št.), aby známka vůbec přicházela v úvahu.

Za čtvrté, dávka z inzerátů bude snížena z dosavadního 1 šilinku 6 pencí na 6 pencí. To je další ukázka nedůstojného příštipkaření. Nelze uvést jediný logický důvod pro ponechání těch šesti pencí, jestliže bylo možné vzdát se šilinku, a to tím spíš, že celý výtěžek daně pohltí těžkopádný a nákladný aparát na vybírání půlšilinků. Ostatně možná, že důvodem je právě to, že se nechtějí rušit hodnosti a místečka spojená s vybíráním této dávky. Novinové přílohy obsahující pouze inzeráty budou od kolkovného osvobozeny. Obě tato ustanovení jsou ústupkem buržoazii, zatímco zachování novinové dávky je stále velkou překážkou při demokratické výchově. „Nynější listy tím získají," říká kancléř pokladu, „ale nové a levnější se nebudou zakládat."

Za páté, daň ze životního pojištění bude snížena z 2 šilinků 6 pencí na 6 pencí, což je další ukázka téhož příštipkaření; poplatky z praktikantských smluv se snižují z 1 libry št. na 2 šilinky 6 pencí; poplatky z advokátských diplomů z 12 liber št. a 8 liber št. na 9 liber št. a 6 liber št.; poplatky z praktikantských smluv se snižují ze 120 liber št. na 80 liber št. První opatření a poslední dvě opatření jsou zjevně výhodná pro buržoazii, ale pro chudé nemají cenu; ponechává se dávka 6 pencí z inzerátů, platí se dále kolkovné z no-

vin a daň z papíru, aby se bohatým mohly snížit daně ze sluhů, z psů a koní.

Za šesté, ve Skotsku a v Irsku budou zvýšeny daně z lihovin a výrobci si budou moci srazit jistou částku na „ztráty".

Za sedmé, poplatky z živnostenských oprávnění (další dobrodiní buržoazii) budou vyrovnanější.

Za osmé, daň z mýdla a několik jiných daní mají být zrušeny a daň z čaje snížena do roku 1854 z 2 šilinků $2^1/_4$ pence na 1 šilink 10 pencí, do roku 1856 na 1 šilink 3 pence a potom na 1 šilink.

To je hrubý nástin whigovského rozpočtu; ptáme se našich čtenářů, zda kdy vzešla z ministerské lavice ostudnější ukázka „pennyových zákonů", abychom použili vlastního kancléřova výroku. Naoko vypadá rozpočet pěkně a přijatelně, obsahuje některá okázalá opatření, ale jaký skutečný prospěch, jakou skutečnou úlevu přinese anglické dělnické třídě? Snížení daně z mýdla a čaje je to jediné, co lze uvést, ale je to úleva pramalá. Všude byla pečlivě vyměřena hranice, při jejímž překročení by dělníci získali a aristokrati a buržoazie ztratili, a tomu, aby překročena nebyla, se vždy svědomitě zabránilo. Rozpočet se možná zalíbí lidem, kteří nejsou zvyklí přemýšlet: „Snížení dávky z inzerátů na 6 pencí a osvobození příloh od kolkovného!" Ale jaký to má praktický význam pro lid? Žádný. „Pennyové kolky na stvrzenky!" Ale co tím získá námezdní otrok, jemuž se „stvrzuje", že dostal svou hladovou mzdu? Naprosto nic! „Daň ze životního pojištění se snižuje z 2 šilinků 6 pencí na 6 pencí." Co z toho má dělník, který dře za 6, 8 nebo 10 šilinků týdně a nemůže si pojistit život proti úmornému otročení v Manchesteru? Co z toho má i ten, kdo dostává 1 libru nebo 30 šilinků? Nic! Co má dělník z toho, že advokát může dostat diplom o 3 libry št. levněji? Nebo že notářský praktikant může být zaregistrován za 80 liber, kdežto dříve platil o 40 liber št. víc? Co pomůže dělníkovi, že dědická daň byla v jednom případě zmírněna a že se celkovému předpisu o jejím vybírání lze snadno vyhnout? Zmenšuje to jeho břemeno byť jen o gram? Co dělníkům pomůže, že poplatky za živnostenské licence budou vyrovnanější, když jejich mzdy nejsou nikterak vyrovnány se zisky, které živnostníci vytloukají z jejich bídy? „Finanční reforma"

byla jedním ze dvou hesel, s jejichž pomocí byl zvolen nynější parlament a která dopomohla k moci dnešní vládě. Tady je — je to reforma whigů, aristokratů a kapitalistů! Něco se muselo udělat, musel se udělat nějaký malý ústupek; a bylo třeba udělat ústupek jen tak malý, aby se nedal ani postřehnout. A tento úkol splnil náš finanční umělec skvěle. Abychom použili jeho vlastních slov, je to rozpočet „výhodný pro třídy obchodníků a průmyslníků", a přitom je přímo vzorem „pennyového zákonodárství".

Napsal K. Marx kolem 20. dubna 1853
Otištěno v „The People's Paper",
čís. 51 z 23. dubna 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NEPOKOJE V CAŘIHRADĚ. — DUCHAŘENÍ V NĚMECKU. — ROZPOČET[74]

Londýn, v pátek 22. dubna 1853

Dostali jsme telegrafickou zprávu, že 12. t. m. vypukly v Cařihradě a v okolí velké nepokoje, při nichž zfanatizovaný dav Turků zabil nebo zranil patnáct křesťanů.

„Pořádek byl ihned obnoven za pomoci ozbrojené moci."

Jiná zpráva, z Kodaně, oznamuje, že sněmovna čili folkething zamítla vládní poselství o navrhovaném následnictví dánského trůnu. To můžeme považovat za vážný neúspěch ruské diplomacie. Poselství totiž hájilo zájmy Ruska, neboť je podle londýnského protokolu uznávalo za nepopiratelného dědice dánského království.[75]

Z Haagu se dovídáme, že podobné pobouření, jaké před dvěma lety vyvolala v Anglii „římskokatolická agrese",[76] se nyní zmocnilo Nizozemí a vedlo k vytvoření ultraprotestantské vlády. Pokud jde o Německo, či spíše o tu jeho část, která byla dříve známa pod názvem říše, nemůže být pro nynější smýšlení vzdělané buržoazie nic příznačnějšího než prohlášení šéfredaktora listu „Frankfurter Journal"[77] z 20. dubna. Pro informaci vašich čtenářů uvádím překlad tohoto prohlášení:

„Zprávy o duchaření (Tisch-Rücken),[78] jež dostáváme každou poštou, nabývají takového rozsahu, že pro to není obdoby od památné Beckerovy „Písně o Rýně" a od prvních dnů revoluce v březnu 1848. Třebaže jsou tyto zprávy velmi potěšitelné, neboť dokazují lépe než jakékoli politické úvahy, v jak *poklidných* a *neškodných* dobách opět žijeme, litujeme, že se jimi nemůžeme dál zabývat, neboť se obáváme, že by zaujaly naše čtenáře i nás tak, že by nakonec zabraly všechno místo v našem listě."

Čtenář podepsaný „An Englishman" (Angličan)* zaslal listu „Times" a lordu Palmerstonovi dopis o nedávné Kossuthově aféře** a v závěru říká:

„Až bude koaliční kabinet povolán ke svým otcům či ke svým strýcům nebo dědům, naznačíme jemně Otci nebeskému, že by bylo třeba nového *Joe Millera*. Myslíme, že už jméno Joe neuslyšíme. Teď budeme slyšet jméno Palmerston. A to je trochu dlouhé, což je chyba. Ostatně myslíme, že už byla nalezena lepší forma, anglosaské *Pam*. To se hodí pro prózu i pro verše, neboť se rýmuje s sham, flam a cram***."

Ve svém článku z úterka**** jsem podal hrubý nástin Gladstonova rozpočtu. Nyní mám před sebou úřední publikaci o 50 stránkách kvartového formátu s názvem: „Rezoluce, které hodlá navrhnout kancléř pokladu", a „Expozé k rezolucím"; dotknu se však jen těch podrobností, které by zajímaly zahraniční čtenáře, kdyby se tyto rezoluce staly ve Velké Británii zákonem.

Nejdůležitější rezoluce se týkají cel. Obsahují návrh na zrušení cel na 123 druhů podružnějšího zboží s celkovým ročním výnosem 55 000 liber št.; patří sem všechno nábytkové dřevo, až na čtyři výjimky, dále pak krokve a rámy, cihly a tašky. K 5. dubnu 1854 bude sníženo clo, za prvé z čaje ze 2 šilinků $2^1/_4$ pence na 1 šilink 10 pencí, za druhé z 12 druhů potravin. Nynější clo z mandlí má být sníženo na 2 šilinky 2 pence za 1 cent, ze sýra z 5 šilinků na 2 šilinky 6 pencí za 1 cent, z kakaa z 2 pencí na 1 penci za libru, z ořechů z 2 šilinků na 1 šilink za bušl, z vajec z 10 pencí na 4 za sto, u pomerančů a citrónů na 8 pencí za bušl, z másla z 10 šilinků na 5 za 1 q, z rozinek z 15 šilinků 9 pencí na 10 šilinků za 1 cent a jablek ze 2 šilinků na 3 pence za bušl. Cla z těchto všech druhů zboží vynášejí dnes 262 000 liber št. Za třetí se plánuje snížení cel u dalších

* — tj. A. Richards. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 110—112. *(Pozn. red.)*
*** — hanba, lež a klam. *(Pozn. red.)*
**** Viz tento svazek, str. 83—88. *(Pozn. red.)*

133 druhů potravin, která vynášejí 70 000 liber št. Kromě toho bude u některých druhů zboží zjednodušeno zdanění tím, že se bude vybírat pevné clo, a ne clo ad valorem*.

Pokud jde o spotřební daně, zmiňoval jsem se už o navrhovaném zrušení daně z mýdla a zvýšení poplatků z živnostenských oprávnění pro sládky a pro obchodníky s čajem, kávou, tabákem a mýdlem.

Pokud jde o kolky, má být kromě poplatků z advokátských diplomů a dávky z inzerátů snížen také poplatek ze životního pojištění, kolkovné ze stvrzenek, z praktikantských smluv a drožkářských koncesí.

Pokud jde o přímé daně, má být snížena daň ze sluhů, soukromých ekvipáží, koňů, ponyů a psů a o 17 ½ % bude snížen poplatek za vynětí z pozemkové daně.

Pokud jde o poštu, má být sníženo poštovné do kolonií na jednotnou sazbu 6 pencí.

Pozoruhodným rysem celého rozpočtu je to, že k většině jeho opatření byla koaliční vláda donucena, přestože se po celé nynější zasedání proti nim tvrdošíjně bránila.

Nyní pan Gladstone navrhuje, aby daň z odkazu byla rozšířena i na nemovitý majetek, třebaže ještě 1. března odmítal návrh pana Williamse, aby se z nemovitého majetku platila „stejná daň z ověření závěti a z odkazu, jaká se nyní platí z movitého majetku". Tvrdil tehdy, jako to dnes tvrdí toryovský tisk, že tato úleva je jen zdánlivá, neboť je vyrovnána jinými poplatky, které se platí jen z nemovitého majetku. Je rovněž pravda, že téhož 1. března pan Williams hrozil panu Gladstonovi, že „bude nahrazen panem Disraelim, jestliže v tomto bodě neustoupí".

Nyní pan Gladstone navrhuje zrušit nebo snížit ochranná cla z asi 268 podřadnějších druhů zboží, ale ještě 3. března odmítal návrh pana Huma, aby „byla neprodleně zrušena povýtce ochranná cla z asi 285 druhů zboží". Je rovněž pravda, že pan Disraeli toho dne prohlásil: „Nemůžeme lpět na ochranářském systému do poslední tečky."

* — podle ceny. *(Pozn. red.)*

Pan Gladstone nyní navrhuje, aby byla o polovinu snížena dávka z inzerátů, ale ještě čtyři dny před tím, než předložil svůj rozpočet, odmítal návrh pana Milnera Gibsona, aby tato dávka byla zrušena. Je ovšem pravda, že při hlasování ve sněmovně byl poražen.

Mohli bychom v tomto seznamu ústupků koaliční vlády manchesterské škole snadno pokračovat. Co dokazují tyto ústupky? Že průmyslová buržoazie, třebaže je ve sněmovně slabě zastoupena, je přesto pánem situace a že každá vláda, ať whigovská, toryovská nebo koaliční, může udržet sebe u moci a buržoazii mimo moc jen tehdy, jestliže pro ni vykonává přípravnou práci. Proberte si britskou zákonodárnou činnost od roku 1825 a uvidíte, že se buržoazii čelí politicky jen tím, že se jí finančně dělá jeden ústupek za druhým. Oligarchie není s to pochopit jednoduchý fakt, že politická moc je jen výplodem ekonomické moci a že třída, které je nucena postupovat ekonomickou moc, uchvátí i moc politickou. Když Ludvík XIV. prostřednictvím Colbertovým vydával zákony sloužící zájmům majitelů manufaktur, připravoval tím jen revoluci z roku 1789, kdy na jeho „l'état c'est moi"* odpověděl Sieyès „le tiers état est tout"**.[79]

Dalším velmi výrazným rysem rozpočtu je to, že přesně napodobuje politiku pana Disraeliho, onoho „nerozvážného dobrodruha", který si dovolil ve sněmovně tvrdit, že nutným důsledkem systému svobodného obchodu je finanční revoluce, tj. postupné nahrazování nepřímého zdanění přímým. A co nyní navrhuje pan Gladstone? Upevňuje a rozšiřuje systém přímého zdanění, aby oslabil a omezil systém nepřímého zdanění.

Na jedné straně obnovuje daň z příjmu v nezměněné formě na sedm let. Rozšiřuje její platnost na celou zemi, i na Iry. Rozšiřuje ji podle vzoru pana Disraeliho na celou společenskou skupinu, na osoby s příjmem od 100 do 150 liber št. Částečně přijímá rozšíření domovní daně navrhované Disraelim, nazývá ji pozměněnou daní z koncese a zvyšuje poplatek z koncese podle velikosti místností. Konečně zvyšuje přímé zdanění o 2 000 000 liber št. tím, že rozšiřuje daň z odkazu i na nemovitosti, což rovněž sliboval pan Disraeli.

* — stát jsem já. *(Pozn. red.)*
** — třetí stav je všechno. *(Pozn. red.)*

Na druhé straně omezuje dvě formy nepřímého zdanění — cla a spotřební daň. V prvním případě přijímá Disraeliho snížení cla na čaj a ruší, snižuje nebo zjednodušuje cla u 268 druhů zboží; v druhém případě úplně ruší daň z mýdla.

Jediný rozdíl mezi Gladstonovým rozpočtem a rozpočtem jeho předchůdce je v tom, že Disraeli byl autor, kdežto Gladstone je jen plagiátor, že Disraeli odstraňoval spotřební daně v zájmu pozemkových vlastníků, kdežto Gladstone je odstraňuje v zájmu městské buržoazie, že Disraeli vyhlásil zásadu, byl ji však v důsledku svého mimořádného postavení nucen v praxi zrazovat, kdežto Gladstone zásadu odmítá, ale koaliční charakter jeho vlády mu umožňuje, aby ji v jednotlivostech s pomocí řady kompromisů prováděl.

Jaký bude asi osud koaličního rozpočtu, jaké stanovisko k němu pravděpodobně zaujmou jednotlivé strany?

Vcelku jsou nanejvýš tři body, o něž se možná svede bitva: daň z příjmu, daň z odkazu a Irsko.

Manchesterská škola se závazala bojovat proti jakémukoli prodlužování „strašlivé nespravedlnosti", nynější daně z příjmu. Orákulum z Printing House Square[80], „Times", hřímá už deset let proti této „obludnosti" a britské veřejné mínění už vyneslo ortel nad nynějším systémem stejného zdaňování všech druhů příjmů. Ale právě v tomto jediném bodě pan Gladstone odmítá kompromis. Protože pan Disraeli, když byl kancléřem pokladu, navrhl, aby daň z příjmu byla změněna tak, že se bude rozlišovat mezi nejistými a jistými příjmy, že v prvním případě se bude platit 5 pencí a v druhém 7 pencí z libry št., zdá se, že se daň z příjmu stane jednotícím poutem celé opozice — konzervativců, manchesterské školy a „veřejného mínění", zastupovaného listem „Times".

Splní však příslušníci manchesterské školy svůj závazek? O tom se dá velmi pochybovat. Jako obchodníci jsou zvyklí shrábnout hmatatelný zisk a nechat zásady zásadami. A hmatatelné zisky, které slibuje Gladstonův rozpočet, nejsou rozhodně nepatrné. Už dnes je tón manchesterských novin, pokud jde o daň z příjmu, velmi umírněný a velmi smířlivý. Začínají se utěšovat vyhlídkami, které slibuje pan Gladstone, že „celá daň z příjmu za sedm let zanikne", přičemž ve chvíli, kdy by si to měli připomenout, zapomínají, že v roce

1842, když nebožtík sir Robert Peel tuto daň zaváděl, sliboval, že zanikne do roku 1845. Neuvědomují si, že rozšiřování daně je poněkud nevhodná cesta k její konečné likvidaci.

Pokud jde o „Times", je to jediný list, který bude mít prospěch z Gladstonova návrhu na zrušení kolkovného z novinových příloh! Dosud musejí platit týdně za dvojitou přílohu, uveřejňovanou každý den, 40 000 pencí čili 166 liber št. 3 šilinky. Celých těchto 40 000 pencí, které jim pan Gladstone promíjí, půjde do jejich sejfů. Můžeme si pak představit, že z Kerbera se stane krotké jehňátko, i když se pan Gladstone nepromění v Herkula. Těžko by se našel v celých dějinách britského parlamentu tak nedůstojný čin, jakého se dopustil pan Gladstone, když si koupil podporu listu tím, že do rozpočtu zařadil zvláštní opatření v jeho prospěch. Zrušení daní z vědomostí se žádalo zejména proto, aby byl zlomen monopol mamutích novinových podniků. Svatouškovský pan Gladstone však z toho přijal za své právě to, co vede k zdvojnásobení monopolu „Times".

V zásadě uznáváme, že pan Gladstone právem odmítá rozlišovat mezi zdroji, z nichž příjem plyne. Rozlišujete-li mezi kvalitou příjmů, musíte rozlišovat i mezi jejich kvantitou, neboť v 99 případech ze 100 určuje kvantita příjmu jeho kvalitu. Rozlišujete-li mezi kvantitou, dospějete nevyhnutelně k progresívnímu zdanění a od progresívního zdanění je jen krůček k velmi radikální odrůdě socialismu, z níž by měli Gladstonovi odpůrci určitě hrůzu. Při úzkém a zaujatém výkladu rozdílu mezi jistým a nejistým příjmem po vzoru manchesterské školy bychom dospěli k směšnému závěru, že příjem nejbohatší třídy Anglie, třídy obchodníků a průmyslníků, je pouze nejistý. Pod záminkou lidumilnosti se manchesteriáni pokoušejí přenést část veřejného břemene ze svých vlastních beder na bedra pozemkových vlastníků a držitelů cenných papírů.

Pokud jde o rozšíření daně z odkazu na nemovitosti, bude strana pozemkových vlastníků bezpochyby ostře proti. Ti si samozřejmě přejí, aby dostávali jako dosud své dědictví nezdaněné. Ale už pan Disraeli, když byl kancléřem pokladu, uznal nespravedlnost této výjimky a manchesteriáni budou hlasovat jako jeden muž shodně s vládou. Včerejší „Morning Advertiser" upozorňuje stranu pozemkových vlastníků, že bude-li tak nerozvážná a bude hájit

svůj názor na daň z odkazu, musí se vzdát jakékoli naděje na podporu liberálů. Stěží by se našla výsada, proti níž má britská buržoazie větší odpor, a stěží by se našel pádnější doklad oligarchického zákonodárství. Pitt předložil v roce 1796 dva návrhy zákonů, z nichž jeden zaváděl daň z odkazu a daň z ověření závěti z movitostí a druhý zaváděl stejnou daň z nemovitostí. Tyto dva návrhy předložil Pitt odděleně z obavy, že členové obou sněmoven se dokáží úspěšně ubránit tomuto zdanění svých statků. První návrh zákona nenarazil v parlamentu téměř na odpor. Hlasovalo se jen jednou a proti se vyslovilo jen 16 poslanců. Druhý návrh prošel všemi fázemi jednání, ale při třetím čtení byl zamítnut poměrem 30 hlasů pro a 30 proti. Když Pitt viděl, že není naděje na schválení návrhu v obou sněmovnách, byl nucen jej stáhnout. Kdyby se daň z odkazu a daň z ověření závěti platily od roku 1796 i z nemovitostí, mohla dnes být splacena značná část státního dluhu. Jedinou skutečnou námitkou, kterou by strana pozemkových vlastníků mohla nyní vznést, je to, že držitelé cenných papírů požívají stejné výsady; ale nijak by si tím nepomohla, jen by proti sobě popudila držitele cenných papírů, kteří mají zvláštní zálibu v daňových výsadách.

Zbývá tedy jediná vyhlídka na úspěšný odpor proti koaličnímu rozpočtu, a to je koalice strany pozemkových vlastníků s irskou brigádou. Pan Gladstone se sice snažil Iry přimět, aby souhlasili s rozšířením daně z příjmu na Irsko — věnoval jim čtyři a půl miliónu v konsolidačních dluhopisech. Jenže Irové tvrdí, že tři z těchto čtyř a půl miliónu, které dostali v souvislosti s hladomorem v letech 1846—1847, nebyly nikdy považovány za státní dluh a irský lid je také nikdy za součást dluhu neuznával.

Vláda sama si pravděpodobně není zcela jista úspěchem, neboť vyhrožuje *předčasným rozpuštěním* sněmovny, nebude-li rozpočet přijat beze změny. To je velmi vážná výstraha pro velkou většinu poslanců, jejichž „kapsy byly materiálně postiženy *legálními* výdaji v posledním volebním boji", a pro ty radikály, kteří se zuby nehty drží staré definice opozice, totiž že opozice má ve vládním mechanismu úlohu pojistného ventilu parního stroje. Pojistný ventil nezastavuje pohyb stroje, nýbrž jej udržuje, a to tím, že vypouští v podobě *páry* přebytečnou sílu, která by jinak celý mechanismus

rozmetala. A tak radikálové vypouštějí jako páru i požadavky lidu. Zřejmě předkládají návrhy jen proto, aby je později odvolali a aby dali průchod své překypující výmluvnosti.

Rozpuštění sněmovny by jen odhalilo rozklad starých stran. Po vytvoření koaliční vlády se irská brigáda rozpadla na dvě frakce — vládní a nezávislou. Strana pozemkových vlastníků je rovněž rozdělena do dvou táborů — jeden vede pan Disraeli a druhý sir John Pakington, ačkoli nyní, v hodině nebezpečí, se oba tábory opět semkly kolem Disraeliho. I radikálové jsou rozštěpeni na dvě skupiny — na mayfairské[81] a manchesteriány. Ve starých stranách už není žádná tmelící síla, ale není tam ani žádná síla skutečně antagonistická. Nové všeobecné volby by situaci nezlepšily, jen by ji potvrdily.

Odhalením volebních zlořádů klesla dolní sněmovna tak hluboko, jak je to jen možné. Ale zároveň týden po týdnu pranýřovala prohnilost svých vlastních základů, korupčnost samého *voličstva.* Odhodlá se nyní vláda po všech těchto odhaleních apelovat na toto pomlouvané voličstvo, apelovat na celou zemi? Obyvatelstvu země nemá co nabídnout, neboť v jedné ruce třímá odmítnutí parlamentní reformy a v druhé rakouský diplom, který ji jme[illegible] generálním donášečem kontinentální policie.[82]

Napsal K. Marx 22. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3761 ze 6. května 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

MÝDLO PRO LID, PAMLSEK PRO „TIMES"*. — KOALIČNÍ ROZPOČET

Každý ví, že rozpočet je prostým odhadem příjmů a vydání vlády na běžný rok a že tento odhad je založen na finanční zkušenosti, tj. na bilanci za minulý rok.

Nejprve tedy musel pan Gladstone vyrobit rozpočtovou bilanci za rok 1852—1853. Pan Disraeli ve svém expozé kancléře pokladu odhadoval předpokládané příjmy na rok 1852—1853 na 52 325 000 liber št. a výdaje za totéž období na 51 163 000 liber št.; očekával tedy přebytek 1 162 000 liber št. Když pan Gladstone vypracoval faktickou bilanci na základě knih, shledal, že skutečné příjmy za minulý rok činily 53 089 000 liber št. a skutečné výdaje jen 50 782 000 liber št., takže skutečný přebytek dosáhl 2 307 000 liber št. nebo, jak vypočítal pan Gladstone (nevíme, jakým způsobem), 2 460 000 liber št.

Protože je zvykem, či spíše protože si parlament navykl považovat kancléře pokladu za tajemného černokněžníka, který kdovíjakými tajnými kouzly dokáže vyčarovat celý roční důchod národa, není divu, že tato osobnost, ať už je to kdokoli, se snaží nepokazit tak lichotivou iluzi. A tak, jestliže se národu podaří v důsledku rozšíření výroby dosáhnout zvýšení výnosu daní nad původní předpoklad, pak každý samozřejmě usoudí, že ministr financí, který takto může předložit víc než dvojnásobný přebytek, než jaký sliboval jeho předchůdce, je nepochybně nadán většími finančními schopnostmi. To byla skvělá myšlenka pana Gladstona, kterou tak

* Slovní hříčka: soap — mýdlo; sop — pamlsek. *(Pozn. red.)*

nadšeně přijali a ocenili stoupenci koaliční oligarchie v parlamentě.

Dva milióny čtyři sta šedesát tisíc liber št. přebytku!

Ale sněmovna nepřipustí, aby jediný penny z těchto dvou miliónů připadl lidu. Kam tedy půjdou? Pan Gladstone to vysvětluje takto:

„Ačkoli se tento výpočet zdá snad příznivý, nesmí sněmovna zapomínat, že z tohoto přebytku už hodně odčerpala různými usneseními o rozpočtových položkách na běžný rok."

Sněmovna věděla od pana Disraeliho, že přebytek bude v každém případě převyšovat milión liber št. Proto když zasedala jako rozpočtový výbor,[83] s lehkou myslí odhlasovala tyto dodatečné částky nad řádný rozpočet:

na válečné loďstvo a námořní poštovní dopravu . .	617 000 liber št.
na armádu a intendanční správu	90 000 liber št.

Kromě toho, jak oznámil pan Gladstone, je k těmto částkám třeba dodat:

na válku s Kafry (mír tedy nebude?)	270 000 liber št.
zvýšení výdajů na dělostřelectvo	616 000 liber št.
zvýšení výdajů na milici	230 000 liber št.
veřejné (čti: soukromé) školství	100 000 liber št.
což je celkem	1 923 000 liber št.

Pan Gladstone opět dospívá (snad vynecháním položky na válku s Kafry, protože není jistá) k celkové částce pouhých 1 654 000 liber št. Kdyby se tato částka odečetla od původního (pouze pomyslného) přebytku 2 460 000 liber št., zbyl by skutečný přebytek 806 000 liber št. nebo, zase podle výpočtu pana Gladstona, 807 000 liber št. A sněmovna je dokonce upozorňována, aby i z této skrovné částky odečetla 220 000 liber št. plynoucích z nejistých a nepravidelných příjmových zdrojů. Z původních tak halasně ohlášených dvou miliónů zbývá tedy nakonec jen 587 000 liber št., což rozhodně není příliš široká základna ani pro nejumírněnější daňovou reformu. Ale protože je země ujišťována, že má vládu reforem, reformy musejí být, a pan Gladstone je ihned začal plodit.

Obyčejný freetrader, například pan Hume, by snad byl kancléři pokladu poradil, aby přebytku použil k ušlechtilému účelu a zrušil cla na ty druhy cizího zboží, která podle celních výkazů

vynášejí právě 587 000 liber št. Jaký vulgární, přízemní a všední návrh pro tak učeného a na slovo vzatého finančního alchymistu, jako je pan Gladstone! Domníváte se snad, že muž, který uvažuje o tak velikých věcech, jako je úplná likvidace státního dluhu, by uspokojil svou ctižádost pouhým snížením daní o 500 000 liber št.? Z tak nicotného důvodu by byl nemusel být odstraňován Sancho Timber* do své indické Baratarie**, aby uvolnil místo velikému donu Quijotovi koaličních financí.

Gladstonova daňová reforma má honosný nápis, jaký můžeme vidět ve výkladech na Oxford Street:

„Obrovské zlevnění!"

„Okamžitě se slevuje pět miliónů a několik set tisíc liber šterlinků!"

To už je něco, co přiláká lidi a čemu neodolá ani nejnepřístupnější parlamentní stará panna.

Vstupme do krámu: „Pane Gladstone, mohl byste nám laskavě ukázat ceník? Jak to, prosím vás, vlastně je s těmi pěti milióny liber slevy?" „Prosím, vážený pane," odpoví pan Gladstone. „Je libo se podívat na cifry? Tady jsou:

1. Úplné zrušení daně z mýdla . . . . . 1126 000 liber št.
2. Snížení daně z životního pojištění z 2 šilinků 6 pencí na 6 pencí . . . . . 29 000 liber št.
3. Snížení kolkovného ze stvrzenek na jednotnou sazbu 1 penny . . . . . 155 000 liber št.
4. Snížení poplatků z praktikantských smluv z 20 šilinků na 2 šilinky 6 pencí . . . . . } 50 000 liber št.
5. Snížení poplatků z advokátských diplomů . . . . . }
6. Snížení dávky z inzerátů z 1 šilinku 6 pencí na 6 pencí . 160 000 liber št.
7. Snížení daní z drožek z 1 šilinku 5 pencí na 1 šilink denně . . . . . 26 000 liber št.
8. Snížení daně ze sluhů starších 18 let na 1 libru št. 1 šilink a ze sluhů mladších 18 let na 10 šilinků 6 pencí. . . . . 87 000 liber št.

* Tím se míní Charles Wood, kancléř pokladu v roce 1846, který byl při vytváření koaliční vlády v roce 1852 jmenován předsedou Kontrolního úřadu pro Indii. Narážka je založena na slovní hříčce: „timber" i „wood" znamenají „dřevo". *(Pozn. red.)*

** *Barataria* — (ze španělského slova „barato" — levný) žertovný název báječného ostrova v Cervantesově „Donu Quijotovi", jehož guvernérem byl Sancho Panza. *(Pozn. čes. red.)*

9. Snížení daně ze soukromých ekvipáží . . . . . 95 000 liber št.
10. Snížení daně z koní, ponyů a psů. . . . . 108 000 liber št.
11. Snížení daní z poštovních koní nahrazením poplatků za ujeté míle licenčními poplatky . . . . . 54 000 liber št.
12. Snížení poštovného do kolonií (6 pencí za dopis) . . . . 40 000 liber št.
13. Snížení cla na čaj ze 2 šilinků $2^1/_4$ pence na 1 šilink 10 pencí do 5. dubna 1854, na 1 šilink 6 pencí v roce 1855, na 1 šilink 3 pence v roce 1856 a na 1 šilink později . . . . . 3 000 000 liber št.
14. Snížení cel na jablka, sýr, kakao, vejce, máslo a ovoce . . 262 000 liber št.
15. Snížení cel na 133 podřadnějších druhů zboží . . . . 70 000 liber št.
16. Zrušení cel na 123 podřadnějších druhů zboží . . . . 53 000 liber št.

celkem 5 315 000 liber št."

Což o to, snížení daní o 5 315 000 liber št. by byla jistě pěkná věc. Ale nemá tento nejliberálnější rozpočet nějakou slabinu? Rozhodně má. Jak jinak by mohl být nazýván reformou? Konstituční reformy a obchody na Oxford Street sice vypadají velmi pěkně, ale mají vždy nějakou důkladnou slabinu.

Nakonec se přijde na všechno, ať je to sebelépe vymyšleno. Pan Gladstone s pouhým *půl miliónem* v kapse daroval veřejnosti *pět a půl miliónu*. Kde je vzal? Inu, vzal je téže zaslepené veřejnosti, kterou udivuje svou štědrostí. Věnoval jí dar, ale žádá, aby mu laskavost oplatila. Nežádá to samozřejmě přímo a dotěrně a ani ne od týchž lidí, které si chce nyní získat. Hodlá se zabývat rozličnými zákazníky, a kouzelník Russell naučil svého učedníka Gladstona, jak se zítra odškodnit za dnešní štědrost.

Gladstone snižuje staré daně o 5 315 000 liber št. Gladstone ukládá nové daně ve výši 3 139 000 liber št. Zdá se, že nám tak přece jen věnuje 2 176 000 liber št. Ale Gladstone je přinejlepším ministrem jen pro letošní rok a jeho předpokládané daňové snížení činí v tomto roce jen 2 568 000 liber št., tím se sníží příjmy o 1 656 000 liber št., a toto snížení se podle předpokladu má v tomto roce krýt novými daněmi ve výši 1 344 000 liber št. Zůstává tedy rozdíl 312 000 liber št., který se má krýt z reálného přebytku 807 000 liber št. uvedeného v rozpočtu, takže celková bilance je aktivní částkou 495 000 liber št.

To jsou základní rysy koaličního rozpočtu. Nyní našim čtená-

řům vysvětlíme, kterých bodů hodlá vláda nejvíc využít, jaké námitky proti rozpočtu co nejpravděpodobněji vznesou různé opoziční strany v parlamentu, a konečně, jaký je náš názor na tuto otázku.

Gladstone při vší své snaze vzbudit senzaci a získat si značným snížením daní finančnický věhlas a přízeň lidu považoval za nutné přednést pod nějakou přijatelnou a napohled rozumnou záminkou návrh na zvýšení daní o 3 139 000 liber št. Byl si vědom, že by mu nebylo dovoleno rozvrtat celý daňový systém jedině pro své nemístné a pochybné osobní uspokojení, kdyby se mu nepodařilo dodat své snaze určité zdání toho, čemu členové parlamentu a příslušníci buržoazie říkají „zásadovost a spravedlnost". Proto se chytře rozhodl zahrát zákonodárným Pecksniffům na tu strunu, o níž věděl, že je jejich nejslabší stránkou, a obratně maskoval zamýšlené zvětšení veřejného břemene příjemně znějícími a přijatelnými frázemi o „spravedlivém rozšíření některých daní se zřetelem k jejich konečnému a trvalému vyrovnání". K tomu účelu si zvolil tyto daně:

1) daň z odkazu,
2) daň z lihovin,
3) daň z příjmu.

Daň z odkazu má být podle jeho návrhu rozšířena na všechny druhy majetku. Protože pozemkový majetek byl dosud z daňové povinnosti vyňat, očekává se, že návrh uspokojí obchodní a průmyslové kruhy. Daň z lihovin bude rozšířena na Skotsko a Irsko, aby se tamější podmínky víc přiblížily podmínkám výroby lihovin v Anglii.

Konečně má být daň z příjmu rozšířena i na příjmy od 100 do 150 liber št. a rovněž na Irsko. Pokud jde o daň z příjmu, nemůže Gladstone očekávat, že jeho návrhy vyvolají velké nadšení. Ale o tom později, až přejdeme k námitkám.

Kromě návrhů na úpravu daně z odkazu a daně z lihovin považuje vláda nepochybně za nejlákavější vnadidlo freetraderské snížení cel z velkého počtu dovážených druhů zboží. Je pravděpodobné, že se tento bod setká s příznivým ohlasem u kupců, hospodyň a maloburžoazie vůbec, než přijdou na to, že alespoň pokud jde o čaj, získají spotřebitelé snížením pramálo, neboť lví podíl má připadnout podnikatelům a monopolním výrobcům. Je tu však

úplné zrušení daně z mýdla; Gladstone doufá, že toto opatření nejen umožní zemi, aby si smyla všechnu špínu, ohavnost a bídu ze své tváře, takže všechny obličeje budou zářit čistotou, spokojeností a štěstím, nýbrž že také pomůže úplně odstranit černé otroctví a skoncovat s útrapami nesčetných strýčků Tomů, neboť dá podnět k rozvinutí „legálního obchodu a výroby afrického palmového oleje". S tímto přesvědčením Gladstone určitě překoná nejvýmluvnějšího pouťového kramáře a nejbombastičtějšího mastičkáře. Tyto své lákavé sliby doplňuje hezkou řádkou menších úplatků, jako několika milióny irské brigádě v podobě prominutí půjčky z doby hladomoru a listu „Times", velkému podporovateli „dobráka Aberdeena" a jeho koaličních kolegů. Tento úplatek spočívá ve zrušení kolkovného z novinových příloh obsahujících pouze inzeráty. Je přece dobře známo, že takovouto přílohu vydávají ve větším rozsahu jedině „Times".

Nyní přicházíme k námitkám, které proti rozpočtu velmi pravděpodobně vznesou opoziční kruhy. Protože pondělní debata ve sněmovně byla pouhou úvodní šarvátkou, musíme pokud možná vyčíst záměry jednotlivých stran z denního tisku. A tam najdeme jen velmi skoupé informace. „Times", „Chronicle" a „Post" jsou fakticky ve vleku koaliční vlády a „Daily News" lze sotva považovat za orgán manchesterské školy. Kromě toho stále kolísá a zřejmě jej značně svádějí freetraderské návrhy. Nahlédneme-li však do „Heraldu", konzervativního toryovského listu, vidíme, že už svůj ortel vyřkl, a to s otevřeností vskutku nebývalou.

„Celý rozpočet pana Gladstona," praví, „je jen ohavná směsice úplatků a úskoků."

Toryové proto budou rozhodně proti Gladstonovým plánům a Disraeli se jistě přičiní, aby se Gladstone nechlubil cizím peřím, rozšířením daně z odkazu a daně z příjmů, snížením cla na čaj a jinými zásluhami, které si od něho Gladstone tak nestydatě vypůjčil. Musí-li se už pozemková aristokracie smířit se ztrátou dalších výsad, chce si alespoň ponechat zásluhu, že se jich vzdává dobrovolně. Protože se však dobře nemůže postavit na odpor dani z odkazu, shromáždí ji pan Disraeli kolem zásady rozlišování mezi jistým a nejistým příjmem, neboť v této věci s ním půjde značná

část irské brigády. Je jasné, že Irové nikdy nemohou uznat a nikdy neuznají dluh, který Angličané jejich zemi vnutili jen díky tomu, že předtím její obyvatelstvo ožebračili. Kromě toho, z čistě praktického hlediska, se jim nutně bude zdát prominutí úroků z imaginárního kapitálu 3 000 000 liber št. velmi nedostatečným ústupkem za uvalení daně z lihovin a daně z příjmu. Pokud jde o manchesterskou školu, třebaže se její poslanci svým voličům zavázali, že budou usilovat ne-li o zrušení, tedy alespoň o změnu daně z příjmu, nelze očekávat, že budou jednat jinak než jako obchodníci, to jest nebudou se ohlížet na politickou čest, ale na zisk. A zisk plynoucí z Gladstonova rozpočtu „jako celku" není, pokud jde o tyto gentlemany, rozhodně nepatrný.

A nyní, jak se na tento problém díváme my: Nepřejeme si nic tak toužebně jako porážku nynější vlády, která si zasluhuje stejné opovržení za své reakční a podvodné pletichaření doma jako za svou zbabělou a podlízavou politiku vůči zahraničí. A domníváme se, že máme plné právo si to přát už proto, že takový výsledek by nesporně posloužil zájmům lidu. Jedno je jasné: dokud bude aristokratická koalice dělat to, co od ní žádá třída průmyslníků a obchodníků, dotud se nebude tato třída snažit sama politicky působit, ani nedovolí dělnické třídě rozvíjet vlastní politické hnutí. Jestliže však strana pozemkových vlastníků znovu nabude vrchu, pak se jí buržoazie nebude moci zbavit jinak než radikální změnou celého zpuchřelého oligarchického parlamentu a pak už nebude stačit, aby agitovala jen pro dílčí reformy, nýbrž bude muset vyhovět všem požadavkům lidu. Ovšem lid, nechce-li zradit své zásady a zájmy, se nikdy nemůže připojit k buržoazii ani na ni nemůže spoléhat; ale pro buržoazii by to nebylo poprvé, kdy by byla donucena žádat lid o podporu. A to by vedlo k velmi rozhodné revoluci v dnešním finančním systému. Dnes už je zřejmé, že i buržoazie nevyhnutelně směřuje k nahrazení tradiční fiskální olla podrida* jedinou přímou daní z příjmu. Manchesterská škola už dávno vytyčila zásadu přímého zdanění. Uznal ji i Disraeli a potvrdila ji dokonce i oligarchická koalice. A jakmile se vytvoří a vžije mecha-

* — míchanice. *(Pozn. red.)*

nismus přímého zdaňování, postačí, aby lid získal politickou moc, uvedl tento mechanismus do pohybu a vznikne

rozpočet dělnické třídy.

Napsal K. Marx kolem 25. dubna 1853
Otištěno v „People's Paper",
čís. 52 z 30. dubna 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX A B. ENGELS

RAKETOVÁ AFÉRA. — ŠVÝCARSKÉ POVSTÁNÍ[84]

Pověstný policejní ředitel Stieber, doprovázen policejním poručíkem Goldheimem a kriminálním radou Nörnerem, přibyl před několika dny z Berlína se zvláštním posláním nalézt souvislost mezi rotherhithským „prachovým spiknutím" a berlínským spiknutím „kalabrijských klobouků".* Ze soukromých zdrojů jsem se dověděl, že se sešli v Kensingtonu v domě, kde bydlí Fleury, a že byl přítomen též bývalý ministerský tajemník Hirsch. Den nato měl tento Hirsch tajný rozhovor s ruským konzulem panem Kremerem. Pamatují-li se Vaši čtenáři na můj článek o kolínském procesu[85], jistě si povšimnou, že tu jsou znovu v činnosti tytéž osoby, které zkonstruovaly onen proces.

V sobotu 23. dubna bylo před policejním soudcem v Bow Street, panem Henrym, zahájeno řízení proti panu Haleovi, majiteli výrobny raket v Rotherhithu, kterou vláda úředně zapečetila. Tehdy se vyšetřování týkalo jen toho, zda zabavený výbušný materiál je či není střelný prach. Pan Henry, který odložil vynesení svého rozsudku do včerejška, nyní v rozporu s názorem věhlasného chemika pana Urea prohlásil, že to střelný prach je. Na základě toho uložil Haleovi pokutu 2 šilinky za každou libru střelného prachu, který byl u něho nalezen nad zákonem povolené množství — celkem za 57 liber. W. Hale, jeho syn R. Hale a J. Boylin

* Viz tento svazek, str. 54—56. *(Pozn. red.)*

byli pak povoláni k soudnímu výslechu, aby se zodpovídali z obvinění, že v době od 13. září 1852 do 13. dubna 1853 několikrát vyrobili nebo dali vyrobit různá větší množství raket. Státní návladní Bodkin prohlásil, že W. Hale několikrát rakety marně nabízel britské vládě a že od října 1852 zaměstnával velký počet dělníků, mezi nimi cizí emigranty; že celá jeho činnost byla udržována v co největší tajnosti a že celní záznamy vyvracejí Haleovo tvrzení, že rakety po proclení vyvážel. V závěru řekl:

„Hodnota raket, které byly nalezeny u pana Halea, se odhaduje na 1000 až 2000 liber št. Kde na to vzal peníze? Vždyť pan Hale nedávno ohlásil úpadek a vyrovnal se se svými dlužníky splacením pouhých 3 šilinků za 1 libru."

Seržant tajné policie J. Saunders prohlásil, že zabavil „1543 naplněných raket, 3629 raketových hlavic, 2482 raketových plášťů, 1955 prázdných raket, 22 železných střel, 2 nástroje na odpalování raket". Pak předstoupil svědek Uzner, který prohlásil, že byl 15 let důstojníkem pruského dělostřelectva a sloužil v maďarské válce jako major generálního štábu. Byl zaměstnán u Haleů při výrobě raket v Rotherhithu. Než přišel do továrny, strávil pět či šest měsíců ve vězení v Maidstonu pro krádež. Tohoto činu se dopustil, jak vypovídal, z úplného zoufalství. Nejdůležitější část jeho výpovědi zněla doslova takto:

„Haleům mě představil pan Kossuth. Poprvé jsem se kvůli tomu s panem Kossuthem sešel loni v létě, když se vrátil z Ameriky. Asi v polovině září jsem se seznámil se starším panem Halem v bytě pana Kossutha a za jeho přítomnosti. Byl při tom také jakýsi Maďar, Kossuthův pobočník. Pan Kossuth řekl panu Haleovi: ‚Tento člověk sloužil v maďarské armádě, je to bývalý důstojník pruského dělostřelectva a mohu vám ho doporučit jako člověka, kterého byste mohl zaměstnat při výrobě *našich* raket nebo *vašich* raket.' Nevzpomínám si už, které z těch slov řekl. Pan Kossuth řekl, že budu dostávat mzdu 18 šilinků týdně, a upozornil mě, že to všechno musím zachovat v naprosté tajnosti. Pan Hale mi už prý dá pokyny, co mám dělat. Pan Kossuth mluvil částečně maďarsky a částečně anglicky. Myslím, že pan Hale nerozumí německy. Slovo ‚*tajnost*' mi bylo řečeno německy. Brzy nato mě R. Hale poslal do Pimlica, abych se sešel s panem Kossuthem; setkal jsem se s ním na Pickering Place. Byl tam též W. Hale a ještě jeden Maďar. Měli jsme vyzkoušet odpalovací přístroj. Když jsme byli všichni pohromadě, sestavili jsme přístroj a zkoušeli jsme rakety. Mluvili jsme částečně anglicky, hlavně o kvalitě raket atd. Byli jsme tam asi půldruhé hodiny, a když jsme byli hotovi, požádali nás pan Kossuth a pan Hale, abychom vycházeli z domu opatrně, po jednom; pan Hale se k nám připojil na rohu ulice. I tento-

krát nás pan Kossuth několikrát nabádal, abychom udržovali v tajnosti, že má co dělat s raketami."

Pak byl prostřednictvím tlumočníka vyslýchán další Němec, W. Gerlach. Byl zaměstnán v továrně W. Halea při výrobě raket. Kromě něho tam pracovali tři Maďaři. Panu Haleovi jej doporučil pan Kossuth, ale nikdy je neviděl pohromadě.

Pan Henry, který měl na vybranou, buď uložit pokutu 5 liber št., nebo postoupit záležitost porotě, si zvolil druhou možnost, byl však ochoten propustit oba Haley na záruku. W. Hale však prohlásil, že nehodlá požadovat na některém svém příteli, aby se zaručil za něho nebo za syna, a proto byli obžalovaní převezeni do vězení v Horsemonger Lane.

Svědecké výpovědi jsou zřejmě v přímém rozporu s dopisem, který o věci napsal Hale mladší a s jehož obsahem jsem Vás už seznámil,[86] i s Kossuthovými dopisy kapitánu Mayne Reidovi a lordu Dudley Stuartovi, kde tvrdí, že mu není nic známo ani o Haleovi, ani o jeho raketách. Bylo by však nesprávné vyvozovat z toho nějaké závěry, dokud Kossuth nepodá další vysvětlení. Pokud jde o Uznera, lze snad právem označit za ostudu, že náš nadaný krajan v emigraci, člověk ochotný pracovat, jak to dokazuje skutečnost, že se uvolil stát obyčejným dělníkem za 18 šilinků týdně, byl dohnán zoufalou bídou ke krádeži, zatímco někteří němečtí emigranti, pověstní povaleči, si osobují právo skrovné prostředky určené revolucionářům promarňovat na svévolně podnikané misijní cesty, na směšné komploty a hospodské conciliabules*.

V pátek 22. dubna vypuklo znovu povstání ve švýcarském Freiburgu, od poslední války Sonderbundu[87] už páté. Povstání mělo být zahájeno současně v celém kantonu, ale ve stanovenou chvíli většina spiklenců nevystoupila. Tři „kolony", které slíbily účast, se nedostavily. Povstalci, kteří skutečně vtrhli do města, byli převážně z okresu Farvagny a z obcí Autigny, Prez, Torny, Middes a ostatního okolí. O půl páté ráno oddíl 400 venkovanů, všichni s barvami Sonderbundu a se znamením bohorodičky na korouhvi, táhl na Freiburg silnicí od Lausanne v čele s plukovníkem Perrierem a známým selským vůdcem Carrardem, který vedl povstání

* — schůzky, sezení. *(Pozn. red.)*

v roce 1851 a byl Velkou radou omilostněn. Asi v pět hodin vtáhli do města Rybničnou branou (Porte des Etangs), zmocnili se koleje a zbrojnice, kde ukořistili 150 pušek. Začalo se zvonit na poplach, městská rada okamžitě vyhlásila stav obležení a major Gerbex se ujal velení nad shromážděnou občanskou gardou. Rozkázal, aby v ulicích za kolejí byla umístěna děla, a vyslal oddíl střelců, aby vyrazili kupředu a zaútočili na vzbouřence. Střelci vystoupili po obou schodištích ke koleji a brzy vypudili sedláky od oken budovy. Boj trval asi hodinu, útočníci už měli osm mrtvých a osmnáct raněných, když povstalci po marném pokusu uniknout zadními ulicemi, kde byli zasaženi kartáčovou palbou, vyslali vyjednávat kněze s bílou vlajkou a oznámili, že jsou ochotni se vzdát.

Výbor občanské gardy okamžitě vytvořil polní soud, který odsoudil plukovníka Perriera k třiceti letům vězení; soud stále ještě zasedá. Zajatců je asi dvě stě, mezi nimi Wuilleret, Weck a Chollet. Předseda známého výboru v Posieux, Charles, byl rovněž spatřen u romontské brány, zajat však nebyl. Kromě faráře z Torny-le Grand jsou mezi zajatci dva další kněží. Pokud jde o způsobené škody, zdá se, že s tím kanton nemá velké starosti, neboť by na to stačila polovina majetku patricije pana Wecka.

Napsali K. Marx a B. Engels
mezi 26. a 29. dubnem 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3768 ze 14. května 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

POLITICKÁ SITUACE ŠVÝCARSKÉ REPUBLIKY[88]

Londýn 1. května 1853

Královské rodiny mívaly dříve ve svých službách whipping-boys*, kterým se dostávalo té cti, že jim byl na jejich plebejský zadek vyplácen patřičný počet ran, když se některá královská ratolest provinila proti pravidlům dobrého chování. Moderní evropský politický systém v této praxi do jisté míry pokračuje zřizováním malých nárazníkových států, které mají být obětními beránky při všech drobných sporech, jimiž by mohla být porušena harmonická „rovnováha sil". Aby se těmto malým státům umožnilo zhostit se tohoto záviděníhodného úkolu s náležitou důstojností, bývají za souhlasu celé Evropy „shromážděné na kongresu"[89] s patřičnou pompou prohlášeny za „*neutrální*". Takovým obětním beránkem nebo whipping-boy je Řecko, stejnou funkci plní Belgie a Švýcarsko. Jediný rozdíl je v tom, že tito novodobí političtí obětní beránkové se svými abnormálními existenčními podmínkami si téměř vždy do jisté míry zasluhují trest, jímž jsou poctěni.

V této skupině států vynikalo v poslední době nade všechny Švýcarsko.

Quidquid delirant reges, plectuntur...**

Švýcaři. A kdykoli se lid některého evropského státu střetl se svý-

* — chlapec vychovávaný s princem a trestaný za něho. *(Pozn. čes. red.)*

** Ať cokoli činí pomatení vládci, vše odpykají... (Horatius, „Poslání", kniha první, poslání II; vynechané slovo zní u Horatia: achivi — Achajští). *(Pozn. red.)*

mi vládci, mohli Švýcaři s jistotou očekávat, že se rovněž neobejdou bez svízelů, až konečně na začátku letošního roku, když si samo vysloužilo opovržení revoluční strany, bylo Švýcarsko vládci kontinentální Evropy uvrženo do jakési klatby. Půtky s císařem Bonapartem kvůli emigrantům, pro které Švýcarsko jednou bezmála riskovalo válku, půtky s Pruskem pro Neuchâtel, půtky s Rakouskem pro Tessiňany a pro milánské povstání,[90] půtky s německými státečky pro nicotné záležitosti; půtky na všech stranách, výhrůžné nóty, vyhošťování, pasové obtíže, blokády, to všechno se sypalo na Švýcarsko jako kroupy při průtrži mračen. A přece si Švýcaři žijí — taková je už lidská povaha — svým způsobem šťastně, spokojeně a hrdě a jsou v tomto lijavci nadávek a urážek víc doma, než kdyby byl politický obzor jasný a bez mráčku.

Toto čestné politické postavení Švýcarska charakterizuje obyčejně evropská lidová moudrost poněkud mlhavě a neobratně výrokem, že Švýcarsko si vládcové Evropy vynašli proto, aby znevážili republikánské zřízení. A skutečně, takový Metternich nebo Guizot si asi nejednou řekli: Kdyby Švýcarsko nebylo, museli bychom je vytvořit. Pro ně je takový soused jako Švýcarsko pravý dar boží.

Nemůžeme tu opakovat všechna ta nejrůznější obvinění, která proti Švýcarsku a švýcarským institucím vznášejí v poslední době skuteční i údajní revolucionáři. Dávno před hnutím z roku 1848 rozebraly orgány revoluční komunistické strany v Německu tento problém a ukázaly, proč Švýcarsko jako nezávislý stát musí vždy pokulhávat za evropským pokrokem a proč tato země při všem svém okázalém republikanismu bude vždy v podstatě reakční.[91] Tehdy byli němečtí komunisté dokonce prudce napadáni různými demokratickými mluvky a výrobci ilegálních deklamací, kteří oslavovali Švýcarsko jako „vzornou republiku", dokud její vzorné instituce nepoznali z vlastní zkušenosti. Dnes už je to všeobecně známá věc, kterou už nikdo nepopírá, a k náležitému osvětlení bude stačit několik slov.

Převážná většina švýcarského obyvatelstva se věnuje pastevectví nebo zemědělství: pastevectví vysoko v horách, zemědělství všude tam, kde to povaha půdy dovoluje. Pastevecké kmeny, neboť

je možno označit je za kmeny, patří mezi nejméně civilizované obyvatele Evropy. Neuřezávají sice hlavy a uši jako Turci nebo Černohorci, ale při svých soudních shromážděních se dopouštějí činů, které nejsou o nic méně barbarské. Jakých krutostí a zvířeckostí jsou schopni, to dokázali švýcarští žoldnéři v Neapoli i jinde. Zemědělské obyvatelstvo je stejně ustrnulé jako pastevecké. Ani trochu se nepodobá zemědělskému obyvatelstvu amerického Dalekého západu, pro něž je změna zdrojem života a které klučí každoročně mnohem víc půdy, než kolik měří celé Švýcarsko. Švýcarský rolník obdělává stejný kousek půdy, který před ním obdělával jeho otec a děd, obdělává jej stejně ledabyle jako oni, vydělává asi tolik jako oni, žije asi tak, jako žili oni, a proto i smýšlí přibližně právě tak jako oni. Kdyby nebylo feudálních břemen a poplatků, které jim ukládaly zčásti aristokratické rodiny a zčásti patricijské korporace ve městech, byli by švýcarští rolníci zůstali v politickém životě právě tak nehybní, jako jsou jejich sousedé pastevci dodnes. Třetí složka švýcarského lidu, průmyslové obyvatelstvo, třebaže samozřejmě v civilizaci pokročilo mnohem víc než obě zmíněné třídy, žije přesto v podmínkách, které je do značné míry vylučují z gigantického pokrokového proudu, který byl v západní Evropě uveden do pohybu moderním průmyslovým systémem. Využití páry je ve Švýcarsku téměř neznámé, velké továrny jsou jen v několika místech, levná pracovní síla, malá hustota obyvatelstva, hojnost horských říček vhodných pro pohon strojů v továrnách — to všechno spolu s mnoha jinými okolnostmi vede k tomu, že vznikají drobné a rozptýlené průmyslové závody v těsném spojení se zemědělskou výrobou, což je pro Švýcarsko nejvhodnější systém průmyslové výroby. Tak se v některých kantonech rozšířilo hodinářství, stužkařství, pletení slaměných výrobků, vyšívání atd., ale přitom ani nevznikla nová města, ani se dokonce nezvětšila stará. Tak Ženeva a Basilej, nejbohatší a vedle Curychu nejprůmyslovější města, se za celá staletí téměř nezvětšila. Jestliže tedy je ve Švýcarsku průmyslová výroba stále ještě založena téměř výhradně na systému, kterého celá ostatní Evropa užívala *před* vynalezením parního stroje, jak můžeme očekávat, že v hlavách výrobců najdeme jiné myšlenky než ty, které tomu odpovídají. Jestliže pára nezrevolucionovala

švýcarskou výrobu a dopravu, jak mohla zvrátit tradiční způsob myšlení?

Uherská ústava má jistou podobnost s ústavou Velké Británie a této okolnosti využívají uherští politikové, kteří by nám chtěli vnutit ukvapený závěr, že maďarský národ je téměř stejně pokročilý jako anglický. Ale mezi kramářem z Budy a bavlnářským lordem z Lancashiru nebo mezi dráteníkem z pusty a chartistickým dělníkem z britské průmyslové metropole zeje propast několika set mil a let. Podobně by se i Švýcarsko chtělo vydávat za Spojené státy v menším vydání. Ale až na vnější podobu politických institucí nejsou si žádné dvě země tak nepodobné jako věčně pohyblivá a věčně se měnící Amerika, země s historickým posláním, jehož velikost začínají lidé na obou stranách Atlantiku teprve chápat, a ustrnulé Švýcarsko, jež by ustavičné malicherné spory odsoudily k věčnému přešlapování na místě, kdyby proti své vůli nebylo postrkováno kupředu průmyslovým pokrokem svých sousedů.

Kdo o tom pochybuje, může se snadno přesvědčit prozkoumáním historie švýcarských železnic. Nebýt toho, že po obou stranách Švýcarska probíhají dopravní spoje z jihu na sever, nebyla by v této zemi vybudována ani jediná železnice. I tak tu byly železnice vystavěny s dvacetiletým zpožděním.

Francouzský vpád v roce 1798 a francouzská revoluce z roku 1830 poskytly rolnictvu příležitost zbavit se feudálních břemen, průmyslníkům a obchodníkům vymanit se ze středověkého jha patricijské a cechovní kontroly. Tímto pokrokem však revoluce v *kantonální* správě skončila. Pokročilejší kantony dostaly ústavy odpovídající jejich zájmům. Tato kantonální revoluce měla vliv i na ústřední instituce: sněm a výkonnou moc. Strana poražená v jednotlivých kantonech byla ještě silná v ústředních orgánech, a boj tu byl sveden nanovo. Všeobecné politické hnutí z let 1840 až 1847, které všude v Evropě přineslo předběžné konflikty nebo připravilo rozhodné srážky, bylo ve všech státech druhého a třetího řádu — v důsledku vzájemné nevraživosti velmocí — příznivé pro opozici, která může být označena jako strana buržoazie. Tak tomu bylo i ve Švýcarsku. Morální podpora Británie, nerozhodnost Guizotova, obtíže v Itálii, které svazovaly ruce Metternichovi, pomohly

Švýcarsku úspěšně přežít válku se Sonderbundem. Strana, která v roce 1830 zvítězila v liberálních kantonech, získala teď ústřední moc. Revoluce z roku 1848 umožnily Švýcarům reformovat svou feudální ústavu a přizpůsobit ji novým politickým organizacím, které byly ve většině kantonů. Lze říci, že tak Švýcarsko dosáhlo ve svém politickém vývoji nejvyššího stupně, jakého je jako samostatný stát schopné. Že nová spolková ústava plně vyhovuje potřebám země, to vrchovatou měrou dokazují neustálé reformy měnové soustavy, dopravních prostředků a jiná zákonodárná opatření týkající se průmyslové výroby v zemi. Ale běda! Tyto reformy jsou takové, že by se za ně každý jiný stát styděl, neboť ukazují, že tu dodnes existuje spousta tradičních zlořádů a předpotopní stav společnosti.

Při nejlepší vůli lze o švýcarské ústavě z roku 1848 říci příznivého jen tolik, že jejím uzákoněním vyslovila civilizovanější část Švýcarska ochotu přejít do jisté míry ze středověku do soudobé společnosti. Budou-li však Švýcaři vůbec kdy schopni odstranit privilegované obchodnické korporace, cechy a podobné středověké přežitky, o tom asi velmi pochybuje každý, kdo o této zemi alespoň něco ví a kdo byl alespoň jednou svědkem toho, s jak krajním úsilím se úctyhodné kruhy, požívající „starobylých práv", stavějí i proti těm nejsamozřejmějším reformám.

A tak se Švýcaři podle svého obyčeje pokojně pohybují ve svém vlastním omezeném domácím kruhu, třebaže rok 1848 rozvrátil stabilitu celého evropského kontinentu kolem nich. Revoluce v Paříži, ve Vídni, v Berlíně, v Miláně posloužily u nich vždy jen jako záminka ke kantonálním pletichám. Evropské zemětřesení nezajímalo ani radikálního Švýcara z jiného hlediska, než že by mohlo pohněvat některého konzervativního souseda, kdyby mu roztlouklo nádobí. V boji za italskou nezávislost usilovala Sardinie o spojenectví se Švýcarskem, a není pochyby o tom, že 20 000 či 30 000 Švýcarů nádavkem k sardinské armádě by bylo brzy vyhnalo Rakušany z Itálie. Jestliže 15 000 Švýcarů bojovalo v Neapoli proti italské svobodě, bylo by se zajisté dalo čekat, že Švýcarsko vyšle stejný počet mužů do boje na straně Italů, aby si tak udrželo svou vychvalovanou „*neutralitu*". Ale spojenectví bylo odmítnuto a ital-

skou nezávislost zmařily právě tak švýcarské jako rakouské bodáky. Pak přišla porážka revoluční strany a hromadná emigrace z Itálie, z Francie, z Německa na *neutrální* švýcarskou půdu. Zde však neutralita končila; švýcarský radikalismus byl uspokojen tím, čeho dosáhl, a právě ti účastníci povstání, kteří umožnili Švýcarům, aby si nerušeně provedli své vnitřní reformy — neboť udržovali v šachu evropské absolutistické vlády, poručníky a přirozené představené Švýcarska — právě ti byli nyní ve Švýcarsku vystaveni všemožným urážkám a vykazováni ze země na první pokyn pronásledovatelů. A pak nastalo ono soustavné ostouzení a urážení, kterým Švýcarsko zahrnovala jedna sousední vláda po druhé a které by uvedlo do varu krev každého Švýcara, kdyby se švýcarské národní uvědomění a švýcarská nezávislost opíraly o něco jiného než o legendy a vychloubání.

Ještě nikdy se s žádným národem nenakládalo tak, jak si to museli dát líbit Švýcaři od Francie, Rakouska, Pruska a německých státečků. Ještě nikdy nebyly žádné zemi předkládány ani z poloviny tak pokořující požadavky, aniž se na ně odpovědělo bojem na život a na smrt. Sousední vlády si osobovaly právo provádět prostřednictvím svých agentů policejní zákroky na švýcarském území; osobovaly si pravomoc nejen nad uprchlíky, ale i nad švýcarskými policejními úřady. Podávaly stížnosti na podřízené příslušníky policie a žádaly jejich propuštění, zacházely tak daleko, že poukazovaly na nutnost změny ústavy v některých kantonech. Pokud jde o švýcarskou vládu, ta na každý troufalejší požadavek dávala pokornou odpověď, a jestliže někdy z jejích slov zavanul duch opozice, vynahradila to ve svých činech vždy zvýšenou servilností. Urážka po urážce byla brána na vědomí, příkaz po příkazu byl plněn, až Švýcarsko upadlo do nejhlubšího opovržení u celé Evropy, až bylo zneuctěno víc než jeho dva soupeři v „neutralitě", Belgie a Řecko. A nyní, když požadavky nejtroufalejšího útočníka, Rakouska, dosáhly takové míry nestoudnosti, že i státník temperamentu pana Drueyho je těžko mohl spolknout bez známky odporu, nyní ve svých posledních velmi rozhořčených nótách adresovaných Vídni ukazuje Švýcarsko, jak hluboko kleslo.

Obhájci italské nezávislosti, lidé na hony vzdálení jakýchkoli

hříšných socialistických či komunistických tendencí, kteří by si snad ani netroufali požadovat pro Itálii takovou ústavu, jakou má Švýcarsko, lidé, kteří nemají demagogickou slávu Mazziniho a nečiní si na ni nárok, jsou v těchto nótách pranýřováni jako vrahové, paliči, lupiči a rozvratníci společenského řádu. Pokud jde o Mazziniho, mluví se o něm samozřejmě ještě v mnohem silnějších výrazech, třebaže každý ví, že Mazzini přes všechna svá spiknutí a vzpoury je právě tak stoupencem současného společenského řádu jako sám pan Druey. A tak celá tato výměna nót skončila tím, že v zásadní otázce Švýcaři před Rakušany kapitulovali. Jak se potom dá čekat, že nebudou kapitulovat i v praxi?

Jedno je jisté: kterákoli odvážná a vytrvalá vláda může od Švýcarů dostat, co bude chtít. Odloučenost, v níž většina z nich žije, je zbavuje jakéhokoli smyslu pro společný zájem celého národa. Že vesnice, údolí nebo kanton dokáže držet pohromadě, to není žádný zázrak. Nikdy však nedokáží držet pohromadě jako národ v zájmu společné věci, ať už jde o cokoli. Za všech cizích vpádů, jakmile nastalo vážné nebezpečí, jako v roce 1798, zrazoval jeden Švýcar druhého, jeden kanton nechával na holičkách druhý. Rakušané vypudili z Lombardie naprosto bezdůvodně 18 000 Tessiňanů. Švýcaři strhli velký povyk a sbírali pro své nebohé souspřísežence peníze. Jak to však dopadne, jestliže Rakousko vytrvá a nepovolí těmto Tessiňanům návrat? Pak brzy nastane v postoji Švýcarů podivuhodná změna. Sbírání peněz je omrzí, začnou říkat, že Tessiňané se vždycky míchali do italské politiky a že se jim dobře stalo; vlastně to nejsou správní spříseženci (keine guten Eidgenossen). A pak, vypuzení Tessiňané se budou usazovat v jiných švýcarských kantonech a „vytlačovat domácí lidi z práce".

Ve Švýcarsku totiž není člověk Švýcarem, nýbrž rodákem z toho či onoho kantonu. A až to dospěje tak daleko, pak uvidíte, jak se našich chrabrých spříseženců začne zmocňovat rozhořčení, pak uvidíte, jak se proti obětem rakouského despotismu budou spřádat všemožné intriky, pak uvidíte, že tessinští Švýcaři budou právě tak nenáviděni, pronásledováni a ostouzeni jako svého času cizí emigranti ve Švýcarsku, a pak Rakousko dosáhne všeho, co si bude přát, a ještě mnohem víc, bude-li se obtěžovat o to požádat.

Až evropské národy budou opět schopny jednat svobodně a normálně, budou se zabývat otázkou, co učinit s těmito drobnými „*neutrálními*" státy, které ochotně slouží kontrarevoluci, když je na vzestupu, ke všem revolučním hnutím jsou neutrální či dokonce nepřátelské, a přece se vydávají za svobodné a nezávislé země. Ale snad do té doby už nezbude ani stopy po těchto nádorech na nezdravém těle.

Napsal B. Engels kolem 26. dubna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3770 ze 17. května 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

REVOLUCE V ČÍNĚ A V EVROPĚ

Jeden velmi hluboký, i když spekulativní myslitel, který zkoumal principy, jimiž se řídí vývoj lidstva,* rád vyzvedal jako jedno ze stěžejních tajemství přírody úkaz, který nazýval zákonem jednoty protikladů [contact of extremes]. Stará moudrost, že „protivy se přitahují", je podle jeho názoru velkou a mocnou pravdou v každé životní oblasti, poučkou, bez níž se filosof nemůže obejít, právě tak jako se astronom neobejde bez zákonů Keplerových nebo bez velkého objevu Newtonova.

Ať už „jednota protikladů" je či není takovou univerzální zásadou, její názorný příklad můžeme vidět v tom, jak vliv čínské revoluce[92] pravděpodobně zapůsobí na civilizovaný svět. Tvrzení, že příští povstání evropských národů, jejich příští hnutí za republikánské svobody a ekonomičtější formy vlády závisí pravděpodobně víc na tom, co se nyní děje v „nebeské říši" — pravém protikladu Evropy — než na kterékoli jiné dnešní politické příčině, dokonce víc než na ruských hrozbách a na nebezpečí všeobecné evropské války, které z nich plyne — toto tvrzení se může zdát velmi podivné a velmi paradoxní. A přece paradoxní není, jak může pochopit každý, kdo pečlivě prozkoumá všechny okolnosti.

Ať měla chronická povstání, která v Číně propukají už po deset let a která nyní vyústila v jedinou mohutnou revoluci, jakékoli sociální příčiny a ať se tyto příčiny projevovaly v jakékoli formě —

* — tj. Hegel. *(Pozn. red.)*

náboženské, dynastické nebo národnostní — podnět k tomuto vzplanutí zavdala nesporně anglická děla, která vnutila Číně omamný jed zvaný opium. Pod údery britských zbraní se na prach rozpadla prestiž mandžuské dynastie, zhroutila se pověra o věčnosti „nebeské říše", byla porušena barbarská a hermetická izolace od civilizovaného světa a byly zahájeny styky, které se potom tak rychle rozvíjely díky přitažlivosti kalifornského a australského zlata. Stříbrné mince „nebeské říše" — její míza — začaly zároveň odplývat do britské Východní Indie.

Až do roku 1830 byla obchodní bilance neustále pro Číňany příznivá a do Číny se ustavičně dováželo stříbro z Indie, Británie a Spojených států. Ale od roku 1833, a zejména po roce 1840 tak vzrostl vývoz stříbra z Číny do Indie, že se stal pro „nebeskou říši" téměř neúnosný. Proto byly vydány tvrdé císařské dekrety proti obchodu s opiem, které narazily na ještě tvrdší odpor. Kromě těchto bezprostředních hospodářských důsledků se v souvislosti s pašováním opia rozmohla korupce, která úplně zdemoralizovala čínské státní úředníky v jižních provinciích. Tak jako bylo zvykem pohlížet na císaře jako na otce celé Číny, očekávalo se i od jeho úředníků, že budou udržovat otcovské vztahy ke svěřeným okresům. Ale tato patriarchální autorita, jediné morální pojítko celé obrovské státní mašinérie, byla postupně narušována tím, že úředníci, kteří hodně těžili z toho, že trpěli pašování opia, propadali korupci. Tak tomu bylo zejména v těch jižních provinciích, kde povstání začalo. Je téměř zbytečné dodávat, že tou měrou, jak opium nabývalo vlády nad Číňany, ztrácel svou neomezenou moc císař se svým štábem pedantických mandarínů. Zdá se, jako by dějiny musely nejprve všechen lid omámit, než jej mohly vyburcovat z odvěké netečnosti.

Dovoz britské bavlny a do jisté míry i britské vlny, který v dřívějších dobách téměř neexistoval, začal rychle stoupat po roce 1833, kdy monopol obchodu s Čínou přešel z rukou Východoindické společnosti na soukromé obchodníky, a v ještě mnohem větším měřítku po roce 1840, kdy i jiné země, zejména Spojené státy, získaly rovněž podíl na čínském obchodu. Toto pronikání cizích průmyslových výrobků mělo na čínský průmysl podobný vliv, jaký

mělo už dříve v Malé Asii, Persii a Indii. V Číně byli touto cizí konkurencí značně poškozeni přadláci a tkalci a byl tím narušen život společnosti.

Kontribuce, které Čína musela platit Anglii po neblahé válce z roku 1840,[93] značná neproduktivní spotřeba opia, odčerpávání drahých kovů způsobené tímto obchodem, rozvratný vliv cizí konkurence na domácí výrobu, demoralizace veřejné správy, to všechno mělo dvojí následky: staré daně se nesly tíživěji a svízelněji, a k tomu ještě přibyly nové. Tak v císařském* dekretu vydaném 5. ledna 1853 v Pekingu nacházíme rozkazy místodržícím a guvernérům jižních provincií ve Wu-čchangu a Chan-jangu, aby snížili daně, povolili jejich odklad a zejména aby v žádném případě nevybírali víc než předepsanou částku, neboť jinak, praví se v dekretu, „jak to budou moci chudí lidé unést"?

„Můj lid bude tedy snad," pokračuje císař, „v době obecného utrpení a bídy ušetřen svízelů a nebude pronásledován a sužován výběrčími daní."

Vzpomínáme si, že podobná slova o podobných ústupcích se pronášela v roce 1848 v Rakousku, v této německé Číně.

Všechny tyto rozkladné prvky, působící souběžně na finance, morálku, průmysl a politickou strukturu Číny, se plnou silou projevily, když palba britských děl zlomila v roce 1840 císařovu autoritu a donutila „nebeskou říši" ke stykům s pozemským světem. Základní podmínkou zachování staré Číny byla úplná izolace. Jakmile Anglie s touto izolací násilně skoncovala, nastal rozklad stejně nevyhnutelně, jako nastává u mumie pečlivě uchovávané v neprodyšně uzavřené rakvi, jakmile se dostane do styku s čerstvým vzduchem. Nyní, když Anglie způsobila revoluci v Číně, vzniká otázka, jak bude tato revoluce za čas zpětně působit na Anglii a prostřednictvím Anglie na Evropu. Odpověď na tuto otázku není těžká.

Upozorňovali jsme naše čtenáře často na nevídaný růst britského průmyslu od roku 1850. Uprostřed nejpřekvapivější prosperity nebylo však obtížné postřehnout jasné příznaky nastupující průmyslové krize. Přestože tu je Kalifornie a Austrálie,[94] přestože

* — císaře Sien-fenga. *(Pozn. red.)*

dochází k obrovské a nebývalé emigraci, za určitou dobu, nepřihodí-li se nic zvláštního, musí stejně nastat chvíle, kdy se rozšiřování trhu nebude s to vyrovnat tempu rozšiřování britského průmyslu, a tato disproporce vyvolá novou krizi právě tak nutně a nevyhnutelně, jako ji vyvolala v minulosti. Jestliže se však jeden z velkých trhů naráz scvrkne, příchod krize se nezbytně urychlí. A právě takový bude nyní nevyhnutelně vliv čínského povstání na Anglii. Nutnost otevřít nové trhy nebo rozšířit staré byla jednou z hlavních pohnutek, pro které Anglie snížila clo na čaj, neboť se očekávalo, že zvýší-li se dovoz čaje, stoupne vývoz průmyslových výrobků do Číny. Hodnota ročního vývozu ze Spojeného království do Číny činila před rokem 1833, kdy byl zrušen obchodní monopol Východoindické společnosti, pouhých 600 000 liber št.; v roce 1836 dosáhla částky 1 326 388 liber št.; v roce 1845 stoupla na 2 394 827 liber št. a v roce 1852 přibližně na 3 milióny liber št. Množství čaje dovezeného z Číny nepřesahovalo v roce 1793 16 167 331 liber, v roce 1845 však už stouplo na 50 714 657 liber, v roce 1846 na 57 584 561 liber a nyní překročilo 60 miliónů liber.

Letošní sklizeň čaje, jak už dnes ukazují výkazy o vývozu ze Šanghaje, překročí loňskou alespoň o 2 milióny liber. Toto zvýšení má dvě příčiny. Jednak se na sklonku roku 1851 projevila na trhu značná deprese a velké zásoby, které zbyly, se vrhly na vývozní trh v roce 1852. Jednak, jakmile došly do Číny zprávy o změně v britských zákonech o dovozu čaje, všechny zásoby čaje byly dány na trh za značně zvýšené ceny. Ale pokud jde o příští sklizeň, vypadá to docela jinak. To je zřejmé z těchto výňatků z korespondence velké londýnské čajové firmy:

„V Šanghaji zavládla nesmírná panika. Zlato stouplo o víc než 25 procent a *horečně se skupuje a hromadí*, stříbro zmizelo tak úplně, že *nelze žádné dostat* ani na zaplacení přístavních celních poplatků z britských lodí. Proto se pan Alcock uvolil převzít u čínských úřadů záruku za tyto poplatky na předložení směnek Východoindické společnosti nebo jiných uznávaných cenných papírů. *Nedostatek drahých kovů* je z hlediska nynější obchodní situace jedním z nejnepříznivějších jevů, neboť mizí právě v době, kdy je jich nejvíc zapotřebí, aby nákupčí čaje a hedvábí mohli cestovat do vnitrozemí a provádět své nákupy, které *se platí ze značné části předem ve zlatě, aby se výrobcům umožnilo pokračovat v pracích*... V tomto ročním období se obvykle začínají uzavírat smlouvy na novou sklizeň čaje,

kdežto letos se nemluví o ničem jiném než o prostředcích k ochraně osob a majetku, a všechny obchody ustaly... Nepodniknou-li se opatření pro sběr čajových listů v dubnu a květnu, bude raná sklizeň, která obsahuje všechny jemnější druhy černého i zeleného čaje, ztracena stejně jako nesklizené obilí o vánocích."

Prostředky pro sběr čajových listů však rozhodně neposkytnou anglické, americké a francouzské eskadry křižující v čínských mořích. Ty naopak mohou svým vměšováním způsobit takové komplikace, že budou přerušeny všechny obchodní styky mezi vnitrozemím, které čaj produkuje, a námořními přístavy, které čaj vyvážejí. Při nynější sklizni je tedy třeba očekávat zvýšení cen — v Londýně už začala spekulace — a při příští sklizni lze téměř s určitostí počítat se značným deficitem. A to ještě není všechno. Číňané, třebaže jsou, jako všichni lidé v dobách revolučních otřesů, ochotni prodat cizincům všechno zboží, které mají, pustí se do křečkování, jako to obvykle dělají všichni orientálci, když se obávají velkých změn, a nebudou chtít za svůj čaj a své hedvábí přijímat téměř nic jiného než kovové peníze. Anglie musí proto očekávat, že se zvýší cena jednoho z hlavních druhů spotřebního zboží, že se bude odčerpávat zásoba zlata a značně se zúží jedno z nejdůležitějších odbytišť pro její bavlněné a vlněné zboží. Dokonce i „Economist", optimistický zaklínač všeho, co ohrožuje duševní klid obchodních kruhů, byl nucen užít takovýchto slov:

„Nesmíme si nalhávat, že najdeme v Číně stejně rozsáhlý trh pro náš vývoz jako dosud... Pravděpodobnější je, že náš vývoz do Číny utrpí a poptávka po výrobcích z Manchesteru a Glasgowa se zmenší."

Nelze zapomínat na to, že ke zdražení tak nezbytného zboží, jako je čaj, a k omezení tak důležitého trhu, jako je Čína, dojde právě za slabé sklizně v západní Evropě, tedy v době, kdy zároveň porostou i ceny masa, obilí a všech ostatních zemědělských produktů. Tím se opět zúží trh pro průmyslové výrobky, neboť každé zvýšení cen základních životních potřeb je doma i v zahraničí doprovázeno příslušným snížením poptávky po průmyslových výrobcích. Ze všech částí Velké Británie docházejí stížnosti na špatný stav většiny osevů. „Economist" o tom píše:

„V jižní Anglii nejenže zůstane mnoho půdy tak dlouho neoseto, až potom už bude pozdě pro zasetí jakékoli plodiny, nýbrž značná část oseté půdy je zřejmě i zaplevelená nebo z jiných důvodů nevhodná pro pěstování obilí. Na vlhkých

nebo chudých půdách osetých pšenicí se jasně projevují příznaky neúrody. Na setí cvikly je už vlastně pozdě a zaseto jí bylo velmi málo; rychle se rovněž krátí doba zbývající na přípravu půdy pro vodnici, a přitom nebyly přípravné práce pro tuto důležitou plodinu náležitě dokončeny... Setí ovsa se značně zdrželo sněhem a deštěm. Málo ovsa bylo zaseto brzy na jaře, a pozdě setý oves dává zřídka dobrou sklizeň... V mnoha okresech byly značné ztráty na plemenných stádech."

Ceny jiných zemědělských produktů než obilí jsou o 20 až 30, a dokonce i o 50 % vyšší než loni. Na kontinentě stouply ceny obilí poměrně víc než v Anglii. Žito se zdražilo v Belgii a v Holandsku o plných 100 %. S pšenicí a ostatními druhy obilí je tomu podobně.

A protože britský průmysl a obchod už prošly větší část svého pravidelného ekonomického cyklu, lze za těchto okolností s jistotou předvídat, že čínská revoluce vrhne jiskru do výbušné miny dnešního průmyslového systému a způsobí výbuch dávno dozrávající všeobecné krize, která se rozšíří za hranice a po níž vzápětí přijdou politické revoluce na kontinentě. Bude to zajímavá podívaná, jak Čína bude vnášet zmatek do západního světa, zatímco západní mocnosti přivážejí na anglických, francouzských a amerických válečných lodích „pořádek" do Šanghaje, Nankingu a k ústí Velkého průplavu. Zapomínají tyto mocnosti, které exportují „pořádek" a chtějí podporovat vratkou mandžuskou dynastii, že nenávist k cizincům a zákaz jejich vstupu do říše, jež byly dříve pouze výsledkem čínské geografické a etnografické situace, se staly politickým systémem teprve tehdy, když si zemi podmanili mandžuští Tataři?[95] Není pochyby o tom, že bouřlivé rozpory mezi evropskými zeměmi, které v druhé polovině 17. století navzájem soupeřily v obchodu s Čínou, značně přispěly k mandžuské politice uzavírání země cizincům. Ale ještě více k tomu vedly obavy nové dynastie, aby cizinci nepodněcovali nespokojenost, kterou pociťovala značná část Číňanů v prvních asi padesáti letech tatarské nadvlády. Z těchto důvodů byl pak cizincům zakázán všechen styk s Číňany, s výjimkou Kantonu, města velmi vzdáleného od Pekingu a čajových oblastí. Obchodovat směli jen s hongkongskými obchodníky, kterým vláda dala pro zahraniční obchod speciální licence, aby ostatním poddaným znemožnila jakýkoli styk s nenáviděnými ci-

zinci. Zásah západních vlád za této situace by nepochybně způsobil jen to, že revoluce by nabyla na prudkosti a stagnace obchodu by se prodloužila.

Zároveň je třeba podotknout, že pokud jde o Indii, závisí plná sedmina příjmů britské správy této země na prodeji opia Číňanům a značná část indické poptávky po britských průmyslových výrobcích závisí na výrobě tohoto opia v Indii. Že by se Číňané vzdali požívání opia, je ovšem stejně nepravděpodobné, jako že by se Němci zřekli tabáku. Protože však, jak se proslýchá, je nový císař nakloněn tomu, aby se pěstoval mák a vyrábělo opium přímo v Číně, je zřejmě velmi pravděpodobné, že bude co nevidět zasazena smrtelná rána indické výrobě opia, indickým příjmům i obchodním zdrojům Hindustánu. Třebaže snad příslušné kruhy tuto ránu hned nepocítí, přijde čas, kdy se její účinek zřetelně projeví a bude stupňovat a prodlužovat všeobecnou finanční krizi, jejíž horoskop jsme právě načrtli.

Od začátku osmnáctého století nebylo v Evropě opravdové revoluce, kterou by nebyla předcházela obchodní a finanční krize. To platí právě tak o revoluci z roku 1789 jako o revoluci z roku 1848. Pravda je, že vidíme den ode dne hrozivější příznaky konfliktu nejen mezi vládci a jejich poddanými, mezi státem a společností, mezi různými třídami, nýbrž i konfliktu mezi mocnostmi, který postupně nabývá takové prudkosti, kdy je třeba tasit meč a uchýlit se k ultima ratio* panovníků. V evropských hlavních městech se denně objevují zlověstné zprávy o všeobecné válce, které jsou příštího dne vystřídány zprávami zaručujícími na nějaký týden mír. Můžeme však být jisti, že ať konflikt mezi evropskými mocnostmi dosáhne sebevětší prudkosti, ať se diplomatický obzor zdá sebehrozivější, ať se některé rozvášněné skupiny v té či oné zemi pokoušejí rozhýbat jakékoli akce, hněv panovníků i rozhořčení lidu se utiší, jakmile nastane ovzduší prosperity. Není pravděpodobné, že by Evropa byla zachvácena válkou nebo revolucí, nedá-li k ní podnět všeobecná obchodní a průmyslová krize, k níž musí jako obvykle dát signál Anglie, představitelka evropského průmyslu na světovém trhu.

* — k poslednímu argumentu. *(Pozn. red.)*

Není třeba zabývat se politickými následky, jež taková krize způsobí dnes, kdy se v Anglii nebývale rozrůstají továrny a kdy jsou anglické oficiální politické strany v úplném rozkladu, kdy se celý státní aparát Francie přeměnil v jeden obrovský šejdířský a burziánský koncern, kdy je Rakousko na pokraji bankrotu, kdy se všude hromadí zlořády volající o pomstu lidu, kdy se už střetají i zájmy nejreakčnějších mocností a před tváří celého světa se znovu odhalují dobyvačné záměry Ruska.

Napsal K. Marx 20. května 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3794 ze 14. června 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

HOLANDSKÉ ZÁLEŽITOSTI. — DÁNSKO. — KONVERZE BRITSKÉHO STÁTNÍHO DLUHU. — INDIE. — TURECKO A RUSKO

Londýn, v úterý 24. května 1853

Všeobecné volby v Holandsku, vypsané po nedávném rozpuštění generálních stavů, byly už provedeny. Ultraprotestantská a roajalistická vláda v nich získala většinu 12 mandátů.

Dánsko je teď zaplaveno protivládními brožurami. Nejvýznamnější z nich jsou Grundtvigova brožura „*Dánskému lidu. Proč byl rozpuštěn parlament*" a druhá, anonymní, s názvem „*Sporná otázka dánského následnictví, neboli co by měly učinit evropské mocnosti*". Obě brožury se snaží dokázat, že zrušení starého zákona o následnictví, jak to žádá vláda a stanoví londýnský protokol, by bylo pro zemi zhoubné, neboť by ji nejprve přeměnilo v provincii Holštýna a později ve vazalské území Ruska.

Zdá se tedy, že si dánský lid konečně uvědomil, co mu způsobil slepý odpor proti požadavkům vévodství šlesvického a holštýnského, která se v roce 1848 domáhala nezávislosti. Dánové trvali na tom, aby jejich země zůstala navždy spojena s Holštýnem, vedli

proto válku proti německé revoluci, v této válce vyhráli a Holštýn si ponechali. Zaplatili však za tuto kořist tím, že jsou nyní odsouzeni ke ztrátě své vlastní země. „Neue Rheinische Zeitung"[96] v letech 1848 a 1849 dánské demokraty neustále upozorňovala, k jakým koncům povede jejich nepřátelství k německé revoluci. Jasně předpovídala, že bude-li Dánsko napomáhat odzbrojení revoluce v zahraničí, sváže se navždy s dynastií, která, až Dánové sami schválí a stvrdí její následnické právo, vydá jejich národní svébytnost napospas bon plaisir* ruského cara. Dánská demokracie odmítla jednat podle této rady a sklízí nyní plody své krátkozrakosti a pošetilosti stejně jako Slované v Čechách, kteří, aby „uchránili svůj národ před Němci", pospíchali rozdrtit vídeňské revolucionáře, své jediné možné osvoboditele od nenáviděného německého despotismu. Není to kruté poučení pro oba tyto národy, které se pleticha-mi kontrarevoluce nechaly zavléci do sebevražedné války proti revoluci?

Nyní, když Gladstonův plán na snížení státního dluhu prošel parlamentem a je prověřován praxí, najednou jeho obhájci — a zdálo se, že téměř všechen londýnský tisk tento pověstný plán vysoce hodnotí — jako by ztratili řeč. Tři Gladstonovy alternativy dobrovolné konverze tříprocentních dluhopisů v celkové částce pět set miliónů liber št. se ukázaly tak prostoduché, že žádná z nich se dosud nesetkala s takovým ohlasem, aby to stálo za zmínku. Pokud jde o konverzi dluhopisů Společnosti jižních moří, bylo do večera 19. května z celkové částky 10 000 000 liber št. vyměněno za nové cenné papíry pouhých 100 000 liber št. Stává se zpravidla, že nejsou-li takovéto transakce uskutečněny hned v prvních týdnech, je pak každým dnem méně pravděpodobné, že budou vůbec uskutečněny. Kromě toho teď úroková sazba pomalu, ale vytrvale stoupá. Bylo by proto dost přehnané předpokládat, že staré dluhopisy v částce deset miliónů liber št. mohou být vyměněny za nové ve lhůtě, která byla pro tuto transakci stanovena. Ale i v tom případě bude pan Gladstone muset vyplatit přinejmenším osm miliónů liber šterlinků těm držitelům dluhopisů Společnosti jižních moří,

* — libovůli. *(Pozn. red.)*

kteří nebudou ochotni je vyměnit za jeho nové cenné papíry. Jediný fond, který má pro takový případ k dispozici, jsou prostředky ze státního rozpočtu v Anglické bance ve výši asi osmi nebo devíti miliónů liber šterlinků. Protože však tyto prostředky nepředstavují přebytek příjmů nad výdaji, nýbrž jsou v bance uloženy jen proto, že státní příjmy jsou obvykle realizovány o několik měsíců dříve, než je třeba je opět vydat, dostane se pan Gladstone později do velmi svízelné finanční situace, která zároveň způsobí velmi povážlivé poruchy v peněžních transakcích banky a na peněžním trhu vůbec, a to tím spíše, že vyhlídky na neúrodu budou mít za následek víceméně značný odliv zlata.

Platnost charty Východoindické společnosti vyprší v roce 1854. Lord John Russell oznámil v dolní sněmovně, že vláda bude moci své stanovisko k budoucnosti indické správy vyjádřit prostřednictvím sira Charlese Wooda 3. června. V některých vládních listech se naznačuje, ve shodě s pověstmi, které už kolují mezi veřejností, že koalice nalezla způsob, jak zredukovat i tento mamutí indický problém na téměř trpasličí rozměry. „Observer“[97] připravuje anglický lid na to, že se dožije nového rozčarování.

„Pro novou organizaci správy našeho východního impéria,“ čteme v tomto zasvěceném Aberdeenově časopise, „zbývá vykonat mnohem méně, než se všeobecně předpokládá.“

Mylordi Russell a Aberdeen se chystají vykonat mnohem méně, než se předpokládá.

Hlavní rysy navrhované změny budou, jak se zdá, záležet ve dvou velmi drobných opatřeních. Za prvé bude ředitelská rada „osvěžena“ doplněním o některé nové členy určené přímo královským dvorem, a i tato nová krev bude vstřikována „zpočátku opatrně“. Léčení starého ředitelského systému bude tedy prováděno tak, že dávka nové krve bude vstřikována „velmi opatrně“ a bude mít dost času se vstřebat, než se přikročí k další injekci. Za druhé bude skoncováno s personální unií soudce a výběrčího daní a soudcové budou muset být lidé vzdělaní. Nezdá se vám, když slyšíte takový návrh, jako byste se vrátili zpět do raného středověku, kdy feudální lordové začali být ve funkci soudců nahrazováni právníky, na nichž se požadovalo, aby uměli přinejmenším číst a psát?

„Sir Charles Wood“, který jako předseda Kontrolního úřadu přednese tento moudrý návrh reformy, je týž výtečník, který za dřívější whigovské vlády projevil tak skvělé duševní schopnosti, že byla koalice v hroznych rozpacích, co s ním, až přišla na myšlenku postavit ho do čela Indie. Richard III. nabídl království za koně; koalice nabízí osla pro království.* Jestliže dnešní oficiální tupost oligarchické vlády je výrazem toho, co Anglie dnes *dokáže*, pak jsou opravdu tytam doby, kdy Anglie vládla světem.

Již dříve jsme měli příležitost vidět, jak si koalice vždy dovedla najít vhodnou záminku, aby mohla odložit i ta nejnepatrnější opatření. Pokud jde o Indii, je nyní její sklon k odkladům podporován veřejným míněním na obou stranách. Lid v Anglii i lid v Indii svorně žádá, aby se odložila všechna zákonodárná opatření týkající se Indie, dokud nebude slyšen hlas domorodého obyvatelstva, dokud nebudou shromážděny potřebné materiály a dokončeny zahájené průzkumy. Na Downing Street už došly ze všech tří indických presidentství[98] petice, naléhavě varující před ukvapeným vydáním zákonů. Manchesterská škola založila „Indickou společnost“[99], která má ihned zahájit činnost a organizovat v hlavním městě a v celé zemi veřejné schůze na protest proti tomu, aby nynější zasedání parlamentu schvalovalo jakékoli zákony o Indii. Kromě toho zasedají nyní dva parlamentní výbory, které mají vypracovat přehled o situaci ve správě Indie. Tentokrát však je koaliční vláda neoblomná. Nehodlá čekat, až bude uveřejněno dobrozdání některého z výborů. Chce okamžitě a neodkladně vyhlásit zákony pro 150 miliónů lidí, a to hned na 20 let. Sir Charles Wood dychtí po tom, aby se z něho stal novodobý Manu.[100] Kde se najednou vzal u našich „opatrných“ politických neduživců tento překotný zákonodárný zápal?

Chtějí prodloužit platnost staré Indické charty o dalších dvacet let. Ohánějí se věčnou záminkou reforem. Proč? Anglická oligarchie tuší, že se dny její slávy chýlí ke konci, a pochopitelně si přeje uzavřít s anglickými zákonodárci takovou smlouvu, aby si i v tom případě, že se Anglie brzy vyprostí z jejích slabých, avšak chtivých

* V originále slovní hříčka: „for“ znamená „za“ i „pro“. *(Pozn. čes. red.)*

rukou, uchovala pro sebe a své kumpány výsadu plenit Indii po dalších dvacet let.

V sobotu došly z Bruselu a z Paříže depeše se zprávami z Cařihradu z 13. května. Hned jak depeše došly, byla na ministerstvo zahraničních věcí svolána porada kabinetu, která trvala tři a půl hodiny. Téhož dne byly admiralitě v Portsmouthu odeslány telegrafické příkazy, aby dvě parní fregaty, 90dělová „London" a 71dělová „Sanspareil", vypluly ze Spitheadu do Středozemního moře. Rozkazy k vyplutí dostaly rovněž 21dělová parní fregata „Highflyer" a 16dělová parní fregata „Oden".

Jaký byl obsah těchto depeší, které způsobily tak nenadálou aktivitu ministrů a porušily tichý poklid Anglie?

Jak známo, byla záležitost svatých míst vyřešena k plné spokojenosti Ruska[101] a podle ujištění ruských vyslanectví v Paříži a v Londýně nežádalo Rusko nic jiného než uznání svých přednostních nároků na tato svatá místa. Cíle ruské diplomacie byly pouze rytířské, stejně jako někdejší záměry Bedřicha Barbarossy a Richarda Lví Srdce. O tom nás alespoň ujišťují „Times".

„Ale 5. května připlula z Oděsy ruská parní fregata ‚Bessarabija'," píše „Journal des Débats"[102], „na jejíž palubě byl ruský plukovník, který přivezl depeše pro knížete Menšikova; v sobotu 7. května odevzdal kníže ministrům Porty návrh konvence nebo zvláštní smlouvy, jenž obsahuje nové požadavky a nároky. Tento dokument je označován za ultimátum, neboť je doprovázen velmi stručnou nótou stanovící úterý 10. května jako poslední den, kdy bude přijat souhlas nebo nesouhlas dívánu. Nóta končí přibližně takto: ‚Jestliže by Vysoká Porta považovala za vhodné odpovědět záporně, byl by imperátor nucen spatřovat v tomto aktu naprostou neúctu ke své osobě a k Rusku a přijal by zprávu o tom s *hlubokým politováním*.' "

Hlavním smyslem této smlouvy bylo zajistit ruskému carovi ochranu nad všemi pravoslavnými poddanými Porty. Küčükkajnardžskou smlouvou, uzavřenou koncem 18. století,[103] bylo povoleno zřídit v Cařihradu pravoslavný kostel a ruskému vyslanectví byla poskytnuta výsada zasahovat ve sporech mezi kněžími tohoto chrámu a Turky. Tato výsada byla znovu potvrzena drinopolskou smlouvou. Kníže Menšikov nyní vlastně požaduje, aby tato mimořádná výsada byla přeměněna ve všeobecný protektorát nad celou pravoslavnou církví v Turecku, tj. nad velkou většinou obyvatelstva

evropského Turecka. Kromě toho žádá, aby patriarchové z Cařihradu, Antiochie, Alexandrie a Jeruzaléma byli stejně jako metropolitní arcibiskupové nesesaditelní, ledaže by byli usvědčeni z velezrady (proti Rusům), a i v tom případě pouze se svolením carovým — jinými slovy žádá odevzdání sultánovy* svrchovanosti do rukou Ruska.

V sobotu došly tyto telegrafické zprávy: za prvé, že kníže Menšikov prodloužil lhůtu pro odpověď na své *ultimátum* do 14. t. m.; dále že v turecké vládě došlo ke změnám, neboť ministrem zahraničních věcí byl jmenován odpůrce Ruska Rešid paša a Fuad efendi se znovu ujal ministerského úřadu, a konečně že *ruské ultimátum bylo odmítnuto*.

Rusko by nemohlo předložit dalekosáhlejší požadavky vůči Turecku ani po řadě rozhodných vítězství. Na tom je nejlépe vidět, jak tvrdošíjně lpí na svém utkvělém názoru, že každé kontrarevoluční mezivládí v Evropě mu dává právo vymáhat ústupky na osmanské říši. A vskutku, od první francouzské revoluce byl ústup na kontinentě vždy doprovázen ruským postupem na Východě. Rusko se však mýlí, když si dnešní situaci v Evropě plete s poměry po lublaňském a veronském kongresu, nebo dokonce po tylžském míru. Samo má z revoluce, která bude nutně následovat po každé všeobecné válce na kontinentu, větší strach než sultán z carovy agrese. Jestliže ostatní mocnosti zaujmou pevný postoj, Rusko nepochybně velmi cudně ustoupí. Ale ať už je tomu jakkoli, poslední ruské manévry rozhodně značně povzbudily ty živly, které rozvracejí Turecko zevnitř. Jde jen o to, zda Rusko jedná z vlastní svobodné vůle, nebo je pouhým bezděčným a vzpouzejícím se otrokem novodobého neodvratného údělu — revoluce. Domnívám se, že správné je to druhé.

Napsal K. Marx 27. května 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3790 z 9. června 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — sultána Abdülmedžida. *(Pozn. red.)*

K. MARX

MAZZINI. — ŠVÝCARSKO A RAKOUSKO. — TURECKÁ OTÁZKA

Londýn, v pátek 27. května 1853

Mazziniho přítomnost v Anglii byla nyní konečně potvrzena polooficiálním prohlášením londýnského listu, který je s ním ve spojení.

Soudní vyšetřování pánů Haleů pro „prachové spiknutí" nepřijde už před nynější porotu, nýbrž bude odloženo na srpen, neboť koaliční vláda by uvítala, kdyby mezi jejími odhaleními a soudním jednáním, které ukáže, jakou mají hodnotu, uplynul nějaký čas a trochu se na ně zapomnělo.

Hrabě Karnicki, rakouský chargé d'affaires v Bernu, dostal 21. t. m. od své vlády příkaz, aby uvědomil presidenta Švýcarského spolku o přerušení diplomatických styků mezi Rakouskem a Švýcarskem a okamžitě opustil svůj úřad a vrátil se do Vídně. „Bund" z 23. t. m. však tvrdí, že rakouský diplomatický zástupce dostal už dříve povolení, aby se podle vlastní úvahy odporoučel, kdykoli to uzná za vhodné. V listě se rovněž prohlašuje, že ultimátum hraběte Karnického je rakouskou odpovědí na nótu spolkové rady ze 4. května. Že ultimátum obsahovalo i něco jiného kromě pouhé odpovědi, lze usoudit z toho, že spolková rada právě vyzvala freiburskou kantonální vládu, aby vysvětlila svá nedávná „přemrštěná"

opatření proti poraženým vzbouřencům. Anglické listy uveřejňují tuto zprávu z Bernu z 23. května:

„Když rakouský chargé d'affaires uvědomil presidenta Švýcarského spolku o přerušení diplomatických styků mezi Rakouskem a Švýcarskem, rozhodla se spolková rada okamžitě odvolat švýcarského diplomatického zástupce ve Vídni."

S touto zprávou je však v základním rozporu tento článek uveřejněný 23. května v „La Suisse":

„Jsme ve stejné situaci jako Piemont.[104] Jednání mezi oběma zeměmi je přerušeno... Rakouské vyslanectví zůstává v Bernu, aby vyřizovalo běžné záležitosti. Bund tvrdí, že odvolání švýcarského chargé d'affaires z Vídně bylo namístě, protože se bezostyšně zabýval svými soukromými záležitostmi pod záminkou, že jde o záležitosti státní; v podstatě se zabýval obchodem s hedvábím. Pan Steiger je jen druhořadý diplomat a shodou okolností je nám známo, že rozumí mnohem lépe bourcům morušovým než svým diplomatickým úkolům. Nebylo proto vůbec třeba takového diplomata odvolávat, neboť stejně nebyl ničím pověřen a byl ve Vídni na svůj vlastní vrub."

Ať se proto nikdo nedomnívá, že si Švýcaři vzpomněli na proslavené motto, jímž Loustallot ozdobil v roce 1789 svůj list „Révolutions de Paris"[105]:

Les grands ne sont pas grands,
Que parce que nous sommes à genoux.
—Levons nous !*

Tajemství švýcarské chrabrosti lze plně vysvětlit přítomností vévody Janovského v Paříži, belgického krále** ve Vídni a snad neméně i článkem ve francouzském „Moniteuru" z 25. května.

„Žádná jiná země se nesmí vměšovat do vztahů mezi Francií a Švýcarskem; všechny ostatní zřetele musí ustoupit do pozadí před touto základní podmínkou."

Naděje pruského krále na opětné získání Neuchâtelu nebyly tedy příliš povzbuzeny. Kolují pověsti, že byl dokonce vytvořen francouzský pozorovací sbor na hranicích se Švýcarskem. Ludvík Napoleon by ovšem jen uvítal příležitost pomstít se ruskému caru, rakouskému císaři a pruskému a belgickému králi za opovržení a výsměch, jímž ho častovali v posledních měsících.[106]

Zpráva o zamítnutí ruského ultimáta a o vytvoření protiruské

* Velcí se nám zdají jen proto velkými,
že sami klečíme na kolenou.
— Povstaňme! *(Pozn. red.)*

** — tj. Leopolda I. *(Pozn. red.)*

vlády v Cařihradě, kterou jsem uvedl v posledním článku*, se mezitím plně potvrdila. Nejnovější zprávy z Cařihradu jsou ze 17. května:

„Když se Rešid paša ujal úřadu, požádal knížete Menšikova o šestidenní lhůtu. Menšikov odmítl a prohlásil, že přerušuje diplomatické styky. Dodal, že zůstane v Cařihradě ještě tři dny, aby učinil potřebné přípravy k odjezdu, a vyzval Portu, aby si všechno ještě rozmyslela a využila krátké doby, po kterou se ještě zdrží."

V další depeši, datované v Cařihradu 19. května, čteme:

„Dne 17. května se konala schůze dívánu, na níž bylo s konečnou platností rozhodnuto, že konvence navrhovaná knížetem Menšikovem je nepřijatelná. Přesto kníže Menšikov, když mu to bylo oznámeno, z Cařihradu neodjel. Naopak začal znovu jednat s Rešidem pašou. Datum odjezdu ruského velvyslance *není už určeno*."

V rozporu s touto depeší orgán francouzské vlády, večerník „La Patrie"[107], s jistotou tvrdí, že vláda dostala zprávu o odjezdu knížete Menšikova do Oděsy; tato událost prý v Cařihradě nevyvolala zvláštní rozruch. List „Pays" tuto zprávu potvrzuje, „Presse"[108] ji naopak vyvrací. Girardin však dodává, že je-li zpráva pravdivá, je snadno vysvětlitelná.

„Jestliže kníže Menšikov skutečně odcestoval z Büjükdere[109] do Oděsy, pak to znamená, že mu po nezdaru jeho mise (manqué son effet) nezbylo nic jiného než se nenápadně vzdálit."

Některé listy tvrdí, že flotila admirála Delasusse proplula Dardanelami a nyní kotví ve Zlatém rohu, „Morning Post" však toto tvrzení vyvrací. „Triester Zeitung" ujišťuje své čtenáře, že se Porta, než odpověděla knížeti Menšikovovi, otázala lorda Redcliffa a pana de la Coura, zda by popřípadě mohla počítat s jejich podporou. To zase s veškerým důrazem vyvracejí „Times".

Dále uvádím doslovný překlad článku pařížského listu „Siècle"[110], který obsahuje některé zajímavé podrobnosti o jednání v Cařihradě v době od 5. do 12. května a odhaluje směšné počínání knížete Menšikova, v jehož jednání se nejodpornějším způsobem pojilo severské barbarství s byzantinskou obojakostí; dosáhl tak toho, že se celá Evropa Rusku vysmívá. Tento „grec du Bas-Empire"** se domníval, že dobude svrchovanost nad celou říší nějakými

* Viz tento svazek, str. 134–135. *(Pozn. red.)*
** Řek z dob východořímské říše, Byzantinec. *(Pozn. red.)*

teatrálními výjevy. Rusko už učinilo poslední krok od vznešenosti k směšnosti — směšnosti, jež může být smyta jedině krví. Jenže naše doba burziánské plutokracie není dobou rytířských klání. Článek v „Siècle" zní takto:

„Ve čtvrtek 5. května, v den, kdy odplouval francouzský poštovní parník, odevzdala Vysoká Porta panu de la Courovi a knížeti Menšikovovi opisy fermanu řešícího otázku svatých míst. Den uplynul bez jakéhokoli prohlášení a bez jakékoli demarše knížete Menšikova a všichni vyslanci, domnívajíce se, že je tím záležitost vyřízena, použili odplutí francouzského parníku k tomu, aby svým vládám oznámili, že všechno dopadlo šťastně. Ale kníže Menšikov, přestože dostal ferman o svatých místech, poslal o půlnoci prostého *kavase*, tj. četníka,[111] k ministrovi zahraničních věcí* s ultimátem, v němž požadoval *sened* (smlouvu), který by vyřešil otázku svatých míst *a* zaručoval budoucí výsady a imunitu pravoslavné církve, tj. nejrozsáhlejší ochranu této církve svěřenou Rusku. V Turecku by pak ve skutečnosti vládli dva různí panovníci — sultán muslimům a car křesťanům. Pro odpověď na toto ultimátum poskytl kníže Portě lhůtu pouhých čtyř dnů a kromě toho požadoval, aby příjem ultimáta ihned potvrdil vládní úředník. Ministr zahraničních věcí mu poslal jakési potvrzení příjmu po svém agovi, nižším důstojníku četnictva. Téže noci odeslal kníže parník do Oděsy. Když byl sultán v pátek 6. května informován o tom, že bylo tak neobvyklým způsobem předloženo ultimátum, svolal díván a oficiálně oznámil lordu Redcliffovi a panu de la Courovi, co se stalo. Oba vyslanci se okamžitě dohodli na společných opatřeních a doporučili Portě, aby ultimátum co nejmírnějším tónem a výrazy odmítla. Tvrdí se, že pan de la Cour kromě toho velmi oficiálně prohlásil, že se Francie postaví proti jakékoli konvenci, jež by se dotýkala jejích práv na svatá místa, která jí byla zaručena smlouvou z roku 1740. Kníže Menšikov se mezitím uchýlil do Büjükdere" (jako Achilles do svého stanu). „Dne 9. května požádal pan Canning knížete o rozhovor, aby jej přiměl k umírněnějšímu jednání. Odmítnuto. 10. května byli ministr války** a ministr zahraničních věcí u velkého vezíra***, který pozval knížete Menšikova, aby jej navštívil, že by se pokusili dosáhnout rozumného urovnání. Odmítnuto. Nicméně kníže Menšikov dal Portě na srozuměnou, že by byl ochoten poskytnout jí další třídenní lhůtu. Na to ale sultán a jeho ministři odpověděli, že se už rozhodli a že další lhůta jejich rozhodnutí nezmění. Tato záporná odpověď Porty byla odeslána před půlnocí 10. května do Büjükdere, kde bylo shromážděno celé ruské vyslanectví a už několik dní se demonstrativně chystalo k odjezdu. Když o tom byla informována turecká vláda, chtěla se už podvolit, ale sultán ji rozpustil a jmenoval novou vládu."

Zprávu o tureckých záležitostech uzavírám výňatkem z listu

* — tj. Refatu pašovi. *(Pozn. red.)*
** — tj. Mehmed Müterdži paša. *(Pozn. red.)*
*** — tj. Mehmeda Ali paši. *(Pozn. red.)*

„Constitutionnel" o chování pravoslavného duchovenstva za celého tohoto vyjednávání.

„Pravoslavné duchovenstvo, které má na této otázce tak velký zájem, se vyslovilo pro status quo, tj. pro Portu. Protestuje en masse* proti ochraně ruského cara, jejíž vnucení mu hrozí. Obecně řečeno, pravoslavné obyvatelstvo by si přálo podporu Ruska, ale jen pod podmínkou, že nebude podrobeno jeho přímému panství. Příčí se mu sama myšlenka, že by východní církev, která je matkou ruské církve, měla být někdy této církvi podřízena, a to by se nutně stalo, kdyby byly přijaty návrhy petrohradské vlády."

Napsal K. Marx 27. května 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3791 z 10. června 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — hromadně. *(Pozn. red.)*

K. MARX

TURECKÁ OTÁZKA. — „TIMES". — ROZPÍNAVOST RUSKA

Londýn, v úterý 31. května 1853

V Biskajském zálivu byla spatřena flotila admirála Corryho plující na Maltu, kde má posílit eskadru admirála Dundase. „Morning Herald" správně poznamenává:

„Kdyby bylo admirálu Dundasovi povoleno připojit se k francouzské eskadře u Salaminy před několika týdny, vypadala by dnes situace docela jinak."

Kdyby se Rusko pokusilo, byť i jen pro zachování prestiže, podporovat směšné Menšikovovy demonstrace skutečnými válečnými akcemi, byly by jeho prvními dvěma kroky pravděpodobně znovuobsazení podunajských knížectví a proniknutí do arménské provincie Karsu a přístavu Batumi; snažilo se totiž všemožně zajistit si tato území už drinopolskou smlouvou. Protože přístav Batumi je jediným bezpečným útočištěm pro lodi ve východní části Černého moře, znamenalo by jeho obsazení Ruskem, že by Turecko ztratilo poslední námořní základnu na Pontu, který by se stal výlučně ruským mořem. Kdyby Rusko ovládalo tento přístav i Kars, nejbohatší a nejkultivovanější část Arménie, mohlo by Anglii znemožnit obchod s Persií přes Trapezunt a získalo by operační základnu proti Anglii i proti Malé Asii. Jestliže však Anglie a Francie neustoupí, pak se Mikulášovi nepodaří uskutečnit své plány v této

oblasti, stejně jako se carevně Kateřině nepodařilo uskutečnit její plány proti Áqá Muhammadovi, když nařídil svým otrokům, aby vymrskali ruského vyslance Vojnoviče a jeho společníky z Astarábádu až k jejich lodím.

Nikde nezpůsobily poslední zprávy takové zděšení jako na Printing House Square. První pokus vzchopit se po této strašlivé ráně podnikly „Times" tím, že krutě napadly elektrický telegraf, tento „krajně podivný" přístroj. „Z těch prolhaných depeší," rozhořčují se „Times", „nebylo možné vyvodit správné závěry." Když tak přičetly své vlastní nesprávné závěry na vrub telegrafu, opakují nyní „Times" parlamentní projevy ministrů ve snaze distancovat se také od svých dřívějších „správných" předpokladů. Píší:

„Ať už bude konečný osud osmanské říše, či spíše oné muslimské moci, která ji po čtyři století ovládala, jakýkoli, všechny strany v Anglii i v Evropě si musí bezvýhradně uvědomit, že postupný pokrok tamějšího křesťanského obyvatelstva k civilizaci a k nezávislé vládě je v zájmu celého světa a že by se nikdy nemělo připustit, aby tyto národy upadly pod jařmo Ruska a rozmnožily jeho gigantické državy. Pevně věříme, že se v této věci nejen Turecko, ale celá Evropa postaví proti nárokům Ruska. Jeho výbojnost a rozpínavost se pak bude muset ukázat v pravé podobě, a to vyvolá všeobecný nesouhlas a nepřekonatelný odpor, na němž se budou vydatně podílet i řečtí a slovanští poddaní Turecka."

Jak se mohlo stát, že ubohé „Times" věřily v „dobré úmysly" Ruska vůči Turecku a v jeho „nechuť" k jakékoli expanzi? Dobrá vůle Ruska vůči Turecku! Už Petr I. chtěl budovat svou velikost na troskách Turecka. Kateřina přemlouvala Rakousko a vyzývala Francii, aby se zúčastnily chystaného rozkouskování Turecka a založení řecké říše v Cařihradu, jíž by vládl její vnuk*, jenž byl k tomu vychováván a dokonce i pojmenován**. Mikuláš je umírněnější a žádá pouze *výlučný protektorát* nad Tureckem. Lidstvo nezapomene, že Rusko bylo *protektorem* Polska, *protektorem* Krymu, *protektorem* Kuronska, *protektorem* Gruzie, Mingrelie, čerkeských a kavkazských kmenů. A nyní by se mělo stát protektorem Turecka! A pokud jde o ruskou nechuť k expanzi, uvádím tato fakta o obrovských územních ziscích Ruska od doby Petra Velikého.

* — tj. Konstantin. *(Pozn. red.)*
** Původní název Cařihradu je Konstantinopol. *(Pozn. čes. red.)*

Ruské hranice se posunuly

k Berlínu, Drážďanům a Vídni asi o	700 mil,
k Cařihradu asi o	500 mil,
ke Stockholmu asi o	630 mil,
k Teheránu asi o	1000 mil.

Rusko získalo od Švédska větší území, než jaké dnes tomuto království zbývá, od Polska téměř tolik, kolik činí rozloha rakouské říše, od evropského Turecka území větší než Prusko (bez porýnských provincií), od asijského Turecka tolik, kolik tvoří celé území vlastního Německa, od Persie území veliké jako Anglie, od tatarského státu plochu, jakou má evropské Turecko, Řecko, Itálie a Španělsko dohromady. Celkové územní zisky Ruska za posledních 60 let se rozsahem a důležitostí rovnají celé říši, kterou mělo Rusko v Evropě předtím.

Napsal K. Marx 31. května 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3794 ze 14. června 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

RUSKÝ PODVOD. — GLADSTONŮV NEÚSPĚCH. — VÝCHODOINDICKÉ REFORMY CHARLESE WOODA

Londýn, v úterý 7. června 1853

Podle zprávy z Bernu zrušila spolková rada rozsudek nad účastníky nedávného povstání, vynesený polním soudem ve Freiburgu, a rozhodla, aby záležitost byla postoupena řádnému soudu, *jestliže* jim Kantonální rada neudělí milost. To je tedy první z heroických činů provázejících „přerušení diplomatických styků mezi Švýcarskem a Rakouskem", o jehož nevyhnutelných důsledcích jsem se zmínil v minulém článku o evropské „vzorné republice".*

Když jsem vám sděloval zprávu, že pruská vláda přikázala několika dělostřeleckým důstojníkům, kteří byli na dovolené v zahraničí, aby se okamžitě vrátili a nastoupili službu, napsal jsem omylem, že tito důstojníci působili jako instruktoři v ruské armádě; správně jsem měl napsat, že působili při polních cvičeních v tureckém dělostřelectvu.[112]

Všichni ruští generálové a ostatní Rusové žijící v Paříži dostali příkaz, aby se ihned vrátili do Ruska. Pan Kiselev, ruský vyslanec v Paříži, používá dost výhrůžných slov a ostentativně ukazuje dopisy z Petrohradu, v nichž se turecká otázka vykládá assez cava-

* Viz tento svazek, str. 136–137. *(Pozn. red.)*

lièrement*. Z téhož pramene pochází pověst, že Rusko žádá na Persii, aby mu postoupila Astarábád s přilehlým územím při jihovýchodním cípu Kaspického moře. Zároveň ruští kupci posílají nebo — *jak se tvrdí* — už poslali svým londýnským agentům pokyny, aby „nyní nijak *nespěchali* s prodejem obilí, neboť se očekává zvýšení cen, vyvolané hrozícím válečným nebezpečím". Konečně ve všech novinách se objevily tajemné náznaky, že ruské vojsko pochoduje k hranicím, že se obyvatelé Jas už připravují k jeho uvítání, že ruský konzul v Galaci nakoupil obrovské množství klád, aby mohlo být vybudováno několik mostů přes Dunaj, a další podobné kachny, které se tak úspěšně líhnou na stránkách augsburských novin[113] i ostatních prorakouských a proruských listů.

To všechno, stejně jako celá kupa podobných novinek, zpráv atd. jsou jen směšné pokusy ruských agentů nahnat strach západnímu světu a donutit jej, aby pokračoval v politice průtahů; Rusko doufá, že mu tato politika umožní uskutečňovat své plány na Východě, jako to dělalo až dosud. Jak soustavně se tato mystifikace provádí, ukazuje tento příklad:

Minulý týden některé francouzské listy, známé jako orgány placené Ruskem, učinily objev, že

„ve skutečnosti je spor veden ani ne tak mezi Ruskem a Tureckem, jako mezi Petrohradem a Moskvou, tj. mezi carem a staroruskou stranou; pro samovládce je totiž méně nebezpečné vyhlásit válku než popudit proti sobě tuto stranu, která vytrvale žádá výboje a už nejednou ukázala, jak dovede naložit s monarchy, kteří se jí znelíbili".

„Vůdcem této strany" je samozřejmě kníže Menšikov. „Times" a většina ostatních anglických listů okamžitě opakovaly toto nesmyslné tvrzení; některé z nich si uvědomovaly, co za ním vězí, jiné možná nevědomky podlehly klamu. Ale jaký závěr si má z tohoto nového objevu vyvodit veřejnost? Buďto ten, že Mikuláš přes všechen výsměch ustoupí, vzdá se svého výbojného postoje vůči Turecku, a tím zvítězí nad svou vlastní válečnickou staroruskou stranou. Nebo, jestliže Mikuláš skutečně rozpoutá válku, udělá to jen z nutnosti ustoupit této (mytické) straně. Ať už to tedy do-

* — dost vyzývavě. *(Pozn. red.)*

padne jakkoli, „bude to jen vítězství Moskvy nad Petrohradem nebo Petrohradu nad Moskvou", a ne *vítězství Evropy nad Ruskem.*

Pokud jde o onu slavnou staroruskou stranu, dověděl jsem se náhodou od několika dobře informovaných Rusů, kteří jsou sami aristokraté a s nimiž jsem se často stýkal v Paříži, že po této straně už dávno není ani památky a jen občas bývá vyvoláván k životu její přízrak, když car potřebuje strašidlo, aby polekal západní Evropu a donutil ji stavět se shovívavě k jeho drzým požadavkům. Právě proto teď kdesi vyhrabali Menšikova a oděli ho do příslušného mytického staroruského oděvu. Ve skutečnosti se car bojí jen jedné strany mezi ruskou šlechtou — strany, jejímž cílem je nastolení aristokratického konstitučního systému podle anglického vzoru.

Kromě všelijakých přízraků, které ruská diplomacie vyvolává, aby zmátla Anglii a Francii, byl právě podniknut další pokus k dosažení téhož cíle: byla vydána práce vicomta de Beaumont-Vassy nazvaná „*Ruská říše od vídeňského kongresu*".[114] Toto opusculum* se dá plně charakterizovat jediným výňatkem:

„Je známo, že ve sklepeních Petropavlovské pevnosti je uložena zásoba mincí, jakož i zlatých a stříbrných prutů. K 1. lednu 1850 se tento *tajný poklad* oficiálně oceňoval na 99 763 361 stříbrných rublů."

Napadlo někdy někoho, aby mluvil o *tajném pokladu* Anglické banky? Ruský „tajný poklad" je prostě jen kovová zásoba ke krytí oběhu trojnásobného množství bankovek *směnitelných za drahé kovy;* a to ani nemluvíme o „*tajné*" zásobě cenných papírů vydávaných státní pokladnou, které se za drahé kovy směňovat nedají. Ale možná, že by se tento poklad dal skutečně nazvat „tajným", protože jej dosud nikdo neviděl kromě několika petrohradských kupců, jmenovaných každoročně carskou vládou k revizi měšců, v nichž je uchováván.

Hlavním ruským pokusem v tomto směru je však článek uveřejněný v „Journal des Débats" a podepsaný starým orleanistickým mudrcem panem Saint-Marc-Girardinem. Cituji z něho:

„Podle našeho názoru hrozí Evropě dvě velká nebezpečí: *Rusko,* ohrožující její nezávislost, a *revoluce,* ohrožující její *sociální zřízení.* Evropa se může vyhnout jednomu nebezpečí jen tehdy, jestliže se zcela vystaví druhému... Domnívá-li se Evropa, že klíč k její nezávislosti, a zejména k nezávislosti evropského kontinentu, je v Cařihradu a že právě zde je nutno projevit smělost při řešení problému, pak to znamená válku s Ruskem. V této válce by Francie a Anglie bojovaly za zajištění nezávislosti Evropy. A co by udělalo Německo? To nevíme. Víme však, *že za nynější situace v Evropě by válka znamenala sociální revoluci.*"

* — tato slátanina. *(Pozn. red.)*

Je samozřejmé, že pan Saint-Marc-Girardin dává přednost míru za každou cenu před sociální revolucí. Přitom však zapomíná, že ruský imperátor má přinejmenším stejnou „hrůzu" z revoluce jako on sám i jeho chlebodárce pan Bertin.

Přes všechny tyto uspávací prostředky, předkládané ruskou diplomacií anglickému tisku a anglickému lidu, byl „starý a sveřepý" Aberdeen nucen dát admirálu Dundasovi příkaz, aby se připojil k francouzskému loďstvu u tureckých břehů. Dokonce i „Times", které posledních několik měsíců nedovedly psát jinak než v ruském duchu, projevují, jak se zdá, víc anglického cítění. Vyjadřují se nyní velmi vyzývavě.

Dánská (dříve šlesvicko-holštýnská) otázka začíná v Anglii vzbuzovat živý zájem od té doby, kdy i anglický tisk konečně pochopil, že v ní ve skutečnosti jde o touž expanzívní snahu Ruska, která je příčinou obtíží i na Východě. Pan Urquhart, poslanec a známý obdivovatel Turecka a východních institucí, vydal brožuru o dánském následnictví, jíž se budu podrobněji zabývat v některém z příštích článků.[115] Hlavním argumentem této publikace je tvrzení, že Öresund má v ruských plánech na severu plnit stejnou úlohu jako Dardanely na jihu, tj. má Rusku zajistit nadvládu na Baltském moři, podobně jako obsazení Dardanel má zajišťovat jeho panství na Pontu Euxinu*.

Nedávno jsem vyslovil názor, že se v Anglii začne zvyšovat úroková sazba a že tato okolnost se nepříznivě projeví na finančních projektech pana Gladstona.** A skutečně, minulý týden zvýšila Anglická banka minimální diskontní sazbu ze 3 % na 3 ½ % a neúspěch, který jsem předpovídal Gladstonovu plánu konverze, je nyní hotovou věcí, o čemž se můžete přesvědčit z těchto údajů:

* — starý latinský název Černého moře. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 131—132. *(Pozn. red.)*

Anglická banka

Čtvrtek 2. června 1853

Hodnota nových cenných papírů realizovaných do dnešního dne:

	libry št.	šilinky	pence
3½procentní papíry	138 082	0	3
2½procentní papíry	1 537 100	10	10
pokladniční bony	4 200	0	0
Celkem	1 679 382	11	1

Společnost jižních moří

Čtvrtek 2. června 1853

Hodnota dluhopisů s pravidelným ročním výnosem, konvertovaných do dnešního dne:

	libry št.	šilinky	pence
Za 3½procentní dluhopisy	67 504	12	8
za 2½procentní dluhopisy	986 528	5	7
za pokladniční bony	5 270	18	4
Celkem	1 059 303	16	7

Z celkové částky dluhopisů Společnosti jižních moří, jež měla být konvertována, byla tedy vyměněna pouhá osmina, a z nových cenných papírů vydaných panem Gladstonem v hodnotě 20 000 000 byla vyměněna pouhá dvanáctina. Pan Gladstone bude tedy nucen uzavřít půjčku v době, kdy se úroková sazba zvýšila, a bude se zřejmě zvyšovat i nadále, přičemž tato půjčka musí činit nejméně 8 157 811 liber št. Úplný krach! Těch 100 000 liber št., které se měly konverzí ušetřit a které už byly zapsány mezi příjmy rozpočtu, bude tedy nutné se vzdát. Pokud jde o základní masu státního dluhu, tj. o tříprocentní cenné papíry v částce 500 000 000 liber št., dosáhl pan Gladstone svým finančním experimentem jedině toho, že 10. října 1853 uplyne další rok, aniž se mu podaří uskutečnit nějakou konverzi. Ale nejhorší na tom je, že v nejbližší době bude třeba vyplatit 3 116 000 liber št. v hotovosti oněm držitelům pokladničních poukázek, kteří je odmítají vyměnit za podmínek nabízených panem Gladstonem. Takové jsou finanční úspěchy vlády „všech talentů".

Za rozpravy o irských církevních důchodech (dolní sněmovna 31. května) prohlásil sir John Russell:

„V posledních letech se jasně ukázalo, že katolické duchovenstvo — soudě podle jeho chování v Anglii a podle skutků katolické církve, řízených jejím nejvyšším představeným, který je sám cizozemským panovníkem — usiluje o politickou moc (výkřiky: „Správně, správně!"), a to se mi zdá neslučitelné se skutečnou oddaností anglické koruně (výkřiky: „Správně, správně!"), se skutečnou oddaností společné věci svobody, se skutečnou oddaností oněm povinnostem, které má vůči státu každý poddaný. Chci mluvit stejně otevřeně, jako mluvil vážený gentleman předřečník, a nechtěl bych, aby mě sněmovna špatně pochopila. Jsem dalek toho, abych popíral, že ve sněmovně i mimo ni je jak v *naší zemi*, tak v Irsku nemálo osob katolického vyznání oddaných trůnu a svobodám *naší země*; tvrdím pouze — a o tom jsem hluboce přesvědčen —, že budou-li rozšířena práva poskytovaná katolickému duchovenstvu a katoličtí kněží nabudou většího politického vlivu a kontroly než nyní, nebudou této moci využívat v souladu s *všeobecnou svobodou*, jíž požíváme *v naší zemi* (hlasité výkřiky), a v otázkách politické moci i v jiných otázkách nebudou jednat ve prospěch oné *všeobecné svobody* diskuse, oné aktivní a energické činnosti lidského rozumu, která tvoří skutečného ducha ústavy *naší země*. (Bouřlivý potlesk.) Nedomnívám se, že v tomto směru by bylo možné stavět katolíky naroveň skotským presbyteriánům (zvuky napodobující dudy), *anglickým* wesleyanům[116] a *anglikánské* církvi (nadšený souhlas celého sálu)... Jsem tedy nucen dospět k závěru, a činím to velmi nerad, avšak zcela kategoricky, že podporuje-li stát katolickou církev v Irsku, místo aby podporoval protestantskou církev *v této zemi*, nemůže to schválit a sankcionovat parlament *naší země*."

Dva dny po projevu lorda Johna, v němž se — jako už stokrát předtím — pokusil projevit svou lásku k „všeobecné svobodě" horlivým patolízalstvím vůči farizejským protestantským sektám, podali pánové Sadleir, Keogh a Monsell koaliční vládě demisi, a to v dopise pana Monsella mylordu Aberdeenovi. Ve své odpovědi z 3. července mylord Aberdeen tyto gentlemany ujistil, že

„výroky lorda Johna Russella a názory jím tlumočené, jež vzbudily Vaši nelibost, nesdílím ani já, ani mnozí moji kolegové... Lord John Russell mě požádal, abych Vám tlumočil, že neměl v úmyslu obviňovat katolíky z nedostatečné loajality."

Nato pánové Sadleir, Keogh a Monsell svou demisi odvolali a včera večer byly „k velkému uspokojení lorda Johna Russella" podniknuty v parlamentě kroky k všeobecnému usmíření.

Poslední zákon o Indii z roku 1783 byl osudný pro koaliční vládu pana Foxe a lorda Northe. Nový zákon o Indii z roku 1853

bude asi osudný pro koaliční vládu pana Gladstona a lorda Johna Russella. Jestliže však tehdy byla vláda hozena přes palubu proto, že se pokoušela zrušit ředitelskou a akcionářskou radu, hrozí dnes vládě stejný osud z právě opačného důvodu. 3. června požádal sir Charles Wood, aby mu bylo dovoleno předložit návrh zákona o správě Indie. Sir Charles se v úvodu omluvil, že jeho projev bude nezvykle dlouhý vzhledem k „velikosti problému" a vzhledem k tomu, že „se problém týká 150 000 000 lidí". Sir Charles se cítil povinen obětovat pro každých 30 000 000 svých spolupoddaných alespoň hodinu svého života. Proč se však najednou tak spěchá se zákonem řešícím tak „veliký problém", když se neustále odkládá řešení „i těch nejmalichernějších záležitostí"? Protože 30. dubna 1854 vyprší platnost charty Východoindické společnosti. Proč tedy neuzákonit jen dočasné prodloužení platnosti charty a neponechat projednání trvalejších zákonů na pozdější dobu? Protože nelze očekávat, že se někdy znovu naskytne „tak vhodná příležitost klidně posoudit tento rozsáhlý a důležitý problém", totiž pohřbít jej v parlamentní proceduře. Kromě toho podle spolehlivých informací ředitelé Východoindické společnosti považují za nutné schválit příslušný zákon ještě na nynějším zasedání, a generální guvernér Indie lord Dalhousie vyzval vládu pilným dopisem, aby zákon stůj co stůj neprodleně prosadila. Ale nejpádnější argument, který sir Charles uvádí pro okamžité přijetí zákona, je ten, že ačkoli prý je připraven mluvit o mnoha otázkách, „které v předkládaném návrhu zákona obsaženy nejsou",

„*opatření* navrhovaná k uzákonění *jsou omezena na velmi úzkou oblast*".

Po tomto úvodu přistoupil sir Charles k obhajobě správy Indie za minulých dvacet let. „Musíme pohlížet na Indii tak trochu indickýma očima" — ovšem tyto indické oči mají zřejmě obzvláštní schopnost vidět všechno anglické růžově a všechno indické černě.

„V Indii máme co dělat s rasou neochotnou k změnám, spoutanou náboženskými předsudky a zastaralými obyčeji. To všechno ovšem značně brzdí rychlý pokrok." (Možná že v Indii mají whigovskou koaliční stranu.)

Dále sir Charles Wood pravil:

„Body, na něž je kladen největší důraz a které tvoří podstatu stížností v peticích odevzdaných výboru, se týkají výkonu spravedlnosti, zanedbávání veřejných prací a držby půdy."

Pokud jde o veřejné práce, vláda *zamýšlí* uskutečnit díla „obrovského rozsahu a důležitosti". Pokud jde o držbu půdy, dokazuje sir Charles s velkým úspěchem, že její nynější tři formy — *zamíndárská držba, raijatvárí*[117] a *systém vesnických občin* — jsou jen tři formy daňového *vykořisťování*, jichž používá Společnost, a žádnou z nich by nebylo možno ani záhodno zevšeobecnit. Myšlenka vytvořit jinou formu, zcela opačného charakteru, nepřišla siru Charlesovi ani na mysl.

„Pokud jde o *výkon spravedlnosti*," pokračuje, „týkají se stížnosti zejména obtíží vyplývajících ze soudního řízení podle anglického práva, z údajné nekompetentnosti anglických soudců a z korupčnosti domácích úředníků a soudců."

A nyní, aby dokázal, jak je obtížné zajistit v Indii výkon spravedlnosti, uvádí sir Charles, že už v roce 1833 byla v Indii ustavena právní komise. Jenže jak pracovala tato komise podle svědectví samého sira Charlese Wooda? Jediným výsledkem její činnosti byl *trestní zákoník* vypracovaný za asistence pana Macaulaye. Tento zákoník byl rozeslán různým místním orgánům v Indii, ty jej poslaly zpět do Kalkaty, odtud byl poslán do Anglie a z Anglie opět vrácen do Indie. V Indii byl právní poradce Macaulay nahrazen Bethunem a zákoník byl úplně změněn; a z toho důvodu jej generální guvernér*, který tehdy nesoudil, že „odklady jsou zdrojem slabosti a nebezpečí", zaslal zpět do Anglie. Z Anglie jej generálnímu guvernérovi vrátili se zmocněním, aby jej vydal v takové podobě, jakou bude považovat za nejlepší. Zatím však zemřel Bethune a generální guvernér považoval za nejlepší předložit zákoník třetímu anglickému právníkovi, a to právníkovi, který neměl ani ponětí o indických obyčejích a zvyklostech, a vyhradil si právo zákoník, vypracovaný naprosto nekompetentní osobou, dodatečně zamítnout. Takové byly osudy dosud nezrozeného zákoníku. Pokud jde o absurdnosti soudního řízení v Indii, odvolává se sir Charles na neméně absurdní soudní řízení v samé Anglii. O anglických soudcích v Indii sice tvrdí, že jsou naprosto neúplatní, přesto je však ochoten obětovat je tím, že se změní způsob jejich jmenování. Všeobecný pokrok Indie dokazuje sir Charles porovnáním nynější situace v Dillí se situací, která tam byla v době vpádu Qulí chána. Daň ze soli ospravedlňuje argumenty slovutných ekonomů, kteří

* — tj. Dalhousie. *(Pozn. red.)*

všichni doporučovali zdanit některé základní životní potřeby. Sir Charles však nedodává, co by tito ekonomové řekli, kdyby se dověděli, že během dvou let, od roku 1849—1850 do roku 1851—1852, klesla spotřeba soli o 60 000 sudů a celkový příjem ze soli, který činil 2 000 000 liber št., klesl o 415 000 liber št.

Jako opatření „omezená na velmi úzkou oblast" sir Charles doporučuje:

1) Rada ředitelů se bude skládat z osmnácti místo čtyřiadvaceti členů; dvanáct z nich zvolí akcionáři a šest dalších určí královský dvůr.

2) Důchod ředitelů bude zvýšen z 300 liber št. na 500 liber št. ročně, předseda bude mít plat 1000 liber št.

3) Všechny normální funkce v civilní službě a všechny speciální funkce ve vojenské službě, které vyžadují vyšší vzdělání, se budou v Indii obsazovat veřejným konkursem; důstojnické čekatele v řadovém jezdectvu budou jmenovat ředitelé.

4) Úřad generálního guvernéra bude oddělen od úřadu guvernéra pro Bengálsko a vrchní správa bude zmocněna vytvořit nové presidentství v oblasti Indu.

5) A konečně, všechna tato opatření zůstanou v platnosti jen tak dlouho, dokud parlament nerozhodne jinak.

Projev a návrhy sira Charlese Wooda podrobil velmi ostré a kousavé kritice pan Bright, jehož obraz Indie zruinované daňovým vyděračstvím Společnosti a správy nebyl ovšem doplněn vylíčením, jak Indii zruinoval Manchester a svobodný obchod. Pokud jde o včerejší večerní projev starého borce Východoindické společnosti, jejího ředitele či bývalého ředitele sira J. Hogga, mám vskutku podezření, že přesně totéž bylo řečeno už v roce 1701, 1730, 1743, 1769, 1772, 1781, 1783, 1784, 1793, 1813 atd. V odpověď na jeho ředitelské chvalozpěvy bych chtěl uvést alespoň některá čísla z bilancí o Indii, uveřejňovaných každým rokem, nemýlím-li se, pod jeho vlastním dohledem.

Celkové čisté příjmy Indie:

1849—1850 ...	20 275 831 liber št.	Úbytek příjmů
1850—1851 ...	20 249 932 „ „	za tři léta
1851—1852 ...	19 927 039 „ „	348 792 liber št.

Celkové výdaje:

1849—1850 ...	16 687 382 liber št.	Vzestup výdajů
1850—1851 ...	17 170 707 „ „	za tři léta
1851—1852 ...	17 901 666 „ „	1 214 284 liber št.

Pozemková daň

V posledních čtyřech letech se pohybovala

v Bengálsku	od 3 500 000 liber št.	do 3 560 000 liber št.
na Severozápadě ..	od 4 870 000 „ „	do 4 900 000 „ „
v Madrásu	od 3 640 000 „ „	do 3 470 000 „ „
v Bombaji	od 2 240 000 „ „	do 2 300 000 „ „

	Hrubé příjmy v roce 1851—1852	*Výdaje na veřejné práce v roce 1851—1852*
Bengálsko	10 000 000 liber št.	87 800 liber št.
Madrás	5 000 000 „ „	20 000 „ „
Bombaj	4 800 000 „ „	58 500 „ „
Celkem	19 800 000 liber št.	166 300 liber št.

Tak z celkové částky příjmů 19 800 000 liber št. bylo vynaloženo na stavbu silnic, kanálů, mostů a na jiné důležité veřejné práce pouhých 166 300 liber št.

Napsal K. Marx 7. června 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3801 z 22. června 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BRITSKÉ PANSTVÍ V INDII[118]

Londýn, v pátek 10. července 1853

Jak hlásí depeše z Vídně, panuje tam přesvědčení, že turecká, sardinská a švýcarská otázka budou vyřešeny pokojně.

Včera večer pokračovala v poslanecké sněmovně rozprava o Indii, suchopárná jako obvykle. Pan Blackett vytkl siru Charlesu Woodovi a siru J. Hoggovi, že jejich projevy jsou poznamenány falešným optimismem. Hrstka stoupenců vlády a ředitelské rady toto obvinění ze všech sil odsuzovala, a všudypřítomný pan Hume vyzval ve svém resumé ministry, aby svůj návrh zákona stáhli. Pokračování rozpravy bylo odročeno.

Hindustán, to je Itálie v asijských rozměrech, s Himálajem místo Alp, s Bengálskou rovinou místo Lombardské nížiny, s Dakkhinskou plošinou místo Apenin a s Cejlonem místo Sicílie. Táž bohatá rozmanitost produktů půdy a táž roztříštěnost politické struktury. Právě tak jako Itálii jen meč dobyvatele čas od času vehnal do různých národních celků, tak také Hindustán, pokud není právě pod jhem muslimů, Mughalů či Britů, je rozdělen na právě tolik nezávislých a vzájemně na sebe nevražících států, kolik je v něm měst, ba vesnic. Ze sociálního hlediska není však Hindustán Itálií, nýbrž Irskem Východu. Předtucha této zvláštní kombinace Itálie a Irska, světa rozkoše a světa utrpení, se vyskytuje už ve starých tradicích hinduistického náboženství. Toto náboženství je zároveň náboženstvím smyslné bujnosti i sebetrýznivého asketismu,

náboženstvím lingy i náboženstvím Džagannátha[119], náboženstvím mnicha i náboženstvím bajadéry.

Nesdílím názor těch, kdo věří ve zlatý věk Hindustánu, třebaže se pro podporu svého názoru nebudu dovolávat autority Qulí chána, jako to činí sir Charles Wood. Vezměme však například dobu Aurangzíba nebo epochu, kdy se na severu objevují Mughalové a na jihu Portugalci, nebo dobu muslimského vpádu a dobu heptarchie v jižní Indii[120]; nebo, chceme-li jít ještě dál do minulosti, vezměme mytologickou chronologii samých bráhmanů, která dokonce klade počátek indické bídy do doby ještě před křesťanským stvořením světa.

Nelze však pochybovat o tom, že bída, kterou na Hindustán uvalili Britové, je zásadně jiného druhu a nekonečně trýznivější než všechno, co Hindustán vytrpěl předtím. Nemyslím tím evropský despotismus naroubovaný na asijský despotismus Východoindickou společností, což je kombinace nestvůrnější než kterákoli z těch posvátných nestvůr, které nás děsí v chrámu na Salsette[121]. To není zvláštnost britského koloniálního panství, nýbrž jen napodobení holandského systému, a to tak věrné, že pro charakteristiku činnosti britské Východoindické společnosti stačí opakovat doslovně to, co řekl sir Stamford Raffles, *anglický* guvernér na Jávě, o staré holandské Východoindické společnosti:

„Holandská společnost, jejíž jedinou hnací silou byla ziskuchtivost a která se svými poddanými nakládala nemilosrdněji a bezohledněji, než kdy který západoindický plantážník nakládal s otroky na své plantáži, neboť tento plantážník zaplatil penězi za lidi, kteří se stali jeho vlastnictvím, kdežto holandská společnost nezaplatila nic — využila celého tamějšího despotického systému k tomu, aby kontribucemi vyždímala z lidu poslední groš a vysála jeho pracovní sílu do posledního zbytku, a tak stupňovala zvůli, páchanou svévolnou a polobarbarskou vládou, spojujíc přitom vžitou rutinovanost politiků s monopolistickým sobectvím obchodníků."

Všechny občanské války, vpády, revoluce, výboje, hladomory, všechny tyto střídající se pohromy, jakkoli se zdály zmatené, bouřlivé a pro Hindustán zhoubné, zůstávaly jen na povrchu. Ale Anglie, ta podkopala samy základy indické společnosti a dosud není ani stopy po nějaké obnově. Tato ztráta starého světa bez nabytí nového zabarvuje dnešní bídu Indie jakousi zvláštní melancholií a odtrhává

Hindustán ovládaný Británií od všech jeho starobylých tradic a celých jeho minulých dějin.

V Asii existovaly od nepaměti jen tři správní odvětví: finanční správa čili olupování vlastního lidu, vojenská správa čili olupování druhých zemí a konečně správa veřejných prací. Klimatické a územní podmínky, zejména v rozsáhlých pásmech pouští, které se táhnou od Sahary přes Arábii, Persii, Indii a Tatarsko až k nejvyšším asijským náhorním planinám, učinily základem orientálního zemědělství systém umělého zavodňování s kanály a zavodňovacím zařízením. Jak v Egyptě a Indii, tak i v Mezopotámii, Persii a jinde se využívá záplav k zúrodňování půdy; vysokého stavu vody se využívá k zásobování zavodňovacích kanálů. Tato elementární nutnost hospodárného a kolektivního využívání vody, která na Západě, jako např. ve Flandrech a Itálii, donutila soukromé podnikatele k dobrovolnému sdružování, vyžádala si na Východě — kde civilizace byla na příliš nízké úrovni a kde území byla příliš obrovská, než aby docházelo k dobrovolnému sdružování — zásah centralizující vládní moci. Odtud ekonomická funkce každé asijské vlády: funkce organizování veřejných prací. Toto umělé zúrodňování půdy, které je závislé na ústřední vládě a které začne ihned upadat, jakmile vláda zavodňování a odvodňování zanedbává, vysvětluje onen jinak podivuhodný fakt, že celá území kdysi znamenitě obdělávaná jsou dnes neplodná a pustá — jako např. Palmyra a Petra, rozvaliny v Jemenu a rozsáhlé kraje v Egyptě, Persii a Hindustánu. Tím lze také vysvětlit, proč jediná pustošivá válka dokázala vylidnit zemi na celá staletí a zbavit ji veškeré její civilizace.

Britové převzali ve Východní Indii od svých předchůdců finanční a vojenskou správu, ale úplně zanedbali správu veřejných prací. Odtud úpadek zemědělství, které není schopno vyvíjet se podle britského principu svobodné konkurence, podle principu laissez faire a laissez aller[122]. Ale v asijských říších je obvyklým zjevem, že pod jednou vládou zemědělství upadá a pod druhou znovu rozkvétá. Úroda je tam závislá na dobré nebo špatné vládě právě tak, jako v Evropě závisí na dobrém či špatném počasí. Proto i kdyby škoda způsobená zemědělství útlakem a zanedbáváním byla sama o sobě sebevětší, nelze se domnívat, že tím by britský

vetřelec zasadil indické společnosti smrtelnou ránu, kdyby to všechno nebyly provázely mnohem vážnější okolnosti, které jsou v letopisech celého asijského světa něčím úplně novým. I když se politický obraz indické minulosti sebevíc změnil, její sociální podmínky zůstaly od nejstarších dob až do prvního desetiletí 19. století nezměněny. Základními kameny ve struktuře této společnosti byly ruční tkalcovský stav a kolovrat, které stále plodily milióny tkalců a přadláků. Od nepaměti dostávala Evropa nádherné tkaniny indické výroby, za něž dávala výměnou drahé kovy, surovinu pro indického zlatotepce, tohoto nepostradatelného člena indické společnosti, jejíž záliba ve špercích je tak veliká, že i příslušníci nejnižších tříd, kteří chodí téměř nazí, nosí obyčejně zlaté náušnice a nějaký zlatý šperk na krku. Hojně se nosily i prsteny na prstech u rukou i nohou. Ženy a děti nosily často na pažích a na nohou masívní náramky ze zlata a stříbra; v domech pak bylo vidět zlaté a stříbrné sošky bohů. A právě britský vetřelec rozbil indický ruční tkalcovský stav a kolovrat. Anglie nejprve vytlačila indické bavlněné zboží z evropských trhů, potom začala do Indie dovážet přízi a nakonec zaplavila kolébku bavlny bavlněným zbožím. V letech 1818 až 1836 stoupl vývoz příze z Velké Británie do Indie v poměru 1:5200. Roku 1824 činil vývoz anglického mušelínu do Indie necelý 1 milión yardů, kdežto roku 1837 už převyšoval 64 milióny yardů. Zároveň však počet obyvatelstva Dháky klesl ze 150 000 na 20 000. Tento úpadek indických měst, dříve proslavených svými tkaninami, nebyl však ani zdaleka nejhorším důsledkem. Britská pára a britská věda úplně rozrušily na celém území Hindustánu spojení mezi zemědělstvím a řemeslem.

Obě tyto okolnosti — na jedné straně to, že Indové, stejně jako všechny orientální národy, přenechávali ústřední vládě starost o velké veřejné práce, jež jsou prvním předpokladem jejich zemědělství a obchodu, na druhé straně to, že obyvatelstvo Indie žije rozptýleno po celé zemi a tvoří drobná střediska, jež vznikala díky domáckému spojování zemědělství s řemeslnickou prací — obě tyto okolnosti vytvořily od nepaměti zvláštní sociální systém, takzvaný *systém vesnických občin*, který každé z těchto malých jednotek dával samostatnou organizaci a její vlastní život. O zvláštním charakteru

tohoto systému si lze učinit představu podle vylíčení obsaženého v jedné staré oficiální zprávě britské dolní sněmovny o indických záležitostech:

„Zeměpisně je vesnice oblast v rozloze několika set nebo tisíc akrů orné půdy a úhoru; politicky se podobá korporaci či městské obci. Její vlastní štáb úředníků a zaměstnanců je složen takto: *patél* čili hlava obce má obyčejně vrchní dozor nad záležitostmi vesnice, urovnává spory mezi obyvateli, dozírá na policejní službu a vybírá ve své vsi daně; k plnění této povinnosti ho činí způsobilým jeho osobní vliv a jeho podrobná znalost situace a záležitostí obyvatel. *Karanam* vede v evidenci zemědělství a zaznamenává všechno, co s tím souvisí. Potom *taleijári* a *tótti;* úkolem taleijáriovým je vyšetřování zločinů a přestupků, jakož i doprovázení a ochrana osob, které cestují z jedné vsi do druhé, zatímco úkoly tóttiovy se zřejmě týkají přímo vesnice a záleží mezi jiným v dozoru nad úrodou a pomoci při jejím odhadu. *Strážce hranic* udržuje v pořádku hranice obce nebo v případě sporu podává o nich svědectví. Dozorce nad vodními nádržemi a vodními kanály rozděluje vodu pro potřeby zemědělství. Bráhman vykonává ve vesnici bohoslužby. Pak je tu učitel, který učí děti z vesnice psát do písku a v písku číst, a kalendářní bráhman čili astrolog atd. Tito úředníci a zaměstnanci tvoří obyčejně obecní správu. V některých částech země je však méně početná, protože některé z popsaných funkcí jsou spojeny v jedné osobě; jinde opět je uvedený počet osob překročen. Pod touto prostou formou obecní správy žili venkovští obyvatelé od nepaměti. Hranice vesnic se jen zřídkakdy měnily; a ačkoli vesnice někdy prožívaly těžké doby a byly pustošeny válkou, hladem a epidemiemi, zůstávala jména, hranice, zájmy, dokonce i rodiny po staletí stále stejné. Obyvatelé těchto vesnic se nestarali o zánik nebo rozdělení království. Pokud jejich vesnice zůstala nedotčena, nestarali se o to, pod čí moc spadá nebo kterému panovníkovi je podřízena, neboť její vnitřní hospodářství zůstává nezměněno. Patél je stále ještě hlavou obce a zastává dále svůj úřad smírčího soudce a výběrčího daní a poplatků."[123]

Příčinou toho, že se tyto drobné stereotypní formy sociálního organismu z valné části rozložily a pomalu mizejí, nebyl ani tak brutální zásah britských výběrčích daní a britských vojáků, jako spíše účinek anglického parního stroje a anglického svobodného obchodu. Tyto rodinné občiny byly založeny na domáckém průmyslu, na svérázné kombinaci ručního tkalcovství, ručního přádelnictví a ručně provozovaného zemědělství, na kombinaci, která je činila soběstačnými. Anglický zásah, který soustředil přadláky v Lancashiru, tkalce v Bengálsku, anebo jak hindustánské přadláky, tak hindustánské tkalce smetl vůbec z povrchu země, rozrušil tato malá polobarbarská, polocivilizovaná společenství tím, že zničil

jejich ekonomickou základnu a provedl tak největší a vpravdě jedinou *sociální* revoluci, kterou Asie kdy prožila.

Ale ať pohled na rozklad a zánik těchto nesčetných pilných patriarchálních a pokojných sociálních organizací budí sebevětší lidský soucit, ať je sebevíc skličující vidět je, jak se zmítají v moři utrpení, jak jejich jednotliví členové ztrácejí své staré formy civilizace i své tradiční zdroje obživy, přece nesmíme zapomínat, že tyto idylické vesnické občiny, ať vypadaly na první pohled sebenevinněji, byly vždy pevnou základnou orientálního despotismu, že omezovaly lidského ducha tím nejužším obzorem, činily jej povolným nástrojem pověry, otrokem tradičních obyčejů a olupovaly jej o všechnu velikost a historickou energii. Nesmíme zapomínat na egoismus barbarů, kteří soustředili všechen svůj zájem na ubohý kousek půdy a klidně přihlíželi, jak zanikají celé říše, jak se pášou nevýslovné krutosti, jak je masakrováno obyvatelstvo velkých měst, nevěnujíce tomu všemu víc pozornosti než přírodním úkazům, kteří se sami stávali bezmocnou kořistí kdejakého násilníka, jenž si jich uráčil všimnout. Nesmíme zapomínat, že toto nedůstojné, nehybné živoření, že tato pasívní existence vyvolávala na druhé straně divoké, slepé, bezuzdné ničivé síly a v Hindustánu udělala z vraždy dokonce náboženský obřad. Nesmíme zapomínat, že tato malá společenství byla poznamenána kastovnictvím a otroctvím, že podrobovala člověka vnějším okolnostem, místo aby jej povznesla na vládce nad těmito okolnostmi, že přeměnila samovolně se vyvíjející společenský řád v nezměnitelný přírodní osud, a tak dospěla k onomu zvířecky surovému kultu přírody, jehož nedůstojnost zřetelně dokazuje fakt, že člověk, vládce přírody, padá v úctě na kolena před opicí Hanumanem a před krávou Šabalou.

Je jisté, že když Anglie vyvolala sociální revoluci v Hindustánu, byla hnána nejpodlejší ziskuchtivostí a že způsob, kterým tyto zájmy prosazovala, byl hloupý. O to tu však nejde. Jde o to, zda lidstvo může splnit své poslání bez revoluce, která od základu převrátí sociální poměry Asie. Jestliže nemůže, pak Anglie, přes všechny své zločiny, byla bezděčným nástrojem dějin při provádění této revoluce.

Je-li tomu tak, pak i když pohled na zánik starého světa je pro

náš osobní cit sebetrpčí, z hlediska dějin máme právo zvolat s Goethem:

„Je-li zdrojem mojí slasti,
má mě mučit tento žal?
Což životů myriády
Tamerlán nerozdupal?“*

Napsal K. Marx 10. června 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3804 z 25. června 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Z Goethovy básně „Suleice“ ze sbírky „Západovýchodní díván“. *(Pozn. red.)*

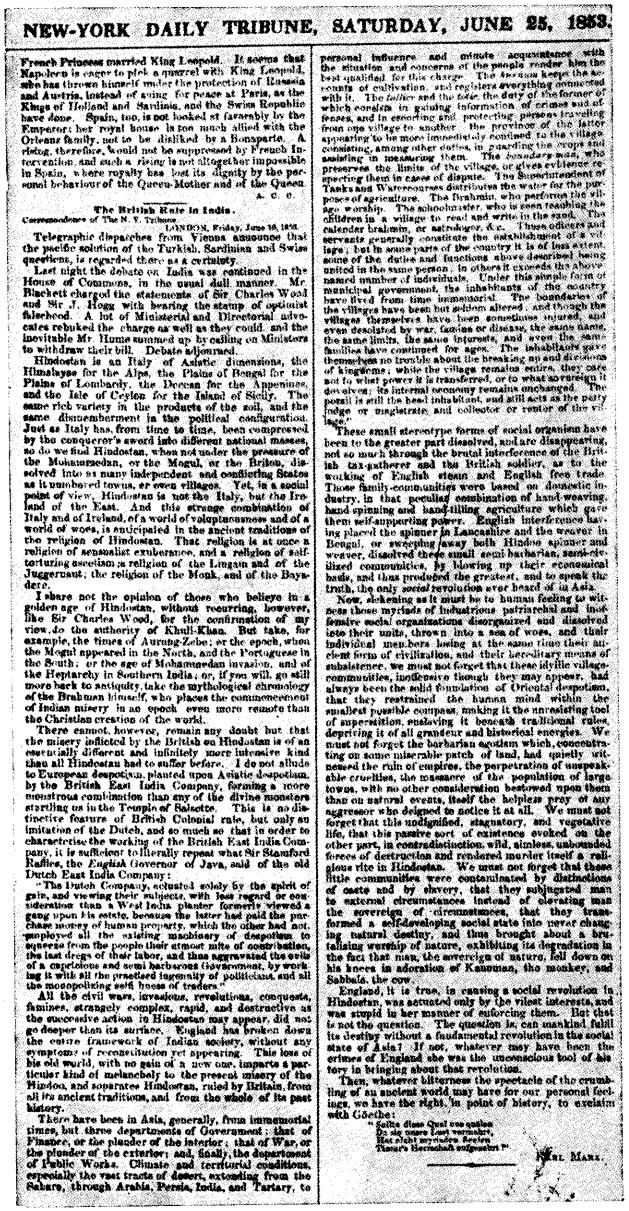

NEW-YORK DAILY TRIBUNE, SATURDAY, JUNE 25, 1853.

French Princess married King Leopold. It seems that Napoleon is eager to pick a quarrel with King Leopold, who has thrown himself under the protection of Russia and Austria, instead of suing for peace at Paris, as the Kings of Holland and Sardinia, and the Swiss Republic have done. Spain, too, is not looked at favorably by the Emperor; her royal house is too much allied with the Orleans family, not to be disliked by a Bonaparte. A rising, therefore, would not be suppressed by French intervention, and such a rising is not altogether impossible in Spain, where royalty has lost its dignity by the personal behaviour of the Queen-Mother and of the Queen.

A. C. G.

The British Rule in India.

Correspondence of The N. Y. Tribune.

LONDON, Friday, June 10, 1853.

Telegraphic dispatches from Vienna announce that the pacific solution of the Turkish, Sardinian and Swiss questions, is regarded there as a certainty.

Last night the debate on India was continued in the House of Commons, in the usual dull manner. Mr. Blackett charged the statements of Sir Charles Wood and Sir J. Hogg with bearing the stamp of optimist falsehood. A lot of Ministerial and Directorial advocates rebuked the charge as well as they could, and the inevitable Mr. Hume summed up by calling on Ministers to withdraw their bill. Debate adjourned.

Hindostan is an Italy of Asiatic dimensions, the Himalayas for the Alps, the Plains of Bengal for the Plains of Lombardy, the Deccan for the Appennines, and the Isle of Ceylon for the Island of Sicily. The same rich variety in the products of the soil, and the same disnumberment in the political configuration. Just as Italy has, from time to time, been compressed by the conqueror's sword into different national masses, so do we find Hindostan, when not under the pressure of the Mohammedan, or the Mogul, or the Briton, dissolved into as many independent and conflicting States as it numbered towns, or even villages. Yet, in a social point of view, Hindostan is not the Italy, but the Ireland of the East. And this strange combination of Italy and of Ireland, of a world of voluptuousness and of a world of woes, is anticipated in the ancient traditions of the religion of Hindostan. That religion is at once a religion of sensualist exuberance, and a religion of self-torturing ascetism; a religion of the Lingam and of the Juggernaut; the religion of the Monk, and of the Bayadere.

I share not the opinion of those who believe in a golden age of Hindostan, without recurring, however, like Sir Charles Wood, for the confirmation of my view, do the authority of Khuli-Khan. But take, for example, the times of Aurung-Zebe; or the epoch, when the Mogul appeared in the North, and the Portuguese in the South; or the age of Mohammedan invasion, and of the Heptarchy in Southern India; or, if you will, go still more back to antiquity, take the mythological chronology of the Brahmin himself, who placed the commencement of Indian misery in an epoch even more remote than the Christian creation of the world.

There cannot, however, remain any doubt but that the misery inflicted by the British on Hindostan is of an essentially different and infinitely more intensive kind than all Hindostan had to suffer before. I do not allude to European despotism, planted upon Asiatic despotism, by the British East India Company, forming a more monstrous combination than any of the divine monsters startling us in the Temple of Salsette. This is no distinctive feature of British Colonial rule, but only an imitation of the Dutch, and so much so that in order to characterize the working of the British East India Company, it is sufficient to literally repeat what Sir Stamford Raffles, the *English* Governor of Java, said of the old Dutch East India Company:

"The Dutch Company, actuated solely by the spirit of gain, and viewing their subjects, with less regard or consideration than a West India planter formerly viewed a gang upon his estate, because the latter had paid the purchase money of human property, which the other had not, employed all the existing machinery of despotism to squeeze from the people their utmost mite of contribution, the last dregs of their labor, and thus aggravated the evils of a capricious and semi barbarous Government, by working it with all the practised ingenuity of politicians, and all the monopolizing self-seeking of traders."

All the civil wars, invasions, revolutions, conquests, famines, strangely complex, rapid, and destructive as the successive action in Hindostan may appear, did not go deeper than its surface. England has broken down the entire framework of Indian society, without any symptoms of reconstitution yet appearing. This loss of his old world, with no gain of a new one, imparts a particular kind of melancholy to the present misery of the Hindoo, and separates Hindostan, ruled by Britain, from all its ancient traditions, and from the whole of its past history.

There have been in Asia, generally, from immemorial times, but three departments of Government: that of Finance, or the plunder of the interior; that of War, or the plunder of the exterior; and, finally, the department of Public Works. Climate and territorial conditions, especially the vast tracts of desert, extending from the Sahara, through Arabia, Persia, India, and Tartary, to personal influence and minute acquaintance with the situation and concerns of the people render him the best qualified for this charge. The *Accomptant* keeps the accounts of cultivation, and registers everything connected with it. The *Soldier* and the *Police* the duty of the former of which consists in guiding information of crimes and offenses, and in escorting and protecting persons travelling from one village to another; the province of the latter appearing to be more immediately confined to the village, consisting, among other duties, in guarding the crops and assisting in measuring them. The *Boundary* man, who preserves the limits of the village, or gives evidence respecting them in case of dispute. The Superintendent of Tanks and Watercourses distributes the water for the purposes of agriculture. The Brahmin, who performs the village worship. The schoolmaster, who is seen teaching the children in a village to read and write in the sand. The calendar brahmin, or astrologer, &c. These officers and servants generally constitute the establishment of a village; but in some parts of the country it is of less extent, some of the duties and functions above described being united in the same person, in others it exceeds the above named number of individuals. Under this simple form of municipal government, the inhabitants of the country have lived from time immemorial. The boundaries of the villages have been but seldom altered, and though the villages themselves have been sometimes injured, and even desolated by war, famine or disease, the same name, the same limits, the same interests, and even the same families have continued for ages. The inhabitants gave themselves no trouble about the breaking up and divisions of kingdoms; while the village remains entire, they care not to what power it is transferred, or to what sovereign it devolves; its internal economy remains unchanged. The *patell* is still the head inhabitant, and still acts as the petty judge or magistrate, and collector or renter of the village.

These small stereotype forms of social organism have been to the greater part dissolved, and are disappearing, not so much through the brutal interference of the British tax-gatherer and the British soldier, as to the working of English steam and English free trade. Those family-communities were based on domestic industry, in that peculiar combination of hand-weaving, hand-spinning and hand-tilling agriculture which gave them self-supporting power. English interference having placed the spinner in Lancashire and the weaver in Bengal, or sweeping away both Hindoo spinner and weaver, dissolved these small semi-barbarian, semi-civilized communities, by blowing up their economical basis, and thus produced the greatest, and to speak the truth, the only *social* revolution ever heard of in Asia.

Now, sickening as it must be to human feeling to witness those myriads of industrious patriarchal and inoffensive social organizations disorganized and dissolved into their units, thrown into a sea of woes, and their individual members losing at the same time their ancient form of civilization, and their hereditary means of subsistence, we must not forget that these idyllic village-communities, inoffensive though they may appear, had always been the solid foundation of Oriental despotism, that they restrained the human mind within the smallest possible compass, making it the unresisting tool of superstition, enslaving it beneath traditional rules, depriving it of all grandeur and historical energies. We must not forget the barbarian egotism which, concentrating on some miserable patch of land, had quietly witnessed the ruin of empires, the perpetration of unspeakable cruelties, the massacre of the population of large towns, with no other consideration bestowed upon them than on natural events, itself the helpless prey of any aggressor who deigned to notice it at all. We must not forget that this undignified, stagnatory, and vegetative life, that this passive sort of existence evoked on the other part, in contradistinction, wild, aimless, unbounded forces of destruction and rendered murder itself a religious rite in Hindostan. We must not forget that those little communities were contaminated by distinctions of caste and by slavery, that they subjugated man to external circumstances instead of elevating man the sovereign of circumstances, that they transformed a self-developing social state into never changing natural destiny, and thus brought about a brutalising worship of nature, exhibiting its degradation in the fact that man, the sovereign of nature, fell down on his knees in adoration of Kanuman, the monkey, and Sabbala, the cow.

England, it is true, in causing a social revolution in Hindostan, was actuated only by the vilest interests, and was stupid in her manner of enforcing them. But that is not the question. The question is, can mankind fulfil its destiny without a fundamental revolution in the social state of Asia? If not, whatever may have been the crimes of England she was the unconscious tool of history in bringing about that revolution.

Then, whatever bitterness the spectacle of the crumbling of an ancient world may have for our personal feelings, we have the right, in point of history, to exclaim with Göethe:

"Sollte diese Qual uns quälen
Da sie unsre Lust vermehret,
Hat nicht myriaden Seelen
Timur's Herrschsucht aufgerieben?"

KARL MARX.

Část stránky „New-York Daily Tribune“
s Marxovým článkem
„Britské panství v Indii“

K. MARX

ANGLICKÁ PROSPERITA. – STÁVKY. – TURECKÁ OTÁZKA. – INDIE

Londýn, v pátek 17. června 1853

Podle oficiálních údajů činila hodnota britského vývozu

za duben 1853	7 578 910	liber št.
kdežto za duben 1852	5 268 915	„ „
za první čtyři měsíce roku 1853	27 970 633	„ „
kdežto za tytéž čtyři měsíce roku 1852	21 844 663	„ „

V prvním případě činí tedy přírůstek 2 309 995 liber št., čili přes 40 %, ve druhém 6 125 970 liber št., čili asi 28 %. Jestliže bude růst nadále pokračovat stejným tempem, pak koncem roku 1853 překročí úhrnná hodnota vývozu Velké Británie 100 000 000 liber št.

Když „Times" oznámily svým čtenářům tyto úžasné cifry, přešly v úplný chvalozpěv, který zakončily slovy: „Všichni jsme šťastni a jednotni!" Sotva však „Times" tento radostný objev tak hlučně oznámily, vypukla téměř v celé Anglii, a zejména na průmyslovém severu, celá řada stávek, jež byly dost podivnou ozvěnou písně o harmonii, kterou pěly „Times". Tyto stávky jsou nezbyt-

ným důsledkem relativního snížení počtu přebytečných pracovních sil, k němuž dochází zároveň s celkovým zdražením základních životních potřeb. V Liverpoolu stávkovalo 5000 lidí, ve Stockportu 35 000 atd. Dospělo to dokonce tak daleko, že stávková epidemie zachvátila i policii a v Manchesteru požádalo o propuštění 250 policistů. To úplně vyvedlo z míry buržoazní tisk, například list „Globe“[124], a přimělo jej k tomu, že upustil od svých obvyklých lidumilných výlevů. Nyní pomlouvá, uráží, vyhrožuje a dokonce otevřeně vyzývá smírčí soudce, aby zasáhli — což se už skutečně stalo v Liverpoolu — ve všech případech, kdy pro to lze nalézt sebemenší zákonný podklad. Tito smírčí soudci, i když to nejsou továrníci a obchodníci, jak tomu bývá v Lancashiru a Yorkshiru, jsou přinejmenším úzce spojeni s podnikatelskými kruhy a závisí na nich. To oni umožnili továrníkům, aby nedodržovali zákon o desetihodinovém pracovním dni, aby obcházeli zákon zakazující vyplácení mzdy ve zboží,[125] aby beztrestně porušovali všechny ostatní zákony vydávané výslovně k omezení „nepokryté“ chamtivosti továrníků, a zákon o sdružování[126] vykládají vždy velmi zaujatě a v neprospěch dělníků. Tíž „rytířští“ freetradeři, pověstní jako neúnavní odpůrci zasahování vlády, tito apoštolové buržoazní doktríny laissez faire, kteří žádají, aby se vždy a všude mohly volně uplatňovat individuální zájmy, volají vždy první po zásahu vlády, jakmile se soukromé zájmy dělníků střetnou s jejich vlastními třídními zájmy. Ve chvílích takovýchto střetnutí pohlížejí s netajeným obdivem na kontinentální státy, kde despotické vlády nepřipouštějí sice buržoazii k moci, ale nedovolují alespoň dělníkům stavět se na odpor. Jak hodlá nynějšího velkého konfliktu mezi zaměstnavateli a dělníky využít revoluční strana, o tom vás nejlépe poučí následující dopis, který mi zaslal vůdce chartistů Ernest Jones před svým odjezdem do Lancashiru, kde má být zahájena kampaň:

„Drahý Marxi!

...Zítra odjíždím do Blackstone Edge, kde se má pod širým nebem konat shromáždění chartistů z Yorkshiru a Lancashiru, a s radostí Vám oznamuji, že se na ně na severu velmi důkladně připravují. Uplynulo sedm let od doby, kdy se na tomto místě, posvěceném tradicemi chartistického hnutí, konalo skutečně lidové shromáždění.[127] Nynější shromáždění má projednat tyto otázky: Zrady a rozbíječství z roku 1848, které vedly k rozpadu tehdejší organizace,

způsobenému tím, že pět set jejích vedoucích činitelů bylo uvrženo do žaláře a posláno do vyhnanství, že chartistické řady prořídly vystěhovalectvím, že v důsledku oživení obchodu polevila politická energie — takže národní chartistické hnutí se rozpadlo v izolované akce a chartistická organizace ochabla právě v době, kdy se značně rozšířily sociální vědomosti. Ale na troskách čistě politického hnutí vyrostlo dělnické hnutí, vzešlé z prvních tápavých pokusů v oblasti sociálních vědomostí. Toto dělnické hnutí mělo zpočátku formu izolovaných pokusů o sdružování, a když neměly úspěch, nabylo hnutí formy energického boje za zákon o desetihodinovém pracovním dni, za omezení doby práce strojů, proti soustavnému zadržování mezd a za nový výklad zákona o sdružování. Na tato opatření, sama o sobě užitečná, se soustředila všechna energie a všechna pozornost dělnické třídy. Protože však pokusy dosáhnout zákonných záruk, že tato opatření budou provedena, ztroskotaly, zaujali britští dělníci revolučnější postoj. Tím se vytvořily příznivé podmínky pro sjednocování mas pod praporem skutečné sociální reformy, neboť každému musí být jasné, že ať jsou zmíněná opatření z hlediska uspokojení aktuálních požadavků sebelepší, neposkytují žádné záruky pro budoucnost a neobsahují žádnou stěžejní zásadu sociálního práva. Příznivým podmínkám, které se takto pro hnutí vytvořily, možnostem jeho úspěšného rozvoje prospívají i nynější okolnosti, kdy k nespokojenosti lidu přistupuje i jistý růst jeho síly díky relativnímu — ve srovnání s nynějším oživením obchodu — nedostatku dělníků. Stávky propukají všude a probíhají většinou úspěšně. Je však smutný pohled na to, jak se síla, kterou by bylo možné zaměřit na podstatná zlepšení, promrhává na dočasné úlevy. Právě proto se pokouším spolu s mnoha přáteli dosáhnout změny a využít této velmi příhodné chvíle k sjednocení rozptýlených řad chartistů na neochvějných zásadách sociální revoluce. Podařilo se mi reorganizovat k tomuto cíli nečinné a dezorganizované místní skupiny a připravit je na uspořádání společné a — jak doufám — mohutné demonstrace po celé Anglii. Nová kampaň bude zahájena shromážděním pod širým nebem v Blackstone Edge a pak budou následovat masová shromáždění ve všech průmyslových hrabstvích; současně pracují naši zmocněnci v zemědělských obvodech a snaží se sjednotit pracující v zemědělství s ostatní armádou práce — úkol, který dosud naše hnutí opomíjelo. Jako první krok budeme žádat přijetí Charty, což ohlásíme na těchto masových lidových shromážděních, a pokusíme se prosadit v našem zkorumpovaném parlamentu návrh, aby Charta byla uzákoněna výslovně a jednoznačně jako jediný nástroj sociální reformy; pod tímto zorným úhlem nebyla ještě Charta parlamentu předložena. Bude-li dělnická třída toto hnutí podporovat — a podle ohlasu na mou výzvu soudím, že s tím mohu počítat — musí být výsledek velmi závažný. Neboť jestliže parlament návrh odmítne, ukáže se jasně jalovost frází pseudoliberálů a toryovských filantropů a ti ztratí poslední špetku vlivu na lid, s jehož důvěřivostí počítali. Jestliže však parlament vysloví souhlas s přijetím a projednáním tohoto návrhu, uvolní se cesta mohutnému proudu, který už nebude možno zastavit nějakým prozatímním opatřením. Vy zajisté jako

dobrý znalec anglického politického života víte, že naše aristokracie a plutokracie nemá už dost energie ani síly, aby se postavila na odpor mohutnému lidovému hnutí. Vládnoucí kruhy představují jen zmatenou směsici přežilých stranických klik, které se narychlo semkly, tak jako se znesvářená lodní posádka seběhne u čerpadla, je-li třeba zachraňovat proraženou loď. Nemají už žádnou sílu, a i když vychrstnou do demokratického oceánu několik kbelíků vody ze své potápějící se kocábky, rozbouřené vlny tím ani v nejmenším neuklidní. Takové jsou, vážený příteli, ony příznivé podmínky, které vidím v nynější chvíli, takové jsou síly, s jejichž pomocí jich bude, jak doufám, využito, a takový je první nejbližší cíl, k jehož dosažení budou tyto síly zaměřeny. O výsledcích první manifestace Vám znovu napíši.

Váš oddaný

Ernest Jones."

Sotva je třeba obšírně dokazovat, že nejsou vůbec žádné vyhlídky, že by parlament projednal navrhovanou chartistickou petici. Ať už o tom byly dříve jakékoli iluze, byly nyní nutně rozptýleny tou skutečností, že parlament právě zamítl většinou 60 hlasů návrh na zavedení tajného hlasování, předložený panem Berkeleyem a podporovaný pány Phillimorem, Cobdenem, Brightem, sirem Robertem Peelem a dalšími. Tak se zachoval týž parlament, který všemožně protestoval proti zastrašování a podplácení, k němuž docházelo při jeho zvolení, a po celé měsíce odsunoval závažné záležitosti, protože si vzal do hlavy, že se zdecimuje vyšetřováním průběhu voleb. Jediný lék, který dosud proti podplácení, zastrašování a korupci vynalezl bezúhonný Johnny*, je odnímání volebního práva anebo, ještě častěji, zmenšování volebních obvodů. A není pochyby, že kdyby se mu podařilo zmenšit tyto obvody tak, že by se tam vešel jen on, pak by mohla anglická oligarchie získávat hlasy bez obtíží a bez výdajů, které má s jejich kupováním. Rezoluce pana Berkeleyho byla zamítnuta spojenými hlasy toryů a whigů, protože tu byl v sázce jejich společný zájem: udržet si místní vliv na vypověditelné pachtýře, drobné obchodníky a ostatní, kdo jsou závislí na majiteli půdy. „Kdo odevzdává pachtovné, musí zároveň s ním odevzdat i svůj hlas," taková je dávná zásada slavné anglické ústavy.

Minulou sobotu „Press"[128], nový týdeník, který je pod vlivem

* — ironická přezdívka Johna Russella. *(Pozn. red.)*

pana Disraeliho, prozradil anglické veřejnosti toto zajímavé odhalení:

„Začátkem jara oznámil baron Brunnov lordu Clarendonovi, jaké požadavky hodlá ruský imperátor předložit Portě; baron přitom prohlásil, že to oznamuje proto, aby se vyjasnil postoj Británie k této otázce. Lord Clarendon neměl žádné námitky a ani v nejmenším neodsoudil chystaný kurs. Ruský diplomat oznámil svému imperátorovi, že Anglie se nehodlá stavět nepříznivě k jeho záměrům vůči Zlatému rohu."

V odpověď na toto těžké obvinění, s nímž přišel pan Disraeli, byl včera v „Times" uveřejněn pečlivě promyšlený oficiální článek, pocházející z ministerstva zahraničních věcí, který však podle mého názoru toto obvinění spíš potvrzuje, než vyvrací. „Times" tvrdí, že si na začátku jara, před příjezdem knížete Menšikova do Cařihradu, baron Brunnov stěžoval lordu Johnu Russellovi, že Porta zrušila výsady poskytované podle smlouvy pravoslavnému duchovenstvu, a lord John Russell, domnívaje se, že se tato otázka týká jen svatých míst, vyslovil s carovými plány souhlas. „Times" jsou však zároveň nuceny přiznat, že po příjezdu knížete Menšikova do Cařihradu a poté, kdy lorda Johna Russella vystřídal ve funkci ministra zahraničních věcí lord Clarendon, poskytl baron Brunnov lordu Clarendonovi novou informaci, „jejímž cílem bylo objasnit smysl instrukcí, jež mu byly dány, a některých výrazů použitých v pověřovacích listinách, které kníže Menšikov odevzdal jménem ruského imperátora sultánovi". Přitom „Times" přiznávají, že „lord Clarendon souhlasil s požadavky, které mu baron Brunnov oznámil". Je zřejmé, že tato druhá informace obsahovala o něco víc, než bylo oznámeno lordu Johnu Russellovi. Prohlášením uveřejněným v „Times" není tedy otázka ještě vyřízena. Buď se ukáže, že baron Brunnov je diplomatický šejdíř, nebo že vážení lordové Clarendon a Aberdeen jsou zrádci. Nu, uvidíme.

Možná, že Vaše čtenáře bude zajímat tento dokument týkající se východní otázky, který byl nedávno uveřejněn v jednom londýnském listu. Je to proklamace vydaná arménským knížetem, který nyní žije v Londýně, a rozšiřovaná mezi arménským obyvatelstvem v Turecku:

„Lev, z milosti boží vladař Arménie atd., Arménům v Turecku:
Milovaní bratři a věrní krajané! Vyjadřujeme svou vůli a plamennou

touhu, abyste do poslední kapky krve hájili svou zemi a sultána proti severnímu tyranovi. Mějte na paměti, drazí bratři, že v Turecku nejsou knuty, že Turci vám netrhají nozdry a nemrskají vaše ženy ani tajně, ani veřejně. Pod vládou sultána vzkvétá lidskost, pod vládou severního tyrana není nic než ukrutnosti. Proto se odevzdejte do vůle boží a odvážně bojujte za svobodu své země a za svého nynějšího panovníka. Strhněte své domy a stavějte z nich barikády; nemáte-li zbraně, rozbíjejte své domácí nářadí a braňte se jím. Nechť Pán vás provází na cestě slávy. Mým jediným štěstím bude bojovat ve vašich řadách proti utlačovateli vaší země a vaší víry. Kéž bůh nakloní srdce sultánovo, aby schválil mou výzvu, neboť pod jeho vládou se uchovává čistota našeho náboženství, zatímco pod vládou severního tyrana bude zkaženo. Mějte konečně na mysli, bratři, že v žilách toho, jenž se k vám nyní obrací, koluje krev dvaceti králů, krev hrdinných Lusignanů, obránců naší víry. A my vás vyzýváme: braňme svou víru a její čistotu až do poslední kapky krve."

Lord Stanley oznámil 13. t. m. dolní sněmovně, že při druhém čtení návrhu zákona o Indii (23. t. m.) předloží tuto rezoluci:

„Podle názoru sněmovny je zapotřebí dalších informací, aby parlament mohl schválit zákony, které by přispěly k vytvoření trvalé správy Indie. V tomto pozdním období zasedání by nebylo vhodné provádět jakákoli opatření, která by porušila nynější systém, a přitom by nemohla být považována za konečné řešení."

Avšak v dubnu 1854 skončí platnost charty Východoindické společnosti, bude tedy zapotřebí něco učinit, ať už v tom či onom směru. Vláda by si přála trvalé zákonodárné opatření, tj. obnovení charty na dalších dvacet let. Manchesterská škola by si přála odložit jakákoli zákonodárná opatření a prodloužit platnost charty nanejvýš o jeden rok. Vláda prohlásila, že trvalá zákonodárná opatření jsou nezbytná pro „dobro" Indie. Manchesteriáni namítli, že to není možné pro nedostatek informací. „Dobro" Indie právě tak jako nedostatek informací jsou pouhé záminky. Vládní oligarchie si chtěla, ještě než se sejde reformovaný parlament, zajistit na úkor Indie své vlastní „dobro" na dalších dvacet let. Manchesteriáni by si přáli, aby se v nereformovaném parlamentě, kde nemají vyhlídky na prosazení svých názorů, nepřijímala žádná zákonodárná opatření. Koaliční vláda nyní v rozporu se svými dřívějšími prohlášeními, ale v plné shodě se svým obyčejem obcházet obtíže, navrhla prostřednictvím sira Charlese Wooda něco, co vypadá jako zákonodárné opatření; přitom si však netroufala navrhnout obnovení charty na nějakou určitou dobu, nýbrž doporučila, aby problém

byl „uzavřen" tak, aby jej parlament mohl otevřít, kdykoli by se k tomu rozhodl. Kdyby byly vládní návrhy přijaty, neznamenalo by to obnovení Východoindické společnosti, nýbrž jen dočasné prodloužení její existence. Ve všech ostatních směrech mění vládní návrh soustavu indické správy jen naoko, a jako jedinou závažnější novinku, která by měla být zavedena, doporučuje doplnění několika nových guvernérů, ačkoli dlouholeté zkušenosti ukázaly, že ty části Východní Indie, které jsou spravovány pouhými pověřenci (commissioners), prospívají mnohem lépe než ty, které byly obdařeny nákladným přepychem guvernérů a jejich rad. Tento nápad whigů, ulehčit vyčerpaným zemím jejich břímě tím, že budou zatíženy novými sinekurami pro zchudlé šlechtice, připomíná období staré Russellovy vlády, kdy si whigové zčistajasna uvědomili, v jaké duchovní bídě žijí na Východě hinduisté i muslimové, a rozhodli se pomoci jim tím, že vyšlou do Indie několik *nových biskupů*, zatímco toryové, když byli u moci, nikdy ani nepomysleli na to, že by jeden biskup nestačil. Hned jak bylo toto rozhodnutí přijato, přišel sir John Hobhouse, tehdejší whigovský předseda Kontrolního úřadu, na to, že má příbuzného, který by se skvěle hodil za biskupa. Tomu pak byla okamžitě svěřena jedna diecéze. „V takovýchto případech," poznamenává jeden anglický publicista, „kdy je míra až příliš přesná, lze opravdu těžko určit, zda byla dělána bota na nohu nebo noha na botu." Podobně lze říci o nápadu sira Charlese Wooda, že by bylo velmi obtížné určit, zda jsou vyhledáváni noví guvernéři pro indické provincie, nebo indické provincie pro nové guvernéry.

Ať je tomu jakkoli, koaliční vláda se domnívala, že vyhověla všem požadavkům, když ponechala parlamentu pravomoc kdykoli změnit navrhovaná opatření. Naneštěstí však vystoupil toryovec lord Stanley se svou rezolucí, která byla ihned po svém vyhlášení hlučně uvítána „radikální" opozicí. Rezoluce lorda Stanleyho je však plná rozporů. Na jedné straně odmítá vládní návrh proto, že sněmovna potřebuje další informace, než bude moci schválit zákony trvalé platnosti. Na druhé straně jej odmítá proto, že nepřináší trvalá opatření, nýbrž jen mění platná ustanovení, aniž tyto změny považuje za konečné řešení. Konzervativci jsou ovšem proti návrhu proto, že obsahuje vůbec nějakou změnu. Radikálové jsou proti

němu proto, že neobsahuje změnu opravdovou. Lord Stanley našel v nynějších koaličních dobách formuli, v níž jsou protikladné názory na tuto otázku sloučeny proti názoru vládnímu. Koaliční vláda se tváří, že je jata spravedlivým hněvem nad takovou taktikou, a její orgán „Chronicle" se rozhořčuje:

„Jako stranický manévr je předložený návrh na odročení naprosto rozbíječský a nečestný ... Byl předložen jen proto, aby přiměl některé přívržence vlády ke slibu, že se v této dílčí otázce budou distancovat od těch, s nimiž obvykle jednají ve shodě."

Obavy ministrů jsou patrně opravdu vážné. Dnešní „Chronicle" se k této otázce znovu vrací:

„Hlasování o návrhu lorda Stanleyho rozhodne pravděpodobně o osudu návrhu zákona o Indii; je proto *krajně naléhavé*, aby ti, kdo si uvědomují *důležitost* okamžitého vydání zákona, vynaložili všechno úsilí na posílení vlády."

Naproti tomu v dnešních „Times" čteme:

„Osud vládního návrhu zákona o Indii se zřetelněji vyhranil... Pro vládu je nebezpečné, že námitky lorda Stanleyho se plně shodují se závěry veřejnosti. Každé slovo tohoto pozměňovacího návrhu je drtivým argumentem proti vládě."

V některém z příštích článků* vysvětlím, jaké stanovisko zaujímají k indické otázce jednotlivé strany ve Velké Británii a jaký prospěch může přinést ubohým Indům toto handrkování aristokratů, plutokratů a průmyslových magnátů o zlepšení jejich údělu.

Napsal K. Marx 17. června 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3809 z 1. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek str. 175–183. *(Pozn. red.)*

K. MARX

TURECKO A RUSKO. – SHOVÍVAVOST ABERDEENOVY VLÁDY VŮČI RUSKU. – ROZPOČET. – POPLATEK Z NOVINOVÝCH PŘÍLOH. – KORUPCE V PARLAMENTĚ

Londýn, v úterý 21. června 1853

V roce 1828, kdy se Rusku naskytla možnost rozpoutat proti Turecku válku a ukončit ji drinopolskou smlouvou, jíž si podrobilo celé východní pobřeží Černého moře, od Anapy na severu až k Poti na jihu (s výjimkou Čerkeska), a zmocnilo se ostrovů v dunajské deltě, fakticky odtrhlo Moldavsko a Valašsko od Turecka a dostalo je pod svou svrchovanost — tehdy byl britským ministrem zahraničních věcí lord Aberdeen. V roce 1853 je právě tento Aberdeen v čele „sdružené vlády"[129] téže země. Tento prostý fakt vysvětluje, proč Rusko zaujalo ve svém nynějším konfliktu s Tureckem a s Evropou tak zpupný postoj.

Ve svém posledním článku jsem se zmínil o tom, že hnidopišská, zchytralá a úskočná argumentace čtvrtečních „Times" nebude asi s to utišit bouři rozpoutanou odhalením listu „Press" o tajných jednáních mezi Aberdeenem, Clarendonem a baronem Brunno-

vem.* „Times" byly tehdy nuceny v polooficiálním článku přiznat, že lord Clarendon skutečně vyslovil souhlas s požadavky, jež se Rusko chystalo předložit Portě, tvrdily však, že tak, jak zněly v Londýně, měly tyto požadavky zcela jiný tón, než když byly skutečně předloženy v Cařihradu, ačkoli dokumenty, s nimiž baron Brunnov seznámil britského ministra, byly prý „*doslovné výňatky*" z instrukcí daných knížeti Menšikovovi. Už v sobotu však „Times" svá tvrzení odvolaly — zřejmě na zákrok ruského vyslanectví — a daly baronu Brunnovovi osvědčení o dokonalé „poctivosti a důvěryhodnosti". Včerejší „Morning Herald" se táže, „zda snad Rusko neposlalo falešné instrukce i baronu Brunnovovi, aby zmátlo britského ministra". Mezitím však vyšly najevo další skutečnosti, které zkorumpovaný denní tisk pečlivě tajil před veřejností. Tato odhalení naprosto vylučují podobný výklad a dokazují, že všechna odpovědnost padá na „sdruženou vládu"; úplně by stačila k tomu, aby lord Aberdeen a lord Clarendon byli pohnáni k odpovědnosti kterýmkoli parlamentem kromě nynějšího, který je pouhým neduživým výplodem mrtvých volebních obvodů, uměle oživovaných bezpříkladným úplatkářstvím a zastrašováním.

Tvrdí se, že lord Clarendon prý dostal zprávy, jimiž byl informován, že záležitost svatých míst *není jedinou otázkou*, která zajímá ruského knížete**. Tyto zprávy se týkaly i stěžejní otázky, totiž problému pravoslavného obyvatelstva v Turecku a toho, jaký je vztah ruského cara k němu podle některých smluv. Všechny tyto body byly projednány a Rusko výslovně prohlásilo, jak hodlá postupovat — jeho záměry se shodovaly s tím, co bylo podrobně vyloženo v návrhu konvence ze 6. května[130]. Lord Clarendon se souhlasem lorda Aberdeena proti tomuto postupu nevyslovil námitky, ani od něho Rusko nijak neodrazoval. Zatímco v Londýně byla takováto situace, poslal Bonaparte své loďstvo k Salamíně, veřejné mínění začalo vyvíjet nátlak na parlament, ministři byli v obou sněmovnách interpelováni, Russell se zavázal hájit integritu a nezávislost Turecka a kníže Menšikov v Cařihradě odhodil masku. Teď museli lord Aberdeen a lord Clarendon zasvětit do dosavadního postupu ostatní ministry, a když lord Palmerston, vázán svým dřívějším postojem, prosazoval právě opačnou politiku, koalice se málem zhroutila. Aby zabránil rozpadu svého kabinetu, lord Aberdeen nakonec lordu Palmerstonovi ustoupil a svolil ke společné akci britského a francouzského loďstva v Dardanelách. Ale zároveň, aby splnil své závazky vůči Rusku, uvědomil lord Aberdeen důvěrnou depeší Petrohrad, že nebude obsazení podunajských knížectví Rusy považovat za casus belli*, a „Times" dostaly pokyn, aby připravily veřejné mínění na tento nový výklad mezinárodních smluv. Těmto novinám nelze upřít, že vynaložily značné úsilí, aby dokázaly, že černé je bílé. Tytéž noviny, které neustále tvrdily, že ruský *protektorát* nad pravoslavným obyvatelstvem Turecka nebude mít žádné politické důsledky, začaly najednou dokazovat, že Moldavsko a Valašsko jsou pod dvojí svrchovaností a ve skutečnosti nejsou nedílnou součástí turecké říše a že by jejich obsazení nebylo „v pravém slova smyslu" napadením turecké říše, neboť bukurešťskou a drinopolskou smlouvou byl carovi svěřen protektorát nad jeho souvěrci v podunajských provinciích[131]. Balta-limanská konvence z 1. května 1849[132] stanoví naprosto jednoznačně, že

„1) obsazení těchto provincií, kdyby k němu mělo dojít, by mohlo být uskutečněno jedině spojenými ruskými a tureckými ozbrojenými silami a

2) jediným důvodem k němu by mohly být vážné nepokoje v podunajských knížectvích."

Nyní, kdy se v těchto knížectvích neděje nic mimořádného a kdy kromě toho Rusko naprosto nemá v úmyslu vstoupit tam společně s Turky, ale naopak proti nim, se „Times" ovšem domnívají, že by Turecko mělo mlčky přihlížet k jednostranné ruské okupaci a dodatečně s Ruskem vyjednávat. Kdyby však Turecko neprojevilo dost smířlivosti a považovalo okupaci za casus belli, pak by, podle názoru „Times", Anglie a Francie neměly zaujmout stejné stanovisko; a kdyby to přece jen učinily, pak „Times" doporučují, aby jednaly mírně a rozhodně nevystupovaly vůči Rusku jako válčící mocnosti, ale jen na obranu Turecka jako jeho spojenci.

Tento zbabělý a potměšilý postoj „Times" nelze, myslím, pranýřovat lépe než citováním následujícího výňatku z jejich

* Viz tento svazek, str. 164—165. *(Pozn. red.)*
** — tj. Menšikova. *(Pozn. red.)*

* — důvod k válce. *(Pozn. red.)*

dnešního úvodníku. Je to neuvěřitelná směsice všech těch rozporů, úskoků, předstírání, obav a lâchetés*, z nichž se skládá politika lorda Aberdeena:

„Než Porta sáhne ke krajním opatřením, mohla by, kdyby to uznala za vhodné, protestovat proti okupaci knížectví a s podporou všech evropských mocností by mohla stále ještě vyjednávat. Je věcí turecké vlády, aby ve shodě s vyslanci čtyř mocností rozhodla o tomto významném problému, a zejména o tom, zda je stupeň nepřátelství takový, aby odůvodňoval otevření Dardanel pro cizí válečné lodi podle konvence z roku 1841[133]. Kdyby byla tato věc rozhodnuta kladně a loďstvu byl dán příkaz vplout do úžin, pak by zbývala ještě otevřená otázka, zda tam zasáhneme jako zprostředkující mocnosti, nebo jako válčící strany. Za předpokladu, že by Turecko a Rusko byly ve válečném stavu a cizím válečným lodím by bylo dovoleno vplout, protože by nastal casus foederis** (!), nemusely by nutně působit jako lodi válčící strany a měly by daleko větší zájem na udržení statutu zprostředkujících mocností, neboť nebyly vyslány, aby vedly válku, nýbrž aby jí zabránily. Pro takové opatření se ještě nemusíme stát hlavními účastníky zápasu."

Všechny úvodníky „Times" se minuly účinkem. Žádný jiný list nechtěl jít v jejich stopách, žádný jim nesedl na lep; dokonce i vládní listy „Morning Chronicle", „Morning Post", „Globe" a „Observer" zaujímají docela jiné stanovisko, které má zvučný ohlas na druhé straně Kanálu, kde jen legitimistický list „Assemblée nationale"[134] předstírá, že v obsazení podunajských knížectví nespatřuje casus belli.

Neshody v táboře koaliční vlády byly tak před veřejností prozrazeny hlučnými neshodami v jejích tiskových orgánech. Palmerston naléhavě žádal vládu, aby považovala obsazení Moldavska a Valašska za vyhlášení války, a whigové a pseudoradikální členové „sdružené vlády" ho v tom podporovali. Lordu Aberdeenovi, který se domníval, že Rusko nebude operovat v Dardanelách, nýbrž v podunajských knížectvích, a jen proto svolil ke společné akci francouzské a anglické flotily, byl nyní vzat všechen „vítr z plachet". Existence vlády byla znovu v sázce. Nakonec, když byl Palmerston na důtklivé naléhání lorda Aberdeena užuž ochoten vyslovit nevrlý souhlas s tím, aby se Rusku nebránilo v obsazení

* — špinavostí. *(Pozn. red.)*
** — doslova „případ spojenectví", tj. okamžik, kdy mají nabýt platnosti spojenecké závazky. *(Pozn. red.)*

knížectví, přišla najednou z Paříže zpráva, že se Bonaparte rozhodl považovat tento čin za casus belli. Zmatek tak dosáhl vrcholu.

Nuže, je-li to všechno pravda, a jak známe minulost lorda Aberdeena, nemáme důvod o tom pochybovat, je tím odhaleno celé tajemství rusko-turecké tragikomedie, která po měsíce zaměstnávala Evropu. Teď je jasné, proč lord Aberdeen nechtěl, aby britské loďstvo odplulo od Malty. Teď chápeme, proč dostal plukovník Rose důtku za své rezolutní počínání v Cařihradě, pochopíme vyzývavé chování knížete Menšikova a heroickou neústupnost carovu, který považoval anglické vojenské demonstrace za pouhou frašku a byl by uvítal, kdyby byl mohl nejen bez překážek obsadit Moldavsko a Valašsko a odejít tak ze scény jako pán situace, ale provést také své každoroční velké manévry na účet sultánových poddaných. Domníváme se, že vypukne-li válka, bude to proto, že Rusko zašlo příliš daleko, než aby mohlo ustoupit bez újmy na své cti, a co je hlavní, domníváme se, že si Rusko tolik troufalo prostě proto, že po celou tu dobu spoléhalo na shovívavost Anglie.

Velmi dobře to vystihuje výňatek z posledního „Angličanova" článku o koaliční vládě:

„Koalice se otřásá při každém závanu větru od Dardanel. Obavy dobráka Aberdeena a žalostná neschopnost Clarendonova povzbuzovaly Rusko a způsobily nynější krizi."

Z Turecka došly tyto nejnovější zprávy: Turecký vyslanec v Paříži dostal telegraficky přes Zemun zprávu z Cařihradu, že Porta odmítla poslední ruské ultimátum[135] a zaujala tak stanovisko vyložené v memorandu odevzdaném velmocem. Marseillský „Sémaphore"[136] oznamuje, že podle zpráv ze Smyrny zajali Rusové na Černém moři dvě turecké obchodní lodi, že však zároveň kavkazské kmeny zahájily generální tažení proti Rusům. Šámil prý při něm dobyl skvělého vítězství a ukořistil nejméně 23 děl.

Gladstone nyní oznámil, že mění své návrhy pokud jde o dávku z inzerátů. Aby si zajistil podporu „Times", navrhoval původně zrušení poplatků z příloh obsahujících jen inzeráty. Nyní, postrašen postojem veřejnosti, navrhuje, aby nebyla zdaňována první příloha, kdežto za druhou přílohu aby se platilo ½ penny. Lze si představit, jak zuřily „Times", které podle tohoto pozměněného návrhu získají

ročně místo 40 000 liber št. jen 20 000 liber št., když se tím navíc ještě otvírá trh pro jejich konkurenty. Tento velmi důsledný list, který do posledního dechu hájí zdaňování vědomostí, tedy i dávku z inzerátů, se nyní staví proti kolkovnému z příloh. Nemusí však zoufat. Jestliže vláda, když prosadila většinu rozpočtu, nepovažuje už za nutné předcházet si „Times", nebudou manchesteriáni, až si zajistí svůj podíl na rozpočtu, už potřebovat vládu. Toho se vláda obává, a právě tato obava je příčinou, proč se rozprava o rozpočtu vleče po celou dobu zasedání. Pro vyrovnávací spravedlnost pana Gladstona je příznačné, že zatímco na jedné straně snižuje dávku z novinových inzerátů z 1 šilinku 6 pencí na 1 šilink 3 pence, navrhuje na druhé straně, aby byla zdaněna oznámení o vycházejících knihách uveřejňovaná na zadních stránkách téměř všech knih a časopisů, a z každého se platilo 6 pencí.

Dnes večer se bude dolní sněmovna zabývat dvěma případy úplatkářství. Během nynějšího zasedání pracovalo 47 volebních výborů, z nichž 4 stále ještě zasedají a 43 skončilo své vyšetřování zjištěním, že většina poslanců, kteří byli zbaveni mandátů, se dopustila úplatkářství. Abychom ukázali, jaké úctě se těší u veřejnosti tento parlament, dítko korupce a otec koalice, postačí, ocitujeme-li tato slova z dnešního „Morning Herald":

„Jestliže nejasnost cílů a záměrů a ještě víc záchvaty vrávoravosti a třaslavosti jsou příznakem nemohoucnosti, pak je třeba doznat, že nynější parlament, ač pouhé šestiměsíční děcko, prožívá už období stařecké dětinskosti. Už nyní se scvrkl a rozpadl na malé hrstky bezduchých a bezúčelných klik."

Napsal K. Marx 21. června 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3814 z 8. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VÝCHODOINDICKÁ SPOLEČNOST, JEJÍ HISTORIE A VÝSLEDKY JEJÍ ČINNOSTI

Londýn, v pátek 24. června 1853

Rozprava o návrhu lorda Stanleyho, podle něhož se má se schválením zákona o Indii vyčkat, byla odročena na dnešní večer. Poprvé od roku 1783 se indická otázka stala v Anglii otázkou vládní. Čím to?

Skutečný počátek Východoindické společnosti lze datovat teprve od roku 1702, kdy se různé společnosti, které si činily nárok na monopol obchodu s Východní Indií, sloučily v jedinou společnost. Do té doby byla sama existence původní Východoindické společnosti několikrát ohrožena, jednou, za Cromwellova protektorátu, byla její činnost na celá léta přerušena, jednou, za vlády Viléma III., jí hrozilo, že bude zásahem parlamentu definitivně rozpuštěna. Teprve když se tento holandský princ dostal k moci, když se whigové stali správci důchodů britského impéria, když vznikla Anglická banka, když v Anglii pevně zakotvil ochranářský systém a když byla definitivně nastolena rovnováha sil v Evropě, uznal parlament existenci Východoindické společnosti. Toto období zdánlivé svobody bylo ve skutečnosti obdobím monopolů, které nebyly vytvořeny královskými dekrety jako za dob Alžběty a Karla I.,

ale byly uznány za zákonné a národní schválením parlamentu. Tato epocha v dějinách Anglie se v podstatě velmi podobá epoše Ludvíka Filipa ve Francii, kdy stará pozemková aristokracie byla poražena a buržoazie mohla zaujmout její místo jedině pod praporem plutokracie čili „haute finance"*. Východoindická společnost vyloučila prostý lid z obchodu s Indií v téže době, kdy jej dolní sněmovna vyloučila z parlamentního zastoupení. V tomto případě, stejně jako v mnoha jiných, je první rozhodné vítězství buržoazie nad feudální aristokracií provázeno ostrou reakcí proti lidu. Nejednoho lidového publicistu, jako třeba Cobbetta, to přimělo, aby hledal svobodu pro lid spíše v minulosti než v budoucnosti.

Unie mezi konstituční monarchií a monopolními finančními kruhy, mezi Východoindickou společností a „slavnou" revolucí z roku 1688 byla podporována touž silou, která ve všech dobách a všech zemích spojovala a slučovala liberální kapitál a liberální dynastie, silou korupce, která je hlavní hnací silou konstituční monarchie, andělem strážným Viléma III. a démonem zkázy Ludvíka Filipa. Už v roce 1693 vyšlo při parlamentním vyšetřování najevo, že roční výdaje Východoindické společnosti v rubrice „dary" vlivným osobám, které před revolucí zřídkakdy překročily 1200 liber št., dosáhly částky 90 000 liber št. Vévoda z Leedsu byl obviněn, že přijal úplatek 5000 liber št., a sám ctnostný král byl usvědčen, že přijal 10 000 liber št. Kromě těchto přímých úplatků vytlačovala Východoindická společnost konkurenční společnosti také tím, že poskytovala vládě obrovské úvěry na velmi nízký úrok a že si kupovala ředitele konkurenčních společností.

Moc, kterou Východoindická společnost, podobně jako Anglická banka, získala podplácením vlády, musela být, stejně jako tomu bylo u Anglické banky, udržována dalšími úplatky. Pokaždé, když jí měl monopol vypršet, mohla dosáhnout obnovení své charty jedině novými úvěry a novými dary vládě.

Události sedmileté války přeměnily Východoindickou společnost z mocnosti obchodní v mocnost vojenskou a teritoriální.[137] Tehdy byly položeny základy dnešní britské říše na Východě. Tehdy

* — finančních magnátů. *(Pozn. red.)*

stouply akcie Východoindické společnosti na 263 liber št. a byly vypláceny 12½procentní dividendy. Tehdy se však také vynořili noví nepřátelé Společnosti, nikoli už v podobě konkurenčních společností, nýbrž v podobě konkurujících ministrů a konkurujícího národa. Poukazovalo se na to, že Společnost dobyla území s pomocí britského loďstva a britské armády a že žádný britský poddaný nemůže mít svrchovanou moc nad nějakým územím nezávisle na koruně. Ministři i národ požadovali v té době svůj podíl na „pohádkových pokladech", které podle jejich představ Společnost při posledních výbojích získala. Společnost se zachránila jen dohodou uzavřenou v roce 1767, podle níž se zavázala platit státu 400 000 liber št. ročně.

Ale Východoindická společnost, místo aby dohodu plnila, dostala se do finančních obtíží a nejenže neplatila daně anglickému národu, nýbrž žádala naopak na parlamentu peněžní výpomoc. V důsledku tohoto kroku došlo k podstatným změnám v chartě Společnosti. Když se záležitosti Společnosti ani za nových podmínek nezlepšovaly a když Anglie zároveň ztratila své kolonie v Severní Americe, pociťovala se stále víc nutnost získat velkou koloniální říši někde jinde. V roce 1783 usoudil důvtipný Fox, že nadešla vhodná doba, aby předložil návrh svého proslulého zákona o Indii, v němž se doporučovalo zrušit ředitelskou radu a akcionářskou radu a svěřit celou správu Indie sedmi pověřencům jmenovaným parlamentem. Ale slabomyslný král* ovlivnil tehdy sněmovnu lordů natolik, že Foxův zákon byl zamítnut, tehdejší koaliční vláda pana Foxe a lorda Northe byla kvůli němu svržena a do čela vlády byl postaven známý Pitt. V roce 1784 dosáhl Pitt v obou sněmovnách schválení zákona, podle něhož se zřizoval Kontrolní úřad, skládající se ze šesti členů tajné rady, kteří měli

„zkoumat, přešetřovat a kontrolovat všechny akce, operace a záležitosti, které se tak nebo onak týkají civilní a vojenské správy území a držav Východoindické společnosti nebo příjmů, které z nich plynou".

Historik Mill k tomu poznamenává:

„Vyhlášení tohoto zákona sledovalo dvojí záměr. Aby se čelilo námitkám, že je snaha dosáhnout stejného cíle, který byl ve Foxově návrhu označován za

* — tj. Jiří III. *(Pozn. red.)*

mrzký, bylo třeba, aby rozhodující moc *naoko* zůstávala v rukou ředitelů. V zájmu vlády bylo třeba, aby jim *ve skutečnosti* byla všechna moc odňata. Pitt dokazoval, že jeho návrh se liší od návrhu jeho soupeře právě v tom, že Fox prý chtěl skoncovat s pravomocí ředitelů, kdežto on se jí téměř nedotýká. Podle Foxova zákona by moc přešla otevřeně do rukou ministrů. Podle Pittova zákona tam přecházela tajně a podvodně. Foxův zákon odevzdával moc Společnosti pověřencům jmenovaným parlamentem. Pittův zákon odevzdával moc pověřencům jmenovaným králem."[138]

Léta 1783 a 1784 byla tedy první a dosud jediná, kdy se otázka Indie stala otázkou vládní. Když byl Pittův zákon schválen, byla charta Východoindické společnosti obnovena a indická otázka na dvacet let odsunuta. V roce 1813 byly však všechny politické otázky zatlačeny do pozadí válkou proti jakobínům a v roce 1833 právě schváleným zákonem o reformě.[139]

To je tedy hlavní příčina, proč se indická otázka nestala velkou politickou otázkou ani před rokem 1784, ani po něm. Do roku 1784 si totiž Východoindická společnost ještě nevydobyla svou existenci a nezískala vliv, po roce 1784 se oligarchie zmocnila všech práv Společnosti, která si mohla přisvojit, aniž zároveň přejímala odpovědnost; a v poslední době, v letech 1813 a 1833, právě ve chvílích, kdy měla být charta Společnosti obnovena, byl všechen anglický lid zaměstnán jinými, nadmíru důležitými problémy.

Nyní se na tuto otázku podíváme z jiného hlediska. Východoindická společnost se nejprve snažila zřizovat jen faktorie pro své agenty a skladiště pro své zboží. K jejich ochraně vybudovala několik pevností. Třebaže už v roce 1689 pomýšlela na to, že by v Indii měla být vytvořena územní država a že by se důchod z ovládnutého území mohl stát jedním ze zdrojů jejích příjmů, získala do roku 1744 jen několik nevýznamných oblastí kolem Bombaje, Madrásu a Kalkaty. Válka, která nato vypukla v Karnátaku, přinesla Společnosti po řadě bojů faktickou svrchovanost nad touto částí Indie. Mnohem významnější výsledky měla válka v Bengálsku a Clivova vítězství. Vynesla jí skutečnou okupaci Bengálska, Biháru a Urísy. Koncem osmnáctého století a v prvních letech našeho století následovaly války s Tipú Sáhibem,[140] které znamenaly další rozmach moci a rozšíření subsidiárního systému.[141] V druhém desetiletí devatenáctého století byla konečně dobyta první vhodná

hranice, totiž indická hranice uvnitř pouště. Teprve tehdy se britská říše dostala na východě k oněm částem Asie, které byly za všech dob sídlem každé silné ústřední moci v Indii. Ale nejzranitelnější bod říše, odkud byla napadána pokaždé, když noví dobyvatelé vyháněli staré, západní hraniční bariéra, dosud v britských rukou nebyla. V době od roku 1838 do roku 1849, za sikhských a afghánských válek, se Britové definitivně zmocnili etnografických, politických i vojenských hranic východoindického kontinentu násilnou anexí Paňdžábu a Sindhu.[142] Tyto državy byly nezbytné k odražení jakékoli síly útočící ze střední Asie a proti postupu Ruska k hranicím Persie. V posledním desetiletí bylo britské území v Indii rozšířeno o 167 000 čtverečních mil s 8 572 630 obyvateli. Pokud jde o vnitřní situaci Indie, byly teď všechny domorodé státy obklíčeny britskými državami, podřízeny tou či onou formou britské svrchovanosti a až na Gudžarát a Sindh odříznuty od mořského pobřeží. Pokud jde o zahraniční vztahy Indie, byl teď s nimi nadobro konec. Jednotné velké angloindické impérium existuje teprve od roku 1849.

Britská vláda vedla tedy pod jménem Společnosti po dvě století válku, než bylo konečně dosaženo přirozených hranic Indie. Nyní chápeme, proč po celou tu dobu všechny strany v Anglii k tomu všemu přihlížely mlčky, i ty, které byly rozhodnuty co nejhlučněji přednášet své pokrytecké mírové tirády, až bude arrondissement* jednotné indické říše dokončeno. Nejprve musely samozřejmě tuto říši získat, aby ji pak mohly vystavit náporu své dotěrné lidumilnosti. Z tohoto hlediska chápeme, proč to v letošním roce 1853 vypadá s indickou otázkou jinak než ve všech dřívějších obdobích, kdy se obnovovala charta.

Podívejme se na věc ještě z jiného hlediska. Zvláštní krizi, kterou prožívá zákonodárství o Indii, pochopíme ještě lépe, připomeneme-li si jednotlivé fáze vývoje britských obchodních vztahů s Indií.

Když Východoindická společnost začínala za vlády královny Alžběty rozvíjet svou činnost, bylo jí povoleno, aby mohla s Indií úspěšně obchodovat, vyvážet ročně 30 000 liber št. ve stříbře, zlatě

* — zaokrouhlování hranic. *(Pozn. red.)*

a cizích mincích. To znamenalo průlom do předsudků tehdejší doby a Thomas Mun byl nucen v „Rozpravě o obchodu mezi Anglií a Východní Indií“[143] vytyčit zásady „merkantilního systému“; doznal tu sice, že drahé kovy jsou jediným skutečným bohatstvím, které může země vlastnit, ale zároveň tvrdil, že jejich vývoz lze bez obav povolit, jestliže *platební bilance* je příznivá pro vyvážející stát. V tomto smyslu dokazoval, že zboží dovážené z Východní Indie se převážně vyváží dál do jiných zemí, z nichž se získává mnohem víc zlata, než ho bylo zapotřebí k zaplacení zboží v Indii. V témž duchu napsal sir Josiah Child „Pojednání, v němž je dokázáno, že obchod s Východní Indií je nejnárodnější ze všech obchodů“.[144] Postupně nabývali stoupenci Východoindické společnosti větší odvahy a lze zaznamenat jako kuriozitu v této podivné indické historii, že indičtí monopolisté byli prvními apoštoly svobodného obchodu v Anglii.

Požadavek parlamentního zásahu ve věci Východoindické společnosti se znovu ozýval, ne už z řad obchodní, nýbrž průmyslové třídy, koncem 17. století a po převážnou část 18. století, kdy se prohlašovalo, že dovoz východoindických bavlněných a hedvábných látek ruinuje ubohé britské průmyslníky. Tento názor vyslovil John Pollexfen ve svém díle „Neslučitelnost anglické a indické průmyslové výroby“, Londýn 1697.[145] Název díla byl překvapivým způsobem potvrzen o půl druhého století později, ale v úplně jiném smyslu. Parlament tehdy zasáhl. Článkem 10 zákona z 11. a 12. roku vlády Viléma III. se zakazovalo nosit vyšívané hedvábí a tištěné nebo barevné kaliko z Indie, Persie a Číny a každé osobě, která by je vlastnila nebo prodávala, se ukládala pokuta 200 liber št. Podobné zákony byly přijaty za Jiřího I., II. a III. po opětovných nářcích britských průmyslníků, kteří se později tvářili tak „osvíceně“. Po převážnou část 18. století se tedy indické výrobky dovážely do Anglie jen pro další prodej na kontinentě, ale z britského trhu byly vyloučeny.

Kromě tohoto parlamentního zásahu do záležitostí Východní Indie, vyvolaného hamižností domácích průmyslníků, pokoušeli se obchodníci z Londýna, Liverpoolu a Bristolu pokaždé, když se jednalo o obnovení charty, zlomit obchodní monopol Společnosti a zajistit si podíl na tomto obchodu, který byl považován za pravý

zlatý důl. V důsledku těchto snah bylo do zákona z roku 1773, prodlužujícího platnost charty Společnosti do 1. března 1814, pojato ustanovení, podle něhož směly soukromé britské osoby vyvážet z Anglie a indičtí zaměstnanci Společnosti dovážet do Anglie téměř všechny druhy zboží. Tento ústupek byl však vázán na tolik podmínek, že vývoz do britské Indie byl soukromým obchodníkům prakticky znemožněn. V roce 1813 už Společnost nebyla s to odolávat nátlaku širokých obchodních kruhů, a tak byl obchod s Indií za jistých podmínek otevřen pro soukromou konkurenci a Společnost si udržela jen monopol obchodu s Čínou. Při obnovování charty v roce 1833 byla konečně zrušena i tato poslední omezení, Společnosti bylo vůbec zakázáno obchodovat, její obchodní charakter byl zrušen a byla jí odňata výsada zakazovat britským občanům pobyt na indickém území.

Mezitím prodělal obchod s Východní Indií velmi vážné změny, které od základu změnily stanovisko, jež k němu různé třídní skupiny v Anglii zaujímaly. Po celé 18. století se bohatství, které plynulo z Indie do Anglie, nezískávalo ani tak obchodem — ten byl poměrně nevýznamný — jako přímým vykořisťováním země a uchvacováním obrovského bohatství, které se pak odvlékalo do Anglie. Po uvolnění obchodu v roce 1813 se obrat s Indií za krátkou dobu víc než ztrojnásobil. Ale to ještě není všechno. Změnil se celý charakter tohoto obchodu. Do roku 1813 byla Indie převážně vývozní zemí, kdežto nyní se stala zemí dovozní; a to tak rychle, že už v roce 1823 klesl devizový kurs z obvyklých 2 šilinků 6 pencí za rupii na 2 šilinky za rupii. Indie, která byla od nepaměti velkou dílnou dodávající bavlněné výrobky do celého světa, byla nyní zaplavena anglickou přízí a bavlněnými látkami. Zatímco indické výrobky se v Anglii nesměly prodávat nebo byl jejich prodej vázán velmi přísnými podmínkami, britské výrobky volně pronikaly do Indie za malé, spíše jen formální clo a ruinovaly kdysi tak proslavené tamější bavlnářské továrny. V roce 1780 bylo dovezeno britské zboží včetně hotových výrobků jen v hodnotě 386 152 liber št., zlato a stříbro v hodnotě 15 041 liber št., a protože celková hodnota britského vývozu v roce 1780 činila 12 648 616 liber št., připadala na obchod s Indií pouze $^1/_{32}$ celého zahraničního obchodu. V roce

1850 dosáhl vývoz z Velké Británie a Irska do Indie hodnoty 8 024 000 liber št.; z toho připadalo jen na bavlněné zboží 5 220 000 liber št., tj. víc než $^1/_8$ celkového britského vývozu a víc než $^1/_4$ všeho britského vývozu bavlněného zboží. Ale výroba bavlněného zboží zaměstnávala nyní $^1/_8$ britského obyvatelstva a tvořila $^1/_{11}$ národního důchodu. Po každé obchodní krizi stále víc rostl prvořadý význam obchodu s Východní Indií pro britské výrobce bavlněného zboží a východoindický kontinent se pro ně stal skutečně nejlepším odbytištěm. Tou měrou, jak bavlnářství nabývalo životní důležitosti pro celé společenské zřízení Velké Británie, nabývala Východní Indie životní důležitosti pro britské bavlnářství.

Do této doby se zájmy plutokracie, která přeměnila Indii ve své panství, zájmy oligarchie, která Indii dobyla svými armádami, a zájmy průmyslových magnátů, kteří ji zaplavili svým zbožím, plně shodovaly. Čím víc se však britský průmysl stával závislým na indickém trhu, tím víc pociťovali průmyslníci nutnost vytvářet v Indii nové výrobní síly místo domácího průmyslu, který předtím zruinovali. Nelze natrvalo zaplavovat zemi zbožím, jestliže se jí neumožní, aby za ně dávala výměnou nějaké výrobky. Britští průmyslníci shledali, že jejich obchod klesá, místo aby se zvyšoval. Za čtyřleté období do roku 1846 se z Velké Británie do Indie vyvezlo za 261 miliónů rupií, za čtyřleté období do roku 1850 pouze za 253 miliónů; z Indie se vyvezlo v prvním období za 274 miliónů rupií a v druhém období za 254 miliónů rupií. Průmyslníci shledali, že v Indii se schopnost konzumovat jejich zboží smrskla na nejnižší možnou míru, že britská Západní Indie spotřebovala na jednoho obyvatele asi za 14 šilinků jejich zboží ročně, Chile za 9 šilinků 3 pence, Brazílie za 6 šilinků 5 pencí, Kuba za 6 šilinků 2 pence, Peru za 5 šilinků 7 pencí, Střední Amerika za 10 pencí, kdežto Indie pouze za 9 pencí. Pak přišla neúroda bavlny ve Spojených státech, která britským výrobcům bavlněného zboží způsobila v roce 1850 ztrátu 11 000 000 liber št. Byli rozhořčeni, že musí spoléhat na Ameriku, když by si mohli opatřit dostatek surové bavlny z Východní Indie. Kromě toho shledali, že při všech pokusech investovat kapitál v Indii narážejí na překážky a obtíže, které jim působí indické úřady. Indie se tak stala kolbištěm v zápase průmyslových kruhů proti plutokracii a oligarchii. Průmyslníci jsou si vědomi, že jejich vliv v Anglii roste, a požadují nyní zničení sil svých protivníků v Indii, rozbití celého zastaralého aparátu indické správy a definitivní odstranění Východoindické společnosti.

A nyní čtvrté a poslední hledisko, z něhož je třeba indickou otázku posuzovat. Od roku 1784 zabředaly indické finance do stále větších obtíží. Státní dluh dnes dosahuje 50 miliónů liber št., zdroje příjmů se ustavičně ztenčují a současně stoupají výdaje. Schodek se stěží vyrovnává vysokými příjmy z daně z opia. Nyní, když Číňané začali sami pěstovat mák, vzniklo nebezpečí, že tento zdroj příjmů zcela zanikne. Celková finanční situace se ještě ztíží výdaji, které si jistě vyžádá nesmyslná barmská válka.[146]

„Situace vypadá tak," praví pan Dickinson, „že ztráta impéria v Indii by ohrozila Anglii krachem, ale i nutnost udržet je napíná naše finanční zdroje až k nebezpečí krachu."[147]

Takové jsou příčiny, proč se indická otázka stala poprvé od roku 1783 otázkou anglickou a otázkou vládní.

Napsal K. Marx 24. června 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3816 z 11. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

INDICKÁ OTÁZKA. — IRSKÉ PACHTÝŘSKÉ PRÁVO

Londýn 28. června 1853

Rozprava k návrhu lorda Stanleyho o Indii, která byla zahájena 23. t. m., pokračovala 24. a pak byla odročena na 27., stále ještě není uzavřena. Až k tomu konečně dojde, pak se hodlám vrátit ke svým poznámkám o indické otázce.

Protože koaliční vláda je závislá na podpoře irské strany a protože všechny ostatní strany, z nichž se skládá dolní sněmovna, jsou tak pěkně vyváženy, že Irové mohou kdykoli sklonit misku vah, kam se jim zlíbí, chystají se konečně určité ústupky irským pachtýřům. „Zákon o právech na základě pachtu (v Irsku)", který dolní sněmovna schválila minulý pátek, obsahuje ustanovení, že po vypršení pachtu dostane pachtýř peněžní náhradu za zlepšení provedená na půdě i mimo ni, přičemž je nový pachtýř bude moci, ale nebude muset za jejich hodnotu převzít; pokud však jde o zlepšení provedená přímo na půdě, má být náhrada za ně stanovena smlouvou mezi vlastníkem půdy a pachtýřem.

Pachtýř vloží do pozemku v té či oné formě svůj kapitál a zlepší tak půdu — buď přímo zavlažením, odvodněním nebo hnojením, nebo nepřímo výstavbou hospodářských budov — a tu přijde majitel a žádá zvýšení pachtovného. Jestliže pachtýř na to přistoupí, musí pak majiteli platit úroky ze svých vlastních peněz. Jestliže odmítne, majitel jej bez okolků vyhodí a nahradí novým

pachtýřem, který je s to platit vyšší pachtovné právě proto, že jeho předchůdce vložil do půdy svůj kapitál; udrží se ovšem jen tak dlouho, dokud nezačne provádět zlepšení na půdě sám a není stejným způsobem vystřídán nebo mu majitel nezhorší podmínky. Tak si mohla třída nehospodařících pozemkových vlastníků přisvojovat nejen práci, nýbrž i kapitál celých generací, zatímco každá generace irských rolníků klesá na sociálním žebříčku tím níž, čím víc úsilí a obětí vynakládá na zlepšování podmínek vlastních a svých rodin. Byl-li pachtýř pilný a podnikavý, byl zdaňován právě za svou píli a podnikavost. Jestliže se naopak stával netečným a nedbalým, byly mu vytýkány „vrozené nectnosti keltské rasy". Nezbývalo mu proto nic jiného než se stát žebrákem — buď se ožebračit pílí, nebo se ožebračit nedbalostí. Aby se čelilo tomuto stavu věcí, bylo v Irsku vyhlášeno „Tenant-Right" — právo pachtýře nikoli na půdu, ale na ta zlepšení, která na této půdě provedl na své útraty a náklady. Podívejme se, jak se „Times" v sobotním úvodníku[148] snaží toto irské „pachtýřské právo" rozbít.

„V podstatě jsou dva systémy zemědělského pachtu. Buď si může pachtýř zpachtovat půdu na určitý počet let, nebo může být jeho držba vypověditelná kdykoli s určitou výpovědní lhůtou. V prvním případě bude zřejmě s to uspořádat a rozvrhnout své výdaje tak, aby se mu všechen nebo téměř všechen užitek vrátil ještě před vypršením pachtovní lhůty. V druhém případě se zdá neméně zřejmé, že nebude riskovat investice, nebude-li mít patřičně zajištěn užitek z nich."

Kde mají majitelé půdy co dělat s třídou velkokapitalistů, kteří mohou svůj kapitál libovolně investovat do obchodu, průmyslu nebo zemědělství, tam nelze pochybovat o tom, že tito kapitalističtí farmáři, ať už zpachtovávají půdu na dlouhou dobu, nebo na neurčitou dobu, dokáží si vždy zajistit „patřičný" užitek ze svých výdajů. Pokud však jde o Irsko, je tento předpoklad naprosto falešný. Na jedné straně je tu nepočetná třída pozemkových monopolistů a na druhé straně velmi početná třída pachtýřů s velmi nepatrným majetkem, který nemohou investovat podle libosti, neboť nemohou investovat do žádného jiného výrobního odvětví než do zemědělství. Jsou proto nuceni stávat se pachtýři bez zaručené pachtovní lhůty (tenants at will). Jakmile se stanou takovýmito pachtýři, vystavují se samozřejmě nebezpečí, že ztratí

s ůj důchod, nebudou-li investovat svůj skrovný kapitál. Jestliže jej investují, aby si důchod zajistili, riskují, že ztratí i svůj kapitál.

„Někdo může namítnout," pokračují „Times", „že po vypršení pachtovní smlouvy zůstane téměř bez výjimky na půdě v té či oné formě něco, co reprezentuje pachtýřův vlastní majetek, a za to že by se mu měla poskytnout náhrada. Na tom je něco pravdy, ale takto vytvářený nárok by mohl být za patřičných společenských podmínek mezi majitelem půdy a pachtýřem snadno urovnán, neboť by přinejmenším mohl být vyhrazen v původní smlouvě. Tvrdíme, že takové uspořádání by mělo být regulováno společenskými podmínkami, neboť jsme přesvědčeni, že tohoto činitele nemůže účinně nahradit žádné parlamentní opatření."

Je samozřejmé, že za „patřičných společenských podmínek" bychom už vůbec nepotřebovali, aby parlament zasahoval do záležitostí irských pachtýřů, právě tak jako bychom „za patřičných společenských podmínek" nepotřebovali zasahování vojáků, policistů a katů. Zákonodárství, soudnictví a ozbrojená moc — to všechno jsou jen výhonky nepatřičných společenských podmínek, zabraňujících takovému uspořádání vztahů mezi lidmi, za jakého by nebylo třeba násilných zásahů třetí svrchované moci. Hodlají snad „Times" hlásat sociální revoluci? Požadují *sociální* revoluci, reorganizaci „společenských podmínek" a tomu odpovídající „uspořádání" místo „parlamentních opatření"? Anglie rozvrátila životní podmínky irské společnosti. Nejprve konfiskovala půdu, pak potlačila průmysl „parlamentními opatřeními" a nakonec zlomila aktivitu a energii irského lidu ozbrojenou silou. A tak Anglie vytvořila ony zrůdné „společenské podmínky", jež umožňují malé *kastě* chamtivých lordíků diktovat irskému lidu podmínky, za nichž se mu povoluje držba půdy a život na ní. Lid je prozatím příliš slabý, než aby mohl tyto „společenské podmínky" změnit revolucí, a proto se dovolává parlamentu, aby je alespoň zmírnil a upravil. „Times" však říkají: „Nikoli, jestliže nežijete v patřičných společenských podmínkách, nemůže vám parlament pomoci." A kdyby se irský lid podle pokynu „Times" zítra pokusil zlepšit své společenské podmínky, pak by „Times" první volaly po bodácích a chrlily špinavé pomluvy o „vrozených nectnostech keltské rasy", jíž chybí anglosaská náklonnost k pokojnému pokroku a zákonnému zlepšování.

„Jestliže majitel půdy záměrně ublíží jednomu pachtýři," praví „Times", „bude tím obtížněji hledat druhého; a protože jeho povoláním je pronajímání půdy, bude pak pro něho mnohem obtížnější půdu pronajmout."

V Irsku je tomu právě naopak. Čím víc majitel půdy ubližuje jednomu pachtýři, tím snáz bude moci utlačovat druhého. Nově nastupující pachtýř se stává prostředkem k ubližování vyhozenému pachtýři a vyhozený pachtýř je prostředkem k potlačení nového. Že postupem času majitel půdy ublíží nejen pachtýři, nýbrž i sobě samému, že ochudí sám sebe, to je nejen pravděpodobné, nýbrž v Irsku je to nepochybná skutečnost, ovšem skutečnost, která je velmi pochybným zdrojem útěchy pro ožebračeného pachtýře.

„Vztahy mezi majitelem půdy a pachtýřem jsou vztahy mezi dvěma obchodníky," praví „Times".

Právě touto petitio principii* je proniknut celý úvodník „Times". Bědný irský pachtýř patří půdě a půda patří anglickému lordovi. Právě tak byste mohli nazvat vztahem mezi dvěma obchodníky vztah mezi lupičem, který vytáhl z kapsy pistoli, a mezi cestujícím, který vytáhl z kapsy peněženku.

„Ve skutečnosti však," říkají „Times", „budou vztahy mezi irskými majiteli půdy a pachtýři brzy změněny mocnějším činitelem, než je zákonodárství. Irský majetek rychle přechází do nových rukou, a bude-li vystěhovalectví pokračovat dosavadním tempem, nastane stejná změna i v obdělávání půdy."

V tom konečně mají „Times" trochu pravdy. Britský parlament odmítá zasahovat ve chvíli, kdy přežilý starý systém přinesl společnou zkázu jak zámožnému statkáři, tak chudému pachtýři. Prvního zničí úder kladívka komise pro správu *zadlužených statků*, druhého vyžene nucená emigrace. To nám připomíná starou historku o marockém sultánovi. Kdykoli došlo k nějaké při mezi dvěma stranami, neznal nikdy „mocnějšího činitele" k vyřešení jejich sporu než popravení obou stran.

„Nic by nezpůsobilo větší zmatek," uzavírají „Times" svůj úvodník o pachtýřském právu, „než takovéto *komunistické rozdělení majetku*. Jedinou osobou, která má právo na půdu, je majitel půdy."

Zdá se, že „Times" jako Epimenides prospaly celou první polovinu století, že nezaslechly nic z prudké kontroverze o nárocích majitele půdy, která po celou dobu probíhala nikoli mezi stoupenci

* — předpokladem toho, co se má dokázat. *(Pozn. red.)*

sociální reformy a komunisty, nýbrž mezi samými politickými ekonomy britské buržoazie. Ricardo, tvůrce moderní politické ekonomie ve Velké Británii, neupíral majitelům půdy „právo", protože byl plně přesvědčen, že jejich nároky se zakládají na faktech, a ne na právu, a že politická ekonomie vůbec nemá co dělat s otázkou práva. Zaútočil však na pozemkový monopol méně honosným, zato však vědečtějším, a proto nebezpečnějším způsobem. Dokázal, že soukromé vlastnictví půdy, na rozdíl od nároků zemědělského dělníka a rolníka-pachtýře, je vztah zcela zbytečný a nesrovnávající se s celou strukturou moderní výroby; že ekonomický výraz tohoto vztahu — pozemkovou rentu — si může s velkým prospěchem přivlastňovat stát; a konečně že zájmy majitele půdy jsou v rozporu se zájmy všech ostatních tříd moderní společnosti. Bylo by zdlouhavé vypočítávat všechny závěry, které Ricardova škola z těchto předpokladů vyvodila proti pozemkovému monopolu. Pro náš účel postačí citovat tři britské ekonomické autority z poslední doby.

Londýnský „Economist", jehož šéfredaktor, pan J. Wilson, je nejen velekněžem svobodného obchodu, nýbrž velekněžem whigovským a není jen whigem, nýbrž i nezbytným přívěskem státní pokladny v každé whigovské nebo koaliční vládě, tento list se snažil v několika článcích dokázat, že přesně řečeno si žádný jednotlivec nebo skupina jednotlivců nemůže z žádného titulu osobovat nárok na výhradní vlastnictví půdy patřící národu.

Pan Newman ve svých „Přednáškách o politické ekonomii" (Londýn 1851), napsaných se záměrným cílem vyvrátit socialismus, říká:

„Nikdo nemá, ani nemůže mít přirozené právo na *půdu*, pokud ji nemá v osobní držbě. Jeho právo se týká pouze užívání půdy, a ničeho jiného. Všechna ostatní práva jsou výtvorem umělého zákona" (nebo parlamentních opatření, jak by to nazvaly „Times") ... „Jestliže se někdy bude nedostávat půdy *k živobytí*, pak bude skoncováno s právem soukromých vlastníků držet ji nadále ve svých rukou."[149]

Tak je tomu právě v Irsku, a pan Newman výslovně potvrzuje oprávněnost požadavků irských pachtýřů, a to v přednáškách k nejvybranějšímu posluchačstvu z britské aristokracie.

V závěru bych ocitoval několik výňatků z díla pana Herberta Spencera „Sociální statika", Londýn 1851, které se rovněž vydává

za úplné vyvrácení komunismu a je uznáváno za nejzevrubnější propracování moderních anglických doktrín svobodného obchodu.

„Nikdo nesmí používat půdy tak, aby bránil ostatním užívat jí podobně. Spravedlnost proto vylučuje vlastnictví půdy, neboť pak by ostatní žili na zemi jen jako trpění hosté. Bezzemci by pak dokonce mohli být právem vyhnáni ze země vůbec... Nikdy nelze předstírat, jako by dnešní nároky na takovéto vlastnictví byly zákonné. Jestliže si to někdo tak představuje, nechť nahlédne do starých kronik. Původní záznamy byly psány spíš mečem než perem. Neověřovali je právníci, nýbrž vojáci; rány byly běžnou mincí, jíž se platilo, a k pečetím se užívalo víc krve než vosku. Mohly takto vzniknout platné nároky? Sotva. A jestliže ne, jak lze potom pohlížet na nároky všech dalších držitelů statků takto nabytých. Vytváří prodej nebo odkaz právní nárok tam, kde dříve neexistoval?... Jestliže jeden převod nemůže takový nárok vytvořit, změní na tom něco okolnost, že bude takových převodů víc? ... A jakým ročním tempem se stávají neplatné nároky platnými? ... Právo celého lidstva na zemský povrch je stále platné přes všechny dokumenty, obyčeje a zákony. Není možné objevit nějaký způsob, jímž by půda přešla do soukromého vlastnictví ... Každodenně popíráme landlordismus svým zákonodárstvím. Co když má být vystavěn průplav, železnice nebo silnice? Nezdráháme se zabrat tolik akrů, kolik je zapotřebí. Nečekáme na souhlas... Požadovaná změna by znamenala pouhou výměnu vlastníků... Místo aby byla vlastnictvím jednotlivců, mohla by být země vlastnictvím velké korporace — společnosti. Místo aby si farmář propachtovával pozemek od jednotlivých vlastníků, propachtovával by si jej od národa. Místo aby platil pachtovné agentu sira Johna nebo Jeho Jasnosti, platil by je zmocněnci nebo zástupci zmocněnce společnosti. Správci statků by byli veřejnými zaměstnanci místo soukromými a pacht by byl jediným způsobem držby půdy... Doveden do nejzazších důsledků je nárok na výhradní držbu půdy projevem despotismu pozemkových vlastníků."[150]

I podle hlediska soudobých anglických politických ekonomů to tedy nejsou uzurpátorští angličtí landlordi, nýbrž irští pachtýři a zemědělští dělníci, kteří jediní mají právo na půdu své rodné země, a „Times" se svým odporem proti požadavkům irského lidu dostávají do přímého protikladu s vědou britské buržoazie.

Napsal K. Marx 28. června 1853
Otištěno v listu „New-York Daily Tribune", čís. 3816 z 11. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

RUSKÁ POLITIKA VŮČI TURECKU.— *DĚLNICKÉ HNUTÍ V ANGLII[151]

Londýn, v pátek 1. července 1853

Od roku 1815 se evropské velmoci ničeho tak nebojí jako porušení statu quo. Avšak jakákoli válka mezi kterýmikoli dvěma z těchto velmocí by tento status quo zvrátila. Proto se mlčky trpělo pronikání Ruska na východ, proto je nikdo nikdy nežádal o nějakou náhradu; muselo jen západním mocnostem poskytnout nějakou, třeba absurdní záminku, aby mohly zůstat neutrální a aby nebyly nuceny zasáhnout proti ruské agresi. Rusko bylo neustále velebeno pro shovívavost a velkomyslnost svého „vznešeného panovníka", který se nejen milostivě uvolil zastírat nepokrytou a nestoudnou podlízavost západních vlád, ale byl dokonce tak velkomyslný, že ukusoval z Turecka kousek po kousku, místo aby je zhltl naráz. Ruská diplomacie si tak zvykla spoléhat se na ustrašenost západních státníků a diplomatické umění v Rusku postupně upadalo do tak dokonalé *šablonovitosti*, že se historie nynějších jednání dá téměř doslova sledovat v análech minulosti.

Jak liché jsou záminky, na kterých Rusko nyní staví, se ukázalo, když sultán* ve svém novém fermanu udělal cařihradskému patriarchovi ve všem, co se týká církve, větší ústupky, než žádal

* — tj. Abdülmedžid. *(Pozn. red.)*

nám car. Ale byla snad „pacifikace Řecka"[152] solidnější záminkou? Když kdysi de Villèle, aby rozptýlil sultánovy* obavy a dokázal dobrou vůli velmocí, navrhl, „aby spojenci především uzavřeli smlouvu, která by osmanské říši zaručovala zachování statu quo", ruský velvyslanec v Paříži** se postavil rozhodně proti tomu a prohlásil, že

„Rusko projevuje *velkomyslnost ve svých vztazích k Portě* a má *bezmeznou úctu* vůči přáním svých spojenců, je však přesto nuceno vyhradit si pouze pro sebe právo řešit své neshody s dívánem; společná záruka poskytnutá osmanské říši, nehledě na to, že by byla neobvyklá a překvapující, by ranila *city jeho panovníka* a porušila by *práva*, kterých Rusko nabylo, a zásady, na nichž jsou tato práva založena."[153]

Rusko nyní požaduje, aby mohlo obsadit podunajská knížectví, aniž by Porta byla oprávněna považovat tento krok za casus belli.

V roce 1827 Rusko požadovalo, aby mu bylo dovoleno „obsadit Moldavsko a Valašsko *jménem tří mocností*".

V manifestu o vyhlášení války z 26. dubna 1828 však Rusko prohlašovalo:

„Naši spojenci nás vždy shledají ochotnými sladit náš postup s jejich postupem při uplatňování londýnské smlouvy[154], vždy připravenými pomáhat v díle, k němuž nás zavazuje naše *náboženství* a naše posvátná úcta k lidstvu, vždy svolnými využít našeho postavení *pouze* k urychlenému plnění smlouvy ze 6. července."

V ruském manifestu z 1. října 1829 se prohlašovalo, že

„Rusku byla vždy cizí jakákoli touha po výbojích a jakékoli expanzívní snahy."

Ruský velvyslanec v Paříži psal v téže době hraběti Nesselrodovi:

„Když carská vláda zkoumala otázku, zda je vhodné pozvednout zbraň proti Portě, mohli snad o naléhavosti tohoto opatření pochybovat ti, kdo dost neuvažovali o *následcích krvavých reforem*, které vládce osmanské říše právě s tak strašlivou ukrutností uskutečnil.

Imperátor prozkoumal turecký systém a Jeho Veličenstvo se přesvědčilo, že tento systém obsahuje zárodek fyzické a morální organizace, kterou dosud neměl. Jestliže byl sultán s to zorganizovat proti nám rozhodnější a spořádanější odpor už nyní, třebaže zatím stačil sotva připravit základy svého nového plánu reforem a zlepšení, na jak tuhý odpor bychom byli narazili, kdyby byl měl čas dát svému plánu důkladnější strukturu. Za nynějšího stavu věcí si můžeme jen blahopřát, že jsme

* — tj. sultána Mahmuda II. *(Pozn. red.)*
** — tj. Pozzo di Borgo. *(Pozn. red.)*

jej napadli dřív, než se nám stal nebezpečnějším, neboť každý odklad by pro nás byl znamenal relativní zhoršení situace a způsobil by nám větší potíže, než na jaké jsme narazili."

Rusko zamýšlí nyní podniknout agresívní akci a až potom o ní jednat. V roce 1829 napsal kníže Liven hraběti Nesselrodovi:

„Omezíme se na obecné problémy, neboť jakákoli zevrubná sdělení o tak delikátní záležitosti by mohla být opravdu nebezpečná, a jakmile začneme s našimi spojenci projednávat články smlouvy s Portou, budou spokojeni jen tehdy, když nabudou *dojmu*, že nás donutili k nenapravitelným obětem. Mír musí být podepsán v našem táboře, a teprve až bude uzavřen, musí se Evropa dovědět o jeho podmínkách. Pak už bude pozdě na námitky a Evropa si klidně nechá líbit to, čemu už nebude moci zabránit."

Rusko už po několik měsíců pod různými záminkami odkládá rozhodný čin, aby mohlo protahovat stav, který není ani válečný, ani mírový, stav, který je pro Rusko snesitelný, pro Turecko však zhoubný. Přesně tak jednalo v období, o němž jsme se právě zmínili. Jak řekl Pozzo di Borgo:

„Naše politika je zaměřena na to, aby se v příštích čtyřech měsících nic nového nestalo, a doufám, že se nám to podaří, *protože lidé většinou dávají přednost vyčkávání;* zato pátý měsíc musí být bohatý na události."

Třebaže car zahrnul tureckou vládu nejhoršími urážkami a nyní vyhrožuje, že si násilím vymůže nejpotupnější ústupky, spustil přesto velký pokřik o svém „přátelství k sultánu Abdülmedžidovi" a o svém přání „zachovat osmanskou říši". Svaluje na sultána „odpovědnost" za to, že odmítá jeho „spravedlivé požadavky", že neustále „zraňuje jeho přátelství a city", že odmítl jeho „nótu" a pohrdl jeho „ochranou".

Roku 1828, když Pozzo di Borgo odpovídal na dotazy Karla X. o neúspěchu ruských vojsk v tažení z tohoto roku, prohlásil, že imperátor by nechtěl hnát válku à l'outrance*, jestliže to nebude nezbytně třeba, a doufal, že sultán využije jeho *velkomyslnosti*, že však tento *pokus* nyní ztroskotal.

Krátce předtím, než se Rusko pustilo do nynějšího sporu s Portou, snažilo se vytvořit všeobecnou koalici kontinentálních mocností proti Anglii v otázce emigrantů, a když se mu tento pokus nepodařil, pokoušelo se o koalici s Anglií proti Francii. Podobně v letech 1826 až 1828 zastrašovalo Rakousko „pruskými ctižádostivými

* — do krajnosti. *(Pozn. red.)*

plány" a zároveň se všemožně snažilo posilovat Prusko a podporovat jeho nároky, aby mu umožnilo stát se protiváhou Rakouska. V nynější cirkulární nótě[155] prohlašuje Bonaparta za jediného rušitele míru pro jeho nároky týkající se svatých míst, ale zároveň se vyjadřuje stylem Pozza di Borgo, který tehdy připisoval

„všechen neklid, který zachvátil Evropu, na vrub knížeti Metternichovi" a snažil se „přesvědčit vévodu z Wellingtonu, aby sám uvážil, že přílišná povolnost vůči vídeňské vládě by byla na újmu jeho vlivu na všechny ostatní, a navléci všechno tak, aby o sblížení mezi Francií a Velkou Británií už neusilovalo Rusko, nýbrž Velká Británie, která předtím odmítla Francii, aby se mohla sblížit s vídeňskou vládou."

Kdyby teď Rusko ustoupilo, bylo by to pro ně velmi pokořující. V přesně stejné situaci se octlo po prvním neúspěšném tažení v roce 1828. Co bylo tehdy jeho hlavním cílem? Odpovězme slovy ruského diplomata:

„Druhé tažení je nezbytné, abychom si zajistili převahu potřebnou pro zdárné vyjednávání. Až k tomuto jednání dojde, musíme být s to diktovat okamžitě a rázně vlastní podmínky... *Bude-li mít* Jeho Veličenstvo *moc učinit víc*, spokojí se s tím, že bude *požadovat méně*. Podle mého názoru musí být k získání takové převahy zaměřeno všechno naše úsilí. *Tato převaha se dnes stala podmínkou naší politické existence* v takové podobě, v jaké ji musíme vytvořit a udržovat v očích celého světa."

Neobává se však Rusko společné akce Anglie a Francie? Zajisté. O prostředcích, které má Rusko k dispozici pro rozbití spojenectví mezi Francií a Anglií, čteme v tajných memoárech objevených za vlády Ludvíka Filipa:

„Kdyby došlo k válce, v níž by se Anglie spojila s Francií, nemělo by Rusko naději na úspěch, pokud by toto spojenectví nebylo rozbito; alespoň Anglie by musela přislíbit svou neutralitu v kontinentálním konfliktu."

Otázka je: Věří Rusko ve společnou akci Anglie a Francie? Citujeme opět ze zpráv Pozza di Borgo:

„Od doby, kdy myšlenka na zánik turecké říše ustoupila do pozadí, je nepravděpodobné, že by britská vláda riskovala všeobecnou válku, aby sultánovi umožnila vyhnout se tomu či onomu ústupku. Zejména to bude nepravděpodobné na začátku chystaného tažení, kdy všechno bude ještě nejasné a nejisté. Tyto úvahy by svědčily o tom, že nemáme důvod obávat se otevřené roztržky s Velkou Británií, neboť Británie se pravděpodobně spokojí s tím, že poradí Portě, aby požádala o mír, a nabídne jí přátelské služby při jednání, jestliže k němu dojde; nepůjde však dál, jestliže sultán odmítne nebo my nepovolíme."

A pokud jde o Nesselrodův názor na „dobráka" Aberdeena,

ministra z roku 1828 a ministra z roku 1853, bude dobře citovat tento výňatek ze zprávy knížete Livena:

„Lord Aberdeen mě v rozhovoru znovu ujistil, že Anglie nikdy nezamýšlela vyhledávat spory s Ruskem, že se však obává, že postoj anglické vlády v Petrohradě dobře nechápou; on se tak prý dostal do choulostivé situace. Veřejné mínění se může každou chvíli hrozivě obrátit proti Rusku. Britská vláda mu nemůže stále *čelit*, a bylo by nebezpečné dráždit veřejnost otázkami, jež se tak těsně dotýkají nacionálních předsudků. Naproti tomu prý můžeme s plnou důvěrou spoléhat na přátelský postoj anglické vlády, která proti podobným tendencím bojuje."

Jediné, co na nótě pana Nesselroda z 11. června udivuje, není „nestoudná směsice tvrzení vyvrácených činy a výhrůžek zahalených do květnatých frází", nýbrž přijetí, jakého se ruským diplomatickým nótám dostává v Evropě poprvé. Místo obvyklé úcty a obdivu vyvolávají ruměnec studu za minulost a neuctivý posměch západního světa nad touto nestoudnou směsicí nároků, rafinovanosti a pravého barbarství. A to Nesselrodova cirkulární nóta a „ultimatissimum" z 16. června nejsou o nic horší než tolik obdivovaná mistrovská díla Pozza di Borgo a knížete Livena. Šéfem ruské diplomacie je dnes jako tehdy hrabě Nesselrode.

Koluje žertovná historka o dvou perských přírodovědcích, kteří zkoumali medvěda. Jeden z nich takové zvíře ještě nikdy neviděl a zeptal se, zda tento živočich rodí živá mláďata nebo klade vejce. Druhý, který byl lépe informován, na to odpověděl: „Tohle zvíře je schopno všeho." Ruský medvěd je nepochybně schopen všeho, dokud je si vědom, že ostatní zvířata, s nimiž má co dělat, nejsou schopna ničeho.

En passant*, za zmínku stojí pozoruhodné vítězství, jehož Rusko právě dosáhlo v Dánsku, kde bylo většinou 119 hlasů proti 28 schváleno královské prohlášení tohoto znění:

„Ve shodě se 4. článkem ústavy z 5. června 1849 vyslovuje spojený parlament svůj souhlas s ustanovením Jeho Veličenstva o následnictví v celém dánském království podle královského poselství o následnictví ze 4. října 1852, obnoveného 13. června 1853."

Stávky a sdružování dělníků se šíří rychle a v nevídaném rozsahu. Mám před sebou zprávy o stávkách továrních dělníků

* Mimochodem. *(Pozn. red.)*

všech oborů ve Stockportu, kováků, přadláků, tkalců atd. v Manchesteru, vazačů koberců v Kidderminsteru, havířů v ringwoodských dolech u Bristolu, tkalců v Blackburnu a v Darvenu, truhlářů v Bostonu, běličů, upravovačů, barvířů a tkalců na mechanických stavech v Boltonu a okolí, tkalců v Barnsleyi, spitalfieldských tkalců hedvábí, krajkářů z Nottinghamu, dělníků všech oborů z birminghamského obvodu a z různých jiných míst. Každá pošta přináší nové zprávy o stávkách; šíří se jako epidemie. Každá větší stávka, jako stávka ve Stockportu, Liverpoolu atd., vyvolává nevyhnutelně celou řadu menších stávek, neboť velmi mnoho dělníků se nemůže postavit proti svým zaměstnavatelům bez podpory svých soudruhů z jiných částí království, kteří jim pomáhají tím, že sami požadují vyšší mzdy. Kromě toho se rovněž stává věcí cti a je v zájmu dělníků v každém místě, aby své soudruhy z jiných míst nezahnali do izolace tím, že by přijali horší podmínky; proto se na stávky v jednom místě odpovídá stávkami i ve velmi vzdálených místech. V některých případech si stávkující požadavkem vyšších mezd vymáhají na zaměstnavatelích vyrovnání nedoplatků za dlouhou dobu. Tak tomu bylo za velké stockportské stávky.

V lednu 1848 se stockportští majitelé továren usnesli na všeobecném snížení mezd továrních dělníků všech oborů o 10 %. Dělníci na toto snížení přistoupili pod podmínkou, že těchto 10 % dostanou zpět, jakmile obchody opět půjdou dobře. Na základě toho připomněli dělníci začátkem března 1853 zaměstnavatelům slibovaný 10procentní přídavek. Když se nepodařilo dospět k dohodě, zahájilo přes 30 000 dělníků stávku. Ve většině případů se tovární dělníci jednoznačně domáhali *práva podílet se* na prosperitě země, zejména na prosperitě svých zaměstnavatelů.

Příznačným rysem nynějších stávek je to, že začaly u nižších kategorií nekvalifikovaných dělníků (a ne mezi továrními dělníky), kteří jsou pod přímým vlivem emigrace, tedy v některých řemeslnických oborech, a teprve později pronikly až k továrnímu dělnictvu ve velkých britských průmyslových střediscích. Ve všech dřívějších případech stávky pravidelně vznikaly mezi nejkvalifikovanějšími továrními dělníky, strojníky, přadláky atd., odtud se šířily do nižších vrstev tohoto velkého průmyslového úlu a až

nakonec dospěly k řemeslníkům. Tuto změnu je třeba přičíst vlivu emigrace.

Někteří filantropové, a dokonce socialisté považují stávky za velmi škodlivé pro „dělníka samého" a snaží se především najít způsob, jak zajistit stálé průměrné mzdy. Nehledě k tomu, že průmyslový cyklus se svými různými fázemi jakékoli průměrné mzdy naprosto vylučuje, jsem já naopak přesvědčen, že střídavé stoupání a klesání mezd a ustavičné srážky mezi zaměstnavateli a dělníky, jež z toho vznikají, jsou za dnešní organizace průmyslu nezbytným prostředkem k udržování bojového ducha pracujících, podnětem k jejich slučování v jedno velké sdružení proti zvůli vládnoucí třídy, zabraňují tomu, aby se pracující stali apatickým, bezmyšlenkovitým, více či méně dobře živeným výrobním nástrojem. Chceme-li ve společnosti založené na třídním antagonismu zabránit otroctví nejen podle jména, nýbrž i ve skutečnosti, musíme podstoupit boj. Chceme-li správně zhodnotit význam stávek a sdružování, nesmíme se nechat zmýlit zdánlivou bezvýznamností jejich hospodářských výsledků, a musíme mít na zřeteli především jejich morální a politické důsledky. Bez velkých střídajících se fází ochablosti, prosperity, horečného podnikání, krize a úpadku, jimiž prochází moderní průmysl v periodicky se opakujících cyklech, provázených stoupáním a klesáním mezd a ustavičnou válkou mezi zaměstnavateli a dělníky, která přesně odpovídá těmto změnám ve mzdách a ziscích, by dělnická třída ve Velké Británii a v celé Evropě byla potlačenou, duševně zaostalou, vyčerpanou, povolnou masou, stejně neschopnou osvobodit se vlastními silami jako masa otroků ve starém Řecku a Římě. Nesmíme zapomínat, že ze stávek a sdružování nevolníků se zrodily středověké komuny a z těchto komun se zase zrodila dnešní vládnoucí buržoazie.

V jednom ze svých posledních článků jsem poznamenal, že nynější dělnické boje nevyhnutelně značně ovlivní chartistické hnutí v Anglii.* Tato předpověď se nyní splnila, jak ukazují výsledky prvních dvou týdnů kampaně, kterou znovu zahájil chartistický vůdce Ernest Jones. První velké shromáždění pod širým nebem

* Viz tento svazek, str. 161–165. *(Pozn. red.)*

bylo, jak víte, svoláno na vrch Blackstone Edge. Dne 19. minulého měsíce se tu shromáždili delegáti z Lancashiru a Yorkshiru, zastupující příslušné chartistické místní skupiny, a vytvořili výbor delegátů. Jednomyslně tu byla schválena Jonesova petice požadující Chartu a dále petice, které byly původně přijaty na shromážděních v obou hrabstvích. Bylo odhlasováno, že odevzdání lancashirské a yorkshirské petice bude svěřeno panu Apsley Pellattovi, poslanci za Southwark, který se uvolil předkládat všechny chartistické petice. Pokud jde o valné shromáždění, nevěřili ani největší optimisté, že se sejde, neboť počasí bylo hrozivé, bouřka nabývala každou minutou na síle a lilo jako z konve. Nejprve se objevilo jen pár roztroušených hloučků vystupujících na kopec, brzy však byly následovány početnějšími skupinami a z vyvýšeniny, odkud je rozhled po okolních údolích, bylo možno pozorovat, kam až zrak pronikl hustou clonou deště, slabý, ale nepřetržitý proud lidí ubírajících se vzhůru po cestách a pěšinách z okolí. Když bylo shromáždění zahájeno, bylo už na tomto místě, značně vzdáleném od všech vesnic a osad, shromážděno přes 3000 osob a po celou dobu dlouhých projevů zůstali shromáždění přes prudký liják vytrvale na svých místech.

Člen chartistického výkonného výboru[156] pan Gammage a pan Ernest Jones podporovali návrh rezoluce pana Edwarda Hoosona, v níž se prohlašovalo, že „sociální křivdy páchané na dělnické třídě naší země jsou výsledkem třídního zákonodárství" a že „jediným prostředkem proti takovému třídnímu zákonodárství je přijetí Lidové charty". Ocituji několik výňatků z jejich projevů:

„Navrhovaná rezoluce," prohlásil pan Gammage, „připisuje křivdy páchané na lidu třídnímu zákonodárství. Každý, kdo sleduje vývoj událostí, musí s tímto tvrzením souhlasit. Dolní sněmovna zůstala ke všem stížnostem hluchá, a když k ní dolehl výkřik utrpení deptaného lidu, setkal se u lidí, kteří se vydávají za zástupce národa, jen s výsměchem. A jestliže hlas lidu podivnou náhodou přece jen pronikl do sněmovny, byl vždy přehlušen povykem násilnické většiny našich třídních zákonodárců. (Hlučný potlesk.) Dolní sněmovna nejen odmítla zjednat lidu spravedlnost, nýbrž odmítla dokonce i jen zkoumat jeho sociální podmínky. Všichni si vzpomínáte, že před časem předložil pan Slaney v parlamentě návrh, aby byla zřízena stálá komise, jejímž úkolem by bylo zkoumat životní podmínky lidu a navrhovat opatření k nápravě; parlament byl však tak pevně rozhodnut vyhnout se tomuto problému, že při předkládání návrhu bylo

přítomno jen šestadvacet poslanců a sněmovna nebyla schopna se usnášet. (Hlasité volání: hanba! hanba!) A když byl návrh předložen znovu, nejenže pan Slaney opět neuspěl, nýbrž, pokud se pamatuji, bylo z 656 vážených pánů přítomno jen 19, kteří byli ochotni alespoň se zúčastnit rozpravy o této otázce. Jestliže vám vylíčím, v jakých podmínkách lid žije, pak mi jistě dáte za pravdu, že je víc než dost důvodů k vyšetřování. Ekonomové tvrdí, že naše země vyrábí ročně za 820 000 000 liber št. Za předpokladu, že je ve Spojeném království 5 000 000 dělnických rodin a že tyto rodiny mají průměrný příjem 15 šilinků týdně, což, jak se domnívám, je velmi vysoký průměr ve srovnání s tím, co dostávají skutečně (výkřiky: o hodně vyšší!), ale dejme tomu, že by tolik skutečně v průměru dostávaly, pak by na ně z této obrovské roční výroby připadlo mizerných 195 miliónů (volání: hanba!), kdežto celý zbytek jde do kapes zahálčivých statkářů, lichvářů a třídy kapitalistů vůbec... Je třeba dokazovat, že tito lidé jsou lupiči? Nejhorší zloději nejsou ti, kdo jsou za mřížemi žalářů; největší a nejprohnanější zloději jsou ti, kdo okrádají s pomocí zákonů, které sami vyhlašují. Toto olupování ve velkém je příčinou všech menších krádeží prováděných v celé zemi..."[157]

Pan Gammage pak podal rozbor složení dolní sněmovny, ukázal, že od tříd, k nimž poslanci náležejí a které zastupují, nelze očekávat sebemenší sympatie k miliónům pracujících. V závěru řečník prohlásil, že se lid musí seznámit se svými sociálními právy.

Ernest Jones pravil:

„Dnes vyhlašujeme svůj požadavek, aby se Charta stala zákonem. (Bouřlivý potlesk.) Žádám vás nyní, abyste se znovu zapojili do tohoto velkého hnutí, neboť jsem přesvědčen, že už přišla vhodná doba a že tato věc je ve vašich rukou, a obávám se, abyste nepropásli příležitost. Oživení obchodu a průmyslu a vystěhovalectví vám dodalo na čas sílu, a jak této síly využijete, na tom závisí vaše budoucí postavení. Využijete-li jí pouze k dosažení okamžitých cílů, pak ztroskotáte, až se nynější situace změní. Jestliže jí však využijete k tomu, abyste nejen posílili své nynější postavení, nýbrž zajistili si i postavení budoucí, pak zvítězíte nad všemi svými nepřáteli. Jestliže vám oživení obchodu a průmyslu a vystěhovalectví dodávají sílu, pak tuto sílu ztratíte, jakmile toto oživení a vystěhovalectví pomine, a jestliže se mezitím nezajistíte, upadnete do ještě horšího otroctví, než v jakém jste žili dříve. (Projevy rozhořčení.) Ale právě to, co je dnes zdrojem vaší síly, bude zanedlouho zdrojem vaší slabosti. Vystěhovalectví, které způsobuje nedostatek pracovních sil, brzy způsobí nedostatek pracovních příležitostí... Obchody začnou upadat a táži se vás, co se chystáte proti tomu dělat? Účastníte se ušlechtilého dělnického hnutí za kratší pracovní dobu a vyšší mzdy a dokázali jste některé své požadavky probojovat, ale pozor, neprobojovali jste je v parlamentu. Pozor, zaměstnavatelé mají takovýto plán: uchlácholíme je nějakými ústupky, ale nepovolíme jim žádný zákon. V parlamentu nesmí být schválen mzdový zákon, ale v továrnách je možno uskutečnit některá jeho ustanovení.

(Projevy rozhořčení.) Námezdní otroci si pak řeknou: ‚Nač potřebujeme politickou organizaci pro zákon o desetihodinové pracovní době a mzdová opatření, když jsme to dostali sami, bez parlamentu?' Ano, ale dokážete si je bez parlamentu udržet? Čím jste je získali? Oživením obchodu a průmyslu. Čím o ně přijdete? Ochabnutím obchodu a průmyslu. Vaši zaměstnavatelé to vědí. Proto vám zkracují pracovní dobu nebo zvyšují mzdy nebo proplácejí nedoplatky v naději, že přestanete usilovat o politickou organizaci, abyste si zajistili tato opatření. (Potlesk.) Zkracují pracovní dobu, protože jsou si dobře vědomi, že brzy budou zkracovat pracovní dobu svých továren. Zvyšují vám mzdy a přitom dobře vědí, že brzy nebudou tisícům z vás vyplácet vůbec žádné mzdy. Říkají vám však rovněž — průmyslníci z centrálních obvodů —, že i když tyto zákony projdou, donutí je to jen k tomu, aby hledali jiné možnosti, jak vás olupovat — takový je prostý smysl jejich slov. Za prvé tedy nemůžete tyto zákony probojovat, protože nemáte lidový parlament. Za druhé, i kdyby byly schváleny, továrníci vám říkají, že je budou obcházet. (Hlasité projevy rozhořčení.) Táži se vás nyní, jak se připravujete na budoucnost? Jak užíváte oné velké síly, kterou v tomto okamžiku máte? Nepřipravíte-li se nyní, budete bezmocní, ztratíte všechno, co jste získali. Dnes jsme se tu sešli proto, abychom vám ukázali, jak udržet to, co jste získali, a jak získat ještě víc. Někteří lidé se domnívají, že chartistická organizace by překážela dělnickému hnutí. Proboha, vždyť právě ona by mu dopomohla k úspěchu... Zaměstnanec se neobejde bez zaměstnavatele, nemůže-li se zaměstnávat sám. Zaměstnanec se nemůže sám zaměstnávat, neovládá-li pracovní prostředky: půdu, úvěr a stroje. Nemůže je ovládat, dokud nezlomil pozemkový, peněžní a obchodní monopol. A ty může zlomit jedině, získá-li státní moc. Proč usilujete o zákon o desetihodinové pracovní době? Jestliže politická moc není potřebná k získání svobody dělníků, proč vůbec chodíte do parlamentu? Proč se to nesnažíte vybojovat přímo v továrně? Protože víte, protože cítíte, protože to svým jednáním mlčky doznáváte, že bez politické moci není možné sociální osvobození. (Potlesk.) Pak vám připomínám základ politické moci, připomínám volební právo, připomínám Chartu. (Nadšený potlesk.) ...Dá se namítnout: ‚Proč nepočkat, až přijde krize, až se milióny nemknou z vlastního popudu?' Protože nechceme hnutí založené na rozčilení a nebezpečí, nýbrž na klidné úvaze a morální síle. Nechceme, abyste se dali strhnout rozčilením, nýbrž abyste byli vedeni zdravým rozumem, a proto vás vyzýváme, abyste se znovu zorganizovali, abyste bouři ovládli, a nenechali se jí zmítat. Vždyť obchodní pokles bude doprovázen revolucí na kontinentě - a pak budeme potřebovat spolehlivý maják chartismu, aby nám ozařoval cestu chaosem a bouří. Dnes znovu ohlašujeme naše hnutí a k jeho oficiálnímu uznání využijeme parlamentu — ne že bychom čekali, že naši petici přijme — nýbrž proto, že ho využijeme jako nejvhodnějšího tlampače, abychom světu oznámili své zmrtvýchvstání. Ano, tíž lidé, kteří ohlásili naši smrt, budou mít to nemilé potěšení, že ohlásí naše vzkříšení, a tato petice je jen rodným listem, oznamujícím světu naše druhé zrození." (Nadšený potlesk.)[158]

Hoosonova rezoluce, jakož i petice parlamentu byly zde práv
tak jako na dalších shromážděních v témž týdnu nadšeně schválen
aklamací.

Na shromáždění na Blackstone Edge oznámil Ernest Jon
úmrtí Benjamina Rustona, dělníka, který před sedmi lety předsed
velkému chartistickému shromáždění na témž místě.[159] Navrhl, ab
se z jeho pohřbu udělala velká politická demonstrace a aby byl
zároveň uspořádáno shromáždění ve West Ridingu, na němž b
se žádalo přijetí Charty. Tím bude zesnulému bojovníku vzdán
nejvznešenější posmrtná pocta. A ještě nikdy v letopisech britsk
demokracie nebyla zaznamenána taková manifestace, jakou s
stalo vzkříšení chartismu ve West Ridingu a pohřeb Benjamin
Rustona, který se konal minulou neděli v Halifaxu a na němž s
sešlo přes 200 000 lidí, počet nevídaný i v nejvzrušenějších dobách
Ti, kdo z anglické společnosti neznají nic jiného než její fádní
nedokrevný povrch, by se měli zúčastnit některého z těchto dělnic
kých shromáždění a nahlédnout do hlubin, kde jsou v činnosti síly
předurčené tuto společnost rozbít.

Koalice vyhrála předběžnou bitvu o indické otázce; návrh
lorda Stanleyho na odložení zákonodárných opatření byl zamítnut
většinou 184 hlasů. Nával jiné práce mě donutil, abych komentá
k tomuto hlasování odložil na pozdější dobu.

Napsal K. Marx 1. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3819 z 14. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novi
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PROBLÉM TURECKÉ VÁLKY. — „NEW-YORK TRIBUNE“ V DOLNÍ SNĚMOVNĚ. — SPRÁVA INDIE

Londýn, v úterý 5. července 1853

24. června dojel do Petrohradu kurýr, který vezl odmítavou odpověď Rešida paši na ruské ultimatissimum[160], a již tři dny nato byl vyslán posel s rozkazy pro knížete Gorčakova, aby překročil Prut a obsadil podunajská knížectví.

Rakouská vláda vyslala k carovi hraběte Guylaye se zvláštním posláním, patrně aby jej upozornil na nebezpečí revoluce, které hrozí z jakékoli všeobecné války v Evropě. Odpověď ruské vlády v nynějším případě si můžeme vyvodit z odpovědi na podobné upozornění téže mocnosti v roce 1829. Tehdejší odpověď zněla:

„Při této příležitosti uvedla rakouská vláda znovu všechny důvody ke znepokojení vyvolanému vřením, které podle jejího názoru a podle informací, jež má k dispozici, zachvátilo nejednu zemi. Poukázala rovněž na to, že revoluční tendence se v poslední době rozšířily. Tyto obavy se zračí zejména v dopise císaře Františka Mikulášovi. Jsme daleci toho, abychom popírali nebezpečí, na něž nás Rakousko upozorňuje. Protože se odpor Porty díky cizímu vlivu stává tvrdošíjným, takže navzdory našemu přání a našim nadějím prodlužuje trvání krize a dokonce od nás vyžaduje zdvojené úsilí a nové oběti, bude třeba, aby Rusko víc než kdy dříve věnovalo všechnu pozornost problémům, které se tak bezprostředně týkají cti a blaha jeho poddaných. Síly, jimiž by Rusko mohlo čelit vzplanutí revolučních nálad v ostatní Evropě, budou proto nyní nutně ochromeny. Rakousko by tedy mělo mít víc než kterákoli jiná mocnost zájem

na uzavření míru, avšak míru, který by byl pro imperátora čestný a pro jeho říši výhodný. Kdyby totiž mír, který bychom podepsali, neměl tento charakter, byla by zasazena smrtelná rána politické vážnosti a vlivu Ruska, ztratilo by *prestiž* silné mocnosti a morální podpora, kterou snad od něho budou žádat přátelské a spojenecké mocnosti, kdyby došlo k nepředvídaným událostem, by byla nejistá a neúčinná." (Tajná zpráva hraběte Nesselroda Tatiščevovi, Petrohrad 12. února 1829.)[161]

Sobotní „Press" píše, že car byl zklamán jednáním Anglie a zejména lorda Aberdeena a dal Brunnovovi pokyn, aby se už s tím starým „dobrákem" nestýkal, nýbrž aby se omezil na úřední styky s ministrem zahraničních věcí.

Vídeňský „Lloyd"[162], orgán rakouských bankéřů, se velmi kategoricky vyslovuje pro to, aby se Rakousko postavilo na stranu Anglie a Francie a čelilo agresívní politice Ruska.

Jistě si ještě vzpomínáte, že 14. dubna při hlasování o návrhu na zrušení dávky z inzerátů utrpěla koaliční vláda porážku.* A nyní, 1. července, zažila v této otázce další dvě porážky. Gladstone toho dne navrhl, aby dávka z inzerátů byla snížena z 1 šilinku 6 pencí na 6 pencí a aby její platnost byla rozšířena na inzeráty uveřejněné v kterémkoli časopise, brožuře nebo publikaci. Pozměňovací návrh Milnera Gibsona, aby byly zrušeny všechny dávky, jimž dnes inzeráty podléhají, byl zamítnut 109 hlasy proti 99. Gladstonovi stoupenci se domnívali, že vítězství už je jejich, a odešli na večeři a na dvorní ples; tu se však přihlásil Bright a pronesl neobyčejně pádný projev proti zdaňování vědomostí vůbec a proti kolkovnému a dávkám z inzerátů zvlášť. Ocituji z tohoto projevu několik výňatků, které by vás mohly zajímat.

„Držím v ruce," řekl Bright, „noviny stejného rozsahu, jaký mají londýnské deníky bez přílohy, a musím říci, že jsou stejně dobré jako kterékoli noviny vydávané v Londýně. Jsou tištěny pěknějšími typy než londýnské deníky. Papír, materiál je velmi dobrý, plně vyhovuje všem potřebám novin. Tisk sotva může být lepší a obsah mají bohatší než kterýkoli deník stejného formátu tištěný v Londýně. Na první, druhé a třetí stránce jsou inzeráty. Je tu dlouhý článek o průzkumu provedeném americkou uměleckou unií, úvodník shrnující všechny poslední zprávy o událostech v Evropě, úvodník věnovaný výměně názorů o rybolovu a úvodník, s nímž plně souhlasím a v němž se dokazuje, že veřejné bankety jsou veřejným zlem." (Projevy souhlasu a smích.) „Četl jsem už možná

* Viz tento svazek, str. 84 a 97. *(Pozn. red.)*

články psané lepším stylem, nikoli však v lepším duchu a o nichž by se mohlo s větší pravděpodobností říci, že budou užitečné. Jsou tam dále stati ‚Tři dny po návratu z Evropy', ‚Příjezd parníku Asie' a stručný přehled všech zpráv z Evropy. Z Velké Británie je tam zevrubné pojednání o rozpočtu váženého gentlemana*; s některými částmi rozpočtu souhlasí, jiné neschvaluje, a pokud jde o manchesterskou školu, tu ovšem nechválí vůbec."[163] (Smích.) „Pak je tam vylíčení návštěvy paní Stowové v Edinburghu, dlouhý článek z londýnských ‚Times' o svízelné situaci krejčích, články z Řecka, Španělska a jiných zemí na kontinentě, o volbách v Athlone a o zvolení generálního prokurátora Jejího Veličenstva do parlamentu přesně 189 hlasy — což zajisté překvapí amerického čtenáře — několik sloupců obyčejných krátkých zpráv a velmi pečlivě vypracované obchodní a trhové tabulky. List se neustále vyslovuje pro abstinenci a proti otroctví a troufám si tvrdit, že v Londýně v této době lepší noviny nejsou. Název listu je ‚New-York Tribune' a každý newyorský pracující jej může mít pravidelně ráno na stole, jestliže se rozhodne koupit si jej za částku 1 penny." (Projevy údivu.) „Rád bych položil vládě tuto otázku: Jak to přijde, k čemu je to dobré a jakými fiskálními úskoky je způsobeno, že náš pracující musí platit za londýnský ranník 5 pencí, zatímco jeho přímý konkurent v New Yorku si může koupit noviny za 1 penny? Před tváří celého světa soutěžíme se Spojenými státy. Avšak jsou-li naši řemeslníci nuceni buď se vůbec obejít bez novin, anebo za ně platit 5 pencí, nebo je číst po hospodách, kdežto řemeslník ve Spojených státech si je může opatřit za 1 penny, jak potom může být soutěž mezi řemeslníky obou států spravedlivá? Stejným právem by se dalo tvrdit, že anglický obchodník, který nikdy neviděl ceník, může provozovat obchod stejně snadno jako ten, který této výhody používá denně." (Projev souhlasu.) ... „Bude-li mi to ministr financí vyvracet, řeknu mu okamžitě a bez váhání, že příčinou všeho je skrytá obava ze svobody tisku, a jestliže velevážený gentleman mluví o finančních potížích, je to jen rouška, jíž chce zakrýt hrůzu, která ho jímá při pomyšlení, že by lid měl svobodný tisk a větší možnosti získávat politické informace." (Projevy souhlasu.) „Jen z obavy, aby tisk nebyl svobodný, je ponechávána 6pencová dávka z inzerátů pro zdůvodnění kolkovného."

Craufurd pak navrhl, aby cifra 6 pencí byla nahrazena cifrou 0 pencí. Cobden tento návrh podporoval, a když Gladstone prohlásil, že dávka z inzerátů nemá příliš velký vliv na rozšiřování levných novin, upozornil jej na výpověď Horace Greeleyho před výborem, který se zabýval tímto problémem v roce 1851.

„Tento pán byl komisařem velké výstavy a majitelem listu, z něhož jeho vážený přítel Bright citoval. Ptali se ho, jak by působila dávka z inzerátů v Americe, a on odpověděl, že by takové opatření zničilo nové americké listy."

Nato vstal lord Russell a řekl poněkud rozzlobeně, že je sotva

* — tj. Gladstona. *(Pozn. red.)*

správné snažit se ve značně prořídlé sněmovně zvrátit rozhodnutí, které už bylo přijato. Lord John ovšem nevzpomněl, že právě ve věci dávky z inzerátů byli jeho kolegové poraženi většinou 40 hlasů, a nyní měli většinu pouhých 10 hlasů. Přes kázání lorda Johna o „konstituční" etiketě byl Gladstonův návrh na dávku 6 pencí z každého inzerátu zamítnut 68 proti 63 hlasům a byl přijat Craufurdův pozměňovací návrh 70 hlasy proti 61. Disraeli a jeho přátelé hlasovali s manchesterskou školou.

Aby učinila zadost kolosálnímu rozsahu projednávaného problému, protahovala dolní sněmovna rozpravu o Indii do neobvyklé délky i šířky, ačkoli nebyla nijak hluboká ani významná. Hlasování, které poskytlo vládě většinu 322 proti 142, bylo pravým opakem rozpravy. Za rozpravy narážela vláda na samé trní a sir Charles Wood byl oslem, jemuž bylo úředně uloženo, aby je spásl. Při hlasování už zbyly jen růže a sir Charles Wood byl korunován jako nový *Manu*. Tíž lidé, kteří odmítali vládní plán svými argumenty, schvalovali jej svými hlasy. Žádný z jeho stoupenců se neodvažoval hájit přímo zákon, všichni obhajovali jen svůj kladný postoj k němu; jedni tím, že to je opatření, byť nepatrné, ve správném směru, druzí tím, že to není vůbec žádné opatření. První skupina tvrdí, že zdokonalí zákon ve výboru, druhá prohlašuje, že z něho odstraní všechny květnaté pseudoreformátorské ozdoby.

Vláda byla zachráněna tím, že víc než polovina toryovské opozice se rozprchla a značná část zbytku dezertovala s Herriesem a Inglisem do Aberdeenova tábora, zatímco ze 142 opozičních hlasů připadá 100 na Disraeliho skupinu a 42 na manchesterskou školu, podporovanou několika irskými nespokojenci a několika „divokými". Opozice uvnitř opozice znovu zachránila vládu.

Halliday, jeden z úředníků Východoindické společnosti, ve své výpovědi před vyšetřovacím výborem prohlásil:

„Chartu, jíž se poskytuje Východoindické společnosti pronájem na dvacet let, považují indičtí domorodci za smlouvu, *jíž jsou pronajímáni oni sami*."

Tentokrát alespoň nebyla Charta obnovena na určitou dobu, nýbrž může být odvolána rozhodnutím parlamentu. Společnost, která dosud zaujímala úctyhodné postavení dědičného nájemce, bude se muset vpravit do nejistého postavení vypověditelného nájemce [tenant at will]. To je určitá výhoda pro indické obyvatelstvo. Koaliční vládě se podařilo udělat ze správy Indie, jako ze všech ostatních otázek, otevřený problém. Pokud jde o dolní sněmovnu, ta si znovu vystavila vysvědčení o své ubohosti, neboť jedním a týmž hlasováním doznala, že není s to schvalovat zákony a není ochotna schvalování zákonů odsunout.

Od dob Aristotelových je svět zaplavován obrovským množstvím pojednání, někdy geniálních, jindy nesmyslných, na téma: Kdo má vládnout? Ale poprvé v análech dějin sbor zákonodárců národa vládnoucího nad jiným národem, který má 156 miliónů lidí a sídlí na 1 368 113 čtverečních mílích, dal hlavy dohromady a na slavnostním a veřejném zasedání řešil neobvyklou otázku: Kdo z nás je skutečným vládcem nad tímto cizím národem o 150 miliónech duší? V britském sboru zákonodárců se nenašel Oidipus, který by byl s to hádanku rozřešit. Celá rozprava se točila výhradně kolem této otázky, a třebaže se hlasovalo, definice správy Indie se nenašla.

Že je v Indii neustále finanční deficit, že Indie má nadměrné vojenské výdaje, kdežto na veřejné práce se nevěnují vůbec žádné finanční prostředky, že je tam hnusný daňový systém a neméně hnusný stav práva a soudnictví, že těchto pět složek jako by tvořilo pět hlavních bodů charty Východoindické společnosti, to bylo bez sebemenších pochyb zjištěno v rozpravě roku 1853 stejně jako v rozpravě roku 1833, v rozpravě roku 1813 a ve všech dřívějších rozpravách o Indii. Nepřišlo se jedině na to, která strana je za to odpovědná.

Není sporu o tom, že existuje generální guvernér Indie, který má v zemi svrchovanou moc, ale jemu zase vládne správní orgán se sídlem v Anglii (home government). A kdo tvoří tento správní orgán? Je to ministr pro Indii, skrývající se za skromným titulem předsedy Kontrolního úřadu, nebo je to čtyřiadvacet ředitelů Východoindické společnosti? Jako u vchodu do chrámu indického náboženství nacházíme božskou trojici*, tak u vchodu do chrámu indické správy nacházíme světskou trojici.

Ponecháme-li na chvíli stranou generálního guvernéra, zbude

* — tj. Bráhma — stvořitel, Višnu — udržovatel, Šiva — ničitel. *(Pozn. čes. red.)*

nám tu *systém dvojí správy*, na nějž si už Angličané ve svých představách zvykli. Vláda ve svém návrhu zákona a dolní sněmovna při hlasování se tohoto dualismu drží jako klíště.

Když společnost dobrodružných anglických obchodníků, kteří si podmanili Indii, aby na tom vydělali, začala kolem svých faktorií vytvářet celou říši, když jejich konkurence s holandskými a francouzskými soukromými obchodníky začala nabývat povahy soupeření mezi národy, tehdy se ovšem začala do záležitostí Východoindické společnosti vměšovat britská vláda a ne-li oficiálně, tedy fakticky vznikl v Indii systém dvojí správy. Pittův zákon z roku 1784 uzavřel se Společností kompromis, podrobil ji dozoru Kontrolního úřadu a z Kontrolního úřadu vytvořil přívěsek vlády, čímž tento nahodile vzniklý dvojí systém správy schválil, ustanovil a zakotvil nejen fakticky, nýbrž i oficiálně.

Zákon z roku 1833 posílil Kontrolní úřad, učinil z akcionářů Východoindické společnosti pouhé podílníky na příjmech z Východní Indie, nařídil Společnosti, aby rozprodala akcie, zrušil její obchodní existenci, a pokud jde o existenci politickou, přeměnil ji v pouhého zmocněnce koruny, učinil prostě s Východoindickou společností to, co ona sama dříve dělávala s východoindickými knížaty. Když je odstranila, vládla po jistou dobu stále ještě jejich jménem. Od roku 1833 existuje tak Východoindická společnost vlastně jen podle jména a její existence je pouze trpěna. Zdá se tedy na jedné straně, že by nebylo nijak těžké zbavit se Východoindické společnosti nadobro, ale na druhé straně je zcela lhostejné, zda anglický národ vládne Indii pod osobním jménem královny Viktorie, nebo pod tradiční firmou anonymní společnosti. Celá věc jako by se tedy točila kolem nepříliš důležitého technického problému. A přece to není tak jednoduché.

Především je třeba poznamenat, že vládní Kontrolní úřad, který sídlí v Cannon Row, je stejně fiktivní jako Východoindická společnost, která uvádí jako sídlo Leadenhall Street. Členové Kontrolního úřadu jsou jen pláštíkem, pod nímž se skrývá neomezená vláda jeho předsedy. Předseda sám je jen podřízený, třebaže nezávislý člen královské vlády. V Indii je asi rozšířen názor, že není-li někdo k ničemu, je nejlepší udělat z něho soudce, a tak se ho zbavit.

Ve Velké Británii, když se strana dostane k vládě a shledá, že jí překáží nějaký „státník" desátého řádu, považuje za nejvhodnější udělat z něho předsedu Kontrolního úřadu, nástupce Velkých Mughalů, a tak se ho zbavit — teste Carolo Wood*.

Podle litery zákona má Kontrolní úřad, což je pouze jiný výraz pro jeho předsedu,

„plnou pravomoc a zmocnění přešetřovat, řídit a kontrolovat všechny akce, operace a záležitosti Východoindické společnosti, které mají jakýkoli vztah nebo vliv na správu indických území nebo důchodů z nich".

Ředitelům se zakazuje

„vydávat jakékoli příkazy, instrukce, posílat depeše, úřední přípisy nebo sdělení týkající se Indie nebo správy Indie, pokud nebudou schváleny Kontrolním úřadem".

Ředitelům se ukládá

„připravovat instrukce nebo příkazy o kterékoli záležitosti do čtrnácti dnů od rozhodnutí Kontrolního úřadu nebo předávat jeho rozkazy týkající se Indie".

Kontrolní úřad je zmocněn kontrolovat akcionářské a ředitelské radě všechnu korespondenci a depeše, které jdou do Indie i z Indie, a dohlížet na jejich činnost. A konečně má ředitelská rada zřídit tajný výbor, složený z předsedy, místopředsedy a nejstaršího člena rady. Ti se zaváží přísahou, že budou zachovávat tajemství, a předseda Kontrolního úřadu může jejich prostřednictvím posílat do Indie své osobní příkazy ve všech politických a vojenských otázkách, takže výbor vystupuje jen v úloze spojovacího článku. Za afghánské a barmské války a rovněž v případě okupace Sindhu byly příkazy udělovány prostřednictvím tohoto tajného výboru a ředitelská rada o nich nebyla informována o nic lépe než celá veřejnost nebo parlament. Zatím by se tedy zdálo, že pravým Velkým Mughalem je předseda Kontrolního úřadu a že za všech okolností zůstává neomezeně v jeho moci působit zlo, jako např. vyvolávat ty nejzhoubnější války a přitom se stále skrývat pod firmou ředitelské rady, která nemá žádnou odpovědnost. Ale ani ředitelská rada není bez skutečné moci. Protože má zpravidla iniciativu v administrativních opatřeních, protože ve srovnání s Kontrolním úřadem je tělesem stálejším a stabilnějším, s tradičním jednacím

* — důkazem toho je Charles Wood. *(Pozn. red.)*

řádem a s určitými znalostmi podrobností, spadá přirozeně do jejího oboru působnosti celá běžná vnitřní administrativa. Jmenuje rovněž se souhlasem koruny vrchní správu Indie, generálního guvernéra a jeho poradce a kromě toho má neomezenou pravomoc odvolávat nejvyšší hodnostáře včetně generálního guvernéra, jako to udělala za sira Roberta Peela s lordem Ellenboroughem. Ale to zdaleka není její hlavní výsada. Členové ředitelské rady dostávají jen 300 liber šterlinků ročně, ale ve skutečnosti jsou placeni za protekci, určují totiž kandidáty na všechny civilní i vojenské funkce a generální guvernér Indie a guvernéři provincií musejí z těchto kandidátů obsazovat všechny vysoké funkce nedostupné indickému obyvatelstvu. Když se zjistí počet míst, která se mají v příslušném roce obsadit, rozdělí se na 28 rovných dílů, z nichž po dvou se přidělí předsedovi a místopředsedovi ředitelské rady, dvě předsedovi Kontrolního úřadu a po jednom každému řediteli. Hodnota každého protekčního podílu není obyčejně nižší než 14 000 liber št. ročně.

„Všechna místa," praví Campbell, „jsou dnes jakoby soukromým majetkem jednotlivců, neboť se rozdělují mezi ředitele, z nichž každý nakládá se svým podílem, jak se mu zlíbí."[164]

Je tedy zřejmé, že celé indické nejvyšší úřednictvo je nutně proniknuto duchem ředitelské rady, neboť je vychováno ve školách v Addiscombe a Haileybury a je jmenováno na základě protekce členů ředitelské rady. Je stejně jasné, že tato ředitelská rada, která rok co rok rozděluje mezi horní třídy Velké Británie funkce v celkové hodnotě téměř 400 000 liber šterlinků, narazí u veřejného mínění usměrňovaného právě těmito třídami na malý odpor nebo dokonce na žádný. Jaký je duch ředitelské rady, to ukáži v některém dalším článku o současné situaci v Indii. Prozatím snad postačí, připomenu-li, že v nynější rozpravě hájil Macaulay ředitelskou radu opravdu zvláštním způsobem. Uváděl totiž, že nebyla s to uvést ve skutek všechno zlo, které snad zamýšlela, například že všechna zlepšení byla uskutečněna přes odpor ředitelské rady a proti její vůli jednotlivými guvernéry, kteří jednali na vlastní odpovědnost. Tak byl zakázán starý obyčej satí[165], byla zrušena odporná tranzitní cla a povolena svoboda východoindického tisku.

Předseda Kontrolního úřadu zavléká tedy Indii do zhoubných válek, schovávaje se za ředitelskou radu, a ředitelská rada, korumpující indickou správu, se schovává za Kontrolní úřad.

Podíváme-li se na strukturu této zrůdné správy hlouběji, uvidíme u jejích základů třetí sílu, která je mocnější než Kontrolní úřad i ředitelská rada, má ještě méně odpovědnosti, je ještě lépe skryta před veřejností, ještě lépe chráněna před jejím dozorem. Dočasný předseda Kontrolního úřadu je závislý na stálých úřednících svého úřadu v Cannon Row a pro tyto úředníky není Indie v Indii, nýbrž v Leadenhall Street. A kdo vládne v Leadenhall Street?

Dva tisíce postarších paniček a neduživých starců, kteří vlastní indické akcie a nemají na Indii jiný zájem, než aby pobírali dividendy z indických důchodů, volí čtyřiadvacet ředitelů, jejichž jedinou kvalifikací je to, že mají za 1000 liber št. akcií. Obchodníci, bankéři a ředitelé společností vynakládají mnoho úsilí na to, aby se stali členy ředitelské rady a hájili tam své vlastní zájmy.

„Jistý bankéř v londýnské City," říká Bright, „disponuje 300 hlasy Východoindické společnosti a jeho slovo při volbě ředitelů je téměř absolutním zákonem."

Proto není ředitelská rada ničím jiným než *podřízeným orgánem* britských finančních magnátů. Takto zvolená rada zřizuje pak vedle již zmíněného tajného výboru tři další výbory, a to: 1) politický a vojenský, 2) finanční a vnitřní, 3) důchodový, právní a zákonodárný. V těchto výborech se členové po roce střídají, takže některý finančník sedí jeden rok v právním a druhý rok ve vojenském výboru a nikdo nemá možnost stálého dozoru nad určitým oborem. Jestliže systém voleb do ředitelské rady sem přivádí lidi pro tyto funkce naprosto neschopné, pak systém střídání zasazuje smrtelnou ránu jakýmkoli schopnostem, které by některý z nich přece jen měl. Kdo tedy ve skutečnosti vládne jménem ředitelské rady? Velký štáb neodpovědných tajemníků, revizorů a úředníků v India House[166], z nichž, jak poznamenává Campbell ve svém „Systému indické správy"[167], byl v Indii jenom jediný, a to ještě náhodou. Proto, i když necháme stranou obchod s protekcí, je čirá bláhovost mluvit u ředitelské rady o politické linii, zásadách a systému. Sku-

tečnou ředitelskou radou a skutečným anglickým orgánem pro správu Indie atd. je stálá a neodpovědná *byrokracie* — „zplozenci psacích stolů a protekce“ — která sídlí v Leadenhall Street. Nad obrovskou říší vládne tedy korporace vytvářená nikoli jako v Benátkách z význačných patricijů, nýbrž ze zkostnatělých úředníků a podobných živlů.

Není tedy divu, že se nenajde vláda, která toho tak mnoho napíše a tak málo vykoná, jako vláda Indie. Dokud byla Východoindická společnost jen obchodním podnikem, vyžadovala samozřejmě od správců svých indických faktorií nejpodrobnější záznamy o každém druhu zboží, jak je zvykem v každém obchodním podniku. Když se faktorie rozrostly v celou říši a zprávy o obchodních záležitostech v celé lodní náklady písemností a dokumentů, nabyli leadenhallští úředníci tak rozhodujícího vlivu, že ředitelé a Kontrolní úřad jsou na nich plně závislí, a podařilo se jim přeměnit správu Indie v obrovský stroj na písemnosti. Lord Broughton prohlásil ve své výpovědi před výborem pro platy úředníků, že k jedné jediné zprávě bylo připojeno 45 000 stránek příloh.

Abych vám znázornil, jak zdlouhavě se úřaduje v India House, použiji slov pana Dickinsona:

„Když dojde zpráva z Indie, je nejprve přidělena reviznímu oddělení [Examiner's Departement], do jehož kompetence patří. Předsedové* se pak radí s vedoucím tohoto oddělení o obsahu odpovědi a odevzdají koncept odpovědi ministrovi pro Indii[168], čemuž se služebním jazykem říká P. C., tj. previous communication (předběžná zpráva). Předsedové jsou v tomto přípravném stadiu P. C. úplně závislí na úřednících. Tato závislost je taková, že i při projednávání v akcionářské radě se po úvodním slově předsedy odehrává trapné divadlo — předseda se stále obrací na tajemníka, který sedí vedle něho, ten mu neustále něco šeptá, k něčemu ho nabádá a něco mu vytýká, jako by byl předseda pouhou loutkou. Podobně se na druhém konci tohoto systému vede ministrovi. Vyskytne-li se v tomto stadiu P. C. rozdílnost názorů na znění konceptu, diskutuje se o ní a téměř pravidelně bývá vyřešena přátelskou výměnou názorů mezi ministrem a předsedou. Konečně ministr koncept vrací buď schválený, nebo pozměněný, načež je se všemi dokumenty, které se příslušné záležitosti týkají, předložen tomu výboru ředitelské rady, pod jehož kontrolu spadá příslušné oddělení. Tam se o konceptu jedná a diskutuje, buď se schválí, nebo pozmění a pak je analogickým postupem odevzdán plénu ředitelské rady. Odtud teprve jde jako oficiální dokument k ministrovi, aby se pak stejným postupem vrátil.“[169]

„Projednává-li se v Indii nějaká záležitost,“ praví Campbell, „a pak se postoupí ředitelské radě, považuje se to všeobecně za odklad na věčné časy.“[170]

Shnilý a podlý duch této byrokracie zaslouží, aby byla pranýřována proslulými slovy Burkovými:

„Kasta vulgárních politikářů je nejhorší spodina lidské společnosti. Žádné řemeslo není tak hrubé a mechanické jako jejich způsob vlády. Ctnost není jejich obyčejem. Jsou celí nesví, mají-li jednat, jak velí čest a svědomí. Velkorysý, liberální a perspektivní pohled na zájmy státu považují za romantismus, a zásady, z nichž takový pohled vyplývá, za výplod zbloudilé obrazotvornosti. Kalkulace počtářů je zbavují rozumu. Posměšky šprýmařů a vtipálků v nich vyvolávají stud za všechno velké a vznešené. Přízemnost cílů i prostředků je pro ně důkazem rozšafnosti a střízlivosti.“[171]

Byrokratická zařízení v Leadenhall Street a v Cannon Row stojí indický lid maličkost — 160 000 liber št. ročně. Oligarchie zavléká Indii do válek, aby opatřila zaměstnání svým mladším synům; plutokracie ji rozprodává jako při dražbě a podřízená byrokracie ochromuje činnost správy a utvrzuje zlořády, protože jsou nezbytnou podmínkou její vlastní existence.

Zákon sira Charlese Wooda nemění nic na dosavadním systému. Zvětšuje pravomoc vlády, aniž zvyšuje její odpovědnost.

Napsal K. Marx 5. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 3824 z 20. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Je míněn předseda a místopředseda ředitelské rady Východoindické společnosti. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*LAYARDOVA INTERPELACE. — BOJ KOLEM ZÁKONA O DESETIHODINOVÉ PRACOVNÍ DOBĚ

Londýn, v pátek 8. července 1853

Nyní, kdy podunajská knížectví byla skutečně okupována a kdy se blíží dlouho předvídaná krize, anglický tisk pozoruhodně zmírnil svůj bojovný tón a vcelku se neprotestuje proti doporučení obsaženému ve dvou postupně uveřejněných úvodnících „Times", že „nedokáže-li Rusko ovládnout svůj sklon k civilizování barbarských provincií, udělala by Anglie lépe, kdyby mu nebránila a vyhnula se tak tomu, že by zbytečnou zatvrzelostí porušila mír".

Snaha vlády utajovat všechny informace o ožehavém tureckém problému vyústila v neobyčejně směšnou frašku, sehranou současně v obou sněmovnách parlamentu. V dolní sněmovně oznámil slavný restaurátor starobylého Ninive[172] pan Layard, že večer navrhne, aby byly sněmovně poskytnuty co nejúplnější informace o Turecku a Rusku. Po tomto oznámení se v dolní sněmovně odehrála takováto scéna:

Layard: Podání návrhu jsem ohlásil na zítřek. Včera jsem dostal přípis se žádostí, abych podání návrhu odložil na pondělí 11. t. m. Včera odpoledne jsem nemohl odpovědět, bylo to možné teprve dnes ráno. K svému překvapení jsem

však zjistil, že aniž o tom vím, byl jsem včera ve sněmovně; v seznamu návrhů, otištěném s výsledky hlasování, jsem si totiž přečetl, že pan Layard odložil svůj návrh z pátku 8. července na pondělí 11. července! Takovéto zacházení s nezávislými poslanci se mi zdá nedůstojné.

Gladstone: Nevím, na čí příkaz nebo zmocnění bylo v bulletinu sněmovny uveřejněno odložení návrhu. Mohu však váženého poslance ujistit jednou věcí: ať už bylo učiněno cokoli, bylo to učiněno bona fide*.

Layard: Chtěl bych vědět, kdo uveřejnil v bulletinu oznámení, že se návrh odkládá. Jaký máte důvod k odložení návrhu na pondělí?

Gladstone: Lord Russell je indisponován.

Layard: Pak tedy odložím svůj návrh na pondělí.

Disraeli: Podle mého názoru je třeba, aby vláda toto opatření vysvětlila, tím spíše, že projednávání zákona o Indii, v rozporu s dohodou, je ohlášeno v bulletinu na zítřek.

Nastala pauza, až sir Charles *Wood* pokorně doznal, že hříšníkem byl v obou případech on, chopil se však Gladstonova náznaku a prohlásil, že vůči panu Layardovi jednal s *těmi nejlepšími úmysly*.

Rub téže mince se ukázal v horní sněmovně, kde indispozice nebohého lorda Russella neměla rozhodně nic co dělat s návrhem markýze Clanricarda, obdobným návrhu Layardovu; byl rovněž ohlášen na pátek, když byl předtím na žádost ministrů několikrát odložen.

Lord *Brougham* vyslovil ujištění, že se nedomluvil s žádným členem vlády, že však považuje návrh lorda Clanricarda, ohlášený na zítřek, při nynějším stavu věcí za velmi nevhodný. Žádá proto, aby se k tomu vyslovil ministr zahraničních věcí.

Lord *Clarendon* není rozhodně toho názoru, že by neomezená rozprava o tomto problému v této chvíli nemohla způsobit škodu nebo nepříjemnosti. Právě totiž probíhá jednání; přesto prý však cítí, že po několika odkladech by už neměl znovu žádat svého urozeného přítele, aby svůj návrh odvolal. Dovolí si však odpovědět tak, že neřekne víc, než mu dovoluje jeho smysl pro odpovědnost vůči veřejnosti. Přesto by však svého urozeného přítele žádal, aby byl alespoň tak laskav a odložil svůj návrh na příští pondělí, neboť by bylo vhodné, aby rozprava probíhala v obou sněmovnách současně, a lordu J. Russellovi je velmi zle.

Hrabě *Ellenborough:* Urozený markýz by si počínal velmi rozvážně, kdyby svůj návrh, ohlášený na zítřek, odložil nejen na pondělí, nýbrž vůbec, aniž by zatím určil přesné datum jeho podání.

Lord *Derby* vyjádřil své překvapení nad tím, že urozený markýz navrhl problém k projednání, a plně souhlasí s názory urozeného hraběte (Ellenborougha).

* — v dobré vůli. *(Pozn. red.)*

Hrabě *Grey:* Po prohlášení lorda Clarendona je zajisté každému zřejmé, že by bylo na místě rozpravu odročit.

Markýz z Clanricardu pak návrh odvolal.

Hrabě *Fitzwilliam* by se rád zeptal, zda ruský manifest z 26. června, obsahující vyhlášení *svaté války* proti Turecku, je autentický.

Hrabě *Clarendon* odpovídá, že dostal tento dokument od vyslance Jejího Veličenstva v Petrohradě.

Hrabě *Malmesbury:* Vzhledem k důstojnosti urozených lordů by bylo na místě, aby je vláda ujistila, že se všemožně vynasnaží zabránit tomu, aby se podobná rozprava nekonala v pondělí v druhé sněmovně.

Hrabě *Aberdeen:* Já a moji kolegové vynaložíme všechen svůj vliv a učiníme všechno, co je v našich silách, abychom takové rozpravě zabránili.

Resumé: Dolní sněmovna je nejprve podvodem donucena, aby rozpravu odložila. Pak, pod záminkou, že dolní sněmovna rozpravu odročila, je horní sněmovna donucena ke stejnému postupu. Pak se „urození" lordové rozhodnou odložit podání návrhu ad infinitum* a konečně důstojnost „nejurozenějšího shromáždění na povrchu zemském" vyžaduje, aby i sněmovna neurozených odložila podání návrhu ad infinitum.

Na interpelaci pana Liddella odpověděl lord Palmerston na téže schůzi:

„Nedávné přerušení plavby v Sulinském hrdle v ústí Dunaje bylo způsobeno nahodilými okolnostmi; voda vystoupila z břehů a proud se zpomalil natolik, že se na mělčinách zvětšil nános bahna. Jsem nucen prohlásit, že vláda má už řadu let důvody ke stížnostem na nedbalost ruské vlády, která neplní své povinnosti držitele území, v němž leží dunajská delta, a neudržuje Sulinské hrdlo náležitě splavné, třebaže Rusko vždy uznávalo, že je to jeho povinností plynoucí z drinopolské smlouvy. Dokud bylo ústí Dunaje součástí tureckého území, byla v místech, kde jsou nánosy, udržována hloubka 16 stop, kdežto nyní pro nesvědomitost ruských úřadů klesla na 11 stop a i těchto 11 stop je překážkami u břehů, písečnými nánosy a ztroskotanými a potopenými loděmi, jež jsou ponechávány na dně, omezeno jen na malý a úzký pruh. Není-li klidné počasí a nemá-li loď zkušeného lodivoda, může tu proto vůbec proplout jen s velkými obtížemi. Zaviňují to i konkurenční zájmy Oděsy, jež by chtěla zabránit vývozu zboží po Dunaji a strhnout jej pokud možno na sebe."

Anglická vláda patrně doufá, že zmocní-li se Rusko podunajských knížectví, bude ústí Dunaje znovu otevřeno, neboť přestane rivalita Oděsy.

* — na neurčito. *(Pozn. red.)*

Před několika měsíci jsem měl příležitost zabývat se úspěchy agitace za desetihodinový pracovní den v továrních obvodech.[173] Hnutí se od té doby rozvíjelo dál, až konečně našlo odezvu i v zákonodárném sboru. Dne 5. t. m. požádal pan Cobbett, poslanec za Oldham, aby mu bylo dovoleno předložit návrh zákona na omezení práce v továrnách na deset hodin v prvních pěti dnech v týdnu a na sedm a půl hodiny v sobotu. Bylo mu povoleno návrh předložit. Za předběžné rozpravy se lord Palmerston tak rozhorlil, až mu uklouzla přímá hrozba, že nenajde-li se jiný prostředek k ochraně žen a dětí v továrnách, navrhne, aby byla omezena doba práce strojů. Sotva tuto větu vyřkl, propukla proti neopatrnému státníkovi opravdová bouře rozhořčení nejen mezi přímými zástupci průmyslových magnátů, nýbrž zejména mezi jejich a jeho přáteli z řad whigů, jako je sir George Grey, pan Labouchere aj. Lord John Russell si vzal Palmerstona stranou a po půlhodinové rozmluvě mezi čtyřma očima se velmi zapotil, když uklidňoval bouři ujišťováním, že „se mu zdá, že jeho váženému příteli bylo zcela chybně porozuměno, neboť když mluvil *pro* omezení doby práce strojů, chtěl se vlastně vyslovit *proti* takovému omezení". Takovéto absurdní kompromisy jsou u koalice na *denním* pořádku. Ta má za všech okolností právo něco jiného říkat a něco jiného mít na mysli. Pokud jde o lorda Palmerstona, nelze zapomínat na to, že tento starý dandy liberalismu vyhnal před několika lety stovky irských rodin ze svých „statků", právě tak jako to učinila vévodkyně ze Sutherlandu s příslušníky starobylých klanů.[174]

Pan Cobbett, který tento návrh zákona předložil, je syn známého Williama Cobbetta a zastupuje týž volební obvod, který zastupoval jeho otec. Svou politiku stejně jako poslanecký mandát zdědil po otci, a proto je opravdu nezávislá, ale poněkud se neshoduje se stanoviskem dnešních politických stran. William Cobbett byl nejschopnějším představitelem či spíše zakladatelem starého anglického radikalismu. Byl první, kdo odhalil tajemství tradiční stranické války mezi toryi a whigy, strhl parazitní whigovské oligarchii liberální masku, bojoval proti landlordismu ve všech jeho formách, zesměšňoval pokryteckou hrabivost anglikánské církve a útočil proti plutokracii v jejích dvou nejvýraznějších vtěleních — proti „staré

dámě z Threadneedle Street" (Anglická banka) a proti panu Skrblíkovi a spol. (věřitelé státu)[175]. Navrhoval anulování státního dluhu, konfiskaci církevních statků a zrušení všech druhů papírových peněz. Pozoroval, jak politická centralizace krok za krokem okleštuje místní samosprávu, a odsuzoval to jako porušování výsad a svobod anglického občana. Nechápal, že je to nevyhnutelný důsledek průmyslové centralizace. Hlásal všechny politické požadavky, které pak byly shrnuty v Lidové chartě; u něho však šlo spíš o politickou chartu průmyslové maloburžoazie než průmyslového proletariátu. Svým instinktem a sympatiemi byl plebejec, ale jeho duch se zřídkakdy povznesl nad úroveň buržoazních reforem. Teprve v roce 1834, krátce před svou smrtí, po vydání nového chudinského zákona[176], začal William Cobbett tušit, že existence průmyslových magnátů je pro lidové masy právě tak škodlivá jako existence statkářů, bankéřů, lichvářů a anglikánských duchovních. Byl-li tedy William Cobbett na jedné straně předchůdcem moderního chartismu, byl na druhé straně, a to v daleko větší míře, zarytý John Bull. Byl zároveň nejkonzervativnějším i nejdestruktivnějším mužem Velké Británie — nejryzejším zosobněním staré Anglie i nejodvážnějším hlasatelem mladé Anglie. Podle něho nastal úpadek Anglie v období reformace a největší ponížení anglického lidu přinesla takzvaná slavná revoluce z roku 1688. Pro něho neznamenala tedy revoluce nastolení nového, nýbrž obnovení starého, nikoli začátek nového věku, nýbrž návrat k „starým zlatým časům". Přehlédl však, že období domnělého úpadku anglického lidu se přesně shoduje s počátkem vzestupu buržoazie, s rozvojem moderního obchodu a průmyslu, a že stejným tempem, jakým se zvyšovala úroveň obchodu a průmyslu, zhoršovalo se hmotné postavení lidu a místní samospráva ustupovala politické centralizaci. Nemohl nevidět velké změny, které doprovázely rozklad staré anglické společnosti od osmnáctého století, a to zraňovalo jeho srdce. Viděl sice účinek, ale nechápal příčiny, nechápal působení nových společenských sil. Neviděl novodobou buržoazii, nýbrž pouze onu část aristokracie, která měla dědičný monopol na vysoká úřední postavení a opatřovala pečetí zákona všechny změny vynucené novými potřebami a nároky buržoazie. Viděl stroj, ale neviděl skrytou sílu, která jej

pohání. V jeho očích byli proto za všechny změny, k nimž došlo od roku 1688, odpovědni whigové. Je považoval za prapříčinu úpadku Anglie a ponížení anglického lidu. Proto fanaticky nenáviděl whigovskou oligarchii a neustále vystupoval proti ní. Takto vznikl onen podivný jev, že William Cobbett, který instinktivně hájil zájmy lidových mas proti útokům buržoazie, byl v očích světa i podle svého vlastního přesvědčení obhájcem průmyslové buržoazie proti dědičné aristokracii. Jako publicista nebyl dosud překonán.

Nynější pan Cobbett, který za změněných okolností pokračuje v politice svého otce, nutně sklouzl do kategorie liberálních toryů.

„Times" chtějí vynahradit svůj pokorný postoj vůči ruskému carovi zvýšenou arogancí vůči anglickým dělníkům, a uveřejnily proto o Cobbettově návrhu úvodník, který měl být ohromující, ale dopadl prostě absurdně. „Times" nemohou popírat, že omezení doby práce strojů je jediný prostředek, jak donutit majitele továren, aby dodržovali platné zákony o pracovní době v továrnách. Nedovedou však pochopit, jak to, že někdo napohled zcela rozumný může navrhovat k dosažení nějakého cíle prostředek, který je k dosažení tohoto cíle jedině vhodný. Nynější zákon o *desetiapůlhodinovém pracovním dni*[177] je jako všechny tovární zákony pouhý fiktivní ústupek vládnoucích tříd dělníkům. Dělníci však nejsou spokojeni s fiktivním ústupkem a troufají si žádat ústupky skutečné. „Times" prý jaktěživy neslyšely něco tak směšného a výstředního. Jestliže bude parlament továrníkovi bránit, aby nechal své dělníky pracovat 12, 16 či jakýkoli jiný počet hodin, pak — prohlašují „Times" — „Anglie přestane být zemí, kde žijí svobodní lidé". Jako onen gentleman z Jižní Karolíny, který byl pohnán před londýnský soud a odsouzen za to, že veřejně zmrskal svého černocha, jehož si přivezl z druhého břehu Atlantiku, velmi rozhněvaně zvolal: „A to chcete tvrdit, že je nějaká svoboda v zemi, kde člověk nesmí zmrskat vlastního negra?" Jestliže se někdo stane továrním dělníkem a uzavře se zaměstnavatelem smlouvu, podle níž se prodává na šestnáct nebo osmnáct hodin, místo aby se pořádně vyspal, jak si to může dovolit lépe situovaný smrtelník, je to třeba vysvětlit tím, jak praví „Times", že

„přirozené pohnutky neustále přizpůsobují nabídku poptávce a zaměřují lidi na povolání, která *jsou jim nejpříjemnější a nejvíc jim vyhovují*".

Zákonodárství samozřejmě nesmí do této travail attrayant* zasahovat. Jestliže omezíte dobu práce strojů na určitou část dne, dejme tomu od 6 hodin ráno do 6 hodin večer, pak, prohlašují „Times", můžete zakázat stroje vůbec. Jestliže zhasnete plynové světlo na ulicích, jakmile vyjde slunce, musíte je zhasnout i v noci. „Times" jsou proti vměšování zákona do soukromých zájmů a snad z tohoto důvodu jsou pro novinovou dávku, dávku z inzerátů a kolkovné, aby byly poškozovány soukromé zájmy jejich konkurentů, a zároveň žádají, aby parlament vyhověl jejich vlastním zájmům a zrušil poplatek z příloh. Rozčilují se nad jakýmkoli zasahováním parlamentu do posvátných zájmů továrníků, i když tu jde o životy a morálku celých generací, ale hned spouštějí velký pokřik a žádají co nejrozhodnější zásah do zájmů fiakristů a drožkářů, i když nebylo v sázce nic než pohodlí několika obtloustlých pánů ze City a snad i gentlemanů z Printing House Square[178]. Buržoazní ekonomové nám dosud říkali, že hlavním účelem strojů je zkrátit pracovní dobu a nahrazovat tělesnou práci a dřinu. Teď však „Times" doznávají, že za nynějšího třídního zřízení stroje nezkracují, nýbrž prodlužují pracovní dobu — že nejprve odejmou individuální práci kvalitu a pak nutí dělníka, aby ztrátu kvality vynahradil kvantitou; tak přidávají hodinu k hodině, noční práci k denní práci v procesu, který se zastavuje jen v krátkých obdobích průmyslových krizí, kdy je dělníkovi odpírána práce vůbec — kdy se mu tovární vrata zavřou před nosem a kdy může užívat dovolené, nebo zlíbí-li se mu, může se oběsit.

Napsal K. Marx 8. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3826 z 22. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — přitažlivé práce. *(Pozn. red.)*

K. MARX

RUSKO-TURECKÉ KOMPLIKACE.— UHÝBÁNÍ A VYKRUCOVÁNÍ BRITSKÉ VLÁDY.— NESSELRODOVA POSLEDNÍ NÓTA.— VÝCHODOINDICKÁ OTÁZKA

Londýn, v úterý 12. července 1853

Parlamentní fraška zahájená minulý čtvrtek pokračovala a skončila na schůzi v pátek 8. t. m. Lord Palmerston požádal pana Layarda, aby nejen odložil svůj návrh na pondělí, ale aby se o něm už vůbec nezmiňoval. „V pondělí to pak mělo dopadnout jako v pátek." Pan Bright využil této příležitosti, aby blahopřál lordu Aberdeenovi k jeho opatrné politice a vůbec aby ho ujistil o své naprosté důvěře.

„Kdyby byla u vlády sama Mírová společnost[179]," píše „Morning Advertiser", „nebyla by mohla učinit víc, aby povzbudila Rusko, odradila Francii, ohrozila Turecko a zostudila Anglii, než náš předobrý Aberdeen. Projev pana Brighta měl být jakýmsi manchesterským manifestem na podporu ustrašených členů kabinetu."

Snaha ministrů zmařit chystanou Layardovu interpelaci vyvěrala z oprávněné obavy, že by se pak rozpory uvnitř kabinetu už nedaly utajit před veřejností. Aby se nerozpadla koalice, musí se rozpadnout Turecko. Vedle lorda Aberdeena projevovali k ruským piklům nejblahovolnější postoj tito ministři: vévoda z Argyllu, lord

Clarendon, lord Granville, pan Sidney Herbert, pan Cardwell a „radikál" sir William Molesworth. Lord Aberdeen prý už jednou vyhrožoval, že podá demisi. „Neoblomná" Palmerstonova strana (civis romanus sum[180]) čekala ovšem jen na takovou záminku, aby ustoupila. Bylo přijato usnesení poslat petrohradskému a cařihradskému dvoru nóty stejného znění, doporučující, aby „výsady požadované carem pro pravoslavné byly zaručeny i všem ostatním křesťanům žijícím v tureckých državách, a to garanční smlouvou, kterou by podepsaly velmoci". Týž návrh byl však už předložen knížeti Menšikovovi těsně předtím, než odjel z Cařihradu, a jak každý ví, bylo to bezvýsledné. Je proto naprosto směšné čekat nějaký výsledek od opakování návrhu, tím spíše, že dnes Rusko zcela nepochybně usiluje právě o uzavření smlouvy s velmocemi, totiž s Rakouskem a Pruskem, a ty se tomu už nebrání. Rakouský ministerský předseda hrabě Buol je švagr ruského vyslance barona Meyendorfa a jedná v úplné shodě s Ruskem. Téhož dne, kdy obě koaliční strany, dřímající i „neoblomná", dospěly k zmíněnému rozhodnutí, uveřejnila „Patrie" tuto zprávu:

„Nový rakouský internuncius v Cařihradě von Bruck zahájil svou činnost tím, že požadoval na Portě, aby zaplatila 5 000 000 piastrů odškodného a aby přistoupila na vydání přístavů Kleku a Sutoriny. Tento požadavek byl považován za podporu Rusku."

To není jediná podpora, kterou Rakousko poskytlo ruským zájmům v Cařihradě. Je třeba připomenout, že pokaždé, když potřebovali panovníci v roce 1848 střílet do vlastního lidu, opatřili si „nedorozumění". Téže taktiky se nyní používá proti Turecku. Rakouský konzul ve Smyrně dal unést jednoho Maďara* z anglické kavárny na palubu rakouské lodi. Když pak emigranti v odvetu zabili jednoho rakouského důstojníka a zranili dalšího, žádal von Bruck od Porty satisfakci do čtyřiadvaceti hodin.[181] Současně s touto zprávou uveřejnila „Morning Post" v sobotu pověsti o tom, že Rakušané vtrhli do Bosny. Když byla koaliční vláda na včerejší schůzi obou sněmoven parlamentu dotazována na věrohodnost tohoto tvrzení, samozřejmě odpověděla, že „nedostala žádné informace"; jedině Russell se odvážil vyslovit domněnku, že pověsti

* — tj. Kosztu (byl zatčen na příkaz konzula Weckbeckera). *(Pozn. red.)*

pravděpodobně vznikly pouze z toho, že Rakušané shromažďují vojsko u Petrovaradinu. Tak se splňuje předpověď pana Tatiščeva, který roku 1828 prohlásil, že v rozhodující chvíli se Rakousko bude velmi horlivě domáhat podílu na kořisti.

Zpráva z Cařihradu, datovaná 26. minulého měsíce, oznamuje:

„Protože se rozšířily pověsti, že celé ruské loďstvo odplulo ze Sevastopolu a směřuje k Bosporu, dotázal se sultán anglického a francouzského vyslance, zda v případě ruské demonstrace před Bosporem bude spojenecké loďstvo připraveno proplout Dardanelami. Oba odpověděli kladně. Turecký parník s francouzskými a anglickými důstojníky na palubě byl právě poslán z Bosporu do Černého moře na průzkum."

Když Rusové vstoupili do podunajských knížectví, bylo jejich prvním činem to, že zakázali uveřejnění sultánova fermanu potvrzujícího výsady všech křesťanů a potlačili německý list vydávaný v Bukurešti, který se odvážil uveřejnit článek o východní otázce. Zároveň vymáhali na turecké vládě, aby zaplatila první roční poplatek, stanovený za dřívější ruské okupace Moldavska a Valašska v letech 1848—1849. Od roku 1828 musela knížectví zaplatit za ruskou ochranu 150 miliónů piastrů, nehledě na nesmírné ztráty způsobené pleněním a pustošením. Anglie uhradila Rusku náklady na jeho války proti Francii, Francie na jeho válku proti Persii, Persie na jeho válku proti Turecku, Turecko a Anglie na jeho válku proti Polsku; Maďarsko a knížectví mají nyní platit za jeho válku proti Turecku.

Nejdůležitější aktuální událostí je nová cirkulární nóta hraběte Nesselroda, datovaná v Petrohradě 20. června 1853. Prohlašuje se v ní, že ruské armády nevyklidí knížectví, dokud sultán nevyhoví všem carovým požadavkům a dokud francouzské a anglické loďstvo neopustí turecké vody. Tato nóta zní jako přímý výsměch Anglii a Francii. Praví se v ní:

„Postavení, které zaujaly obě námořní mocnosti, je vlastně námořní okupace, a to nám dává právo, abychom obnovili vzájemnou rovnováhu stran tím, že zaujmeme příslušné vojenské postavení."

Budiž poznamenáno, že Bešická zátoka je vzdálena 150 mil od Cařihradu. Car si osobuje právo obsadit turecké území, a přitom upírá Anglii a Francii právo obsadit neutrální vody bez jeho zvláštního svolení. Vychvaluje svou velkomyslnou shovívavost, s níž

ponechal Portě plně na vůli, jakou formou se vzdá své svrchovanosti — zda na základě „konvence, senedu nebo jiné oboustranně závazné smlouvy, nebo jen podepsáním obyčejné nóty". Je přesvědčen, že „nezaujatá Evropa" určitě pochopí, že kajnardžská smlouva, poskytující Rusku právo na ochranu jediného pravoslavného kostela ve Stambulu,[182] prohlašuje eo ipso* Rusko Římem Východu. Lituje, že Západ nechápe neškodnost ruského církevního protektorátu v cizích zemích. Dokazuje svou péči o celistvost turecké říše historickými fakty — „značnou umírněností, kterou projevil v roce 1829 po svém vítězství u Drinopolu," kdy ho k umírněnosti donutil pouze bídný stav jeho armády a hrozba anglického admirála, že bude bombardovat celé pobřeží Černého moře, ať už k tomu dostane zmocnění nebo ne; přitom za všechno, čeho dosáhl, mohl car děkovat pouze „shovívavosti" západních vlád a věrolomnému zničení tureckého loďstva u Navarina.

„V roce 1833 byl jediným člověkem v Evropě, který uchránil Turecko od nevyhnutelného rozkouskování."

V roce 1833 uzavřel car podle známé hünkjariskeleské smlouvy s Tureckem *obranný spolek;* podle této smlouvy bylo cizím loďstvům zakázáno přiblížit se k Cařihradu,[183] čímž bylo Turecko zachráněno před rozkouskováním jen proto, aby bylo zachováno celé pro Rusko.

„Roku 1839 byl spolu s jinými mocnostmi iniciátorem návrhů, jejichž společné uskutečnění uchránilo sultána od toho, že by musel postoupit svůj trůn nové arabské říši."

Jinými slovy, v roce 1839 přiměl jiné mocnosti, aby se chopily iniciativy, zničily egyptské loďstvo a odsoudily k nemohoucnosti jediného člověka,** který by byl mohl přeměnit Turecko v ohnisko smrtelného nebezpečí pro Rusko a nahradit „parádní turban" skutečnou hlavou.

„Základní zásadou politiky našeho vznešeného panovníka bylo vždy udržovat na Východě co nejdéle status quo."

Zcela správně. Pečlivě se snažil udržovat rozklad tureckého státu pod výsadním poručenstvím Ruska.

Je třeba doznat, že se Východ ještě nikdy neodvážil vrhnout Západu do tváře ironičtější dokument. Ne nadarmo byl jeho auto-

* — už tím; právě proto. *(Pozn. red.)*
** — tj. Muhammada Alího. *(Pozn. red.)*

rem Nesselrode, jehož jméno označuje zároveň kopřivu a metlu.* Je to vskutku dokument svědčící o tom, kam až klesla Evropa pod metlou kontrarevoluce. Revolucionáři mohou carovi k tomuto mistrovskému kousku blahopřát. Jestliže Evropa ustoupí, nebude to pouhý ústup po porážce, bude to pochod skrze furculae Caudinae.[184]

Zatímco anglická královna pořádá hostiny pro ruské kněžny, zatímco se osvícená anglická aristokracie a buržoazie klaní barbarskému autokratu, jedině anglický proletariát protestuje proti nemohoucnosti a poníženosti vládnoucích tříd. 7. července uspořádala manchesterská škola velké mírové shromáždění v Odd-Fellows Hall v Halifaxu. Poslanec za Halifax Crosley a všechny ostatní „veličiny" manchesterské školy přijely speciálně na toto shromáždění z „města"**. Sál byl přeplněn a mnoho tisíc zájemců se vůbec nedostalo dovnitř. Ernest Jones (jehož agitace v továrních obvodech je velmi úspěšná, jak lze usoudit podle počtu chartistických peticí podaných parlamentu a podle útoků provinčního buržoazního tisku) byl tehdy v Durhamu. Chartisté z Halifaxu, místa, kde byl dvakrát navržen jako kandidát do dolní sněmovny a zvolen aklamací[185], jej telegraficky pozvali a Jones přijel těsně před začátkem shromáždění. Pánové z manchesterské školy se už domnívali, že jejich rezoluce bude schválena a že získají pro dobrého Aberdeena podporu továrních obvodů, tu se však ujal slova Ernest Jones a předložil pozměňovací návrh, vyzývající lid k *válce* a prohlašující, že dokud nebude nastolena svoboda, je mír zločinem. Došlo k velmi prudké diskusi, přesto však byl pozměňovací návrh Ernesta Jonese obrovskou většinou schválen.

Články zákona o Indii se postupně projednávají a v rozpravě se nevyskytuje téměř nic pozoruhodného kromě nedůslednosti takzvaných „indických reformátorů". Jedním z nich je například poslanec mylord Jocelyn, který si vybudoval jakousi politickou existenci pravidelným odsuzováním indických zlořádů a přehmatů Východoindické společnosti. Co byste řekli, že doporučoval jeho pozměňovací návrh? Aby byla s Východoindickou společností obno-

* Slovní hříčka: „Nessel" — „kopřiva" (německy); „rod" — „metla" (anglicky). *(Pozn. red.)*
** tj. z Londýna. *(Pozn. red.)*

vena smlouva na 10 let. Naštěstí kompromitoval tímto návrhem jen sebe. Je tu i další profesionální „reformátor", pan Joseph Hume, jemuž se za dlouhé parlamentní praxe podařilo proměnit i opozici ve zvláštní způsob podpory vlády. Navrhl, aby se počet členů ředitelské rady Východoindické společnosti nesnižoval z 24 na 18. Jediný rozumný pozměňovací návrh, který byl dosud schválen, je návrh pana Brighta, který pro členy ředitelské rady jmenované vládou ruší podmínku, že musejí mít určitý počet akcií Východoindické společnosti, jak je tomu u členů volených radou akcionářů. Prolistujte si publikace uveřejněné Společností pro reformu Východní Indie[186] a budete mít podobný pocit, jako kdybyste vyslechli dlouhou obžalobu proti Bonapartovi, sepsanou společně legitimisty, orleanisty, modrými i rudými republikány a dokonce i zklamanými bonapartisty. Jedinou zásluhou těchto publikací bylo dosud to, že vůbec upozornily veřejnost na indické záležitosti, a při dosavadním eklektickém charakteru opozičních názorů, které vyjadřují, nic víc dokázat nemohou. Tak například odsuzují počínání anglické aristokracie v Indii, ale současně protestují proti likvidaci indické aristokracie, indických knížat.

Když už britští vetřelci vstoupili na indickou půdu a rozhodli se tam zůstat, nezbyla jim jiná možnost než zbavit indická knížata moci násilím nebo intrikami. Dostali se do podobného postavení vůči indickým knížatům, v jakém byli staří Římané vůči svým spojencům, a začali uplatňovat římskou politiku. „Byl to systém vykrmování spojenců," napsal jistý anglický publicista, „jako krmíme voly, než je sníme." Když Východoindická společnost získala své spojence metodou starého Říma, vypořádala se s nimi už moderní metodou obvyklou v Change Alley[187]. Domorodá knížata, aby mohla splnit své závazky vůči Společnosti, byla nucena vypůjčovat si od Angličanů obrovské částky na lichvářské úroky. Když jejich nesnáze dosáhly vrcholu, postupoval věřitel nelítostně, „šroub se utahoval" a knížatům nezbývalo, než buď odevzdat svá území Společnosti po dobrém, nebo se pustit do války; v prvním případě je dali jejich utlačovatelé do penze, v druhém případě byli zbaveni moci jako zrádci. V nynější době zaujímají domorodé státy oblast 699 961 čtverečních mil s 52 941 263 obyvateli, jejich panovníci

nejsou však už spojenci, nýbrž vazalové britské vlády a jsou k ní vázáni nejrůznějšími podmínkami a různými formami subsidiárních a protektorátních smluv. Společným rysem všech těchto druhů závislosti je to, že se domorodé státy vzdávají práva na sebeobranu, na udržování diplomatických vztahů a na vzájemné řešení sporů bez zásahu generálního guvernéra. Všechny musejí platit tribut buď v penězích, nebo v kontingentech ozbrojených sil pod velením britských důstojníků. O konečném pohlcení nebo anexi těchto domorodých států se dnes vede prudká diskuse mezi reformátory, kteří to odsuzují jako zločin, a obchodníky, kteří to omlouvají jako nezbytnost.

Podle mého názoru je už sám problém zcela chybně vytyčen. Pokud jde o domorodé *státy* samé, přestaly prakticky existovat ve chvíli, kdy se staly subsidiárním nebo protektorátním územím Společnosti. Jestliže rozdělíte důchod některé země mezi dvě vlády, rozhodně ochromíte prameny příjmů jedné z nich a správní systém obou. Za dnešního systému klesají domorodé státy pod dvojím břemenem, jednak vlastních správních výdajů a poplatků, a za druhé mimořádných vojenských nákladů, které jim ukládá Společnost. Podmínky, za nichž se jim povoluje udržovat si zdání nezávislosti, jsou zároveň podmínkami neustálého úpadku a naprosté nemožnosti nápravy. Základním zákonem jejich existence, jako každé existence pouze trpěné, je organická nemohoucnost. Nejde tedy o udržení domorodých *států*, nýbrž domorodých *knížat* a jejich dvorů. Je podivné, že tíž lidé, kteří odsuzují „barbarskou nádheru anglického dvora a aristokracie", prolévají slzy nad úpadkem indických navábů, rádžů a džágírdárů[188], kteří z velké většiny nevynikají ani starobylostí rodu, nýbrž nabyli moci celkem nedávno s pomocí anglických intrik. Na celém světě se nenajde směšnější, absurdnější a dětinštější despotismus, než je vláda těchto šáhzamánů a šahrijárů z „Tisíce a jedné noci". Vévoda Wellington, sir John Malcolm, sir Henry Russell, lord Ellenborough, generál Briggs a jiné autority se vyslovily pro status quo. Jak to však odůvodňovali? Tím, že domorodé vojsko pod anglickým velením musí být zaměstnáno drobnými potyčkami s vlastními krajany, aby neobrátilo zbraně proti svým evropským pánům. Tím, že existence nezávislých států posky-

tuje příležitostné zaměstnání anglickému vojsku. Tím, že dědičná knížata jsou nejpovolnějšími nástroji anglického despotismu a zabraňují tomu, aby mohli vyniknout smělí vojenští dobrodruzi, jimiž Indie vždy oplývala a bude oplývat. Tím, že nezávislá území poskytují útulek všem domorodým nespokojencům a odvážlivcům. Ponechám stranou všechny tyto důvody, které tak mnohomluvně dokazují, že domorodá knížata jsou oporou nynějšího hanebného anglického systému a největší překážkou indického pokroku, a přejdu k siru Thomasu Munrovi a lordu Elphinstonovi, což jsou alespoň lidé nevšední inteligence a skutečně sympatizují s indickým lidem. Ti se domnívají, že bez domorodé aristokracie nebude žádná třída společnosti dost životaschopná a že potlačení této aristokracie by nezpůsobilo vzestup, nýbrž pokles všeho indického lidu. Mají snad pravdu pokud jde o to, že pod přímou vládou Angličanů jsou domorodci soustavně vylučováni ze všech vyšších funkcí vojenských i civilních. Tam, kde nikdo nemůže dosáhnout vynikajícího postavení vlastním přičiněním, musejí být alespoň lidé vynikající rodem, aby potlačenému lidu přece jen zbyla nějaká vlastní velikost. K vylučování domorodců z vyšších funkcí na anglickém území došlo jen proto, že v takzvaných nezávislých územích byla ponechána dědičná knížata. Domorodé armádě, o jejíž sílu se opírá celé britské panství v Indii, bylo nutno učinit jeden z těchto dvou ústupků. Domnívám se, že můžeme věřit tvrzení pana Campbella, že domácí indická aristokracie naprosto není schopna zastávat vyšší funkce, že vzhledem k novým požadavkům bude třeba vytvořit novou třídu a že „díky bystrosti a učelivosti nižších tříd to bude v Indii snazší než v kterékoli jiné zemi.“[189]

Sama domorodá knížata rychle mizí, protože jejich rody vymírají. Ale od počátku tohoto století provádí britská vláda tu politiku, že jim povoluje, aby si *následníky* stanovili *adopcí*, nebo dosazuje na uprázdněná místa loutky podle svého výběru. Vynikající generální guvernér lord Dalhousie první proti tomuto systému otevřeně protestoval. Kdyby se uměle nebrzdil přirozený vývoj, na odstranění domorodých knížat by nebylo třeba ani válek, ani výdajů.

Pokud jde o *knížata v penzi*, znamená oněch 2 468 969 liber št.,

které jim britská vláda určila z indických příjmů, velmi těžké břemeno pro lid, který žije o rýži a nemá ani základní životní potřeby. Jestliže jsou tato knížata vůbec k něčemu dobrá, pak jen k tomu, aby ukázala, jak hluboko a k jaké směšnosti může klesnout panovnická moc. Vezměme si například Velkého Mughala*, potomka Tímúrova[190]: dostává důchod 120 000 liber št. ročně. Jeho pravomoc nepřesahuje zdi jeho paláce a idiotští členové královského rodu, ponecháni sami sobě, se množí uvnitř těchto zdí jako králíci.

Dokonce ani dillískou policii nenechali Angličané pod jeho pravomocí. Scvrklý, zežloutlý stařík sedí na trůně v operetním, zlatem vyšívaném hávu, který připomíná kostým hindustánských tanečnic. O některých státních svátcích vychází tato pozlacená loutka z paláce, aby oblažila srdce svých poddaných. Jde-li k němu cizinec na recepci, musí zaplatit vstupné několik guinejí, jako by šel na představení kteréhokoli jiného komedianta vystupujícího na veřejnosti; on zase obdarovává cizince turbany, diamanty a podobně. Kdo se však podívá pozorněji, vidí, že královské diamanty jsou jen obyčejná sklíčka, hrubě obarvená, velmi nedokonalá napodobenina drahokamů, a tak špatně zpracovaná, že se v ruce drobí jako marcipán.

Musíme přiznat, že angličtí lichváři spolu s anglickou aristokracií se vyznají v tom, jak zprofanovat moc panovníka. Doma ji zredukovali na konstituční nulu a v zahraničí na pouhou etiketu. A tu se najednou začali radikálové nad touto podívanou rozhořčovat.

Napsal K. Marx 12. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 3828 z 25. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — šáha Bahádura II. *(Pozn. red.)*

K. MARX

VÁLKA V BARMĚ. – RUSKÁ OTÁZKA. – PODIVNÁ DIPLOMATICKÁ KORESPONDENCE

Londýn, v pátek 15. července 1853

Poslední pozemní poštou z Indie došla zpráva, že barmští zmocněnci zamítli smlouvu navrhovanou generálem Godwinem. Generál jim poskytl dalších 24 hodin na rozmyšlenou, avšak Barmánci za 10 hodin odešli. Zdá se, že třetí vydání nekonečné barmské války je neodvratné.[191]

Ze všech válečných tažení, která Britové podnikli na Východě, nebylo žádné tak bezdůvodné jako tažení proti Barmě. Z této strany nemohlo naprosto hrozit nebezpečí invaze, jako od severozápadu, neboť Bengálsko je od Barmy odděleno horstvem, přes něž nemůže přejít vojsko. Chce-li indická vláda rozpoutat válku proti Barmě, musí ji napadnout z moře. Mluvit o námořní agresi Barmánců je směšné, neboť myšlenka, že by se barmské pobřežní čluny mohly postavit válečným lodím Společnosti, je absurdní. Tvrzení, že Yankeeové mají v úmyslu anektovat Pegu, není doloženo fakty. Nezbývá tedy žádný jiný argument než potřeba zaměstnat zchudlou aristokracii, nutnost vytvořit, jak poznamenal jistý anglický publicista, „jakýsi zaopatřovací ústav pro šlechtu či jakýsi východní Hampton Court".[192] První barmská válka (1825—1826), rozpoutaná za donkichotské správy lorda Amhersta, zvýšila indický dluh

o 13 miliónů liber št., ačkoli trvala jen něco málo přes dva roky. Jen samo udržování východních kolonií v Singapuru, Penangu a Malakce, nepočítáme-li výdaje na vojsko, zaviňuje na účtu příjmů a vydání roční schodek ve výši 100 000 liber št. Území odňaté Barmáncům v roce 1826 přišlo ještě mnohem dráž. Území Pegu ruinuje pokladnu ještě víc. Čím to, že se Anglie vyhýbá tak skutečně potřebné válce v Evropě, jako je nyní válka proti Rusku, a přitom se rok co rok zaplétá do naprosto neuvážených válek v Asii? V Evropě ji nahání hrůzu státní dluh, kdežto náklady na asijské války převaluje na bedra Indů. Můžeme však očekávat, že hrozící zastavení příjmů z bengálského opia spolu s výdaji na další barmskou válku způsobí takovou krizi indické pokladny, že si vynutí důkladnější reformu indického impéria než všechny projevy a pojednání parlamentních reformátorů v Anglii.

Včera se v dolní sněmovně otázal Disraeli ministrů, zda by po poslední cirkulární nótě ruské vlády nebylo vhodné, aby pan Layard předložil svůj návrh. Lord John Russell odpověděl, že by považoval za nejlepší neudělovat nyní Layardovi slovo, protože po uveřejnění nóty je důležitější než kdy dříve vyjednávat. „Domněnka váženého poslance, že jednání se nyní dostalo do slepé uličky, je mylná." Ačkoli se lord John fakticky přihlásil k aberdeenovskému kredu, snažil se znovu obhájit důstojnost strany civis romanus sum[193] těmito slovy:

„Domníval jsem se přirozeně, že státník tak zkušený a rozšafný jako hrabě Nesselrode nepřipojí svůj podpis k dokumentu, který otevřeně prohlašuje, že ruská vláda vyklidí podunajská knížectví jen pod podmínkou, že bude odvoláno spojené loďstvo."

V rozpravě o Indii, která pak následovala, navrhl poslanec Bright, aby z devátého článku, stanovícího, že „šest členů ředitelské rady Společnosti, které nejmenuje královský dvůr, bude vybíráno z osob, jež strávily deset let v Indii v královských službách nebo ve službách Společnosti", byla škrtnuta slova „v královských službách nebo ve službách Společnosti". S tímto pozměňovacím návrhem byl vysloven souhlas. Je příznačné, že za celé rozpravy o Indii nevyslovila vláda souhlas s žádnými jinými pozměňovacími návrhy než s Brightovými a jedině tyto návrhy byly také sněmov-

nou schváleny. Mírová vláda dělá dnes všechno, aby si udržela entente cordiale* s mírovou stranou, manchesterskou školou, která je proti jakémukoli válčení, vyjma válčení se žoky bavlny a s obchodními ceníky.

Francouzský ministr zahraničních věcí Drouyn de Lhuys, který byl už kdysi za Guizota vysokým úředníkem ministerstva zahraničních věcí a o němž se jeho šéf tehdy vyjádřil, že má pro toto postavení sotva potřebnou kvalifikaci, se nyní po libosti oddává rozkoši vyměňovat si nóty a cirkuláře s hrabětem Nesselrodem. Včerejší „Moniteur" přináší odpověď pana Drouyna de Lhuys na poslední (druhou) *cirkulární* nótu ruského ministra[194]. Odpověď končí těmito slovy:

„Francie se svou umírněností zbavila jakékoli odpovědnosti a má proto právo doufat, že všechny oběti, které přinesla pro zajištění klidu na Východě, nepřijdou nazmar, že ruská vláda konečně nalezne nějaký způsob, jak uspokojit své nároky, aniž budou porušeny prerogativy sultánovy svrchovanosti, a že bude dosaženo takového uspořádání, které vyřeší bez použití násilí problém, na nějž je vázáno tolik různých zájmů."

V předešlém článku jsem se zmínil o tom, že de Villèle předložil kdysi Rusku návrh, aby byla zaručena nedotknutelnost osmanské říše garanční smlouvou mezi všemi velmocemi.** Na tento návrh odpověděl hrabě Pozzo di Borgo:

„Společná záruka poskytnutá osmanské říši, nehledě na to, že by byla neobvyklá a překvapující, by porušila práva, kterých Rusko nabylo, a zásady, na nichž jsou tato práva založena."

Roku 1841 Rusko nicméně svolilo stát se účastníkem takové neobvyklé smlouvy[195] a sám Nesselrode se v nótě z 20. června (2. července) této smlouvy dovolává. Proč na ni Rusko v rozporu se svou tradiční politikou přistoupilo? Protože tato smlouva neposkytovala ani tak „záruku osmanské říši", jako spíše možnost vypořádat se s její jedinou tehdy životaschopnou částí — s Egyptem, kde vládl Muhammad Alí; protože šlo, alespoň podle původního záměru, o koalici proti Francii.

Pařížský list „Presse" otiskuje v dnešním čísle, jež se mi právě dostalo do rukou, dosud nikdy neuveřejněnou korespondenci mezi

* — srdečnou shodu. *(Pozn. red.)*
* Viz tento svazek, str. 191. *(Pozn. red.)*

zemřelým generálem Sébastianim, francouzským velvyslancem v Londýně, a Madame Adélaïdou, sestrou Ludvíka Filipa. Tato korespondence vrhá pozoruhodné světlo na diplomatické poměry oné doby. Obsahuje jasný důkaz, že původcem smlouvy z roku 1841 zdaleka nebylo Rusko, jak tvrdí Nesselrode ve své nótě, nýbrž naopak Francie a Anglie, a že byla namířena proti Rusku. Teprve později z ní Rusko udělalo zbraň proti Francii. Přeložil jsem z této důležité korespondence tolik, kolik mi dovolila časová tíseň:

I

Londýn 12. června 1835

„Dnes jsem měl dvouhodinovou konferenci s lordem Palmerstonem. Byl jsem s ním velmi spokojen. Nemýlil jsem se, když jsem Vás ujišťoval, že je přítelem krále Leopolda, a především velkým stoupencem spojenectví s Francií. Lord Palmerston věnoval v rozhovoru se mnou hodně pozornosti východním záležitostem. Domnívá se, že egyptský paša se už rozhodl, jak si bude dál počínat. Přál by si, aby Anglie a Francie vyvinuly nové úsilí a využily přítomnosti svého loďstva k zastrašení Muhammada Alího. Zároveň by naši vyslanci v Cařihradě měli informovat sultána, že dostali od svých panovníků příkaz, aby ho ujistili svou podporou proti výbojným činům egyptského paši za předpokladu, že on sám nezavdá podnět k válečným akcím. Domnívám se, že to je rozumné stanovisko, jímž by se Anglie a Francie měly řídit. Musíme Portu udržet a nesmíme připustit, aby se od ní odtrhly takové provincie, jako Egypt, Sýrie a Cilicie. Rusko jen čeká na vhodnou chvíli, aby mohlo vystoupit na pomoc sultánovi, a tato *podpora by znamenala konec osmanské říše.*"

II

Londýn 21. dubna 1836

„V Anglii jsou všechny strany zajedno v tom, že je třeba bedlivě střežit Rusko; toryové jsou patrně rozhodnější než whigové, nebo se to alespoň zdá, protože nejsou tak vázáni, jako kdyby byli vládní stranou."

III

Londýn 6. července 1838

„Lid v Anglii věří ve všeobecné dorozumění Evropy o východní otázce. Netrpělivě se čeká na odpověď z Paříže. Domnívám se, že jsem ve svém jednání nevybočil z linie, kterou mi naznačil král v několika rozhovorech. Jakmile bude v zásadě dosaženo dohody, bude se způsob jednání a stanovisko jednotlivých mocností řídit podle okolností. Rusku musí ovšem připadnout úloha na moři, obdobná úloze Francie a Anglie, a aby se zabránilo jakémukoli nebezpečí, které by mohlo vzniknout z námořní akce na Černém moři, bude třeba přimět Rusko

k souhlasu s tím, že bude své eskadry pro spojené loďstvo posílat z Baltského moře."

IV

Londýn 3. října 1839

„Anglie nepřijala ruské návrhy[106] a lord Palmerston mě jménem vlády informoval, že je odmítla proto, aby zůstala věrna spojenectví s Francií. Vycházejíc z týchž pohnutek, souhlasí s tím, aby Muhammad Alí dostal do dědičné držby Egypt a část Sýrie, jejíž hranice budou přesně vyznačeny a mají probíhat od Saint Jean d'Acre ke Genezaretskému jezeru. Získat souhlas anglické vlády s těmito návrhy bylo velmi obtížné. Myslím, že ani Francie, ani Muhammad Alí takové uspořádání neodmítnou. Východní otázka se zjednodušuje: bude vyřešena za součinnosti mocností a na základě záruky nedotknutelnosti osmanské říše. Všechny zásady zůstaly zachovány. Vysoká Porta se připojuje k evropskému mezinárodnímu právu. *S výhradním protektorátem Ruska je skoncováno.* Přemýšlel jsem o tom, proč se republikánská strana ve Francii staví k Muhammadu Alímu tak příznivě, proč se ho tak horlivě zastává. Nedovedl jsem si to vysvětlit jinak, než že ji k tomu vede revoluční zásada snažit se podporovat a povzbuzovat všechno, co je schopné podvrátit nynější vlády. Myslím, že bychom se nikdy neměli dát chytit do takové léčky."

V

Londýn 30. listopadu 1839

„Dovídám se z hodnověrného zdroje, že lord Palmerston, když podával na posledním zasedání ministerské rady zprávu o situaci ve východní otázce a o nesrovnalostech mezi francouzskou a anglickou politikou, mluvil velmi umírněně a s ohledem na spojenectví obou zemí, což zasluhuje naše uznání. Upozornil dokonce své kolegy na systém podobný tomu, o jakém jsem se já zmínil. V závěru přistoupil na některé formální ústupky a odmítl příliš rozhodnou politiku, která vede k nevyhnutelným komplikacím."

VI

Londýn 12. prosince 1839

„Sešel jsem se s lordem Palmerstonem, neboť jsem se chtěl dovědět, zda má pro mne nějakou informaci týkající se jeho nedávného sdělení. Přečetl mi *Nesselrodův* dopis ruskému chargé d'affaires, který se přesně shodoval s tím, co mi předtím řekl. Příjezd pana *Brunnova* nás zasvětí do tajných záměrů petrohradského kabinetu. Jednání lorda Palmerstona bylo velmi příjemné jak formou, tak obsahem. S potěšením vítá obnovení dobrých vztahů mezi francouzským a britským kabinetem a pokračování spojenectví. Věřte mi, že nenadsazuji. Řekl jsem mu v pevné víře v pravdivost svého výroku, že novou situaci považujeme za přesně takovou, jakou si Francie vždy přála. Byl nucen to sám rovněž doznat. Kníže

Esterházy napsal svému chargé d'affaires, že je s maršálem* velmi spokojen a že se právě snaží přimět francouzský kabinet, aby obnovil dohodu s Rakouskem, že však shledal krále *nepoddajným*. Tomu rád věřím. Král se nepropůjčí k takovým neuskutečnitelným přeludům. To píši jenom Vám. Věřím s Vaší královskou Výsostí, že se *Rusko chytí do svých vlastních sítí.*"

VII

Londýn 18. prosince 1839

„Dnes ráno jsem dostal od maršála nadmíru podivnou zprávu. Je to odpověď na dopis, v němž jsem mu podával hlášení o rozhovoru, který jsem měl s lordem Palmerstonem o dojmu vyvolaném v Paříži oznámením o nové misi pana Brunnova a o jejím účelu. Přečetl jsem lordu Palmerstonovi textuellement** příslušný odstavec zprávy, kterou mi poslal maršál. V prohlášení, které jsem mu o tom přednesl, jsem však použil výrazů, které sice měly stejný smysl, ale nebyly zcela totožné s maršálovými. Maršál mě nyní laskavě ujišťuje, že sice nebyl rozdíl mezi mými slovy a jeho vlastními výrazy, doporučuje mi však, abych znásobil svou obezřelost a snažil se reprodukovat v našich jednáních doslovné znění jeho zpráv. Velmi bych se mýlil, nejde-li tu o querelle allemande***, rafinovanost hodnou nějakého grec du Bas-Empire****... Maršál je v diplomatické službě nováčkem a obávám se, že vidí diplomatické umění v kličkování. Ve skutečnosti však záleží jen v upřímnosti a přímosti."

VIII

Londýn 3. ledna 1840

„Včera byl u mne na obědě lord Palmerston spolu s celým diplomatickým sborem... Řekl mi, že vláda hodlá požádat parlament o dodatečné finanční prostředky pro námořní síly, dodal však, že svým kolegům navrhne, aby žádost nebyla odůvodňována posilováním francouzského loďstva, neboť se nechce ani náznakem dotknout některého spojence. Snaha lorda Hollanda a lorda Johna Russella o udržení spojenectví je obdivuhodná."

IX

Londýn 20. ledna 1840

„Lord Palmerston mě seznámil s návrhem konvence, která má být předložena velmocem a Portě... Není to konvence uzavíraná mezi pěti velmocemi, nýbrž konvence těchto velmocí s Portou... *Pan Brunnov s touto formou nesouhlasí*"

* — tj. Soultem, francouzským předsedou vlády a ministrem zahraničních věcí. *(Pozn. red.)*
** — doslovně. *(Pozn. red.)*
*** — doslova: německou při; v přeneseném smyslu: malicherné hašteření. *(Pozn. red.)*
**** — Řeka z dob východořímské říše, Byzantince. *(Pozn. red.)*

(viz Nesselrodovu nótu z 2. července 1853 o ruské iniciativě!)... „Konvence obsahuje preambuli a osm článků. V preambuli se jasně a téměř doslovně prohlašuje, že nedotknutelnost osmanské říše je svrchovaně důležitá pro zachování míru v Evropě a že pět mocností je ochotno poskytnout jí potřebnou podporu a pomoci jí získat v Evropě mezinárodní důvěru. Jednotlivé články pak tuto podporu blíže určují...

P. S. Právě jsem se dověděl, že *Brunnov a Neumann jsou s konvencí navrženou lordem Palmerstonem naprosto nespokojeni.*"

X

Londýn 21. ledna 1840

„Návrh konvence vypracovaný lordem Palmerstonem byl zřejmě ruským a rakouským zmocněncem odmítnut. Pan *Neumann* se vyznamenal prudkostí a troufám si říci stupidností svých námitek. Odhaluje tak politiku svého dvora. Kníže Metternich chtěl udržet ve svých rukou rovnováhu sil, i když otevřeně přiznává svou nenávist k Rusku. Marně si dělal naděje, že Brunnovovy návrhy budou bez výhrad přijaty, a oba byli zklamáni, když poznali v lordu Palmerstonovi ministerského předsedu, který si upřímně přeje spojenectví s Francií a hodlá jednat ve shodě s ní."

XI

Londýn 24. ledna 1840

„Dnes jsem měl dlouhý rozhovor s lordem Melbournem, který je horlivým stoupencem spojenectví s naším králem. Několikrát mě žádal, abych mu poradil, jak by se dalo dosáhnout sloučení francouzských a anglických návrhů.

Záměry Ruska posuzuje stejně jako my a o *vídeňském kabinetu* mi při jedné rozmluvě řekl, *že mu nelze důvěřovat, protože se nakonec vždy projevil jako oddaný stoupenec Ruska.*"

XII

Londýn 27. ledna 1840

„Obrat, ke kterému nyní dochází ve východních záležitostech, je pro mne znepokojivý... Není pochyby o tom, že se Rusko žene do války a Rakousko je ze všech sil podporuje... Podařilo se jim zastrašit Anglii ‚francouzskými plány na Středozemním moři'. Alžírsko a Muhammad Alí jsou dva prostředky, jichž používají... Všemožně se snažím dosáhnout odmítnutí Brunnovových návrhů a téměř se mi to podařilo; dověděli se však o tom a Rakousko nyní vydává Brunnovovy návrhy za své. To je zřejmý podvod. Přesto však byl svolán kabinet, aby o rakouských návrzích uvažoval. Je tam nejednotnost. Na jedné straně jsou lord Melbourne, lord Holland a Labouchere; na druhé straně lord Palmerston, lord J. Russell a lord Minto. Ostatní členové kabinetu kolísají mezi oběma názory."

XIII

Londýn 28. ledna 1840

„Kabinet dosud jednal pouze o jednom bodu návrhu lorda Palmerstona. Rozhodl, že by konvence měla být uzavřena mezi šesti, a ne mezi pěti " (velmocemi), „jak navrhoval pan *Brunnov*, jemuž nechyběl zápal při hájení vlastních zájmů" (zálusk na osmanskou říši). „Porta by nesouhlasila s konvencí ujednanou bez její účasti. *Kdyby podepsala smlouvu s pěti velmocemi, zapojila by se už tímto faktem do soustavy evropského mezinárodního práva.*"

XIV

Londýn 28. ledna 1840

„Jsou snad královy politické zásady a zájmy obětovány vrtochům pana Thierse* a jeho novin? Systém vybudovaný s takovou námahou, takovým úsilím a udržovaný přes tolik obtíží po víc než deset let je odsouzen k zániku."

Napsal K. Marx 15. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3833 z 30. července 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* V lednu 1840 padla ve Francii Soultova vláda a ministrem zahraničních věcí byl jmenován Thiers. *(Pozn. čes. red.)*

K. MARX

OTÁZKA VÁLKY. – JEDNÁNÍ PARLAMENTU. – INDIE

Londýn, v úterý 19. července 1853

Car nejen rozpoutal válku, ale dokončil už své první tažení. Operační linie už neprobíhá za Prutem, nýbrž podél Dunaje. Co zatím podnikají západní mocnosti? Radí sultánovi, či spíše jej nutí, aby považoval válku za mír. A tak se na samovládcovy akce neodpovídá kanóny, nýbrž nótami. Na imperátora neútočí dvoje loďstvo, ale dokonce čtyři návrhy na jednání. Jeden pochází od britského kabinetu, druhý od francouzského, třetí předložilo Rakousko a čtvrtý dal narychlo dohromady „švagr" z Postupimi*. Doufají, že si car z tohoto embarras de richesse** milostivě zvolí to, co bude nejlépe odpovídat jeho záměrům. Drouyn de Lhuys se ve své (druhé) odpovědi na (druhou) Nesselrodovu nótu[197] všemožně snaží dokázat, že „to nebyla Anglie ani Francie, kdo provedl první demonstraci". Jako se házejí psům kosti, tak Rusko předhazuje západním diplomatům spoustu nót, aby jim opatřilo nevinnou zábavu a samo těžilo z toho, že získává čas. Anglie a Francie se na to samozřejmě daly nachytat. A jako by přijímání takových

* – tj. Bedřich Vilém IV. *(Pozn. red.)*
** – přemíra bohatství; obtížný výběr pro přílišnou hojnost. *(Pozn. red.)*

nót nebylo samo o sobě ještě dost ponižující, opatřují je nejmírumilovnějšími komentáři, jako v článku uveřejněném v „Journal de l'Empire"[198], který je sice podepsán panem de Laguéronnièrem, ale napsán podle pokynů císaře, který jej také sám přehlédl. Podle tohoto článku se má vyhovět ruskému vrtochu, aby „se jednalo na pravém, a ne na levém břehu Prutu". A z druhé nóty hraběte Nesselroda se dokonce dělá jakýsi „pokus o smíření". Používá se k tomu těchto obratů:

„Hrabě Nesselrode mluví teď jen o morálních zárukách a oznamuje, že prozatím jsou nahrazeny zárukami materiálními, *čímž přímo nabádá k jednání*. Za takového stavu věcí nelze považovat diplomatické prostředky za vyčerpané."

„Assemblée nationale", tento pařížský „ruský úřední věstník", ironicky blahopřeje listu „Journal de l'Empire" k jeho objevu, třebaže k němu dospěl pozdě, a lituje pouze toho, že se muselo dělat tolik povyku pro nic.

Anglický tisk je úplně vyveden z míry.

„Car není s to ocenit zdvořilost, kterou mu prokazují západní mocnosti... Při jednání s jinými mocnostmi není sám schopen chovat se zdvořile."

To tvrdí „Morning Advertiser". „Morning Post" je rozhořčen tím, že se car ani dost málo nestará o vnitřní embarras* svých protivníků.

„To, že předložil jen ze zpupného vrtochu požadavek, který není nijak naléhavý, a vůbec se přitom neohlížel na situaci v Evropě, kde může každým okamžikem vypuknout požár, je téměř neuvěřitelná neopatrnost."

Autor článku o peněžním trhu v listu „Economist" dochází k závěru, že

„lidé se nyní z vlastní zkušenosti přesvědčili, jaké obtíže působí, když všechny nejniternější zájmy světa" (tj. zájmy burzy) „závisí na rozmarech jediného muže."

A to jste v letech 1848–1849 mohli vidět bustu ruského imperátora hned vedle samého veau d'or**.

Mezitím se sultánova*** situace stává hodinu od hodiny obtížnější a svízelnější. Jeho finanční nesnáze jsou tím horší, že nese všechna břemena války, z níž nemá žádné výhody. Rozhořčení lidu se obrací proti němu, protože není zaměřeno proti carovi.

* – potíže. *(Pozn. red.)*
** – zlatého telete. *(Pozn. red.)*
*** – tj. sultána Abdülmedžida. *(Pozn. red.)*

Fanatismus muslimů mu hrozí palácovým převratem a fanatismus pravoslavných lidovými povstáními. Dnešní listy přinášejí zprávy o spiknutí proti sultánovu životu; zosnovali je muslimští studenti náležející ke staroturecké straně, která chtěla dosadit na trůn Abdülazize.[199]

Včera lordové Beaumont a Malmesbury žádali v horní sněmovně lorda Clarendona, aby vysvětlil své záměry, když už se francouzský císař nezdráhal prozradit, co zamýšlí on. Avšak lord Clarendon jen stručně oznámil, že Anglie schválila nótu pana Drouyna de Lhuys, a vykroutil se sliby, že určitě v nejbližší době podá sněmovně úplné informace. Na otázku, zda je pravda, že se Rusové zmocnili také civilní a poštovní správy v podunajských knížectvích, která už obsadili vojensky, zachoval lord Clarendon samozřejmě „mlčení"! „Těžko tomu může věřit po prohlášení knížete Gorčakova.[200]" Lord Beaumont namítl, že se mu lord Clarendon zdá být opravdu přílišným optimistou.

V dolní sněmovně odpověděl lord John Russell na dotaz sira J. Walmsleyho o nedávném incidentu ve Smyrně*, že se skutečně doslechl o tom, že rakouský konzul** dal unést nějakého maďarského emigranta***. Neslyšel však naprosto nic o tom, že by bylo Rakousko požadovalo vydání všech maďarských a italských emigrantů. Lord John odpovídá na všechny interpelace žoviálně a tak, jak se mu to právě hodí. Oficiální zprávy nikdy nedostává a v novinách nikdy nečte to, co byste požadovali nebo očekávali, že bude číst.

„Kölnische Zeitung"[201] otiskuje dopis z Vídně, datovaný 11. července, s touto zprávou o smyrenském incidentu:

„Do Smyrny byl poslán Šekib efendi, aby zahájil vyšetřování proti původcům nepokojů, za nichž zahynul von Hackelberg. Šekib dostal též instrukce, aby vydal Rakousku emigranty rakouského nebo toskánského původu. Chargé d'affaires Spojených států Brown jednal o této záležitosti s Rešidem pašou, výsledky jednání však nejsou dosud známy. Právě jsem se dověděl, že vrah barona Hackelberga dostal od amerického konzula ve Smyrně pas, který jej vyjímá z pravomoci tureckých úřadů. *Tato skutečnost dokazuje, že Spojené státy hodlají zasahovat do evropských záležitostí.* Je rovněž jisté, že tři americké válečné lodi jsou spolu

* Viz tento svazek, str. 220. *(Pozn. red.)*
** — tj. Weckbecker. *(Pozn. red.)*
*** — tj. Kosztu. *(Pozn. red.)*

s tureckým loďstvem v Bosporu a že americká fregata ‚Cumberland' přivezla turecké vládě 80 000 000 piastrů."

Bez ohledu na to, kolik je na této zprávě a na podobných zprávách pravdy, dokazují shodně jednu věc: že je americký zásah všude očekáván a že jej dokonce i část anglické veřejnosti posuzuje příznivě. Jednání amerického kapitána* a konzula je nadšeně schvalováno na veřejných schůzích. „Angličan"** ve včerejším „Advertiseru" požadoval, aby se ve Středozemním moři objevila americká vlajka a aby zahanbila „starou pošpiněnou anglickou vlajku" a donutila ji k akci.

Shrňme nyní stručně podstatu východní otázky: Car, pobouřen a nespokojen tím, že jeho obrovská říše se musí spokojit jen s jediným vývozním přístavem, ležícím nadto u moře, které je půl roku nesplavné a během druhé poloviny roku může být kdykoli napadeno Angličany, usiluje o uskutečnění záměru svých předků — získat přístup ke Středozemnímu moři; odřezává od těla osmanské říše její nejodlehlejší údy jeden po druhém, až nakonec její srdce, Cařihrad, přestane bít. Opakuje své periodické vpády pokaždé, když se domnívá, že jsou jeho záměry vůči Turecku ohroženy zdánlivou konsolidací turecké vlády nebo ještě nebezpečnějšími příznaky osvobozeneckého hnutí mezi Slovany. Spoléhá na zbabělost a bázlivost západních mocností, zastrašuje Evropu a přehání své požadavky, aby mohl potom vydávat za velkomyslnost, jestliže se spokojí s tím, čeho chtěl vlastně od počátku dosáhnout.

Naproti tomu západní mocnosti, nedůsledné, ustrašené a vzájemně se podezírající, nejprve povzbuzují sultána, aby se postavil carovi na odpor, protože se bojí ruských výbojů, a nakonec sultána donutí k povolnosti, protože se bojí všeobecné války, z níž by vzešla všeobecná revoluce. Jsou příliš nemohoucné a bojácné, než aby se odvážily přetvořit osmanskou říši tím, že by vytvořily řecké impérium nebo federativní republiku ze slovanských států, a usilují pouze o udržení statu quo, tj. stavu rozkladu, který znemožňuje sultánovi, aby se vymanil z moci carovy, a Slovanům, aby se vymanili z moci sultánovy.

* — tj. Ingrahama. *(Pozn. red.)*
** — tj. Alfred Richards. *(Pozn. red.)*

Revoluční strana si může k takovému stavu věcí jen blahopřát. Zdiskreditování reakčních západních vlád, jejich zřejmá neschopnost hájit zájmy evropské civilizace proti ruským výbojům vyvolává nesporně zdravé rozhořčení u lidu těchto zemí, který je od roku 1849 udržován v jařmu kontrarevoluce. Nastupující průmyslová krize bude těmito komplikacemi na Blízkém východě ovlivněna a urychlena právě tak jako komplikacemi na Dálném východě, v Číně. Ceny obilí stoupají, celkový obchod stagnuje, a zároveň se devizový kurs mění v neprospěch Anglie a zlato začíná unikat na kontinent. Od 9. června do 14. července se zásoba zlata ve Francouzské bance snížila o 2 220 000 liber št., což je víc, než činil celkový přírůstek za předešlé tři měsíce.

Projednávání návrhu zákona o Indii ve výboru parlamentu není příliš zajímavé. Příznačné je, že koalice teď zamítá všechny pozměňovací návrhy a jde spolu s toryi proti svým vlastním spojencům z manchesterské školy.

Nynější situaci v Indii lze znázornit několika fakty. Správní aparát pro Indii sídlící v Anglii pohlcuje 3 % čistého důchodu, roční úroky z vnitřního dluhu a dividendy pohlcují 14 % — dohromady 17 %. Po odečtení těchto každoročních převodů z Indie do Anglie připadají ze všech výdajů určených pro Indii asi dvě třetiny, tj. 66 % na *vojenské účely*, kdežto výdaje na *veřejné práce* činí pouhých $2^3/_4$ % z celkového důchodu, čili 1 % místních důchodů v Bengálsku, $7^3/_4$ % v Ágře, $^1/_8$ % v Paňdžábu, $^1/_2$ % v Madrásu a 1 % v Bombaji. To jsou oficiální údaje, které uveřejnila sama Společnost.

Asi tři pětiny celkového čistého důchodu plynou z *půdy*, asi sedmina z *opia* a o něco víc než devítina ze *soli*. Tyto zdroje dávají celkem 85 % všech příjmů.

Pokud jde o menší položky výdajů a příjmů, stačí poznamenat, že daň *moturfa*, která se udržela v madráském presidentství a je vybírána z krámků, ručních tkalcovských stavů, ovcí, dobytka, z rozličných povolání atd., vynáší ročně asi 50 000 liber št., tedy přibližně tolik, kolik stojí výroční bankety v East India House.

Hlavní část příjmů pochází z půdy. Protože o různých formách držby půdy v Indii se v poslední době psalo velmi mnoho a přitom populárním způsobem, chtěl bych se omezit na několik

všeobecných poznámek o zamíndárském systému a o raijatvári.

Zamíndárský systém a raijatvári, to jsou dvě agrární revoluce, které byly provedeny na rozkaz Britů a které si vzájemně odporují. Jedna je aristokratická, druhá demokratická, jedna je karikaturou anglického landlordismu, druhá francouzského systému rolnické držby půdy. Obě jsou však škodlivé, neboť jsou plny značných vnitřních protikladů, nebyly provedeny ani v zájmu lidu, který půdu obdělává, ani v zájmu statkářů, kteří ji vlastní, nýbrž v zájmu vlády, která ji zdaňuje.

Zavedením zamíndárského systému byli rolníci v bengálském presidentství naráz zbaveni dědičných nároků na půdu, která byla dána domorodým výběrčím daní, nazývaným *zamíndárové*. Zavedením systému raijatvárí v presidentstvích Madrásu a Bombaji byla domorodá pozemková šlechta, mirásdárové, džágírdárové atd., spolu s prostým lidem degradována na úroveň držitelů malých políček, která sama obdělává pro výběrčího Východoindické společnosti.[202] Zamíndár byl však podivnou odrůdou anglického landlorda, neboť dostával pouhou desetinu pachtovného, kdežto devět desetin odevzdával vládě. Právě tak raijat byl divnou odrůdou francouzského rolníka, neboť neměl ani trvalý nárok na půdu a daně mu byly ukládány každý rok různě, podle sklizně. Původní třída zamíndárů, přestože nelítostně a nekontrolovatelně okrádala masy rolníků, kteří byli zbaveni dědičného nároku na půdu, byla brzy vytlačena Společností a nahrazena obchodními spekulanty, jimž nyní patří všechna půda v Bengálsku, až na pozemky, které byly dány do přímé správy vlády. Tito spekulanti vytvořili jakousi odrůdu zamíndárského systému, nazývanou *patní* [patnee]. Nespokojovali se úlohou prostředníků britské vlády a vytvořili sami třídu „dědičných" prostředníků nazývaných *patnídárové*, kteří měli opět své subpatnídáry atd. Tak vznikla úplná hierarchie prostředníků, spočívající celou tíhou na nešťastném rolníkovi. Pokud jde o raijaty v Madrásu a Bombaji, tam se tento systém brzy zvrhl v nucené polní práce a půda ztratila všechnu hodnotu.

„Výběrčí by tu pro nedoplatky půdu prodali," píše pan Campbell, „jako v Bengálsku. Ale většinou prodána nebývá z toho pádného důvodu, že ji nikdo nechce koupit."[203]

V Bengálsku tedy nacházíme jakousi kombinaci anglického landlordismu, irského systému prostředníků, rakouského systému přeměňujícího statkáře ve výběrčího daní a asijského systému, kde skutečným vlastníkem půdy je stát. V Madrásu a Bombaji nacházíme francouzského rolníka - vlastníka, který je zároveň nevolníkem a podílným pachtýřem [métayer] státu. Nedostatky všech těchto různých systémů doléhají na rolníka velmi tíživě, ale z jejich kladných rysů nemá naprosto žádný užitek. Právě tak jako francouzský rolník je raijat vydán napospas vydírání soukromých lichvářů. Ale na rozdíl od francouzského rolníka nemá dědičné, stálé vlastnické právo na svou půdu. Jako nevolník je nucen obdělávat půdu, ale na rozdíl od nevolníka není zajištěn proti bídě. Jako podílný pachtýř se musí o svou sklizeň dělit se státem, stát však není povinen půjčovat mu prostředky a inventář jako tomuto pachtýři. Jak v Bengálsku při *zamíndárském systému*, tak v Madrásu a Bombaji při *systému raijatvári* jsou raijati — a ti tvoří jedenáct dvanáctin všeho indického obyvatelstva — strašlivě zbídačováni. A jestliže ještě neklesli fakticky tak hluboko jako irští chudí pachtýři [cottiers], vděčí za to pouze indickému podnebí, neboť na jihu mají lidé méně potřeb a víc obrazotvornosti než na severu.

Vedle pozemkové daně se musíme zabývat i daní ze soli. Jak známo, má Společnost solný monopol a prodává sůl za trojnásobek její tržní ceny. — A to se děje v zemi, kde moře, jezera, hory i přímo půda poskytují soli dostatek. Jak se solného monopolu používá v praxi, vylíčil hrabě Albemarle takto:

„Značnou část soli pro vnitřní potřebu země nakupují od Společnosti bohatí velkoobchodníci za necelé 4 rupie za *maund**. Velkoobchodníci k ní přimísí určitý díl písku, dobývaného většinou několik mil jihozápadně od Dháky, a prodávají tuto směs druhému, nebo, počítáme-li vládu jako první, třetímu monopolistovi asi za 5 nebo 6 rupií. Ten přimísí ještě trochu hlíny nebo popela, a když pak sůl projde ještě mnoha rukama na cestě z velkých měst až do vesnic, zvýší se cena na 8 až 10 rupií a obsah příměsi stoupne na 25 až 40 %. Nakonec platí obyvatelstvo za sůl od 21 liber št. 17 šilinků 2 pencí do 27 liber št. 6 šilinků 2 pencí, jinými slovy 30krát až 36krát víc než zámožnější obyvatelstvo Velké Británie."[204]

* — *maund* (hindsky: man) — míra pro sypké hmoty v Indii, v různých oblastech nestejná, v Madrásu a v Bombaji asi 12 kg, v Bengálsku zhruba 38 kg. *(Pozn. čes. red.)*

Jako ukázku anglické buržoazní morálky bych uvedl, že pan Campbell hájí opiový monopol, protože prý brání Číňanům, aby požívali příliš mnoho tohoto omamného prostředku, a zároveň brání lihovinový monopol (licence na prodej lihovin v Indii), protože přinesl skvělý vzrůst spotřeby lihovin v Indii.

Zamíndárský systém, raijatvári a daň ze soli spolu s indickým podnebím vytvářejí živnou půdu pro šíření cholery — této zhoubné choroby, která z Indie napadá i západní svět. Výrazný a strašlivý příklad solidarity lidských útrap a zlořádů!

Napsal K. Marx 19. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3838 z 5. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BUDOUCÍ VÝSLEDKY BRITSKÉHO PANSTVÍ V INDII

Londýn 22. července 1853

V tomto článku bych chtěl shrnout své poznámky o Indii.

Jak došlo k nastolení anglické nadvlády v Indii? Neomezenou moc Velkého Mughala zlomili Mughalovi místodržící. Moc místodržících zlomili Maráthové[205]. Moc Maráthů zlomili Afghánci, a zatímco všichni bojovali proti všem, vtrhli tam Britové a bylo pro ně snadné všechny si je podrobit. Což země, kde jsou nesváry nejen mezi muslimy a hinduisty, nýbrž i mezi jednotlivými kmeny a kastami, což společnost, jejíž celá struktura spočívá na jakés takés rovnováze, podmíněné všeobecným vzájemným odpuzováním a tradiční izolovaností všech jejích členů, což taková země a taková společnost nebyla předurčena k tomu, aby se stala kořistí dobyvatelů? I kdybychom nic nevěděli o minulých dějinách Hindustánu, což by nám nestačil ten závažný a nesporný fakt, že dokonce i dnes je Indie udržována v anglické porobě indickou armádou vydržovanou na účet Indie? Indie nemohla tedy ujít osudu dobytí a celé její minulé dějiny, pokud vůbec nějaké měla, jsou dějinami postupných dobývání, jichž byla předmětem. Indická společnost nemá vůbec žádné dějiny, alespoň ne známé dějiny. To, co nazýváme jejími dějinami, jsou jen dějiny střídajících se dobyvatelů, kteří zakládali své říše na pasívní základně této strnulé společnosti, která nekladla žádný odpor. Otázkou není tedy to, zda Angličané měli právo dobýt Indii, nýbrž zda bychom měli dát přednost tomu, aby Indii dobyli Turci, Peršané nebo Rusové místo Britů.

Anglie má v Indii splnit dvojí poslání: bořivé a tvořivé; na jedné straně má rozbít starou asijskou společnost a na druhé straně vytvořit v Asii materiální základnu západní společnosti.

Arabové, Turci, Tataři, Mughalové, kteří postupně dobývali Indii, se brzy *poindičtili*, neboť podle věčného zákona dějin podléhají barbarští dobyvatelé sami vždy vyšší civilizaci národů, které si podrobili. Britové byli prvními dobyvateli s vyšší civilizací, než byla indická, a proto jí nepodléhali. Zničili tuto civilizaci tím, že rozbili domorodé občiny, smetli domorodý průmysl a nivelizovali všechno, co bylo v domorodé společnosti velké a vynikalo nad průměr. Na stránkách dějin britského panství v Indii nenajdeme téměř nic jiného než boření. Za hromadou rozvalin sotva postřehneš náznaky tvořivé práce. Přesto však tato tvořivá práce začala.

Politická jednota Indie, která je dnes konsolidovanější a rozsáhlejší než kdykoli za dob Velkých Mughalů, byla prvním předpokladem jejího obrození. Tato jednota, vnucená Indii britským mečem, bude nyní posílena a navždy upevněna elektrickým telegrafem. Domorodá armáda, organizovaná a vycepovaná britským seržánem, byla nezbytnou podmínkou, bez níž by se Indie nikdy nemohla osvobodit a stávala by se i nadále kořistí prvního cizího dobyvatele. Svoboda tisku, poprvé zavedená v asijské společnosti a využívaná převážně míšenci, potomky Indů a Evropanů, je novou a mohutnou pákou přerodu. Dokonce zamíndárský systém a raijatvárí[206] přes všechnu svou hnusnost představují dvě rozdílné formy soukromého vlastnictví půdy — toho, po čem tolik prahne asijská společnost. Z indických domorodců, kterým je sice jen neochotně a ve velmi omezeném rozsahu poskytováno v Kalkatě pod anglickým dozorem vzdělání, vyrůstá nová třída, vyzbrojená znalostmi potřebnými k vládnutí a čerpající ze zdrojů evropské vědy. Pára vytvořila pravidelné a rychlé spojení mezi Indií a Evropou, spojila všechny hlavní přístavy Indie se všemi přístavy jižních a východ-

ních moří, a tak vysvobodila Indii z izolace, která byla hlavní příčinou její zaostalosti. Není už daleko den, kdy kombinace železničního a paroplavebního spojení zkrátí vzdálenost mezi Anglií a Indií, měřeno v čase, na osm dní a kdy tato kdysi pohádková země bude tak skutečně připojena k západnímu světu.

Vládnoucí třídy Velké Británie měly dosud zájem na pokroku Indie jen případ od případu, jen přechodně a výjimečně. Aristokracie ji chtěla dobýt, plutokracie ji chtěla vyplenit a millokracie si ji chtěla podrobit lácí svých výrobků. Nyní se však karta obrátila. Millokracie zjistila, že její životní zájmy vyžadují, aby se Indie přeměnila ve vyrábějící zemi, a k tomu účelu že je nutné vybavit ji především zavodňovacím zařízením a vnitřními komunikacemi. Průmyslníci nyní zamýšlejí pokrýt Indii sítí železnic. Udělají to. A to bude mít nedozírné následky.

Je známo, že výrobní síly Indie jsou ochromeny úplným nedostatkem prostředků umožňujících přepravu a směnu jejích rozmanitých produktů. Nikde na světě není vidět takovou sociální bídu uprostřed přírodní hojnosti jako v Indii a tuto bídu způsobuje nedostatek prostředků umožňujících směnu. Roku 1848 bylo před výborem britské dolní sněmovny prokázáno, že

„v době, kdy se v Khándéši prodávalo obilí za šest až osm šilinků za kvarter, prodávalo se v Púně za 64 až 70 šilinků za kvarter, a lidé tam umírali na ulici hladem, protože neměli možnost opatřit si zásoby z Khándéše, neboť jílovité cesty byly neschůdné".

Stavby železničních tratí by se dalo snadno využít pro zemědělské účely zejména tím, že na místech, kde se vybírá zem pro železniční náspy, by se zřídily vodní nádrže a podél trati by se vedly vodovody. Tak by bylo možné značně rozšířit systém umělého zavodňování, které je nezbytnou podmínkou zemědělství na Východě, a zabránit často se opakujícím místním hladomorům způsobovaným nedostatkem vody. Ohromný význam železnic v tomto směru si uvědomíme, připomeneme-li si, že i v oblastech při ghátském pohoří se platí ze zavodněných pozemků třikrát větší daně, že je na nich zaměstnáno desetkrát či dvanáctkrát víc lidí a že vynášejí dvanáctkrát či patnáctkrát víc než nezavodněná půda téže rozlohy.

Železnice umožní snížit počet vojska a náklady na jeho vydržování. Plukovník Warren, velitel posádky ve Fort William, prohlásil před zvláštní komisí dolní sněmovny:

„Možnost dostat zprávy ze vzdálených částí země za tolik hodin, kolik je k tomu dnes zapotřebí dní nebo dokonce týdnů, možnost poslat rychleji instrukce zároveň s vojenskými oddíly a zásobami, to je činitel, jehož význam nelze docenit. Bylo by možné rozložit posádky ve větších vzdálenostech od sebe a na zdravějších místech než dosud, čímž by odpadly značné ztráty na lidských životech, zaviněné nemocemi. Nebylo by nutné přechovávat v různých skladech tak velké zásoby jako dosud, a tím by se zabránilo ztrátám působeným kažením potravin a klimatickými vlivy. Počet vojska by mohl být snížen tou měrou, jakou by stoupla jeho bojeschopnost."

Víme, že obecní organizace a ekonomická základna vesnických občin byly rozbity, že však jejich nejhorší rys, totiž rozložení společnosti na stereotypní a izolované atomy, je přežil. Izolovanost vesnice způsobila, že v Indii neexistují cesty, a protože neexistují cesty, zůstaly vesnice trvale izolovány. Tak se stalo, že občina zůstala na jednou dané nízké úrovni, téměř bez styku s ostatními vesnicemi, a nepoznala nic z oněch potřeb a snah, bez nichž je sociální pokrok nemyslitelný. Nyní, když Britové zlomili soběstačnou *setrvačnost* vesnických občin, bude nově probuzené potřebě směny a styku sloužit železnice. Kromě toho

„další účinek železničního systému bude v tom, že přinese do každé vesnice, kterou bude protínat, takovou znalost vynálezů a vymožeností jiných zemí a takové prostředky k jejich dosažení, že to umožní vrstvě dědičných řemeslníků placených vesnickou občinou především rozvinout vlastní schopnosti a za druhé odstranit vlastní nedostatky". (*Chapman*, „Bavlna a obchod v Indii".[207])

Vím, že anglická millokracie chce jen proto obšťastnit Indii železnicemi, aby odtud mohla levněji dostávat bavlnu a jiné suroviny pro své továrny. Jakmile však byly do určité země, která má železo a uhlí, zavedeny stroje jako dopravní prostředky, pak už nelze zabránit tomu, aby si je tato země sama nevyráběla. V zemi tak ohromných rozměrů nelze udržovat železniční síť a nezavádět přitom všechny průmyslové procesy nezbytné k uspokojování bezprostředních i běžných potřeb železniční dopravy, a to s sebou nutně přináší zavádění strojů i v těch průmyslových odvětvích, která s železniční dopravou přímo nesouvisí. Tak se železniční síť v Indii stane fakticky průkopníkem moderního průmyslu, a to tím

spíše, že Indové — jak doznávají i samy britské úřady — mají zvláštní schopnost přizpůsobovat se úplně novým pracovním metodám a osvojovat si znalosti nutné pro používání strojů. Pádným důkazem tohoto faktu jsou schopnosti a obratnost domorodých strojníků v kalkatské mincovně, kde už po mnoho let obsluhují parní stroje. Totéž platí o domorodcích, kteří obsluhují různé parní stroje v uhelných revírech Hardváru apod. Sám pan Campbell, přestože je značně ovlivněn předsudky Východoindické společnosti, musí přiznat, že

„široké masy indického lidu mají velkou *průmyslovou energii*, mají schopnosti akumulovat kapitál a vynikají matematickou jasností myšlení, obratností v počítání a nadáním pro exaktní vědy". „Jejich inteligence," říká pan Campbell, „je vynikající.[208]"

Moderní průmysl, který proniká do Indie v patách za železnicemi, rozloží tradiční dělbu práce, o kterou se opírají indické kasty, tato hlavní překážka Indie na cestě k pokroku a mocenskému rozvoji.

Všechna opatření, jež bude anglická buržoazie snad nucena v Indii udělat, neosvobodí lidové masy, ani podstatně nezlepší jejich sociální postavení, neboť to obojí nezávisí jen na rozvoji výrobních sil, nýbrž na tom, zda se stanou majetkem lidu. Co však anglická buržoazie rozhodně učiní, je to, že vytvoří pro obojí materiální předpoklady. Cožpak nějaká buržoazie učinila někdy víc? Cožpak někdy napomáhala pokroku a nevláčela přitom jednotlivce i celé národy krví a špínou, bídou a ponížením?

Indové nebudou sklízet plody nových prvků společnosti, které mezi ně rozsela britská buržoazie, dokud ve Velké Británii samé nebudou dnes vládnoucí třídy vytlačeny průmyslovým proletariátem nebo dokud Indové sami dostatečně nezesílí, aby úplně svrhli anglické jařmo. Rozhodně však můžeme s jistotou očekávat, že dříve nebo později dojde k obrození této veliké a zajímavé země, jejíž ušlechtilé domorodé obyvatelstvo je dokonce i ve svých nejnižších třídách — abychom užili výrazu knížete Saltykova — „plus fin et plus adroit que les Italiens"*[209], země, jejíž obyvatelstvo i svou porobu vyvažuje jakousi klidnou vznešeností a přes svou vrozenou

* — „jemnější a obratnější než Italové". *(Pozn. red.)*

laxnost udivilo anglické důstojníky svou neohrožeností, země, která je kolébkou našich jazyků a našich náboženství a která v džátovi ztělesňuje typ starověkého Germána a v bráhmanu[210] typ starověkého Řeka.

Nemohu zakončit téma o Indii bez několika závěrečných poznámek.

Hluboké pokrytectví buržoazní civilizace a od ní neoddělitelné barbarství vyvstane před našimi zraky ve své pravé podobě, jakmile tuto civilizaci pozorujeme nikoli doma, kde si dává záležet na slušných formách, nýbrž v koloniích, kde vystupuje v celé své nahotě. Buržoazie se vydává za ochránkyni vlastnictví, ale vyvolala někdy některá revoluční strana takové agrární revoluce, k jakým došlo v Bengálsku, v Madrásu, v Bombaji? Nesáhla v Indii — abych použil výrazu samotného velkolupiče lorda Cliva — k odpornému vyděračství, když pouhá korupce nestačila nasytit její chamtivost? Což v téže době, kdy v Evropě žvanila o nedotknutelné posvátnosti státního dluhu, nekonfiskovala dividendy rádžů, kteří uložili své soukromé úspory do akcií Východoindické společnosti? Což v téže době, kdy potírala francouzskou revoluci pod záminkou obrany „našeho svatého náboženství", zároveň nezakázala propagaci křesťanství v Indii a neudělala si — ve snaze vytlouci peníze z poutníků proudících k chrámům Urísy a Bengálska — živnost z vražd a prostituce v chrámu Džagannáthově[211]? To jsou ti praví ochránci „vlastnictví, pořádku, rodiny a náboženství"!

Zhoubné účinky anglického průmyslu na takovou zemi, jako je Indie, která je tak veliká jako Evropa a měří 150 miliónů akrů, jsou zřejmé a otřesné. Nesmíme však zapomínat, že tyto účinky jsou pouhým organickým výsledkem celého systému výroby v jeho nynější podobě. Tato výroba je založena na neomezeném panství kapitálu. Centralizace kapitálu je podstatou existence kapitálu jako nezávislé moci. Rozkladný vliv této centralizace na světové trhy odhaluje jen v gigantických rozměrech imanentní organické zákony politické ekonomie, které dnes působí v každém civilizovaném místě. Buržoazní období dějin má za úkol vytvořit materiální základnu nového světa: jednak spojení světa založené na vzájemné závislosti všeho lidstva, a prostředky tohoto spojení, jednak rozvoj

výrobních sil člověka a přeměnu materiální výroby ve vědecké ovládání přírodních sil. Buržoazní průmysl a buržoazní obchod vytvářejí tyto materiální předpoklady nového světa, právě tak jako geologické revoluce vytvořily zemskou kůru. Teprve až velká sociální revoluce ovládne vymoženosti buržoazní epochy, světový trh a moderní výrobní síly a podřídí je společné kontrole nejpokročilejších národů, teprve pak se přestane lidský pokrok podobat onomu odpornému pohanskému bůžku, který nechtěl pít nektar jinak než z lebek zavražděných.

Napsal K. Marx 22. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3840 z 8. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PORÁŽKA VLÁDY VE FINANČNÍ OTÁZCE.— DROŽKY. — IRSKO.— RUSKÁ OTÁZKA

Londýn, v pátek 29. července 1853

Na včerejší večerní schůzi dolní sněmovny předložil Gladstone rezoluci navrhující, aby dluhopisy Společnosti jižních moří, které nebyly vyměněny podle jeho finančního plánu, byly vyplaceny ze státního konsolidovaného fondu. Předložením této rezoluce pan Gladstone přiznal, že jeho výměnný plán úplně ztroskotal. Kromě této malé porážky utrpěla vláda velmi těžkou porážku při projednávání zákona o Indii. Sir John Pakington navrhl dodatek, jímž by se zrušil solný monopol a sůl by se v Indii vyráběla a prodávala naprosto volně a vybírala by se z ní jen spotřební daň nebo nějaký jiný poplatek. Návrh byl schválen 117 hlasy proti 107, přestože se tomu sir Charles Wood, lord John Russell, sir J. Hogg, sir H. Maddock a pan Lowe (z „Times") zoufale snažili zabránit. Když se oligarchii podařilo zvýšit plat předsedy Kontrolního úřadu na 5000 liber št., navrhuje nyní zvýšení platů bezúhonných členů ředitelské rady Východoindické společnosti ze 300 na 1000 liber št. a plat předsedy a místopředsedy na 1500 liber št. Oligarchie

se zřejmě domnívá, že Indie je nadána stejnou zázračnou mocí, jaká se v Hindustánu připisuje listí báchorečných stromů na nejvyšších vrcholcích Himálaje, že totiž proměňuje všechno, čeho se dotkne, ve zlato. Jediný rozdíl je v tom, že to, co prostoduchý hind očekává od šťávy isave, očekává osvícený Angličan od krve domorodců.

Když čínský císař z „Tisíce a jedné noci" jednoho krásného jitra vstal a šel se podívat z okna na Aladinův palác, byl překvapen, když místo paláce spatřil prázdné místo. Zavolal si velkovezíra a zeptal se ho, zda vidí palác. Velkovezír nic neviděl a byl překvapen stejně jako císař. Císař se rozlítil a přikázal strážím zatknout Aladina. Když se londýnská veřejnost ve středu ráno probudila, byla na tom podobně jako onen čínský císař. Vypadalo to, jako by si byl celý Londýn vyjel ven z města. Místa, kde jsme byli zvyklí něco vídat, byla a zůstávala prázdná. A jako byly oči překvapeny prázdnotou míst, byly uši překvapeny jejich hrobovým klidem. Co se to v Londýně stalo? *Drožkářská revolta;* drožkáři s drožkami jako zázrakem zmizeli z ulic, ze svých stanovišť, od nádraží. Majitelé drožek i kočí se vzbouřili proti novému drožkářskému zákonu, velkému a téměř „jedinečnému" zákonu „vlády všech talentů". Vypukla stávka.

Už často bylo konstatováno, že britská veřejnost je čas od času stižena záchvatem morality, že každých šest sedm let v ní překypí počestnost a musí se vybít tím, že se obrátí proti nějaké neřesti. Tentokrát se obětí tohoto morálního a vlasteneckého záchvatu náhodou stal *ubohý drožkář.* Bylo mu třeba zabránit, aby vydíral na bezbranných paničkách a obtloustlých pánech ze City, a donutit ho, aby snížil jízdné za míli z jednoho šilinku na šest pencí. Šestipencová morálka se rozšířila jako mor. Vláda v osobě pana Fitzroye vypracovala proti drožkáři drakonické zákony, stanovila jeho povinnosti vůči veřejnosti a zároveň určila, že jeho jízdné, jeho drožka, jeho koně i jeho morálka podléhají parlamentním zákonům. Z drožkáře měl být podle všeho násilím vytvořen prototyp britské počestnosti. Nynější generace si musí mermomocí opatřit alespoň jednu počestnou a nezaujatou třídu občanů, a drožkář byl zvolen, aby ji reprezentoval. „Vláda všech talentů" tak dychtila po tom, aby

mohla předvést svůj mistrovský zákonodárný kousek, že sotva byl drožkářský zákon v parlamentě schválen, začala ho provádět, ještě než pro to byly alespoň zčásti vytvořeny potřebné předpoklady. Místo aby se *drožkářům* napřed rozdaly úřední výtisky nových předpisů a tabulky jízdného a vzdáleností, dostali policejní soudci pokyny, aby všechny případné konflikty mezi drožkáři a veřejností řešili zcela paušálně. A tak jsme měli dva týdny příležitost kochat se pestrou a povznášející podívanou, jak před policejními soudci ustavičně bojuje celá armáda šestipencových Hampdenů[212] proti „sveřepým" drožkářům; jedni hájili počestnost a druzí peníze. Den co den byla drožkářům vštěpována morálka, byli trestáni a vězněni. Nakonec jim bylo jasné, že při novém tarifu nemohou majitelům drožek platit starý nájem, a tak se majitelé i kočí odebrali na svou mons sacer[213] — do Národního domu (National Hall) v Holbornu, a tam dospěli ke strašlivému rozhodnutí, které vedlo k třídenní drožkářské kalamitě v Londýně. Dosáhli tím už dvou výsledků: za prvé, že vláda prostřednictvím pana Fitzroye pozměnila svůj zákon tak, že z něho téměř nic nezbylo; za druhé, že východní otázka, státní převrat v Dánsku, neúroda i hrozící cholera, to všechno bylo zastíněno velkým bojem mezi veřejnou počestností, která trvá na tom, že nebude platit víc než 6 pencí za míli, a mezi soukromým zájmem, který trvá na 12 pencích za míli.

„Stávka" je heslem dne. V tomto týdnu zahájilo stávky 5000 horníků v severních uhelných revírech, 400 až 500 zátkařů zaměstnaných jako výpomocní dělníci v Londýně, asi 2000 pomocných dělníků zaměstnaných v přístavních skladištích na Temži, policie v Hullu, k níž se hodlá připojit policie ze City a z celého hlavního města, a konečně zedníci pracující v kapli sv. Štěpána přímo v parlamentu.

„Svět se stává učiněným rájem pro pracující. Lidé nabývají na ceně," volají „Times". V letech 1849, 1850, 1851 a 1852, kdy obchod neustále vzrůstal, průmysl se rozšiřoval a dosahoval nebývalých rozměrů a zisky stále stoupaly, zůstávaly mzdy v podstatě nezměněny a ve většině případů byly dokonce udržovány na snížené úrovni, na kterou klesly za krize z roku 1847. Když se vystěhovalectvím snížil počet obyvatel a stoupající ceny základních životních

potřeb vystupňovaly naléhavost požadavků lidu, vypukly stávky, mzdy následkem těchto stávek stouply a hle — svět se v očích „Times" stává rájem pro pracující. Aby tento ráj přiblížili pozemským poměrům, vytvořili lancashirští továrníci sdružení pro vzájemnou pomoc a podporu proti požadavkům lidu. Ale buržoazie není spokojena s tím, že proti dělnickému sdružení postavila své, a vyhrožuje, že si povolá na pomoc zákony — zákony, které sama nadiktovala. O tom, jak by se to asi provádělo, si lze učinit představu z nenávistných projevů „Morning Post", orgánu liberálního a žoviálního Palmerstona.

„Existuje-li darebáctví, které by mělo být především *trestáno železnou rukou*, pak je to stávkování... Je zapotřebí najít nějaký přísný a všeobecně použitelný způsob, jak trestat předáky a vedoucí činitele těchto sdružení. Svoboda trhu práce by nebyla nijak porušena, kdyby *tito lidé byli trestáni karabáčem*... Výmluvy, že by se tím porušovala svoboda trhu práce, jsou plané. Pokud ti, kdo zásobují trh prací, nepoškozují zájmy země, potud *jim může být povoleno* sjednávat vlastní podmínky se zaměstnavateli."

V rámci jistých konvenčních omezení se tím dělníkům umožní, aby si namlouvali, že jsou svobodnými činiteli výroby a že jejich smlouva se zaměstnavatelem je výsledkem obapolné dohody; jakmile se však tento rámec překročí, mají být k práci zjevně přinuceni za podmínek předepsaných parlamentem, tímto stálým společným výborem vládnoucích tříd proti lidu. Hloubka a filosofičnost myšlení Palmerstonova orgánu se projevila zajímavým způsobem v jeho včerejším objevu, že „v této zemi má nejtěžší úděl *chudý příslušník vyšších vrstev*", zchudlý šlechtic, který je nucen používat drožky místo vlastní ekvipáže.

Jako celý svět vůbec, tak zejména Irsko se prý stává učiněným rájem pro dělníky, a to díky hladomoru a vystěhovalectví. Ale jsou-li v Irsku skutečně tak vysoké mzdy, pročpak se irští dělníci neustále hromadně hrnou do Anglie a natrvalo se usazují na této straně „louže"[214], kdežto dřív se vždy po žních vraceli? Jestliže se sociální podmínky irského lidu tak zlepšují, proč se tedy mezi irským lidem od roku 1847, a zejména od roku 1851 tak strašlivě rozmáhá choromyslnost? Podívejme se na následující údaje ze „Šesté zprávy okresních trestních a soukromých ústavů pro choromyslné v Irsku":

	Celkový počet osob přijatých do ústavů	Z toho mužů	Z toho žen
1851	2584	1301	1273
1852	2622	1276	1386
v březnu 1853	2870	1447	1423

A to je země, o níž slavný Swift, zakladatel prvního ústavu pro choromyslné v Irsku,[215] pochyboval, zda se v ní najde 90 bláznů!

Chartistická agitační kampaň, obnovená Ernestem Jonesem, energicky pokračuje; 30. t. m. bude uspořádáno velké shromáždění londýnských chartistů pod širým nebem na Kennington Common, na témž místě, kde se konalo velké shromáždění 10. dubna 1848.[216]

Pan Cobbett odvolal svůj návrh zákona o pracovní době v továrnách a oznámil, že jej hodlá znovu předložit na začátku příštího zasedání.

Pokud jde o finanční i celkové vyhlídky Anglie, potvrzuje „Manchester Guardian" v úvodníku z 27. t. m. zcela mé dřívější předpovědi, když píše:

„Lze říci, že bylo málo takových dob, kdy se v našem obchodním ovzduší vznášelo tolik prvků nejistoty, jež mohou vyvolávat *znepokojení* — používáme tohoto mírného výrazu záměrně. Ve všech dřívějších obdobích před zrušením obilních zákonů a všeobecným přijetím politiky svobodného obchodu bychom byli užili silnějšího výrazu — *vážné obavy*. Těmito prvky nejistoty míníme především očekávanou špatnou sklizeň, za druhé stálý odliv zlata ze sklepení banky a za třetí velkou pravděpodobnost války."

Dánský král roztrhal nyní svým coup d'état* poslední ústavu z roku 1848. Země dostala ruskou ústavu a zrušením lex regia byla odsouzena stát se ruskou provincií.[217] V některém příštím článku podám výklad o situaci této země.**

„Naše politika je zaměřena na to, aby se v příštích čtyřech měsících nic nového nestalo, a doufám, že se nám to podaří, *protože lidé většinou dávají přednost vyčkávání;* zato pátý měsíc musí být bohatý na události."

To napsal hrabě Pozzo di Borgo 28. listopadu 1828 hraběti Nesselrodovi a hrabě Nesselrode nyní jedná podle stejné zásady. Zatímco vojenská okupace podunajských knížectví byla dovršena

* — státním převratem. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 265—267. *(Pozn. red.)*

tím, že se Rusové zmocnili i jejich civilní správy, a do Besarábie a na Krym jsou vysílány nové a nové jednotky, dalo Rusko Rakousku na srozuměnou, že jeho zprostředkování by mohlo být přijato, a zároveň bylo naznačeno Bonapartovi, že by car pravděpodobně příznivě přijal jeho návrhy. Ministři v Paříži a v Londýně se utěšovali nadějí, že se Mikuláš nakonec uráčí přijmout jejich omluvy. Všechny evropské dvory dychtivě čekaly jako sultánky v harému, kterému z nich velkodušný ochránce všech pravověrných hodí svůj šátek. Když je takto po celé týdny, ba po celé měsíce udržoval v napětí, učinil Mikuláš zčistajasna prohlášení, že ani Anglie, ani Francie, ani Rakousko, ani Prusko nemají do jeho sporu s Tureckem co mluvit a že s Tureckem může vyjednávat jen on sám. Právě proto, aby toto vyjednávání usnadnil, odvolal asi personál svého vyslanectví z Cařihradu. Ale v téže době, kdy car prohlašuje, že se ostatní mocnosti nemají vměšovat do ruských záležitostí, dovídáme se, že na druhé straně zástupci Francie, Anglie, Rakouska a Pruska ubíjejí na konferenci ve Vídni čas poradami a vymýšlením plánů na vyřešení východní otázky; přitom se ani turecký, ani ruský vyslanec těchto planých porad neúčastní. Sultán jmenoval 8. července válečnickou vládu, aby skoncoval s ozbrojeným provizóriem, lord Redcliffe jej však donutil, aby tuto vládu ještě téhož večera rozpustil. To sultána tak zmátlo, že zamýšlí vyslat rakouského kurýra do Petrohradu s pověřením, aby se dotázal, zda by car obnovil přímé vyjednávání. Na tom, s jakou odpovědí se kurýr vrátí, bude záviset, zda pojede do Petrohradu sám Rešid paša. Z Petrohradu pak bude muset nové návrhy nót poslat do Cařihradu; tyto nové návrhy se budou muset poslat zpátky do Petrohradu, a nic se nevyřeší, dokud na ně zase nepřijde z Petrohradu do Cařihradu odpověď; a mezitím už nastane pátý měsíc, žádné loďstvo nebude moci veplout do Černého moře a car pak spokojeně přezimuje v knížectvích a bude dál platit své útraty stejnými úpisy, jaké tam dodnes kolují od dob jeho dřívějších okupací, a to už od roku 1820.

Je známo, že byl na ruský nátlak propuštěn srbský ministr Garašanin. Po tomto prvním vítězství naléhá teď Rusko na to, aby byli ze svých míst odstraněni všichni protiruští úřední činitelé. Po tomto opatření by opět mělo následovat další, totiž nahrazení

vládnoucího knížete Alexandra knížetem Michalem Obrenovičem, který je zcela povolným nástrojem Ruska a ruských zájmů. Ve snaze vyhnout se této pohromě — a také pod tlakem Rakouska — vzepřel se kníže Alexandr sultánovi a prohlásil, že hodlá zachovat přísnou neutralitu. Ruské intriky v Srbsku popisuje pařížský list „Presse“ takto:

„Každý ví, že ruský konzulát ve Ršavě, v zapadlé vesnici, kde se nenajde jediný ruský poddaný, uprostřed kraje se srbským obyvatelstvem, je sice úřad velmi ubohý, ale přesto se stal semeništěm ruské propagandy. Soudním vyšetřováním bylo zjištěno a dokázáno, že se Rusko podílelo na brailské aféře roku 1840, na aféře s Ioannem Lutzem roku 1850 i na incidentu kvůli nedávnému zatčení čtrnácti ruských důstojníků, který byl příčinou odstoupení Garašaninovy vlády. Je rovněž známo, že kníže Menšikov za svého pobytu v Cařihradě osnoval podobné intriky prostřednictvím svých agentů nejen v Burse a Smyrně, ale i v Thesálii, Albánii a Řecku.“

Nejnápadnější na ruské politice je to, že si tradičně stanoví nejen stejné cíle, ale i stejný způsob, jak jich dosáhnout. V nynější východní otázce není jediná komplikace, jediné jednání, jediná oficiální nóta, pro něž by se nedal najít příklad na příslušných stránkách historických análů.

Rusko nemá teď proti sultánovi žádný jiný argument než kajnardžskou smlouvu, třebaže mu touto smlouvou nebylo dáno právo ochraňovat souvěrce, nýbrž pouze právo vystavět kostel ve Stambulu a žádat sultána o milostivé zacházení s jeho křesťanskými poddanými, na což právem poukázal Rešid paša ve své protestní nótě carovi ze 14. t. m. Ale už roku 1774, když byla smlouva podepsána, mělo Rusko v úmyslu vykládat ji dříve či později v tom smyslu, v jakém ji vykládá roku 1853. Tehdejší rakouský internuncius u osmanské Porty baron Thugut napsal roku 1774 svému panovníkovi:

„Od nynějška bude mít Rusko možnost vždycky, kdykoli se bude domnívat, že je vhodná příležitost, udeřit bez velkých předběžných příprav ze svých černomořských přístavů na Cařihrad. V takovém případě by bezpochyby vypukla vzpoura, předem dohodnutá s hodnostáři pravoslavné církve, a sultánovi by nezbylo nic jiného, než aby při první zprávě o přiblížení Rusů opustil svůj palác, uprchl do nitra Asie a přenechal trůn evropského Turecka zkušenějšímu vládci. Jakmile bude dobyto hlavní město, pak se pomocí teroru a za horlivé podpory pravoslavných nepochybně a snadno dostane pod ruské žezlo celý Archipelag, pobřeží Malé Asie a celé Řecko až k břehům Jadranu. Ovládnutím

těchto zemí, jež příroda tak štědře obdařila a s nimiž se žádná oblast světa nemůže měřit co do bohatství a úrodnosti půdy, pozvedne se pak Rusko k takové velikosti, že zastíní všechny ty pohádkové příběhy, které vyprávějí dějiny o majestátu starověkých panovníků."

V roce 1774 stejně jako nyní chtělo Rusko nalákat Rakousko vyhlídkou na přivtělení Bosny, Srbska a Albánie. Týž baron Thugut o tom píše:

„Takové zvětšení rakouského území by nevyvolalo závist Ruska. To, co by Rakousko získalo připojením Bosny, Srbska atd. a co by za jiných okolností bylo velmi důležité, by totiž pro Rusko ztratilo jakýkoli význam, jakmile by mu padl do rukou zbytek osmanské říše. Uvedené provincie jsou totiž obydleny téměř výhradně muslimy a pravoslavnými; muslimové by tu pak nebyli jako usedlíci trpěni a pravoslavní by se, vzhledem k těsné blízkosti východní ruské říše, bez váhání přestěhovali tam, anebo, pokud by zůstali, působili by svou neloajálností Rakousku ustavičné potíže. Takové zvětšení území by nebylo zdrojem síly a ani zdaleka by moc rakouského císaře nezvyšovalo, nýbrž naopak by ji oslabovalo."

Chtějí-li politikové ukázat tradiční ruskou politiku vůbec, a zejména postoj Ruska k Cařihradu, odvolávají se obvykle na závěť Petra I.[218] Mohli by se však vrátit ještě dál do minulosti. Před více než osmi staletími Svjatoslav, tehdy ještě pohanský velkokníže Rusi, prohlásil na shromáždění svých bojarů, že „by pod vládu Rusi mělo přejít nejen Bulharsko, nýbrž i řecká říše v Evropě spolu s Čechami a Uhrami". Svjatoslav si podrobil Silistru a ohrožoval Cařihrad v roce 968 stejně jako Mikuláš v roce 1828. Rurikovská dynastie přenesla brzy po založení ruské říše své sídlo z Novgorodu do Kyjeva, aby bylo blíž Byzanci. V jedenáctém století napodobil Kyjev ve všem Cařihrad a byl nazýván *druhým Cařihradem.* I to bylo výrazem odvěkých tužeb Ruska. Náboženství a civilizace Ruska jsou byzantského původu; a úsilí Ruska podrobit si byzantskou říši, která byla tehdy ve stejném rozkladu, jako je dnes osmanská říše, bylo přirozenější než úsilí německých císařů o dobytí Říma a Itálie. Neměnnost cílů ruské politiky je tedy dána historickou minulostí Ruska, jeho zeměpisnou polohou a nutností získat otevřené námořní přístavy jak v Egejském, tak i v Baltském moři, jestliže si chce udržet svou převahu v Evropě. Ale tradiční způsob, jímž Rusko usiluje o dosažení těchto cílů, si zdaleka nezasluhuje takový obdiv, s jakým k němu vzhlížejí evropští politikové. Jestliže úspěch

tradiční ruské politiky dokazuje slabost západních mocností, pak stereotypní šablonovitost této politiky dokazuje vrozené barbarství Ruska samého. Komu by nepřipadala směšnou představa, že by se francouzská politika prováděla podle Richelieuovy závěti nebo podle capitularií Karla Velikého?[219] Prolistujte nejslavnější dokumenty ruské diplomacie a shledáte, že jakkoli je vychytralá, rozvážná, lstivá a rafinovaná ve vyhledávání slabin evropských králů, ministrů a panovnických dvorů, je přece jen s celou svou moudrostí u konce, jakmile jde o historická hnutí samých západoevropských národů. Kníže Liven vystihl velmi přesně povahu dobráka Aberdeena, když spekuloval s jeho ústupností vůči carovi, hrubě se však zmýlil ve svém úsudku o anglickém lidu, když těsně před vznikem hnutí za reformu z roku 1831 předpovídal, že se toryové udrží u vlády. Hrabě Pozzo di Borgo hodnotil velmi správně Karla X., ale naprosto se zmýlil ve francouzském lidu, když nabádal svého „vznešeného panovníka", aby se dohodl s francouzským králem o rozdělení Evropy krátce předtím, než byl král z Francie vyhnán. Ruská politika se svými tradičními úskoky, podvody a úklady může mít úspěch u evropských panovnických dvorů, které jsou samy jen výplodem tradice, je však úplně bezmocná vůči revolučním národům.

V Bejrútu vysvobodili Američané dalšího maďarského emigranta ze spárů rakouského orla. Je potěšující, že americké zásahy do evropských záležitostí začínají právě východní otázkou. Kromě obchodní a vojenské důležitosti, kterou má Cařihrad pro svou polohu, jsou tu i jiné, historické motivy, jež činí z problému vlády nad tímto městem trvale předmět prudkých debat a sporů mezi Východem a Západem — a Amerika je nejmladší, a přitom nejživotnější představitel Západu.

Cařihrad je věčné město — Řím Východu. Za starých řeckých císařů tu západní civilizace natolik splynula s východním barbarstvím a za vlády Turků se tu východní barbarství natolik smísilo se západní civilizací, že se toto středisko teokratické říše stalo skutečnou závorou pro evropský pokrok. Když ikonijští sultánové[220] vypudili řeckého císaře, přežil duch staré byzantské říše tuto změnu dynastií, a kdyby měl být sultán nahrazen carem, byla by znovu

vzkříšena Bas-Empire* a měla by ještě víc demoralizující vliv než za starých císařů a ještě agresívnější moc než za sultána. Car by byl pro byzantskou civilizaci tím, čím byli po staletí ruští dobrodruzi pro Dolní říši — corps de garde** jejích vojsk. Boj mezi západní Evropou a Ruskem o ovládnutí Cařihradu rozhodne též otázku, zda bude byzantinismus zatlačen západní civilizací, nebo zda antagonismus mezi nimi ožije v ještě strašlivější a výbojnější formě než kdykoli předtím. Cařihrad je zlatý most mezi Západem a Východem a západní civilizace nemůže jako slunce obcházet zemi, aniž přejde po tomto mostě; a nemůže po něm přejít, aniž se střetne s Ruskem. Sultán drží Cařihrad jen v dočasné správě, dokud mu jej neodejme revoluce, a nynějším nominálním vládcům západní Evropy, kteří sami vidí poslední baštu svého „pořádku" na březích Něvy, nezbývá nic jiného než nechat problém otevřený, dokud Rusko nenarazí na svého opravdového protivníka — revoluci. Tato revoluce, která rozmetá Řím Západu, překoná též démonický vliv Říma Východu.

Ti z Vašich čtenářů, kteří četli mé články o revoluci a kontrarevoluci v Německu napsané pro „Tribune" asi před dvěma roky[221] a rádi by si o ní udělali živější představu, nechť si prohlédnou obraz pana *Hasenclevera*, který je nyní vystaven v newyorském Krystalovém paláci a znázorňuje odevzdání dělnické petice düsseldorfské městské správě v roce 1848. Co mohl autor článků jen analyzovat, to tento vynikající malíř vystihl v dramatické životnosti.

Napsal K. Marx 29. července 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3844 z 12. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — doslova: Dolní říše, tj. východořímská, byzantská říše. *(Pozn. red.)*
** — gardový sbor, tj. elitní oddíl. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*V DOLNÍ SNĚMOVNĚ. — TISK O VÝCHODNÍCH ZÁLEŽITOSTECH. — CARŮV MANIFEST. — DÁNSKO

Londýn, v úterý 2. srpna 1853

Londýn už není bez drožek. Minulou sobotu zanechali drožkáři svého pasívního odporu. Zatím se parlament nadále snaží vypořádat s největším problémem nynějšího zasedání a krok za krokem odstraňuje casus belli mezi drožkáři a dolní sněmovnou.*

Zákon o Indii prošel v pátek posledním stadiem, když byly zamítnuty vládní návrhy na zvýšení platů pro členy, předsedy a místopředsedy ředitelské rady a platy byly sníženy na 900 liber št. pro členy ředitelské rady a na 1000 liber št. pro předsedu a místopředsedu. Zvláštní zasedání akcionářské rady Východoindické společnosti, které se sešlo minulý pátek, skýtalo velmi žalostnou podívanou. Zoufalé nářky a projevy jasně prozrazovaly lítost vážených akcionářů, že staré zlaté časy, kdy indická říše *byla* jejich majetkem, už minuly. Jistý velmi vážený gentleman oznámil, že hodlá předložit v dolní sněmovně rezoluci odmítající nynější zákon a protestu-

* Viz tento svazek, str. 252—253. *(Pozn. red.)*

jící jménem akcionářů a ředitelů proti úloze, kterou jim toto vládní opatření určuje. Vážení akcionáři a ředitelé Východoindické společnosti odmítají poslušnost. Něco vskutku neslýchaného! Zrušením solného monopolu Společnosti učinila britská dolní sněmovna první krok k převedení indických financí pod vlastní správu.

Návrh zákona o dobrovolné námořní pobřežní ochraně byl schválen na včerejší schůzi výboru. Cílem tohoto zákona je vytvořit sbor v počtu 10 000 mužů, kteří budou každoročně procházet čtyřtýdenním výcvikem v obraně britského pobřeží. Tito dobrovolníci budou dostávat zvláštní odměnu 6 liber št. podobně jako příslušníci milice. Služební doba bude vymezena na pět let v době míru a na šest let v době zvýšeného nebezpečí. Budou-li povoláni do služby, dostanou žold jako námořníci 1. kategorie a v posledním roce služby kromě toho příplatek 2 pence denně. V době míru nesmějí být posláni do větší vzdálenosti než 50 námořních mil* od pobřeží a v době zvýšeného nebezpečí 100 mil.

Návrh zákona o majitelích půdy a pachtýřích v Irsku prošel včera večer rovněž třetím čtením. Byl připojen jeden důležitý pozměňovací návrh ve prospěch pachtýřů — majitelům půdy bude zakázáno zabavovat a prodávat nesklizenou pachtýřovu úrodu.

Cobden uveřejnil brožuru o vzniku barmské války.[222]

Ve Francii jsou tak velké obavy z neúrody, že vláda Ludvíka Bonaparta dojednala se syndikátem pařížských pekařů, aby v první polovině srpna mírně snížili ceny chleba, třebaže cena mouky v Halle aux blés** ustavičně stoupá. Pekaři si to mají vynahradit pozdějším zvýšením cen.

„To je spiknutí francouzské vlády," praví „Economist", „které má oklamat lid a namluvit mu, že úroda není tak špatná, jak ve skutečnosti je."

Den co den se sloupce novin hemží protichůdnými zprávami o situaci na Východě, vyráběnými ve Vídni a v Berlíně jednak ruskými agenty, kteří chtějí vyvolat u francouzské a britské veřejnosti klamný dojem o akcích Ruska, jednak na přímé pokyny z Paříže, které sledují spekulační cíle. Prohlášení otištěné v dnešní „Morning Post" by zasluhovalo pozornosti, kdyby tento palmerstonovský list tak často nezneužíval takovýchto hrozeb, které jeden den otiskuje a druhý den opět odvolává:

„Buď bude do 10. srpna celá záležitost vyřízena pokojně, nebo dostane spojené loďstvo rozkaz, aby odplulo do Bosporu, popřípadě do Černého moře. Trpělivé vyjednávání vystřídají energická opatření a strach před nebezpečím už nezabrání rázným akcím, které mohou zajistit bezpečnost. Jestliže car přijme návrh, který mu byl nyní předložen, bude první podmínkou *okamžitá* evakuace podunajských knížectví."

„Morning Post" dále tvrdí, že 24. července se zástupci Anglie, Francie, Rakouska a Pruska* dohodli na požadavcích *ultimáta*, které bylo okamžitě odesláno do Petrohradu.[223] Toto tvrzení je však v rozporu s pozdějším prohlášením lorda Clarendona a lorda Johna Russella, kteří mluvili jen o společné nótě Francie a Anglie. Také francouzský tisk se o nějakém ultimátu ani nezmínil. Ale ať už je tomu jakkoli, znamená to přinejmenším, že Palmerstonova strana předložila ve vládě dobráku Aberdeenovi ultimátum a ten na ně musí 10. srpna odpovědět.

Jako by ještě nebylo dost konferencí ve Vídni a v Cařihradě, dovídáme se z „National-Zeitung"[224], že se teď mají konat ještě další porady v Berlíně. Ruský imperátor, aby pro tyto porady opatřil potřebný „materiál", milostivě prohlásil, že při veškeré své ochotě vzdát se okupace podunajských knížectví jakožto materiální záruky zájmů svých souvěrců je prý nyní nucen knížectví podržet jako záruku, že mu budou nahrazeny výdaje plynoucí z jejich nynější okupace. Zatímco kníže Gorčakov ve své proklamaci oznámil, že se Rusko zavazuje vystříhat se jakéhokoli zasahování do pravomoci legálních orgánů knížectví, vydal nyní car dekret zakazující hospodarům** Moldavska a Valašska platit jakýkoli tribut turecké vládě a udržovat s ní jakékoli styky. Vzhledem k tomuto oznámení informoval valašský hospodar ruského konzula v Bukurešti, že už poplatek sultánovi poslal, načež konzul odpověděl: c'est de l'argent perdu***, neboť hospodar bude muset zaplatit poplatek znovu Rusku.

* — námořní míle se rovnala 5,56 km. *(Pozn. red.)*
** — pařížská tržnice obilí. *(Pozn. red.)*

* — tj. Westmorland, Bourqueney, Buol-Schauenstein a Arnim. *(Pozn. red.)*
** — tj. knížatům. *(Pozn. čes. red.)*
*** — to jsou ztracené peníze. *(Pozn. red.)*

Včerejší „Patrie“ oznamuje, že tři z nejvlivnějších moldavských bojarů odjeli se zvláštním hospodarovým svolením z Jasů do Petrohradu, aby si u cara stěžovali na chování ruských vojáků, kteří si v rozporu se slavnostním slibem daným Portě počínají v podunajských knížectvích jako v porobené zemi a dopouštějí se tu v nesčetných případech vyděračství. Rozhodně nelze Rusy obviňovat z toho, že se snaží získat si v knížectvích popularitu a propagačně z toho těžit.

Rusko pokračuje ve zbrojení se stejnou okázalostí jako dosud. „Hamburger Nachrichten“[225] uveřejňují tento carský manifest vydaný v Petrohradě 23. července:

„My, z boží milosti Mikuláš I., jsme manifestem z 1. (13.) srpna 1834 přikázali, aby se v určených částech naší říše konaly každoročně odvody. Nyní nařizujeme:

1. K doplnění našich sil, námořních i pozemních, se budou konat desáté částečné odvody branců z východní části naší říše po sedmi mužích z jednoho tisíce, to jest v témž poměru jako při odvodech roku 1852 v západní části říše.

2. Mimoto se mají jako doplněk k počtu šesti z každého tisíce odvést v guberniích východní části říše vždy tři branci z každého tisíce duší, o něž tato část v minulých odvodech postavila méně nežli část západní.

3. Z gubernií Pskovské, Vitebské a Mogilevské, kterým byly naším manifestem z 31. října 1845 a 26. září 1846 prominuty odvody pro neúrodu, budou se v roce 1853 odvádět tři branci z každého tisíce. Židé v guberniích Vitebské a Mogilevské postaví stejně jako židé v ostatních guberniích vždy deset mužů z každého tisíce.

4. Odvody branců začnou 1. listopadu a skončí 1. prosince.

Dáno v Petrohradě

Mikuláš I.“

Manifest byl doplněn dvěma ukazy upravujícími podrobnosti těchto nových a mimořádných odvodů. Kromě shora uvedených gubernií se budou podle třetího ukazu konat odvody mezi jednodvorci[226] a měšťany v guberniích Kyjevské, Podolské, Volyňské, Minské, Grodenské, Vilenské a Kovenské.

Dopisovatel „Hamburger Nachrichten“ k tomu oznamuje:

„Zbrojení uvnitř říše neustále pokračuje. Záložní prapory 4. pěšího sboru se soustřeďují v okolí Tuly. Z jednoho denního rozkazu jsme se dověděli, že gardové jednotky a granátníci jsou dosud v táborech poblíž obce Krasnoje Selo a u Pudosti, nedaleko od Gatčiny. Polní manévry těchto dvou sborů, které mají dohromady na 100 000 mužů, pokračují.“

Stockholmský list „Post Zeitung“ ze 16. července oznamuje, že ruský imperátor vydal rozkaz, aby bylo vyzbrojeno a vystrojeno baltské loďstvo, které se skládá z 20 řadových lodí a 15 fregat. „Kölnische Zeitung“ z 29. července píše:

„Dánsko-švédské loďstvo se vrátilo před skončením manévrů, neboť jeho velitel dostal rozkaz, aby loďstvo okamžitě připlulo zpět do Baltského moře.“

Dnešní francouzské listy i „Morning Chronicle“ přinášejí telegrafickou zprávu z Vídně z 3. července, že Amerika nabídla Portě peníze a aktivní podporu.

Náladu, kterou na kontinentě vyvolal výhrůžný postoj Ruska spolu s hrozivou vyhlídkou na neúrodu, vystihují nejlépe tato slova listu „Economist“:

„Car znovu oživil a povzbudil revolučního ducha v Evropě: čteme o revoltách v Rakousku, o revoltách v Itálii, o revoltách ve Francii; a obavy, že by mohlo dojít k novým revolučním otřesům, začínají být větší než strach, že vlády rozpoutají válku.“

Dobře informovaný Dán, který přijel před několika dny do Londýna z obavy před cholerou, která nyní řádí v Kodani, a to v takovém rozsahu, že už postihla 4000 osob a 15 000 lidí si zažádalo o pasy, aby mohli dánské hlavní město opustit, mě informoval, že královské poselství o následnictví trůnu bylo schváleno hlavně proto, že se velký počet Ejdořanů[227] zdržel hlasování, neboť doufali, že svým pasívním postojem zabrání krizi. Krize, které se obávali, je však postihla v podobě oktrojované ústavy; tato ústava je namířena zejména proti „přátelům rolnictva“[228] — straně, s jejíž podporou dosáhla dánská koruna svého dřívějšího vítězství v otázce následnictví trůnu. Protože bych se chtěl k věci vrátit ve zvláštním článku*, chci tu jen poznamenat, že dánská vláda předložila spojenému sněmu (landsthing a folkething dohromady) nóty, které si o svých návrzích vyměnila s velmocemi.

Z těchto dokumentů jsou nejzajímavější, zejména v této chvíli, anglická a ruská nóta. „Mlčenlivý“ Clarendon nejenže královské poselství schvaluje, ale zřetelně dánské vládě naznačuje, že při své staré demokratické ústavě se všeobecným volebním právem a bez sněmovny typu sněmovny lordů by už nemohla obstát. Mlčenlivý

* Viz tento svazek, str. 270–271. *(Pozn. red.)*

Clarendon se proto ujal iniciativy a v zájmu Ruska doporučil a podnítil coup d'état* v Dánsku. Ruská nóta, kterou hrabě Nesselrode zaslal baronu Ungernu-Šternbergovi, uvádí nejprve obsah článku londýnské smlouvy z 8. května 1852[229] a končí těmito slovy:

„Smlouva z 8. května formálně nestanoví, že by lex regia měl být zrušen, protože takové ustanovení by nebylo vhodné ve smlouvě uzavírané mezi nezávislými státy. Bylo by to v rozporu s diplomatickými zvyklostmi a ještě víc s respektováním svrchovanosti a důstojnosti dánské koruny. Když však mocnosti souhlasily, aby se dánské koruně vrátila území, zřekne-li se v případě potřeby ustanovení lex regia, a když slibovaly svou podporu, byly přirozeně nuceny ponechat Jeho Veličenstvu dánskému králi volbu vhodných prostředků k uskutečnění tohoto cíle legislativní cestou. Jeho Veličenstvo použilo svého královského prerogativu a ohlásilo svůj úmysl určit následnickou posloupnost pro všechny země své koruny, podle níž, kdyby vymřeli po meči všichni potomci Bedřicha III., by pozbyly platnosti všechny nároky plynoucí z článku 27 a 40 lex regia a na trůn by byl povolán princ Kristián Glückburský, který by zajistil dánskou korunu sobě a svým potomkům po meči sňatkem s princeznou Louisou Hesenskou. To jsou ustanovení obsažená v královském poselství ze 4. října 1852. Vyjadřují názory, které alespoň ze strany carské vlády tvořily základ nynějšího jednání. Podle názoru carské vlády tvoří nedílný celek a nemohou být oklešťovány; zdá se nám totiž, že zrušení článků 27 a 40 lex regia je přirozeným důsledkem a podmínkou sine qua non** nejen pokud jde o úmluvu, podle níž se povolává na trůn princ Kristián Glückburský a jeho potomstvo, nýbrž i pokud jde o zásadu stanovenou v preambuli smlouvy, že nejbezpečnější zárukou nedotknutelnosti monarchie je ustanovení, podle něhož bude ve všech státech spadajících dnes pod svrchovanost Dánska následnictví trůnu po meči... V článku II této smlouvy prohlašují mocnosti, že natrvalo uznávají zásadu nedotknutelnosti dánské monarchie... Jednoznačně projevily svůj záměr společně zabránit opakování komplikací, jimiž byly tak neblaze poznamenány události loňského roku... Vymření potomků prince Kristiána Glückburského po meči by nesporně obnovilo eventuální nároky, jichž se Jeho imperátorské Veličenstvo svého času vzdalo ve prospěch prince. Avšak výslovné vyhrazení iniciativy dánskému králi, jakož i spolupráce všech tří velmocí, dojde-li k uvedenému případu, ochrání od nynějška dánské vlastence před neskromnými plány a záměry, které nyní existují jen v jejich fantazii."

Rusko dává na srozuměnou, že dočasné zrušení platnosti lex regia, dohodnuté podle protokolu z 8. května, se má vykládat jako trvalé, a vzdává-li se ruský car natrvalo svých nároků, je to jen

* — státní převrat. *(Pozn. red.)*
** — nezbytnou podmínkou. *(Pozn. red.)*

dočasné; že však dánští vlastenci mohou od nynějška spoléhat na to, že evropské mocnosti budou bránit nedotknutelnost jejich země. Ale což nejsou svědky toho, jak je od smlouvy z roku 1841 chráněna nedotknutelnost Turecka?

Napsal K. Marx 2. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3847 z 16. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

DÁVKA Z INZERÁTŮ. – RUSKÉ AKCE. – DÁNSKO. – SPOJENÉ STÁTY V EVROPĚ

Londýn, v pátek 5. srpna 1853

Zákon o zrušení dávky z inzerátů nabývá po včerejším královském schválení dneškem účinnosti. Některé raníky už ohlásily snížené sazby ze všech druhů inzerátů.

Londýnští přístavní dělníci stávkují. Společnost se snaží získat nové pracovníky. Jsou obavy, že dojde ke srážkám mezi starými a novými dělníky.

Ruský imperátor objevil nové důvody, proč si musí podržet podunajská knížectví. Nebude je už okupovat jakožto materiální záruku svých duchovních aspirací ani jako odškodnění za náklady vynaložené na jejich okupaci, nýbrž musí si je nyní podržet pro případ „vnitřních nepokojů", jak je stanoveno v balta-limanské smlouvě[230]. A protože Rusové skutečně obrátili v knížectvích všechno vzhůru nohama, nelze možnost takových vnitřních nepokojů popírat. Lord Clarendon potvrdil na zasedání sněmovny lordů z 2. srpna to, co jsem napsal v minulém článku, totiž že hospodarům bylo zakázáno posílat tribut do Cařihradu a udržovat nadále styky s Tureckem.* Lord Clarendon s velmi vážnou tváří a nadmíru

* Viz tento svazek, str. 263. *(Pozn. red.)*

slavnostním způsobem oznámil, že bude

„prostřednictvím zvláštního posla, který opustí Londýn ještě týž večer, instruovat sira Hamiltona Seymoura, aby od ruské vlády požadoval *vysvětlení*, na něž má Anglie právo".

Zatímco Clarendon si posílá až do Petrohradu pro *vysvětlení*, uveřejňuje dnešní „Patrie" zprávu z Jasů z 20. července, že Rusové opevňují Bukurešť a Jasy, že hospodarové Moldavska a Valašska byli podřízeni tříčlenné ruské kontrolní radě, že se od obyvatelstva vybírají kontribuce v naturáliích a že někteří vzpurní bojaři byli zařazeni do ruských pluků. To je „vysvětlení" proklamace, v níž kníže Gorčakov prohlašoval, že

„jeho nejvznešenější panovník nemá v úmyslu měnit instituce, jež vykonávají moc v zemi, a z přítomnosti jeho vojsk nevyplynou pro obyvatelstvo žádné nové kontribuce nebo břemena".

Na zasedání dolní sněmovny prohlásil téhož dne lord John Russell v odpovědi na dotaz lorda Dudleyho Stuarta, že se čtyři mocnosti ve Vídni dohodly na společném návrhu, který má být předložen carovi a je „přijatelný" jak pro Rusko, tak pro Turecko, a že tento návrh byl už odeslán do Petrohradu.[231] Na dotaz Disraeliho lord Russell prohlásil:

„Jde vlastně o *rakouský* návrh, i když jej původně předložila francouzská vláda."

Tento návrh, který má francouzský původ a rakouské občanství, vypadá velmi podezřele a „Neue Preussische Zeitung"[232] k němu podává v dopise z Vídně vysvětlení, že

„ruská a rakouská vláda se spolu plně dohodly, že nepřipustí, aby na Východě převládl anglický vliv".

A k *vysvětlením* koaliční vlády poznamenává „Angličan"*: tato vláda „je velká svou malodušností, silná slaboduchostí a výmluvná málomluvností".

Jakmile budou Moldavsko a Valašsko poručeny, stanou se z Haliče, Uher a Sedmihradska ruské „enklávy".

V jednom z dřívějších článků jsem se zmínil o „tajném pokladu" v petrohradské bance, který slouží jako kovové krytí třikrát většího množství papírového oběživa.** Nuže, ruský ministr války***

* – tj. Alfred Richards. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 146. *(Pozn. red.)*
*** – tj. Dolgorukov. *(Pozn. red.)*

nyní požádal, aby část tohoto pokladu byla převedena do vojenských truhlic. Když ministr financí* proti tomu protestoval, požádal imperátor osobně svatý synod, který má v úschově církevní majetek, o půjčku 60 miliónů rublů. Zatímco se carovi nedostává peněz, jeho vojsku se nedostává zdraví. Z velmi spolehlivých pramenů docházejí zprávy, že vojska okupující podunajská knížectví velmi trpěla za pochodu horkem, že počet nemocných neobvykle vzrostl a že mnoho soukromých domů v Bukurešti a v Jasech bylo přeměněno na nemocnice.

Včerejší „Times" odsoudily přehnané nároky Ruska vůči Turecku, zároveň se však snažily zamaskovat ruské intriky v Dánsku. Slouží tedy svému nejvznešenějšímu pánovi i tehdy, když se s ním naoko hašteří.

„Nepovažujeme za spolehlivé tvrzení," prohlašují „Times", „že se ruské vládě podařilo získat vliv na kodaňský dvůr, a zpráva, že dánská vláda dělá pod ruským vlivem kroky ke zrušení nebo okleštění ústavy z roku 1849, je naprosto chybná. Dánská vláda dala uveřejnit návrh či předběžný návrh zákona, který obsahuje *některé modifikace* platné *ústavy*, o tomto návrhu budou však ještě jednat a hlasovat sněmovny, až se znovu sejdou; nebyl vyhlášen z královské moci."

Rozštěpení zákonodárného shromáždění na čtyři separátní feudální provinční sněmy, zrušení jeho výlučného práva vypisovat daně, odstranění všeobecného volebního práva, likvidace svobody tisku, nahrazení svobodné konkurence obnovením uzavřených cechů, vyloučení všech úředníků, tj. jediné vzdělané třídy v Dánsku, z pasívního volebního práva, pokud nemají zvláštní královské povolení, to se nazývá „některé modifikace ústavy"! Právě tak by se dalo nazvat otroctví nepatrnou modifikací svobody. Je pravda, že si dánský král netroufal vyhlásit tento nový „základní zákon" jako zákon. Poslal jen sněmovnám po vzoru orientálních sultánů hedvábné šňůry, aby se samy oběsily. Takový návrh už obsahuje výhrůžku, že bude vnucen, nebude-li přijat dobrovolně. Tolik o „některých modifikacích ústavy". Nyní k „ruskému vlivu".

Jak vznikl konflikt mezi dánským králem a dánskými sněmovnami? Král navrhl, aby byl zrušen lex regia, tj. platný zákon o následnictví dánského trůnu. Kdo přiměl krále k tomuto kroku?

* — tj. Brok. *(Pozn. red.)*

Rusko, jak o tom svědčí nóta hraběte Nesselroda z 11. května 1853, citovaná v mém posledním článku. Kdo získá tímto zrušením lex regia?[233] Nikdo kromě Ruska. Lex regia poskytuje následnické právo i příslušníkům královské rodiny po přeslici. Zrušením lex regia by agnáti zbavili následnického práva všechny kognáty, kteří jim dosud stojí v cestě. Je známo, že dánské království zahrnuje kromě vlastního Dánska, tj. ostrovů a Jutska, ještě dvě vévodství: Šlesvik a Holštýn. Následnické právo ve vlastním Dánsku a ve Šlesviku se řídí podle lex regia, zatímco vévodství holštýnské, které je německým lénem, připadá výhradně agnátům podle lex salica[234]. Zrušením lex regia by následnictví v Dánsku a ve Šlesviku bylo přizpůsobeno následnictví v německém vévodství Holštýnu a ruský imperátor, který má jako reprezentant holštýnsko-gottorpského rodu[235] přednostní nárok na Holštýn, by jako hlavní agnát získal též přednostní následnické právo na dánský trůn. Dánsko bojovalo v letech 1848—1850 za podpory ruských nót a ruského loďstva s Německem za zachování lex regia, který nepřipouštěl, aby se Šlesvik spojil s Holštýnem a aby Holštýn byl odtržen od Dánska. Když car zardousil německou revoluci pod záminkou obhajoby lex regia, zmocňuje se dnes demokratického Dánska zrušením téhož zákona. Skandinávci i Němci se tak poučili, že nesmějí své národní požadavky opírat o feudální zákony o následnictví královského trůnu. A ještě cennější je pro ně poučení, že škorpí-li se navzájem, místo aby se spolčovali — vždyť Skandinávci i Němci patří k jedné velké rase — připravují tím jen půdu svému tradičnímu nepříteli — Slovanovi.

Velkou událostí dne je to, že se na evropském horizontě objevila americká politika. Jedni tento fakt vítají, jiní ho přijímají nelibě, všichni jej však berou na vědomí.

„Rakousko musí usilovat o rozkouskování turecké říše, aby se odškodnilo za eventuální ztrátu svých italských provincií, a pravděpodobnost takové eventuality se nijak nezmenší po půtce, do níž se hloupě pustilo se strýčkem Samem. Americká eskadra v Jadranu by značně zkomplikovala situaci, kdyby došlo k povstání v Itálii, a možná, že se toho dožijeme, neboť anglosaský duch není ještě na Západě mrtev."

Tak se vyjadřuje „Morning Herald", starý orgán anglické aristokracie.

„Kosztův případ není ještě zdaleka ukončen," tvrdí pařížská „Presse".

„Dovídáme se, že vídeňská vláda požadovala na washingtonské vládě satisfakci, ale může s jistotou předpokládat, že ji nedostane. Zatím je Koszta pod ochranou francouzského konzula."

Vídeňská „Presse" šeptá:

„Musíme uhýbat z cesty Yankeeovi, neboť je napůl pirát a napůl zálesák, ale rozhodně ne gentleman."

Německé listy reptají proti tajné dohodě, která prý byla uzavřena mezi Spojenými státy a Tureckem a podle níž prý Turecko dostane peníze a námořní podporu, a Spojené státy přístav Enos v Rumelii, čímž americká republika získá bezpečné a vhodné místo pro obchodní a vojenskou základnu ve Středozemním moři.

„Smyrenský konflikt mezi americkou a rakouskou vládou, vyvolaný zatčením uprchlíka Koszty," praví bruselský list „Emancipation", „se dříve nebo později dostane na první místo mezi událostmi roku 1853. Ve srovnání s tímto faktem je možno považovat okupaci podunajských knížectví a cařihradské manévry západní diplomacie a spojeného loďstva za druhořadé. Incident ve Smyrně je počátkem nového historického údobí, kdežto cařihradské události jsou pouze rozuzlením staré otázky, která už co nevidět zmizí ze světa."

Italský list „Il Parlamento"[236] otiskl úvodník pod titulkem „*Americká politika* v Evropě", z něhož jsem doslova přeložil tyto výňatky:

„Je dobře známo," praví „Parlamento", „že Spojené státy se už dlouho pokoušejí získat námořní základnu ve Středozemním moři a v Itálii, a zejména se o to pokoušely v takových chvílích, kdy na Východě vznikaly komplikace. Tak například v roce 1840, když se rozvířil velký egyptský problém a když byl napaden Saint Jean d'Acre, žádala vláda Spojených států marně krále obou Sicílií*, aby jí dočasně poskytl velký přístav v Syrakusách. Dnes je snaha americké politiky zasahovat do evropských záležitostí nutně silnější a vytrvalejší. Je nesporné, že nynější demokratická vláda Unie projevuje velmi hlasitě sympatie k obětem italské a maďarské revoluce, že jí naprosto nezáleží na tom, budou-li přerušeny diplomatické styky s Rakouskem, a že ve Smyrně podepřela svou politiku hrozbou, že použije děl. Bylo by nespravedlivé reptat proti těmto snahám velkého zámořského státu nebo je označovat za nesmyslné či směšné. Američané si rozhodně nechtějí podrobit Východ a rozpoutat pozemní válku s Ruskem. Jestliže však Anglie a Francie využívají svých námořních sil, proč by to neměli dělat též Američané, zejména až získají základnu, útočiště a ‚zásobovací bod' ve Středozemním moři? Pro ně je tu mnoho v sázce, neboť republikánský živel je přímo protichůdný živlu kozáckému. Obchod a námořní plavba rozmnožily legální styky a spojení mezi všemi národy světa natolik, že se žádný národ nemůže

* — tj. Ferdinanda II. *(Pozn. red.)*

považovat za cizince v kterémkoli moři Starého či Nového světa a nemůže stát stranou žádného velkého problému, jako je osud osmanské říše. Americký obchod a usedlíci, kteří jej provozují na březích našich moří, potřebují ochranu pruhů a hvězd, a aby tato ochrana byla stálá a účinná po všechna roční období, potřebují přístav pro válečné loďstvo, které se už řadí na třetí místo mezi námořními mocnostmi světa. Jestliže Anglie a Francie zasahují přímo do všeho, co se týká Panamské šíje, jestliže první z těchto mocností zachází tak daleko, že si vymýšlí krále moskytů, aby mohla proti postupu Spojených států postavit teritoriální práva, jestliže se tyto mocnosti definitivně dohodly, že cesta z Atlantiku do Pacifiku bude otevřena všem národům a bude v rukou neutrálního státu, není pak samozřejmé, že Spojené státy si činí nárok bdít stejným způsobem i nad svobodou a neutralitou Suezské šíje, že bedlivě sledují rozpad osmanské říše, jímž by se patrně Egypt a Libye dostaly plně nebo částečně pod nadvládu některé přední mocnosti? Suez a Panama jsou dvě velké brány k Východu, jež jsou dosud zavřeny, později však spolu budou soutěžit. Nejlepší způsob, jak si zajistit vliv v transatlantickém problému, je spolupracovat ve středomořském problému. Jsme přesvědčeni, že americké válečné lodi v okolí Dardanel se nevzdají nároků na volný vstup, kdykoli se jim ho zachce, a nepodrobí se omezením, na nichž se dohodly velmoci v roce 1841, a to z toho nezvratného důvodu, že se americká vláda této konvence nezúčastnila. Evropa je překvapena touto odvahou, neboť si zvykla od mírové smlouvy z roku 1783 pohlížet na Spojené státy stejně, jako pohlížela na švýcarské kantony po vestfálském míru, tj. jako na stát, jehož existence se právně uznává, od něhož by však bylo příliš opovážlivé žádat o přijetí mezi aristokracii starých mocností a účastnit se rozhodování o záležitostech světové politiky. Ale anglosaská rasa na druhé straně oceánu, která se vyšvihla na vrcholný stupeň bohatství, civilizace a moci, se už nemůže spokojovat oním skromným postavením, které jí bylo přiřčeno v minulosti. Nátlak vyvíjený americkou Unií na amfiktyonskou radu pěti velmocí, která dosud rozhodovala o osudu zeměkoule, je novou silou, která jistě přispěje k pádu výlučného systému vytvořeného vídeňskými smlouvami. Dokud republika Spojených států nezíská pozitivní právo a oficiální místo na kongresech rozhodujících o světových politických otázkách, bude s nesmírnou vznešeností a obzvláštní důstojností uplatňovat humánnější normy přirozeného práva a ius gentium*. Její prapor chrání oběti občanské války bez rozdílu stranické příslušnosti a za velkého požáru v letech 1848—1849 zůstala pohostinnost amerického námořnictva bez úhony a neposkvrněna."

Napsal K. Marx 5. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3850 z 19. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — mezinárodního práva. *(Pozn. red.)*

K. MARX

OTÁZKA VÁLKY. — BRITSKÉ OBYVATELSTVO A OBCHODNÍ VÝKAZY. — ČINNOST PARLAMENTU[237]

Londýn, v pátek 12. srpna 1853

Jak nás informuje dnešní „Moniteur", snížil Bonaparte ceny tabáku pro námořníky, aby odškodnil francouzské námořnictvo za nedůstojnou situaci, do níž se dostalo v Bešické zátoce. Trůn získal pomocí vuřtů[238], proč by se tedy neměl pokoušet udržet si jej tabákem? Rozhodně však komplikace na Východě způsobí démonétisation* autority Ludvíka Bonaparta v očích francouzských rolníků a vojáků, kteří poznali, že ztrátu svobody doma nenahradí sláva v zahraničí. „Říše všech triumfů" klesla ještě hlouběji než „vláda všech talentů".

Z cařihradských novin, které právě došly, se dovídáme, že 1. srpna byl uveřejněn sultánův manifest poddaným, že ruský konzul v Drinopolu dostal z Petrohradu pokyn, aby opustil Turecko, že ostatní ruští konzulové očekávají podobné pokyny a že v podunajských knížectvích byly zakázány cařihradské noviny. Smyrenský list „Impartial" přinesl 1. srpna tuto zprávu o Persii:

„Perský šáh, když mu byla na jeho žádost předložena korespondence mezi Portou a ruskou vládou o nynějším sporu, oficiálně prohlásil, že všechna práva jsou na straně Porty a že v případě války bude pevně stát při ní. Tato zpráva velmi zapůsobila na ruského vyslance v Teheránu a tvrdí se, že hodlá požádat o svůj pas."

* — pokles; původní smysl: pokles hodnoty mince. *(Pozn. red.)*

Obsah návrhu, který byl podle tajemné depeše z Petrohradu předložen Rusku a přijat carem, je předmětem dohadů celého evropského tisku. Palmerstonovská „Morning Post" tvrdí:

„To, co pan Meyendorf odevzdal 25. července svému imperátorovi, nebyly možná ještě oficiální návrhy" (schválené na vídeňské konferenci), „ale určitě mu podal zprávu o tom, co se na konferenci stalo 24. července... Jsme přesvědčeni, že se příliš nemýlíme, tvrdíme-li, že celá záležitost je vyřízena tak, aby byla zachována nezávislost a celistvost osmanské říše. Způsob řešení bude tento: Rešid paša zašle hraběti Nesselrodovi nótu a přiloží k ní fermany, v nichž se sultánovým pravoslavným poddaným uděluje víc výsad, než pro ně žádalo samo Rusko. Řekne carovi mnoho zdvořilostí a ujistí ho o sultánově nezměrné blahosklonnosti vůči jeho poddaným, kterým udělil taková a taková práva. Nótu předloží turecký vyslanec a záležitost tím bude sprovozena ze světa... Do 10. září překročí poslední ruský voják Prut!"

Naproti tomu soukromé dopisy z Vídně poukazují na to, že se na soutoku Prutu a Dunaje objevily ruské dělové čluny, a potvrzují názor, který jsem vyslovil v minulém článku, že návrhy zaslané do Petrohradu vůbec nepožadují, aby byla ruská vojska stažena z podunajských knížectví, že pocházejí od rakouské vlády, o jejíž zprostředkování požádal britský vyslanec ve Vídni*, tento „opravdový zastánce harmonie", když car zamítl francouzské a anglické návrhy, a že poskytují Rusku vítanou příležitost protahovat jednání in infinitum**. Podle polooficiální frankfurtské „Ober-Postamts-Zeitung"[239] povolilo Rusko Rakousku jen to, že může informovat Turecko o svých vlastních zájmech.

Nedávno uveřejněná statistika o pohybu obyvatelstva svědčí o pomalém, ale vytrvalém poklesu obyvatelstva ve Velké Británii. Ve druhém čtvrtletí roku 1853

zemřelo	107 861 osob
narodilo se	158 718 osob
Čistý přírůstek obyvatelstva v obvodech, kde bylo provedeno sčítání.	50 857 osob
V celém Spojeném království podle odhadu převyšuje počet narozených počet úmrtí o . . .	79 800 osob
za toto čtvrtletí se vystěhovalo	115 959 osob
Počet vystěhovalců tedy převyšuje přírůstek obyvatelstva o	36 159 osob

* — tj. Westmorland. *(Pozn. red.)*
** — donekonečna. *(Pozn. red.)*

Podle minulé statistiky převyšoval počet vystěhovalců přírůstek obyvatelstva pouze o 30 000.

Pokles počtu obyvatelstva způsobený vystěhovalectvím spadá do období nebývalého růstu výrobních sil a kapitálu. Vzpomeneme-li si, jak kněz Malthus popíral, že by vystěhovalectví mělo takovýto vliv, a tvrdil, že přesnými výpočty plně dokázal, že ani spojené loďstvo celého světa by nikdy nestačilo přepravovat vystěhovalce tak, aby to alespoň poněkud vyrovnalo přelidňování, máme před sebou celé tajemství soudobé politické ekonomie. Spočívá prostě v tom, že přeměňuje přechodné společenské vztahy, příznačné pro určité historické období a odpovídající danému stavu materiální výroby, ve věčné, obecné, neměnné zákony, přirozené zákony, jak je nazývají ekonomové. Úplnou přeměnu společenských vztahů vyvolanou revolucemi a evolucemi v procesu materiální výroby považují političtí ekonomové za čirou utopii. Vidí ekonomické meze daného údobí, ale nechápou, že tyto meze jsou samy omezeny a běh dějin je nutně odstraní právě tak, jako je kdysi vytvořil.

Údaje o obchodu a námořní plavbě za první pololetí k 5. červenci 1853, uveřejněné ministerstvem obchodu, ukazují celkově značný vzestup ve srovnání s vývozem, dovozem a lodní dopravou v příslušném období roku 1852. Dovoz volů, býků, krav, telat, ovcí a jehňat značně stoupl.

Celkový dovoz obilí činil za první pololetí k 5. červenci 1852	2 604 201 kvarterů
kdežto za příslušné období roku 1853	3 984 374 kvarterů
Celkový dovoz mouky a krupice činil za první pololetí 1852	1 931 363 kvarterů
a v příslušném období 1853	2 577 340 kvarterů
Celkový dovoz kávy v roce 1852	19 397 185 liber
Celkový dovoz kávy v roce 1853	21 908 954 liber
Celkový dovoz vína v roce 1852	2 850 862 galonů
Celkový dovoz vína v roce 1853	4 581 300 galonů
Celkový dovoz vajec v roce 1852	64 418 591 kusů
Celkový dovoz vajec v roce 1853	67 631 380 kusů
Celkový dovoz brambor v roce 1852	189 410 centů
Celkový dovoz brambor v roce 1853	713 941 centů
Celkový dovoz lnu v roce 1852	410 876 centů
Celkový dovoz lnu v roce 1853	627 173 centů

Celkový dovoz surového hedvábí v roce 1852	2 354 690 liber
Celkový dovoz surového hedvábí v roce 1853	2 909 733 liber
Celkový dovoz bavlny v roce 1852	4 935 317 centů
Celkový dovoz bavlny v roce 1853	5 134 680 centů
Celkový dovoz vlny (ovčí a jehněčí) v roce 1852	26 916 002 liber
Celkový dovoz vlny (ovčí a jehněčí) v roce 1853	40 189 398 liber
Celkový dovoz usní (vydělaných) v roce 1852	1 075 207 liber
Celkový dovoz usní (vydělaných) v roce 1853	3 604 769 liber

Dovoz kakaa, guana, surového cukru, čaje atd. poklesl. Pokud jde o vývoz, zjišťujeme:

Vývoz bavlněných výrobků činil za první pololetí roku 1852	11 386 491 liber št.
za příslušné období v roce 1853	13 155 679 liber št.

Pokud jde o bavlněnou přízi — a totéž platí o lněné a hedvábné přízi — zjišťujeme, že se vyvážená *kvantita* snížila, zatímco deklarovaná *hodnota* se značně zvýšila.

Vývoz lněných výrobků za první polovinu roku 1852	2 006 951 liber št.
Vývoz lněných výrobků za příslušné období roku 1853	2 251 260 liber št.
Vývoz hedvábných výrobků v roce 1852	467 838 liber št.
Vývoz hedvábných výrobků v roce 1853	806 419 liber št.
Vývoz vlněných výrobků v roce 1852	3 894 506 liber št.
Vývoz vlněných výrobků v roce 1853	4 941 357 liber št.
Vývoz kameninového zboží v roce 1852	590 663 liber št.
Vývoz kameninového zboží v roce 1853	627 218 liber št.
Vývoz skleněného zboží v roce 1852	187 470 liber št.
Vývoz skleněného zboží v roce 1853	236 797 liber št.
Vývoz galanterního a módního zboží v roce 1852	884 324 liber št.
Vývoz galanterního a módního zboží v roce 1853	1 806 007 liber št.
Vývoz železářského a nožířského zboží v roce 1852	1 246 639 liber št.
Vývoz železářského a nožířského zboží v roce 1853	1 663 302 liber št.
Vývoz strojního zařízení v roce 1852	476 078 liber št.
Vývoz strojního zařízení v roce 1853	760 288 liber št.
Vývoz železných tyčí, nýtů a prutů v roce 1852	1 455 952 liber št.
Vývoz železných tyčí, nýtů a prutů v roce 1853	2 730 479 liber št.
Vývoz kujného železa v roce 1852	696 089 liber št.
Vývoz kujného železa v roce 1853	1 187 059 liber št.
Vývoz drátu v roce 1852	42 979 liber št.
Vývoz drátu v roce 1853	106 610 liber št.

Pokud jde o dovoz průmyslových výrobků, nejvíc stoupl dovoz

bot, střevíců a rukavic, a nejvíc poklesl dovoz skleněných výrobků, hodinek, vlněných látek a indických hedvábných látek. Pokud jde o vývoz, je vzestup největší u lněného, hedvábného, vlněného a kovového zboží. Pokud jde o dovoz potravin, vidíme, že téměř ve všech položkách, až na obilí a dobytek, svědčí vzestup o tom, že vnitřní spotřeba stoupla daleko víc u vyšších a středních tříd než u dělnické třídy. Zatímco se například spotřeba vína zdvojnásobila, spotřeba kakaa, surového cukru a čaje se značně snížila.

Z 260 zpráv, které došly o sklizni pšenice z celého Spojeného království, označuje úrodu za dobrou a bohatou jen 25, za průměrnou 30; přes 200 zpráv označuje úrodu za špatnou a nedostatečnou. Vyhlídky na sklizeň ovsa, ječmene a fazolí nejsou tak špatné, protože jim prospělo vlhké počasí, ale brambory jsou ve všech krajích velmi špatné. Firma J. C. Sturge a spol. ve svém posledním bulletinu o sklizni pšenice poznamenává:

„Celková úroda pšenice bude pravděpodobně nejnižší od roku 1816, a nebudou-li žně v roce 1854 velmi brzy, budeme možná muset dovézt ještě víc všech druhů obilí a chlebovin než v roce 1847 — pravděpodobně nejméně 15 000 000 kvarterů. Naše dnešní ceny jsou však dost vysoké, aby povzbudily dovoz, nebude-li ovšem s námi na producentských trzích konkurovat Francie."

Nezdá se, že by se v roce 1854 dalo spoléhat na zvlášť časnou sklizeň, protože špatných sklizní bývá obvykle několik za sebou právě tak jako dobrých, a řada dobrých sklizní od roku 1848 byla už nezvykle dlouhá. Že si Anglie opatří dost obilí z cizích zemí, o tom patrně nelze pochybovat; že však vývoz průmyslových výrobků bude držet krok s dovozem obilí, jak to očekávají freetradeři, to se nedá předpokládat. Pravděpodobný přebytek dovozu nad vývozem bude kromě toho provázen snižováním vnitřní spotřeby průmyslového zboží. Už nyní se zlatá zásoba Anglické banky týden od týdne ztenčuje a poklesla už na 17 739 107 liber št.

Sněmovna lordů odmítla na své páteční schůzi návrh zákona o sdružování dělníků, který byl schválen v dolní sněmovně. Tento návrh byl jen novým výkladem starého zákona o sdružování z roku 1825[240], měl odstranit jeho těžkopádnou a dvojsmyslnou terminologii a přiznat dělníkům podobná práva legálně se sdružovat, jaká mají zaměstnavatelé. Sentimentální lordové, kteří rádi jednají s dělníky jako se svými pokornými chráněnci, jsou vyvedeni z míry, kdykoli tato lůza žádá práva, a ne sympatie. Takzvané radikální listy se samozřejmě dychtivě chopily této příležitosti, aby odhalily lordy jako „odvěké nepřátele" proletářů. Jsem dalek toho, abych to popíral. Ale podívejme se teď na radikály, na tyto „přirozené přátele" dělníků. V jednom z posledních článků jsem vás informoval, že manchesterští majitelé přádelen a továrníci organizují sdružení, aby společně čelili požadavkům svých dělníků*. Toto sdružení se nazývá „Sdružení pro pomoc průmyslu při omezování nepokojů mezi dělníky manchesterského obvodu". Bylo vytvořeno pro plnění těchto úkolů:

„1) Určovat mzdové sazby pro jednotlivé úkony při předení a tkaní, tak aby odpovídaly mzdám vypláceným v jiných bavlnářských oblastech.

2) Zabezpečit ochranu členů platících tyto mzdy v případě, že by se dělníci v některém podniku stavěli na odpor.

3) Zajistit dělníkům v jejich vlastním zájmu, aby jim byly v celém městě a okolí vypláceny přiměřené jednotné mzdy."

Aby tohoto cíle dosáhli, rozhodli se vybudovat širokou organizaci: vytvořit místní sdružení majitelů přádelen a tkalcoven v čele s ústředním výborem.

„Členové těchto sdružení budou čelit jakýmkoli požadavkům předkládaným *sdruženými skupinami* továrních dělníků, neboť ústupky jim učiněné by poškodily zaměstnavatele, dělníky i celé podnikání."

Nechtějí připustit, aby proti jejich organizaci, kterou si vytvořili na svou obranu, stála podobná organizace, kterou by si vytvořili jejich dělníci. Chtějí si monopol kapitálu upevnit monopolem sdružování. Chtějí diktovat podmínky jako sdružení, ale dělníci se s nimi mají dohadovat jen jako jednotlivci. Sami chtějí útočit v sevřených řadách, ale proti nim má každý bojovat sám. To je „*spravedlivá konkurence*", jak si ji představují manchesterští radikálové a vzorní freetradeři.

Na schůzi 9. srpna měla sněmovna lordů rozhodnout o osudu tří návrhů zákonů o Irsku, které byly schváleny v dolní sněmovně po desetiměsíčním jednání. Jde o tyto návrhy zákonů: *Zákon o majitelích půdy a pachtýřích*, rušící ustanovení o hypotékách, které dnes tvoří nepřekonatelnou překážku při prodeji menších statků nespa-

* Viz tento svazek, str. 253–254. *(Pozn. red.)*

dajících pod *zákon o zadlužených statcích; zákon o právech na základě pachtu*, upravující a sjednocující přes šedesát parlamentních usnesení, která zakazují uzavírání pachtovních smluv na 21 let, upravují otázku vyplácení náhrady pachtýřům za smluvně dohodnutá zlepšení a nedovolují další propachtování; konečně *zákon o náhradě pachtýřům za zlepšení*, který určuje náhradu za zlepšení, která pachtýř provedl bez smluvní dohody s majitelem půdy, a obsahuje ustanovení o zpětné platnosti zákona. Sněmovna lordů nemohla ovšem nic namítat proti tomu, že parlament zasahuje do vztahů mezi majitelem půdy a pachtýřem, protože od dob Eduarda IV. až po dnešní dny neustále plnila sbírku parlamentních zákonů zákonodárnými akty o majitelích půdy a pachtýřích a sama její existence je založena na zákonech zasahujících do pozemkového vlastnictví, jako je například *zákon o dědické posloupnosti*. Ale tentokrát, když urození lordové vystupují jako soudci ve své vlastní při, se tak rozvášnili, že to v tomto útulku vysloužilců až překvapuje.

„Takový zákon, jako je zákon o náhradě pachtýřům," rozčiloval se hrabě z Clanricardu, „takové totální porušování a ignorování všech smluv, něco takového ještě nebylo, pokud je mi známo, nikdy předloženo parlamentu. A ještě nikdy jsem neslyšel, že by si některá vláda dovolila předložit taková opatření, jaká obsahuje doložka o zpětné platnosti navrhovaného zákona."

Lordové dokonce pohrozili odmítnutím feudální poslušnosti koruně[241] a naznačili, že by vypukla revolta statkářů v Irsku.

„Problém se dotýká téměř *celé otázky loajality* a důvěry irských pozemkových vlastníků k vládě této země," prohlásil zmíněný šlechtic. „Bude-li se takto nakládat s irskými statkáři, pak bych rád věděl, *jak se zajistí jejich oddanost koruně a poslušnost její svrchované moci*."

Jen klid, mylorde, jen klid! Co zajistí jejich poslušnost svrchované moci koruny? Jeden soudce a dva strážníci. Statkářská vzpoura ve Velké Británii! Slyšel už někdo větší anachronismus? Ale ubozí lordové už dlouho žijí jen z anachronismů. Musejí si ovšem dodávat odvahy k odporu proti dolní sněmovně a veřejnému mínění.

„Nechť se vaše lordstva chrání," řekl starý lord St. Leonards, „aby ve snaze zabránit takzvané *kolizi* s druhou sněmovnou nebo kvůli popularitě nebo pod tlakem zvenčí schválila tak nedokonalá opatření, jako je toto."

Hrabě z Rodenu zvolal:

„Nepřísluším k žádné straně, mám však nejvyšší zájem na blahobytu Irska."

Jinými slovy, jeho lordstvo předpokládá, že Irsko má nejvyšší zájem na blahobytu hraběte z Rodenu. „To není věc politických stran, to je záležitost lordů," volala sněmovna jednomyslně — a tak tomu také bylo. Ale mezi oběma stranami — whigovskými lordy a toryovskými lordy, koaličními lordy a opozičními lordy — byla hned zpočátku uzavřena tajná dohoda, že návrhy zákonů zamítnou, a celá rozčilená diskuse byla jen fraškou sehranou pro reportéry novin.

Bude nám to jasné, když si vzpomeneme, že návrhy zákonů, které se staly předmětem tak prudkých sporů, nebyly dílem koaliční vlády, nýbrž pana Napiera, vrchního státního návladního pro Irsko v Derbyho vládě, a že toryové se za posledních voleb v Irsku dovolávali toho, že návrhy předložili oni. Dolní sněmovna provedla v opatřeních navrhovaných toryovskou vládou jedinou podstatnou změnu: zakázala zabavovat nesklizenou úrodu. „To nejsou tytéž návrhy," zvolal hrabě z Malmesbury a obrátil se na vévodu z Newcastlu, zda mu to věří. „Ovšem že ne," odpověděl vévoda. „Komu tedy věříte?" „Panu Napierovi," odpověděl vévoda. „Nuže," pravil hrabě, „zde je dopis, v němž pan Napier tvrdí, že to nejsou tytéž návrhy." „A zde," pravil vévoda, „je jiný dopis, v němž pan Napier tvrdí, že to jsou tytéž návrhy."

Kdyby byli toryové zůstali u moci, byli by se proti irským zákonům postavili koaliční lordové. Protože však byla u moci koalice, museli se toryové postavit proti svým vlastním opatřením. Koalice zdědila tyto návrhy zákonů od toryů; ovšem když vzala irskou stranu do vlády, nemohla se postavit proti návrhům zákonů v dolní sněmovně. Spoléhala však na to, že budou sprovozeny ze světa v horní sněmovně. Vévoda z Newcastlu chabě odporoval, ale lord Aberdeen prohlásil, že souhlasí s tím, aby návrhy formálně prošly druhým čtením a byly fakticky vyloučeny z pořadu dalšího zasedání. To se také stalo. Lord Derby, předseda dřívější vlády, a lord Lansdowne, nominální předseda nynější vlády a zároveň jeden z největších majitelů půdy v Irsku, se moudře rozhodli neúčastnit se zasedání a vymluvit se na indispozici.

Téhož dne schválila dolní sněmovna ve třetím čtení *zákon o poplatcích z drožek*, čímž obnovila oficiální předpisy o jízdném ze

14. století, a schválila doložku navrženou panem F. Scullym, aby stávky drožkářů byly trestné. Nemůžeme se teď zabývat otázkou zasahování státu do soukromých záležitostí. Můžeme jen konstatovat, že se to stalo ve freetraderské sněmovně. Tam se ovšem tvrdí, že v drožkářství vládne monopol, a ne svobodná konkurence. To je podivná logika. Nejprve se na určitou živnost uvalí daň v podobě tzv. licenčního poplatku a podrobí se speciálním policejním ustanovením, a pak se tvrdí, že následkem těchto břemen, která na ni byla uvalena, ztratila tato živnost charakter svobodného obchodu a stala se státním monopolem.

Zákon o deportacích byl rovněž projednán ve výboru. Kromě malého počtu odsouzenců, kteří budou nadále deportováni do západní Austrálie, se tímto zákonem trest deportace ruší. Když si odsouzený odpyká určitou část trestu, dostane prozatímní propouštěcí list k pobytu ve Velké Británii, který mu může být později zase odňat, a bude zaměstnán na veřejných pracích za mzdy určené vládou. Lidumilným účelem této poslední doložky je vytvořit na trhu práce umělý přebytek pracovních sil; nucená práce tam totiž bude konkurovat s prací svobodnou. Tíž lidumilové zakazují pauperům v pracovních domech jakoukoli produktivní práci z obavy, že by konkurovali soukromému kapitálu.

Londýnský týdeník „Press", který je pod vlivem Disraeliho a je určitě nejlépe informován o různých vládních záhadách, uveřejnil v sobotu, tedy před příchodem depeše z Petrohradu, tuto podivnou zprávu:

„Dovídáme se, že ministři v soukromých a důvěrných rozhovorech prohlašují, že teď nejen nehrozí nebezpečí války, ale jestli takové nebezpečí vůbec kdy hrozilo, bylo už dávno zažehnáno. Zdá se, že návrhy, jež byly oficiálně odeslány do Petrohradu, schválil imperátor už předem, a zatímco na veřejnosti užívá britská vláda takového tónu, že to má zhoubný vliv na hospodářský život země, v soukromí si ministři tropí z celé paniky žerty, vysmívají se jako nesmyslu tomu, že by některá mocnost byla kdy opravdu zamýšlela rozpoutat válku, a o nynějším nedorozumění mluví jako o ‚záležitosti, která už byla během těchto tří týdnů urovnána'. Co to všechno znamená? Jaké tajemství se skrývá za celým tím podivným jednáním?... Podle návrhů, které jsou nyní v Petrohradě a které imperátor schválil, ještě než byly do Petrohradu odeslány, by Turecko mělo plně vyhovět všem ruským požadavkům, které zavdaly podnět k nynější válce mezi těmito dvěma zeměmi, když jim vyhovět nechtělo. Porta se postavila

proti těmto požadavkům na radu a na výslovný podnět Anglie a Francie. A nyní, opět na radu a na výslovný podnět Anglie a Francie, jim podle tohoto návrhu má vyhovět. Formálně jsou tu ruské požadavky sice poněkud pozměněny, ale věcně se na nich nezměnilo nic. Ruský imperátor, který fakticky zřizuje svůj protektorát nad velkou většinou obyvatel evropského Turecka, musí pouze prohlásit, že se tím nehodlá dotýkat svrchovaných práv sultánových. Jaký velkomyslný ústupek!"

Všeobecně se panovníkovi ve Velké Británii připisuje pouze nominální moc, a proto také všechny strany ve Velké Británii zachovávají s dvorem příměří. Kdybyste se zeptali radikála, proč jeho strana neútočí proti královským prerogativům, odpověděl by vám: To je pouhá dekorace státu, o to se nestaráme. Připomněl by vám, že královna Viktorie se jen jednou pokusila prosadit svou vlastní vůli, za známé aféry s komornou; tehdy trvala na tom, že si ponechá svou entourage* whigovských dvorních dam, nakonec ale musela ustoupit siru Robertu Peelovi a rozloučit se s nimi. Avšak řada okolností kolem východní otázky — nevysvětlitelná politika vlády, různá obvinění v zahraničním tisku, neustálé návštěvy ruských velkoknížat a velkokněžen v době, kdy se dalo předpokládat, že užuž vypukne mezi Anglií a petrohradským samovládcem válka — to všechno dodává věrohodnosti pověstem, že po celou dobu východní krize byl královský dvůr spolčen s Ruskem, udržoval u vlády starého dobráka Aberdeena, ochromoval okázalé spojenectví s Francií a mařil oficiální opatření proti ruské výbojnosti. Poukazuje se na portugalskou kontrarevoluci, kterou podporovalo anglické loďstvo výhradně v zájmu Koburků.[242] Neustále se tvrdí, že lord Palmerston byl odstraněn z ministerstva zahraničních věcí také na základě intrik královského dvora. Připomíná se všeobecně známé přátelství mezi královnou Viktorií a vévodkyní z Orleansu. Je v živé paměti, že královnin manžel** je Koburk a královnin strýc*** je také Koburk, který jako belgický král a zeť Ludvíka Filipa má největší zájem na Bonapartově pádu a byl sňatkem svého syna s rakouskou arcivévodkyní oficiálně přijat mezi členy Svaté aliance. A konečně se porovnává přijetí, jakého se dostává ruským hostům

* — svitu, družinu. *(Pozn. red.)*
** — tj. princ Albert. *(Pozn. red.)*
*** — tj. Leopold I. *(Pozn. red.)*

v Anglii, s vězněním a šikanováním, jemuž byli v poslední době vystaveni angličtí cestující v Rusku.

Pařížský list „Siècle" před několika týdny odsoudil anglický královský dvůr. Jistý německý list se zabýval koburgsko-orleánským spiknutím, které pro rodinné zájmy vnutilo prostřednictvím krále Leopolda a prince Alberta anglické vládě politickou linii ohrožující západní státy a napomáhající tajným záměrům Ruska. Bruselský list „Nation"[243] přinesl dlouhou zprávu o zasedání kabinetu v Londýně, na němž královna oficiálně prohlásila, že Bonaparte se svými nároky na svatá místa je jediným původcem nynějších komplikací, že ruskému imperátoru nejde ani tak o pokoření Turecka jako o pokoření jeho francouzského soupeře a že nikdy nedá svůj královský souhlas k jakékoli válce proti Rusku za zájmy nějakého Bonaparta.

O těchto pověstech se delikátně zmiňuje „Morning Advertiser"; měly velkou odezvu mezi veřejností, zatímco ohlas v týdenících byl velmi opatrný.

„Nechceme se pouštět do dalekosáhlých dohadů," píše „Leader"[244], „stačí prostě sledovat fakta. Velkokněžna Olga přijela do Anglie se svým manželem a svou sestrou, vévodkyní z Leuchtenbergu, která je z carových dcer nejdiplomatičtější. Byla přijata baronem Brunnovem a hned byla uvítána *u dvora* a obklopena představiteli anglické lepší společnosti, mezi nimiž byl i lord Aberdeen."

Dokonce i „Examiner"[245], první mezi předními londýnskými týdeníky, oznamuje příjezd těchto hostí pod lakonickým nadpisem „*Další Rusové*". V jednom z jeho úvodníků najdeme poznámku:

„Dnes není jediný důvod, proč by se neměla znovu zrodit Mírová společnost v nejuznávanější formě *pod záštitou Jeho královské Výsosti prince Alberta.*"

Otevřenější narážku si už časopis, který má takové postavení jako „Examiner", nemůže dovolit. Článek, z něhož cituji, končí srovnáním anglické monarchie s republikou za oceánem:

„Budou-li se Američané snažit zaujmout postavení, které jsme kdysi v Evropě zaujímali my, není to naše věc. Ať mají dnes slávu a později výhody z toho, že prosazují mezinárodní právo a získávají si úctu jako ochránci slabých proti silným. Anglie se stará jen o to, aby se udržel kurs jejích státních papírů a aby její vlastní břehy byly zabezpečeny proti jakémukoli přímému útoku cizí armády."

Když se mělo hlasovat o navrhované úhradě 5820 liber št. za stavební práce, opravy, nábytek atd. v rezidenci britského velvyslance v Paříži pro rok končící 31. březnem 1854, otázal se pan

Wise, kam se podělo oněch 1100 liber št. ročně, které jsou na udržování rezidence britského velvyslance v Paříži poukazovány už po 30 let. Sir William Molesworth byl nucen doznat, že tyto státní peníze byly prohospodařeny a že podle dobrozdání architekta Albana, kterého vláda poslala do Paříže, je rezidence britského velvyslance ve velmi zchátralém stavu. Veranda kolem domu se zhroutila, zdi se bortí, dům nebyl už několik let vymalován, schodiště se rozpadají, z odpadového potrubí se šíří odporný zápach, místnosti jsou plny hmyzu, který leze po stolech, v každém kuse nábytku a v záclonách je plno molů, koberce jsou pokáleny psy a kočkami.

Palmerstonův *návrh zákona o boji proti kouři a sazím* prošel druhým čtením. Jakmile bude toto opatření provedeno, nabude britské hlavní město zcela nového vzezření a v celém Londýně nezůstane jediná špinavá budova kromě parlamentu.

Napsal K. Marx 12. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3854 z 24. srpna 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

URQUHART. — BEM. — TURECKÁ OTÁZKA VE SNĚMOVNĚ LORDŮ

Londýn, v úterý 16. srpna 1853

David Urquhart uveřejnil o východní otázce čtyři články[246] ve snaze vyvrátit čtyři iluze: za prvé, iluzi o totožnosti východní a ruské církve; za druhé, iluzi o existenci diplomatických sporů mezi Anglií a Ruskem; za třetí, iluzi o pravděpodobnosti války mezi Anglií a Ruskem; a konečně iluzi o domnělé jednotě mezi Anglií a Francií. Protože se k těmto článkům hodlám podrobněji vrátit jindy[247], omezím se tentokrát na to, že Vás seznámím s Bemovým dopisem Rešidu pašovi, který Urquhart poprvé uveřejnil:

„Monseigneur! Protože nedochází příkaz, abych se dostavil do Cařihradu, považuji za svou povinnost sdělit Vaší Výsosti některé postřehy, které se mi zdají závažné. Nejprve bych uvedl, že turecká armáda, pokud jsem ji viděl — jezdectvo, pěchota i polní dělostřelectvo — je výborná. Její vystupování, výcvik i vojenský duch jsou plně na výši. Koně jsou lepší než v kterémkoli evropském jezdectvu. Neocenitelné je, že všichni důstojníci a všichni vojáci si přejí bojovat s Ruskem. S takovými jednotkami bych šel rád do útoku proti dvojnásob početnému ruskému vojsku a zvítězil bych. A protože osmanská říše může proti Rusku vyslat více vojsk, než může tato mocnost postavit proti Turecku, je zřejmé, že se sultánovi dostane zadostiučinění vidět, jak jeho žezlo opět zavládne nad všemi provinciemi, které jeho předkům zrádně odňali moskevští carové... Bem."

Rakouský ministr zahraničních věcí* zaslal všem evropským

* — tj. Buol-Schauenstein. *(Pozn. red.)*

panovnickým dvorům nótu o postupu americké fregaty „St. Louis" v Kosztově aféře a odsoudil v ní americkou politiku vůbec. Rakousko trvá na svém právu unášet cizince z území neutrální mocnosti, Spojeným státům však upírá právo podnikat vojenská opatření na jejich obranu.

V pátek interpeloval ve sněmovně lordů hrabě Malmesbury; nedotazoval se však ani na tajemství vídeňské konference, ani na návrhy, které konference předložila carovi, a dokonce ani na nynější stav jednání. Jeho zvídavost měla spíš retrospektivní a archivářský ráz. Požadoval „prostý překlad" dvou carových manifestů, zaslaných v květnu a červnu jeho diplomatickým zástupcům a uveřejněných v listu „Sanktpetěrburgskije vědomosti"[248], a chtěl také vědět, „zda vláda Jejího Veličenstva nějak odpověděla na tvrzení obsažená v manifestech". Hrabě Malmesbury není starý Říman. Nic by tak neodporovalo jeho cítění jako římský způsob otevřeně vyslýchat cizí vyslance před sborem, který tvořili patres conscripti*. Sám prohlásil, že oba ruské cirkuláře

„dal ruský car ve svém jazyce otevřeně na vědomí celé Evropě a byly rovněž uveřejněny anglicky a francouzsky v tisku".

Jaký užitek by mohl tedy vzejít z toho, kdyby byly znovu přeloženy z řeči novinářů do řeči úředníků ministerstva zahraničních věcí?

„Francouzská vláda na cirkuláře odpověděla okamžitě a vhodně... Anglická odpověď byla prý odeslána brzy po odpovědi francouzské vlády."

Hrabě Malmesbury by rád viděl, jak by se vyjímala obyčejná próza pana Drouyna de Lhuyse přeložená do vznešené prózy hraběte Clarendona.

Považoval za nutné upozornit „svého urozeného přítele sedícího naproti", že John Bull se po třiceti letech míru, obchodnického způsobu života a průmyslového podnikání stal „poněkud ustrašeným" pokud jde o *válku* a že tato ustrašenost od března „vzrostla díky tajnůstkářství, jímž vláda neustále zahaluje své akce a jednání". Lord Malmesbury proto interpeluje v zájmu míru, ale vláda právě tak v zájmu míru zachovává mlčení.

* — zvolení otcové (čestné označení senátorů ve starém Římě). *(Pozn. red.)*

Nikdo nebyl tak rozhořčen prvními známkami ruské agrese proti evropskému Turecku jako právě urozený hrabě. Nikdy si nemyslel, že by Rusko mohlo mít takové úmysly vůči Turecku. Nechtěl ani věřit tomu, co viděl. Především tu šlo o „čest ruského imperátora". Poškodilo však kdy zvětšení říše čest nějakého imperátora? Byla tu přece „carova konzervativní politika, kterou tak důrazně prokázal za revolucí roku 1848". Samovládce se opravdu nepošpinil tím, že by byl měl s těmito revolucemi něco společného. Zejména v roce 1852, když urozený hrabě řídil ministerstvo zahraničních věcí,

„žádný jiný vládce nedával častější ujištění a neprojevoval upřímnější zájem na tom, aby byly dodržovány smlouvy, jimiž je vázána Evropa, a aby se neporušovaly úmluvy o územním uspořádání, které trvaly tak dlouho pro blaho Evropy".

Zajisté, když baron Brunnov přiměl hraběte Malmesburyho, aby podepsal dohodu z 8. května 1852 o následnictví dánského trůnu, nachytal ho na opětované ujišťování, jak si jeho vznešený panovník potrpí na dodržování platných smluv; a když ho přemlouval — v době, kdy hrabě vychvaloval Bonaparta za jeho uzurpaci — aby vstoupil do tajného spolku s Ruskem, Pruskem a Rakouskem proti témuž Bonapartovi, vystavoval přitom okázale na odiv svůj upřímný zájem na zachování dosavadních úmluv o územním uspořádání.

Aby vysvětlil náhlou a neočekávanou změnu, jež se udála s ruským imperátorem, pouští se pak hrabě Malmesbury do psychologického rozboru „nových dojmů, jež působí na *mysl ruského imperátora*". Imperátorovo „cítění", dovoluje si tvrdit, „bylo podrážděno jednáním francouzské vlády ve věci svatých míst v Palestině". Je pravda, že Bonaparte, aby rozptýlil toto podráždění, vyslal do Cařihradu pana de la Coura, „muže s mimořádně jemným a smířlivým chováním". Avšak, praví hrabě, „jak je vidět, nebylo v mysli ruského cara všechno odčiněno" a zůstával tu zbytek trpkosti vůči Francii. Je třeba přiznat, že de la Cour věc definitivně a uspokojivě urovnal, ještě než do Cařihradu přibyl kníže Menšikov. „Přesto však v mysli ruského imperátora zůstal nezměněný dojem." Tento dojem byl tak silný a zmatené představy, které z něho plynuly, tak

utkvěly v carově mysli, že „imperátor stále podezíral tureckou vládu, že chce vnutit Rusku podmínky, na jejichž vnucování nemá právo". Hrabě Malmesbury doznává, že „není možné", aby nejen „kterákoli lidská bytost", ale dokonce i anglický lord „četl lidské myšlenky", přesto však „se nemůže zbavit dojmu, že by dokázal vysvětlit, jaké podivné vlivy zapůsobily na mysl ruského imperátora". Nastala chvíle, praví, o níž bylo po celé generace ruskému obyvatelstvu vštěpováno, že ji má očekávat jako „předurčenou epochu, v níž ovládne Cařihrad a obnoví byzantskou říši". Nuže, hrabě se domnívá, že „tyto city" sdílí i „nynější imperátor". Původně se moudrý hrabě snažil vysvětlit imperátorovu zatvrzelou podezíravost tím, že turecká vláda zamýšlela zkracovat jeho práva, nyní nám však oznamuje, že imperátor podezíral Turecko proto, že se domníval, že nadešla vhodná chvíle, kdy je může zhltnout. Když došel k tomuto bodu, musel urozený hrabě přirozeně změnit sled svých vývodů. Místo aby objasnil, jaké nové dojmy ovlivnily mysl ruského imperátora a vedly ke změně dosavadních poměrů, vysvětluje nyní okolnosti, které po jistou dobu zabraňovaly carově ctižádostivé mysli a starému tradičnímu cítění, aby „nepodlehly pokušení". Tyto okolnosti jsou určovány jednou rozhodující skutečností, že totiž po určitou dobu byl hrabě Malmesbury „uvnitř" (vlády) a že po určitou dobu byl „mimo".

Když byl „uvnitř", byl první, kdo nejen uznal Boustrapu[249], ale kdo též omlouval jeho věrolomnost, jeho vraždy a jeho násilnictví. Ale tehdy

„denní tisk neustále pranýřoval to, co nazýval podlézavou a patolízalskou politikou vůči francouzskému císaři".

Přišla koaliční vláda a s ní sir James Graham a sir Charles Wood, kteří

„na veřejných shromážděních odsuzovali politiku a charakter francouzského císaře a odsuzovali i francouzský lid za to, že si zvolil tohoto prince za panovníka".

Pak následovaly černohorské události[250] a koalice

„dovolila Rakousku, aby donutilo sultána upustit od dalšího potlačování vzbouřených Černohorců; přitom nebyl tureckému vojsku zajištěn ani bezpečný a pokojný ústup, a Turecku tím vznikla ztráta 1500 až 2000 mužů".

Pak přišlo odvolání plukovníka Rose z Cařihradu a odmítnutí

britské vlády vyslat zároveň s Francií své loďstvo do Bešické zátoky nebo ke Smyrně — a všechny tyto okolnosti dohromady vyvolaly v mysli ruského imperátora dojem, že anglický lid i vláda jsou vůči francouzskému císaři nepřátelsky naladěny a že mezi oběma zeměmi není možné opravdové spojenectví.

Když takto s procítěním hodným romanopisce rozebírajícího hárající city své hrdinky vylíčil sled okolností, které působily na vnímavou mysl ruského imperátora a svedly jej z cesty ctnosti, přičítá si hrabě Malmesbury zásluhu, že svým těsným spojenectvím s utlačovatelem francouzského lidu prolomil hradbu předsudků a antipatií, které po staletí odcizovaly francouzský a anglický lid, a blahopřeje nynější vládě, že po něm zdědila důvěrné spojenectví se západním carem a že sklízí to, co zaseli toryové. Zapomíná, že když francouzský císař podporoval koalici, byl sultán právě pod záštitou tohoto důvěrného spojenectví obětován Rusku, neboť francouzský Soulouque se dychtivě chopil příležitosti, aby se po zádech muslimů vyšplhal do nějakého nového vídeňského kongresu a nabyl tak větší důstojnosti. A tak náš hrabě jedním dechem blahopřeje vládě k její důvěrné alianci s Bonapartem a zároveň odsuzuje politiku, která je právě plodem této mezaliance.

Nebudeme dál sledovat rozklady pana hraběte o důležitosti zachování nedotknutelnosti Turecka, jeho popírání úpadku Turecka, jeho odmítání ruského náboženského protektorátu, ani jeho výtky vládě, že neprohlásila vpád do podunajských knížectví za casus belli a neodpověděla na překročení Prutu vysláním svého loďstva. Nepřišel s ničím novým, kromě dopisu, „naprosto bezpříkladného svou zpupností", který zaslal kníže Menšikov Rešidu pašovi v předvečer svého odjezdu z Cařihradu:

„Büjükdere 9. (21.) května

Ve chvíli svého odjezdu z Cařihradu se podepsaný ruský vyslanec dověděl, že Vysoká Porta oznámila, že zamýšlí vyhlásit záruku nad výkonem duchovních práv poskytnutých duchovenstvu východní církve, což ve skutečnosti uvádí v pochybnost zachování ostatních výsad, jichž tato církev požívá. Nechť je pohnutka k tomuto rozhodnutí jakákoli, podepsaný považuje za nutné informovat Jeho Excelenci ministra zahraničních věcí, že jakékoli prohlášení nebo jiný akt, který by sice zachovával nedotknutelnost čistě duchovních práv pravoslavné

východní církve, ale mohl by poškodit jiná práva, výsady a záruky nedotknutelnosti, uznávané vůči náboženství a duchovenstvu této církve od nejstarších dob až po nynější dobu, bude carskou vládou považován za nepřátelský čin vůči Rusku a jeho náboženství.

Podepsaný prosí atd.

Menšikov"

Hrabě Malmesbury „mohl stěží uvěřit, že by se ruský imperátor ztotožňoval s tímto jednáním knížete Menšikova nebo se způsobem jeho chování"; to, o čem pochyboval, potvrdily Nesselrodovy nóty, které následovaly po Menšikovově odjezdu, a ruská vojska, která následovala po Nesselrodových nótách.

„Mlčenlivý" Clarendon, „třebaže mu to bylo trapné", byl nucen „znovu a znovu odpovídat stejně", tj. neodpovídat vůbec. Považoval za „svou úřední povinnost neříci ani slovo", které už neřekl dříve, „nepředložit žádné sdělení a nepodat žádnou zvláštní zprávu". Urozený hrabě tedy neposkytl ani za nehet informací, které bychom nebyli znali dříve. Jeho hlavním záměrem bylo dokázat, že po celou dobu, kdy ruská a rakouská vláda prováděly svou agresívní politiku, byl s nimi „ve stálém styku". Byl tedy ve stálém styku s rakouskou vládou, když poslala hraběte Leiningena do Cařihradu[251] a vojsko k hranicím, „protože se bála vzpoury svých vlastních poddaných na hranicích". Takový byl alespoň, jak praví nevinný Clarendon, oficiálně „uváděný důvod" těchto opatření. Když sultán Rakousku ustoupil a stáhl své vojsko, energický Clarendon „byl znovu ve styku s Rakouskem, aby zajistil úplné uskutečnění smlouvy".

„*Věřím*, že uskutečněna byla," pokračuje věřící lord, „*neboť* rakouská vláda nás ujistila, že tomu tak bylo."

Výborně, mylorde! Pokud jde o entente cordiale s Francií, ta existuje už od roku 1815! Pokud jde o stanovisko francouzské a anglické vlády „ve věci vyslání loďstva obou zemí, nebylo tu ani stínu neshod". Bonaparte nařídil svému loďstvu, aby odplulo k Salamině,

„neboť se domníval, že hrozí bezprostřední nebezpečí", a „třebaže on" (Clarendon) „mu sdělil, že nebezpečí tak bezprostředně nehrozí a že není třeba, aby francouzské loďstvo opustilo francouzské přístavy", Bonaparte „nařídil francouzskému loďstvu, aby z přístavů vyplulo; tato okolnost však nezpůsobila *ani nejmenší neshody, neboť* bylo daleko příhodnější a prospěšnější mít jedno loďstvo u Salaminy a druhé na Maltě, než mít jedno na Maltě a druhé v Toulonu".

Lord Clarendon dále tvrdí, že po celou dobu drzého nátlaku knížete Menšikova na Portu

„bylo nanejvýš vhodné, že loďstvu nebyl dán rozkaz k vyplutí, neboť nikdo nemohl tvrdit, že turecká vláda jednala pod tlakem mocností, které je vyslaly".

Po tom, co se přihodilo, je opravdu docela pravděpodobné, že kdyby bylo loďstvu nařízeno vyplout, byl by sultán nakonec donucen ustoupit. Menšikovův „dopis na rozloučenou" Clarendon označil za korektní, „ale takový způsob vyjadřování je v diplomatických jednáních s vládami naštěstí řídkým zjevem, a doufejme, že zůstane řídkým zjevem ještě dlouho". Pokud jde o vpád do knížectví, anglická a francouzská vláda

„doporučily sultánovi, aby se vzdal svého nepopíratelného práva považovat okupaci knížectví za casus belli".

O jednáních, která nyní probíhají, byl ochoten říci pouze to, že

„dnes ráno došla oficiální zpráva od sira Hamiltona Seymoura, že návrhy, na nichž se dohodli vyslanci ve Vídni, by byly, ovšem *po malých změnách*, v Petrohradě přijaty".

A pokud jde o podmínky urovnání, raději zemře, než by o nich něco prozradil.

Urozenému lordovi odpověděli lord Beaumont, hrabě Hardwicke, markýz z Clanricardu a hrabě Ellenborough. Neozval se ani jediný hlas, který by blahopřál vládě Jejího Veličenstva k jejímu postupu při těchto jednáních. Ze všech stran byly vyslovovány vážné obavy, že vláda prováděla chybnou politiku, že jednala jako zprostředkovatel na straně Ruska, místo aby hájila Turecko, a že kdyby Anglie a Francie byly od počátku zaujaly pevné stanovisko, bylo by nyní jejich postavení lepší. Starý umíněnec Aberdeen jim odpověděl, že „není nic snazšího než uvažovat o tom, co by se bylo stalo, když už je po všem, a dohadovat se, jak by to bylo dopadlo, kdyby se bylo postupovalo jinak". Ale nejpřekvapivější a nejdůležitější bylo toto jeho prohlášení:

„Vaše lordstva si musí být vědoma toho, že jsme nebyli vázáni žádnou smlouvou. Naše země nebyla vázána ustanoveními jakékoli smlouvy, aby se zúčastnila nějakých válečných akcí na podporu turecké říše."

Když Anglie a Francie daly poprvé najevo svůj úmysl vměšovat se do nevyřešených tureckých záležitostí, ruský imperátor kategoricky odmítl uznat závaznost smlouvy z roku 1841 a řídit

se jí při svých jednáních s Portou. Odmítl také, že by západní vlády měly z tohoto titulu právo zasahovat do východních záležitostí. Zároveň však trval na uzavření Dardanel pro válečné lodi jiných států na základě téže smlouvy z roku 1841. A nyní lord Aberdeen na veřejném a slavnostním zasedání parlamentu stvrzuje tento arogantní výklad smlouvy, kterou ruský samovládce respektuje jen potud, pokud zabraňuje Velké Británii v přístupu do Pontu Euxinu*.

Napsal K. Marx 16. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3862 z 2. září 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — starý latinský název Černého moře. *(Pozn. red.)*

K. MARX

TURECKÁ OTÁZKA V DOLNÍ SNĚMOVNĚ

Londýn, v pátek 18. srpna 1853

Lord John Russell znovu a znovu odkládal svůj výklad o turecké otázce, až konečně, když se šťastně dočkal posledního týdne zasedání parlamentu, náhle se v pondělí vytasil s tím, že dlouho odkládané prohlášení učiní v úterý. Urozený lord se totiž přesvědčil, že Disraeli odjel v pondělí ráno z Londýna. Podobně sir Charles Wood, když se dověděl, že sir John Pakington a jeho stoupenci nebudou ve sněmovně přítomni, předložil najednou k projednání svůj návrh zákona o Indii tak, jak byl pozměněn sněmovnou lordů, a dosáhl, že v prořídlé sněmovně bez hlasování prošlo obnovení solného monopolu. Takovéto ubohé a nízké triky jsou páteří parlamentní taktiky whigů.

Projednávání východní otázky v dolní sněmovně se stalo velmi zajímavou podívanou. Lord John Russell zahájil představení tónem přesně odpovídajícím úloze, kterou měl sehrát. Tento nepatrný pozemšťan, považovaný za posledního představitele kdysi mocného rodu whigů, mluvil suše, mdlým, jednotvárným, bezvýrazným a bezduchým hlasem, ne jako ministr, nýbrž jako soudní zapisovatel, který se snaží zmírnit hrůznost toho, co uvádí, všedním, nevzrušeným, věcným způsobem přednesu. To, co přednesl, nebyla „obhajoba", ale doznání. Bylo-li na jeho projevu vůbec něco dobrého, byla to sama jeho strohost, která patrně měla zastírat jakési bolestné dojmy rozdírající nitro našeho člověčka. I nezbytná fráze o „nezávislosti a nedotknutelnosti osmanské říše" zněla jako stará reminiscence, která se jakýmsi nedopatřením dostala do pohřebního projevu nad touto říší. Dojem vyvolaný tímto projevem, který měl ohlásit urovnání komplikací na Východě, lze posoudit podle toho, že jakmile byl obsah projevu telegraficky sdělen do Paříže, okamžitě tam klesly kursy cenných papírů.

Lord John měl pravdu, když prohlásil, že není třeba, aby obhajoval vládu, protože na ni nikdo neútočí; naopak, sněmovna projevila naprostou ochotu ponechat jednání v rukou výkonné moci. Opravdu ani jeden člen parlamentu se nepokusil nějakým návrhem vnutit ministrům diskusi, a ani mimo parlament nebyla uspořádána jediná schůze, která by chtěla vnutit takový návrh členům parlamentu. Jestliže vláda zakládala svou politiku na tajnůstkářství a klamání, pak to činila s tichým souhlasem parlamentu a veřejnosti. Pokud jde o utajování dokumentů v době, kdy probíhala jednání, lord John ujišťoval, že to je neměnný zákon plynoucí z parlamentních tradic. Bylo by únavné sledovat jeho výklad událostí každému známých, jimž jeho způsob přednesu, který byl spíš výčtem než přednesem, nijak nepřidal na zajímavosti. Ale některé důležité body lord John přece jen poprvé úředně potvrdil.

Před příjezdem knížete Menšikova do Cařihradu informoval ruský vyslanec lorda Johna, že car hodlá vyslat do Cařihradu speciální misi s návrhy týkajícími se výhradně svatého kříže a s tím souvisících výsad řecké pravoslavné církve[252]. Britský vyslanec v Petrohradě a britská vláda doma neměli podezření, že by Rusko mělo nějaké jiné záměry. Teprve po událostech ze začátku března informoval turecký ministr lorda Stratforda (Layard však tvrdí, že plukovník Rose a mnoho jiných osob v Cařihradě byli už do tajemství zasvěceni), že kníže Menšikov navrhl uzavření tajné smlouvy[253] neslučitelné s tureckou nezávislostí a prohlásil, že Rusko je rozhodnuto považovat jakékoli vyzrazení tohoto faktu Francii či Anglii za přímý nepřátelský čin proti Rusku. V téže době vešlo ve známost, nejen z pověstí, nýbrž z autentických zpráv, že Rusko shromažďuje velké množství vojska na hranicích s Tureckem a u Oděsy.

Pokud jde o nótu, která byla poslána carovi z vídeňské konference a s níž car vyslovil souhlas, vypracoval ji v Paříži Drouyn de Lhuys na základě odpovědi Rešida paši na poslední ruskou nótu[254]. Později ji převzalo v pozměněné formě Rakousko a předložilo ji 24. července jako svůj vlastní návrh, konečné znění pak dostala 31. července. Rakouský ministerský předseda oznámil už dříve obsah nóty ruskému vyslanci ve Vídni a 24. července, ještě před konečnou úpravou, byla odeslána do Petrohradu. Do Cařihradu byla zaslána teprve 2. srpna, když už ji car schválil. Nakonec to tedy byla ruská nóta, zaslaná prostřednictvím čtyř mocností sultánovi, a nikoli nóta čtyř mocností zaslaná Rusku a Turecku. Lord John Russell prohlašuje, že tato nóta se „*formou přesně neshodovala s nótou knížete Menšikova*", čímž doznává, že se přesně shodovala obsahem. Aby nezůstaly žádné pochybnosti, dodává:

„*Imperátor se domnívá, že jeho záměry budou splněny.*"

Návrh neobsahuje ani náznak požadavku, aby byla evakuována podunajská knížectví.

„Jestliže nakonec tuto nótu Rusko i Turecko schválí," praví lord John, „*zůstane stále ještě otevřen velký problém evakuace knížectví.*"

Dodává, že britská vláda „považuje evakuaci za naprosto nutnou", a zároveň žádá o prominutí, že neřekne nic o způsobu, jakým má být tohoto cíle dosaženo. Dává však dostatečně na srozuměnou, že anglické a francouzské loďstvo možná odpluje z Bešické zátoky dřív, než kozáci opustí knížectví.

„Neměli bychom souhlasit s žádným návrhem na urovnání konfliktu, v němž by připlutí loďstva do blízkosti Dardanel bylo kladeno naroveň přímé invazi na turecké území. Je však samozřejmé, že bude-li záležitost urovnána a mír zajištěn, ztratí Bešická zátoka jako základna pro Anglii a Francii jakýkoli význam."

Protože nikdo se zdravým rozumem nikdy nepředpokládal, že by francouzské a anglické loďstvo mělo v Bešické zátoce zůstat navěky nebo že Francie a Anglie uzavřou nějakou formální dohodu, jež by jim zakazovala přístup do neutrálních vod v sousedství Dardanel, pak tyto obojaké a složité výroky, mají-li vůbec nějaký smysl, mohou znamenat jen to, že loďstvo odpluje, jakmile sultán vysloví s nótou souhlas a kozáci slíbí vyklidit knížectví.

„Když ruská vláda obsadila knížectví," praví lord John, „prohlásilo

Rakousko, že v duchu smlouvy z roku 1841 je naprosto nezbytné, aby se zástupci mocností sešli na konferenci a snažili se dospět k nějakému smírnému vyřešení obtíží, které by jinak mohly ohrozit mír v Evropě."

Lord Aberdeen naproti tomu prohlásil před několika dny ve sněmovně lordů a rovněž, jak jsme se dověděli z jiných pramenů, v oficiální nótě odeslané v červnu petrohradské a cařihradské vládě, že

„smlouva z roku 1841 naprosto neukládá mocnostem, které ji podepsaly, závazek účinného zákroku ve prospěch Porty" (ukládá však dočasný zákaz vstupu do Dardanel!) „a že vláda Jejího britského Veličenstva považuje plně za věc vlastní svobodné úvahy, zda jednat či nejednat, podle toho, jak to vyžadují její vlastní zájmy".

Lord Aberdeen popírá jakékoli závazky vůči Turecku jen proto, aby neměl právo zakročit proti Rusku.

Lord John Russell uzavírá poukazem na „*jasnou perspektivu*", totiž na blížící se zdárný závěr jednání. Tento názor se zdá velmi lehkomyslný ve chvíli, kdy sultán ještě ani nevyslovil souhlas s ruskou nótou sestavenou ve Vídni, kterou má Turecko předložit carovi, a kdy západní velmoci ještě carovi patřičně nezdůraznily své sine qua non*, totiž vyklizení podunajských knížectví.

Pan Layard, první řečník, který odpovídal lordu Johnovi, pronesl zdaleka nejlepší a nejdůraznější projev — odvážný, hutný, věcný, naplněný fakty a dokazující, že tento proslulý vědec je stejně důkladně informován o Mikulášovi jako o Sardanapalovi, o nynějších intrikách v Orientu jako o tajuplných pověstech z jeho minulosti.

Layard vyslovil politování, že lord Aberdeen „při různých příležitostech a na několika místech prohlásil, že jeho politika je založena především na míru". Jestliže Anglie nemá dost odvahy hájit svou čest a své zájmy válečnými akcemi, pak povzbuzuje tak svévolnou mocnost, jako je Rusko, k nárokům, které stejně musí dříve či později vést k válce. Nynější postup Ruska nelze považovat jen za náhodný a dočasný jev, nýbrž za součást velkého politického plánu.

Rusku nemohou posloužit za záminku ani turecké „ústupky" Francii a „intriky" pana de Lavaletta, neboť

* — z latinského: conditio sine qua non — nezbytná podmínka, tj. podmínka, na jejíž splnění je vázáno uskutečnění jiné věci. *(Pozn. čes. red.)*

„koncept fermanu obsahujícího ústupky, na něž si Rusko stěžuje, odevzdala Porta panu Titovovi o několik dní, ne-li týdnů dříve, než byl uveřejněn, a proti ustanovením fermanu nebyly vzneseny naprosto žádné námitky".

Ruské záměry vůči Srbsku, Moldavsku a Valašsku a křesťanskému obyvatelstvu Turecka nebylo možno nepostřehnout. Hned po svém oficiálním příchodu do Cařihradu žádal Menšikov propuštění Garašanina z funkce srbského ministerského předsedy. Požadavku bylo vyhověno, třebaže srbský synod protestoval. Garašanin byl jedním z těch, kdo se dostali do popředí vzpourou z roku 1843; toto národní hnutí proti ruskému vlivu vypudilo ze Srbska tehdejšího vládnoucího knížete Michala, který byl i s celou svou rodinou pouhým nástrojem v ruských rukou. V roce 1843 si ruská vláda vyhradila právo na intervenci v Srbsku. Ačkoli ji k tomu neopravňovala absolutně žádná smlouva, oprávnil ji k tomu *lord Aberdeen*, tehdejší ministr zahraničních věcí, jenž prohlásil, že „*Rusko má právo podávat vlastní výklad k vlastním smlouvám*".

„Úspěchem v této transakci," říká Layard, „Rusko ukázalo, že je pánem Srbska a že může čelit jakémukoli povstání za národní nezávislost."

Pokud jde o podunajská knížectví, Rusko nejprve využilo národního hnutí z roku 1848 v těchto provinciích a donutilo Portu, aby odtud vyhostila každého, kdo měl liberální nebo nezávislé názory. Pak vnutilo sultánovi balta-limanskou smlouvu, v níž si vyhradilo právo vměšovat se do všech vnitřních záležitostí knížectví, a „dnešní ruská okupace těchto provincií dokazuje, že Moldavsko a Valašsko jsou prakticky ruskými provinciemi".

Z těch, kdo se hlásí ke křesťanskému náboženství, zůstávají ještě Řekové v Turecku a Slované v Bulharsku.

„Řekové začali příliš přemýšlet a toužit po nezávislosti, navíc již dávno udržují obchodní styky se svobodnými evropskými státy, a to všechno značně pobouřilo ruskou vládu. K tomu přistupuje ještě šíření protestantství mezi východními křesťany; hlavně vlivu a učení amerických misionářů je možno připsat to, že v Turecku není snad významnější město, kde by nebyl zárodek protestantské náboženské obce." (Další pohnutka pro americký zásah.) „Pravoslavné duchovenstvo, podporované ruskou misí, vynakládalo všechno úsilí, aby tomuto hnutí čelilo, a když už nemohlo ničeho dosáhnout perzekucí, objevil se v Cařihradě kníže Menšikov. Hlavním záměrem Ruska je rozdrtit snahy o náboženskou a politickou nezávislost, které se v posledních letech začínají projevovat mezi křesťanskými poddanými Porty."

Pokud jde o vytvoření takzvaného *řeckého impéria, jehož centrem by měl být Cařihrad*, Layard prohlásil — neměl přitom ovšem na mysli prostě křesťany, ale Řeky jako národnost, na rozdíl od Slovanů — že Řeků je necelých 1 750 000, že Slované a Bulhaři po léta bojují, aby se zbavili všech styků s nimi, a odmítají přijímat jako své duchovní a biskupy kněze řecké národnosti, že Srbové si zvolili vlastního patriarchu místo patriarchy cařihradského a že dát Řekům do rukou Cařihrad by znamenalo vydat celé Turecko do rukou Ruska.

Oněm členům sněmovny, kteří namítali, že na tom příliš nezáleží, zda Cařihrad je či není v ruských rukou, Layard odpověděl, že padne-li Cařihrad, nastane zmatek a anarchie ve všech velkých provinciích, z nichž se skládá Turecko, jako například v Malé Asii, Sýrii a Mezopotámii. Mocnost, do jejíchž rukou by padly, by ovládla Indii. Mocnost, která ovládne Cařihrad, bude na Východě vždy považována za první mocnost světa.

Rusko si však uvědomovalo, že by žádný evropský stát nedovolil, aby se nyní zmocnilo Cařihradu. Prozatím

„si vytklo jako cíl znemožnit existenci jakékoli nezávislé národnosti v této zemi, pomalu, ale jistě oslabovat tureckou moc a ukázat každému, kdo by se postavil proti jeho záměrům, že takový odpor je nejen marný, ale že bude pomstěn. Zkrátka, Rusko chce v Turecku znemožnit každou jinou vládu kromě své. *V těchto svých záměrech dosáhlo tentokrát plného úspěchu.*"

Pan Layard vytkl vládě, že se i po tom, kdy kníže Menšikov požadoval uzavření tajné smlouvy a Rusko činilo rozsáhlé vojenské přípravy na hranicích a v Oděse, spokojila vysvětlováním a ujišťováním z Petrohradu, neprohlásila, že Anglie a Francie budou považovat překročení Prutu za casus belli*, a neoznámila Rusku, že nedovolí, aby uzavíralo s Tureckem jakékoli smlouvy a úmluvy bez její účasti.

„Kdybychom byli podnikli tento krok, Rusko by se bylo nikdy neodvážilo překročit Prut."

Pan Layard pak vysvětlil, že vytvoření nezávislých knížectví spojených s Besarábií a opírajících se o Uhry by se nakonec mohlo stát jediným prostředkem, jak ochránit Cařihrad před Ruskem

* — důvod k válce. *(Pozn. red.)*

a rozštěpit velkou slovanskou rasu. Vyslovil názor, že Rusko knížectví *vyklidí*.

„Rusku by nestálo za to pouštět se do války s evropskými velmocemi pro tyto provincie, které jsou už prakticky se vším všudy jeho vlastnictvím. Rusko získalo bez jediného výstřelu něco, co pro ně má cenu krvavého a nákladného tažení: nastolilo svou moc na Východě, pokořilo Turecko, donutilo je, aby neslo všechny válečné náklady, a vyčerpalo tak jeho zdroje, a nadto pokořilo i Anglii a Francii v očích vlastních poddaných a všeho obyvatelstva Východu."

Nóta vypracovaná na vídeňské konferenci bude mít podle Layardova názoru tento výsledek:

„Odmítne-li ji Porta přijmout, dosáhne Rusko úplného zvratu situace; donutí nás, abychom se s ním spojili proti Turecku a vnucovali mu nespravedlivý návrh. Jestliže Porta neodmítne, pak by tím Anglie přímo sankcionovala právo Ruska zasahovat ve prospěch dvanácti miliónů křesťanských poddaných Porty... Ať se na věc díváme jakkoli, je jasné, že jsme v této záležitosti zaujali místo druhořadé mocnosti a místo prvořadé mocnosti jsme postoupili jedině Rusku... Měli jsme příležitost, jaká se možná už nikdy nevrátí, vyřešit tuto velkou východní otázku na správném základě... Rusku byla dána možnost zasadit Turecku úder, z něhož se nikdy nevzpamatuje... Výsledek politiky, kterou naše země sledovala, bude však ještě dalekosáhlejší... Švédsko, Dánsko, každý slabý evropský stát, který spoléhal na naši zemi, uvidí, že je už zbytečné stavět se proti ruským výbojům."

Sir John Pakington pak přednesl několik připomínek pozoruhodných tím, že vyjadřovaly stanovisko toryovské opozice. Vyslovil politování, že lord Russell nemohl přednést prohlášení, jež by více uspokojovalo sněmovnu i zemi. Ujistil vládu, že její rozhodnutí považovat evakuaci knížectví za podmínku sine qua non „bude podporováno nejen postojem sněmovny, nýbrž téměř jednomyslným postojem anglického lidu". Dokud nebudou předloženy příslušné dokumenty, je prý nucen zdržet se úsudku o tom, zda byla vhodná politika doporučovat Turecku, aby nepovažovalo okupaci knížectví za casus belli, zda Anglie neměla již dříve zahájit kategoričtější a rozhodnější politiku a zda vyjednáváním, které se vleklo šest měsíců, nebyly poškozeny a ohroženy zájmy Turecka i Velké Británie a jejího obchodu.

Lord Dudley Stuart spustil jednu ze svých obvyklých dobromyslných demokratických deklamací, které nesporně poskytují větší uspokojení tomu, kdo je pronáší, než komukoli jinému. Zmáčkněte-li nafouknutý balónek nebo nafouknutou frázi, nezůstane vám

v ruce nic, ani ten vzduch, který způsobil, že se přece jen něčím zdály. Dudley Stuart opakoval už tak dost opakovaná tvrzení o reformách v Turecku a o tom, že ve srovnání s ruskou vládou je sultánova vláda liberálnější jak v církevních, tak i v obchodních věcech. Právem upozornil na to, že nemá cenu honosit se mírem, když nešťastní obyvatelé podunajských knížectví prožívají hrůzy války. Požadoval, aby Evropa poskytla obyvatelstvu těchto provincií ochranu proti strašlivému útlaku, jemuž je nyní vydáno. Ukázal na faktech z parlamentní historie, že poslanci mají právo pronášet projevy i v době, kdy diplomatická jednání ještě pokračují. Sotva mu lze vytknout, že zapomněl na cokoli, co musí dobře znát věrný a vytrvalý čtenář „Daily News". Jeho projev měl dvojí „pointu":

„Třebaže vysvětlení urozeného lorda" (Johna Russella) „nebylo příliš úplné, neboť neřekl sněmovně nic, co by nebyla již dříve věděla, vyvolává všechno to, co vynechal, obavy, že sněmovna musí dospět k názoru, *že urozený lord podnikal cosi, za co by se měl stydět.*"

Pokud jde o hraběte Aberdeena, ten

„prohlásil, že se podařilo zachovat mír po celých třicet let k velkému prospěchu pro blahobyt a svobodu Evropy, avšak já" (Dudley Stuart) „popírám, že by tento mír byl prospěl svobodě Evropy. Ptám se vás, kam se dostalo Polsko, Itálie, Uhry a dokonce Německo?"

Unášen svou výmluvností, tímto osudným údělem podřadných řečníků, nedokázal se náš demokratický lord zastavit dřív, než dospěl od kontinentálních despotů ke své vlastní panovnici, jež „vládne v srdcích svých poddaných".

Pan M. Milnes, jeden z těch stoupenců vlády, který má napsáno na čele:

„Nemluvte o něm jinak
než jako o majetku!"*

se neodvážil pronést jednoznačně provládní projev. Mluvil rozpačitě. Na jedné straně konstatoval, že ministři „jednali velmi rozumně a uvážlivě", když nepředložili sněmovně dokumenty, na druhé straně jim však dal na srozuměnou, že opačný způsob jednání by byl býval „rozhodnější a pevnější". Na jedné straně se domníval, že vláda možná učinila dobře, když ustoupila požadav-

* Shakespeare, „Julius Caesar", 4. jednání, 1. scéna. *(Pozn. red.)*

kům Ruska, ale na druhé straně si nebyl jist, zda tím do jisté míry nepovzbudila Turecko, aby provádělo politiku, kterou britská vláda nebyla připravena podporovat atd. atd. Nakonec došel k závěru, že „čím víc o těchto věcech uvažuje, tím víc poznává, na jak nesmírné obtíže se tu naráží", a čím méně tomu všemu rozumí, tím lépe chápe vyčkávací taktiku vlády.

Po tomto dvojsmyslném kejklířství a zmateném rozjímání pana Moncktona Milnese byla přímo osvěžující neotesaná přímost pana Muntze, poslance za Birmingham, jednoho z matadorů onoho parlamentu, který roku 1831 provedl volební reformu.

„Když holandský vyslanec předložil Karlu II. některé velmi pochybné návrhy, král odpověděl: ‚Proboha, Oliveru Cromwellovi jste nikdy takové návrhy nepředložil!' ‚Ovšemže ne,' řekl vyslanec, ‚Oliver Cromwell byl docela jiný člověk.' Kdyby naše země měla nyní takového muže, jako byl Oliver Cromwell, měli bychom jiného ministerského předsedu a úplně jinou vládu, a Rusové by nikdy nebyli vtáhli do podunajských knížectví. Ruský imperátor si byl jist, že Anglii nic nepohne k tomu, aby vstoupila do války; svědectvím bylo Polsko a Uhry. A Anglie teď sklízí plody svého tehdejšího jednání. Považuji stanovisko naší země k mezinárodním záležitostem za velmi pochybné a velmi neuspokojivé. Domnívám se, že se anglický lid cítí ponížen a že vláda utopila všechen smysl pro čest v pouhých úvahách o librách, šilincích a pencích. Jediné, čím se vláda teď zabývá, je prostá otázka: jaké by byly náklady na válku a zda by vyhovovala různým podnikatelům v naší zemi."

Protože Birmingham je náhodou střediskem zbrojní výroby a obchodu se zbraněmi, je přirozené, že tamější mužové ohrnují nos nad manchesterským mírovým bavlnářským bratrstvem.

Pan Blackett, poslanec za Newcastle-upon-Tyne, vyslovil pochybnost, zda Rusové skutečně vyklidí knížectví. Varoval vládu, aby „*se nedala unést žádnými dynastickými sympatiemi či antipatiemi*".

Ministři, napadáni ze všech stran lidmi všech názorových odstínů, seděli zaraženě, sklesle, bezduše a zdrceně; až tu náhle vystoupil Richard Cobden a blahopřál jim, že přijali jeho mírovou doktrínu a uplatnili ji v daném případě; projevoval přitom pronikavou bystrost a bezohlednou upřímnost monomaniaka, všemožné rozpory ideologa a veškerou vypočítavou zbabělost kramáře. Hlásal to, co vláda otevřeně prováděla, co parlament mlčky schvaloval a co vládnoucí třídy umožňovaly vládě provádět a parlamentu schvalovat. Strach z války mu poprvé vštípil cosi jako historické

myšlenky. Prozradil tajemství buržoazní politiky, a proto byl zavržen jako zrádce. Nastavil buržoazní Anglii zrcadlo, a co tam uviděla, nebylo nijak lichotivé; proto byl s hanbou vypískán. Byl nedůsledný, ale jeho nedůslednost sama byla důsledná. Bylo snad jeho vinou, že tradiční bouřlivé fráze aristokratické minulosti nebyly v souladu s přízemními fakty burziánské přítomnosti?

Začal prohlášením, že v otázce samé není rozdíl v názorech.

„Přesto však turecká otázka zřejmě vyvolává velké znepokojení."

Čím to je? V posledních dvaceti letech se stále víc rozmáhalo přesvědčení, že Turci v Evropě jsou vetřelci, že tu nezdomácněli, že jejich domovem je Asie, že mohamedánství se nehodí pro civilizované státy, že Angličané nemohou uhájit nezávislost země, která si ji nedovede udržet sama, a že, jak je nyní známo, na každého Turka v evropském Turecku připadají tři křesťané.

„Nemůžeme jednat tak, abychom evropskému Turecku zajistili postavení nezávislé mocnosti vůči Rusku, nebude-li naprostá většina obyvatelstva podporovat naše úsilí zabránit každé jiné mocnosti, aby se této země zmocnila... Můžeme ovšem vyslat loďstvo do Bešické zátoky a zadržet tak Rusy, protože Rusko by se nechtělo srazit s námořní mocností, ale tím bychom jen vystupňovali obrovské zbrojení a východní otázku bychom nevyřešili... Otázka je, co učinit s Tureckem a křesťanským obyvatelstvem Turecka. Mohamedánství nelze udržet a neradi bychom viděli, kdyby naše země bojovala za mohamedánství v Evropě."

Lord Dudley Stuart mluvil o zachování celistvosti Turecka z důvodů obchodních. On (Cobden) by nikdy nešel bojovat kvůli celním tarifům. Příliš důvěřuje zásadám svobodného obchodu, než aby se domníval, že je jim třeba napomáhat bojem. Vývoz do Turecka se přeceňuje. Ze zboží, které se vyváží do zemí pod tureckým panstvím, se v nich samých spotřebuje jen velmi málo.

„K celému našemu obchodu na Černém moři nám dopomohlo pronikání Ruska na turecké pobřeží. Obilí a len nedostáváme nyní z Turecka, nýbrž z Ruska. A neposílalo by nám Rusko stejně ochotně lůj, konopí a obilí, i kdyby provádělo agresi proti Turecku? S Ruskem obchodujeme i v Pobaltí... Jaké vyhlídky máme na obchod s Tureckem? Je to země bez silnic. Rusové jsou lepší obchodníci. Podívejme se na Petrohrad, na jeho nábřeží, přístaviště a sklady... A co může mít náš národ společného s takovou zemí, jako je Turecko?... Cosi se mluvilo o rovnováze sil. To je politický pohled na otázku... Velmi mnoho se mluvilo o síle Ruska a o nebezpečí, které by pro Anglii plynulo z toho, kdyby Rusko obsadilo území u Bosporu. Jaký je to ale nesmysl mluvit o tom, že se Rusko chystá napadnout Anglii. Rusko není ani s to dostat armádu přes vlastní hranice,

když si na to nevypůjčí od západní Evropy... Tak chudá země, v porovnání s Anglií pouhý shluk vesnic, bez kapitálu a bez zdrojů, by nikdy nemohla ublížit nám nebo Americe nebo Francii... Anglie je desetkrát mocnější, než kdy byla, a ještě daleko schopnější čelit agresi takové země, jako je Rusko."

A nyní Cobden přešel k výkladu, že za dnešní situace znamená válka pro Anglii nepoměrně větší nebezpečí než v dřívějších dobách. Počet lidí zaměstnaných v průmyslu značně vzrostl. Jsou daleko víc závislí na vývozu svých výrobků a na dovozu surovin. Anglie už nemá průmyslový monopol. Zrušení zákonů o námořní plavbě[255] vydalo Anglii napospas světové konkurenci v lodní dopravě stejně jako ve všech ostatních odvětvích.

„Prosím pana Blacketta, aby uvážil, že by žádný přístav neutrpěl víc než právě ten, který zastupuje. Vláda jednala moudře, když ignorovala pokřik nerozvážlivců... Jestliže se vyslovila pro zachování nedotknutelnosti turecké říše, nelze jí to mít za zlé, neboť je to tradiční politika, kterou převzala... Dnešní vláda zasluhuje důvěry za to, že prokázala tolik mírumilovnosti, kolik jí dovolil lid."

Richard Cobden byl opravdovým hrdinou dramatu a dostalo se mu údělu všech pravých hrdinů — tragického. Pak ale přišel nepravý hrdina, osnovatel všeho klamu, mistr salónních lží a zdvořilých slibů, hlasatel chrabrých slov pronášených obvykle na útěku — přišel lord Palmerston. Tento starý, zkušený a obratný diskutér ihned postřehl, že by zločinec mohl ujít trestu, kdyby se zřekl svého obhájce. Viděl, že vláda, napadaná ze všech stran, může od základu změnit situaci duchaplným a jízlivým útokem proti jedinému muži, který se ji odvážil hájit, popřením jediného argumentu, jímž by snad bylo možné vládní politiku obhajovat. Pro Palmerstona nebylo nic snazšího než poukázat na rozpory v Cobdenově projevu. Cobden začal tím, že vyslovil plný souhlas s předchozím řečníkem, a skončil tím, že zastával ve všem odlišné stanovisko. Hájil nedotknutelnost Turecka a přitom všemožně dokazoval, že za obranu nestojí. On, hlasatel míru, hájil ruskou agresi. Rusko je prý slabé, ale válka s Ruskem by nevyhnutelně zničila Anglii. Rusko je prý pouhý shluk vesnic, ale protože Petrohrad je hezčí město než Cařihrad, má prý Rusko nárok na obě. Pan Cobden je freetrader — pokračoval Palmerston — ale dává přednost ruskému ochranářství před tureckým systémem svobodného obchodu. Ať už je Turecko

samo spotřebitelem anebo jen kanálem, kterým prochází spotřební zboží do jiných částí Asie, může snad být Anglii lhostejné, zda tato cesta zůstane otevřena? Pan Cobden je velkým zastáncem principu nevměšování a teď by chtěl pouhým parlamentním aktem rozhodovat o osudu muslimů, Řeků, Slovanů a jiných národů obývajících tureckou říši. A tu se lord Palmerston jal vychvalovat pokrok, který Turecko učinilo, a síly, jimiž nyní disponuje. „Turecko ovšem nemá ani Polsko, ani Čerkesko." Protože má Turecko tolik síly, chtěl by je ovšem Palmerston donutit, aby strpělo, že několik jeho provincií obsadí Rusko. Silná říše může strpět cokoli. Lord Palmerston dokázal Richardu Cobdenovi, že není jediný rozumný důvod k provádění politiky, kterou provádí lord Palmerston a jeho kolegové, a když jeho projev byl po každé větě přerušován nadšeným potleskem, dokázal jej starý komediant zakončit touto nestoudnou a rozporuplnou větou:

„Jsem přesvědčen, že samo Turecko má v sobě prvky životnosti a prosperity, a domnívám se, že politika prováděná vládou Jejího Veličenstva je správná a zasluhuje souhlasu celé země; je povinností každé anglické vlády, aby prováděla stejnou politiku i nadále." (Potlesk.)

Palmerston vynikal „*zbabělou chrabrostí*", jak to nazývá Shakespeare*. Ukázal, podle Sidneyových slov, „zbabělou smělost dělat to, o čem věděl, že neví, jak to dělat".

Napsal K. Marx 19. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3862 z 2. září 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* „Julius Caesar", 5. jednání, 1. scéna. *(Pozn. red.)*

K. MARX

UDÁLOSTI NA KONTINENTĚ A V ANGLII

Londýn, v úterý 23. srpna 1853

Německé a belgické listy tvrdí na základě telegrafických zpráv z Cařihradu ze 13. t. m., že Porta přijala návrhy vídeňské konference. Avšak francouzské listy, ač dostaly telegrafické zprávy z Cařihradu z téhož dne, oznamují pouze, že díván projevil ochotu tyto návrhy přijmout. Konečná odpověď došla do Vídně sotva před 20. srpnem. Nevyřešena zůstává velmi vážná otázka, zda Porta vyšle svého vyslance do Petrohradu před stažením ruských vojsk z podunajských knížectví, nebo až po jejich odchodu.

Podle posledních zpráv z oblasti Černého moře začaly severovýchodní větry narušovat plavbu. Několik lodí kotvících v Bender-Eregli a na jiných místech pobřeží bylo nuceno opustit svá kotviště, aby nebyly vrženy na břeh.

Víte už, že po událostech v Moldavsku a Valašsku nařídil sultán* hospodarům**, aby opustili knížectví a přijeli do Cařihradu, a ti odmítli požadavku svého suveréna vyhovět. Sultán nyní sesadil valašského hospodara, protože příznivě přijal ruské jednotky a poskytl jim pomoc. Ferman o sesazení byl 9. t. m. přečten shromáž-

* — tj. Abdülmedžid. *(Pozn. red.)*
** — tj. vládnoucím knížatům Ghikovi (Moldavsko) a Ştirbeiovi (Valašsko). *(Pozn. red.)*

dění bojarů, a ti se rozhodli požádat hospodara, aby se za nynějších kritických okolností vlády nevzdával. Kníže požadavku vyhověl. Ministr Manu a přednosta odboru ministerstva vnitra Yvandis byli rovněž povoláni do Cařihradu, ale odmítli tam jet pod záminkou, že by mohl být porušen veřejný pořádek. Francouzský a britský konzul nato okamžitě přerušili všechny styky s povstaleckou vládou.

Poměry v Srbsku se zkomplikovaly. Pařížský list „Constitutionnel" uveřejnil minulý pátek zprávu z Cařihradu, že Rakousko využilo sultánových nesnází a vynutilo si na něm souhlas s některými svými požadavky.

Rakouský generální konzul vykonal nedávno inspekční cestu po Bosně a Srbsku a nato oznámil srbskému knížeti Alexandrovi, že Rakousko je připraveno obsadit svými vojsky Srbsko, aby potlačilo jakékoli nebezpečné hnutí mezi obyvatelstvem. Kníže tuto nabídku generálního konzula odmítl a okamžitě vyslal do Cařihradu zvláštního posla se zprávou o rakouském návrhu. Rešid paša požadoval na baronu Bruckovi vysvětlení. Ten prohlásil, že generální konzul vedl s knížetem předběžné jednání vzhledem k obavám Rakouska, aby jeho poddaní žijící na hranicích Srbska nebyli zapleteni do nějakých nepokojů, které by tam mohly propuknout. Rešid paša odpověděl v tom smyslu, že Porta by jakoukoli okupaci Srbska rakouskými vojsky považovala za nepřátelský čin, neboť jedině ona je odpovědná za klid v této provincii; kromě toho Rešid paša slíbil, že ihned vyšle zvláštního komisaře, aby prozkoumal situaci v Srbsku a podal o ní zprávu.

Den nato některé londýnské listy oznámily, že rakouská vojska vstoupila do Srbska; ukázalo se však, že zpráva byla nepodložená. Včera tytéž listy ohlásily, že v Srbsku vypukla kontrarevoluce. Ale ani tato zpráva nebyla hodnověrná; vznikla jen chybným překladem německého slova Auflauf*; ve skutečnosti šlo o pouhou výtržnost. Dnešní německé listy uveřejňují zprávy z Cařihradu z 9. t. m. Podle nich se na několika schůzích dívánu jednalo o situaci v Srbsku. Díván plně schválil postup knížete Alexandra a usnesl se, že pokusí-li se rakouské vojsko tuto provincii obsadit, bude v případě nutnosti vypuzeno násilím. Jedna divize byla už poslána k bosen-

* — shluk, sběh, srocení. *(Pozn. red.)*

ským hranicím. Ze soukromých dopisů, které došly 8. t. m., se v Cařihradě dověděli, že se kníže Alexandr po svém konfliktu s rakouským konzulem obrátil na francouzského a anglického konzula, aby se k věci vyjádřili, a prozatím se vzdálil z Bělehradu. Tvrdí se, že se odebral do Niše, kde vyčká příkazů Porty.

D. Urquhart poznamenává v článku uveřejněném v dnešním „Morning Advertiser" ke komplikacím v Srbsku:

„Rusko nyní neuvažuje o válce s Tureckem, protože by se spoluprací s Rakouskem připravilo o své pravoslavné spojence, ponouká však Rakousko ke střetnutí, které by bylo přípravou na skutečný konflikt a kterým by se Srbsko dostalo do podobné situace jako podunajská knížectví. Tak bude zahájena náboženská válka mezi katolíky a pravoslavnými... Rusku pak stačí jen hbitě vyměnit kulisy, a jeho okupace podunajských knížectví bude pro Turecko přijatelná jako ochrana proti rakouské okupaci Srbska; tak by Rusko vtáhlo jak Rakousko, tak Turecko do rozbíječských plánů a podporovalo by je proti sobě navzájem."

Moldavský hospodar hodlá získat od ruských bankéřů úvěr na krytí mimořádných okupačních výdajů.

V bulharských pevnostech je takový nedostatek potravin, že je nutné s nimi co nejpřísněji šetřit a posádky tím velmi trpí.

„Journal de Constantinople"[256] oznamuje z Aleppa:

„Nedávno byla odhalena tlupa zlovolných Turků, kteří chtěli jako v roce 1850 přepadnout křesťanské obyvatelstvo města. Ale díky neobyčejné bdělosti paši-guvernéra a Aliho Asmi paši, vrchního velitele vojenských jednotek v Aleppu, byly jejich pokusy zmařeny a veřejný pořádek byl zachován. Při této příležitosti patriarcha řeckokatolické církve Demetrius a patriarcha arménské církve Vasilij zaslali jménem svých náboženských obcí společný děkovný dopis Rešidu pašovi za ochranu, kterou poskytla křesťanům sultánova vláda."

Německé „Petrohradské noviny"[257] napsaly v úvodníku o východních záležitostech:

„To, co bylo počátkem července pouhou nadějí stoupenců míru, stalo se v posledních dnech skutkem. Zprostředkování mezi Ruskem a Tureckem bylo nyní definitivně svěřeno Rakousku. Ve Vídni bude nalezeno řešení východní otázky, která v poslední době udržovala v nejistotě všechny od Černého moře až po Atlantik a která byla jedinou příčinou, proč evropští diplomaté nemohli užívat své obvyklé dovolené."

Stojí za povšimnutí, jak horlivě se tu zdůrazňuje, že místo čtyř mocností bylo zprostředkováním pověřeno samo Rakousko, a jak se tu v pravém ruském duchu nejistota národů klade naroveň přerušené dovolené diplomatů.

Berlínský list „National-Zeitung" uveřejňuje dopis z Gruzie datovaný 15. července, v němž se tvrdí, že Rusko chystá koncem tohoto měsíce nové tažení proti Kavkazanům a že loďstvo v Azovském moři je připraveno podporovat operace pozemní armády.

Parlamentní zasedání v roce 1853 skončilo v sobotu a parlament se odročil na 27. října. Z pověření královny byl přečten velmi bezbarvý a bezobsažný projev jakožto královské poselství. V odpovědi panu Milnesovi ujistil lord Palmerston parlament, že se může rozejít bez obav o evakuaci knížectví, neposkytl však jinou záruku než svou „důvěru v čest a charakter ruského imperátora", které ho povedou k tomu, aby svá vojska stáhl z knížectví *dobrovolně*. Tím, že koaliční vláda donutila Palmerstona, aby slavnostně prohlásil, že má „důvěru" v „carův charakter a čest", pomstila se mu za jeho projev proti Cobdenovi.* Týž Palmerston přijal téhož dne deputaci aristokratické části polské emigrace v Paříži a její pobočky v Londýně,[258] která jeho lordstvu věnovala dekret se zlatými, stříbrnými a bronzovými medailemi s portréty knížete Adama Czartoryského jako projev vděčnosti jeho lordstvu za to, že v roce 1846 povolilo zabrání Krakova[259] a že i jinak projevovalo sympatie věci Polska. Všudypřítomný lord Dudley Stuart, ochránce londýnské pobočky pařížské společnosti, dělal ovšem ceremoniáře. Lord Palmerston tyto prosťáčky ujistil o „svém hlubokém zájmu o dějiny Polska, jež jsou vskutku dějinami velmi tragickými". Přitom urozený lord neopomněl poznamenat, že k nim nemluví jako člen kabinetu, ale že je přijímá jen jako soukromý příznivec.

První polovina zasedání z roku 1853, jež se tak protáhlo, byla vyplněna agónií Derbyho vlády, vytvořením a konečným vítězstvím koaličního kabinetu a velikonočními parlamentními prázdninami. Pokud jde o obsah zasedání, patří mezi jeho význačné rysy: rozklad všech starých politických stran, korupčnost poslanců a utvrzení volebních privilegií. Projevila se v tom podivná činnost vlády, v níž byly zastoupeny všechny názorové odstíny a všechny talenty oficiálního světa, vlády, která odsunovala řešení všech otázek, oddalovala obtíže polovičatými opatřeními, žila ze slibů, tvrdila, že jejich

* Viz tento svazek, str. 304—305. *(Pozn. red.)*

„uskutečňování je jakési plnění odkazů nebo závětí, prozrazujících slabiny svých tvůrců", odvolávala, měnila, rušila svá vlastní zákonodárná opatření právě tak rychle, jako je vyhlašovala, žila z odkazu svých předchůdců, které prudce napadala, ponechávala iniciativu ve svých vlastních záležitostech parlamentu, ačkoli jej měla vést, a nevyhnutelně sklízela neúspěch v oněch málo opatřeních, která byla nesporně jejím dílem. Tak parlamentní reforma, reforma školství a právní reforma (až na několik maličkostí) byly odsunuty. Zákon o deportacích, zákon o námořní plavbě atd. podědila po kabinetu Derbyho. Návrh zákona o kanadském církevním pozemkovém fondu vláda sama strašlivě znetvořila několik dní po jeho předložení. Pokud jde o rozpočet, předložil kancléř pokladu zákon o dědických daních teprve tehdy, když byl napřed proti němu hlasoval. K zákonu o dávkách z inzerátů se odhodlal teprve tehdy, když jeho námitky byly ve sněmovně dvakrát přehlasovány. Nová úprava licenčního systému prošla různými změnami a nakonec se od ní upustilo. Pan Gladstone s ní nadělal velký humbuk jako s grandiózním plánem, který si nijak nezadá s celým rozpočtem, nakonec však vyšel z parlamentu jako ubohá slátanina, jako pouhý konglomerát nahodilých, nijak spolu nesouvisících, a dokonce protichůdných bodů. Jediný význačný bod zákona o Indii, rozhodnutí neobnovovat Chartu společnosti, předložila vláda teprve po prohlášení, že Chartu obnoví na dalších dvacet let. Dva zákony, které jsou opravdu a výhradně dílem „vlády všech talentů" — drožkářský zákon a konverze státního dluhu — veřejnost odsoudila jako nepovedené, sotva překročily práh parlamentu. Zahraniční politika „nejsilnější vlády, jakou kdy Anglie poznala", byla *i podle doznání* jejích vlastních stoupenců nec plus ultra* bezmocnosti, kolísavosti a slabosti. Nicméně dohoda z Chesham Place, uzavřená mezi peelovskými byrokraty, whigovskými oligarchy a pseudoradikály[260], byla ještě utužena pod dojmem hrozivých událostí za hranicemi a ještě hrozivějších příznaků nespokojenosti lidu doma — nespokojenosti, která se projevila nebývalou intenzitou a rozsahem stávek a obnovením chartistické agitace. Při posuzování zahraniční politi-

* — vrcholem. *(Pozn. red.)*

ky vládnoucích tříd a kabinetu nelze pouštět ze zřetele, že válka s Ruskem by vyvolala všeobecný revoluční požár na kontinentě a zároveň by se jistě setkala s ohlasem v masách britského lidu.

Pokud jde o sněmovnu lordů, lze její činnost shrnout velmi stručně. Projevila svou bigotnost zamítnutím návrhu zákona o emancipaci židů, své nepřátelství vůči dělnické třídě pohřbením zákona o sdružování dělníků, své zištné zaujetí proti irskému lidu odsunutím irských pozemkových zákonů a stupidní shovívavost k zlořádům v Indii obnovením solného monopolu. Jednala po celou dobu v tajné dohodě s vládou, že projde-li náhodou nějaké pokrokové opatření v dolní sněmovně, sprovodí je ze světa osvícení lordové.

Mezi dokumenty, které byly předloženy parlamentu, než se rozešel na prázdniny, je objemný svazek korespondence mezi britskou a ruskou vládou o překážkách, které brání plavbě v Sulinském hrdle v ústí Dunaje. Korespondence byla zahájena 9. února 1849 a uzavřena v červenci 1853, ale nevzešel z ní naprosto žádný závěr. Nyní to došlo tak daleko, že i rakouská vláda byla nucena oznámit, že ústí Dunaje je nesplavné a že její vlastní pošta do Cařihradu bude nadále zasílána přes Terst. Celá tato nesnáz je výsledkem britské shovívavosti k ruské výbojnosti. V roce 1836 anglická vláda svolila, aby se Rusko zmocnilo ústí Dunaje, i když předtím dala jedné obchodní firmě instrukce, aby se bránila proti zasahování úředníků ruské vlády.

Takzvaný mír uzavřený s Barmou a vyhlášený v proklamaci indického generálního guvernéra z 30. června 1853 není nic jiného než pouhé příměří, třebaže královna blahopřála parlamentu k uzavření míru. Král Inwy*, který byl hladem donucen se vzdát, vyslovil přání, aby válečné akce byly zastaveny, propustil britské zajatce, požádal o zrušení říční blokády a zakázal svým jednotkám napadat území Mekadej a Taungu, kde britská vláda umístila posádky — podobně jako turecká vláda zakázala svým jednotkám útočit na Rusy v podunajských knížectvích. Neuznává však britské nároky na Pegu ani na žádnou jinou část barmské říše. Anglie si v této válce nevybojovala nic jiného než nebezpečnou a spornou

* — tj. Mintoun. *(Pozn. red).*

hranici místo hranice bezpečné a uznané. Pustila se za etnografické, geografické i politické hranice svých indických držav a už ani sama „nebeská říše" není přirozenou hranicí pro anglickou dobyvačnost. Anglie jako by ztratila v Asii zemskou přitažlivost a vyrazila do neomezeného prostoru. Není už s to ovládat své pohyby a nemůže se zastavit, dokud nedospěje tam, kde země ustupuje oceánu. Zdá se tedy, že údělem Anglie je otevřít nejodlehlejší kraje Východu pro styky se Západem, ale není jí souzeno jich užívat ani si je udržet.

Velké hornické stávky v Jižním Walesu nejen pokračují, ale dokonce vyvolaly další stávky v železorudných dolech. Očekává se, že generální stávka britských námořníků propukne ve chvíli, kdy vstoupí v platnost zákon o námořní obchodní dopravě; námořníci totiž tvrdí, že cizinci jsou přijímáni do práce jen proto, aby stlačovali mzdy. Význam nynějších stávek, na něž jsem vaše čtenáře nejednou upozorňoval, začíná nyní chápat i londýnský buržoazní tisk. Tak sobotní „Weekly Times"[261] poznamenává:

„Vztahy mezi zaměstnavateli a dělníky se velmi zhoršily. Pracující v celé zemi směle vzdorují kapitalistům a lze s jistotou tvrdit, že boj, který z toho vzešel, je teprve v začátcích. Dělnická třída se pevně rozhodla vyzkoušet své síly. Nespokojenost se prozatím vybíjí v jednotlivých šarvátkách, jsou však náznaky, že to nebude trvat dlouho a tyto jednotlivé bojové akce přerostou v soustavné, všeobecné a jednotné tažení proti kapitálu."

Napsal K. Marx 23. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3864 z 5. září 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

MICHAIL BAKUNIN

REDAKTOROVI LISTU „MORNING ADVERTISER"

Vážený pane!

Pánové Gercen a Golovin si usmysleli zaplést „Neue Rheinische Zeitung", jejímž šéfredaktorem jsem byl v letech 1848 a 1849, do polemiky, která se rozvinula mezi nimi a „F. M."* kolem Bakunina.[262] Tvrdí anglické veřejnosti, že utrhačnou kampaň proti Bakuninovi zahájila „Neue Rheinische Zeitung" a že si dokonce dovolila dovolávat se svědectví George Sandové. Ačkoli si z výpadů pánů Gercena a Golovina nic nedělám, dovoluji si přece jen uvést skutečná fakta, protože to může přispět k vyřešení sporu rozvířeného kolem Michaila Bakunina.

5. července 1848 dostala „Neue Rheinische Zeitung" dva dopisy z Paříže: jeden obsahoval originál zprávy Havasovy agentury a druhý soukromé sdělení od polského emigranta, který nebyl s touto agenturou ve styku. V obou sděleních se tvrdilo, že George Sandová má dokumenty usvědčující Bakunina, že nedávno navázal spojení s ruskou vládou.

„Neue Rheinische Zeitung" uveřejnila 6. července příspěvek svého pařížského dopisovatele**.

Bakunin naproti tomu v „Neue Oder-Zeitung" (vydávané ve Vratislavi)[263] prohlásil, že *dříve než byl uveřejněn* v „Neue Rheinische Zeitung" dopis z Paříže, byly podobné pověsti tajně rozšiřovány ve

* — Francisem Marxem. *(Pozn. red.)*
** — tj. Ewerbecka. *(Pozn. red.)*

Vratislavi, že pocházely z ruských vyslanectví a že nejlepší odpovědí na ně bude, dovolá-li se George Sandové. Jeho dopis adresovaný George Sandové byl uveřejněn současně s jeho prohlášením. Jak prohlášení, tak dopis byly v „Neue Rheinische Zeitung" okamžitě přetištěny (viz „Neue Rheinische Zeitung" z 16. července 1848). 3. srpna 1848 dostala „Neue Rheinische Zeitung" od Bakunina — prostřednictvím pana Kościelského — dopis George Sandové redaktorovi těchto novin. Dopis byl uveřejněn téhož dne s touto úvodní poznámkou:

„V čísle 36 našeho listu jsme přinesli zprávu o pověstech kolujících v Paříži, že prý George Sandová má dokumenty, které odhalují ruského emigranta Bakunina jako agenta cara Mikuláše. Uveřejnili jsme toto sdělení proto, že nám je zaslali současně dva dopisovatelé, kteří nejsou navzájem vůbec ve styku. Tím jsme pouze splnili povinnost veřejného listu sledovat bedlivě všechno, co se týká veřejných činitelů. Zároveň jsme panu Bakuninovi poskytli příležitost, aby rozptýlil podezření, které o něm šíří některé pařížské kruhy. Přetiskli jsme též z ‚Neue Oder-Zeitung' prohlášení pana Bakunina a jeho dopis adresovaný George Sandové, aniž jsme čekali, až nás o to požádá. Nyní uveřejňujeme doslovný překlad dopisu, který zaslala redaktorovi ‚Neue Rheinische Zeitung' George Sandová, a domníváme se, že tím je záležitost zcela vyřízena." (Viz „Neue Rheinische Zeitung" z 3. srpna 1848.)

V druhé polovině srpna 1848 jsem projížděl Berlínem, sešel jsem se tam s Bakuninem a obnovil jsem s ním důvěrné přátelství, které nás pojilo před vypuknutím únorové revoluce.

V čísle z 13. října 1848 „Neue Rheinische Zeitung" odsoudila pruskou vládu za to, že Bakunina vyhostila a vyhrožovala mu, že jej vydá Rusku, jestliže se ještě odváží znovu vkročit na pruské území.

V čísle z 15. února 1849 „Neue Rheinische Zeitung" uveřejnila úvodník o Bakuninově brožuře „Provolání ke Slovanům". Úvodník začínal těmito slovy: „*Bakunin je náš přítel.* To nám však nebrání, abychom jeho brožuru nepodrobili přísné kritice."[264]

Ve svých článcích pro „New-York Daily Tribune" o „Revoluci a kontrarevoluci v Německu" jsem, pokud vím, jako první německý publicista vyslovil Bakuninovi uznání za jeho účast v našem hnutí, a zejména na drážďanském povstání[265], a zároveň jsem odsoudil německý tisk i německý lid, že jej tak zbaběle vydaly jeho i svým nepřátelům.

Pokud jde o „F. M.", který vychází z utkvělé myšlenky, že revoluce na kontinentě prospívají tajným plánům Ruska, musel by, kdyby chtěl být aspoň trochu důsledný, odsoudit nejen Bakunina, nýbrž každého revolucionáře na kontinentě jako ruského agenta. V jeho očích je sama revoluce ruským agentem. Proč by jím tedy neměl být Bakunin?

Londýn 30. srpna 1853

Karel Marx

Otištěno v „The Morning Advertiser" z 2. září 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZVÝŠENÍ CEN OBILÍ. — CHOLERA. — STÁVKY. — HNUTÍ NÁMOŘNÍKŮ[266]

Londýn, v úterý 30. srpna 1853

List „Breslauer Zeitung“[267] oznamuje, že vývoz obilí z Valašska byl definitivně zakázán.

V této chvíli jde o víc než o východní otázku, jde o otázku výživy. Ceny obilí stouply v Královci, ve Štětíně, v Gdaňsku, v Rostocku, v Kolíně nad Rýnem, v Hamburku, v Rotterdamu i v Antverpách a samozřejmě i na všech dovozních trzích. Na hlavních venkovských trzích v Anglii stoupla cena pšenice ze 4 na 6 šilinků za kvarter. Ustavičně stoupající ceny pšenice a žita v Belgii a ve Francii a z toho plynoucí zdražování chleba vzbuzují značné obavy. Francouzská vláda nakupuje obilí v Anglii, v Oděse a v Pobaltí. Konečné zprávy o úrodě v Anglii nebudou uveřejněny dřív než příští týden. Nákaza brambor je v Anglii rozšířena víc než v Irsku. Všechny vlády v Itálii, lombardskou nevyjímaje, zakázaly vývoz obilí.

V minulém týdnu se v Londýně vyskytlo několik jasných případů asijské cholery. Dověděli jsme se také, že se cholera objevila už i v Berlíně.

Bitva mezi prací a kapitálem, mezi mzdami a zisky pokračuje.

V Londýně vypukly nové stávky nakládačů uhlí, holičů, krejčích, obuvníků vyrábějících dámskou obuv, výrobců deštníků a slunečníků, švadlen a vůbec dělníků šijících prádlo a rovněž zaměstnanců konfekčních obchodů a exportních velkoobchodů. Včera vyhlásila stávku část zedníků a nakládači z člunů přepravujících zboží mezi loďmi a přístavními skladišti na Temži. Stávka horníků a hutníků v Jižním Walesu pokračuje; k výčtu stávek je třeba připojit novou stávku horníků v Resolvenu atd. atd.

Bylo by únavné, kdybych měl v každém svém článku vypočítávat všechny stávky, o nichž se každý týden dovídám. Budu si proto všímat příležitostně jen těch, které mají nějaké zvlášť zajímavé rysy. Přestože nejde o stávku ve vlastním slova smyslu, je na místě, abychom se v této souvislosti zmínili o nynějším konfliktu mezi londýnskými strážníky a jejich velitelem, sirem Richardem Maynem. Sir Richard Mayne v oběžníku určeném některým oddílům londýnské policie zakázal policistům pořádat schůze a sdružovat se a vyslovil ochotu zabývat se jejich jednotlivými stížnostmi. Policisté mu odpověděli, že považují shromažďovací právo za nezadatelné právo Angličana. Na to jim sir Mayne připomněl, že jejich mzdy byly stanoveny v době, kdy životní potřeby byly mnohem dražší, než jsou nyní. Policisté odpověděli, že „jejich požadavky nejsou založeny jen na cenách životních potřeb, nýbrž i na přesvědčení, že ani lidé už nejsou tak levní jako dříve“.

Nejdůležitější událostí v této historii stávek je prohlášení „Sjednoceného přátelského sdružení námořníků“, nazvané Charta práv anglosaských námořníků. Prohlášení se týká návrhu zákona o námořní obchodní dopravě, jímž se ruší doložka k zákonu o námořní plavbě, podle níž britští loďaři museli brát do posádek svých lodí nejméně tři čtvrtiny britských poddaných. Nový zákon umožňuje zaměstnávat cizí námořníky i v pobřežní dopravě, přestože ji nesmějí obstarávat cizí lodi. Námořníci prohlašují, že to není zákon pro námořníky, ale pro loďaře. Kromě majitelů lodí nebyl nikdo dotázán na názor. Doložka o složení posádky ovlivňovala do jisté míry zaměstnavatele v tom, jak s posádkou jednali a jak se o ni starali. Nový zákon vydává námořníky úplně napospas kapitánovi, ať je jakkoli špatný. Vychází ze zásady, že „všech 17 000 zaměstna-

vatelů jsou lidé vlídní, nesmírně štědří, dobromyslní a laskaví,' kdežto všichni námořníci jsou tvrdohlaví, nerozumní a veskrze špatní". Námořníci upozorňují na to, že loďař může poslat svou loď kamkoli, kdežto námořník může pracovat jen ve vlastní zemi, neboť vláda zrušila zákon o námořní plavbě, aniž jim zajistila možnost pracovat na cizích lodích.

„Protože parlament vydal námořníky napospas zaměstnavatelům, jsme nuceni sjednotit se jako třída a podniknout potřebná opatření k sebeobraně."

Tato opatření spočívají hlavně v tom, že námořníci budou hájit *doložku o složení posádek*. Zároveň prohlašují, že

„námořníky Spojených států amerických je třeba považovat za námořníky britské a budou vyzváni, aby podporovali naše sdružení. Protože po 1. říjnu, až uvedený zákon nabude platnosti, nebude nijak výhodné pracovat na lodi jako britský poddaný, a naopak ti, kdo budou v době míru pracovat na anglických lodích jako cizinci, nebudou moci být donuceni, aby za války vstoupili do služeb válečného námořnictva Jejího Veličenstva, a protože občané Spojených států požívají v míru lepší ochrany, budou si námořníci opatřovat osvědčení o občanství Spojených států, jakmile připlují do některého přístavu této republiky."[268]

Napsal K. Marx 30. srpna 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3873 z 15. září 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

REDAKTOROVI „PEOPLE'S PAPER"[269]

Vážený pane!

„Morning Advertiser" z 3. t. m. uveřejnil níže uvedený článek „Jak se mají psát dějiny (od zahraničního dopisovatele)", odmítl však uveřejnit mou odpověď tomuto „zahraničnímu dopisovateli". Byl bych Vám zavázán, kdybyste v „People's Paper" uveřejnil oba články — jak ruský článek, tak mou odpověď.

Váš oddaný
Dr. *Karel Marx*

Londýn 7. září

„JAK SE MAJÍ PSÁT DĚJINY
(Od zahraničního dopisovatele)

Bakunin je ruský agent — Bakunin není ruský agent. Bakunin zemřel v šlisselburské pevnosti na následky neobyčejně surového zacházení — Bakunin nezemřel, je ještě živ. Vzali ho na vojnu a poslali na Kavkaz — nikoli, nevzali ho na vojnu, stále ještě sedí v Petropavlovské pevnosti. Takové vzájemně si odporující zprávy se střídavě objevovaly v tisku o Michailu Bakuninovi.

V naší době, kdy se každá událost dostane hned na veřejnost, lze k pravdě dospět jen tak, že se tvrdí lež. Ale bylo alespoň dokázáno, že Bakunin není placen ruskými vojenskými orgány?

Někteří lidé nevědí, že lidskost činí lidi závislými na sobě navzájem; že když se snažíme vymanit Německo z vlivu, jímž na ně působí Rusko, působíme tím zároveň zpětně i na Rusko a znovu je vháníme do náručí despotismu, a to do té doby, než bude samo zranitelné revolucí. Bylo by marné pokoušet se tyto lidi přesvědčovat, že Bakunin je jeden z nejčistších a nejušlechtilejších představitelů pokrokového kosmopolitismu.

‚Pomlouvejte, pomlouvejte,' praví francouzské přísloví, ‚z pomluvy vždycky něco zbude.' Pomluvy o Bakuninovi, podporované v roce 1848 jedním z jeho přátel, šíří v roce 1853 znovu neznámá osoba.

‚Zrádce pochází vždy z vlastního tábora,' praví jiné přísloví, ‚a lépe je mít co dělat s chytrým nepřítelem než s hloupým přítelem.' Úkolu pomlouvat Bakunina se neujaly konzervativní listy, tohoto úkolu se ujal list přátelský.

Lidé, kteří mohou třeba jen na chvíli zapomenout, jako zapomněl pan Marx, že Bakunin není z téhož těsta jako policejní špiclové, mají zřejmě málo vyvinuté revoluční cítění. Proč alespoň neudělal to, co obvykle dělají anglické listy, proč vlastně neuveřejnil onen dopis polského emigranta obsahující obvinění proti Bakuninovi? Byl by si ušetřil to, že je teď jeho jméno spojováno s křivým nařčením."

O ZAHRANIČNÍM DOPISOVATELI ZE SOBOTNÍHO ČÍSLA „MORNING ADVERTISER"

„Lépe je mít co dělat s chytrým nepřítelem než s hloupým přítelem." Svatá pravda.

Což není „hloupým přítelem" ten, kdo se diví jako nějakému objevu tomu, že polemika předpokládá vzájemně si odporující názory a že historická pravda se dá vyloupnout ze vzájemně si odporujících tvrzení?

Což není „hloupým přítelem" ten, kdo považuje za nutné hledat v roce 1853 chyby na vysvětlení, které sám Bakunin v roce 1848 považoval za dostatečné; kdo „znovu vhání Rusko do náručí despotismu", z něhož se Rusko nikdy nevyprostilo, a kdo nazývá otřepané latinské přísloví příslovím francouzským?

Což není „hloupým přítelem" ten, kdo tvrdí, že list, který uveřejnil sdělení svého zahraničního dopisovatele bez jakéhokoli redakčního hodnocení, se s tímto sdělením „ztotožňuje"?

Což není „hloupým přítelem" ten, kdo uvádí „konzervativní listy" jako vzor „revolučního cítění", jež ve chvíli nejvyššího napětí vynalezlo lois des suspects* a podezíralo i takové lidi jako Dantona, Camilla Desmoulinse a Anacharsise Clootse, že jsou z „těsta" zrádců, kdo si troufá napadat Bakuninovým jménem třetí osobu, ale netroufá si vystoupit na jeho ochranu pod svým vlastním jménem?

* — zákony o podezřelých. *(Pozn. red.)*

V závěru mi dovolte, abych milovníku otřepaných přísloví oznámil, že tímto končím polemiku s ním a s podobnými Bakuninovými přáteli.

Londýn 4. září 1853 *Karel Marx*

Otištěno v „The People's Paper", čís. 71 z 10. září 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*VÍDEŇSKÁ NÓTA. — USA A EVROPA. — DOPISY ZE ŠUMLY. — PEELŮV BANKOVNÍ ZÁKON

Londýn, v pátek 9. září 1853

Když jsem v článku z 30. srpna napsal, že Porta fakticky odmítla vídeňskou nótu,[270] poněvadž změny, které navrhovala, a podmínka okamžité a předběžné evakuace[271] nemohou být chápány jinak než jako odmítnutí ruských nároků, dostal jsem se do rozporu s celým tiskem, který tvrdil, že navrhované změny jsou bezvýznamné, že nestojí za řeč a že celou záležitost je možno považovat za urovnanou. Několik dní nato překvapil list „Morning Chronicle" důvěřivé burziány zprávou, že změny navrhované Portou jsou velmi závažné a že rozhodně nebude snadné se s nimi vyrovnat. Nyní jsou všichni zajedno v tom, že se celá východní otázka dostala tam, odkud vyšla; a oficiální nóta zaslaná Rešidem pašou 19. srpna 1853 zástupcům Rakouska, Francie, Velké Británie a Pruska, která byla v plném znění uveřejněna ve včerejších listech, tento dojem nijak nezeslabila.

Není nejmenší pochyby o tom, že ruský imperátor turecké „změny" odmítne. List „Assemblée nationale", tento pařížský „moniteur"* ruského imperátora, nás už informoval, že

* — úřední věstník. *(Pozn. red.)*

„podle zpráv, které dnes došly do Paříže, není první dojem, jímž na petrohradskou vládu zapůsobily změny navrhované Portou, nijak příznivý. Ať už bude rozhodnutí této vlády jakékoli, musíme se předem připravit, abychom je přijali chladnokrevně a abychom potlačili své obavy. Musíme mít na mysli, že i kdyby ruská vláda změny navrhované ve vídeňské nótě odmítla, zbývala by ještě možnost zahájit nová jednání v Cařihradě."

Eventualitu, která se tu naznačuje, že se Rusko pokusí znovu odsunout rozhodnutí sporu, potvrzuje i berlínský list „Litographic Correspondence":

„Rakouská vláda zaslala imperátoru Mikulášovi memorandum s novými návrhy úprav a přistoupila k řešení krize způsobem zcela odlišným od dosavadních pokusů."

V dopise z Oděsy z 26. srpna, uveřejněném ve vídeňském listě „Wanderer"[272], se praví, že vyřešení východní otázky „není tak blízké, jak se někde očekávalo. Zbrojení se nezastavilo ani na den a armáda v knížectvích dostává stále další posily." Kronštadtský „Satelitte" kategoricky tvrdí, že se ruské vojsko chystá v podunajských knížectvích přezimovat.

Ani nóta z Washingtonu by asi byla v Evropě nevyvolala takovou senzaci jako vaše redakční poznámky o kapitánu Ingrahamovi[273]. Pronikly s komentáři i bez komentářů téměř do všech londýnských týdeníků, do mnoha francouzských listů, do bruselského listu „Nation", do turínského „Parlamento", do „Basler Zeitung" a do všech liberálních listů v Německu. Váš článek o švýcarsko-americkém spojenectví byl současně otištěn v řadě německých listů; následující výňatek z berlínského listu „Litographic Correspondence" je tedy určen také vám:

„Před jistou dobou měl tisk několikrát příležitost vyslovit se k americké teorii zasahování. V poslední době se tento problém dostal znovu na pořad díky Kosztově aféře ve Smyrně. Tato záležitost není ještě ukončena, a některé zahraniční i domácí listy už uvažují o možnosti intervence Spojených států ve prospěch Švýcarska, kdyby mu hrozilo napadení. Dnes jsme byli informováni, že některé mocnosti hodlají uveřejnit společnou deklaraci proti doktríně mezinárodního práva, kterou uplatňují Spojené státy, a že lze doufat v úplnou shodu těchto vlád. Kdyby americká teorie zasahování nebyla co nejrozhodněji *vyvrácena, narazilo by vyhlazování revolučního ducha v Evropě na nepřekonatelné překážky*. Jako důležitý fakt můžeme dodat, že mezi mocnostmi, které jsou ochotny proti tomu vystoupit, je i Francie."

List „Constitutionnel" se ve svém úterním čísle horlivě sna-

ží, aby o tomto posledním bodě nezůstaly žádné pochybnosti. Napsal:

„Je třeba mluvit o všem otevřeně. Orgány americké republiky nehájí Kosztu proti Rakousku jako občana Spojených států, ale jako revolucionáře. Avšak žádná evropská mocnost nikdy neuzná takový princip mezinárodního práva, který by vládu Spojených států opravňoval hájit revoluci v Evropě silou zbraní. Za žádných okolností nelze připustit, aby se některé vládě bránilo ve výkonu spravedlnosti pod směšnou záminkou, že se provinilci vzdali svého občanství, ve skutečnosti však proto, že se vzbouřili proti politickému zřízení své země. Námořnictvu Americké unie se vždy nepodaří dosáhnout tak snadného triumfu, a kdyby někdo napříště postupoval tak svévolně jako kapitán lodi ‚St. Louis', mohlo by to mít velmi neblahé následky."

V listě „Impartial", který dnes došel ze Smyrny, jsou uveřejněny tyto zajímavé dopisy ze Šumly:

„Šumla 8. srpna 1853

Vrchní velitel Ömer paša rozestavil svá vojska tak výhodně, že v případě potřeby může do čtyřiadvaceti hodin soustředit v kterémkoli bodě na Dunaji 65 000 mužů pěchoty a jezdectva a 180 děl. Podle dopisu, který jsem dostal z Valašska, řádí mezi ruskými vojáky strašlivá epidemie tyfu. Od začátku tažení ztratila ruská armáda nejméně 13 000 mužů. Mrtví jsou pohřbíváni pokud možno v noci. Také koně hromadně hynou. Naše armáda je naprosto zdravá. Na protějším břehu Dunaje se občas objevují malé ruské oddíly o třiceti až šedesáti mužích v moldavských uniformách. Náš generál je o všech jejich pohybech informován. Včera přibylo 1000 katolických Albánců. Je to předvoj třináctitisícového sboru, který je očekáván každým dnem. Jsou to výteční střelci. Včera přibylo také 3000 jezdců, všichni zkušení vojáci, dokonale vyzbrojení a vystrojení. Počet našich jednotek den ode dne vzrůstá. Ahmet paša se včera vydal do Varny. Bude tam čekat na egyptské jednotky a posílat je na místa, která mají obsadit.

Šumla, pátek 12. srpna 1853

9. t. m. se dva pěší pluky a jedna baterie lehkého dělostřelectva, patřící k sultánově gardě, daly na pochod k Razgradu. 10. t. m. jsme dostali zprávu, že se 5600 Rusů utábořilo na břehu Dunaje u přístavu Tutrakan. Tím se přední stráže obou armád přiblížily na dostřel pušky. Chrabrý plukovník Iskander beg se s několika důstojníky vydal k tomuto místu. Ömer paša dal zřídit telegrafní spojení, aby do hlavního stanu mohly být v každé denní i noční době sdělovány zprávy o událostech z kteréhokoli úseku Dunaje.

Po několik posledních dnů neustále pršelo, opevňovací práce však přesto usilovně pokračovaly. Dvakrát denně, při východu a západu slunce, se vypaluje slavnostní dělostřelecká salva. Z druhého břehu řeky není nic takového slyšet.

Až projdou egyptské jednotky v Cařihradě karanténou, budou dopraveny po moři do Varny a odtud mají být poslány do Babadagu. Tam je očekává velitel brigády Izzet paša. V dobrudžské oblasti* se shromáždilo 20 000 Tatarů, aby se zúčastnili války proti Rusům. Jsou to většinou staří vystěhovalci, kteří odešli z Krymu v době, kdy byl podmaněn Ruskem. Osmanská armáda, jejíž síla den ze dne vzrůstá příchodem nových pravidelných i nepravidelných jednotek, má už dost nečinnosti a hoří touhou po bojích. Je třeba se obávat, že v nejbližších dnech bude Dunaj překročen bez rozkazu shora; může k tomu dojít zejména nyní, kdy naši armádu provokují Rusové, kteří se ukazují na druhém břehu. Několik muslimských i křesťanských lékařů odjelo před několika dny zřizovat vojenské nemocnice evropského typu v Plevenu, Razgradu, Vidinu a Silistře. Jedenáctého přijeli z Varny dva vyšší angličtí důstojníci. Měli dlouhou rozmluvu s Ömerem pašou a v doprovodu několika tureckých důstojníků si prohlédli opevnění. Shledali, že jsou dokonale připravena k obraně a vybavena dostatečným počtem polních muničních skladišť, pekáren, nádrží s pitnou vodou atd. Všechna tato opevnění jsou vybudována velmi důkladně. V našich jednotkách vládne nejpřísnější kázeň.

Šumla, pondělí 15. srpna 1853

Z Cařihradu přijel třináctého anglický generál O'Donnell. Měl dvouhodinový rozhovor s Ömerem pašou a příštího dne odjel v doprovodu pobočníka vrchního velitele na inspekci opevnění. Včera přibyly z Varny tři baterie a obrovské zásoby střeliva. Do přístavu Rasovy odjedou zítra jako posily jedna baterie, dva pěší prapory a tisíc jezdců. Ženisté tam usilovně pracují na obnově opevnění, která Rusové zničili v roce 1828. Turecko může mít nezlomnou důvěru ve svou armádu."

Hrabě Fitzwilliam zaslal minulý čtvrtek shromáždění sheffieldských nožířů dopis, v němž protestuje proti neslýchanému prohlášení, jímž hrdinný Palmerston uzavřel parlamentní zasedání, že „je třeba spoléhat na čest a charakter ruského imperátora".

Pan Disraeli svolal na 14. t. m. do Alesbury schůzku se svými voliči. Včerejší „Daily News" se pokoušely v dlouhém a nudném článku vyvracet to, co pan Disraeli podle jejich názoru svým voličům pravděpodobně řekne. Domnívám se, že by „Daily News" byly udělaly lépe, kdyby byly takové silácké kousky přenechaly svému ctihodnému předkovi, londýnskému „Punchi"[274].

Anglická banka už počtvrté od ledna zvýšila diskontní sazbu. 4. září byla stanovena na 4 %.

* V originále je použito přepisu tureckého názvu Dobruca ovasi, tj. dobrudžská rovina. *(Pozn. čes. red.)*

Londýnský list „Sun“[275] o tom vykřikuje:

„Byl podniknut další pokus *snížit množství oběživa v zemi*, další pokus spoutat rozmach národní prosperity.“

Zároveň se list utěšuje úvahami, že Peelovým zákonem z roku 1844 ztratila Anglická banka značnou část své zhoubné moci.

„Sun“ se ve svých obavách i ve svých nadějích mýlí. Anglická banka může zvětšovat nebo zmenšovat množství oběživa právě tak málo jako každá jiná banka. A její skutečná zhoubná moc nebyla Peelovým zákonem z roku 1844 nijak oslabena, nýbrž naopak posílena.

Protože bankovní zákon z roku 1844 je všeobecně špatně chápán a protože jeho účinky budou v blížící se krizi mimořádně důležité nejen pro Anglii, nýbrž pro celý obchodní svět, vysvětlím stručně podstatu tohoto zákona.

Peelův bankovní zákon z roku 1844 vychází z předpokladu, že jediným normálním oběživem je kovové oběživo, že množství oběživa reguluje ceny, že jsou-li v oběhu pouze kovové peníze, bude se množství oběživa za příznivého devizového kursu a přílivu zlata zvětšovat, kdežto při nepříznivém devizovém kursu a odlivu zlata se bude zmenšovat; že oběh bankovek má přesně napodobovat oběh kovu; že proto změny v množství zlata ve sklepeních Anglické banky mají do jisté míry korespondovat se změnami v množství jejích bankovek kolujících mezi veřejností; že vydávání bankovek musí být za příznivého devizového kursu rozšířeno a za nepříznivého omezeno; konečně, že Anglická banka kontroluje množství bankovek, které má v oběhu.

Nuže, ze všech těchto předpokladů není jediný, který by nebyl zcela chybný a který by se zcela nerozcházel s fakty. I za toho předpokladu, že by existovalo pouze kovové oběživo, nemohlo by množství oběživa určovat ceny, právě tak jako by je nemohlo určovat množství obchodních a průmyslových transakcí; naopak, ceny by určovaly množství oběživa. Nepříznivý devizový kurs a odliv zlata by nezmenšil ani množství čistě kovového oběživa, neboť by neměl vliv na množství peněz, které je v oběhu, nýbrž jen na množství peněz, které je mimo oběh a leží nečinně jako vklady v bankách nebo jako poklad u soukromých osob. Naproti tomu příznivý devizový kurs a s ním související příliv zlata by nezvětšil množství obíhajících peněz, nýbrž množství peněz mimo oběh, ležících v bankách nebo schovaných u soukromníků. Peelův zákon, který vychází z nesprávného pochopení oběhu jako oběhu jen kovového oběživa, jej přirozeně nesprávně kopíruje oběhem papírového oběživa. Sama myšlenka, že emisní banka kontroluje množství oběživa, které vydala, je zcela absurdní. Banka, vydávající bankovky směnitelné za zlato nebo vůbec bankovky kreditované na obchodní záruku, ani nemůže zvyšovat přirozenou hladinu oběživa, ani ji nemůže snížit o jedinou bankovku. Banka ovšem může vydávat jakékoli množství bankovek, které jsou její zákazníci ochotni přijmout. Jestliže však bankovek není v oběhu zapotřebí, pak se do banky vracejí v podobě vkladů nebo splátek na dluhy nebo výměnou za kovové peníze. Naproti tomu, pokusí-li se banka násilně snížit množství vydaných bankovek, budou se vybírat vklady, dokud se nezaplní vakuum, které se v oběhu vytvořilo. Banka tedy naprosto nemůže kontrolovat množství oběživa; může ovšem velmi značně zneužívat kapitálu jiných lidí. Třebaže ve Skotsku bylo bankovnictví před rokem 1845 prakticky neomezené a počet bank od roku 1825 neustále vzrůstal, oběživo se smršťovalo a na osobu připadala jen 1 libra št. v papírových penězích, kdežto v Anglii připadaly na osobu 2 libry št., přestože v Anglii bylo veškeré oběživo do 5 liber št. kovové, kdežto ve Skotsku papírové.

Je naprosto iluzorní, že by množství oběživa muselo odpovídat velikosti zlaté zásoby. Jestliže zásoba zlata ve sklepeních banky vzrůstá, banka se ovšem všemožně snaží rozšířit oběh svých bankovek, ale jak nám ukazuje praxe, bezvýsledně. Od roku 1841 do roku 1843 vzrostla zlatá zásoba Anglické banky z 3 965 000 liber št. na 11 054 000 liber št., ale celkové množství jejích bankovek kleslo z 35 660 000 liber št. na 34 094 000 liber št. Podobně měla Francouzská banka 25. března 1845 v oběhu bankovek za 256 000 000 franků a zlatou zásobu v hodnotě 234 000 000 franků, ale od 25. března 1846 měla v oběhu bankovek za 249 404 000 franků a zlatou zásobu v hodnotě pouze 9 535 000 franků.

Právě tak nesprávný je předpoklad, že oběh peněz v zemi se musí při odlivu zlata zmenšovat. V nynější chvíli například, kdy

pokračuje odliv zlata, bylo dodáno do mincovny a přidáno k oběživu země 3 000 000 dolarů.

Hlavní omyl však tkví v předpokladu, že poptávka po peněžních zápůjčkách, tj. po půjčkách kapitálu, musí znamenat poptávku po dalším oběživu. Jako by značný počet obchodních transakcí nebyl prováděn pomocí směnek, šeků, akreditivů, clearingů a jiných forem úvěru, naprosto nesouvisících s takzvaným oběhem peněz. Nejlepším měřítkem úvěrové schopnosti banky je tržní diskontní sazba a nejpřesnějším ukazatelem počtu transakcí skutečně bankou provedených je obrat eskontních směnek. Podívejme se, co nám ukáže toto dvojí měřítko. V březnu až září 1845, kdy následkem spekulační mánie dosáhl růst fiktivního kapitálu nejvyššího bodu a země byla doslova zaplavena všemožnými transakcemi prováděnými v obrovském měřítku, kdy diskontní sazba dosahovala přibližně 2 ½ %, zůstával oběh bankovek téměř nezměněný, kdežto v pozdějším období, v roce 1847, kdy byla diskontní sazba 4 ½ %, kdy ceny akcií klesly na nejnižší úroveň a úvěry byly všude odmítány, dosáhl oběh bankovek maxima.

Oběh bankovek Anglické banky činil 17. dubna 1847 21 152 853 liber št.; 15. května 1847 19 998 227 liber št., 21. srpna 1847 18 943 079 liber št. Ale zatímco se oběh takto smršťoval, klesla tržní diskontní sazba ze 7 a 8 % na 5. Od 21. srpna do 23. října 1847 stouplo množství oběživa z 18 943 079 liber št. na 21 265 188 liber št. V téže době tržní diskontní sazba stoupla z 5 % na 8. 30. října činilo množství oběživa 21 764 085 liber št. a úrok vyplácený v Lombard Street stoupl na 10 %. Vezměme si jiný příklad:

Anglická banka

	Eskontní směnky	Bankovky v oběhu
18. září 1846	12 323 816 liber št.	20 922 232 liber št.
5. dubna 1847	18 627 116 liber št.	20 815 234 liber št.

Bankovních úvěrů tedy bylo v dubnu 1847 o 6 000 000 liber št. víc než v září 1846, ale tyto úvěrové transakce byly uskutečněny s pomocí menšího množství oběživa.

Po vysvětlení všeobecných zásad Peelova bankovního zákona přejdu nyní k praktickým podrobnostem. Podle tohoto zákona se

předpokládá, že v oběhu musí být minimálně za 14 000 000 liber št. bankovek. Všechny bankovky vydané Anglickou bankou nad tuto částku musejí být zajištěny zlatem. Sir Robert Peel se domníval, že vynalezl automatický princip vydávání bankovek, podle něhož se dá s mechanickou přesností určovat množství oběživa a zvyšovat je nebo snižovat přesně podle toho, jak se bude zvyšovat či snižovat zlatá zásoba. Ve snaze uskutečnit tento princip byla banka rozdělena na dvě oddělení, emisní a bankovní. První je pouhou továrnou na bankovky a druhé opravdovou bankou, přijímající vklady od státu a veřejnosti a vyplácející dividendy, eskontující směnky i poskytující úvěry a provádějící vůbec transakce s veřejností podle zásad platných ve všech ostatních bankovních domech. Emisní oddělení předává bankovky bankovnímu oddělení až do částky 14 000 000 liber št. plus hodnota zlata ve sklepeních banky. Bankovní oddělení vydává tyto bankovky veřejnosti. Zlato potřebné ke krytí bankovek nad 14 000 000 liber št. zůstává v emisním oddělení a zbytek se postupuje bankovnímu oddělení. Jestliže zlatá zásoba klesne tak, že už nestačí krýt množství bankovek nad 14 000 000 liber št., pak bankovky vracející se do bankovního oddělení jako splátky na úvěry nebo ve formě vkladů se nedávají znovu do oběhu ani se nenahrazují, nýbrž se ničí. Kdyby bylo v oběhu například 20 000 000 liber št. a kovová zásoba byla 7 000 000 liber št. a z banky byl odčerpán další 1 000 000 liber št. ve zlatě, požadovalo by všechno zlato emisní oddělení a v bankovním oddělení by nezůstala ani jediná zlatá mince.

Teď už každý pochopí, že celý tento mechanismus je jednak iluzorní, jednak velmi nebezpečný.

Vezměme si například výkazy Anglické banky, uveřejněné v pátečním bulletinu. Najdeme tam v rubrice „emisní oddělení", že v oběhu je za 30 531 650 liber št. bankovek, tj. 14 000 000 liber št. plus 16 962 918 liber št., přičemž tato druhá částka odpovídá hodnotě zlaté zásoby z minulého týdne. Podíváme-li se však do rubriky „bankovní oddělení", vidíme tam na straně aktiv 7 755 345 liber št. v bankovkách. Je to část oněch 30 531 650 liber št., kterou veřejnost nepřijala. Automatický princip tedy způsobil jen to, že 30 531 650 liber št. v bankovkách bylo přemístěno z emisního

oddělení do bankovního. Ale tam také zůstalo. Jakmile bankovní oddělení přijde do styku s veřejností, pak už množství oběživa není regulováno Peelovým zákonem, nýbrž obchodními potřebami. Automatický princip působí tedy jedině ve sklepeních banky.

Někdy se však stává, že Anglická banka na základě svého výsadního postavení opravdu ovlivňuje nejen anglický, nýbrž i světový obchod. Bývá to v době všeobecného nedostatku úvěru. V takových dobách by banka mohla znehodnotit státní cenné papíry, snížit ceny všeho zboží a značně zostřit neblahé důsledky obchodní krize, kdyby na základě Peelova zákona zvýšila minimální diskontní sazbu úměrnou odlivu zlata a kdyby odmítala poskytovat úvěry. Ve snaze zastavit odliv zlata a změnit devizové kursy mohla by přeměnit kteroukoli obchodní stagnaci ve vážnou finanční pohromu. A takto si Anglická banka počínala a podle Peelova zákona si tak byla nucena počínat v roce 1847.

Ale to není všechno. Pro každý bankovní dům vyplývají největší závazky nikoli z počtu bankovek, které má v oběhu, nýbrž z počtu bankovek a mincí, které jsou u ní uloženy jako vklady. Holandské banky například, jak prohlásil pan Anderson před výborem dolní sněmovny, měly do roku 1845 vklady ve výši 30 000 000 liber št. a jen 3 000 000 liber št. v oběhu.

„Ve všech obchodních krizích," říká pan A. Baring, „jako například v roce 1825, působily největší potíže požadavky vkladatelů, a ne požadavky držitelů bankovek."

Zatímco Peelův zákon stanoví množství zlata, které musí být v zásobě pro výměnu bankovek, ponechává ředitelství na vůli, jak bude nakládat s vklady. A nejen to. Sám zákon, jak jsem ukázal, může donutit bankovní oddělení, aby zastavilo vyplácení vkladů a dividend, a přitom ve sklepeních emisního oddělení mohou ležet hromady zlata. To se skutečně stalo v roce 1847. Třebaže emisní oddělení ještě disponovalo 61 000 000 librami št. ve zlatě, bylo bankovní oddělení zachráněno před bankrotem jedině zásahem vlády, která 25. října 1847 na vlastní odpovědnost zastavila platnost Peelova zákona.

Výsledek Peelova zákona byl tedy ten, že Anglická banka změnila svou diskontní sazbu v době krize z roku 1847 třináctkrát,

kdežto za krize v roce 1825 jen dvakrát; že v době skutečné krize vyvolala několikrát finanční paniku, v dubnu a říjnu 1847; a konečně, že bankovní oddělení by bylo nuceno zastavit svou činnost, nebýt toho, že byla zastavena působnost samého zákona. Nemůže být proto pochyb, že Peelův zákon zostří průvodní obtíže hrozící krize.

Napsal K. Marx 9. září 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3881 z 24. září 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

POLITICKÉ UDÁLOSTI. — NEDOSTATEK CHLEBA V EVROPĚ

Londýn, v úterý 13. září 1853

„Sunday Times"[276] uveřejnily v posledním čísle depeši lorda Clarendona siru Hamiltonu Seymourovi s odpovědí na nótu hraběte Nesselroda z 2. července. Tato depeše je datována 16. července. Je to pouhý „doublière"* odpovědi pana Drouyna de Lhuys. Dopisovatel listu „Leader" se minulou sobotu vyjádřil velmi odvážně o „antagonismu" mezi lordem Aberdeenem a lordem Palmerstonem. Napsal:

„Lord Aberdeen nemohl nikdy pochopit licoměrnost lorda Palmerstona. Neuvědomoval si, že díky této licoměrnosti *mohl lord Palmerston bez obtíží provádět rusofilskou politiku, a dokonce lépe než sám lord Aberdeen*... Lord Palmerston maskuje cynismus *smířlivostí*... Lord Aberdeen vyjadřuje své přesvědčení otevřeně, kdežto lord Palmerston ne... Lord Palmerston si uvědomuje, jak výhodné je mluvit o intervenci, ale ve skutečnosti neintervenovat, kdežto lord Aberdeen ne... Lord Aberdeen ví, vždyť přece zná vládnoucí třídy, jak se získávají místa a kupují hlasy, a proto nepovažuje anglickou ústavu za nejdokonalejší lidskou instituci; předpokládá, že obyvatelstvo kontinentální Evropy není o nic přívětivější a poctivější než obyvatelstvo Velké Británie, a netrvá proto na tom, aby kontinentální vlády zrušily otcovský despotismus a nahradily jej samosprávou vládnoucích tříd... Lord Aberdeen ví, že moc Velké Británie je založena na porobě jiných národů, a opovrhuje zahraniční politikou, která předstírá přátelské sympatie s bojujícími národy. Lord Aberdeen nechápe, proč by Anglie, která si podmanila a oloupila Indii a utlačuje ji pro blaho samé Indie, měla nenávidět cara Mikuláše, který je pro Rusko dobrým despotou a utlačuje Polsko nepochybně rovněž pro blaho samého Polska. Lord Aberdeen nechápe, proč by Anglie, která zardousila řadu povstání v Irsku, měla fanaticky nenávidět Rakousko, protože zardousilo Uhry. Ví, že Anglie násilně vnucuje Irsku cizí víru, a chápe proto horlivou snahu papeže nastolit kardinála Wisemana ve Westminsteru. Ví, že jsme vedli válku s Kafry, a nepovažuje Mikuláše za padoucha proto, že decimuje svou vlastní armádu ve válkách s kavkazským lidem. Ví, že čas od času deportujeme vzpurné Mitchelly a O'Brieny do Van Diemenovy země, a neděsí se toho, že Ludvík Napoleon zřídil deportační stanici v Cayenne. Píše-li neapolské vládě o sicilských záležitostech, nedává se unášet liberalismem, neboť má na paměti, že Velká Británie má prokonzula na Korfu... Nádherně je to zařízeno v této koaliční vládě — lord Aberdeen *dělá rusofilské akce*, a lord Palmerston *hovoří* v duchu bermondseyské *politiky*."

* — duplikát, kopie. *(Pozn. red.)*

Na důkaz, že jsem nezlehčoval hrdinství Švýcarska*, mohu citovat dopis, který zaslala spolková rada vládě tessinského kantonu. V dopise se praví, že

„záležitost kapucínů[277] je otázka čistě kantonální, a že tedy tessinský kanton má sám rozhodnout, zda je lépe stavět se na odpor a nadále se vystavovat tvrdým opatřením Rakouska, nebo požádat vládu, aby obnovila jednání".

Zdá se tedy, že švýcarská spolková rada se snaží omezit svůj spor s Rakouskem na úroveň čistě kantonální záležitosti. Táž rada dala právě příkaz k vyhoštění Italů Clementiho, Cassoly a Grillenzoniho, ačkoli porota v Churu je zprostila obžaloby, která je vinila z toho, že přepravovali zbraně přes tessinské hranice, a tak napomáhali milánskému povstání[278].

Zdá se, že Angličané stále ještě zcela nepřestali podporovat Džagannáthův chrám. 5. května 1852 zaslala ředitelská rada Východoindické společnosti indickému guvernérovi tuto depeši:

„Domníváme se i nadále, že by bylo záhodno, aby britská vláda konečně přerušila všechny styky s chrámem. Zmocňujeme Vás proto učinit příslušná opatření a zajistit, aby se přestaly zasílat chrámu jakékoli pravidelné příspěvky a aby místo toho bylo vyplaceno jednorázové odškodné těm osobám, které by na ně při liberálním posuzování dřívějších závazků nebo dohod měly nárok."

11. dubna 1853 však indický guvernér ještě nic nepodnikl a záležitost stále ještě zůstává nevyřízena.

Už celý týden se vláda zabývá vyšetřováním ukrutností páchaných na vězních v birminghamském vězení. S vězni se tam na-

* Viz tento svazek, str. 136—137. *(Pozn. red.)*

kládalo tak, že několik z nich spáchalo sebevraždu a několik se o ni pokusilo. Byli jsme ohromeni odhalením ukrutností, které nebyly překonány v žádném rakouském nebo neapolském carcere duro*, a zároveň překvapeni tím, s jakým nezájmem přijali vyšetřující úředníci stížnosti, které jim předložily zúčastněné strany, a jak málo sympatií projevovali k obětem. Jejich starost o barbarského žalářníka zacházela tak daleko, že ho zpravidla varovali před chystanými návštěvami. Hlavní viník, poručík Austin, je jednou z těch osob, které Carlyle ve svých „Vzorných vězeních“[279] označil za pravé pohlaváry tuláků a lupičů.

Jednou z aktuálních otázek je *morálka železničních společností*. Ředitelství yorkshirské a lancashirské železnice natisklo na jízdenky zvláštní upozornění, že

„ředitelství nenese právní odpovědnost za jakékoli nehody nebo zranění, které by mohly být způsobeny opominutím správy železnic nebo jejích zaměstnanců“.

Zároveň se v sobotu ředitelství birminghamské a shrewsburské železnice odpovídalo před vicekancléřským soudem z podvodů spáchaných na vlastních akcionářích; Velká západní dráha a Severozápadní dráha mezi sebou soupeří, která z nich pohltí birminghamskou a shrewsburskou železnici. Většina akcionářů je pro sloučení se Severozápadní, kdežto ředitelé jsou pro splynutí s Velkou západní. A tu dostali ředitelé nápad, že by mohli použít akcií, které byly společnosti svěřeny do úschovy, k získání fiktivních hlasů. Proto byly akcie převedeny na několik nominálních držitelů — v některých případech zřejmě bez vědomí lidí, jejichž jmen bylo použito; v jednom případě šlo dokonce o devítileté dítě. Tito lidé za akcie nic nezaplatili a později je vrátili do rukou ředitelů, ale při hlasování zvýšili jako nominální držitelé počet hlasů tak, že bylo dosaženo většiny pro sloučení s Velkou západní dráhou. Učený soudce poznamenal, že „něco nehoráznějšího a neomalenějšího by si bylo stěží možno vymyslet, a způsob, jímž byl plán uskutečněn, byl ještě neomalenější“. S tímto mravním ponaučením viníky, jak už to mezi buržoazií bývá, propustil, zatímco chudý proletář by byl jistě deportován, kdyby ukradl víc než 5 liber št.

* — žaláři. *(Pozn. red.)*

Je zajímavé pozorovat, jak je britská veřejnost střídavě pobouřena hned morálkou továrníků, hned morálkou uhlobaronů, hned obchodníčků s falšovanými narkotiky, hned majitelů železnic, kteří vystřídali zastaralé zbojníky, zkrátka morálkou všech druhů kapitalistů. Když to tak vezmeme, má kapitál zřejmě svou vlastní morálku, jakýsi vyšší zákon odpovídající raison d'état*, zatímco normální morálka se hodí jen pro chuďasy.

Manchesterští parlamentní reformátoři se, jak se zdá, dostali do pěkné bryndy. K volebním zlořádům, odhaleným na posledním zasedání parlamentu, došlo téměř výhradně v městských volebních obvodech, a ještě k tomu ve větších městech, jako je Hull, Liverpool, Cambridge a Canterbury. Liberární volební agent pan Coppock v záchvatu pravdomluvnosti přiznal: „Jak to vypadalo v Saint Albans, tak to vypadá ve všech volebních obvodech.“ Oligarchie nyní zamýšlí využít těchto odhalení a prosadit reformu, která by zvýhodnila hrabství na úkor městských volebních obvodů. Manchesterské reformátory, kteří si nepřejí rozšíření volebního práva vůbec, nýbrž jen v městských volebních obvodech, přivedl ovšem tento návrh do trapných rozpaků. Je žalostná podívaná, jak se jejich orgán „Daily News“ pokouší vybřednout z těchto nesnází.

14. ledna 1846 byla diskontní sazba Anglické banky zvýšena na 3 ½ %, 21. ledna 1846 na 4 % a teprve v dubnu 1847 stoupla na 5 %; je však známo, že v posledních třech dubnových týdnech roku 1847 ustaly téměř všechny úvěrové transakce. V roce 1853 byl vzestup diskontní sazby Anglické banky mnohem rychlejší. 24. dubna 1852 činila diskontní sazba 2 %, 8. ledna 1853 stoupla na 2 ½ %, 22. téhož měsíce na 3 %, 4. června na 3 ½ %, 1. září na 4 % a v City se už mluví o tom, že zakrátko stoupne na 5 %. V listopadu 1846 byla průměrná cena pšenice 56 šilinků 9 pencí za kvarter, v posledních srpnových týdnech roku 1853 dosáhla 65 až 66 šilinků. Přibližně v téže době loňského roku Anglická banka

měla ve sklepeních	21 852 000 liber št.
kdežto nyní má	16 500 068 liber št.
Rozdíl činí	5 351 932 liber št.

* — blahu státu. *(Pozn. red.)*

Zlatá zásoba se snížila v předminulém týdnu o 208 875 liber št. a v minulém týdnu o 462 852 liber št. To mělo okamžitý vliv na ceny na peněžní burze a kursy cenných papírů všech druhů začaly klesat. Ve finanční rubrice „Times" z minulé středy čteme:

„Přes pokles na trhu cenných papírů se pokladniční poukázky nadále zúčtovávají s dvouprocentním diskontem a jednoprocentní prémií; panuje však dojem, že kancléř pokladu, aby udržel jejich kurs, nařídil, aby se skoupily na účet vlády. Protože k tomuto účelu nebyly okamžitě po ruce žádné jiné cenné papíry, byly odprodány tříprocentní papíry, deponované ve spořitelnách."

To by pan Gladstone udělal mistrovský tah: prodat konsolidační dluhopisy za nízký kurs a koupit pokladniční poukázky za vysoký kurs, ztratit polovinu příjmů z tříprocentních cenných papírů výměnou za pokladniční poukázky nesoucí něco málo přes 1 ½ %!

Jak je možné, že devizový kurs je nepříznivý a zlatá zásoba se zmenšuje v době, kdy nebývale vzrůstá britský vývoz, který koncem roku překročí o 16 miliónů dokonce i vývoz v roce 1852?

„Protože při vývozu svého zboží dáváme celému světu na úvěr, kdežto za dovážené zboží platíme v hotovosti, musí někdy mimořádné rozšíření našeho obchodu nevyhnutelně vést k velmi nepříznivé platební bilanci, ale všechny tyto platby se nám vrátí, jakmile vyprší lhůty úvěrů poskytovaných na náš vývoz a až budou úvěry splaceny."

To říká „Economist". Podle této teorie, kdyby vývoz v roce 1854 znovu překročil vývoz z roku 1853, byl by devizový kurs pro Anglii nadále nepříznivý a jediným prostředkem, který by jej upravil, by byla obchodní krize. „Economist" se domnívá, že o katastrofě, jaká nastala v roce 1847, nelze nyní ani mluvit, neboť nyní se nevkládá na rozdíl od tehdejší doby příliš velký kapitál do železnic atd. Zapomíná však, že se kapitál vkládá do továren, strojního zařízení, lodí atd. Naproti tomu „Observer" si stěžuje na „bláhové investování do *zahraničních železnic* a jiných velmi pochybných a podezřelých podniků". „Economist" se domnívá, že pokud jde o Evropu, vysoké ceny obilí možná *blahodárně přibrzdí* rozbujelé obchodní transakce, že však *Amerika*, *Austrálie* atd. jsou *spolehlivé*. „Times" současně tvrdí, že napětí na newyorské peněžní burze *blahodárně přibrzdí* americké transakce. „Leader" prohlašuje:

„Nemůžeme počítat se stejným množstvím zakázek ze Spojených států, na jaké jsme byli dosud zvyklí."

Zbývá Austrálie. Zde se ujímá slova „Observer":

„Vývoz byl vyhnán do nesmyslné výše. 74 000 tun lodního nákladu, který nyní přibyl do Londýna a má být dodán do jižních kolonií, potvrzuje nepříznivé zvěsti, které jsme přinášeli z Adelaidy, Melbournu a jiných míst. Nelze popírat, že nynější vyhlídky nejsou slibné."

Pokud jde o čínský trh, všechny zprávy jednomyslně potvrzují, že se tam projevuje velká ochota prodávat, ale také velká neochota kupovat, že se hromadí drahé kovy a jakákoli změna tohoto stavu věcí je nemyslitelná, dokud revoluční hnutí v této obrovské říši nedosáhne svého cíle.

A co vnitřní trh?

„Značný počet tkalců v mechanických tkalcovnách v Manchesteru a v okolí následoval příkladu Stockportu a zahájil stávku za zvýšení mezd o 10 % ... Tovární předáci pravděpodobně ještě před koncem zimy shledají, že nepůjde o to, zda bude povoleno desetiprocentní zvýšení, nýbrž o to, zda budou továrníci ochotni obnovit práci při zachování nynější výše mezd."

Těmito nedvojsmyslnými výroky varuje „Morning Chronicle" před hrozícím zúžením domácího trhu.

Zmiňoval jsem se už několikrát o tom, že se značně rozšiřují staré továrny a neobyčejně rychle budují nové. Psal jsem Vám, že některé nově vybudované továrny tvoří jakási tovární města. Konstatoval jsem, že ještě nikdy se takové množství volného kapitálu, nahromaděného v období prosperity, nevkládalo přímo do průmyslové výroby.[280] Vezměte si nyní na jedné straně tato fakta a na druhé straně příznaky svědčící o přesycenosti trhů doma i v zahraničí a mějte přitom na paměti, že nepříznivý devizový kurs je nejspolehlivějším prostředkem k vyvolání nadbytku vývozního zboží na zahraničních trzích.

Ale dlouho se hromadící prvky velké obchodní a průmyslové krize přivede k výbuchu především neúroda. Jestliže se zdraží kterýkoli jiný produkt, poklesne po něm poptávka. Jestliže se však zdraží obilí, poptávka po něm ještě vzroste a způsobí pokles cen všech ostatních druhů zboží. I ten nejcivilizovanější národ, stejně jako nejbarbarštější divoch, si nejprve musí opatřit potravu, a pak teprve může pomýšlet na opatřování něčeho jiného. A rozvoj bohatství a civilizace je obvykle přímo úměrný snižování množství práce a výrobních nákladů nutných k výrobě potravin. Všeobecná ne-

úroda už sama o sobě vede k všeobecnému zúžení trhů doma i v zahraničí. A nynější úroda v jižních částech Evropy, v Itálii, ve Francii, v Belgii a porýnském Prusku je přinejmenším stejně špatná jako v letech 1846 a 1847. Nijak slibná není ani na severozápadě a severovýchodě. Pokud jde o Anglii, „Mark-Lane Express“[281], tento „Moniteur“ londýnské plodinové burzy, minulý týden prohlásil:

„Není pochyby o tom, že letošní sklizeň pšenice ve Spojeném království bude nejnižší za několik posledních let. Průměrné výnosy budou podstatně nižší téměř ve všech oblastech království a kromě toho je třeba mít na paměti, že pro nepříznivé počasí v době setí byla oseta přinejmenším o čtvrtinu menší plocha než obvykle.“

Iluze, že tomu všemu — ochromení obchodu, průmyslové nadvýrobě a špatné úrodě — odpomůže *svobodný obchod*, situaci nijak neulehčí. Právě naopak:

„Farmářům stále nejde do hlavy,“ poznamenává týž „Mark-Lane Express“, „že za svobodného obchodu může být nedostatek obilí. Proto je málokterý z nich ochoten přechovávat větší zásoby. Dožene-li nás později nutnost k tomu, abychom dováželi hodně obilí, budeme za ně pravděpodobně muset velmi *draho* platit.“

Včerejší „Mark-Lane Express“ dodává:

„V zahraničí je prozatím ještě tolik obilí na poli, že na obchod bude mít značný vliv to, jaké bude počasí v několika příštích týdnech. Posledními dešti už jakost nesklizeného obilí značně utrpěla, a kdyby deštivé počasí trvalo ještě nějakou dobu, mohlo by to způsobit značné škody... Jsou obavy, že konečný výsledek žní bude méně uspokojivý, než se zdálo před týdnem či před čtrnácti dny... Informace, které jsme získali v posledních několika dnech o *bramborách*, jsou méně příznivé než dřívější... Přestože se v minulém týdnu dovezlo ze zahraničí obrovské množství obilí (88 833 kvarterů), mělo to jen nepatrný vliv na ceny; pokles od nejvyššího bodu nepřekročil 1 až 2 šilinky u kvarteru... Žně v Pobaltí budou pravděpodobně celkově neuspokojivé... Podle posledních údajů se prodávala pšenice v Gdaňsku za 60 šilinků vyplaceně na palubu, v Královci za 56 šilinků 9 pencí, ve Štětíně za 54 šilinků a v Rostocku za 58 šilinků.“

Následky drahoty začínají už — podobně jako v roce 1847 — zatemňovat politický obzor. V Neapoli už městské úřady nemají prostředky, aby zaměstnaly dělníky na veřejných pracích, a ve státní pokladně už není na platy státních úředníků. V papežském státě, v Tolentinu, Terni, Ravenně a Trasteveru vypukla řada hladových vzpour, které nijak nezmírnilo ani nedávné zatýkání,

vpád Rakušanů a vyhrožování tělesnými tresty. V Lombardii se hraběti Strassoldovi nepodaří odvrátit politické následky drahoty a průmyslové stagnace novou šestiapůlkrejcarovou daní z jednoho zlatého, kterou bude 20. září a 10. října letošního roku muset zaplatit každý, kdo platí přímé daně včetně daně z příjmu a daně ze mzdy. O bídné situaci Rakouska svědčí jeho otálení s novou půjčkou, která byla jako obvykle vypsána s ujištěním, že stát potřebuje peníze jen k tomu, aby mohl snížit stav armády. Francouzskou vládu zachvátil panický strach; to je vidět ze zfalšovaných zpráv o sklizni, z uměle stanovených cen chleba v Paříži a z obrovských nákupů obilí na všech trzích. Venkov je rozhořčen, protože Bonaparte krmí Paříž na jeho účet. Buržoazie je rozhořčena, protože zasahuje do jejích obchodů jménem proletářů. Proletáři jsou rozhořčeni, protože dává vojákům bílý chléb místo černého ve chvíli, kdy rolníkům i dělníkům hrozí nebezpečí, že zůstanou vůbec bez chleba. Konečně vojáci jsou rozhořčeni, protože Francie zaujímá ve východní otázce ponižující protinárodní stanovisko. V Belgii vypuklo několik hladových bouří na protest proti přepychovým hostinám, které Koburkové uspořádali na počest rakouské velkovévodkyně. V Prusku byla vláda vyděšena tak, že dala naoko zatknout několik obchodníků s obilím; ostatní byli předvoláni k policejnímu presidentovi, který je „požádal“, aby prodávali za „poctivé“ ceny.

V závěru bych chtěl znovu vyjádřit názor, že krizi nevyvolá ani řečnění demagogů, ani tlachání diplomatů; nepochybnou předzvěstí evropské revoluce jsou blížící se hospodářské pohromy a sociální otřesy. Od roku 1849 byla obchodní a průmyslová prosperita pohovkou, na níž kontrarevoluce bezpečně podřimovala.

Napsal K. Marx 13. září 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 3886 z 30. září 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

* ZÁPADNÍ MOCNOSTI A TURECKO. — BLÍŽÍCÍ SE HOSPODÁŘSKÁ KRIZE. — STAVBA ŽELEZNIC V INDII

Londýn, v úterý 20. září 1853

V článku z 19. července jsem napsal:

„Západní mocnosti *nejprve* povzbuzují sultána, aby se postavil carovi na odpor, protože se bojí ruských výbojů, a *nakonec sultána donutí k povolnosti*, protože se bojí všeobecné války, z níž by vzešla všeobecná revoluce."*

V této chvíli se chystají použít síly spojeného loďstva *ve prospěch Ruska proti Turecku*. Jestliže anglo-francouzská eskadra vůbec vepluje do Dardanel, nebude to proto, aby bombardovala Sevastopol, nýbrž proto, aby donutila k povolnosti muslimy, kteří by mohli sultánovi zabránit v *bezpodmínečném* přijetí vídeňské nóty.

„13. září," píše D. Urquhart, „se čtyři ministři zahraničních věcí** potichu sešli na Downing Street a rozhodli se zaslat do Cařihradu příslušné pokyny, aby donutili Portu ustoupit od změn, které předtím schválila evropská konference. Tím se však nespokojili a pro případ, že by sultán nebyl s to čelit rozhořčení vlastního lidu, zaslali příkazy eskadře, aby vplula do Bosporu a podporovala sultána proti jeho poddaným. A ani tím se nespokojili a poslali ještě příkazy Ömeru pašovi, jimiž mu zakazovali přesunovat vojsko z jedné provincie do druhé v državách jeho panovníka. Protože počítali s tím, že jejich pokyny vyvolají

* Viz tento svazek, str. 239. *(Pozn. red.)*

** — tj. tehdejší anglický ministr zahraničních věcí Clarendon a jeho předchůdci Aberdeen, Palmerston a Russell. *(Pozn. red.)*

vzpouru, připravili si prostředek k jejímu potlačení; tímto prostředkem byla spojenecká eskadra."[282]

Anglická veřejnost se tuto novinku dověděla z nedělního čísla listu „Journal des Débats". Tento list oznámil, že pan Reeve odjel z Londýna 13. t. m. se zprávami pro lorda Stratforda de Redcliffe, 14. září ráno dorazil do Paříže a večer téhož dne odtamtud odjel, když seznámil francouzskou vládu s obsahem svých instrukcí, nařizujících anglickému vyslanci, aby požadoval na Portě úplné schválení vídeňských návrhů a odvolání změn z 19. srpna. Měl Portě pohrozit, že čtyři velmoci jí odmítnou podporu, jestliže pro její neústupnost vypukne válka, a nabídnout jí pomoc francouzského a anglického loďstva k potlačení povstání, jež by mohlo v Cařihradě vypuknout, kdyby se Porta podřídila vídeňské nótě, a proti Ömeru pašovi, kdyby se odvážil neuposlechnout rozkazů Porty. Ještě než došel nedělní „Journal des Débats", dověděli jsme se, že vídeňská konference, když dostala imperátorovu odmítavou odpověď, zaslala sultánovi výzvu, aby svá slova odvolal, aby podepsal nótu, kterou dříve odmítl podepsat, a aby se spokojil ujištěním, že konference schválí výklad nóty, který bude pro sultána příznivý. „Times" se vyhýbají jakékoli zmínce o kompromitujících odhaleních listu „Journal des Débats". Stejně si počíná „Morning Chronicle", „Morning Post" a celý vládní londýnský tisk. Přitom „Morning Post" odsuzuje fanatismus cařihradské lůzy, „Morning Chronicle" se snaží vzrušit své netečné čtenáře romantickým popisem krutých a neukázněných asijských hord, které zaplavují evropské Turecko a jimiž narůstá armáda Ömera paši; udatný „Globe" uveřejňuje každý den pečlivě volené výňatky z tisku manchesterské školy, čachrujícího s mírem, a v patřičné chvíli budou ctihodné třídy anglické společnosti připraveny „*vyhladit pohanství*" a provolávat s knížetem Gorčakovem: „Ať žije car! Ať žije *bůh pravoslavných!*"

Dnešní „Times" učinily objev, že „*turecká otázka se stala čistě slovní otázkou*"; z tohoto předpokladu se má vyvodit závěr, že sultán, který chce dát v sázku světový mír pro pouhá slova, musí být násilně přiveden k rozumu střízlivějšími Palmerstony a Aberdeeny. „Times" nás poučují, že car předložil sultánovi nespravedlivé požadavky a sultán je odmítl; nato car uchvátil podunajská

knížectví, Anglie a Francie vyslaly své loďstvo do Bešické zátoky a zástupci těchto mocností se setkali ve Vídni se zástupci Rakouska a Pruska.

Proč se setkali ve Vídni? *V zájmu Turecka*, tvrdí „Times".

„Nejenže si *nikdo nepřál nutit k něčemu osmanskou vládu*, ale nebyl ani žádný *důvod k takovému počínání*."

Jestliže si tedy nyní čtyři mocnosti přejí *nutit* k něčemu osmanskou vládu, je to prostě proto, že „nyní je" *důvod* „k takovému počínání". Nedalo by se tedy předpokládat, že jediným a hlavním účelem vídeňské konference a Palmerstonova a Aberdeenova zásahu bylo získat takový důvod? Nepředstírali snad, že se stavějí proti Rusku, jen proto, aby měli záminku donutit Turecko, aby se Rusku podrobilo?

„Požadavky Ruska," pokračují „Times", „považovaly ostatní velmoci za neoprávněné, za neslučitelné se sultánovými svrchovanými právy", a proto velmoci vypracovaly nótu, kterou měl sultán předložit carovi a v níž byly schváleny všechny carovy požadavky a ještě něco navíc.

„Formulace tohoto dokumentu," píší „Times", „*mohly být chybně vykládány*, ale dva body byly křišťálově jasné — za prvé, že čtyři mocnosti chtějí zachovat územní a administrativní práva Porty, a za druhé, že v případě sporu *by byly vázány tímto svým záměrem*."

Proč by sultán nemohl podepsat nótu oklešťující jeho svrchovaná práva a postupující protektorát nad dvanácti milióny jeho poddaných ruskému samovládci, může-li být přesvědčen, že bude podporován dobrými „*záměry*" čtyř mocností a tím, že se tyto mocnosti budou v případě sporu považovat za *vázány* těmito skrytými „dobrými *záměry*"? Jak už se měl sultán příležitost přesvědčit, necítí se čtyři mocnosti vázány ani mezinárodním právem, ani výslovnými podmínkami smluv hájit jej v případě sporu s Ruskem; proč by neměl důvěřovat jejich chrabrosti v případě sporu, který by vyplynul z nóty, jíž se Rusku poskytují zjevná práva, kdežto Turecku „skryté záměry"?

„Vezměme krajní případ," píší „Times", „a předpokládejme, že po pur et simple* přijetí původní vídeňské nóty by car využil těch možností, které mu prý nóta poskytuje."

* — bezvýhradném. *(Pozn. red.)*

Co pak?

„*Sultán by protestoval* a spor by vznikl z uplatňování dohody z roku 1853."

Jako kdyby byly nevznikaly žádné spory z uplatňování dohod z roku 1840 a 1841, z uplatňování balta-limanské smlouvy[283] a z onoho porušování mezinárodního práva, které sám lord Clarendon nazval „aktem pirátství"!

„Dvojsmyslnost," píší „Times", „by byla ruského imperátora jen zmátla."

Právě tak jako jej „zmátla" smlouva z roku 1841, když zabránil spojenému loďstvu, aby vplulo do Dardanel, a sám zatím zabral podunajská knížectví.

Sultán je však tvrdohlavý. Odmítl souhlasit s nótou, která vyjadřovala dobré záměry vůči Turecku jen tím, že je vydávala Rusku. Navrhl v této nótě jisté změny a „čtyři mocnosti", píší „Times", „dokázaly svým souhlasem s tureckými změnami, že je považují za slučitelné se svými vlastními návrhy". Protože však ruský imperátor je opačného názoru a podle mínění „Times" je naprosto nepochybné, že carův „postoj v tomto sporu nelze *nijak ospravedlnit*", dospívají „Times" k závěru, že nechce-li Rusko přistoupit na rozumné podmínky Turecka, musí Turecko přistoupit na nerozumné podmínky Ruska, a že

„stát, který je stále tak nemohoucí, že potřebuje ochranu Evropy při každém ohrožení agresí zvenčí nebo vzpourou zevnitř, *musí zaplatit za svou slabost alespoň tím, že bude dostávat podporu nezbytnou pro svou existenci za podmínek nejméně obtížných pro ty, kdo mu tuto podporu poskytnou*".

Čtyři mocnosti se musí samozřejmě spojit s Ruskem proti Turecku, protože Turecko zjevně potřebuje jejich pomoc, aby mohlo čelit Rusku. — Turecko musí „zaplatit za svou slabost", protože se dovolávalo čtyř velmocí, jichž se podle smluv dovolávat má.

„Buď — anebo: buď bude s veškerou tvrdostí použito zákonů platných v Anglii proti čtyřem zrádcům" (Aberdeenovi, Clarendonovi, Palmerstonovi a Russellovi), „nebo ruský car ovládne svět."

Takové fráze jako tato, kterou vyslovil v „Morning Advertiser" D. Urquhart, nejsou k ničemu. Kdo by měl soudit čtyři zrádce? Parlament. Kdo tvoří tento parlament? Zástupci burziánů, průmyslových magnátů a aristokratů. A jakou zahraniční politiku tito zástupci zastupují? Politiku paix partout et toujours*. A kdo usku-

* — míru za každou cenu. *(Pozn. red.)*

tečňuje jejich zásady zahraniční politiky? Tíž čtyři muži, které by měli odsoudit jako zrádce podle prostomyslného „Morning Advertiser". Jedno musí být přinejmenším zřejmé: že totiž Evropu vydávají napospas Rusku burziáni a buržoazie čachrující s mírem, kterou ve vládě zastupuje oligarchie, a že chceme-li čelit carovým výbojům, musíme především svrhnout neslavnou vládu těchto podlých, licoměrných a bezectných ctitelů veau d'or*.

Jakmile došla vídeňská nóta do Cařihradu, povolala Porta do zbraně 80 000 mužů redifu[284]. Podle telegrafické zprávy z Cařihradu z 5. září se turecká vláda po poradě svolané do velkovezírova** domu rozhodla trvat na své poslední nótě, i když je to spojeno s nebezpečím války. Nadšení muslimského obyvatelstva dosáhlo vrcholu. Sultán byl při přehlídce egyptských jednotek uvítán ohlušujícími ovacemi a po přehlídce jej dav zvedl s koně a triumfálně jej nesl cařihradskými ulicemi. Hospodarům Moldavska a Valašska sultán znovu poslal příkaz, aby udržovali v knížectvích klid a pořádek. Když byli ruští poddaní sídlící v Cařihradě usvědčeni z intrik proti turecké vládě, tlumočil Rešid paša ruskému konzulovi v této věci výstrahu. Jeden cařihradský list píše, že židovská obec v Cařihradě nabídla sultánovi milión piastrů jako příspěvek na výdaje spojené s vojenskými přípravami říše. Smyrenští židé prý učinili podobné rozhodnutí. Z dopisu otištěného ve vídeňské „Presse" se dovídáme, že v Galaci bylo uvězněno několik bojarů, protože si tajně dopisovali s Ömerem pašou a informovali jej o všech podrobnostech týkajících se stavu ruské armády v podunajských knížectvích. Byl nalezen dopis Ömera paši, v němž tyto bojary nabádal, aby získali pro boj proti Rusku co nejvíc cizinců.

Kníže Menšikov přijel 13. t. m. v doprovodu svého tajemníka do Vídně a přivezl nový manifest imperátora Mikuláše, adresovaný evropským mocnostem a vysvětlující jeho důvody, proč odmítl změny navržené Tureckem. Imperátor sám přijede 21. t. m. do Olomouce; bude ho doprovázet hrabě Nesselrode a baron Meyendorf. Pruský král, kterého imperátor pozval na olomouckou konferenci prostřednictvím barona Livena, odmítl přijet s odůvodně-

* — zlatého telete. *(Pozn. red.)*
** — tj. Mustafy paši. *(Pozn. red.)*

ním, že za nynějších okolností by takovýto jeho krok způsobil příliš mnoho éclat*. Ruský armádní sbor v síle 30 000 mužů je nyní umístěn v Craiově u bulharských hranic. Dosud bylo v ruské říši pouze osm armádních intendančních správ. Právě nyní byla zřízena řádná devátá intendanční správa v Bukurešti — neklamný příznak, že Rusové nezamýšlejí podunajská knížectví vyklidit.

15. září zvýšila Anglická banka diskontní sazbu na 4 ½ %. Z finanční rubriky dnešních „Times" se dovídáme, že „toto opatření je přijímáno s všeobecným uspokojením". V téže rubrice se však tvrdí, že

„kolem druhé hodiny se na peněžní burze fakticky téměř vůbec neobchodovalo, a když bylo krátce nato oznámeno zvýšení diskontní sazby na $4^1/_2$ %, klesly kursy cenných papírů na 95% při hotovém placení a na $95^1/_8$ až $95^1/_4$ u papírů splatných 13. října. Všeobecně se soudilo, že kdyby byla diskontní sazba stoupla na 5 % místo na $4^1/_2$%, bylo by to možná mělo na trh méně nepříznivý vliv, protože veřejnost by byla usoudila, že k dalším podobným akcím už pravděpodobně nedojde... Na trhu železničních akcií nastal po skončení schůze vedení banky prudký pokles a kursy všech ostatních akcií byly až do večera krajně nestálé."

Autor článku uveřejněného v „Times" blahopřeje ředitelství banky, že se ve své politice řídilo Peelovým zákonem.

„Úměrně tomu, jak odlivem zlata klesalo množství oběživa, žádalo ředitelství vyšší cenu při realizaci zbytku, a tak zajistilo ono *svobodné provádění* zákona sira Roberta Peela o chartě Anglické banky, čímž lze jedině dokázat správnost tohoto zákona; v roce 1847 tomu zabránilo neuvážené jednání ředitelství."

V jednom z předchozích článků jsem ukázal, že neuváženost ředitelství v roce 1847 spočívala právě v tom, že se příliš drželo Peelova zákona, jehož „svobodné provádění" musela vláda zarazit, aby zachránila bankovní oddělení od nutnosti zastavit platby.** V listu „Globe" čteme:

„Je krajně nepravděpodobné, že okolnosti, které vyvolaly dnešní naši prosperitu, budou působit stejně silně i nadále. Nepříznivé následky se už projevily v Manchesteru, kde několik největších firem muselo omezit objem výroby... Všechna oddělení peněžní burzy jsou nadále ve stavu silné deprese. Na trhu železničních akcií vládne úplná panika... Odliv zlata na kontinent pokračuje a do dvou dnů odveze parník téměř půl miliónu ve zlatě do Petrohradu... Jednou z příčin, které ji (banku) nutí, aby šetrně hospodařila se svými zásobami

* — rozruchu. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 330—331. *(Pozn. red.)*

kovových peněz, je pravděpodobně přání pomoci kancléři pokladu sedmi nebo osmi milióny, které bude potřebovat, aby se vyrovnal s držiteli akcií Společnosti jižních moří a s jinými nespokojenci."

„Morning Post" z 13. t. m. oznamuje z Manchesteru:

„Obchod s látkami a s přízí vázne a ceny všech druhů zboží se stěží udržují na dosavadní úrovni. Nedostatek poptávky téměř na všech zahraničních trzích a očekávaná finanční tíseň doma — to jsou hlavní příčiny nynějšího stavu, který je krajně nenormální vzhledem k všeobecně rozšiřovaným zprávám o prosperitě."

Týž list z 15. t. m. uzavírá úvodník o narůstání prvků blížící se krize takto:

„Upozorňujeme obchodní kruhy, že jsme teď v období, kdy je zapotřebí opatrnosti a neustálé rozvážnosti při zakládání a vedení podniků. Naše finanční situace je kromě toho podle našeho názoru plna nebezpečí, dokonce vážnějších a obtížněji odstranitelných než naše situace obchodní."

Z uvedených tvrzení listů „Globe" a „Morning Post" vyplývá, že jednak klesá poptávka, jednak je nadměrná nabídka. Továrníci se budou snažit krýt svůj ústup vyvoláváním dalších konfliktů se svými dělníky. Zpravodaj průmyslové a obchodní rubriky píše ve včerejším čísle „Morning Chronicle" z Manchesteru:

„Továrníci ztrácejí všechen zájem o dohody, neboť jsou přesvědčeni, že *ve většině továren*, ne-li *ve všech*, bude nutné *zastavit* práci, dříve než se bude moci vyřešit otázka mezd. V posledních několika dnech byly v továrních obvodech o této otázce uspořádány na různých místech porady zaměstnavatelů. Je zřejmé, že přemrštěné požadavky dělníků i jejich nehorázné pokusy o diktát nutí majitele továren, aby se sdružili k sebeobraně."

Ve finanční rubrice „Times" čteme:

„Zaměstnavatelé vytvářejí ve všech obvodech sdružení k sebeobraně. V Ashtonu, Stalybridge, Hydu a Glossopu podepsalo v posledních několika dnech asi 100 firem zakládací listinu takového sdružení. V Prestonu se zaměstnavatelé slavnostně zavázali, že budou požadavkům dělníků čelit uzavřením továren po tři měsíce."

Podle telegrafické zprávy z Marseille stoupla znovu cena pšenice o 2 franky 25 centimů z hektolitru. Zvýšení úroků ze státních pokladničních poukázek, oznámené v „Moniteuru", vyvolalo na burze velmi nepříznivý dojem; toto opatření se všeobecně považuje za příznak, že vláda potřebuje peníze. Mluví se o tom, že vláda bude nucena uzavřít půjčku. Ministr financí* rozeslal velkému počtu majitelů pozemků oběžník, v němž je žádá, aby zaplatili daně šest

* — tj. Bineau. *(Pozn. red.)*

měsíců předem na důkaz vděčnosti za to, že jim nynější vláda poskytla značné výhody a že jim dopomohla k zvýšení hodnoty jejich pozemků. „To," poznamenává „Observer", „je začátek konce."

V jednom z dřívějších článků jsem se zabýval životní důležitostí železnic pro Indii.* Myslím, že bych nyní mohl uvést podle posledních zpráv, jak chystaná železniční síť pokročila a jaké má vyhlídky. První indickou železnicí byla trať mezi Bombají a Thánou, která je už nyní v provozu. Další trať bude nyní vybudována z Kalkaty do Rádžmahalu na řece Ganze v délce 180 mil a odtud bude pokračovat po pravém břehu řeky k Patně, Banárasu a Alláhábádu. Z Alláhábádu povede přes Doáb do Ágry a odtud do Dillí, takže bude dlouhá celkem 1100 mil. Uvažuje se o zřízení parních železničních převozů přes Són a Jamunu, aby se kalkatská trať nakonec prodloužila z Dillí do Láhauru. V Madrásu se má ihned zahájit stavba železnice, která povede 70 mil přímo na západ a tam se rozdělí na dvě trati, z nichž jedna povede kolem Ghát a skončí v Kalikatu a druhá povede přes Ballári a Púnu do Bombaje. Poslední částí této železniční sítě bude trať Bombaj — Baróda — střední Indie, jejíž předběžné vyměřování nyní probíhá se schválením ředitelské rady Východoindické společnosti. Tato trať povede z Bombaje přes Baródu do Ágry a tam se napojí na železniční magistrálu z Kalkaty do Dillí. Bombaj, hlavní město západní Indie a nejlepší přístav obstarávající pro celý Hindustán spojení s Evropou, bude tak spojena jednak s Kalkatou, jednak s Paňdžábem a severozápadními provinciemi. Původci tohoto plánu hodlají rovněž vést odbočky do velké bavlnářské oblasti ve vnitrozemí. Prozatím postupují přípravy na rozšíření elektrického telegrafu po celém indickém poloostrově.

Napsal K. Marx 20. září 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3889 ze 4. října 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 246—248. *(Pozn. red.)*

K. MARX

—*ZÁPADNÍ MOCNOSTI A TURECKO. — PŘÍZNAKY HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Londýn, v pátek 23. září 1853

List „Globe" v čísle z 20. září popírá věrohodnost tvrzení listu „Journal des Débats" o poslání pana Reeva a středeční „Times" přetiskují článek z „Globe" s titulkem „Gobemoucherie"* a obviňují francouzský tisk, že rozšiřuje kachny. Což ale úvodník v „Times", který jsem rozebral v posledním článku**, plně nepotvrzuje to, co píše „Journal des Débats"? Objevilo se snad nějaké dementi v pařížském „Moniteuru"? Neopakoval snad téhož dne, kdy „Globe" obvinil „Débats" ze lži, list „Assemblée nationale", že

„lord Redcliffe měl sultánovi sdělit, že neodvolá-li své změny v návrhu nóty, vpluje anglické loďstvo do Dardanel a francouzské loďstvo je bude rychle následovat"?

Což „Times" téhož dne, kdy přetiskly z „Globe" dementi francouzských tvrzení, neprohlásily výslovně, že

„Anglie a Francie se nemají co vměšovat mezi Rusko a Turecko, leda za

* — „Lehkověrnost". *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 341—343. *(Pozn. red.)*

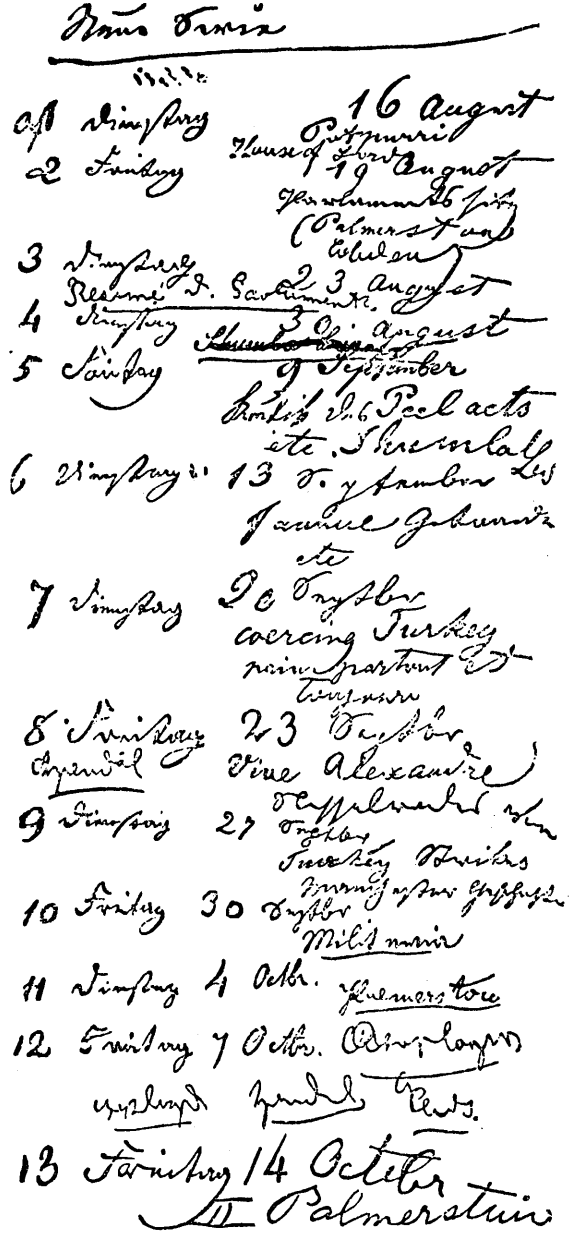

Stránka ze zápisníku Jenny Marxové se záznamy o zasílání Marxových a Engelsových článků do „New-York Daily Tribune" (některé záznamy jsou napsány Marxovou rukou)

podmínek navržených čtyřmi spojeneckými mocnostmi a přijatých Ruskem, ať už jsou tyto podmínky pro tureckou pýchu *přijatelné* nebo ne"?

Neoznámil nám snad list „Morning Post" ještě dříve, než došel do Londýna „Journal des Débats", že

„konference zástupců velmocí se sešla ihned, jakmile obdržela odpověď ruského imperátora na návrhy změn ve vídeňské nótě, a 4. t. m. vyslala do Cařihradu kurýra s *jistými informacemi* pro díván, o nichž se doufalo, že Portu *přimějí*, aby vídeňskou nótu přijala"?

A konečně v jednom z dnešních raníků čteme, že

„pan Reeve byl vyslán do Cařihradu a doručí tam několik zpráv lorda Clarendona lordu Stratfordovi de Redcliffe; je v nejtěsnějším spojení s ministerstvem zahraničních věcí, neboť působí jako spojovací článek mezi Downing Street a Printing House Square".

Pravda, od posledních odhalení francouzského tisku dostala východní otázka opět zcela novou tvářnost, a tak budou ostudná rozhodnutí anglické vlády přes všechny vládní výpočty a naděje dalším chodem událostí patrně zmařena.

Rakousko odmítlo společnou akci se svými předpokládanými spojenci; vídeňská konference byla — alespoň pro nejbližší dobu — přerušena. Rusko odhodilo masku, protože se domnívá, že ji už nebude potřebovat, a anglická vláda byla vypuzena ze svých posledních opevněných pozic.

„Lord Aberdeen doporučil," jak správně poznamenává „Liverpool Courier", „aby se sultán uchýlil ke zjevnému a nízkému podvodu; účastníci vídeňské konference se mají dohodnout na *tajné výhradě* vůči nótě a sultán si má nótu vyložit v *nepravém smyslu*, tj. přestože jsou ustanovení nóty jasná a přesná a ruský imperátor rozhodně odmítl přijmout změny navržené sultánem, mají být mocnosti připraveny jednat v budoucnu tak, *jako by tyto změny byly bývaly přijaty*."

Drouyn de Lhuys navrhl vídeňské konferenci, aby poslala Portě vysvětlující nótu sestavenou v tomto pokryteckém smyslu, ale hrabě Buol tento návrh odmítl a prohlásil, že „je pro Portu příliš přátelský, že už minula doba pro kolektivní akci a že každá mocnost může svobodně jednat podle vlastního uvážení". Anglická vláda tak ztratila možnost schovávat se za *společná* rozhodnutí *evropského* areopagu, této akciové společnosti, kterou si vyčaroval rakouský ministr a která se teď po jeho jediném slově zase rozplynula jako dým. Zprvu, dokud Rusové nepřekročili Prut, si Rakousko nepřálo vůbec žádnou konferenci. Teď, když Rusové postoupili k Dunaji,

Rakousko konferenci už nepotřebuje, alespoň ne za původních podmínek. Kromě toho hrabě Nesselrode uveřejnil dva oběžníky, po nichž už není možné hájit původní vídeňskou nótu skrytými „dobrými záměry", nebo ji vykládat jinak, než jak doslovně zní.

Změny navrhované Portou zredukovaly celou otázku na „pouhý spor o slovíčka", vykřikoval celý vládní tisk.

Naprosto ne, praví Nesselrode. Car si vykládá původní text stejně, jako si jej vyložil sultán. Původní nóta není a nikdy neměla být ničím jiným než druhým vydáním Menšikovovy nóty, a my na jejím textu trváme, trváme na celém původním textu a jen na něm. Vládní „Globe" je ovšem překvapen objevem, že jak car, tak sultán se domnívají, že původní nóta „předpokládá uznání těch požadavků, které Rusko předložilo, které Turecko odmítlo a které čtyři mocnosti nehodlaly (?) schválit", a že „Rusko trvá na *úplném* uznání nároků, které původně předložilo". A proč by netrvalo? Jestliže si troufalo tyto požadavky předložit před čtyřmi měsíci, proč by se jich mělo vzdát nyní, když vyhrálo první tažení?

Týž „Globe", který před několika dny prohlašoval změny navržené Tureckem za pouhé scholastické *slovní hříčky* a *zbytečné* finesy, je nyní nucen doznat, že „ruský výklad ukazuje, že byly *potřebné*".

První Nesselrodova depeše nebyla dosud uveřejněna, prohlašuje se v ní však, jak tvrdí „Morning Post", že „vídeňská nóta není nic víc a nic méně než rovnocenná obdoba nóty knížete Menšikova", a večerní „Globe" dodává, že podle toho

„imperátor se domnívá, že vídeňská nóta mu zajistí uznání jeho požadavků vůči Turecku a vlivu na tureckou vládu, což Porta s podporou čtyř mocností dosud odmítala a čemuž chtěla s pomocí jejich zprostředkování zabránit. Imperátor si tedy nikdy nepřestal vyhrazovat právo, aby jednal pouze a přímo s Tureckem, bez prostředníků, které uznával jen naoko."

Ruský imperátor mocnosti nikdy neuznával jako prostředníky ani naoko. Dovolil pouze třem z nich, aby se přivěsily na Rakousko, a Rakousku samému dovolil, aby k němu přišlo jako pokorný prosebník.

Druhá depeše, adresovaná baronu Meyendorfovi do Vídně, byla odeslána z Petrohradu 7. září a uveřejněna v berlínském listu

„Zeit" 18. září; Nesselrode má naprosto pravdu, tvrdí-li tu, že mu rakouský vyslanec odevzdal původní nótu jako „*ultimátum*" a že se Rusko uvolilo vyslovit s nótou souhlas s výslovnou podmínkou, že ji Porta přijme *bez jakékoliv změny*. „Chtěl by snad někdo přehlédnout toto svědectví imperátorovy loajality?" Je pravda, že se v podunajských knížectvích dopustil menšího „pirátství", že je přepadl, uchvátil, zdanil, ovládl, vyplenil, že si je přivlastnil, že je pohltil přes všechny Gorčakovovy proklamace; ale co na tom. Což naproti tomu „ihned po obdržení prvního návrhu nóty neoznámil telegraficky svůj souhlas a ani *nečekal, až se doví, zda bude schválena v Londýně a v Paříži*"? Mohl snad učinit víc než telegraficky oznámit, že nóta nadiktovaná ruským ministrem ve Vídni nebude odmítnuta ruským ministrem v Petrohradě? Mohl učinit pro Paříž a Londýn víc než to, že ani nečekal na jejich schválení? On ovšem učinil víc. Návrh, s nímž milostivě vyslovil telegraficky souhlas, byl v Paříži a v Londýně „*pozměněn*" a „on přece svůj souhlas neodvolal a nečinil sebemenší obtíže". Je pravda, že podle jeho vlastního vyjádření nóta ve své „konečné podobě" není „nic víc a nic méně než *rovnocenná* obdoba nóty knížete Menšikova", ale obdobná nóta zůstává vždy nótou „*odlišnou*" od nóty původní. A což si „nestanovil výhradu, že Menšikovova nóta bude přijata bez *jakýchkoli* změn"? Nebyl tedy oprávněn „už z tohoto důvodu odmítnout o této nové nótě uvažovat"? A on to neodmítl. „Což je možné dát najevo smířlivější postoj?" *Ultimátum* vídeňské konference se ho naprosto netýká; je to věc konference samé. „Je *na nich*, aby uvážili, jaké *průtahy* vzniknou", jestliže se sultán nepodvolí. Pokud jde o cara, ten nemá nic proti tomu, aby ještě několik měsíců zůstal v podunajských knížectvích, kde jsou jeho vojáci zdarma šaceni a živeni.

Oděsa není poškozena tím, že je zablokováno ústí Dunaje, a jestliže i okupace podunajských knížectví přispěje ke zvýšení cen pšenice na londýnské Mark Lane[285], pokutálejí se bezbožné imperiály* tím rychleji zpátky do svaté Rusi. Proto by Rakousko a ostatní mocnosti měly

„otevřeně a rozhodně oznámit Portě, že jí nadarmo otevřely jedinou

* — ruské zlaté mince v ceně 10 rublů. *(Pozn. čes. red.)*

cestu, která mohla vést k okamžitému obnovení jejích styků s námi, a že proto od nynějška nechtějí mít s *celou věcí nic společného*".

Učinily pro sultána dost tím, že otevřely carovi cestu k Dunaji a uzavřely spojenecké eskadře cestu do Černého moře. Nesselrodův „vznešený panovník" pak pranýřuje „*válkychtivé* úmysly, kterými se nyní zřejmě zabývá sultán a většina jeho ministrů". On by určitě viděl raději, kdyby sultán zůstával klidný, kdyby se proti dělovým člunům bránil mírovými návrhy a kozákům odpovídal zdvořilými komplimenty. „Vyčerpal už míru ústupků, kdežto Porta dosud neustoupila ani jednou. Dál už Jeho Veličenstvo jít nemůže." Jistěže ne, *dál už jít nemůže*, leda by překročil Dunaj. Nesselrode shrnuje všechny své argumenty do mistrného dilematu, z něhož nelze uniknout. Buď změny navrhované Portou nic neznamenají, nebo něco znamenají. Jestliže nic neznamenají, proč by na nich Porta musela trvat? Jestliže něco znamenají, „pak je snadno pochopitelné, že odmítáme na ně přistoupit".

„Evakuace podunajských knížectví," prohlásil lord Clarendon, „je sine qua non* *předpokladem* jakékoli dohody." Právě naopak, odpovídá Nesselrode. „Dohoda, to jest příjezd tureckého vyslance, který odevzdá rakouskou nótu beze *změn*, je sine qua non předpokladem evakuace knížectví."

Zkrátka a dobře, velkodušný car je ochoten skoncovat s vídeňskou konferenční fraškou, protože ji už nepotřebuje k dokončení svého prvního tažení; tím pevněji si však podrží podunajská knížectví, protože je nutně potřebuje k zahájení druhého tažení.

Jsou-li pravdivé dnešní telegrafické zprávy o obnovení konference, budou velmoci opakovat Mikulášovi písničku, kterou pařížský dav zpíval na uvítanou Alexandrovi:

Vive Alexandre,
Vive le roi des rois,
Sans rien prétendre
*Il nous donne des lois.***

* — nezbytným. *(Pozn. red.)*
** Alexandrovi sláva!
Ať žije mocný král!
On zákony nám dává,
a od nás nic nevzal. (Pozn. red.)

Východní komplikace se však vymykají z rukou už i samému carovi. Sultán byl donucen roznítit starý fanatismus a ponoukat k novému vpádu do Evropy surové válečnické asijské kmeny, které se nedají ukonejšit diplomatickými nótami ani konvenční lží; a tak dokonce i ve zpupné ruské nótě lze postřehnout jakési obavy z „válkychtivého ducha" ovládajícího Istanbul. Ve svém manifestu k muslimům sultán prohlašuje, že Rusům neučiní už žádný ústupek; tvrdí se také, že sultána navštívila deputace ulemů[286] a požadovala, aby se buď vzdal trůnu, nebo bez dalších okolků vyhlásil válku. Rozpory v dívánu se vyhrotily do krajnosti a mírumilovný vliv Rešida paši a Mustafy paši ustupuje vlivu seraskera[287] Mehmeda Aliho.

Zaslepenost takzvaného *radikálního* londýnského tisku je až neuvěřitelná. „Morning Advertiser", který před několika dny prohlásil, že má být „s veškerou *tvrdostí* použito zákonů platných v Anglii *proti čtyřem zrádcům*" (Aberdeenovi, Clarendonovi, Palmerstonovi a Russellovi), uzavírá jeden ze svých včerejších úvodníků těmito slovy:

„Lord Aberdeen musí proto uvolnit místo svému nástupci. Je zapotřebí říkat, kdo musí být tímto nástupcem? Jediného muže považuje naše země v této vážné chvíli za schopného převzít řízení státu. *Tímto mužem je lord Palmerston.*"

Nejsou-li redaktoři listu „Morning Advertiser" schopni sledovat události a fakta, měli by být alespoň s to sledovat články pana Urquharta, které vycházejí denně v jejich listě.

V úterý večer svolal starosta města Sheffieldu na žádost obyvatel veřejné shromáždění, „aby se posoudil nynější neurovnaný a neuspokojivý stav východní otázky a aby se rozhodlo, zda by nebylo vhodné předložit vládě v této věci petici". Podobné shromáždění se má konat ve Staffordu. Podniká se ještě mnoho jiných pokusů organizovat veřejné demonstrace proti Rusku a proti vládě „všech talentů". Dosud je však pozornost veřejnosti soustředěna hlavně na diskontní sazbu, ceny obilí, stávky, špatné obchodní vyhlídky a ještě víc na *choleru*, která řádí v Newcastlu a proti níž bojuje londýnský zdravotní úřad populárními brožurkami. Bylo vydáno vládní nařízení, podle něhož na příštích šest měsíců vstupují v celém království v platnost ustanovení *zákona o epidemických cho-*

robách; v Londýně a v ostatních velkých městech se narychlo provádějí přípravy proti hrozící epidemii. Kdybych sdílel názory pana Urquharta, řekl bych, že car vyslal choleru do Anglie s „*tajným posláním*", aby zničila poslední zbytky toho, čemu se říká anglosaský duch.

V průmyslových oblastech nastaly za poslední čtyři týdny úžasné změny. V červenci a začátkem srpna kynula skvělá prosperita, obzor byl jasný; lehounce ho kalil vzdálený mráček „východní otázky" a snad i poněkud větší mráček obav, že nedostatek pracovních sil nedovolí našim bavlnářským magnátům vyčerpat až do dna bohaté zdroje očekávaných výnosných obchodů. Východní konflikt se zdál urovnán; možná, že sklizeň nebude valná, ale je tu svobodný obchod, a ten udrží ceny na nízké úrovni; dodávky z Ameriky, od Černého a Baltského moře jsou přece spolehlivé. Poptávka po průmyslových výrobcích rostla každým dnem. Kalifornie a Austrálie sypaly své zlaté poklady do klína britského průmyslu. „Times" zapomněly na Malthuse a na všechny své dřívější nářky na přelidnění a začaly se vážně zabývat otázkou, zda v důsledku nedostatku pracovních sil a z toho plynoucího zvyšování mezd neporostou britským továrníkům stejně rychle výrobní náklady, což by zmařilo tento vzkvétající obchod, jestliže kontinent nepošle dělníky. Dělnické třídě se podle tvrzení zaměstnavatelů žilo *příliš dobře*. Tak dobře, že její požadavky překročily všechny meze a její „drzost" byla den ze dne nesnesitelnější. To však samo o sobě bylo dokladem obrovské neslýchané prosperity, kterou země prožívala; a co jiného vyvolalo tuto prosperitu než svobodný obchod? Ale nejcennější na tom všem byla jistota, že tento obrovský obchod spočívá na *zdravém* základě, že není výsledkem burzovní lichvy a bezuzdné spekulace. Tak se vyslovovali všichni továrníci a podle toho také jednali; vystavěli stovky továren, objednali parní stroje o tisících koňských sil, tisíce tkalcovských strojů, statisíce vřeten. Nikdy nebylo strojírenství výnosnějším podnikáním než v roce 1853. Podniky, jejichž celá vnitřní organizace se za velké stávky z roku 1851[288] téměř zhroutila, si znovu získaly své pozice a dokonce je zlepšily. Mohl bych jmenovat nejednu prvotřídní a proslulou strojírenskou firmu, jež by se nikdy nebyla vzpamatovala z rány, kterou jí zasadili strojírenští dělníci za zmíněné velké stávky, nebýt této nebývalé obchodní prosperity.

Ale teď je jasné slunce prosperity zastřeno temnými mraky. Není pochyby o tom, že k tomu do značné míry přispěl obrat, který nastal ve východním konfliktu; ale to má velmi malý vliv na obchod v zemi i na obchod s Amerikou a koloniemi. Zvýšení diskontní sazby není příčinou, nýbrž spíše příznakem toho, že „je něco shnilého ve státě dánském"*. Příčinami, které snižují a ještě budou snižovat poptávku po průmyslovém zboží na trzích, na nichž tyto příčiny působí — a mezi nimi je na prvním místě domácí trh, opora britského průmyslu — jsou zjevně neúroda a zvýšení cen potravin. Ale zvýšení cen potravin je v této chvíli ve většině anglických a skotských oblastí téměř nebo zcela vyrovnáno zvýšením mezd, takže se sotva dá mluvit o tom, že koupěschopnost spotřebitelů *už* značně klesla. Zvýšením mezd se zvýšily výrobní náklady v těch průmyslových odvětvích, v nichž převládá ruční práce. Ale v důsledku velké poptávky rostly ceny téměř všeho průmyslového zboží až do srpna značně rychleji než výrobní náklady. Všechny tyto příčiny přispěly k podlomení obchodní prosperity; ale všechny tyto příčiny nám nevysvětlí, proč všude v průmyslových obvodech zachvátil obchodní kruhy strach.

Pravda je, že se rozplývá čarovná síla freetraderských iluzí a že chrabrým průmyslovým dobrodruhům začíná svítat, že hospodářské otřesy, obchodní krize a periodická nadvýroba nejsou přece jen v zemi se svobodným obchodem tak nemožné, jak se domnívali. Pokud jde o nadvýrobu, ta byla, je a nutně bude, neboť „*zásoby zboží*" — tento strašák listu „Manchester Guardian" — existují, ba rostou. Poptávka po zboží vůčihledě klesá a nabídka se každým dnem zvyšuje. Z nově postavených průmyslových podniků se právě ty rozsahem i počtem dělníků největší teprve *nyní postupně uvádějí do provozu*. Nedostatek dělníků, stávky ve stavebním průmyslu a nemožnost uspokojit obrovský počet zakázek na strojní zařízení způsobily, že se vyřízení mnoha zakázek nepředvídaně zdrželo, takže příznaky průmyslové nadvýroby, které by se byly jinak objevily už

* Shakespeare, „Hamlet", 1. jednání, 4. scéna. *(Pozn. red.)*

dříve, se projevily až později. Tak továrna pana T. Salta u Bradfordu, největší továrna na světě, byla otevřena teprve tento týden a ještě nějaký čas potrvá, než se celá její výrobní kapacita projeví na trhu. Podobně mnoho nových větších průmyslových koncernů v Lancashiru bude moci začít pracovat teprve v zimě *a potrvá do jara a snad ještě déle, než se tento nový a obrovský vzestup výrobních sil plně projeví na trhu.* Podle posledních zpráv z Melbourne a Sydney dovozní obchod značně ochabl a mnoho lodních nákladů bude odsunuto na neurčito. Pokud jde o *bezuzdnou spekulaci* [*overspeculation*], o té ještě co nevidět uslyšíme, až se budou uzavírat účty. Spekulace se v poslední době rozšířila na takové množství nejrůznějšího zboží, že tentokrát není tak nápadná jako dřív, přestože bují všude.

Napsal K. Marx 23. září 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3892 ze 7. října 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PANIKA NA LONDÝNSKÉ BURZE. — STÁVKY[289]

Londýn, v úterý 27. září 1853

Zpráva o tom, že spojené loďstvo proplulo Dardanelami, spolu s pověstmi o změnách ve vládě a o obchodních potížích vyvolala v sobotu na peněžní burze skutečnou paniku:

„Popsat situaci anglických cenných papírů nebo vylíčit scény, které se odehrávaly na peněžní burze, by byl velmi obtížný úkol. Zřídka lze pozorovat takové rozčilení a je velmi dobře, že to není příliš často... Jistě nepřeháníme, tvrdíme-li, že se dnes *spekuluje na pokles* téměř ve stejném rozsahu jako za francouzské revoluce... Cenné papíry poklesly tento týden na $91^1/_2$ %; tak nízko nebyly od roku 1849... Železniční akcie neustále klesají."

To píše vládní „Observer". I ty nejsolidnější železniční akcie se prodávají o 68—80 šilinků levněji než minulý týden. Pokud jde o náhlou záplavu akcií na trhu, nic by na tom samo o sobě nebylo, protože sami spekulanti nakupující na lhůtu jsou s to kdykoli způsobit na burze poplach a zastrašit poctivé držitele akcií. Ale protože silné kolísání kursu cenných papírů, byť bylo jen spekulační povahy, je provázeno všeobecnými příznaky obchodní krize, bude mít nepochybně zhoubné následky. Buď jak buď, tato panika na peněžním trhu se neblaze odrazí na všech státních půjčkách, jež mají být vypsány, zejména na rakouských půjčkách. Kromě toho mají kapitalisté na paměti, že Rakousko platilo v roce 1811 ze svých dluhopisů dividendu 1 šilink $7^1/_4$ pence z libry št., že sice po roce 1849

utažením daňového šroubu v Uhrách a v Lombardii vyšroubovalo svůj příjem z 12 000 000 liber št. na 18 000 000, že však přesto jeho roční schodek přesahuje průměrně čtvrtinu jeho celkového příjmu; že se jeho státní dluh zvýšil od roku 1846 asi o 50 000 000 liber št. a že je před novým bankrotem uchránila pouze zištná shovívavost synů Izraele, kteří stále doufají, že se zbaví hromad rakouských papírů, které se jim nakupily v truhlicích.

„Obchod trochu překročil své přirozené meze a naše obchodní závazky zčásti přerostly naše prostředky," píše „Observer".

„Morning Post" prohlašuje:

„Je marné strkat hlavu do písku, neboť v hrozící krizi jsou sice jisté příznivé momenty, které v roce 1847 neexistovaly, ale každému, kdo pozorně sleduje denní události, musí být jasné, že se vytvořila, mírně řečeno, velmi svízelná situace."

Zlatá zásoba v Anglické bance znovu klesla o 338 954 liber št. a její rezerva bankovek, tj. potřebný eskontní fond — nepřesahuje sedm miliónů, tj. sumu, kterou kancléř pokladu potřebuje celou k vyplacení nespokojených držitelů akcií Společnosti jižních moří. Pokud jde o situaci na obilním trhu, dovídáme se z včerejšího „Mark-Lane Express":

„Když byla úroda normální, museli jsme po léta dovážet ze zahraničí milióny kvarterů pšenice ročně. Kolik potom budeme muset dovážet za nynější situace? Letos se dá úroda pšenice odhadnout nanejvýš na něco přes tři čtvrtiny průměrné sklizně a jiných plodin také nebude nadbytek. Brambory byly značně postiženy nákazou; proto se nemohly uskladňovat a byly rychle uvolňovány pro spotřebu, takže patrně bude velmi brzy nedostatek i této potraviny. Naše spotřeba je tak obrovská, že zásoby v sýpkách nejsou nijak velké, ačkoli bylo za osm měsíců, do 5. t. m., dovezeno 3 304 025 kvarterů obilí a 3 337 206 centů pšeničné mouky... Velmi neradi bychom zveličovali obtíže, které patrně čekají naši zemi, ale *bylo by bláhové popírat, že takové obtíže existují*... Zprávy o výnosech pšenice jsou *velmi neuspokojivé;* v mnoha případech, kde byla pšenice na zkoušku vymlácena, získalo se sotva poloviční množství zrní, než s jakým se počítalo."

V době, kdy se jasné nebe obchodní a průmyslové prosperity takto zatahuje chmurnými mraky, mají a budou mít pro situaci našeho průmyslu ještě dost dlouho velký význam *stávky;* jen charakter stávek se začíná měnit zároveň se změnami, které nyní nastávají v celkové situaci země.

V Bury žádají předláci další přídavek, 2 pence za 1000 přaden. Protože zaměstnavatelé jejich požadavek odmítli, předláci zastavili

práci a tkalci je budou následovat, jakmile spotřebují připravenou přízi. V Prestonu tkalci stále požadují desetiprocentní přídavek; podporují je i dělníci z okolních obvodů. Šest zaměstnavatelů tam už zavřelo továrny a ostatní je budou pravděpodobně následovat. Tak bylo vyhozeno z práce dva tisíce dělníků. V Blackburnu stále ještě stávkují strojníci ve slévárně pana Dickinsona. Navíječi jedné továrny ve Wiganu zahájili stávku a požadují příplatek 1 penny za 20 yardů a v jiné továrně odmítli předláci nastoupit do práce, dokud jim nebudou zvýšeny mzdy. Obě továrny byly zavřeny. V témž městě pokračuje havířská stávka, jíž se účastní asi 5000 horníků. Hrabě z Crawfordu i jiní majitelé velkodolů v okolí propustili ve středu večer všechny své lidi. Ve Scales' Orchard se pak konalo velké shromáždění havířů. V Manchesteru bylo zastaveno 5000 stavů a kromě toho pokračují menší stávky, jako stávka barvířů sametu, barvířů příze, kloboučnických dělníků atd. V Boltonu požadují předláci na svých shromážděních vyšší mzdy. V Trenthamu, Bridgewateru a jiných městech stávkují obuvníci, v Glasgowě povozníci, v Kilmarnocku zedníci, v Oldhamu hrozí stávka policie atd. V Birminghamu žádají hřebíkáři desetiprocentní přídavek, ve Wolverhamptonu truhláři příplatek 6 pencí denně, londýnští truhláři totéž atd. V hlavních průmyslových městech Lancashiru, Cheshiru, Derbyshiru a v jiných hrabstvích pořádají dělníci tábory lidu a usnášejí se na opatřeních na podporu svých trpících soudruhů; zaměstnavatelé jsou však odhodláni podniky na neurčito zavřít, aby donutili dělníky hladem k poslušnosti.

„Vidíme, že dělníci nežádají vcelku víc, než aby dostali přidáno 6 pencí denně," píší „Sunday Times". „Přihlédneme-li k dnešním cenám potravin, můžeme stěží tvrdit, že to je přemrštěný požadavek. Tvrdí se sice, že jedním z cílů těch, kdo nyní stávkují, je získat jakýsi *komunistický podíl* na skutečných nebo domnělých ziscích továrníků. Ale porovnáme-li *vzrůstající mzdové požadavky se zdražováním základních životních potřeb,* vidíme, že tato obvinění jsou naprosto neoprávněná."

Žádají-li dělníci víc, než stojí „základní životní potřeby", činí-li si nárok na „podíl" ze zisků vytvořených jejich prací, jsou obviňováni z *komunistických* tendencí. Co má cena potravin co dělat s „věčným a svrchovaným zákonem nabídky a poptávky"? V letech 1839, 1840, 1841 a 1842, kdy ceny potravin neustále stoupaly,

klesaly mzdy až na hladovou mez. „Mzdy nezávisí na ceně potravin," říkali tehdy tíž továrníci, „nýbrž na věčném zákonu nabídky a poptávky." „Sunday Times" k tomu píší:

„Požadavky dělníků mohou být uspokojeny, jestliže se budou předkládat *zdvořilou* formou."

Co má *zdvořilost* společného s „věčným zákonem nabídky a poptávky"? Slyšel už někdo, že by cena kávy v Mincing Lane[290] stoupala, kdyby se tento požadavek „předložil *zdvořilou* formou"? Obchod s lidským masem a krví se provádí stejnými metodami jako obchod s kterýmkoli jiným zbožím. Tak mu alespoň zajistěte stejné podmínky.

Hnutí za zvýšení mezd trvá už šest měsíců. Posuďme je podle měřítek, která uznávají sami zaměstnavatelé, podle „věčného zákona nabídky a poptávky"; či se snad máme domnívat, že věčné zákony politické ekonomie je třeba si vykládat jako věčné mírové smlouvy, které Rusko uzavřelo s Tureckem?

I kdyby byli dělníci před šesti měsíci ještě nedospěli k závěru, že se jejich pozice upevnily díky vzrůstající poptávce po jejich práci a nepřetržitému proudu vystěhovalců do nalezišť zlata a do Ameriky, museli už ze všeobecného pokřiku o prosperitě, který spustil buržoazní tisk, oslavující blahodárnost svobodného obchodu, usoudit, že se zvýšily zisky průmyslníků. Dělníci samozřejmě požadovali svůj podíl na tak hlasitě proklamované prosperitě, ale zaměstnavatelé jejich požadavky zatvrzele odmítali. Tu se dělníci začali sdružovat, hrozit stávkami, vymáhat své požadavky více či méně mírumilovně. Všude, kde dělníci stávkovali, začali zaměstnavatelé a jejich pomáhači z kazatelen, řečnických tribun a stránek listů rozhořčeně pranýřovat „nestoudnost a hloupost" „takovýchto *pokusů o diktát*". Ale co jiného dokazují stávky než to, že dělníci si raději prověřují po svém poměr nabídky a poptávky, než by spoléhali na zaujaté ujišťování svých zaměstnavatelů? Za určitých okolností nemá dělník k zjištění, zda je či není placen podle skutečné tržní hodnoty své práce[291], jiný prostředek než stávku nebo hrozbu stávkou. V roce 1852 bylo průměrné rozpětí mezi cenou surovin a cenou hotového zboží, například rozpětí mezi cenou surové bavlny a cenou příze, mezi cenou příze a cenou bavlněných tkanin větší než v roce 1853, a byl tudíž větší i zisk majitelů přádelen a tkalcoven. Ani cena příze, ani ceny tkanin nestoupaly donedávna tak rychle jako cena bavlny. Proč tedy nezvýšili továrníci mzdy hned v roce 1852? Tvrdí, že prý poměr nabídky a poptávky takovéto zvýšení mezd v roce 1852 neopravňoval. Je tomu tak opravdu? Pracovních sil nebyl před rokem takový nedostatek, jako je dnes. Ale rozdíl ani zdaleka neodpovídá náhlému a několikerému zvýšení mezd, k němuž byli od té doby továrníci donuceni podle zákona nabídky a poptávky, jehož smysl jim byl vysvětlen stávkami. Je pravda, že dnes pracuje víc továren než loni a že se od té doby mnoho kvalifikovaných dělníků vystěhovalo. Ale ještě nikdy se do našich „průmyslových úlů" nehrnulo tolik pracovních sil ze zemědělství a jiných oborů jako za posledních dvanáct měsíců.

„Pracovní síly" postřehly jako obvykle příliš pozdě, že hodnota jejich práce stoupla o 30 % už před mnoha měsíci; teprve pak, v létě, začaly stávkovat, nejprve za desetiprocentní zvýšení, pak za dalších 10 % atd., samozřejmě za tolik, kolik bude možné vymoci. To, že všechny tyto stávky byly vždy úspěšné, takže se rozšířily po celé zemi, je nejlepším důkazem jejich oprávněnosti. A to, že v témž průmyslovém odvětví následovaly rychle za sebou stávky týchž „pracovních sil" žádajících další přídavky, plně potvrdilo, že podle zákona nabídky a poptávky měli dělníci už dávno právo na zvýšení mezd a že se ho nedožadovali jen proto, že nevěděli, jaká je situace na trhu práce. Když se o tom konečně dověděli, tu se podnikatelé, kteří po celou dobu hlásali „věčný zákon nabídky a poptávky", uchýlili k doktríně „osvíceného despotismu" a osobovali si právo nakládat se svým vlastnictvím, jak uznají za vhodné, a rozhořčeně a *ultimativně* prohlašovali, že dělníci sami nevědí, co je jim na prospěch a co ke škodě.

Tím, že se změnily celkové hospodářské vyhlídky, změnily se nutně i vztahy mezi dělníky a jejich zaměstnavateli. Tato změna přišla náhle a právě v době, kdy propuklo mnoho stávek a mnoho dalších se připravovalo. Není pochyby, že stávky budou přes depresi pokračovat, že se jimi dělníci nadále budou dožadovat zvýšení mezd, neboť na argument továrníků, že nemohou mzdy zvýšit, dělníci odpovědí, že je dražší živobytí. Oba tyto argumenty mají

stejnou platnost. Jestliže však, jak předpokládám, deprese potrvá, postihne nejvíc dělníky; pak budou muset bojovat — bez naděje na úspěch — proti *snižování* mezd. Potom však přenesou svou činnost rychle *na politické pole*, a tu *pro ně bude nesmírně důležitá nová organizace, vybojovaná za stávek — odbory.*

Napsal K. Marx 27. září 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3900 ze 17. října 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

RUSOVÉ V TURECKU

Protože válka je nevyhnutelná a každý parník, který teď přijíždí z Evropy, může přivézt zprávy o pohybech armád a výsledcích bitev, je dnes víc než kdy dříve zapotřebí přesně si ujasnit postavení a poměr sil protivníků i různé okolnosti, které budou určovat průběh tažení. Proto považujeme za nutné podat stručný rozbor útočných a obranných možností obou stran i základních strategických hledisek, která budou pravděpodobně ovlivňovat zámysl velitelů jejich armád.

Ruská armáda, která obsadila podunajská knížectví, se zpočátku skládala ze dvou pěších sborů a z obvyklých jezdeckých a dělostřeleckých útvarů zálohy. Ruský pěší sbor se skládá ze tří pěších divizí, tj. ze šesti pěších brigád, z několika pluků lehkého jezdectva a z dělostřelecké brigády, a má celkem asi 55 000 mužů a asi 100 děl. Na každé dva pěší sbory připadá jeden „záložní jezdecký sbor" a jistý počet záložního dělostřelectva, k němuž patří i těžké obléhací dělostřelectvo. Původní okupační armáda měla tedy na papíře asi 125 000 mužů. Nyní se už začal přepravovat přes Prut třetí pěší sbor, a proto můžeme po všech příslušných odpočtech odhadovat počet ruských sil soustředěných na Dunaji na 140 000 až 150 000 bojovníků. Kolik z nich může být v danou chvíli nasazeno, to závisí na zdravotních poměrech v této oblasti, na větší či menší pohotovosti ruské intendanční správy a na jiných podobných okolnostech, které není možné na dálku správně odhadnout.

Podle všech informací, které máme k dispozici, má turecká

armáda, která stojí na Dunaji proti Rusům, nanejvýš 110 000 až 120 000 mužů. Před příchodem egyptských oddílů se všeobecně tvrdilo, že počet tureckých sil nepřesahuje 90 000 mužů. Pokud tedy můžeme soudit, mají Turci zřejmě menší počet vojáků. A pokud jde o skutečnou kvalitu a bojeschopnost obou armád, je třeba uznat, že i zde mají Rusové převahu. Je pravda, že turecké dělostřelectvo, vycvičené výtečnými francouzskými a pruskými důstojníky, má výbornou pověst, kdežto ruští dělostřelci jsou známi jako špatní střelci. Ale přes všechna nedávná zdokonalení se turecká pěchota ještě nemůže rovnat ruským granátníkům a turecké jezdectvo stále ještě nemá tolik ukázněnosti a bojové vytrvalosti, aby dokázalo jít do útoku podruhé a potřetí, když byl první útok odražen.

Generálové na obou stranách jsou poměrně noví lidé. Měli jsme už příležitost sdělit našim čtenářům, jaké jsou vojenské kvality ruského velitele knížete Gorčakova, a proč jej imperátor pověřil touto funkcí.[292] Je to poctivý člověk a horlivý stoupenec „zvláštního poslání" Ruska, ale ještě se uvidí, zda je s to řídit tažení takových rozměrů, jako je to, které právě začíná. Turecký generalissimus Ömer paša je lépe znám, a to, co o něm víme, je celkem příznivé. Jeho tažení proti Kurdistánu bylo přes obtížné podmínky úspěšné; tažení proti Černé Hoře bylo neobyčejně dobře připraveno a byl by v něm určitě téměř beze ztrát zvítězil, kdyby nebyla zasáhla diplomacie.[293] Hlavní předností Turků bude tedy asi lepší velení. Téměř ve všech ostatních směrech mají převahu Rusové.

Přestože válku vypověděli Turci, a také pravděpodobně daleko víc hoří touhou udeřit než Rusové, zdá se nasnadě, že pro ně jako pro slabší stranu budou výhodnější obranné, kdežto pro Rusy útočné akce. Přitom ovšem nepřihlížíme k vyhlídkám na úspěch vyplývajícím z hrubých chyb, kterých by se dopustil ten či onen generál. Kdyby Turci měli dost sil k ofenzívě, byla by jejich taktika jasná. Museli by Rusy zmást klamnými manévry na horním Dunaji, rychle soustředit své síly mezi Silistrou a Hiršovou, překročit dolní Dunaj a napadnout nepřítele tam, kde jsou jeho pozice nejslabší, to jest na úzkém pruhu země, který tvoří hranici mezi Valašskem a Moldavskem. Pak by museli vrazit klín mezi ruská vojska v obou

knížectvích, zatlačit soustředěným úderem ruský sbor v Moldavsku a rozdrtit druhý sbor, který by byl ve Valašsku izolován a odříznut od ostatních jednotek. Protože však Turci nemají v ofenzívních akcích naději na úspěch, mohli by na podobnou operaci pomýšlet jen tehdy, kdyby se ruský generál dopustil nehorázných chyb.

Jestliže se Rusové chopí příležitosti k útočným akcím, budou muset překonat dvě přirozené překážky, než proniknou do srdce turecké říše: nejprve Dunaj a pak Balkán. Násilný přechod velké řeky přes odpor nepřátelské armády je vojenská akce, která byla za revolučních a napoleonských válek podniknuta tak často, že dnes může říci každý poručík, jak se má provádět. Několik klamných pohybů, dobře vybavený pontonový park, několik baterií ke krytí mostů, správná opatření k zajištění ústupu a chrabrý předvoj, to je asi všechno, čeho je zapotřebí. Ale překročení vysokého horského hřebenu, zejména má-li tak málo průsmyků a sjízdných cest jako Balkán, je už obtížnější operace. A jestliže tento horský hřeben je rovnoběžný s řekou a je od ní vzdálen jen 40 nebo 60 mil jako Balkán od Dunaje, pak je všechno ještě složitější, protože sbor, který by byl poražen v horách, by mohl být při energickém pronásledování odříznut od svých mostů a zahnán do řeky dříve, než by mohly přijít posily; armáda takto poražená ve velké bitvě by byla nevyhnutelně ztracena. V tom, že Balkán je tak blízko Dunaje a že je s ním rovnoběžný, tkví přirozená vojenská síla Turecka. Balkánský hřeben od makedonsko-srbských hranic k Černému moři, tedy vlastní Balkán, „Veliki Balkan", má pět průsmyků, z nichž dvěma probíhají silnice, totiž to, čemu se v Turecku říká silnice. Je to průsmyk v Ichtimanských horách* na silnici z Bělehradu přes Sofii, Plovdiv a Drinopol do Cařihradu a průsmyk Dobral na silnici ze Silistry a Šumly. Ostatní tři průsmyky, z nichž dva leží mezi Ichtimanskými horami a Dobralem a třetí blíže k Černému moři, mohou být považovány za neschůdné pro velkou armádu a vojenské trény. Mohly by jimi projít menší jednotky, snad i lehké dělostřelectvo, ale jako operační a komunikační linie hlavních sil útočící armády se jich použít nedá.

* — tj. průsmyk Trajanova vrata. *(Pozn. čes. red.)*

V letech 1828 a 1829 postupovala ruská vojska po linii Silistra — průsmyk Dobral — Drinopol — Ajnadžik. To je totiž nejkratší a nejpřímější cesta od ruských hranic k tureckému hlavnímu městu a poskytuje kterékoli ruské armádě přicházející od severu a podporované loďstvem, jež plně ovládá Černé moře, nejpřirozenější možnost dosáhnout rychlého rozhodnutí vítězným pochodem na Cařihrad. Má-li projít touto cestou, musí ruská armáda po překročení Dunaje dobýt silné pozice chráněné z boků dvěma pevnostmi — Šumlou a Varnou —, blokovat nebo dobýt obě tyto pevnosti a pak překročit Balkán. V roce 1828 riskovali Turci v tomto postavení své hlavní síly. Byli poraženi u Kulevči. Varna a Šumla byly dobyty, obrana Balkánu byla slabá, a tak Rusové došli k Drinopolu sice velmi oslabeni, ale nenarazili na žádný odpor, protože turecká armáda byla v úplném rozkladu a pro obranu Cařihradu neměla k dispozici ani jedinou brigádu. Turci se tehdy dopustili velké chyby. Horský hřeben, jak ví každý důstojník, se nesmí bránit z obranného postavení před ním, ani tak, že se armáda v obraně rozdělí a blokuje všechny průsmyky; naopak, je nutné zaujmout hlavní postavení za hřebenem, pozorovat všechny průsmyky, a teprve když se záměry nepřítele jasně projeví, zaútočit soustředěnými silami na čela nepřátelských pochodových proudů, když vycházejí ze strží protínajících horský hřeben. Silná postavení, přehrazující ruskou operační linii mezi Varnou a Šumlou, zlákala Turky k tomu, že se postavili na rozhodný odpor právě zde, ačkoli měli soustředěnějšími silami čelit nepříteli, který by už byl nutně oslaben nemocemi a vyčleňováním jednotek, na drinopolské planině.

Vidíme tedy, že při obraně linie Silistra—Drinopol je třeba čelit překročení Dunaje, ale neriskovat přitom rozhodující akce. Další odpor by se měl klást *za* Šumlou a Varnou, a ne *mezi* nimi, a rozhodující akce by se neměla riskovat, pokud by naděje na vítězství nebyly *velmi značné*. Dalším krokem by byl ústup přes Balkán, přičemž by pro obranu průsmyků byly ponechány oddíly schopné klást právě tolik odporu, aby ještě nedošlo k rozhodné srážce. Rusové se zatím oslabí blokováním pevností, a budou-li pokračovat ve své dřívější praxi, budou je znovu dobývat ztečí

a utrpí přitom velké ztráty. Pro ruskou armádu je totiž příznačná ta podivná skutečnost, že až dosud *nikdy nebyla schopna provést* bez podpory *pravidelné obléhání*. Nedostatek schopných ženistů a dělostřelců, nemožnost zřídit v barbarské zemi velká vojenská skladiště a připravit materiál pro obléhání, nebo i jen přepravovat materiál, který je k dispozici, přes obrovské rozlohy, to všechno vždy nutilo Rusy brát všechna opevněná místa ztečí po krátkém, prudkém, ale většinou málo účinném dělostřeleckém postřelování. Tak dobyl Suvorov Izmail a Očakov[294], tak útočili Rusové v letech 1828 a 1829 na turecké pevnosti v Evropě a v Asii a právě tak v roce 1831 dobyli Varšavu. V každém případě dojde ruská armáda k balkánským průsmykům už oslabena, zatímco Turci budou mít čas soustředit ze všech stran své oddíly. Nebudou-li útočníci odraženi úderem celé turecké armády při pokusech o přechod přes Balkán, pak bude možné vybojovat rozhodující bitvu pod hradbami Drinopolu, a budou-li Turci poraženi i zde, bude to alespoň po vyčerpání všech možností, které měli.

Avšak vítězství Rusů u Drinopolu nemůže být za nynějších okolností rozhodující. Britské a francouzské loďstvo je u Cařihradu a proti takové síle nemůže žádný ruský generál dát rozkaz k pochodu na hlavní město. Rusové by byli zastaveni u Drinopolu a nemohli by spoléhat na podporu svého loďstva, které by samo bylo ohroženo; brzy by tisíce jejich vojáků padly za oběť nemocem a nezbylo by jim než ustoupit za Balkán. Byli by tedy i v případě vítězství poraženi, pokud jde o hlavní válečný cíl. Existuje však ještě jedna operační linie, která by možná byla pro ně výhodnější. Tato linie vede po cestě z Vidinu a Nikopolu přes Sofii do Drinopolu. Pokud by tu nebyly politické důvody, žádného rozumného ruského generála by nikdy nenapadlo postupovat po této cestě. Dokud se však Rusko může spoléhat na Rakousko, dokud postup ruské armády k srbským hranicím může spolu s ruskými intrikami podnítit povstalecká hnutí v Srbsku, v Černé Hoře i mezi pravoslavnými Slovany v Bosně, Makedonii a Bulharsku, kteří tu tvoří většinu obyvatelstva, dokud je vyloučeno dobytí Cařihradu, které by korunovalo celé čistě vojenské tažení, protože v Cařihradě kotví evropské loďstvo — dotud bude tento plán tažení jediný, který dává

Rusku velkou naději na úspěch, aniž donutí Anglii a Francii k rozhodným nepřátelským akcím příliš otevřeným pochodem na Cařihrad.

Nynější rozmístění ruské armády vskutku nasvědčuje tomu, že se něco takového chystá. Její pravé křídlo bylo roztaženo až ke Craiově, blízko západních hranic Valašska, a celá armáda se přeskupila směrem k hornímu Dunaji. Protože tento manévr naprosto neodpovídá operační linii přes Silistru a Šumlu, může být podnikán jedině proto, aby se Rusové spojili se Srbskem, které je centrem slovanské národnosti a pravoslaví v Turecku. Obrana postavení na dolním Dunaji a současný postup přes horní Dunaj k Sofii by byly zcela zabezpečeny, kdyby byly podporovány Rakouskem a spojeny s hnutím tureckých Slovanů za národní nezávislost. A takové hnutí by nemohlo být vyvoláno ničím tak účinně jako pochodem ruské armády přímo do centra slovanských oblastí v Turecku. Tak by car dosáhl daleko snadněji a zdaleka ne tak útočným způsobem toho, nač si dělal nárok během celého konfliktu, totiž vytvoření jednotlivých knížectví, jako jsou nyní Moldavsko, Valašsko a Srbsko, která by zahrnovala všechny Slovany v Turecku. Kdyby Bulharsko, Černá Hora a Makedonie byly nominálně pod sultánovou svrchovaností, ale ve skutečnosti pod carovým protektorátem, zmenšilo by se evropské Turecko jen na okolí Cařihradu a přišlo by o Albánii, která je místem, kde mu vyrůstají jeho vojáci. Pro Rusko by to byl daleko lepší výsledek než rozhodné vítězství u Drinopolu, po němž by jeho armáda byla odsouzena k přešlapování na místě. A Rusko se podle všeho chce pokusit tohoto výsledku dosáhnout. Zda se nedopouští omylu, když se spoléhá na Slovany v Turecku, lze těžko posoudit; nebylo by však žádným velkým překvapením, kdyby se všichni vyslovili proti Rusku.

Napsal B. Engels 29. září 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3900 ze 17. října 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

LORD PALMERSTON[205]

Napsal K. Marx v říjnu až začátkem prosince 1853

Otištěno v „People's Paper", čís. 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85 a 86 z 22. a 29. října, 5., 12. a 19. listopadu, 10., 17. a 24. prosince 1853 s podpisem dr. Marx; v neúplném znění otištěno jako úvodníky v „New-York Daily Tribune", čís. 3902, 3916, 3930 a 3973 z 19. října, 4. a 21. listopadu 1853 a 11. ledna 1854; vyšlo rovněž jako brožury vydané v Londýně 1853 až 1854

Podle textu listu „People's Paper", porovnaného s textem v „New-York Daily Tribune" a s textem brožur

Přeloženo z angličtiny

*ČLÁNEK PRVNÍ**

Ruggiera znovu a znovu okouzlovaly falešné vnady Alcininy, ačkoli věděl, že se za nimi skrývá stará čarodějnice, u níž

„pryč a pryč je zrak a sluch a čich a chuť a všechno".**

A ať se tomu potulný rytíř jak chce brání, přece se do ní znovu zamiluje, ačkoli ví, že všechny své dřívější zbožňovatele proměnila v osly nebo jiná zvířata. Britská veřejnost je takový Ruggiero a Palmerston je taková Alcina. Ačkoli je mu skoro sedmdesát let a na politickém kolbišti se pohybuje od roku 1807 téměř bez přestávky, má to štěstí, že je stále považován za nového muže a vzbuzuje naděje, jaké se obvykle vkládají do nezkušených a slibných mladíků. Ačkoli je jednou nohou v hrobě, soudí se o něm, že má opravdovou kariéru teprve před sebou. Kdyby snad zítra zemřel, celá Anglie by byla překvapena, až by se dověděla, že byl ministrem polovinu tohoto století.

Jestliže nebyl dobrým státníkem ve všech oborech, je alespoň dobrým hercem ve všech oborech. Dovede se uplatnit v rolích komických i hrdinských, patetických i familiárních, v tragédiích i fraškách, ačkoli frašky se lépe hodí k jeho povaze. Není vynikající řečník, zato je dokonalý diskutér. Má skvělou paměť, mnoho zkuše-

* V „New-York Daily Tribune" z 19. října 1853 začíná článek několika větami, které jsou v „People's Paper" vynechány: „Komplikace na Východě způsobily v Anglii velké změny ne-li v postavení stran, tedy alespoň v postavení osob stojících v čele stran. Lord Palmerston se znovu stal miláčkem veřejnosti. Mluví o něm kdekdo; je to prý jediný člověk schopný zachránit Anglii; všichni jsou přesvědčeni, že ať se vláda změní jakkoli, bude on vždy nepostradatelným premiérem, kterého si chválí jak toryové, tak whigové, jak samozvaní vlastenci, tak tisk i celé veřejné mínění.

Opojení Palmerstonem je zjev tak neobyčejný, že se někdy vnucuje domněnka, nejde-li tu o pouhou fikci, vykonstruovanou nikoli pro vnitřní potřebu, nýbrž jako vývozní zboží, určené pro odbyt v zahraničí. Ale tato domněnka by byla chybná." *(Pozn. red.)*

** Shakespeare, „Jak se vám líbí", 2. jednání, 7. scéna. *(Pozn. red.)*

ností, dokonalý takt, neselhávající présence d'esprit*, světáckou zběhlost; zná dopodrobna všechny parlamentní triky, intriky, strany a osobnosti, a proto si v obtížných situacích počíná obdivuhodně, s žoviální nenuceností; přizpůsobuje se předsudkům a náladám veřejnosti. Jeho cynická nestoudnost ho chrání před jakýmkoli překvapením, jeho sobecká mazanost před jakýmkoli bezděčným doznáním, jeho nesmírná lehkovážnost, naprostá netečnost a aristokratická povýšenost před vzplanutím vášně. Svou neobyčejnou vtipností si dovede získat každého. Nikdy se nerozčilí a přitom dovede vyvést z míry rozčileného protivníka. Když něčemu nerozumí, umí si s tím pohrávat, a když o něčem nemá celkový názor, dovede to vynahradit a zastřít záplavou líbivých frází.

Je obdařen neklidným a neúnavným duchem, hrozí se nečinnosti a prahne ne-li po činech, tedy alespoň po vzruchu. Země jako Anglie mu ovšem umožňuje, aby uplatňoval svou aktivitu ve všech koutech světa. Netouží ani tak po úspěchu jako po zdání úspěchu.

Nemůže-li nic vykonat, tak alespoň něco vymýšlí. Do čeho si netroufá zasahovat, do toho se alespoň plete. Není-li s to se měřit se silným nepřítelem, opatří si nepřítele slabého.

Není mužem velkých plánů, nezabývá se dalekosáhlými kombinacemi a nesleduje vysoké cíle, ale vrhá se do víru obtíží, aby je mohl okázale vyřešit. Potřebuje komplikace, aby mohl projevit svou aktivitu, a když žádné komplikace nejsou, tak je vytváří. Libuje si v předstíraných konfliktech, v předstíraných bojích, v předstíraných nepřátelích, ve výměnách diplomatických nót, v rozkazech lodím, aby vypluly — až nakonec to všechno skončí jen prudkými parlamentními debatami, které mu určitě přinesou chvilkový úspěch, stálý a jediný cíl všeho jeho snažení. Režíruje mezinárodní konflikty jako umělec, dohání spory až k jistému bodu, ustupuje, hrozí-li nebezpečí, že se příliš vyhrotí, dosahuje však vždy dramatického vzrušení, o něž mu jde. Pro něho je celý běh dějin pouhou kratochvílí, zvlášť vymyšlenou pro soukromé uspokojení vznešeného vikomta Palmerstona z Palmerstonu.**

* — duchapřítomnost, pohotovost. *(Pozn. red.)*

** V „New-York Daily Tribune" z 19. října 1853 následuje tato věta: „Je skvělou ukázkou toho druhu lidí, které Thomas Carlyle definoval jako lžikapitány světa." *(Pozn. red.)*

Ačkoli slovy čelí cizímu vlivu, ve skutečnosti mu podléhá. Od Canninga zdědil názor, že posláním Anglie je šířit konstitucionalismus na kontinentě, a proto si vždycky dovede najít důvod k rozněcování nacionálních předsudků, potírat revoluci v jiných zemích a zároveň živit podezíravost a žárlivost cizích mocností. Když se mu takto celkem snadno podařilo stát se bête noire* u evropských královských dvorů, není divu, že si doma získal pověst ryze anglického ministra. Třebaže byl původně tory, dokázal vnést do správy zahraničních věcí všechny přetvářky a rozpory, jež jsou podstatou whigismu. Dovede spojovat demokratickou frazeologii s oligarchickými hledisky, zastírat buržoazní politiku čachrování s mírem vznešenými obraty anglické aristokratické minulosti, vydávat se za útočníka tam, kde ustupuje, a za obránce tam, kde zrazuje, vycházet se zjevným nepřítelem a uvádět v zoufalství toho, kdo chce být jeho spojencem, dostat se ve vhodný okamžik sporu na stranu silnějšího proti slabému a pronášet hrdinná slova na útěku.

Jedna strana jej obviňuje, že je v ruském žoldu, druhá jej podezírá z karbonářství. Jestliže se roku 1848 musel bránit proti návrhu, aby byl obžalován a souzen za to, že jednal jako ministr cara Mikuláše, dostalo se mu roku 1850 zadostiučinění, že se stal obětí intrik cizích vyslanců, které měly úspěch ve sněmovně lordů, ale ztroskotaly v dolní sněmovně.[296] Jestliže zrazoval cizí národy, činil to velmi zdvořile, neboť zdvořilost je čertův groš, kterým platí za duše svedených prosťáčků. Jestliže utlačovatelé mohli vždy počítat s jeho aktivní podporou, nemohli si ani utlačovaní nikdy stěžovat na nedostatek okázalých řečnických projevů jeho přízně. Kdykoli byli utlačováni Poláci, Italové, Maďaři, Němci, vždy to bylo v době, kdy byl u moci, ale příslušní despoti jej vždy podezírali z tajných intrik s těmi, kdo se s jeho souhlasem stali jejich oběťmi. Dosud měl vždy a za všech okolností pravděpodobnou vyhlídku na úspěch ten, kdo byl jeho protivníkem, a jistou vyhlídku na špatný konec ten, kdo byl jeho přítelem. Jestliže však tato diplomacie nepřinášela skvělé výsledky při zahraničním jednání, přinášela tím skvělejší výsledky v tom, jak se mu dařilo vzbuzovat o ní falešnou před-

* — černou ovcí. *(Pozn. red.)*

stavu v anglickém lidu, jemuž se předkládaly místo faktů fráze, místo skutečnosti fantazie a místo podlých pohnutek šlechetné záminky.

Henry John Temple, vikomt Palmerston, který zdědil svůj titul po irském peerovi, byl roku 1807 při vytvoření vlády vévody z Portlandu jmenován lordem admirality. Roku 1809 se stal ministrem války a tuto funkci zastával do května 1828. Roku 1830 přešel, a to velmi obratně, k whigům, kteří z něho udělali svého stálého ministra zahraničních věcí. Kromě dvou mezidobí toryovské vlády, od listopadu 1834 do dubna 1835 a od roku 1841 do roku 1846, je odpovědný za celou britskou zahraniční politiku od revoluce z roku 1830 do prosince 1851.

Není to snad na první pohled velmi podivné, spatřujeme-li tohoto Dona Quijota „svobodných institucí", Pindara „slavného konstitučního systému" jako stálého a vynikajícího člena toryovských vlád pana Percevala, hraběte z Liverpoolu, pana Canninga, lorda Goderiche a vévody z Wellingtonu, po celé to dlouhé období, kdy se vedla protijakobínská válka, státní dluh dosáhl obludných rozměrů, byly vydány obilní zákony[297], na britskou půdu vstoupili cizí žoldnéři[298], lidu bylo — podle výroku Palmerstonova kolegy lorda Sidmouthe — čas od času „pouštěno žilou", tisk byl umlčen, shromažďování zakázáno, lidové masy odzbrojeny, osobní svoboda i normální soudnictví úplně potlačeny, celá země uvedena do jakéhosi stavu obležení — zkrátka v nejhanebnějším a nejreakčnějším období britských dějin?

Jeho první vystoupení v parlamentě bylo příznačné. 3. února 1808 se ujal slova, aby hájil — co? — tajnost diplomatického jednání a nejhanebnější čin, jakého se kdy dopustil jeden stát proti druhému, tj. bombardování Kodaně a uchvácení dánského loďstva v době, kdy Anglie prohlašovala, že žije s Dánskem v hlubokém míru.[299] K prvnímu z těchto problémů poznamenal:

„V tomto jmenovitém případě jsou ministři Jeho Veličenstva vázáni" (komu se zavázali?) „zachovávat mlčení."

Šel však ještě dál:

„Jsem vůbec proti tomu, aby se zveřejňovala diplomatická jednání, neboť prozrazování tajemství v tomto oboru mívá za následek uzavření zdrojů informací."

Vidocq by byl hájil stejnou věc stejnými slovy. Pokud jde o pirátský útok na Dánsko, Palmerston sice připustil, že se Dánsko nedopustilo vůči Velké Británii žádného nepřátelského činu, tvrdil však, že přesto bylo správné bombardovat jeho hlavní město a uloupit mu loďstvo, neboť bylo třeba zabránit tomu, aby se snad dánská neutralita nepřeměnila na nátlak Francie v otevřené nepřátelství. Takové byly nové zásady mezinárodního práva, vyhlášené mylordem Palmerstonem.

Příští řečnický výkon tohoto anglického ministra par excellence* byl věnován obhajobě pobytu cizího vojska, povolaného z kontinentu do Anglie s výslovným posláním udržovat násilně onen oligarchický režim, k jehož založení přibyl v roce 1688 do Anglie Vilém z Holandska se svým holandským vojskem. Na plně oprávněné „obavy o svobodu země", vyvolané přítomností královské německé legie, odpověděl Palmerston velmi vyzývavě: Proč bychom nemohli zaměstnávat 16 000 těchto cizinců doma, v níž, jak víte, zaměstnáváme „mnohem větší počet cizinců v zahraničí". (Dolní sněmovna, 10. března 1812.)

Když vznikly podobné obavy, že velkou stálou armádou, udržovanou od roku 1815, je ohrožena ústava, podotkl, že „dostatečnou obranou ústavy je samo složení naší armády", v níž značná část důstojníků jsou „muži s majetkem a styky". (Dolní sněmovna, 8. března 1816.)

Když byly proti udržování velké stálé armády vzneseny námitky z finančního hlediska, učinil zajímavý objev, že „mnoho našich finančních obtíží bylo způsobeno nízkým mírovým stavem naší armády". (Dolní sněmovna, 25. dubna 1816.)

Když se poukazovalo na kontrast mezi „břemeny tížícími zemi" a „bídou lidu" na jedné straně a nadměrnými vojenskými výdaji na druhé, upozornil Palmerston parlament, že tato břemena a tato bída „jsou cenou, kterou jsme se my" (to jest anglická oligarchie) „uvolili platit za naši svobodu a nezávislost". (Dolní sněmovna, 16. května 1820.)

Jestliže je třeba obávat se vojenského despotismu, pak — podle jeho názoru — je to způsobeno úsilím

* — v pravém smyslu slova. *(Pozn. red.)*

„těch samozvaných a zmatených reformátorů, kteří požadují pro zemi takové reformy, jaké by podle všech základních pravidel vlády nakonec, kdyby byly povoleny, vyústily ve vojenský despotismus". (Dolní sněmovna, 14. června 1820.)

Jestliže velké stálé armády byly tedy pro něho všelékem k udržování pořádku v zemi, bylo pro něho mrskání všelékem k udržování pořádku v armádě. Hájil je 5. března 1824 v rozpravě o návrhu zákona o vzpourách[300]; 11. března 1825 prohlásil, že je „naprosto nevyhnutelné", znovu je doporučil 10. března 1828, zastával se mrskání v rozpravě z dubna 1833 a vyslovoval se pro ně při všech dalších příležitostech.

Nebylo zlořádu v armádě, pro nějž by nenalezl vhodné odůvodnění, jestliže prospíval zájmům aristokratických parazitů. Tak tomu bylo například v rozpravě o prodeji důstojnických hodností. (Dolní sněmovna, 12. března 1828.)

Lord Palmerston se rád holedbá, že vždy usiloval o nastolení náboženské svobody. Hlasoval však proti návrhu lorda Russella na zrušení zákonů o přísaze a o korporacích.[301] A proč? Protože byl „horlivým a vřelým stoupencem náboženské svobody", a nemohl tudíž připustit, aby disenteři[302] byli zbavováni „vymyšlených příkoří, zatímco katolíkům se skutečně ubližuje". (Dolní sněmovna, 26. února 1828.)

Aby dokázal své horování pro náboženskou svobodu, sděluje nám, že „s politováním pohlíží na vzrůstající počet disenterů. Mým přáním je, aby v naší zemi převládala anglikánská církev" — a z čisté lásky a z horování pro náboženské svobody si přeje, „aby anglikánská církev byla vydržována na účet jinověrců". Jeho žertumilovné lordstvo obviňuje bohaté disentery, že uspokojují náboženské potřeby chudších disenterů, zatímco

„v anglikánské církvi se jen chudým nedostává místa v kostele... Bylo by nesmyslné tvrdit, že by chudí měli přispívat na kostely ze svých skrovných výdělků." (Dolní sněmovna, 9. dubna 1824.)

Bylo by ovšem ještě nesmyslnější tvrdit, že bohatí členové anglikánské církve by měli přispívat na kostely ze svých vysokých výdělků.

Podívejme se nyní na jeho úsilí o emancipaci katolíků[303], o něž opírá jeden ze svých velkých „nároků" na vděčnost irského lidu.

Nebudu se zabývat tou okolností, že se sice jako člen Canningovy vlády vyslovil pro emancipaci katolíků, přesto však vstoupil do Wellingtonovy vlády, která se proti emancipaci otevřeně stavěla. Možná, že lord Palmerston považoval náboženskou svobodu za jedno z lidských práv, do nichž se zákonodárství nemá vměšovat. Ale ať na to odpoví sám:

„Ačkoli si přeji, aby se k požadavkům katolíků přihlíželo, nikdy neuznám, že se tyto požadavky zakládají na právech... Kdybych se domníval, že katolíci se dožadují svých práv, pak bych především nešel do výboru." (Dolní sněmovna, 1. března 1813.)

A proč je proti tomu, aby se dožadovali svých práv?

„Protože zákonodárný sbor má právo uložit kterékoli třídě společnosti taková politická omezení, jaká považuje za nutná v zájmu bezpečnosti a blaha celku... To je jedna ze stěžejních zásad, na nichž spočívá civilizovaná vláda." (Dolní sněmovna, 1. března 1813.)

To je nejcyničtější doznání, jaké kdy bylo vysloveno, doznání, že masa lidu nemá vůbec žádná práva, že může požívat jen tolik svobody, kolik zákonodárný sbor — čili jinými slovy vládnoucí třída — uzná za vhodné jí poskytnout. Ve shodě s tím prohlásil lord Palmerston stručně a jasně: „Emancipace katolíků je opatření z milosti a blahovůle." (Dolní sněmovna, 10. února 1829.)

Uvolil se tedy zrušit omezení katolíků teprve tehdy, když to považoval za výhodné. A co se skrývalo za touto výhodností?

Protože sám byl jedním z velkých majitelů půdy v Irsku, chtěl udržovat iluzi, že proti irským neduhům není jiný lék než emancipace katolíků, neboť ta prý odstraní všechno zlo způsobené tím, že půdu vlastní ti, kdo ani nežijí v zemi, a nahradí chudinské zákony. (Dolní sněmovna, 18. března 1829.)

Náš velký lidumil, který později vyhnal ze svých irských statků irské rodáky, nemohl dovolit, aby irská bída zastřela byť jen na okamžik hrozivými mraky jasnou oblohu pozemkových a finančních magnátů.*

„Je pravda," prohlásil, „že irští rolníci se nemají tak dobře jako angličtí rolníci" (jen si pomyslete, jak dobře se má rodina za 7 šilinků týdně). „Avšak,"

* V „New-York Daily Tribune" z 19. října 1853 byla slova „jasnou oblohu pozemkových a finančních magnátů" nahrazena slovy: „jasnou oblohu nad parlamentem pozemkových a finančních magnátů". *(Pozn. red.)*

pokračuje Palmerston, „ani irský rolník se nemá špatně... Má dostatek paliva a zřídkakdy“ (jenom čtyři dny ze šesti) „má nedostatek jídla.“

Jaký krásný život! Ale to ještě není všechno, co má: „je veselejší mysli než jeho anglický druh v utrpení“! (Dolní sněmovna, 7. května 1829.)

O vyděračství irských landlordů mluví se stejně nenuceným humorem jako o tom, jak se má irské rolnictvo.

„Říká se, že irští landlordi vymáhají nejvyšší pachtovné, jaké se dá vyždímat. Můj ty bože, to přece není nic tak zvláštního; vždyť i v Anglii jedná landlord stejně.“ (Dolní sněmovna, 7. března 1829.)

Máme se pak divit, že muž, tak uchvácený mystériemi „slavné anglické ústavy“ a „blahodárností jejích svobodných institucí“, se snaží rozšířit je na celý kontinent?

ČLÁNEK DRUHÝ

Když už se hnutí za reformu[304] nedalo čelit, zběhl lord Palmerston od toryů a vklouzl do tábora whigů. I když si uvědomoval, že nebezpečí vojenského despotismu neplyne z přítomnosti královské německé legie na anglické půdě, ani z udržování velké stálé armády, nýbrž pouze od „samozvaných reformátorů“, stavěl se přesto už v roce 1828 příznivě k rozšíření volebního práva na taková velká průmyslová města, jako je Birmingham, Leeds a Manchester. Ale proč?

„Ne proto, že bych byl v zásadě přítelem reformy, ale proto, že jsem jejím rozhodným nepřítelem.“

Byl přesvědčen, že několik včasných ústupků bouřlivě se rozvíjejícímu průmyslovému kapitálu by mohlo být nejspolehlivějším prostředkem, jak se vyhnout „zavedení všeobecné reformy“. (Dolní sněmovna, 27. června 1828.) Když se spolčil s whigy, přestal i předstírat, že cílem navrhovaného zákona o reformě je rozbití těsných pout benátské ústavy; naopak, reforma měla ústavu upevnit a posílit ji odtržením buržoazie od lidové opozice.

„Nálada buržoazie se změní a její nespokojenost s ústavou se přemění v oddanost ústavě, kterou to značně posílí a upevní.“

Peery utěšoval tím, že zákon o reformě ve skutečnosti neohrozí „vliv sněmovny lordů“ a jejich „zasahování do voleb“. Aristokracii ujišťoval, že ústava neztratí svůj feudální charakter, neboť „pozemkové vlastnictví tvoří mohutnou základnu, na níž spočívá struktura společnosti a instituce naší země“. Rozptyloval její obavy ironickými náznaky, že „jsme obviňováni, že to se skutečným zastoupením lidu nemyslíme vážně a doopravdy“, že „prý pouze zamýšlíme

umožnit aristokracii a pozemkovým vlastníkům jiný způsob vlivu". Přiznal dokonce, že vedle nevyhnutelných ústupků, které je třeba učinit buržoazii, je „hlavní a vůdčí zásadou zákona o reformě odstranění volebních privilegií", tj. zbavit volebních privilegií stará toryovská rozpadlá městečka[305] ve prospěch nových whigovských obcí. (Dolní sněmovna, 24. března 1831 a 14. března 1832.)

Je však na čase přejít k činům vznešeného lorda v oboru zahraniční politiky.

Když roku 1823 na základě rezolucí veronského kongresu francouzská armáda vtáhla do Španělska, aby tu zvrátila novou ústavu a vydala zemi nelítostné mstě bourbonského idiota* a jeho svity bigotních mnichů, postavil se lord Palmerston proti jakýmkoli „donquijotským křižáckým tažením za abstraktní zásady", proti jakémukoli vměšování „ve prospěch lidu", jehož hrdinný odboj kdysi zachránil Anglii před Napoleonovým vpádem. Slova, která při té příležitosti pronesl ke svým tehdejším whigovským protivníkům, jsou živým a názorným obrazem jeho vlastní zahraniční politiky od chvíle, kdy se stal permanentním ministrem zahraničních věcí svých tehdejších odpůrců. Prohlásil:

„Někteří lidé by si přáli, abychom při jednání používali vyhrůžek, třebaže jsme nebyli připraveni na válku, kdyby jednání ztroskotala. Mluvit o válce a pomýšlet na neutralitu, vyhrožovat armádou a pak se schovat za nějaký oficiální dokument, vyzývavě mávat mečem ve chvíli jednání a v den bitvy se chopit pera a vyrábět protesty — kdybychom byli takto jednali, počínali bychom si jako zbabělí chvastouni a byli bychom si vysloužili opovržení a výsměch celé Evropy." (Dolní sněmovna, 30. dubna 1823.)

Konečně dospíváme k rozpravám o řecko-turecké otázce, které poskytly lordu Palmerstonovi první příležitost, aby se ve vládě a v dolní sněmovně blýskl svým jedinečným talentem neochvějného a vytrvalého obhájce ruských zájmů. Papouškoval jeden po druhém všechny ty výmysly šířené Ruskem o turecké ukrutnosti, řecko-pravoslavné civilizaci, náboženské svobodě, křesťanství atd. Nejprve jej vidíme, jak ve funkci ministra odmítá jakýkoli pokus udělit „důtku" admirálu Codringtonovi za jeho „záslužné počínání", jež způsobilo zničení tureckého loďstva u Navarina, třebaže připouští,

* — Ferdinanda VII. *(Pozn. red.)*

že „tato bitva byla svedena proti mocnosti, s níž nejsme ve válce," a že je to „politováníhodná událost". (Dolní sněmovna, 31. ledna 1828.)

Když pak z funkce odešel, zahájil dlouhou řadu svých útoků proti Aberdeenovi a vytýkal mu, že plní příliš váhavě rozkazy Ruska.

„Plníme dost rychle a energicky naše závazky vůči Řecku? Blíží se už červenec 1829, a smlouva z července 1827 nebyla stále ještě splněna... Je pravda, že z Morey byli Turci vyhnáni... Proč však byly zastaveny válečné akce Francouzů na Korintské šíji?... Zasáhla Anglie se svou úzkoprsou politikou a zabránila dalšímu postupu... Proč by si spojenci neměli v oblastech severně od Korintské šíje počínat stejně, jako si počínali na jihu, proč neobsadí ihned všechno území, jež má připadnout Řecku? Myslím, že se spojenci s Tureckem o Řecku už dost navyjednávali." (Dolní sněmovna, 1. června 1829.)

Kníže Metternich se tehdy, jak je všeobecně známo, stavěl proti ruské výbojnosti, a proto dostali ruští diplomatičtí agenti pokyn — připomínám depeše Pozza di Borgo a knížete Livena — aby líčili Rakousko jako nesmiřitelného nepřítele osvobození Řecka a evropské civilizace, jejíž zdárný rozvoj je prý jediným cílem ruské diplomacie. Vznešený lord se ovšem dává touto vyšlapanou stezkou.

„Rakousko se svými omezenými hledisky a neblahými předsudky v politice kleslo téměř na úroveň druhořadé mocnosti."

V důsledku Aberdeenovy váhavé politiky vypadá Anglie jako „hlavní článek řetězu, jehož součásti tvoří Miguel, Španělsko, Rakousko a Mahmud... V průtazích s uskutečňováním červencové smlouvy spatřuje lid ani ne tak obavy z tureckého odporu jako nepřekonatelný odpor ke svobodě Řecka." (Dolní sněmovna, 1. června 1829.)

Znovu a znovu napadá Aberdeena pro protiruské zaměření jeho diplomacie:*

„Mne například nemůže uspokojit řada depeší anglické vlády, ačkoli se nesporně pěkně čtou, jsou dostatečně vybroušené a povšechně doporučují urovnání s Ruskem, přitom se tu však snad až přehnaně projevují city, které Anglie chová k Turecku; kdyby je četla některá zainteresovaná strana, mohlo by se

* V „New-York Daily Tribune" z 19. října 1853 je místo věty: „Znovu a znovu napadá Aberdeena pro protiruské zaměření jeho diplomacie" tento text: „Celé půlstoletí tvořilo přehradu mezi Ruskem a Čařihradem jediné heslo, a to, že celistvost turecké říše je nezbytná, má-li být zachována rovnováha sil. ‚Protestuji,' volá Palmerston 5. února 1830, ‚proti politice, která z celistvosti tureckých držav v Evropě činí věc naprosto nezbytnou v zájmu křesťanské a civilizované Evropy.' Znovu a znovu napadá Aberdeena." *(Pozn. red.)*

snadno zdát, že znamenají víc, než se vlastně zamýšlelo... uvítal bych, kdyby se Anglie pevně rozhodla — je to téměř jediný možný postup — že se za žádných okolností a v žádném případě nepřidá ve válce na stranu Turecka, a aby to Turecku otevřeně a přímo sdělila... Nejnelítostnější je tato trojice: čas, oheň a sultán." (Dolní sněmovna, 16. února 1830.)

Na tomto místě musím připomenout několik historických skutečností, aby nebylo pochyb o pravé povaze filohelénského cítění urozeného lorda.

Když Rusko uchvátilo Gok-čaj, pruh země u jezera Sevan, nesporně patřící Persii, žádalo jako náhradu za vyklizení tohoto území, aby se Persie vzdala nároků na jinou část svého území, Kalanu. Když Persie nevyhověla, byla přepadena, poražena a donucena podepsat v únoru 1828 turkmenčajskou smlouvu. Podle této smlouvy musela Persie zaplatit Rusku náhradu dva milióny liber šterlinků a odstoupit mu provincie Jerevan a Nachičevan s pevnostmi Jerevan a Abbásábád. Jediným cílem této smlouvy bylo — jak prohlásil Mikuláš — stanovit společné hranice na řece Araksu, což prý je jediný prostředek, jak zabránit všem budoucím sporům mezi oběma říšemi. Zároveň však odmítl vrátit Persii Talyš a Mughan, ležící na perském břehu Araksu. Konečně se Persie zavázala, že nebude udržovat válečné loďstvo na Kaspickém moři. Takové byly příčiny a výsledky rusko-perské války.

Pokud jde o náboženství a svobodu Řecka, Rusko se v té době o ně staralo právě tak málo, jako se nyní stará bůh pravoslavných o klíče k chrámu „svatého hrobu" a o proslulou „kopuli".[306] Je už odedávna tradiční ruskou politikou podněcovat Řeky ke vzpourám a pak je ponechat napospas sultánově mstě. Tak hluboké byly sympatie Ruska k obrození Hellady, že na veronském kongresu jednalo s Řeky jako s rebely a uznávalo sultánovo právo odmítat jakékoli cizí vměšování mezi něho a jeho křesťanské poddané. Car dokonce nabídl „Portě pomoc k potlačení vzpoury"; tato nabídka byla ovšem odmítnuta. Když se tento pokus nezdařil, obrátil se car k velmocem s opačnou nabídkou — „vyslat do Turecka armádu, která by nadiktovala mír u zdí Serailu". Aby mu svázaly ruce nějakou společnou akcí, uzavřely s ním ostatní velmoci 6. července 1827 v Londýně smlouvu, kterou se navzájem zavazovaly vynutit,

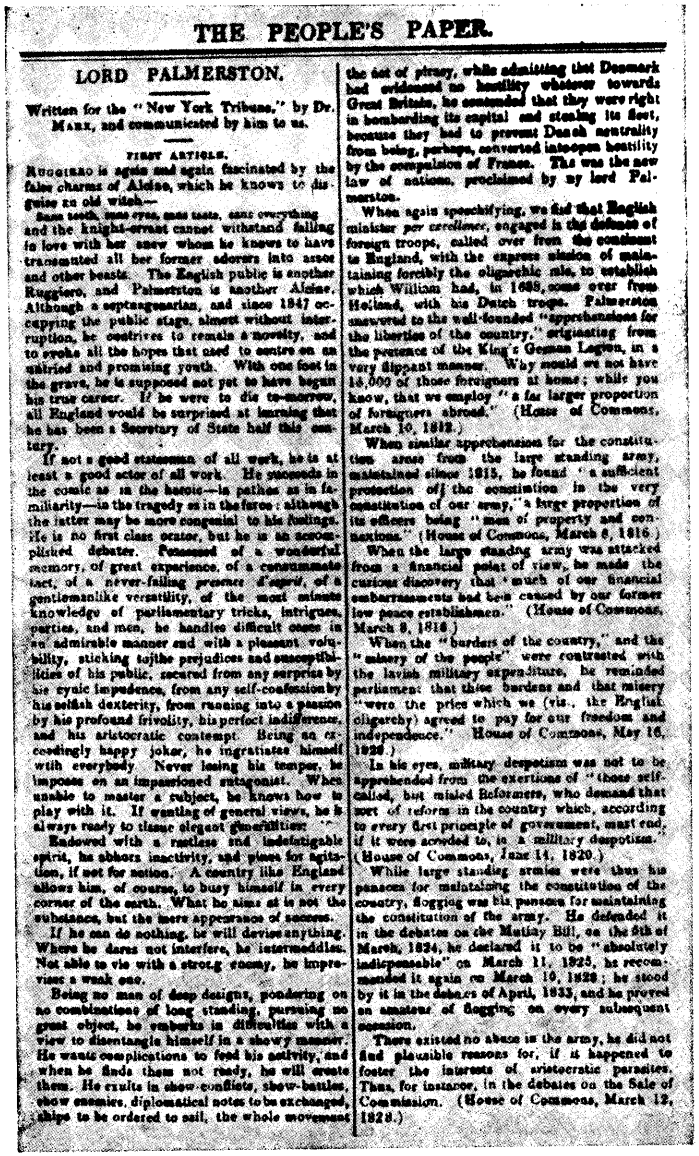

THE PEOPLE'S PAPER.

LORD PALMERSTON.

Written for the "New York Tribune," by Dr. Marx, and communicated by him to us.

FIRST ARTICLE.

Ruggiero is again and again fascinated by the false charms of Alcina, which he knows to disguise an old witch—

Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything

and the knight-errant cannot withstand falling in love with her anew whom he knows to have transmuted all her former adorers into asses and other beasts. The English public is another Ruggiero, and Palmerston is another Alcina. Although a septuagenarian, and since 1847 occupying the public stage almost without interruption, he contrives to remain a novelty, and to evoke all the hopes that used to centre on an untried and promising youth. With one foot in the grave, he is supposed not yet to have begun his true career. If he were to die to-morrow, all England would be surprised at learning that he has been a Secretary of State half this century.

If not a good statesman of all work, he is at least a good actor of all work. He succeeds in the comic as in the heroic—in pathos as in familiarity—in the tragedy as in the farce; although the latter may be more congenial to his feelings. He is no first class orator, but he is an accomplished debater. Possessed of a wonderful memory, of great experience, of a consummate tact, of a never-failing *presence d'esprit*, of a gentlemanlike versatility, of the most minute knowledge of parliamentary tricks, intrigues, parties, and men, he handles difficult cases in an admirable manner and with a pleasant volubility, sticking to the prejudices and susceptibilities of his public, secured from any surprise by his cynic impudence, from any self-confession by his selfish dexterity, from running into a passion by his profound frivolity, his perfect indifference, and his aristocratic contempt. Being an exceedingly happy joker, he ingratiates himself with everybody. Never losing his temper, he imposes on an impassioned antagonist. When unable to master a subject, he knows how to play with it. If wanting of general views, he is always ready to issue elegant pamphlets.

Endowed with a restless and indefatigable spirit, he abhors inactivity, and pines for agitation, if not for action. A country like England allows him, of course, to busy himself in every corner of the earth. What he aims at is not the substance, but the mere appearance of success.

If he can do nothing, he will devise anything. Where he dares not interfere, he intermeddles. Not able to vie with a strong enemy, he impresses a weak one.

Being no man of deep designs, pondering on no combinations of long standing, pursuing no great object, he embarks in difficulties with a view to disentangle himself in a showy manner. He wants complications to feed his activity, and when he finds them not ready, he will create them. He exults in show-conflicts, show-battles, show enemies, diplomatical notes to be exchanged, ships to be ordered to sail, the whole movement

the tool of piracy, while admitting that Denmark had evidenced no hostility whatever towards Great Britain, he contended that they were right in bombarding its capital and stealing its fleet, because they had to prevent Danish neutrality from being, perhaps, converted into open hostility by the compulsion of France. This was the new law of nations, proclaimed by my lord Palmerston.

When again speechifying, we find that English minister *par excellence*, engaged in the defence of foreign troops, called over from the continent to England, with the express vision of maintaining forcibly the oligarchic rule, to establish which William had, in 1688, come over from Holland, with his Dutch troops. Palmerston answered to the well-founded "apprehensions for the liberties of the country," originating from the presence of the King's German Legion, in a very flippant manner. Why should we not have 16,000 of those foreigners at home; while you know, that we employ "a far larger proportion of foreigners abroad." (House of Commons, March 10, 1812.)

When similar apprehensions for the constitution arose from the large standing army, maintained since 1815, he found "a sufficient protection of the constitution in the very constitution of our army," a large proportion of its officers being "men of property and connexions." (House of Commons, March 6, 1816.)

When the large standing army was attacked from a financial point of view, he made the curious discovery that "much of our financial embarrassments had been caused by our former low peace establishment." (House of Commons, March 8, 1816.)

When the "burdens of the country," and the "misery of the people" were contrasted with the lavish military expenditure, he reminded parliament that those burdens and that misery "were the price which we (viz., the English oligarchy) agreed to pay for our freedom and independence." (House of Commons, May 16, 1820.)

In his eyes, military despotism was not to be apprehended from the exertions of "those self-called, but misled Reformers, who demand that sort of reform in the country which, according to every first principle of government, must end, if it were acceded to, in a military despotism." (House of Commons, June 14, 1820.)

While large standing armies were thus his panacea for maintaining the constitution of the country, flogging was his panacea for maintaining the constitution of the army. He defended it in the debates on the Mutiny Bill, on the 5th of March, 1834, he declared it to be "absolutely indispensable" on March 11, 1825, he recommended it again on March 10, 1828; he stood by it in the debates of April, 1833, and he proved an amateur of flogging on every subsequent occasion.

There existed no abuse in the army, he did not find plausible reasons for, if it happened to foster the interests of aristocratic parasites. Thus, for instance, in the debates on the Sale of Commission. (House of Commons, March 12, 1828.)

Část stránky „People's Paper"
s Marxovým prvním článkem
ze série „Lord Palmerston"

bude-li to nutné i zbraněmi, urovnání sporu mezi sultánem a Řeky. Několik měsíců po tom, co podepsalo tuto smlouvu, uzavřelo Rusko jinou smlouvu s Tureckem, akkermanskou konvenci[307], jíž se zavázalo nezasahovat do řeckých záležitostí. Než byla tato smlouva uzavřena, přimělo Rusko perského korunního prince, aby vtrhl do osmanských držav, a zahrnulo Portu nejtěžšími urážkami, aby ji dohnalo k roztržce. Po všech těchto událostech anglický vyslanec, který jednal jménem Ruska a ostatních mocností, předložil Portě podmínky londýnské smlouvy ze 6. července 1827. Na základě komplikací plynoucích z těchto podvodů a lží nalezlo Rusko konečně záminku k rozpoutání války z let 1828–1829. Tato válka skončila drinopolskou smlouvou, jejíž obsah lze charakterizovat těmito citáty z proslulé McNeillovy brožury „Postup Ruska na Východě“:

„Podle drinopolské smlouvy získal car Anapu a Poti se značně velkým územím na pobřeží Černého moře, část Achalcišského pašaliku s pevnostmi Achalciche a Achalkalaki, ostrovy v dunajské deltě, vymínil si také, že Turci zničí svou pevnost Giurgiu a vyklidí pravý břeh Dunaje do vzdálenosti několika mil od řeky... Částečně násilím a částečně pod vlivem kněží bylo mnoho tisíc arménských rodin odsunuto z tureckých provincií v Asii na carská území... Car dosáhl toho, že jeho poddaní žijící v Turecku byli vyňati z pravomoci tamějších úřadů, a zatížil Portu obrovským dluhem z titulu náhrady válečných výdajů a obchodních ztrát, a konečně si podržel jako zástavu, než bude dluh splacen, Moldavsko, Valašsko a Silistru... Když car touto smlouvou donutil Turecko, aby uznalo protokol z 22. března, který Turecku zaručoval svrchovanost nad Řeckem a právo vybírat od Řecka roční tribut, využilo Rusko veškerého svého vlivu, aby dopomohlo Řecku k nezávislosti. Řecko se skutečně stalo nezávislým státem a jeho presidentem byl jmenován hrabě Kapodistrias, bývalý ruský ministr.“[308]

Taková jsou fakta. Podívejme se, jak byla vykreslena rukou lorda Palmerstona:

„Plně odpovídá skutečnosti, že válka mezi Ruskem a Tureckem vypukla proto, že Turecko mařilo ruský obchod, zasahovalo do ruských práv a porušovalo smlouvy.“ (Dolní sněmovna, 16. února 1830.)

Když se pak převtělil ve whigovského ministra zahraničních věcí, zdokonalil své stanovisko takto:

„Vážený a udatný poslanec“ (plukovník Evans) „líčil počínání Ruska od roku 1815 až do dnešní doby jako neustálý sled útoků na jiné země. Poukazoval zejména na války Ruska s Persií a Tureckem. Ani v jedné z nich nebylo

však Rusko útočníkem, a třebaže výsledkem perské války bylo rozšíření ruské moci, nestalo se to proto, že by Rusko o tento výsledek usilovalo... Ani ve válce s Tureckem nebylo Rusko útočníkem. Nechci sněmovnu unavovat podrobnostmi o tureckých provokacích proti Rusku; nikdo, myslím, nemůže popírat, že Turecko vyhánělo ze svého území ruské poddané, zadržovalo ruské lodi a porušovalo všechna ustanovení akkermanské konvence, a když mu byla předložena stížnost, odmítlo zjednat nápravu. Jestliže tedy kdy existoval spravedlivý důvod k zahájení války, pak jej mělo Rusko při zahájení války proti Turecku. Rusko však nikdy při žádné příležitosti nezískalo žádná nová území, alespoň ne v Evropě. Vím, že některé body byly delší dobu obsazeny" (Moldavsko a Valašsko jsou pouhé body a ústí Dunaje je úplná nula) „a některá další místa byla získána na asijském pobřeží Černého moře; Rusko však mělo dohodu s ostatními evropskými mocnostmi, že jeho úspěchy v této válce nepovedou k rozšíření jeho území v Evropě." (Dolní sněmovna, 7. srpna 1832.)

Vaši čtenáři nyní jistě pochopí, proč sir Robert Peel řekl vznešenému lordovi na veřejném zasedání sněmovny, že „mu není jasné, koho vlastně zastupuje".[309]

*ČLÁNEK TŘETÍ**

Urozený vikomt je všeobecně znám jako rytířský ochránce Poláků; nikdy neopomene dát průchod své hluboké soustrasti s Polskem před deputacemi, které k němu jednou za rok přivádí „milý, k smrti nudný" Dudley** Stuart,

„důstojný muž, který pronáší projevy, navrhuje rezoluce, dává hlasovat o přípisech, provází deputace, má vždy patřičnou dávku důvěry v patřičného člověka a dovede, je-li to třeba, provolat třikrát hurá královně".

Když se v listopadu 1830 urozený lord ujal svého úřadu, vedli Poláci už asi měsíc ozbrojený boj. Už 8. srpna 1831 předkládá pan Hunt dolní sněmovně jménem Westminsterského sdružení petici ve prospěch Poláků, v níž se žádá „odstoupení lorda Palmerstona z vlády Jejího Veličenstva". Téhož dne prohlásil pan Hume, že z mlčení urozeného lorda usuzuje, že vláda „nehodlá pro Poláky nic udělat a chce je vydat na milost a nemilost Rusku". Lord

* V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a rovněž v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně 1853, začíná článek takto: „Nedávno se v Londýně konalo shromáždění, svolané na protest proti postupu anglické vlády v nynějším konfliktu mezi Ruskem a Tureckem; jeden pán, který si tu troufal kritizovat zejména lorda Palmerstona, byl velmi rozhořčeným obecenstvem vypískán a umlčen. Shromážděné obecenstvo se zřejmě domnívalo, že má-li Rusko mezi ministry nějakého přítele, není to urozený vikomt; kdyby byl někdo mohl oznámit, že jeho lordstvo se stalo ministerským předsedou, byly by pravděpodobně vypukly bouřlivé ovace. Tato překvapující důvěra k tak neupřímnému a prázdnému člověku svědčí jen o tom, jak snadno se lidé dají zmást skvělým vystupováním, a je dalším dokladem, jak je nutné strhnout masku tomuto záludnému nepříteli pokroku lidské svobody. Proto hodláme — na základě dějin posledních pětadvaceti let a parlamentních debat — dál odhalovat, jakou skutečnou úlohu sehrál tento výborný herec v současném evropském dramatu." *(Pozn. red.)*

** Slovní hříčka: „dear, dully deadly" — „milý, k smrti nudný"; Dudley — vlastní jméno. *(Pozn. red.)*

Palmerston odpověděl, že „vláda bude vždy věnovat pozornost všem závazkům, které jí ukládají platné smlouvy". A jaké závazky podle jeho názoru platné smlouvy Anglii ukládají?

„Ruské nároky na ovládání Polska," říká nám lord Palmerston, „se datují od vídeňské smlouvy." (Dolní sněmovna, 9. července 1833.)

Tato smlouva však povoluje ovládání Polska pod podmínkou, že car neporuší polskou ústavu. Avšak

„sám fakt, že naše země je účastníkem vídeňské smlouvy, neznamená naši záruku, že Rusko nebude tuto smlouvu porušovat." (Dolní sněmovna, 25. března 1834.)

Jestliže tedy zaručujete nějakou smlouvu, nezaručujete tím nikterak, že tato smlouva bude dodržována. Právě tak odpověděli Milánští císaři Barbarossovi: „Složili jsme vám přísahu, mějte však na paměti, že jsme nepřísahali, že ji budeme dodržovat."[310]

K něčemu je však vídeňská smlouva přece jen dobrá. Poskytuje britské vládě jakožto jedné ze smluvních stran

„právo vytvářet si a vyslovovat názor na jakýkoli čin, který by mohl tuto smlouvu porušit... Účastníci vídeňských smluv měli právo požadovat, aby polská ústava nebyla porušena, a tento názor jsem před ruskou vládou nikdy neskrýval. Sdělil jsem jej této vládě *předem*, dříve než byla obsazena Varšava a dříve než byl znám výsledek válečných akcí. Znovu jsem jej sdělil, když Varšava padla. Ruská vláda však zaujala k této věci jiné stanovisko." (Dolní sněmovna, 9. července 1833.)

Klidně tedy předvídá pád Polska a čeká na tuto příležitost, aby si vytvořil a vyslovil názor na některé články vídeňské smlouvy, zřejmě přesvědčen, že velkodušný car chce ozbrojenou silou rozdrtit polský lid jen proto, aby zachovával ústavu, kterou pošlapal, dokud Poláci ještě měli sdostatek prostředků k obraně. Zároveň urozený lord obviňuje Poláky, že „učinili nemístný a podle jeho názoru *neospravedlnitelný* krok, když imperátora svrhli". (Dolní sněmovna, 9. července 1833.)

„Mohl bych též říci, že útočníkem byli Poláci, neboť oni boj začali." (Dolní sněmovna, 7. srpna 1832.)

Když se obavy, že Polsko bude vyhlazeno, ještě vystupňovaly, prohlásil, že

„vyhladit Polsko, ať už *morálně*, nebo *politicky*, je tak naprosto neproveditelné, že jsou, myslím, zbytečné obavy, že by se o to někdo pokusil". (Dolní sněmovna, 28. června 1832.)

Když mu byl tento podivný názor, takto vyslovený, později připomenut, tvrdil, že byl špatně pochopen, že to nemínil politicky, nýbrž v pickwickovském smyslu slova; chtěl říci, že ruský car není s to

„vyhladit *ani nominálně, ani fyzicky* všechny ty milióny lidí, kteří žijí v rozděleném polském království". (Dolní sněmovna, 20. dubna 1836.)

Když v době polských bojů sněmovna navrhovala, aby se zasáhlo, dovolával se své odpovědnosti ministra. Když se obavy uskutečnily, prohlásil chladně, že

„jakékoli hlasování sněmovny by nemělo sebemenší vliv na změnu ruského rozhodnutí". (Dolní sněmovna, 9. července 1833.)

Když byly pranýřovány ukrutnosti napáchané Rusy po pádu Varšavy, doporučoval sněmovně velkou ohleduplnost vůči ruskému imperátorovi a prohlásil, že

„nikdo nelituje víc než on sám některých výrazů, které byly v rozpravě vysloveny," (dolní sněmovna, 28. června 1832) a že „nynější ruský imperátor je člověk vznešeného a ušlechtilého cítění. Jestliže se vyskytly případy, že ruská vláda postupovala vůči Polákům příliš krutě, můžeme v tom vidět důkaz, že moc ruského imperátora byla prakticky ignorována, a můžeme považovat za jisté, že imperátor v těchto případech podlehl vlivu jiných, že se neřídil tím, co mu napovídalo jeho cítění." (Dolní sněmovna, 9. července 1833.)

Když byl jednak zpečetěn osud Polska a jednak vzpoura Muhammada Alího hrozila co nevidět rozložit tureckou říši, ujišťoval Palmerston sněmovnu, že „záležitosti probíhají vcelku uspokojivě". (Dolní sněmovna, 26. ledna 1832.)

Když byl předložen návrh, aby polským emigrantům byla poskytnuta podpora, prohlásil:

„Bylo pro mne nesmírně bolestné postavit se proti poskytnutí jakékoli peněžní podpory těmto osobám, třebaže přirozené, spontánní cítění každého šlechetného muže nutilo, aby vyslovil souhlas; navrhnout poskytnutí nějaké peněžní podpory nešťastníkům by však nebylo slučitelné s mými povinnostmi." (Dolní sněmovna, 25. března 1834.)

Týž útlocitný muž, jak později uvidíme, uhradil náklady na porobení Polska z větší části z kapes britského lidu.

Urozený lord se všemožně vynasnažil, aby všechny oficiální dokumenty týkající se polské katastrofy byly parlamentu utajeny. Ale prohlášení přednesená v dolní sněmovně, která se ani nepokoušel vyvrátit, nenechávají nikoho na pochybách o tom, jakou hru hrál v tomto osudném období.

Když vypukla polská revoluce, neopustil rakouský konzul Varšavu, rakouská vláda vyslala dokonce polského agenta, pana Walewského, do Paříže s pověřením, aby vyjednával s francouzskou a anglickou vládou o obnovení polského království. Dvůr v Tuileriích prohlásil, že „je ochoten jednat společně s Anglií, jestliže s návrhem vysloví souhlas". Lord Palmerston tuto nabídku odmítl. Roku 1831 francouzský velvyslanec u svatojakubského dvora* pan de Talleyrand navrhl plán společných francouzských a anglických akcí, ale urozený lord tento plán kategoricky odmítl a zaslal francouzskému vyslanci nótu, v níž se pravilo, že

„přátelské zprostředkování v polské otázce by zamítlo Rusko. Mocnosti podobnou francouzskou nabídku právě zamítly; kdyby Rusko zprostředkování odmítlo, mohl by být zásah obou dvorů, francouzského a anglického, uskutečněn jen násilně, a přátelské a uspokojivé vztahy mezi vládou Jeho Veličenstva a vládou petrohradskou by Jeho britskému Veličenstvu nedovolily podobný zásah podniknout. *Dosud* nenastal čas, aby se takové akce daly podniknout s nadějí na úspěch proti vůli svrchovaného vládce, jehož *práva jsou nesporná.*"

Ale to ještě nebylo všechno. 23. února 1848 pronesl pan Anstey toto prohlášení v dolní sněmovně:

„Švédsko připravovalo své loďstvo, jednak aby mohlo podnikat diverze na pomoc Polsku, jednak aby znovu získalo provincie v Pobaltí, které mu byly v minulé válce tak nespravedlivě odňaty. Urozený lord zaslal našemu vyslanci u stockholmského dvora instrukce v opačném smyslu, a Švédsko přerušilo vojenské přípravy. Perský dvůr vypravil s podobným záměrem armádu pod velením perského korunního prince, která už tři dny pochodovala k ruským hranicím. Tajemník našeho vyslanectví u teheránského dvora sir John McNeill se vydal za ní, a třebaže princ se svým hlavním stanem už urazil vzdálenost třídenního pochodu, dostihl ho a podle instrukcí urozeného lorda pohrozil Persii jménem Anglie válkou, jestliže princ postoupí ještě o krok k ruským hranicím. Podobných prostředků použil urozený lord vůči Turecku, aby mu zabránil obnovit válku s Ruskem."

Když plukovník Evans žádal, aby byly předloženy dokumenty o tom, jak Prusko porušilo svou domnělou neutralitu v rusko-polské válce, urozený lord namítl, že

„ministři naší země nemohou pohlížet na tento boj jinak než s nejhlubší lítostí a velmi by uvítali, kdyby byl skončen". (Dolní sněmovna, 16. srpna 1831.)

* Sídlem anglických králů byl Svatojakubský palác (St. James'Palace) v Londýně, sídlem francouzských králů palác Tuileries v Paříži. *(Pozn. čes. red.)*

Přál si skutečně, aby boj co nejdříve skončil, a Prusko si přálo totéž.

Později při jiné příležitosti shrnul pan H. Gally Knight celé počínání urozeného lorda za polského povstání takto:

„Kdykoli jde o Rusko, projevuje se v počínání urozeného lorda jakási *podivná nedůslednost*... Když šlo o Polsko, urozený lord nás pokaždé zklamal. Vzpomeňme si, že když byl urozený lord naléhavě žádán, aby pro Polsko něco udělal, připustil spravedlivost jeho věci i spravedlivost našich stížností; řekl nám však: ‚Mějte zatím strpení, vyšleme tam co nevidět vyslance známého svým liberálním smýšlením, a můžete být ujištěni, že učiníme všechno, co je třeba; ztížíte jen jednání, jestliže podrážděte mocnost, s níž bude muset vyjednávat. Uposlechněte proto mé rady a zachovejte prozatím klid; buďte ujištěni, že tím dosáhneme velmi mnoho.' Věřili jsme tomuto ujišťování, liberální vyslanec odjel, ale zda se touto záležitostí někdy zabýval či nezabýval, to jsme se už nikdy nedověděli; od urozeného lorda jsme dostali jen pěkná slova, ale žádné výsledky." (Dolní sněmovna, 13. července 1840.)

Když takzvané polské království zmizelo z mapy Evropy, zůstal ještě pomyslný zbytek polské národní samostatnosti ve svobodném městě Krakově. Za všeobecné anarchie, která nastala po pádu francouzského císařství, car Alexandr totiž varšavské vévodství nedobyl, nýbrž prostě je uchvátil a samozřejmě si je chtěl udržet i s Krakovem, který Bonaparte k vévodství přičlenil. Rakousko, které kdysi Krakov vlastnilo, chtělo jej dostat zpět. Když car nebyl s to získat Krakov sám a nebyl ochoten postoupit jej Rakousku, navrhl, aby z něho bylo vytvořeno svobodné město. Na základě toho stanovila vídeňská smlouva v článku VI:

„Město Krakov s územím, které k němu náleží, bude navždy svobodným, nezávislým a přísně neutrálním městem pod ochranou Rakouska, Ruska a Pruska."

Podle článku IX vídeňské smlouvy

„ruský, rakouský a pruský dvůr se zavazují, že budou respektovat neutralitu svobodného města Krakova a území, které k němu náleží, a postarají se o to, aby byla vždy respektována. *Pod žádnou záminkou tam nikdy nevstoupí žádné ozbrojené síly.*"

Ihned po skončení polského povstání z let 1830—1831 vtrhlo do Krakova ruské vojsko a dva měsíce jej okupovalo. To se však považovalo za dočasné válečné opatření a v tehdejším zmatku se na to brzy zapomnělo.

Roku 1836 byl Krakov znovu obsazen rakouskými, pruskými

a ruskými jednotkami pod záminkou, že je třeba donutit krakovské úřady, aby vydaly osoby, které se před pěti lety zúčastnily polské revoluce. Krakovská ústava byla zrušena a tamější tři konzulové si přisvojili nejvyšší moc; policie byla svěřena rakouským špiónům, senát byl svržen, soudy byly rozpuštěny, krakovské universitě byla znemožněna další činnost, protože tam nesměli dojíždět studenti ze sousedních provincií, a obchod svobodného města se sousedními zeměmi byl přerušen.*

Když byl 18. března 1836 urozený vikomt interpelován o okupaci Krakova, prohlásil, že jde jen o dočasnou okupaci. Když mluvil o akcích svých tří severních spojenců, tak je přikrášloval a omlouval, že se najednou sám zarazil a přerušil klidný tón svého projevu slavnostním prohlášením:

„Neujal jsem se tu slova proto, abych obhajoval opatření, která naopak *musím* odmítat a odsuzovat. Uvedl jsem tu pouze okolnosti, které sice neomlouvají násilnou okupaci Krakova, mohou však přispět k ospravedlnění atd."

Přiznal, že vídeňská smlouva zavazovala tři mocnosti, aby nepodnikaly žádné kroky bez předchozího souhlasu Anglie, avšak

„právem lze říci, že *bezděčně* vzdaly hold spravedlivosti a přímému jednání naší země, když předpokládaly, že nikdy nedáme souhlas k podobnému postupu".

Pan Patrick Stewart se však domníval, že existují lepší prostředky, jak ochránit Krakov, než „zdržovat se protestů", a 20. dubna 1836 předložil návrh, aby vládě bylo uloženo vyslat do svobodného města Krakova svého zástupce, a to konzula, protože jsou tam už tři konzulové tří severních mocností. Společný příjezd anglického a francouzského konzula do Krakova by se stal událostí.** Když urozený vikomt viděl, že pro tento návrh je většina

* V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně roku 1853, zní konec odstavce — místo věty: „Krakovská ústava byla zrušena atd." — takto: „V tomto případě se urozený lord zdržel jakýchkoli protestů a odůvodňoval to tím, že prý v letech 1836 a 1840 bylo těžké dodat našim protestům účinnosti. Jakmile se však Rakousko zmocnilo Krakova definitivně, považoval pouhý protest za ‚jediný účinný prostředek'." *(Pozn. red.)*

** V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně roku 1853, pokračuje na tomto místě text takto: „a patrně by byl urozenému lordovi znemožnil, aby později prohlašoval, že nevěděl o intrikách Rakušanů, Rusů a Prusů v Krakově." *(Pozn. red.)*

sněmovny, přiměl Stewarta, aby svůj návrh odvolal, a sněmovnu slavnostně ujistil, že vláda „zamýšlí vyslat do Krakova konzulárního zmocněnce". Když mu 22. března 1837 lord Dudley Stuart tento slib připomněl, urozený lord odpověděl, že „změnil svůj úmysl a neposlal do Krakova konzulárního zmocněnce" a že „to prozatím nezamýšlí učinit". Když lord Dudley Stuart oznámil, že podá návrh, aby k tomuto podivnému prohlášení byly předloženy vysvětlující dokumenty, podařilo se urozenému vikomtovi přijetí tohoto návrhu zmařit jednoduchým trikem, že se nedostavil na zasedání, a tím sněmovnu donutil, aby se odročila, protože nebyla schopna usnášení.*

V roce 1840 „dočasná" okupace stále ještě trvala a obyvatelé Krakova zaslali francouzské a anglické vládě memorandum, v němž se mimo jiné pravilo:

„Útrapy, které sužují svobodné město Krakov a jeho obyvatele, jsou tak veliké, že podepsaní nevidí pro sebe a své spoluobčany jinou naději než mocnou a osvícenou ochranu francouzské a anglické vlády. Situace, do níž jsme se dostali, nás opravňuje požádat o zásah kteroukoli mocnost z těch, které podepsaly vídeňskou smlouvu."

Když byl urozený vikomt 13. července 1840 dotázán na tuto petici z Krakova, prohlásil, že

„pro Rakousko a britskou vládu je otázka evakuace Krakova pouhou otázkou času".

Pokud jde o porušení vídeňské smlouvy, prý

„neexistují prostředky, jak prosadit stanovisko Anglie, i kdyby naše země byla odhodlána prosazovat je zbraněmi, neboť Krakov je zřejmě místo, kde by Anglie nemohla podniknout žádné akce".

K tomu je třeba poznamenat, že dva dny po tomto prohlášení uzavřel urozený lord s Ruskem, Rakouskem a Pruskem smlouvu zakazující anglickému válečnému loďstvu vstup do Černého moře[311] — pravděpodobně proto, aby ani v těchto končinách nemohla Anglie podniknout žádné akce. Bylo to v téže době, kdy urozený lord obnovil svatou alianci s těmito mocnostmi proti Francii. Pokud jde o obchodní ztráty způsobené Anglii okupací Krakova, poukázal

* V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně roku 1853, pokračuje text na tomto místě takto: „Nikdy tedy nevysvětlil, proč nebo z jakých důvodů nesplnil svůj slib, a úspěšně odrazil všechny pokusy vymámit na něm jakékoli dokumenty o této věci." *(Pozn. red.)*

urozený lord na to, že „objem celkového vývozu do *Německa* neklesl", což, jak správně poznamenal sir Robert Peel, nemá nic společného s Krakovem. O svých záměrech v této otázce a o vyslání konzulárního zmocněnce do Krakova Palmerston prohlásil:

„Podle mého názoru způsob, jakým vážení gentlemani z opozice využili mého neblahého ujištění" (které urozený lord učinil v roce 1836, aby ušel důtce rozhořčené sněmovny), „mi poskytuje právo kategoricky odmítnout odpověď na takové otázky, neboť bych mohl být znovu vystaven podobným neoprávněným útokům."

17. srpna 1846 prohlásil, že

„nezávisí na přítomnosti konzulárního zmocněnce v Krakově, zda evropské velmoci budou či nebudou dodržovat a plnit vídeňskou smlouvu".

28. ledna 1847, když byl znovu požádán, aby předložil dokumenty, proč *nebyl jmenován* britský konzul pro Krakov, prohlásil, že

„tato otázka nesouvisí *nijak nezbytně* s rozpravou o anexi Krakova a nebude patrně nikterak prospěšné obnovovat rozhořčenou rozpravu o věci, která má *jen přechodnou důležitost*".

Setrval tak na svém názoru o předkládání oficiálních dokumentů, který hájil už 17. března 1837.

„Jestliže se dokumenty týkají otázek, které se nyní projednávají, pak by jejich předložení bylo nebezpečné; jestliže se však týkají otázek, které už nejsou aktuální, pak je zřejmé, že nemohou být nijak prospěšné."

Britská vláda byla velmi přesně informována o důležitosti Krakova nejen z politického, nýbrž i z obchodního hlediska. Vždyť její vlastní konzul ve Varšavě, plukovník Duplat, sděloval:

„Od té doby, co se Krakov stal nezávislým městem, je tam uskladňováno značné množství anglického zboží, které se dováží přes Černé moře, Moldavsko a Halič, a dokonce i přes Terst. Odtud se pak rozesílá do okolních zemí. Postupně bylo navázáno železniční spojení s důležitými tratěmi v Čechách, v Prusku a v Rakousku... Krakov je též ústředním bodem důležité železniční trati spojující Jaderské a Baltské moře. Podobné přímé spojení bude navázáno s Varšavou... Jestliže tedy můžeme téměř s jistotou předpokládat, že každý významný bod na Levantě a dokonce i v Indii a Číně bude spojen s Jaderským mořem, pak nemůžeme popírat, že i pro Anglii bude z obchodního hlediska velmi důležité mít takový bod, jako je Krakov, ležící v centru velké železniční sítě spojující západ a východ kontinentu."

Sám lord Palmerston byl nucen doznat před sněmovnou, že krakovské povstání z roku 1846[312] bylo záměrně vyvoláno třemi mocnostmi.

„Domnívám se, že původně rakouské vojsko vstoupilo na území Krakova

na žádost krakovské vlády. Pak ale rakouské vojsko odešlo. *Proč* odešlo, nebylo dosud vysvětleno. S ním odešla krakovská vláda a krakovské úřady, a *okamžitým* či alespoň brzkým důsledkem tohoto odchodu bylo vytvoření prozatímní krakovské vlády." (Dolní sněmovna, 17. srpna 1846.)

22. února 1846 se Krakova zmocnily rakouská a později ruská a pruská armáda. 26. téhož měsíce vydal tarnowský prefekt provolání, v němž vyzýval rolníky, aby povraždili své statkáře, a sliboval jim „slušnou peněžní odměnu". Po tomto provolání následovaly haličské ukrutnosti, povraždění asi 2000 statkářů. 12. března se objevilo rakouské provolání k „věrným Haličanům, kteří se pozvedli na obranu pořádku a zákonů a zničili nepřátele pořádku". V oficiální „Gazette"[313] z 28. dubna prohlásil kníže Friedrich von Schwarzenberg, že „činy, k nimž došlo, rakouská vláda *sankcionovala*" a že přitom jednala nepochybně podle společného plánu s Ruskem a carovým lokajem, Pruskem. A lord Palmerston po všech těchto podlostech považoval za vhodné prohlásit ve sněmovně:

„Mám příliš vysoké mínění o smyslu pro spravedlnost a právo, jimiž jsou nepochybně prodchnuty vlády Rakouska, Ruska a Pruska, než abych mohl věřit, že by byly s to nebo chtěly jednat s Krakovem jinak, než ukládají smluvní závazky." (Dolní sněmovna, 17. srpna 1846.)

Urozený lord měl teď jedinou starost: Jak se vypořádat s parlamentem, jehož zasedání se blížilo ke konci. Ujišťoval dolní sněmovnu, že „britská vláda učiní všechno, aby zajistila, že budou náležitě respektována ustanovení vídeňské smlouvy". Když pan Hume vyslovil pochybnosti, zda lord Palmerston „*zamýšlí* přimět rakouské a ruské jednotky, aby opustily Krakov", zapřísahal urozený lord sněmovnu, aby nevěřila tvrzením pana Huma, protože on, Palmerston, má lepší informace a je přesvědčen, že okupace Krakova je pouze „*dočasná*". Když se lord Palmerston v roce 1846 takto vypořádal s parlamentem, stejně jako se s ním vypořádal v roce 1853, bylo vydáno rakouské prohlášení z 11. listopadu 1846 o připojení Krakova k rakouské říši. Když se parlament 19. ledna 1847 znovu sešel, byl v trůnní řeči informován, že Krakov už není a že místo něho je tu protest chrabrého Palmerstona. Aby se nikomu nemohlo zdát, že tento protest má nějaký význam, usmyslel si urozený lord právě v této době zaplést Anglii do sporu s Francií o španělských sňatcích[314], takže div nevyvolal konflikt mezi oběma

zeměmi, jak mu ostře vytkl pan Smith O'Brien. Když se na něj obrátila francouzská vláda a navrhovala, aby byl podán společný protest proti zabrání Krakova, pověřil urozený vikomt lorda Normanbyho, aby odpověděl, že přestupek, jehož se dopustilo Rakousko anexí Krakova, není o nic větší než přestupek, jehož se dopustila Francie, když uskutečnila sňatek mezi vévodou Montpensierem a španělskou infantkou: Rakousko porušilo vídeňskou smlouvu a Francie utrechtskou smlouvu[315]. Ovšem utrechtská smlouva, třebaže byla roku 1872 obnovena, byla protijakobínskou válkou definitivně zrušena, a proto od roku 1792 vlastně neexistovala. O této okolnosti nebyl ve sněmovně informován nikdo lépe než právě urozený lord, který za rozpravy o blokádě Mexika a Buenos Aires[316] parlamentu oznámil, že

„ustanovení utrechtské smlouvy byla už dávno rozmetána válečnými zvraty, kromě jediného článku týkajícího se hranic mezi Brazílií a Francouzskou Guayanou, protože tento článek byl výslovně pojat do vídeňské smlouvy".

Ještě jsme však o úsilí, s nímž urozený lord čelil ruským výbojům v Polsku, neřekli všechno.

Mezi Anglií, Holandskem a Ruskem existovala podivná dohoda — takzvaná *rusko-holandská půjčka*. Za protijakobínské války uzavřel car Alexandr půjčku s firmou Hope a spol. z Amsterodamu; po pádu Bonaparta nizozemský král*, „chtěje se náležitě odvděčit spojeneckým mocnostem za osvobození své země" a za to, že sám mohl anektovat Belgii, na niž neměl sebemenší právo, nabídl Rusku — ostatní mocnosti se totiž vzdaly svých nároků ve prospěch Ruska, neboť to tehdy mělo velké finanční potíže — že s ním uzavře smlouvu, kterou by se zavázal splatit jeho dluh firmě Hope a spol. ve splátkách po 25 miliónech zlatých. Anglie, aby odškodnila Holandsko za loupež, kterou na něm spáchala — za kolonie u mysu Dobré naděje, Demeraru, Essequibo a Berbice — se ke smlouvě připojila a zavázala se vyplatit jistou část subvence poskytnuté Rusku. Toto ustanovení bylo pojato do vídeňské smlouvy, ovšem s *výslovnou podmínkou*, „že placení bude zastaveno, jestliže unie mezi Holandskem a Belgií bude zrušena před splacením dluhu". Když se Belgie revolucí od Holandska odtrhla,[317] odmítlo Holandsko samo-

* — Vilém I. *(Pozn. red.)*

zřejmě vyplácet Rusku dál svůj podíl.* Naproti tomu, jak poznamenal pan Herries, „Rusko si nemůže činit sebemenší nárok na to, aby Anglie nadále dluh splácela". (Dolní sněmovna, 26. ledna 1832.)

Lord Palmerston považoval však za docela přirozené, že

„jednou se Rusku platí za to, že podporuje unii mezi Belgií a Holandskem, a podruhé za to, že podporuje rozdělení těchto zemí". (Dolní sněmovna, 16. července 1832).

Požadoval velmi pateticky, aby se svědomitě dodržovaly smlouvy — především vídeňská smlouva. Dosáhl toho, že 16. listopadu 1831 byla s Ruskem podepsána nová dohoda, v jejíž preambuli se výslovně konstatuje, že se uzavírá „v souladu s všeobecnými ustanoveními vídeňského kongresu, která nadále platí v plném rozsahu".

Když byla dohoda o rusko-holandské půjčce pojata do vídeňské smlouvy, prohlásil vévoda z Wellingtonu: „To je mistrný diplomatický tah lorda Castlereagha, neboť teď peněžní závazek donutí Rusko, aby dodržovalo vídeňskou smlouvu." Když potom Rusko přestalo vídeňskou smlouvu dodržovat a zabralo Krakov, navrhl pan Hume, aby britská státní pokladna přestala Rusku cokoli platit. Urozený vikomt však usoudil, že Rusko sice má právo porušovat vídeňskou smlouvu vůči Polsku, ale Anglie že je přesto dále povinna dodržovat své smluvní závazky vůči Rusku.

Ale to zdaleka ještě není nejpodivnější případ v činnosti urozeného lorda. Po vypuknutí belgické revoluce, ještě než parlament schválil novou půjčku Rusku, uhradil urozený lord náklady na ruskou válku proti Polsku pod falešnou záminkou, že splácí starý dluh Anglie z roku 1815, třebaže podle výroku spolehlivé autority, význačného anglického právníka sira E. Sugdena, nyní lorda St. Leonardse, „v této otázce nebylo naprosto nic sporného a vláda neměla právo zaplatit ani jeden šilink z těchto peněz". (Dolní sněmovna, 26. ledna 1832.) Můžeme se rovněž dovolat autority sira

* V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně roku 1853, pokračuje na tomto místě text takto: „s tím odůvodněním, že půjčka byla uzavřena s vyhlídkou, že belgické provincie zůstanou nedílnou součástí Holandska, kdežto nyní už nad nimi svrchovanost nemá". *(Pozn. red.)*

Roberta Peela, který prohlásil, že „urozený lord *neměl podle zákona právo* vyplatit tyto peníze". (Dolní sněmovna, 12. července 1832.)

Nyní tedy chápeme, proč urozený lord při každé příležitosti opakuje, že „pro člověka, který má srdce na pravém místě, nemůže být nic bolestnějšího než diskuse o Polsku".*

* V „New-York Daily Tribune" ze 4. listopadu 1853 a v brožuře „Palmerston a Rusko", vydané v Londýně roku 1853, končí text tohoto článku větou: „Nyní si také můžete představit, jak rozhodně se asi bude stavět proti uchvatitelským nárokům mocnosti, jíž dosud tak jednoznačně sloužil." *(Pozn. red.)*

*ČLÁNEK ČTVRTÝ**

Velké a vděčné téma k vlastní sebechvále poskytují urozenému vikomtovi služby, které prokázal věci ústavní svobody na celém kontinentě. Vskutku, svět mu vděčí za vynalezení „konstitučních" království — Portugalska, Španělska a Řecka — tří politických přízraků, které by bylo možné srovnat jedině s Wagnerovým homunculem z „Fausta". Portugalsko pod jhem donny Marie da Gloria, oné obrovité kupy masa, za níž se skrývá jeden z Koburků**,

„je třeba považovat za jednu z *podstatných* evropských mocností". (Dolní sněmovna, 10. března 1837.)

Právě ve chvíli, kdy urozený vikomt pronášel tato slova, zakotvilo šest britských řadových lodí v Lisabonu, aby chránily „podstatnou" dceru dona Pedra před portugalským lidem, aby jí

* V „New-York Daily Tribune" z 21. listopadu 1853 začíná článek takto: „Leckdo očekává, že za války mezi Tureckem a Ruskem, která právě vypukla, upustí britská vláda konečně od svého systému polovičatých opatření a neplodných jednání a podnikne rázná a účinná opatření, aby přiměla ruské útočníky vzdát se vyhlídky na kořist a na světovládu, o níž už dávno sní. Takovéto naděje jsou snad do jisté míry oprávněné z hlediska abstraktní pravděpodobnosti a politiky. Ale jak málo reálných důvodů k nim tu je, uvidí každý, kdo se zamyslí nad fakty, která uvádíme dále o tom, jak si v minulosti počínal ten anglický ministr, který je považován za největšího odpůrce výbojů ruského despotismu v Evropě. Vždyť mnoho lidí v Anglii, kteří jsou nespokojeni s politikou vlády v turecko-ruském konfliktu, je přesvědčeno, že by všechno bylo probíhalo docela jinak, kdyby na to byl dohlédl lord *Palmerston*. Tito lidé, když vzpomínají na minulé činy urozeného vikomta, pravděpodobně vynechávají celé rušné období od roku 1832 do roku 1847, a my hodláme pro jejich poučení tuto mezeru vyplnit." *(Pozn. red.)*

** — Ferdinand August. *(Pozn. red.)*

pomohly zničit ústavu, kterou přísahala hájit. Španělsko, vydané v plen jiné Marii*, která je sice známá hříšnice, ale nikdy nebude Magdalénou,

„jeví se nám jako krásná, kvetoucí, ba přímo báječná mocnost mezi evropskými královstvími". (Projev lorda Palmerstona v dolní sněmovně 10. března 1837.)

Skutečně báječná pro majitele španělských cenných papírů! Urozený lord má dokonce po ruce důvody k ospravedlnění toho, že vydal vlast Periklovu a Sofoklovu pod nominální moc přihlouplého bavorského chlapce.

„Král Oto pochází ze země, která má svobodnou ústavu." (Dolní sněmovna, 8. srpna 1832.)

Svobodná ústava v Bavorsku, v německé bastile! To je ještě nehoráznější licentia poetica** než ostatní květnaté fráze o „oprávněných nadějích", které vzbuzuje Španělsko, a o „podstatné" mocnosti Portugalsku. Pokud jde o Belgii, všechno, co pro ni lord Palmerston udělal, bylo to, že byla zatížena částí holandského dluhu, že jí byla uloupena lucemburská provincie a vnucena koburská dynastie. Pokud jde o entente cordiale*** s Francií, ta začala chřadnout od doby, kdy Palmerston předstíral, že ji hodlá zdokonalit čtyřstrannou dohodou z roku 1834[318]. Viděli jsme už, jak dobře uměl urozený lord této dohody využít v případě Polska, a později uvidíme, jak se změnila v jeho rukou.

Jednou z událostí, která téměř ušla pozornosti současníků, stala se však významným mezníkem historických epoch, byla vojenská okupace Cařihradu Rusy v roce 1833.

Odvěký sen Ruska se konečně splnil. Barbar od promrzlých břehů Něvy uchvátil nádhernou Byzanc a slunné pobřeží Bosporu. Samozvaný dědic řeckých císařů se stal, i když dočasně, pánem Říma Východu.

„Obsazení Cařihradu ruskými vojsky zpečetilo osud Turecka jako nezávislého státu. Skutečnost, že Rusko obsadilo Cařihrad, i když proto, aby jej zachránilo(?), zasadila drtivou ránu turecké nezávislosti, jako kdyby ruská vlajka už zavlála nad Serailem." (Projev sira Roberta Peela v dolní sněmovně 17. března 1834.)

* — Marii Kristýně. *(Pozn. red.)*
** — básnická licence. *(Pozn. red.)*
*** — srdečnou shodu. *(Pozn. red.)*

Neblahou válkou z let 1828—1829 ztratila Porta prestiž v očích svých vlastních poddaných. Jak je obvyklé v orientálních říších, jakmile je nejvyšší moc oslabena, propukají úspěšné revolty pašů. Už v říjnu 1831 propukl konflikt mezi sultánem* a Muhammadem Alím, egyptským pašou, který podporoval Portu za řeckého povstání. Na jaře roku 1832 vtrhl jeho syn Ibráhím paša se svou armádou do Sýrie, dobyl tuto provincii po bitvě u Homsu, překročil Taurus, zničil zbytky turecké armády v bitvě u Konje a postupoval na Istanbul. Sultán byl donucen požádat 2. února 1833 o pomoc Petrohrad. 17. února přibyl do Cařihradu francouzský admirál Roussin, dva dny nato přednesl Portě své stanovisko a zavázal se za určitých podmínek, mezi nimiž bylo odmítnutí ruské pomoci, přimět pašu k ústupu. Protože jej však nikdo nepodporoval, nemohl samozřejmě Rusko zadržet. „Pozval jsi mě, a já jsem přišel."** 20. února vyplula ze Sevastopolu ruská eskadra, vylodila velký počet ruských vojsk na březích Bosporu a začala obléhat turecké hlavní město. Rusko tak dychtilo po tom, aby mohlo Turecko bránit, že byl zároveň poslán ruský důstojník k erzerumskému a trapezuntskému pašovi, aby jim sdělil, že bude-li Ibráhímova armáda postupovat na Erzerum, poskytne ruská armáda okamžitě ochranu jak Erzerumu, tak Trapezuntu. Koncem května 1833 přijel z Petrohradu hrabě Orlov a oznámil sultánovi, že s sebou přivezl lístek, který má sultán podepsat, aniž se poradí s kterýmkoli z ministrů a aniž o tom uvědomí kteréhokoli diplomatického zástupce akreditovaného u Porty. Tak vznikla známá hünkjariskeleská smlouva, uzavřená na osm let. Na základě ustanovení této smlouvy uzavřela Porta útočný a obranný spolek s Ruskem, vzdala se práva uzavírat jakékoli nové smlouvy s jinými mocnostmi bez souhlasu Ruska a potvrdila dřívější rusko-turecké smlouvy, zejména drinopolskou. Tajným článkem připojeným k smlouvě se Porta zavazovala

„ve prospěch carského ruského dvora uzavřít Dardanelskou úžinu, tj. nedovolovat žádným cizím válečným lodím vplouvat do úžin pod jakoukoli záminkou".

* — tj. Mahmudem II. *(Pozn. red.)*
** Slova pronesená sochou komtura v Mozartově opeře „Don Giovanni". *(Pozn. red.)*

Komu vděčí car za to, že jeho vojska obsadila Cařihrad, že podle ustanovení hünkjariskeleské smlouvy byl trůn osmanské říše přenesen z Cařihradu do Petrohradu? Nikomu jinému než ctihodnému Henry Johnovi vikomtu Palmerstonovi, baronu Templovi, peerovi irskému, členu velectihodné tajné rady Jeho Veličenstva, rytíři velkokříže velectihodného Koupelového řádu, členu parlamentu a hlavnímu ministrovi Jeho Veličenstva pro zahraniční věci.

Hünkjariskeleská smlouva byla uzavřena 8. července 1833. 11. července 1833 podal pan H. L. Bulwer návrh, aby byly předloženy dokumenty týkající se turecko-syrských záležitostí. Urozený lord se postavil proti tomuto návrhu,

„neboť *jednání*, jehož se žádané dokumenty týkají, *nebylo* ještě *skončeno* a ráz celého tohoto jednání bude záviset na tom, jak bude zakončeno. Protože výsledky nejsou dosud známé, je návrh předčasný." (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Když jej pan Bulwer obvinil, že nezasáhl na sultánovu obranu proti Muhammadu Alímu a že nezabránil postupu ruské armády, použil urozený lord poprvé onoho zvláštního systému hájení a doznávání, který později ještě zdokonalil. Pokusím se dát nyní dohromady membra disjecta* tohoto systému.

„*Hodlám* vyvrátit názor, že v druhé polovině loňského roku požádal sultán naši zemi o pomoc." (Dolní sněmovna, 11. července 1833.) „V srpnu požádala Porta oficiálně o pomoc." (Dolní sněmovna, 24. srpna 1833.)

Ne, nebylo to v srpnu.

„Žádost Porty o námořní pomoc byla předložena v říjnu 1832." (Dolní sněmovna, 28. srpna 1833.)

Ne, nebylo to v říjnu.

„Porta požádala o pomoc v listopadu 1832." (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Urozený lord si tak nespolehlivě pamatoval datum, kdy jej Porta požádala o pomoc, jako si Falstaff** pamatoval, kolik bylo těch chlapů v režných kytlích či zelených kamizolách, kteří jej napadli zezadu. *Nehodlá* však vyvracet, že Porta odmítla ozbrojenou pomoc, kterou jí nabízelo Rusko, a že požádala o pomoc jeho. On však této žádosti nevyhověl. Porta se na urozeného lorda obrátila

* — rozptýlené části, údy. *(Pozn. red.)*

** Shakespeare, „Král Jindřich IV.", I. díl, 2. jednání, 4. scéna. *(Pozn. red.)*

znovu. Nejprve poslala do Londýna pana Mavrogeniho a pak Namyka pašu, který prosil, aby byla na pomoc vyslána námořní eskadra, a sliboval, že sultán bude hradit všechny výlohy této eskadry a poskytne v budoucnu britským občanům v Turecku — jako náhradu za tuto pomoc — nové *obchodní* výsady a výhody. Rusko bylo tak přesvědčeno, že urozený lord odmítne, že se připojilo k prosbě tureckého zmocněnce a prosilo jeho lordstvo, aby tuto pomoc poskytl. On sám nám o tom říká:

„V zájmu spravedlnosti musím konstatovat, že Rusko neprojevilo sebemenší řevnivost vůči naší vládě, kdyby snad tuto pomoc poskytla; ruský vyslanec mi v době, kdy se o žádosti ještě uvažovalo, oficiálně oznámil, že se o této žádosti dověděl, a protože Rusko má zájem na zachování a trvání turecké říše, uvítalo by, kdyby ministři mohli této žádosti vyhovět." (Dolní sněmovna, 28. srpna 1833.)

Urozený lord zůstal však vůči všem žádostem Porty neoblomný, přestože je podporovalo samo nezaujaté Rusko. Pak už ovšem Porta věděla, na čem je. Pochopila, že je odsouzena k tomu, aby udělala vlka ovčákem. Přesto však váhala a ruskou pomoc přijala teprve za tři měsíce.

„Velká Británie nikdy Rusku nevytýkala, že tuto pomoc poskytlo," říká urozený lord, „naopak, uvítala, že Turecko mohlo dostat účinnou podporu, ať už odkudkoli." (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Ať už jej ale Porta požádala o pomoc kdykoli, nemůže lord Palmerston nedoznat, že

„není pochyby o tom, že kdyby Anglie byla *považovala za vhodné* zasáhnout, byl by postup útočící armády zastaven a *ruská vojska by nebyla povolána*". (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Proč tedy „*nepovažoval za vhodné*" zasáhnout a zabránit příchodu Rusů?

Především se odvolává na *nedostatek času*. Podle jeho tvrzení vypukl konflikt mezi Portou a Muhammadem Alím už v říjnu 1831, kdežto rozhodující bitva u Konje byla svedena teprve 21. prosince 1832. Neměl tedy za celou tu dobu chvilku času? Ibráhím paša zvítězil ve velké bitvě v červenci 1832[319] a od července do prosince nemohl Palmerston znovu najít chvilku času. Po celou tu dobu však čekal na *oficiální* žádost, která podle jeho poslední verze byla podána teprve 3. listopadu.

„Ale věděl toho tak málo o tom, co se děje v Levantě," ptá se sir Robert

Peel, „že musel čekat na oficiální žádost?" (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

A od listopadu, kdy oficiální žádost byla podána, do druhé poloviny února uplynuly opět čtyři dlouhé měsíce, a Rusko zasáhlo teprve 20. února 1833. Proč nezasáhl on?

Palmerston má v zásobě ještě pádnější argumenty.

Vždyť egyptský paša byl jen odbojný poddaný, kdežto sultán svrchovaný vládce.

„Protože šlo o válku poddaného proti svrchovanému vládci a protože tento vládce je spojencem anglického krále, bylo by neslučitelné se zásadami dobrých styků, kdybychom byli navázali *jakékoli spojení* s pašou." (Dolní sněmovna, 28. srpna 1833.)

Urozenému lordovi zabraňovala tedy *etiketa* zastavit Ibráhímovu armádu. Etiketa mu zabraňovala dát instrukce konzulovi v Alexandrii, aby využil svého vlivu u Muhammada Alího. Jako španělský grand by byl náš urozený lord raději nechal královnu shořet na troud, než by porušil pravidla etikety a dotkl se jejích sukní. Jestliže nás však neklame paměť, akreditoval urozený lord už v roce 1832 konzuly a diplomatické zástupce u sultánova „poddaného" bez sultánova svolení, uzavíral s Muhammadem Alím smlouvy, měnil platné dohody a ustanovení týkající se obchodních a finančních záležitostí a nahrazoval je novými. Přitom si nevyžadoval ani předběžný souhlas Porty, ani dodatečné schválení. (Dolní sněmovna, 23. února 1848.)

Hrabě Grey, tehdejší šéf urozeného vikomta, nám k tomu říká:

„Anglie měla tehdy rozsáhlé obchodní styky s Muhammadem Alím a nebylo by v jejím zájmu je porušovat." (Sněmovna lordů, 4. února 1834.)

Jakže? Obchodní styky s „odbojným poddaným"?!

Ale vždyť loďstvo urozeného vikomta bylo zaměstnáno u Duera a Taja, blokovalo Šeldu a pomáhalo jako porodní bába při zrodu konstitučních království Portugalska, Španělska a Belgie, takže nebyl s to vyšetřit ani jedinou loď. (Dolní sněmovna, 11. července 1833 a 17. března 1834.)

Sultán však naléhavě žádal právě námořní pomoc. Připusťme na chvíli, že urozený lord opravdu nemohl postrádat ani jednu loď. Z velmi kompetentních míst jsme však ujišťováni, že od urozeného lorda se nežádala jedna *loď*, ale jedno *slovo*.* Například admirál Codrington, který zničil turecké loďstvo u Navarina, říká:

„Muhammad Alí už dávno, když šlo o vyklizení Morey, pocítil, jakou váhu má náš zákrok. Dostal tehdy od Porty příkazy, aby se postavil proti jakýmkoli požadavkům o vyklizení Morey; měl za to odpovídat svou hlavou. Postavil se na odpor, ale nakonec moudře ustoupil a Moreu vyklidil." (Dolní sněmovna, 20. dubna 1836.)

Vévoda z Wellingtonu říká:

„Kdyby v době zasedání z roku 1832 nebo 1833 bylo Muhammadu Alímu jasně řečeno, že nemá pokračovat v boji v Sýrii a v Malé Asii, byla by válka skončila bez rizika, že se ruskému imperátoru umožní vyslat do Cařihradu loďstvo a armádu." (Sněmovna lordů, 4. února 1834.)

Jsou však ještě kompetentnější osobnosti. Je tu sám urozený lord.

„Třebaže vláda Jeho Veličenstva nevyhověla sultánově žádosti o námořní podporu," říká, „morální podporu mu Anglie poskytla. A zákroky, které britská vláda podnikla u egyptského paši a u Ibráhíma paši, velitele v Malé Asii, přispěly podstatně k dosažení této dohody" (v Kütahyi) „mezi sultánem a pašou, jíž byla válka *skončena*." (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

A konečně lord Derby, tehdy ještě pan Stanley a Palmerstonův kolega ve vládě, prohlašuje, že si troufá

„směle tvrdit, že postup Muhammada Alího zastavilo jasné prohlášení Francie a Anglie, že nepřipustí, aby jeho vojsko obsadilo Cařihrad". (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Podle slov lorda Derbyho a samého lorda Palmerstona to tedy nebyla ruská eskadra a ruská armáda u Cařihradu, nýbrž bylo to *jasné prohlášení* britského konzula v Alexandrii, které zastavilo Ibráhímův vítězný pochod na Cařihrad a vedlo k dohodě v Kütahyi, podle níž Muhammad Alí získal kromě Egypta navíc ještě syrský pašalik, Adanu a jiná místa. Urozený lord však považoval za vhodné nedovolit svému konzulovi v Alexandrii, aby učinil toto jasné prohlášení dříve, než byla turecká armáda zničena, Cařihrad zaplaven kozáky, než sultán podepsal a car strčil do kapsy hünkjariskeleskou smlouvu.

Jestliže nedostatek času a válečných lodí zabránily urozenému

* V „New-York Daily Tribune" z 21. listopadu 1853 pokračuje na tomto místě text takto: „aby byl sražen hřebínek Muhammadu Alímu a zastaven postup armády Ibráhíma paši. To říká lord Mahon, který v době, kdy pronesl tento výrok, byl zaměstnancem ministerstva zahraničních věcí, vedeného sirem Robertem Peelem." *(Pozn. red.)*

lordovi pomoci sultánovi, jestliže mu přemíra etikety zabránila zastavit pašu, využil alespoň svého vyslance v Cařihradě, aby čelil přílišnému vlivu Ruska, aby jej co nejvíc omezoval? Právě naopak. Aby Rusku co nejméně překážel, postaral se urozený lord o to, aby v nejosudovějších chvílích krize neměl v Cařihradě vůbec žádného vyslance.

„Jestliže kdy existovala země, kde by váha a postavení vyslance byly užitečné, nebo období, kdy by se váha a postavení vyslance mohly výhodně uplatnit, bylo to Turecko v období šesti měsíců před 8. červencem." (Projev lorda Mahona v dolní sněmovně 20. dubna 1836.)

Lord Palmerston nám k tomu říká, že britský vyslanec sir Stratford Canning odjel z Cařihradu v září 1832, že lord Ponsonby, tehdejší vyslanec v Neapoli, byl jmenován na jeho místo v listopadu a že „obtíže, které se vyskytly při přípravě jeho přejezdu", třebaže na něho čekala válečná loď, „spolu s nepříznivým počasím mu zabránily dostat se do Cařihradu dříve než koncem května 1833." (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Rusové ještě nedorazili a lordu Ponsonbymu byl proto dán pokyn, aby jeho plavba z Neapole do Cařihradu trvala sedm měsíců.*

A proč také by měl urozený lord bránit Rusům, aby obsadili Cařihrad?

„Já sám jsem velmi pochyboval o tom, zda v politice ruské vlády byl obsažen *vůbec nějaký* záměr rozdělit osmanskou říši." (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Jistěže ne. Rusko si nepřálo tuto říši rozdělit, chtělo si ji nechat celou. Kromě jistoty, kterou lord Palmerston čerpal z těchto *pochybností*, dodávaly mu další jistotu „*pochybnosti*, zda je součástí ruské politiky dosáhnout tohoto cíle *nyní*". A za třetí čerpal jistotu z „*pochybnosti*", zda

„*ruský národ*" (jaká starost o ruský *národ!*) „by svolil k takovémuto přesunu vlivu, sídla a státní moci do jižních provincií, což by bylo nutným důsledkem dobytí Cařihradu Ruskem". (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

* V „New-York Daily Tribune" z 21. listopadu 1853 byla věta začínající slovy: „Rusové ještě nedorazili..." nahrazena tímto zněním: „Sir Stratford Canning byl odvolán v září a lord Ponsonby byl jmenován v listopadu. Ale Ibráhím paša ještě nepřekročil Taurus, nevybojoval ještě bitvu u Konje a Rusové ještě neuchvátili Cařihrad. Proto dostal lord Ponsonby pokyn, aby cestoval z Neapole do Cařihradu sedm měsíců." *(Pozn. red.)*

Kromě těchto záporných argumentů má urozený lord připraven i argument kladný:

„Jestliže členové vlády klidně přihlíželi k dočasnému obsazení tureckého hlavního města ruským vojskem, bylo to proto, že měli plnou důvěru v čest a dobré úmysly Ruska... Když ruská vláda poskytla sultánovi pomoc, zaručila se mu svou ctí. A v tuto záruku jsem měl neomezenou důvěru."* (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Důvěra urozeného lorda byla tak neotřesitelná, nezlomná, nedílná, nezvratná, nepřemožitelná, nevýslovná, nezměrná a nevyléčitelná, tak bezmezná, bezvýhradná a bezpříkladná, že ještě 17. března 1834, kdy hünkjariskeleská smlouva se už stala fait accompli**, stále ještě prohlašoval, že „ministři nebyli ve své *důvěře* zklamáni". Není zajisté jeho vinou, jestliže jej příroda obdařila abnormální dávkou důvěřivosti.

* V „New-York Daily Tribune" z 21. listopadu 1853 následuje po citátu tento dodatek: „Se stejnou důvěrou spoléhal na to, že Rusko nezruší polskou ústavu a národní samostatnost. Avšak car zrušil obojí a vyhlásil organický statut z roku 1832. Nicméně neomezená důvěra urozeného lorda nebyla ani v nejmenším otřesena." *(Pozn. red.)*

** — hotovou věcí. *(Pozn. red.)*

ČLÁNEK PÁTÝ

Obsah hünkjariskeleské smlouvy byl uveřejněn v „Morning Herald" z 21. srpna 1833. 24. srpna se dotázal sir Robert Inglis lorda Palmerstona v dolní sněmovně,

„je-li pravda, že mezi Ruskem a Tureckem byla uzavřena útočná a obranná smlouva? Doufám, že urozený lord bude s to před odročením parlamentu předložit sněmovně nejen text smluv, které byly uzavřeny, nýbrž všechny informace, které se týkají vypracování těchto smluv mezi Tureckem a Ruskem."

Lord Palmerston odpověděl, že

„až bude mít britská vláda spolehlivé informace, že smlouva, o níž se tu mluvilo, skutečně existuje, až bude mít text této smlouvy k dispozici, *potom* bude na ní, aby rozhodla, jak má zaměřit svou politiku... Nelze mne vinit z toho, že některé listy tu a tam vládu předběhnou." (Dolní sněmovna, 24. srpna 1833.)

O sedm měsíců později ujišťoval parlament, že

„bylo naprosto vyloučeno, aby měl už v srpnu oficiální zprávy o hünkjariskeleské smlouvě, která měla být ratifikována v Cařihradě teprve v září". (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

O smlouvě sice věděl, ale neoficiálně.

„Britská vláda byla překvapena zprávou, že ruská vojska, když opouštěla Bospor, měla už smlouvu v rukou." (Projev lorda Palmerstona v dolní sněmovně 1. března 1848.)

Urozený lord však dostal text smlouvy *dříve*, než byla uzavřena.

„Sotva jej Porta dostala" (tj. návrh hünkjariskeleské smlouvy), „okamžitě oznámila text britskému vyslanectví v Cařihradě a žádala o ochranu proti Ibráhímu pašovi i proti Mikulášovi. Žádost byla odmítnuta, ale to nebylo všechno. S ohavnou věrolomností byl tento fakt sdělen ruskému vyslanci. Příštího dne dostala Porta týž opis smlouvy, který předtím předložila britskému vyslanectví, od ruského vyslance zpět s ironickým doporučením, aby ‚si podruhé zvolila lepší důvěrníky'." (Dolní sněmovna, 8. února 1848.)[320]

Urozený vikomt však dosáhl všeho, oč usiloval. Na hünkjar-

iskeleskou smlouvu, o jejíž existenci neměl spolehlivé informace, byl dotazován 24. srpna 1833. A 29. srpna se parlament odročil, když se mu v trůnní řeči dostalo chlácholivého ujištění, že

„válečné akce, které porušily mír v Turecku, byly skončeny, a poslanci mohou být ujištěni, že král bude s největší pozorností sledovat všechny události, které by mohly poškodit nynější postavení nebo budoucí nezávislost turecké říše".

Zde je klíč k pověstným ruským červencovým smlouvám. V červenci byly uzavřeny; v srpnu něco z nich proniklo do tisku a do veřejnosti. Lord Palmerston je interpelován v dolní sněmovně. Neví ovšem o ničem. Parlament je odročen, a když se znovu schází, je už smlouva věcí minulosti, nebo, jako v roce 1841, nabyla už platnosti přes odpor veřejného mínění.

Parlament se odročil 29. srpna 1833 a znovu se sešel 5. února 1834. V období mezi odročením a opětným zahájením zasedání se přihodily dvě události, těsně spolu souvisící. Jednak plulo spojené francouzské a anglické loďstvo k Dardanelám, ukázalo se tam s rozvinutou francouzskou trojbarevnou vlajkou a anglickou národní vlajkou, plulo ke Smyrně a odtamtud se vrátilo na Maltu; jednak byla uzavřena nová smlouva mezi Portou a Ruskem z 29. ledna 1834, petrohradská smlouva[321]. Sotva byla tato smlouva podepsána, bylo spojené loďstvo odvoláno.

Tento společný manévr byl podniknut proto, aby se britskému lidu a Evropě mohlo namluvit, že nepřátelská demonstrace v tureckých vodách a u tureckého pobřeží, namířená proti Portě za to, že uzavřela hünkjariskeleskou smlouvu, donutila Rusko, aby uzavřelo novou smlouvu, petrohradskou. Touto smlouvou se slibovala evakuace podunajských knížectví a snižovala se kontribuce odváděná Tureckem na třetinu stanovené částky; tím byla Porta nesporně zbavena některých závazků, které jí byly vnuceny drinopolskou smlouvou. Ve všech ostatních bodech byla smlouva pouhou ratifikací drinopolské smlouvy, neměla naprosto nic společného s hünkjariskeleskou smlouvou a ani slovem se nezmiňovala o průjezdu Dardanelami. Naopak, úlevy, které přinášela Turecku, byly úplatou za to, že hünkjariskeleská smlouva uzavírala Dardanely pro Evropu.

„Téhož dne, kdy se prováděla demonstrace" (britského loďstva), „ujišťoval urozený lord ruského vyslance u britského dvora, že tyto společné pohyby eskader nejsou naprosto podnikány s nepřátelskými úmysly vůči Rusku a nemají být

považovány za nepřátelskou demonstraci proti Rusku; ve skutečnosti prý neznamenají vůbec nic. Mohu se tu dovolat přímo lorda Ponsonbyho, kolegy urozeného lorda, vyslance v Cařihradě." (Projev pana Ansteyho v dolní sněmovně 23. února 1848.)

Když byla petrohradská smlouva ratifikována, vyslovil urozený lord uspokojení nad umírněností podmínek, které si Rusko vymínilo.

Když se parlament znovu sešel, objevila se v listě „Globe", orgánu ministerstva zahraničních věcí, poznámka, v níž se pravilo:

„Petrohradská smlouva je dokladem buď umírněnosti a rozumnosti Ruska, nebo vlivu, jímž na vyšší kruhy v Petrohradě zapůsobila jednota Anglie a Francie a rozhodný společný postup těchto dvou mocností." („Globe", 24. února 1834.)

Tak měla být pozornost veřejnosti odvrácena od hünkjariskeleské smlouvy a zmírněna nevraživost vůči Rusku, vyvolaná touto smlouvou v Evropě.*

Třebaže to byl velmi rafinovaný úskok, přece jen se nepovedl. 17. března 1834 předložil pan Sheil návrh, aby

„byly sněmovně předloženy opisy všech smluv mezi Tureckem a Ruskem a veškeré korespondence mezi anglickou, ruskou a tureckou vládou týkající se těchto smluv".

Urozený lord se proti tomuto návrhu stavěl, seč byl, a podařilo se mu jej zmařit tím, že sněmovnu ujistil, že „mír může být zachován jedině tehdy, bude-li sněmovna vládě důvěřovat" a předložený návrh zamítne. Ale důvody, jež mu podle jeho tvrzení zabraňovaly předložit dokumenty, byly tak liché a nejapné, že ho sir Robert Peel nazval — ve svém parlamentním jazyce — „velmi nepřesvědčivým debatérem" a jeho vlastní stoupenec, plukovník Evans, se nemohl zdržet poznámky:

„Projev urozeného lorda se mi zdá nejméně uspokojivý ze všech, které jsem od něho kdy vyslechl."

Lord Palmerston se snažil přesvědčit sněmovnu, že podle *ujišťování* Ruska má být hünkjariskeleská smlouva považována za

* V brožuře „Palmerston a hünkjariskeleská smlouva", vydané v roce 1854, byl tento odstavec formulován takto: „Jestliže tedy proti drinopolské smlouvě protestoval i lord Aberdeen a vévoda z Wellingtonu, lord Palmerston ji jménem Anglie dodatečně uznal a oficiálně vyslovil své uspokojení s petrohradskou konvencí, která byla jen ratifikací této smlouvy. Zároveň měla být pozornost veřejného mínění odvrácena od hünkjariskeleské smlouvy a nevraživost vůči Rusku, kterou tato smlouva vyvolala v Evropě, měla být zmírněna." *(Pozn. red.)*

„reciproční". Že totiž Dardanely mají být uzavřeny pro Anglii, ale v případě války že mají být uzavřeny i pro Rusko. Toto prohlášení bylo naprosto nepravdivé, ale i kdyby bylo pravdivé, byla by tato reciprocita podobná reciprocitě anglo-irské, neboť by všechny výhody poskytovala jedné straně. Pro Rusko není průjezd Dardanelami prostředkem k veplutí do Černého moře, nýbrž naopak k vyplutí.

Protože nebyl s to vyvrátit tvrzení pana Sheila, že „důsledky hünkjariskeleské smlouvy jsou stejné, jako kdyby Porta byla postoupila Dardanely Rusům", lord Palmerston doznal, že smlouva uzavírá Dardanely pro britské válečné lodi a že „podle jejích ustanovení může být fakticky uzavřen přístup do Černého moře i *obchodním lodím*" v případě války mezi Anglií a Ruskem. Bude-li si však vláda počínat „umírněně", nebude-li „dávat najevo zbytečnou nedůvěru", to znamená, jestliže se mlčky podvolí všem dalším ruským výbojům, pak podle názoru urozeného lorda

„možná nenastane případ, že by bylo třeba smlouvu uplatňovat, a proto prakticky zůstane mrtvou literou". (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Kromě toho prý „ujištění a vysvětlení", která britská vláda o této smlouvě dostala od smluvních stran, odstranila do značné míry všechny její námitky. Podle jeho názoru je tedy třeba posuzovat nikoli ustanovení hünkjariskeleské smlouvy, nýbrž ujištění, která Rusko o této smlouvě poskytlo, nikoli činy Ruska, nýbrž jeho slova. Když však byl téhož dne upozorněn na protest francouzského chargé d'affaires pana Lagrené proti hünkjariskeleské smlouvě a na urážlivá a drzá slova hraběte Nesselroda, který odpověděl v „Journal de St. Pétersbourg"[322], že „ruský imperátor bude jednat tak, jako by prohlášení obsažené v nótě pana Lagrené neexistovalo", zapomněl urozený lord na svůj vlastní výrok a hájil opačnou doktrínu, že

„je *povinností* anglické vlády posuzovat za všech okolností spíš činy zahraniční mocnosti než slova, která tato mocnost snad při nějaké příležitosti o tom či onom jednotlivém problému pronáší".

Jednou tedy poukazuje na slova Ruska a odmítá uvažovat o jeho činech, podruhé opomíjí slova a zdůrazňuje činy.

Ještě v roce 1837 ujišťoval sněmovnu, že

„hünkjariskeleská smlouva je smlouva mezi dvěma nezávislými mocnostmi". (Dolní sněmovna, 14. prosince 1837.)

O deset let později, když už smlouva dávno přestala existovat a urozený lord se právě připravoval na úlohu ryze anglického ministra a „civis romanus sum“[323], prohlásil sněmovně přímo, že

„hünkjariskeleská smlouva byla nepochybně do jisté míry Turecku vnucena ruským zmocněncem hrabětem Orlovem za okolností“ (vytvořených urozeným lordem samým), „které Turecku znesnadňovaly smlouvu odmítnout... Ruské vládě prakticky poskytla možnost zasahovat do vnitřních záležitostí Turecka a diktovat mu, což je neslučitelné s nezávislostí tohoto státu.“ (Dolní sněmovna, 1. března 1848.)

Po celou dobu rozpravy o hünkjariskeleské smlouvě měl urozený lord jako šašek v komedii pohotově univerzální odpověď, která musí vyhovovat všem požadavkům a odpovídat na všechny otázky — anglo-francouzské spojenectví. Když někdo dělal posměšné narážky na jeho shovívavost vůči Rusku, odpovídal důstojně:

„Týká-li se posměch nynějších vztahů mezi naší zemí a Francií, chtěl bych pouze říci, že budu pohlížet s pocity pýchy a zadostiučinění na svou účast při uskutečňování tohoto dobrého porozumění.“ (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Když byl požádán, aby předložil dokumenty týkající se hünkjariskeleské smlouvy, odpověděl, že

„Anglie a Francie uzavřely přátelství, které se nyní ještě víc upevnilo.“ (Dolní sněmovna, 17. března 1834.)

Na to sir Robert Peel zvolal:

„Mohu jen poznamenat, že kdykoli se urozený lord dostane do nesnází v souvislosti s některou otázkou naší evropské politiky, ihned má pohotově prostředek, jak se z toho dostat: blahopřeje sněmovně k těsnému spojenectví mezi naší zemí a Francií.“

Zároveň však urozený lord dává svým protivníkům toryům stále víc důvodů k podezření, že „Anglie byla donucena připustit agresi proti Turecku, kterou *Francie* přímo podněcovala“.

V té době mělo okázalé spojenectví s Francií krýt tajnou závislost na Rusku, jako měla v roce 1840 hlučná roztržka s Francií krýt oficiální spojenectví s Ruskem.

Zatímco urozený lord unavoval svět objemnými svazky uveřejňovaných dokumentů týkajících se záležitostí konstitučního království Belgie a obšírnými výklady, ústními i písemnými, o „podstatné mocnosti“ Portugalsku, bylo do té doby naprosto nemožné vymámit na něm jakýkoli dokument týkající se první syrsko-

turecké války a hünkjariskeleské smlouvy. Když byl 11. července 1833 poprvé požádán o předložení dokumentů, byl „návrh předčasný, jednání dosud neskončilo a výsledek nebyl dosud znám“. 24. srpna 1833 „nebyla ještě smlouva oficiálně podepsána a text nebyl ještě k dispozici“. 17. března 1834 „jednání stále ještě pokračovalo... a diskuse, možno-li to tak nazývat, ještě nebyla ukončena“. Ještě v roce 1848, kdy mu pan Anstey řekl, že požaduje-li předložení dokumentů, žádá vlastně o doklad, že urozený lord byl tajně smluven s carem, dal náš rytířský ministr přednost tomu, zabíjet čas pětihodinovým projevem, než aby vyvrátil podezření předložením dokumentů, které by mluvily samy za sebe. Přes to všechno 14. prosince 1837 s cynickou nestoudností ujišťoval pana T. Attwooda,* že „dokumenty týkající se této smlouvy, to jest hünkjariskeleské smlouvy, byly sněmovně předloženy už před třemi roky“, to jest v roce 1834, kdy „mohl být mír zachován jedině“ utajením dokumentů před sněmovnou. Téhož dne řekl panu Attwoodovi, že

„tato smlouva je teď už věcí minulosti. Byla uzavřena na omezenou dobu a tato doba už uplynula. Je proto zcela zbytečné a nemístné, že se vážený poslanec touto věcí zabývá.“

Podle původních ustanovení měla hünkjariskeleská smlouva platit do 8. července 1841. Lord Palmerston říká panu Attwoodovi 14. prosince 1837, že už pozbyla platnosti.

„Jaký úskok, jakou vytáčku, jakou myší díru si můžeš vymyslit, aby ses ukryl před touto zjevnou, do očí bijící hanbou? Ano, Jene, mluv, jakpak se vykroutíš teď?“**

* V „New-York Daily Tribune“ z 21. listopadu 1853 zněl začátek této věty takto: „Jeho systém výmyslů, výmluv, rozporů, úskoků a nehorázných tvrzení vyvrcholil 14. prosince 1837, když se postavil proti návrhu pana T. Attwooda, aby byly předloženy dokumenty, s tím odůvodněním, že...“ *(Pozn. red.)*

** Shakespeare, „Král Jindřich IV.“, I. díl, 2. jednání, 4. scéna. Slova pronesená k Falstaffovi.

V „New-York Daily Tribune“ z 21. listopadu 1853 nekončí článek citátem ze Shakespeara, nýbrž takto: „Takovýto špinavý systém podvodů byl posledním útočištěm anglického ministra, který otevřel ruské armádě přístup k Čařihradu a uzavřel Dardanely pro anglické loďstvo a který carovi pomohl zmocnit se na několik měsíců Čařihradu a získat na mnoho let kontrolu nad Tureckem. Jak nesmyslné by bylo předpokládat, že by byl nyní s to obrátit se na podpatku a postavit se proti příteli, jemuž tak dlouho a tak oddaně sloužil.“ *(Pozn. red.)*

ČLÁNEK ŠESTÝ

V ruském slovníku chybí slovo „čest". Sám pojem se považuje za francouzskou iluzi. „Čto takoje honneur? Eto francuzskaja chimère,"* praví ruské přísloví. Za objevení ruské cti vděčí svět výhradně lordu Palmerstonovi, který se po celé čtvrtstoletí v každé kritické chvíli velmi pateticky zaručoval za carovu „čest". To učinil při závěru parlamentního zasedání v roce 1853 stejně jako při závěru zasedání v roce 1833.

Náhodou se však stalo, že urozený lord právě ve chvíli, kdy vyjadřoval „neomezenou důvěru v čest a dobré úmysly" carovy, dostal dokumenty utajované před ostatním světem, které rozptylovaly poslední pochybnosti, jestliže kdy jaké byly, o povaze ruské cti a dobrých úmyslů. Nemusel ani oškrabovat Moskala, aby objevil Tatara. Chytil Tatara v celé jeho ohavnosti.** Dostala se mu do rukou doznání předních ruských ministrů a diplomatů, kteří odhazovali masky, vyzrazovali své nejtajnější myšlenky, nenuceně prozrazovali své plány na dobývání a podmaňování, opovržlivě se vysmívali slaboduché důvěřivosti evropských panovníků a ministrů, tropili si žerty z Villèlů, Metternichů, Aberdeenů, Canningů a Wellingtonů a s krutým cynismem barbarů, zmírňovaným sžíravou ironií dvořanů, osnovali plány, jak zasévat nedůvěru vůči Anglii v Paříži, vůči Rakousku v Londýně a vůči Londýnu ve Vídni, jak je všechny navzájem proti sobě poštvat, jak ze všech udělat pouhé nástroje Ruska.

* — „honneur" — „čest", „chimère" — „přelud". *(Pozn. red.)*

** Slovní hříčka: „to catch a Tartar" — znamená v přeneseném smyslu jednak: „dostat za ženu saň", jednak „se zlou se potázat". *(Pozn. red.)*

Za varšavského povstání padly vítězným Polákům do rukou místodržitelské archívy, uložené v paláci velkoknížete Konstantina a obsahující tajnou korespondenci ruských ministrů a vyslanců od počátku tohoto století až do roku 1830. Polští uprchlíci přivezli tyto dokumenty nejprve do Francie a později je hrabě Zamojski, synovec knížete Czartoryského, odevzdal lordu Palmerstonovi, který je pohřbil v křesťanském zapomenutí. S těmito dokumenty v kapse proklamoval urozený vikomt před britským senátem a před celým světem ještě horlivěji svou neomezenou důvěru v čest a dobré úmysly ruského imperátora.

Nebylo vinou urozeného vikomta, že tyto senzační dokumenty byly posléze koncem roku 1835 uveřejněny ve známém „Portfoliu"*. Král Vilém IV., ať už byl jinak jakýkoli, byl velmi rozhodným nepřítelem Ruska. Jeho osobní tajemník, sir Herbert Taylor, byl v těsném spojení s Davidem Urquhartem, představil tohoto pána samému králi a od té doby se Jeho královské Veličenstvo s těmito dvěma přáteli spiklo proti politice „ryze anglického" ministra.

„Vilém IV. nařídil urozenému lordovi, aby zmíněné dokumenty odevzdal. Byly odevzdány a ve windsorském zámku ihned prozkoumány; bylo uznáno za vhodné je otisknout a uveřejnit. Přestože se urozený lord velmi vzpíral, donutil jej král, aby zmocnil ministerstvo zahraničních věcí dokumenty uveřejnit, takže vydavatel, který byl pověřen připravit je pro tisk, neuveřejnil jediné slovo, které by urozený lord nebyl podepsal nebo parafoval. Třebaže urozený lord tyto skutečnosti popírá, sám jsem viděl jeho parafu na jednom z těchto dokumentů. Lord Palmerston byl donucen odevzdat tyto dokumenty panu Urquhartovi k uveřejnění. Pan Urquhart byl skutečným vydavatelem ‚Portfolia'." (Projev pana Ansteyho v dolní sněmovně 23. února 1848.)

Po královně smrti odmítl lord Palmerston zaplatit tiskaři „Portfolia", popřel veřejně a slavnostně jakoukoli účast ministerstva zahraničních věcí a donutil — není známo jak — svého náměstka pana Backhouse, aby toto dementi podepsal. V „Times" z 26. ledna 1839 čteme:

„Není na nás, abychom pátrali, jaké jsou pocity lorda Palmerstona. Snadno si však představíme, jaké *pocity by asi měla kterákoli jiná osoba* považující se za gentlemana a zastávající funkci ministra, když byla ve včerejším čísle ‚Times' uveřejněna korespondence mezi panem Urquhartem, jehož lord Palmerston propustil z úřadu, a panem Backhousem, kterého urozený vikomt

* Viz poznámku 153 k tomuto svazku. *(Pozn. čes. red.)*

v úřadě ponechal. Touto korespondencí bylo naprosto jasně prokázáno, že série oficiálních dokumentů, obsažená ve známé publikaci nazvané ‚Portfolio', byla otištěna a rozšiřována na pokyn lorda Palmerstona a že jeho lordstvo je odpovědné za uveřejnění těchto dokumentů jednak jako státník — vůči politickému světu doma i v zahraničí, jednak jako příkazce — vůči tiskaři a vydavateli, pokud jde o peněžní závazky, jež z toho vyplývají."

Finanční tíseň, způsobená vyčerpáním státní pokladny v neblahé válce z let 1828—1829, a finanční závazky vůči Rusku, stanovené drinopolskou smlouvou, donutily Turecko ještě víc rozšířit nechvalný systém monopolů, podle něhož se prodej téměř všeho zboží povoloval pouze těm, kdo zaplatili vládě licenční poplatky. Tím se umožnilo hrstce lichvářů zmocnit se téměř celého tureckého obchodu. Pan Urquhart navrhl králi Vilému IV., aby byla se sultánem uzavřena obchodní smlouva. Ta by jednak zajistila značné výhody britskému obchodu, jednak by umožnila Turecku, aby rozvíjelo své výrobní síly, ozdravilo své finance, a tak se vymanilo z ruského jařma. Zajímavou historii této smlouvy nejlépe vylíčil pan Anstey:

„Celý spor mezi lordem Palmerstonem a panem Urquhartem se točil kolem této obchodní smlouvy. 3. října 1835 byl pan Urquhart jmenován legačním tajemníkem v Cařihradě, aby tam zajistil schválení obchodní smlouvy s Tureckem. Odkládal však svůj odjezd až do června nebo července 1836. Lord Palmerston naléhal, aby odjel co nejdříve.

Pan Urquhart však na časté pobídky k odjezdu odpovídal stále stejně: neodjedu, dokud nebudu mít obchodní smlouvu schválenou ministerstvem obchodu a ministerstvem zahraničních věcí. Pak s ní pojedu do Turecka a zajistím, aby ji Porta přijala... Konečně lord Palmerston smlouvu schválil a odeslal ji vyslanci v Cařihradě, lordu Ponsonbymu." (Mezitím vyslanci uložil, aby vedl jednání sám, a pana Urquharta vůbec jednat nenechal, což odporovalo dohodě s panem Urquhartem.) „Jakmile se urozenému lordovi podařilo odstranit pana Urquharta intrikami z Cařihradu, byla smlouva okamžitě hozena přes palubu. O dva roky později se k ní urozený lord vrátil, pana Urquharta v parlamentě pochválil, že byl jejím autorem, a sám se vzdal jakýchkoli zásluh. Ale urozený lord smlouvu zničil, ve všech bodech ji překroutil a udělal z ní smlouvu zhoubnou pro obchod. Podle původní smlouvy pana Urquharta měli být britští poddaní v Turecku postaveni naroveň příslušníkům národa s největšími výhodami", to jest Rusům. „Po změnách provedených lordem Palmerstonem měli být britští poddaní postaveni naroveň utlačovaným poddaným Porty, obtíženým daněmi. Smlouva pana Urquharta stanovila, že budou zrušena všechna tranzitní cla, monopoly, daně a poplatky všeho druhu kromě daní a poplatků stanove-

ných přímo ve smlouvě. V překroucené verzi lorda Palmerstona obsahovala smlouva doložku, která poskytovala Vysoké Portě neomezené právo vydávat podle vlastního uvážení jakékoli předpisy a omezení pro obchod. Smlouva pana Urquharta ponechávala staré dovozní clo ve výši 3 šilinků z libry; smlouva urozeného lorda zvyšovala clo ze 3 šilinků z libry na 5. Smlouva pana Urquharta zaváděla clo ad valorem*, a to tak, že u zboží, které bylo výhradně tureckým výrobkem a mělo v cizích přístavech zajištěn dobrý odbyt za ceny obvyklé za monopolního systému, mělo být vývozní clo stanoveno dvěma zmocněnci, anglickým a tureckým, a to dost vysoko, aby při zachování zisku přinášelo dostatečný příjem státní pokladně; šlo-li však o zboží vyráběné jinde než v Turecku, jehož ceny nebyly v cizích přístavech tak vysoké, aby bylo vysoké clo únosné, mělo být stanoveno nižší clo. Smlouva lorda Palmerstona stanovila pevné clo ad valorem ve výši 12 šilinků z libry z každého druhu zboží, ať už pro ně bylo clo únosné nebo ne. Podle původní smlouvy se výhoda svobodného obchodu vztahovala i na turecké lodi a výrobky; podstrčená smlouva neobsahovala v této věci žádné ustanovení... Obviňuji urozeného lorda z těchto falzifikací, obviňuji jej z jejich zatajení a dále obviňuji urozeného lorda z toho, že sněmovnu falešně informoval, když prohlásil, že jeho smlouva je totožná se smlouvou, kterou vypracoval pan Urquhart." (Projev pana Ansteyho v dolní sněmovně 23. února 1848.)

Smlouva pozměněná urozeným lordem byla tak výhodná pro Rusko a tak nevýhodná pro Velkou Británii, že někteří angličtí obchodníci v Levantě se rozhodli obchodovat napříště pod záštitou ruských firem a jiní, jak praví pan Urquhart, od toho upustili jen z určité národní hrdosti.

Pokud jde o tajné vztahy mezi urozeným lordem a Vilémem IV., prohlásil pan Anstey ve sněmovně:

„Král urozeného lorda donutil, aby věnoval pozornost sílící ruské výbojnosti v Turecku... Mohu dokázat, že urozený lord byl nucen přijímat v této věci pokyny od osobního tajemníka nebožtíka krále a že jeho setrvání v úřadě záviselo na tom, zda bude plnit panovníkovy příkazy... Urozený lord se v jednom či dvou případech odvážil postavit se na odpor, potom však vždy následoval *ponížený* projev *pokání* a *poslušnosti*. Nechci tvrdit, že při jedné příležitosti byl urozený lord na den či dva de facto z funkce sesazen, mohu však říci, že urozený lord byl tehdy v nebezpečí, že bude bez okolků z úřadu vyhnán. Mluvím o případu, kdy nebožtík král přišel na to, že urozený lord se dotázal ruské vlády na stanovisko k volbě osoby anglického velvyslance u petrohradského dvora a že sir Stratford Canning, určený původně na toto místo, byl zavržen a ustoupil nebožtíku hraběti z Durhamu, který byl jako velvyslanec carovi víc po chuti." (Dolní sněmovna, 23. února 1848.)

* — hodnotové clo. *(Pozn. red.)*

Jednou z nejpodivnějších skutečností bylo to, že zatímco král marně bojoval proti rusofilské politice urozeného lorda, podařilo se urozenému lordovi a jeho whigovským spojencům udržovat ve veřejnosti dojem, že král, který byl znám jako tory, ochromuje protiruské úsilí „ryze anglického" ministra. O panovníkovi se rozhlašovalo, že jako tory má zálibu v despotických principech ruského dvora, což mělo ovšem vysvětlovat jinak nevysvětlitelnou politiku lorda Palmerstona. Whigovští oligarchové se tajemně usmívali, když H. L. Bulwer informoval sněmovnu, že

„ještě o minulých vánocích rakouský velvyslanec v Paříži hrabě Apponyi prohlásil, když mluvil o východních záležitostech, že britský dvůr se víc obává francouzských principů než ruských ambicí". (Dolní sněmovna, 11. července 1833.)

Usmívali se znovu, když se pan T. Attwood urozeného lorda dotázal:

„Jakého přijetí se dostalo u dvora Jeho Veličenstva hraběti Orlovovi, který byl vyslán do Anglie po uzavření hünkjariskeleské smlouvy?" (Dolní sněmovna, 28. srpna 1833.)

Dokumenty, které umírající král a jeho tajemník, zemřelý sir Herbert Taylor, svěřili panu Urquhartovi, „aby při vhodné příležitosti očistil památku Viléma IV.", vrhnou, až budou uveřejněny, nové světlo na dřívější činnost urozeného lorda a whigovské oligarchie, činnost, z níž veřejnost v podstatě nezná téměř nic jiného než whigovské předstírání, fráze a takzvané zásady, zkrátka jen teatrální a klamnou stránku — jen masku.

Při té příležitosti je třeba vzdát čest panu Davidu Urquhartovi, který byl po dvacet let vytrvalým odpůrcem lorda Palmerstona. Byl jeho jediným skutečným odpůrcem, neboť se nedal přinutit vyhrožováním k mlčení, podplácením k shovívavosti, Palmerstonovým osobním kouzlem k stoupenectví, kdežto všechny své ostatní nepřátele dokázala palmerstonovská Alcina obelstít nebo svést a proměnit v blázny. Právě jsme se dověděli, jak příkře odsoudil jeho lordstvo pan Anstey. A nyní, co říká pan Urquhart:

„Je velmi příznačné, že obviněný ministr se snažil s tímto poslancem" — panem Ansteyem — „sblížit a vyjádřil ochotu s ním spolupracovat a osobně se spřátelit, aniž na něm požadoval, aby odvolal své výroky nebo aby se omluvil. Nedávné oficiální jmenování pana Ansteyho nynější vládou je samo velmi výmluvné." (D. Urquhart, „Postup Ruska".[324])

8. února 1848 týž pan Anstey přirovnával urozeného vikomta

„k *pověstnému* markýzi Carmarthenovi, onomu ministru Viléma III., jehož si car Petr I. za své návštěvy anglického dvora dokázal koupit zlatem britských kupců." (Dolní sněmovna, 8. února 1848.)

Kdo tehdy hájil lorda Palmerstona proti obviněním pana Ansteyho? Pan Sheil, týž pan Sheil, který po uzavření hünkjariskeleské smlouvy v roce 1833 vznesl proti jeho lordstvu stejné obvinění jako pan Anstey v roce 1848. Pan Roebuck, který byl kdysi jeho horlivým odpůrcem, se v roce 1850 zasloužil o to, že mu byla odhlasována důvěra. Sir Stratford Canning, který po celé desetiletí vytýkal urozenému lordovi jeho povolnost vůči carovi, si dal líbit, že byl odstraněn jako vyslanec do Cařihradu. Dokonce i oblíbenec urozeného lorda, Dudley Stuart, byl Palmerstonovými intrikami na několik let vystrnaděn z parlamentu za to, že se proti němu postavil. Když se do parlamentu vrátil, stal se âme damné* „ryze anglického ministra". Kossuth, který by byl z Modrých knih mohl vědět, že urozený vikomt zradil Maďary, jej po příjezdu do Southamptonu nazval „svým drahým upřímným přítelem".

* — věrným stoupencem. *(Pozn. red.)*

ČLÁNEK SEDMÝ[325]

Už při zběžném pohledu na mapu Evropy vidíme na západním pobřeží Černého moře ústí Dunaje, jediné řeky, která pramení přímo v srdci Evropy a tvoří — možno říci — přirozenou cestu do Asie. Přímo naproti, na východní straně, na jih od řeky Kubáně začíná kavkazský hřeben, který se táhne od Černého moře asi 700 mil jihovýchodním směrem ke Kaspickému moři a odděluje Evropu od Asie.

Kdo ovládá ústí Dunaje, ovládá Dunaj a s ním i cestu do Asie a většinu obchodu se Švýcarskem, Německem, Uhrami, Tureckem, a zejména s Moldavskem a Valašskem. Kdo přitom ovládá i Kavkaz, tomu patří Černé moře, a aby uzavřel jeho vrata, potřebuje pouze Cařihrad a Dardanely. Kdo ovládá Kavkaz, stane se zároveň i pánem Trapezuntu, a protože Kavkaz dominuje Kaspickému moři, i pánem severního mořského pobřeží Persie.

Chtivý zrak Ruska se zaměřil jak na ústí Dunaje, tak na Kavkaz. Ústí Dunaje chtělo Rusko uchvátit, Kavkaz si chtělo udržet. Kavkazské pohoří odděluje jižní Rusko od bohatých provincií Gruzie, Mingrelie, Imeretie a Gurie, které Rusové odňali muslimům. Tak jsou nohy mamutí říše odříznuty od jejího trupu. Jediná vojenská silnice hodná toho jména se vine od Mozdoku k Tiflisu, vede Darjalským průsmykem; po celé délce je chráněna linií opevněných míst, ale z obou stran je vystavena neustálým útokům kavkazských kmenů. Kdyby se tyto kmeny sjednotily pod velením jednoho vojevůdce, mohly by ohrozit sousední kozácké oblasti. „Pomyšlení na to, jaké strašné následky by pro jižní Rusko mělo sjednocení nepřátelských Čerkesů pod jedním vůdcem, naplňuje každého hrůzou," volá Němec pan Kupfer, vedoucí vědecké komise, která v roce 1829 provázela výpravu generála Emmanuela na Elbrus.[326]

V tuto chvíli sledujeme stejně pozorně břehy Dunaje, kde se

Rusko zmocnilo dvou evropských obilnic, jako Kavkaz, kde mu hrozí ztráta Gruzie. Uchvácení Moldavska a Valašska Ruskem bylo připraveno drinopolskou smlouvou; jí byly rovněž uznány ruské nároky na Kavkaz.

Článek IV této smlouvy stanoví, že

„všechna území na sever a na východ od demarkační čáry mezi oběma říšemi" (Ruskem a Tureckem) „směrem ke Gruzii, Imeretii a Gurii, jakož i celé pobřeží Černého moře od ústí Kubáně až k přístavu sv. Mikuláše včetně, zůstanou v držení Ruska".

O Dunaji obsahuje smlouva toto ustanovení:

„Hraniční linie bude probíhat po proudu Dunaje k ústí Svatojiřského hrdla, takže všechny ostrovy vytvořené různými rameny řeky budou náležet Rusku. Pravý břeh zůstane nadále v držení Porty. Bylo však stanoveno, že pravý břeh od místa, kde se Svatojiřské hrdlo odděluje od Sulinského hrdla, zůstane neobydlen na vzdálenost dvou hodin" (šesti mil) „od řeky a že tam nebudou budovány žádné stavby. Stejné ustanovení platí pro ostrovy, které zůstávají v držení ruského dvora. S výjimkou karanténních stanic, které tu budou zřízeny, nepovoluje se tu stavba žádných budov nebo opevnění."

Oba tyto body, protože poskytují Rusku „rozšíření území a mimořádné obchodní výhody", otevřeně porušují protokol ze 4. dubna 1826, podepsaný vévodou z Wellingtonu v Petrohradě, a smlouvu ze 6. července 1827, uzavřenou v Londýně mezi Ruskem a ostatními velmocemi.[327] Proto anglická vláda odmítla uznat drinopolskou smlouvu. Vévoda z Wellingtonu proti ní protestoval. (Projev lorda Dudleyho Stuarta v dolní sněmovně 17. března 1837.)

Lord Aberdeen rovněž protestoval, jak o tom mluví lord Mahon:

„V depeši, kterou zaslal lordu Heytesburymu 31. října 1829, vyslovil značnou nelibost nad mnoha ustanoveními drinopolské smlouvy, a zejména se soustředil na ustanovení týkající se dunajských ostrovů. Popírá, že tento mír" (drinopolský) „respektuje svrchovaná územní práva Porty a polohu a zájmy přímořských států ve Středozemním moři." (Projev lorda Mahona v dolní sněmovně 20. dubna 1836.)

Lord Aberdeen — podle tvrzení hraběte Greye — prohlásil, že

„nezávislost Porty bude obětována a mír v Evropě ohrožen, bude-li tato smlouva potvrzena". (Projev hraběte Greye ve sněmovně lordů 4. února 1834.)

Dokonce i lord Palmerston nás informuje, že

„pokud jde o rozšiřování ruských hranic v oblasti dunajské delty, na jižním Kavkazu a na pobřeží Černého moře, je nepochybně v rozporu se slavnostním

závazkem, který Rusko vyhlásilo před celou Evropou, než rozpoutalo válku s Tureckem". (Dolní sněmovna, 17. března 1837.)

Rusko by mohlo své dosud jen nominální nároky na severozápadní oblasti Kavkazu realizovat jedině tehdy, kdyby se mu podařilo blokovat východní pobřeží Černého moře a znemožnit tak dovoz zbraní a střeliva do těchto oblastí. Ale pobřeží Černého moře, stejně jako ústí Dunaje, rozhodně nejsou místem, kde „Anglie nemůže podniknout žádné akce", jak si stěžoval urozený lord v případě Krakova. Jakými tajemnými triky se tedy Rusům podařilo blokovat Dunaj a pobřeží Černého moře a donutit Velkou Británii, aby vyslovila souhlas nejen s drinopolskou smlouvou, ale i s tím, že Rusko samo tuto smlouvu porušilo?

Tyto otázky byly urozenému vikomtovi položeny v dolní sněmovně 20. dubna 1836, když byla sněmovna zaplavena peticemi obchodníků z Londýna, Glasgowa a jiných obchodních měst proti fiskálním opatřením Ruska na Černém moři, proti nově zaváděným předpisům a omezením, jejichž cílem je podvázat britský obchod na Dunaji. 7. února 1836 byl vydán ruský výnos, kterým se na základě drinopolské smlouvy zřizuje na jednom z ostrovů v ústí Dunaje karanténní stanice. Aby mohlo provádět karanténní předpisy, požadovalo Rusko právo vstupovat na lodi plující proti proudu Dunaje a prohledávat je, vybírat poplatky, zadržovat lodi, které neuposlechnou pokynů, a dopravovat je do Oděsy. Ještě než byla karanténní stanice zřízena, či přesněji, než byla pod falešnou záminkou karantény zřízena celnice a pevnůstka, zkoumaly ruské úřady půdu, aby zjistily, čeho se mohou obávat od britské vlády. Lord Durham podle instrukcí z Anglie protestoval u ruské vlády proti překážkám, na něž narážel anglický obchod.

„Byl odkázán na hraběte Nesselroda, hrabě Nesselrode jej odkázal na gubernátora jižního Ruska a gubernátor jižního Ruska jej opět odkázal na konzula v Galaci. Ten vešel ve styk s britským konzulem v Braile a oznámil mu, že má kapitány, od nichž byl vymáhán poplatek, poslat k ústí Dunaje, na místo, kde se s nimi protiprávně nakládalo, aby se mohla záležitost vyšetřit. Bylo však dobře známo, že tito kapitáni tehdy už byli v Anglii." (Dolní sněmovna, 20. dubna 1836.)[328]

Úřední výnos ze 7. února 1836 vzbudil však všeobecnou pozornost britských obchodních kruhů.

„Kapitáni mnoha lodí, které už vypluly nebo které se chystají vyplout, dostali přísné pokyny, aby neuznávali právo Ruska vstupovat na jejich lodi a prohledávat je. Snadno si lze představit, jaký osud stihne tyto lodi, jestliže se k tomu naše sněmovna nějak nevysloví. Neučiní-li to, budou britské lodi o celkovém výtlaku nejméně 5000 tun zadrženy a odvlečeny do Oděsy, kde zůstanou, dokud se nevyhoví drzým požadavkům Ruska." (Projev Patricka Stewarta v dolní sněmovně 20. dubna 1836.)

Rusko si činilo nárok na bažinaté ostrovy v ústí Dunaje na základě jednoho z článků drinopolské smlouvy, přičemž tento článek sám o sobě porušoval smlouvu, kterou Rusko uzavřelo s Anglií a ostatními mocnostmi dříve, roku 1827. Avšak stavba opevnění v dunajské deltě a jejich vyzbrojování děly byla porušením drinopolské smlouvy samé, neboť ta výslovně zakazuje budovat jakákoli opevnění do vzdálenosti šesti mil od řeky. Vymáhání poplatků a ztěžování plavby lodí po Dunaji bylo porušením vídeňské smlouvy, která prohlašovala, že bude zajištěna naprosto svobodná plavba po řekách po celém jejich toku od místa splavnosti až k ústí, že „poplatky nebudou v žádném případě vyšší než nyní", tj. roku 1815, a že „se nebudou zvyšovat bez souhlasu všech států, jejichž území se řeka dotýká". Jediný argument, který může Rusko na své ospravedlnění uvést, je tedy ten, že smlouva z roku 1827 byla porušena drinopolskou smlouvou, drinopolská smlouva byla porušena Ruskem a že to všechno se opíralo o porušení vídeňské smlouvy.

Ukázalo se naprosto nemožné vymámit na urozeném lordovi jakékoli prohlášení, zda uznává či neuznává drinopolskou smlouvu. Pokud jde o porušení vídeňské smlouvy, urozený lord

„nebyl oficiálně informován o ničem, co by znamenalo porušení smlouvy. Kdyby účastníci smlouvy předložili podobné zjištění, bylo by k němu zaujato takové stanovisko, jaké by královští právní poradci považovali za nutné z hlediska práv britských občanů." (Projev lorda Palmerstona v dolní sněmovně 20. dubna 1836.)

Článkem V drinopolské smlouvy zaručuje Rusko podunajským knížectvím „prosperitu" a úplnou „svobodu obchodu". Pan Stewart dokazoval, že knížectví Moldavsko a Valašsko vzbudila hroznou závist Ruska, neboť jejich obchod se od roku 1834 tak prudce rozvíjel, že začala Rusku konkurovat přímo v jeho tradičním zboží a Galac se stávala největším skladištěm obilí na Dunaji

a vytlačovala z trhu Oděsu. Urozený lord na to odpověděl takto:

„Kdyby vážený přítel mohl dokázat, že jsme před několika lety měli velký a významný obchod s Tureckem a že se tento obchod pro výbojnost jiných zemí nebo pro nevšímavost vlády naší země scvrkl do bezvýznamných rozměrů, pak by snad měl příčinu dovolávat se parlamentu. Místo toho však vážený přítel ukázal, že v posledních několika letech obchod s Tureckem vzrostl téměř z ničeho do velmi značných rozměrů."

Rusko ztěžuje plavbu po Dunaji, protože obchod s podunajskými knížectvími nabývá na významu, tvrdí pan Stewart. Ale nečinilo to, když tento obchod byl mizivý, odpovídá lord Palmerston. Nečelíte nynějším ruským výbojům na Dunaji, říká pan Stewart. Nepodnikali jsme nic, ani když si Rusko ještě takovéto výboje nedovolovalo, odpovídá urozený lord. Jaké *vlastně* „nastaly okolnosti, jimž vláda pravděpodobně nebude čelit, nebude-li k tomu donucena přímým zásahem sněmovny"? Palmerstonovi se podařilo odvrátit přijetí rezoluce v dolní sněmovně ujištěním, že

„vláda Jeho Veličenstva naprosto nehodlá ustoupit agresi žádné mocnosti, ať je jakákoli, slabší či silnější".

Upozornil přitom sněmovnu, že

„bedlivě se rovněž vystříháme všeho, co by si jiné mocnosti mohly vykládat, a to *právem*, jako provokace z naší strany".

Týden po této rozpravě v dolní sněmovně zaslal jistý britský obchodník ministerstvu zahraničních věcí dopis o onom ruském výnosu. Náměstek ministra zahraničních věcí odpověděl:

„Z pověření vikomta Palmerstona Vám oznamuji, že jeho lordstvo požádalo královského právního poradce, aby se vyslovil k předpisům obsaženým v ruském výnosu ze 7. února 1836; zároveň mě však lord Palmerston pověřil, abych Vám k druhé části Vašeho dopisu oznámil, že podle názoru vlády Jeho Veličenstva nemají ruské orgány právo vymáhat poplatky v ústí Dunaje a že jste jednal správně, když jste svým agentům dal pokyn, aby je *odmítli* zaplatit."

Obchodník jednal podle tohoto dopisu. Ale urozený lord jej vydal napospas Rusku; ruští konzulové, jak připomíná pan Urquhart, vybírají nyní v Londýně a v Liverpoolu poplatky z každé anglické lodi, která pluje k tureckým přístavům na Dunaji; a „na ostrově Leti dále zůstává karanténní stanice".

Rusko neomezilo své výboje na Dunaji na zřízení karanténní stanice, vybudování opevnění a vymáhání poplatků. Drinopolskou smlouvou získalo Rusko Sulinské hrdlo, jedinou část dunajského

ústí, která je dosud splavná. Dokud je spravovali Turci, byla tam udržována hloubka 14 až 16 stop. Od té doby, kdy přešlo do správy Ruska, zmenšila se hloubka na 8 stop, což je naprosto nevyhovující pro plavbu lodí užívaných pro dopravu obilí. Rusko je však účastníkem vídeňské smlouvy a tato smlouva v článku 113 stanoví, že

„každý stát je povinen udržovat na svůj náklad v dobrém stavu navigační hráze a provádět potřebné práce, aby lodní plavba nenarážela na žádné obtíže".

Rusko si patrně myslelo, že nejlepší prostředek k udržování splavnosti Sulinského hrdla je postupné snižování stavu vody tím, že se na dně řeky hromadí trosky lodí a na mělčinách se kupí nánosy písku a bahna. K tomuto soustavnému a trvalému porušování vídeňské smlouvy připojilo Rusko ještě porušení drinopolské smlouvy, která zakazuje provádět v Sulinském hrdle jakékoli stavby kromě karanténních stanic a majáků. Na příkaz Ruska tu však vyrostla malá pevnost, která žije z poplatků vymáhaných na lodích. Umožňuje to zanesené řečiště, protože lodi jsou zdržovány a nuceny platit za překládání zboží na lehké čluny.

„Cum principia negante non est disputandum* — k čemu by bylo dobré trvat na abstraktních zásadách při jednání s despotickými vládami zvyklými používat moci jako měřítka práva a jednat na základě vlastních výhod, a ne na základě spravedlnosti." (Projev lorda Palmerstona z 30. dubna 1823.)

A zřejmě podle této své poučky se urozený vikomt rozhodl trvat při jednání s despotickou vládou Ruska na abstraktních zásadách; šel však ještě dál. Zatímco 6. července 1840 ujišťoval sněmovnu, že svobodná plavba po Dunaji je „zaručena vídeňskou smlouvou", zatímco 13. července 1840 si stěžoval, že obsazení Krakova je sice porušením vídeňské smlouvy, že však „není prostředku, jak prosadit anglické stanovisko, protože Krakov je zřejmě místo, kde Anglie nemůže podniknout žádné akce", dva dny nato uzavřel s Ruskem smlouvu, která uzavírá Dardanely pro Anglii** „v době míru s Tureckem", odnímá tak Anglii jediný prostředek, jak „prosadit" dodržování vídeňské smlouvy, a přeměňuje Pontus Euxinus*** v místo, kde Anglie nemůže podniknout žádné akce.

* S tím, kdo popírá zásady, se nedá jednat. *(Pozn. red.)*

** V New-York Daily Tribune" z 11. ledna 1854 byla slova „pro Anglii" nahrazena slovy: „pro anglické válečné lodi". *(Pozn. red.)*

*** — starý latinský název Černého moře. *(Pozn. red.)*

Když toho všeho dosáhl, učinil naoko ústupek veřejnému mínění a vypálil celou salvu papírových prohlášení, upozorňujících „despotickou vládu, zvyklou používat moci jako měřítka práva a jednat na základě vlastních výhod, a ne na základě spravedlnosti" mravokárnými a sentimentálními výroky, že

„když Rusko donutilo Turecko, aby mu postoupilo ústí velké evropské řeky, která tvoří hlavní cestu pro vzájemný obchodní styk mnoha národů, převzalo tím vůči jiným státům povinnosti a závazky, jejichž dodržování by mělo považovat za věc cti".

Na toto vytrvalé zdůrazňování abstraktních zásad odpovídal hrabě Nesselrode stereotypním prohlašováním, že „záležitost bude pečlivě prozkoumána", a čas od času vyjadřoval „politování imperátorské vlády nad nedůvěrou vůči jejím záměrům".

Tak se přičiněním urozeného lorda dospělo v roce 1853 k situaci, kdy plavba na Dunaji byla prohlášena za nemožnou, obilí hnilo v Sulinském hrdle a Anglie, Francie a jižní Evropa byly ohroženy hladomorem. Rusko tak podle slov „Times" nejen připojilo „ke svým dosavadním důležitým državám Železná vrata mezi Dunajem a Pontem Euxinem", ale zmocnilo se i klíče k Dunaji, jakési závory obilních sýpek, které může použít, kdykoli bude považovat politiku západní Evropy za hodnou potrestání.*

* V „New-York Daily Tribune" z 11. ledna 1854 končí článek takto: „Tajemství Palmerstonovy dohody s Ruskem, týkající se ruských záměrů na Dunaji, bylo však odhaleno teprve za rozpravy o Čerkesku. Tehdy pan Anstey 23. února 1848 uvedl, že ‚prvním činem urozeného vikomta při nastoupení funkce' (ministra zahraničních věcí) ‚bylo uznání drinopolské smlouvy' — téže smlouvy, proti níž protestoval vévoda z Wellingtonu a lord Aberdeen.

Jak se to stalo a jak lord Palmerston vydal Čerkesko Rusku — pokud to na něm záviselo — to všechno bude možná námětem zvláštního článku."[329] *(Pozn. red.)*

ČLÁNEK OSMÝ

Petice odevzdané dolní sněmovně 20. dubna 1836 a rezoluce, kterou v souvislosti s nimi předložil pan Patrick Stewart, se týkaly nejen Dunaje, ale i Čerkeska. V celém obchodním světě se totiž rozšířily pověsti, že ruská vláda chce pod záminkou blokády čerkeského pobřeží zabránit anglickým lodím ve vykládání nákladů a zboží v některých přístavech na východním pobřeží Černého moře. Při této příležitosti lord Palmerston slavnostně prohlásil:

„Jestliže nám parlament projeví důvěru a přenechá nám řízení zahraničních vztahů naší země, budeme moci hájit zájmy a chránit čest země, aniž se budeme muset uchýlit k válce." (Dolní sněmovna, 20. dubna 1836.)

O několik měsíců později, 29. října 1836, vyplula z Londýna přímo do Čerkeska obchodní loď „Vixen", patřící panu George Bellovi, s nákladem soli, 25. listopadu ji v čerkeském zálivu Sudžuk-Kale zadržela ruská válečná loď s odůvodněním, že „zprostředkovávala dopravu s blokovaným pobřežím". (Dopis ruského admirála Lazareva anglickému kapitánu Childsovi z 24. prosince 1836.) Loď byla i s nákladem a posádkou odvlečena do přístavu Sevastopolu, kde 27. ledna 1837 vyřkli Rusové rozsudek. Tentokrát se však nemluvilo o „blokádě", nýbrž „Vixen" byla prostě prohlášena za zákonnou kořist, protože „se dopustila pašování", neboť dovoz soli byl zakázán a ruský přístav v zálivu Sudžuk-Kale neměl celnici. Rozsudek byl vykonán nadmíru ponižujícím a urážlivým způsobem. Rusové, kteří se lodi zmocnili, byli veřejně vyznamenáni. Byla vztyčena britská vlajka, pak byla opět stažena, a místo ní vztyčena vlajka ruská. Kapitán a posádka byli vzati jako zajatci na palubu lodi „Ajax", která jejich loď zajala, dopraveni ze Sevastopolu do

Oděsy a z Oděsy do Cařihradu, odkud jim bylo dovoleno vrátit se do Anglie. Pokud jde o loď samu, německý cestující, který několik let po této události navštívil Sevastopol, napsal v dopise listu „Augsburger Zeitung“:

„Po všech řadových ruských lodích, které jsem navštívil, mě žádná loď nezajímala tolik jako „Sudžuk-Kale“, bývalá „Vixen“ pod ruskou vlajkou, která má teď zcela novou podobu. Tato malá loď je nyní nejlepší plachetnicí v ruském loďstvu a obvykle se jí používá pro dopravu mezi Sevastopolem a čerkeským pobřežím.“

Uchvácení lodi „Vixen“ bylo zajisté pro lorda Palmerstona výbornou příležitostí, aby splnil svůj slib, že bude „hájit zájmy a chránit čest země“. Kromě cti britské vlajky a zájmů britského obchodu bylo v sázce ještě něco: *nezávislost Čerkeska.* Nejprve ospravedlňovalo Rusko uchvácení lodi „Vixen“ tvrzením, že porušila blokádu vyhlášenou Ruskem. Rozsudek však byl vynesen pod docela jinou záminkou — že porušila celní předpisy. Když Rusko vyhlásilo blokádu, označilo tím Čerkesko za nepřátelskou cizí zemi a otázka tedy zněla: uznávala britská vláda vůbec kdy tuto blokádu? Uplatňování ruských celních předpisů pro Čerkesko zase naopak znamenalo, že je Čerkesko považováno za ruskou državu, a tu zněla otázka takto: uznávala britská vláda vůbec kdy ruské nároky na Čerkesko?

Než pokročíme dál, připomeňme si, že Rusko v tom období ještě zdaleka nedokončilo své opevňovací práce v Sevastopolu.

Jakékoli ruské nároky na Čerkesko mohly být vyvozovány jedině z drinopolské smlouvy, jak jsme ukázali v předchozím článku. Ale smlouva z 6. července 1827 ukládala Rusku, aby se nepokoušelo rozšířit své území a nezajišťovalo si na základě války s Tureckem žádné výsadní obchodní výhody. Proto jakékoli rozšíření ruských hranic na základě drinopolské smlouvy otevřeně porušovalo smlouvu z roku 1827, a jak na to ve svých protestech poukazovali Wellington a Aberdeen, Velká Británie je nemohla uznat. Rusko nemělo tedy právo převzít od Turecka Čerkesko. Kromě toho nemohlo Turecko odstupovat Rusku něco, co samo nevlastnilo. Čerkesko bylo vždy na Portě tak nezávislé, že v době, kdy turecký paša ještě sídlil v Anapě, uzavřelo Rusko s náčelníky čerkeských kmenů několik dohod o pobřežním obchodu, protože turecký obchod se

oficiálně omezoval výhradně na přístav Anapu. Protože Čerkesko bylo nezávislou zemí, byla pro ně ustanovení o místní správě a zdravotnické nebo celní předpisy, které si usmysleli jim dát Rusové, asi stejně závazné jako pro přístav Tampico.

Naproti tomu bylo-li Čerkesko cizí zemí, která byla v nepřátelském stavu s Ruskem, mělo Rusko právo je blokovat jedině tehdy, jestliže nešlo o blokádu na papíře, jestliže mělo k dispozici námořní eskadru, která by blokádu vynutila, a jestliže skutečně ovládalo pobřeží. Avšak na pobřeží dlouhém 200 mil mělo Rusko pouze tři izolované pevnosti, a celé ostatní Čerkesko bylo v rukou čerkeských kmenů. V zálivu Sudžuk-Kale nebyla žádná ruská pevnost. Ve skutečnosti blokáda neexistovala, protože tu nepůsobily žádné námořní síly. Posádky dvou britských lodí, lodi „Vixen“ a další lodi, která se zdržovala v zálivu v září 1834, byly ochotny podat neklamné svědectví, že Rusové naprosto neměli břeh obsazen. To bylo později potvrzeno veřejným prohlášením dvou britských cestujících, kteří přístav navštívili v letech 1837 a 1838. („Portfolio“, VIII, 1. března 1844.)

Když „Vixen“ vplula do přístavu Sudžuk-Kale,

„nebyly žádné ruské válečné lodi v dohledu ani na nejvzdálenějším obzoru... Ruská válečná loď připlula do přístavu teprve o 36 hodin později než „Vixen“. Zakotvila právě ve chvíli, kdy majitel s několika důstojníky byli na břehu a sjednávali výši hodnotového cla ze zboží, jehož zaplacení požadovaly čerkeské úřady... Válečná loď nepřiplula podél pobřeží, ale z širého moře.“ (Projev pana Ansteyho v dolní sněmovně 23. února 1848.)

Je však třeba podávat další důkazy, když petrohradská vláda sama zadržela loď „Vixen“ pod záminkou, že porušila blokádu, zabavila ji však pod záminkou, že nedodržela celní předpisy?

Tato událost byla pro Čerkesy, jak se zdálo, tím příznivější, že se tak otázka jejich nezávislosti dostala do souvislosti s otázkou svobodné plavby po Černém moři, ochrany britského obchodu a drzého pirátského činu spáchaného Ruskem na britské obchodní lodi. Očekávání, že se jim dostane ochrany od vládkyně moří, se zdálo tím nepochybnější, že

„po zralých úvahách a několikatýdenní výměně dopisů s různými úřady byla nedávno v periodické publikaci“ („Portfolio“) „spjaté s ministerstvem zahraničních věcí uveřejněna deklarace o nezávislosti Čerkeska a na mapě

revidované samým lordem Palmerstonem bylo Čerkesko zakresleno jako nezávislá země". (Projev pana Robinsona v dolní sněmovně 21. ledna 1838.)

Kdo by si pomyslel, že urozený a chrabrý vikomt zvládl tuto záležitost tak mistrně, že právě pirátský čin, který spáchalo Rusko na britském majetku, mu poskytl dlouho očekávanou příležitost, aby oficiálně uznal drinopolskou smlouvu a konec čerkeské nezávislosti?

17. března 1837 předložil pan Roebuck v souvislosti se zabavením lodi „Vixen" návrh, aby byly sněmovně předloženy

„kopie veškeré korespondence mezi britskou vládou a vládami Ruska a Turecka, týkající se drinopolské smlouvy, a rovněž zprávy o všech úmluvách a jednáních souvisících s ruskou okupací přístavů a území na pobřeží Černého moře od uzavření drinopolské smlouvy".

Aby nebyl podezírán, že jedná z humánních pohnutek a hájí Čerkesko na základě jakýchsi abstraktních zásad, pan Roebuck otevřeně prohlásil:

„Rusko se může pokoušet ovládnout celý svět a mne tyto jeho snahy nebudou zajímat. Ale ve chvíli, kdy se dotýká našeho obchodu, vyzývám vládu naší země" (tato země pravděpodobně leží někde mimo hranice celého světa), „aby útočníka potrestala."

Chtěl by proto vědět, zda „britská vláda uznala drinopolskou smlouvu".

Urozený lord, třebaže byl silně přitisknut ke zdi, přece jen si zachoval dost duchapřítomnosti, pronesl dlouhý projev a podle slov pana Huma

„sedl si, aniž sněmovně řekl, kdo vlastně nyní ovládá čerkeské pobřeží, zda vskutku náleží Rusku, zda byla loď ‚Vixen' zabavena pro porušení celních předpisů nebo následkem uvalené blokády a zda uznává či neuznává drinopolskou smlouvu". (Projev pana Huma v dolní sněmovně 17. března 1837.)

Pan Roebuck prohlásil, že se pan Bell, dříve než lodi „Vixen" dovolil odplout do Čerkeska, obrátil na urozeného lorda, aby si ujasnil, není-li třeba se obávat nějakých nepříjemností nebo nebezpečí, jestliže bude loď vykládat zboží v některé části Čerkeska, a že ministerstvo zahraničních věcí odpovědělo záporně. Lord Palmerston byl tak nucen přečíst sněmovně svou korespondenci s panem Bellem. Když tyto dopisy předčítal, mohli mít posluchači dojem, že naslouchají španělské komedii pláště a dýky, a ne oficiální korespondenci mezi ministrem a obchodníkem. Když urozený lord

dočetl dopisy týkající se zabavení lodi „Vixen", zvolal Daniel O'Connel: „Nemohu se zbavit dojmu, že Talleyrand měl pravdu, když řekl, že řeč byla vynalezena proto, aby skrývala myšlenky."

Pan Bell se například ptá, „zda vláda Jeho Veličenstva uznává nějaká obchodní omezení v uvedené oblasti, neboť v opačném případě tam zamýšlí vyslat loď s nákladem soli". „Tážete se mne," odpovídá lord Palmerston, „zda by pro vás bylo výhodné pustit se do spekulace se solí," a sděluje mu, že „obchodní firma musí sama posoudit, zda se má pustit do spekulace, nebo od ní upustit". „Něco takového naprosto nepožaduji," odpovídá pan Bell. „Chci jen vědět, zda vláda Jeho Veličenstva uznává či neuznává ruskou blokádu Černého moře jižně od řeky Kubáně." „Musíte se podívat do ‚London Gazette'," [330] odpovídá urozený lord, „tam jsou uveřejňovány všechny informace podobného druhu." Pro britského obchodníka, který potřeboval podobné informace, byla „London Gazette" vskutku příhodnějším zdrojem než výnosy ruského imperátora. Když pan Bell nenalezl v „Gazette" žádnou zmínku o uznání blokády nebo jiných omezeních, vypravil svou loď. Výsledek byl ten, že se zanedlouho octl v „London Gazette" sám.

„Odkázal jsem pana Bella na ‚London Gazette'," řekl lord Palmerston, „kde mohl zjistit, že ruská vláda nezaslala naší zemi žádnou informaci nebo prohlášení o blokádě, a že proto uznání blokády naprosto nepřicházelo v úvahu."

Tím, že odkázal pana Bella na „London Gazette", lord Palmerston nejen popřel, že by Velká Británie byla uznala ruskou blokádu, ale zároveň potvrdil, že podle jeho názoru čerkeské pobřeží *není součástí* ruského území, neboť blokují-li cizí státy své vlastní území — například proti vzbouřeným poddaným — *neuveřejňují* se o tom zprávy v „Gazette". Jestliže Čerkesko není součástí ruského území, nemohlo ovšem spadat pod ruské celní předpisy. Podle svého vlastního prohlášení popíral tedy lord Palmerston ve svých dopisech panu Bellovi, že by Rusko mělo právo blokovat čerkeské pobřeží nebo vyhlašovat pro ně obchodní omezení. Je pravda, že celý jeho projev byl proniknut přáním vzbudit ve sněmovně dojem, že Čerkesko je ovládáno Ruskem. Naproti tomu však otevřeně prohlásil:

„Pokud jde o rozšiřování ruských hranic v oblasti dunajské delty, na jižním

Kavkazu a na pobřeží Černého moře, je nepochybně v rozporu se slavnostním závazkem, který Rusko vyhlásilo před celou Evropou, než rozpoutalo válku s Tureckem."

Když lord Palmerston pronesl závazek, že bude „hájit zájmy a chránit čest země" a posadil se, zdálo se spíš, že trpí pod nakupenými hříchy své minulé politiky, než že by osnoval nějaké zrádné záměry pro budoucnost. Toho dne musel vyslechnout tuto krutou výtku:

„Je nutné odsoudit, jak málo energicky a rozhodně hájí urozený lord čest země. Ani jeden z dřívějších ministrů nejednal tak kolísavě, váhavě, nejistě a zbaběle, když byli uráženi britští občané. Jak dlouho hodlá ještě urozený lord trpět, aby Rusko uráželo Velkou Británii a poškozovalo britský obchod? Urozený lord Anglii *zneuctil*, když jí vnutil úlohu chvastouna, když ji přiměl, aby jednala povýšeně a tyransky vůči slabým, poníženě a povolně vůči silným."

Kdo to tak nelítostně pranýřoval „ryze anglického" ministra? Nikdo jiný než lord Dudley Stuart.

Loď „Vixen" byla zabavena 25. listopadu 1836. K právě vylíčené bouřlivé debatě v dolní sněmovně došlo 17. března 1837. Ale teprve 19. dubna 1837 požádal urozený lord ruskou vládu, aby

„uvedla důvody, proč se považovala za oprávněnu zabavit v době míru obchodní loď patřící britskému poddanému".

17. května 1837 dostal urozený lord tuto zprávu od hraběte z Durhamu, britského velvyslance v Petrohradě:

„Mylorde! Pokud jde o faktickou vojenskou okupaci Sudžuk-Kale, musím Vašemu lordstvu oznámit, že v zálivu je pevnost, která nese jméno carevnino (Alexandrovská) a má stálou ruskou posádku.

Zůstávám atd.

Durham."

Sotva je třeba připomínat, že Alexandrovská pevnost nebyla ani tak reálná jako vesnice z lepenky, které Potěmkin ukazoval carevně Kateřině II., když navštívila Krym. Pět dní po převzetí této zprávy odpověděl lord Palmerston do Petrohradu:

„Vláda Jeho Veličenstva, přihlížejíc především k tomu, že Sudžuk-Kale, ač jej Rusko smlouvou z roku 1783 uznalo za tureckou državu, patří nyní Rusku na základě drinopolské smlouvy, jak prohlásil hrabě Nesselrode, nevidí dostatečný důvod, proč by měla pochybovat o právu Ruska na uchvácení a zabavení lodi ‚Vixen'."

Za tohoto jednání se vyskytly některé velmi podivné okolnosti. Lord Palmerston potřeboval celých šest měsíců, aby se připravil

k zahájení jednání, ale stačilo mu něco málo přes měsíc k jejich ukončení. Jeho poslední zprávou z 23. května 1837 jednání náhle a rázem skončilo. Datum küčükkajnardžské smlouvy je tu uvedeno podle juliánského, a ne podle gregoriánského kalendáře. Kromě toho, jak připomněl sir Robert Peel,

„mezi 19. dubnem a 23. květnem nastala podivná změna: začalo se oficiálním protestem a skončilo vyjádřením uspokojení. Zřejmě vládu přesvědčilo *ujišťování* hraběte Nesselroda, že Turecko podle drinopolské smlouvy postoupilo zmíněné pobřeží Rusku. Proč vláda proti tomu výnosu neprotestovala?" (Dolní sněmovna, 21. června 1838.)

K čemu to všechno? Příčina je velmi prostá. Král Vilém IV. tajně vybízel pana Bella, aby vyslal loď „Vixen" k čerkeskému pobřeží. Když urozený lord jednání odsunoval, byl král ještě úplně zdráv. Když je však náhle ukončil, byl už Vilém IV. v agónii a lord Palmerston ovládal ministerstvo zahraničních věcí tak dokonale, jako by byl sám absolutním vládcem Velké Británie. Nebyl to mistrný tah žertumilovného lordstva, jež jediným škrtnutím pera formálně uznalo drinopolskou smlouvu, právo Ruska na ovládnutí Čerkeska i zabavení lodi „Vixen", a to jménem umírajícího krále, který sám vyslal všetečnou „Vixen" vyloženě proto, aby pozlobil cara, ukázal, že nehodlá uznat drinopolskou smlouvu, a potvrdil nezávislost Čerkeska?

Pan Bell, jak už bylo řečeno, se dostal do „Gazette" a pan Urquhart, který byl tehdy prvním legačním tajemníkem v Cařihradě, byl odvolán, protože „přiměl pana Bella, aby plavbu lodi ‚Vixen' uskutečnil".

Dokud byl král Vilém IV. naživu, neodvážil se lord Palmerston otevřeně postavit proti plavbě lodi „Vixen". Dosvědčuje to deklarace o nezávislosti Čerkeska uveřejněná v „Portfoliu" a čerkeská mapa revidovaná jeho lordstvem, jeho neurčitá korespondence s panem Bellem, jeho mlhavá prohlášení ve sněmovně a dále to, že bratr pana Bella, správce nákladu na lodi „Vixen", dostal při odplutí od ministerstva zahraničních věcí přípisy, které měl doručit vyslanectví v Cařihradě, a to, že ho lord Ponsonby, britský vyslanec u Vysoké Porty, v jeho záměru přímo povzbuzoval.

Na počátku vlády královny Viktorie se moc whigů zdála pev-

nější než kdy předtím. A podle toho se náhle změnil i tón řeči chrabrého vikomta. Od úlisnosti a lstivosti přešel k povýšenosti a přezíravosti. Když se ho T. H. Attwood 14. prosince 1837 dotázal na záležitost lodi „Vixen" a Čerkeska, urozený lord odpověděl:

„Pokud jde o ‚Vixen', podalo Rusko o svém počínání takové vysvětlení, že vláda naší země může být uspokojena. Loď nebyla zabavena pro porušení blokády. Byla zabavena proto, že její velitelé porušili ruské ustanovení o místní správě a celní předpisy."

K obavám pana Attwooda z ruských výbojů urozený lord prohlásil:

„Domnívám se, že Rusko poskytuje světu právě tolik jistoty, že bude zachován mír, jako Anglie." (Projev lorda Palmerstona v dolní sněmovně 14. prosince 1837.)

Ke konci parlamentního zasedání předložil urozený lord sněmovně korespondenci s ruskou vládou, z níž jsme dvě nejdůležitější části už ocitovali.

Roku 1838 se postavení stran opět změnilo a vliv znovu získali toryové. 21. června náhle zaútočili na lorda Palmerstona. Sir Stratford Canning, nynější vyslanec v Cařihradě, předložil návrh, aby obvinění pana Georga Bella proti urozenému lordovi a jeho žádost o náhradu škody vyšetřil zvláštní výbor. Jeho lordstvo vyjádřilo nejprve nezměrný podiv nad „malicherností" návrhu sira Stratforda.

„Jste první anglický ministr," zvolal sir Robert Peel, „který si troufá označovat ochranu britského majetku a obchodu za malichernost."

Lord Palmerston na to odpověděl:

„Žádný soukromý obchodník nemá právo požadovat na vládě Jejího Veličenstva, aby mu oznamovala svůj názor na takové problémy, jako je právo Ruska na svrchovanost nad Čerkeskem nebo vyhlašování celních a zdravotnických předpisů, jejichž dodržování vynucuje Rusko silou svých zbraní."

Pan Hume se ho zeptal:

„Není-li to vaše povinnost, k čemu je pak vůbec ministerstvo zahraničních věcí?"

Urozený lord pokračoval:

„Tvrdíte, že moje odpovědi vlákaly pana Bella, tohoto nevinného pana Bella, do pasti. Dá-li se tu mluvit o pasti, pak nebyla nastražena panu Bellovi, ale panem Bellem."

Zřejmě otázkami, které pan Bell předložil „nevinnému" lordu Palmerstonovi.

Za této rozpravy (21. června 1838) vyšlo konečně najevo velké tajemství. I kdyby se byl urozený lord chtěl v roce 1836 stavět proti nárokům Ruska, nebyl by to mohl učinit z velmi jednoduchého důvodu. Už v roce 1831 bylo totiž jeho prvním činem, jakmile nastoupil úřad, že uznal ruské uchvácení Kavkazu, a tím nenápadně i drinopolskou smlouvu. Lord Stanley (nyní lord Derby) prohlásil, že 8. srpna 1831 informovala ruská vláda svého zástupce v Cařihradě, že hodlá

„vyhlásit zdravotnické předpisy pro styky, které svobodně udržují obyvatelé Kavkazu se sousedními tureckými provinciemi", a uložila mu, aby „o uvedených předpisech informoval zahraniční mise v Cařihradě, jakož i osmanskou vládu".

Povolit Rusku, aby vyhlásilo na pobřeží Čerkeska takzvané zdravotnické a celní předpisy, o nichž dosud kromě uvedeného dopisu nikde nebyla řeč, znamenalo uznat ruské nároky na Kavkaz, a tedy i drinopolskou smlouvu, o kterou se opíraly.

„Tyto instrukce," pravil lord Stanley, „byly zcela oficiálně doručeny panu Mandervillovi" (tajemníku vyslanectví) „v Cařihradě s výslovným požadavkem, aby o nich byli informováni britští obchodníci a aby byly odeslány urozenému lordu Palmerstonovi."

Ten však „proti zvyklostem dřívějších vlád neuvědomil a ani si netroufal uvědomit ‚Lloydův výbor'[331], že dostal takovou informaci". Urozený lord se provinil tím, že to „po šest let tajil", zvolal sir Robert Peel.

Toho dne se žertumilovné lordstvo vyhnulo odsouzení jen díky většině 16 hlasů: 184 hlasů bylo proti němu a 200 pro něho. Těchto 16 hlasů však neumlčí hlas dějin, neumlčí kavkazské horaly, kteří třeskem svých zbraní dokazují světu, že není pravda, že Kavkaz „patří Rusku, jak prohlásil hrabě Nesselrode" a jak mu přizvukuje lord Palmerston!

K. MARX

OTÁZKA VÁLKY. — FINANČNÍ ZÁLEŽITOSTI. — STÁVKY[332]

Londýn, v pátek 7. října 1853

Minulý pátek uveřejnil list „Morning Chronicle" ve čtvrtém vydání telegrafickou depeši, podle níž sultán* vyhlásil Rusku válku. Pařížský list „Patrie" včera večer oznámil v polooficiální poznámce, že zprávy došlé z Východu nepotvrzují zprávu listu „Morning Chronicle". Jiný vládní list, „Constitutionnel", píše, že se po opětovaných zákrocích rakouského internuncia von Brucka sešel 25. září díván, aby jednal o vídeňské nótě, a prohlásil, že Turecko bude trvat na poslední nótě Rešida paši[333]. Příštího dne byla svolána Velká rada. Tato rada, složená ze 120 nejvýznačnějších hodnostářů, ministrů, rádců, pašů a vyšších duchovních, rozhodla, že

„by odporovalo sultánově důstojnosti a podkopávalo by jeho svrchovanou moc, kdyby podepsal vídeňskou nótu beze změn navržených dívánem; a protože car prohlásil tyto změny za naprosto nepřijatelné a odmítl ustoupit od požadavku, aby osmanská říše přijala závazky porušující její nezávislost, nezbývá Radě nic jiného než poradit sultánovi, aby okamžitě provedl opatření nutná k zachování své říše a aby osvobodil své državy od uchvatitelů".

Pokud jde o *oficiální* vyhlášení války, nebylo dosud potvrzeno žádnou autentickou zprávou. Tentokrát se Portě konečně podařilo

* — tj. Abdülmedžid. *(Pozn. red.)*

západní diplomaty zaskočit. Anglická a francouzská vláda si netroufaly odvolat své eskadry domů, nemohly už dále zaujímat směšné postavení v Bešické zátoce, ale nechtěly také otevřeně provokovat cara tím, že by jejich loďstvo proplulo úžinami; daly tedy Portě najevo, že by měla požádat o lodi z Bešické zátoky pod záminkou, že křesťanům v Cařihradě hrozí nebezpečí v době bajramu[334]. Porta to odmítla s tím, že žádné nebezpečí nehrozí, a i kdyby hrozilo, že by ochránila křesťany bez cizí pomoci a že si nepřeje povolat lodi, dokud neskončí svátky. Sotva však předvoj spojeného loďstva proplul úžinami, Porta, jež nyní dostala své kolísavé a věrolomné spojence do úzkých, se vyslovila pro válku. Válka sama však ve skutečnosti vypukla už před třemi měsíci, kdy ruská vojska překročila Prut. První tažení vlastně skončilo, už když ruské legie dorazily k břehům Dunaje. Jediná změna, která nyní může nastat, bude ta, že válka už nebude jednostranná.

Nejen tuniský bej*, nýbrž i perský šáh** dali přes ruské intriky sultánovi k dispozici 60 000 mužů ze svých nejlepších jednotek. Právem lze říci, že v turecké armádě se soustřeďují všechny pohotové muslimské vojenské síly z Evropy, Afriky i západní Asie. Obě církve, které již dlouho bojují o nadvládu na Východě, pravoslavná a muslimská, shromáždily nyní své voje a postavily je proti sobě; jedny uvedla do pohybu svévole jediného muže, druhé osudná síla okolností. To odpovídá oběma vírám, neboť pravoslavná církev odmítá dogma předurčení, kdežto v muslimské víře je fatalismus stěžejním článkem.

Dnes se mají v Londýně konat dvě schůze; jedna na Downing Street, druhá v „London Tavern". Jedna bude vládní, druhá protivládní. Jedna ve prospěch cara, druhá ve prospěch sultána.

Jestliže byly ještě nějaké pochybnosti o záměrech koalice, pak z úvodníků „Times" a „Morning Chronicle" jasně vyplývá, že koalice se bude ze všech sil snažit zabránit válce, obnovit jednání, marnit čas, ochromovat sultánovu armádu a podporovat cara v podunajských knížectvích.

„Car se vyslovil pro mír," poznamenávají radostně „Times"

* — tj. Ahmad. *(Pozn. red.)*
** — tj. Násiruddín. *(Pozn. red.)*

na základě spolehlivých informací. Car v Olomouci „*osobně vyjádřil* své mírumilovné cítění“[335]. Nepřijme změny, které navrhla Porta, bude trvat na původním znění vídeňské nóty, připustí však, aby vídeňská konference vykládala nótu *protismyslně*, v rozporu s výkladem jeho vlastního ministra Nesselroda. Dovolí západním mocnostem, aby se zabývaly konferencemi, jestliže ony zatím dovolí jemu, aby se zabýval okupací podunajských knížectví.

„Times“ v záchvatu mírumilovnosti přirovnávají dva imperátory, ruského a rakouského, k dvojici divošských náčelníků v nitru Afriky, a dospívají k tomuto závěru:

„Konec konců, cožpak záleží světu tolik na ruském imperátoru, *aby šel do války kvůli jeho politickým chybám?*“

Banky v Turíně, Paříži, Berlíně a Varšavě zvýšily diskontní sazbu. V bankovních výkazech z minulého týdne se uvádělo, že zlatá zásoba Anglické banky znovu poklesla o 189 615 liber št. a činí nyní pouze 15 680 783 liber št. Množství bankovek v aktivním oběhu pokleslo asi o 500 000 liber št., zatímco diskont směnek se zvýšil o 400 000 liber št. Tato okolnost potvrzuje to, co jsem prohlásil ve svém článku o Peelově zákonu, totiž že množství bankovek v oběhu nestoupá ani neklesá úměrně objemu bankovních operací.*

Pan Dornbush uzavírá svůj měsíční obchodní bulletin těmito slovy:

„Politické události minulého týdne značně zvýšily neklid na plodinové burze, způsobený množícími se zprávami o neúrodě pšenice, šíření bramborové nákazy a nedostatku lodního prostoru. Cena mouky ve městech stoupla na 70 šilinků za 280 liber, pšenice z nové sklizně na 80 šilinků; diskontní sazba přitom stoupá a blíží se už pěti procentům. Obchod s obilím byl zachvácen značnou nervozitou — pravděpodobnost války na Východě, zákaz vývozu obilí z Egypta, potvrzení předpovědi o neúrodě pšenice v Anglii, šíření bramborové nákazy, pokles dovozu z ciziny (zejména z jižní Evropy), růst poptávky ve Francii, Belgii a Holandsku — to jsou hlavní příčiny neklidu, které v minulém týdnu na hlavních provinčních trzích znovu vyhnaly do výše ceny pšenice — o 1 šilink až 6 šilinků za kvarter... Obvykle se hned po žních projeví u cen klesající tendence a trvá až do vánoc. Letos byl pohyb opačný... Ceny už několik měsíců stoupají. Prozatím není fakticky nikde v našem světadíle nedostatek obilí; mnoho sýpek, stodol a sušáren je přeplněno a v některých námořních přístavech skladištní prostor ani nestačí. Vzestup cen v poslední době není tedy způsoben tím, že by byl nedostatek obilí už nyní, nýbrž tím, že se nedostatek obilí očekává, neboť se předpokládá špatná sklizeň, jejíž důsledky budou zřejmě postupem roku stále

* Viz tento svazek, str. 325–331. *(Pozn. red.)*

citelnější. Nastávající zima bude pravděpodobně jednou z nejsvízelnějších a nejhladovějších... Převládá názor, že ceny budou ještě stoupat. A protože většina spekulantů nadále ‚kupuje a hromadí zásoby‘, bude vzestupná tendence pravděpodobně pokračovat asi až do příštího jara... Předpokládaná vysoká hladina cen v letošní zimě pravděpodobně na jaře silně povzbudí dovoz obilí ze vzdálených oblastí, které jsou v normálních dobách nedostupné pro velkou vzdálenost a vysoké dopravní náklady; není nepravděpodobné, že se příští jaro nahromadí značné množství dovezeného obilí ze všech dostupných částí světa; a to, co nyní vede k vzestupu cen tím, že se zásoby stahují z trhu, povede, až ceny začnou klesat, k dalšímu snižování cen obilí, a to úměrně tomu, jak se majitelé budou snažit zbavit svých zásob. Nyní je devizou nakupovat. Pak bude heslem prodávat. *Příští rok může být stejně nebezpečný a katastrofální, jako byl rok 1847.*“

Všeobecná deprese na manchesterském trhu pokračuje. Čím chmurnější zprávy docházejí z Austrálie a Číny a také o komplikacích na Východě, tím víc vzrůstá neklid mezi majiteli přádelen, továren a obchodníky. Pokles cen příze běžné jakosti a čísla se nyní pohybuje mezi $^{7}/_{8}$ penny až 1 penny za 1 libru oproti nejvyšším cenám před dvěma měsíci; je to téměř dvojnásobný pokles než u cen příslušné jakosti bavlny, která klesla o pouhých ½ až $^{5}/_{8}$ penny. A i při tomto maximálním poklesu o 1 penny jsou obtíže s prodejem, a zásoby, tento strašák naší útlocitné školy ekonomů, se stále hromadí. Nelze samozřejmě očekávat, že zásoby se budou hromadit rychle; nyní mají jak obchodníci, tak továrníci, přestože některé trhy jsou přesycené, stále ještě možnost zasílat zboží na konsignaci na jiné trhy a této možnosti *právě nyní velmi hojně využívají*. Vrhne-li se však celá produkce britského průmyslu, kterou lze vyvézt a kterou by se dal v pravidelných intervalech zaplavovat celý svět, na několik více či méně omezených trhů, způsobí to nutně právě takové přesycení a z toho plynoucí otřesy na těch trzích, o nichž se dosud tvrdí, že jsou zdravé. Tak zprávy o jistém zlepšení situace v Indii, podle nichž stále ještě není naděje na výnosný vývoz do této země, nýbrž pouze naděje, že při dalším vývozu budou ztráty nižší, způsobily, že velmi značně vzrostl obchod s Indií; více obchodují jak firmy, které s Indií obchodují pravidelně, tak přímo majitelé manchesterských přádelen a tkalcoven. Ti totiž nechtějí prodávat se ztrátou na zužujícím se trhu a raději riskují spekulační vývoz do Indie, třebaže skýtá velmi nepatrnou naději na lepší odbyt. Zde je možno dodat, že od roku 1847 manchesterští majitelé přá-

delen a tkalcoven zpravidla zasílají velké množství zboží na vlastní účet do Indie a jiných zemí, nakupují tam za utržené peníze koloniální produkty a prodávají je rovněž na vlastní účet v britské Severní Americe nebo v evropských přístavech. Těmito spekulacemi se ovšem normálně továrníci nezabývají, protože nemohou být ani zdaleka tak dobře informováni o situaci na různých trzích jako obchodníci v přístavech, ale majitelé britských přádelen si v nich přesto libují, neboť si namlouvají, že prováděním takovýchto transakcí ve vzdálených zemích se uskutečňuje jejich oblíbená iluze, že totiž jsou jakousi nejvyšší řídící a určující silou osudů světového průmyslu a obchodu. A nebýt toho, že tyto spekulace rok či půldruhého roku vážou značnou část volného průmyslového kapitálu, množily by se průmyslové podniky v Anglii v posledních pěti letech ještě rychleji.

Na trhu textilního zboží byly depresí nejvíc postiženy domácí výrobky; zásoby se dále hromadí, třebaže značný počet tkalcovských stavů přestal pracovat. Nedá se však říci, že by to s jinými druhy zboží vypadalo lépe.

Podobná stagnace postihla Leeds a Bradford, Leicester a Nottingham. V krajkářství v Nottinghamu byla pracovní doba snížena na deset, a dokonce i osm hodin. Ve výrobě pleteného zboží nastala deprese už loni v červnu, kdy v Nottinghamu výroba rázem klesla o třetinu. Jediné odvětví, v němž zatím zřejmě stále je prosperita, je výroba kovového zboží v Birminghamu a okolí.

V Londýně se množí úpadky mezi drobnými obchodníky.

Ve svém článku z 12. srpna jsem napsal, že majitelé přádelen a továren v Manchesteru založili „Sdružení pro pomoc průmyslu při omezování nepokojů mezi dělníky manchesterského obvodu", že toto sdružení má být složeno z místních sdružení, má mít ústřední výbor a má za úkol „čelit jakýmkoli požadavkům předkládaným *sdruženými skupinami* továrních dělníků, upevnit monopol kapitálu monopolem sdružování a diktovat podmínky jako sdružená skupina."*

Je však velmi zajímavé, že o tomto plánu, o němž jsem vás informoval už před dvěma měsíci, nebyla dosud v londýnských novinách ani zmínka, třebaže byl zatím ve vší tichosti uskutečněn

* Viz tento svazek, str. 278–279. *(Pozn. red.)*

a nyní se dokonce praktikuje v Prestonu, Boltonu a Manchesteru. Londýnský tisk zřejmě pečlivě tajil před světem skutečnost, že průmysloví magnáti soustavně připravují svou třídu k boji proti dělnické třídě a že opatření, která postupně provádějí, nevyplývají živelně z okolností, nýbrž jsou výsledkem pečlivě připraveného spiknutí organizované protidělnické ligy. Liga anglických kapitalistů z 19. století musí ještě najít svého historika, jako našla francouzská Katolická liga své historiky v autorech „Menippovy satiry" z konce 16. století.[336]

Chtějí-li dělníci prosadit své požadavky, musejí se přirozeně snažit, aby zatímco část z nich stávkuje, druhá zůstala v práci, dokud první nedosáhne vítězství. Kde se takto postupuje, tam se továrníci sdružují a zavírají *všechny* podniky, aby dělníky dohnali k zoufalství. Jak je vám známo, začali s tím prestonští továrníci.* Třináct továren už je zavřeno a koncem příštího týdne budou zavřeny všechny továrny, takže se octne na dlažbě přes 24 000 dělníků. Tkalci poslali zaměstnavatelům petici, v níž žádají o rozhovor, nebo navrhují předložit spor k rozhodnutí soudu; jejich žádost však byla zamítnuta. Prestonským tkalcům pomáhají pořádáním pennyových sbírek dělníci z okolních obvodů — Stalybridge, Oldhamu, Stockportu, Bury, Whitnellu, Blackburnu, z farnosti Church, Actkinu, Irwell-Valu, Enfieldu, Burnley, Colnu, Bacupu aj.; dělníci totiž přišli na to, že obrovské moci kapitálu lze čelit jedině jednotou; prestonští průmysloví magnáti vyslali tajné emisary, aby stávkující zbavili všech prostředků a podpory a přiměli majitele továren z Burnley, Colnu, Bacupu aj., aby uzavřeli podniky a všude zastavili práci. V některých místech, jako například v Enfieldu, bylo uloženo dozorcům, aby informovali zaměstnavatele, kdo podporuje hnutí, a na základě toho bylo několik organizátorů pennyových sbírek propuštěno. Dělníci z okolních obvodů povzbuzují prestonské dělníky, aby zůstali pevní a jednotní; naproti tomu ostatní továrníci nesmírně vychvalují prestonské zaměstnavatele a vynášejí je jako opravdové hrdiny svého věku.

V Bury se situace vyvíjí podobně jako v Prestonu. V Boltonu rozhodovali dělníci vyrábějící prošívané přikrývky losem, kdo z nich

* Viz tento svazek, str. 346. *(Pozn. red.)*

zahájí stávku. Zaměstnavatelé hned nato zastavili práci ve všech továrnách.

Kromě současného uzavírání továren používají továrníci i jiných společných opatření. V Keighly například zahájili stávku za zvýšení mezd tkalci pracující u pana Lunda; hlavní příčinou stávky bylo, že dostávali nižší mzdu než tkalci u pana Andertona v Bingley. Deputace tkalců požádala pana Lunda o rozhovor; když za ním přišli do bytu, přirazili jim zdvořile dveře před nosem. O týden později se Andertonovi dělníci dověděli z vyhlášky, že budou sníženy mzdy — tkalcům o 3 pence za kus a česačům vlny o 1 farthing za libru. Pan Lund a pan Anderton uzavřeli totiž mezitím obrannou i útočnou alianci, chtěli tak tkalce v jedné továrně vyřídit snížením mezd v druhé továrně. Předpokládali, že buď budou tkalci donuceni se vzdát, nebo budou tkalci u pana Andertona donuceni stávkovat a nové břímě další stávky je zbaví veškeré podpory, takže nakonec budou v obou továrnách muset přistoupit na snížené mzdy.

V jiných případech se zaměstnavatelé snaží získat proti dělníkům obchodníky. Tak pan Horsfall, uhlobaron, jemuž patří největší důl v Derby, když jeho dělníci zahájili pro snížení mezd stávku, obcházel všechny řezníky, pekaře a hokynáře v okolí, u nichž horníci nakupovali, a přemlouval je, aby nedávali jeho zaměstnancům nic na úvěr.

Všude, kde existuje sdružení pro „omezování nepokojů mezi dělníky", si sdružení zaměstnavatelé stanovili vysoké pokuty pro případ, že by některý člen porušil stanovy sdružení nebo vyhověl požadavkům svých „pracovních sil". V Manchesteru činí tyto pokuty až 5000, v Prestonu 3000, v Boltonu 2000 liber št. atd.

Nynější konflikt se od všech předchozích liší hlavně jedním rysem. V dřívějších obdobích — jako v letech 1832, 1839, 1840 a 1842 — byl takzvaný *všeobecný svátek (general holiday)*, tj. všeobecné a současné zastavení práce v celém království, oblíbenou myšlenkou dělníků a velkým cílem, k němuž směřovali. Tentokrát však hrozí všeobecným zastavením práce kapitál. O všeobecné zastavení továren se pokoušejí zaměstnavatelé. Nezdá se vám, že v případě úspěchu to může být pokus velmi nebezpečný? Hodlají snad vehnat

anglický lid do červnového povstání,[337] aby zlomili jeho vzrůstající bojovnost, aby ho na dalších několik let ochromili?

Příznaky blížící se občanské války v Anglii nemůžeme však dost podrobně sledovat, zejména proto, že londýnský tisk záměrně zavírá oči před význačnými skutečnostmi a odvrací pozornost svých čtenářů popisováním takových malicherností, jako je banket, který uspořádal pan Titus Salt, jeden z yorkshirských průmyslových magnátů, při otvírání nového velkopodniku, kde královsky hostil nejen místní aristokracii, nýbrž i své dělníky. Připil „na blahobyt, zdraví a štěstí dělnické třídy", jak píše londýnský tisk, který však nepíše, že několik dnů nato bylo tkalcům polovlněných látek v jeho továrně oznámeno, že se jim mzdy *znovu snižují* ze 2 šilinků 3 pencí na 2 šilinky 1 penny. „Jestliže toto znamená zdraví a blahobyt tkalců," píše jedna z jeho obětí v „People's Paper", „pak o to nestojím."

Snad jste si povšimli v „Times", že jakási paní MacDonnellová z Knoydartu v Glengarry „očistila" po vzoru vévodkyně ze Sutherlandu svůj statek a nahradila lidi ovcemi. „People's Paper" podává na základě informací místního dopisovatele velmi živý popis této malthusovské akce.

„Tato dáma měla na svých statcích několik chalupníků, z nichž mnozí nebyli s to platit pachtovné a někteří, *jak nám bylo řečeno*, měli značné nedoplatky. Proto všem nařídila, aby se vystěhovali, a vyhnala je do lesů a jeskyň, kde od té doby žijí či spíše umírají, zatímco koně paní MacDonnellové si hoví v pohodlných stájích. Zároveň chalupníkům nabídla, že jim zaplatí cestu do Kanady, neboť cestovné by přišlo levněji než chudinské příspěvky, a povolila jim, aby prodali svůj ‚skrovný majetek', třebaže žádný na prodej neměli, kromě šatů na těle, nějakého toho rozbitého stolu a revmatické kočky. A konečně jim odpustila všechny nedoplatky, které od nich nemohla dostat. A tomu se říká *‚šlechetná dobročinnost'*."

Takovéto vysídlování se zřejmě znovu dostává na pořad na skotské vysočině. Tak nás alespoň informuje sir Charles Forbes, skotský statkář, který napsal do „Times", že

„chov ovcí je nyní tak výnosný, že se anglickým chovatelům vyplatí kdykoli jej zavést a zaplatit za odstranění těch, kdo mu stojí v cestě".

Napsal K. Marx 7. října 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3904 z 21. října 1853
Podepsán: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*TURECKÝ MANIFEST. — HOSPODÁŘSKÁ SITUACE FRANCIE

Londýn, v úterý 18. října 1853

Turecký manifest odeslaný 1. října čtyřem velmocem, jímž sultán ospravedlňuje vypovězení války carovi, předčí ve všech směrech celou tu spoustu oficiálních dokumentů, které zaplavují Evropu od května 1853.

Praví se v něm, že sultán nezavdal příčinu ke sporu. Když byla vyřešena otázka svatých míst, nezůstala ani záminka k rozepřím. Rusko porušilo všechny smlouvy, Turecko vyčerpalo všechny prostředky ke smíru. Mocnosti samy uznaly, že sultán nemůže přijmout nótu knížete Menšikova. Jak se pak dalo očekávat, že přijme vídeňskou nótu, jež se od Menšikovovy nóty vcelku nelišila? Vysvětlující poselství vídeňské konference nemohlo na stavu věcí nic změnit. Jestliže Rusko dokázalo překroutit *jasné a přesné* články kajnardžské smlouvy, bylo by příliš riskantní „vložit mu do rukou *nejasné a sporné* články, jež by mu skýtaly vážnou záminku, aby si dělalo nároky na náboženský protektorát". Mimoto byly změny navrhované sultánem plně ospravedlněny dalšími vysvětlivkami, které uveřejnil Nesselrode. Okupace podunajských knížectví vytvářela zjevně casus belli* a Porta se nyní rozhodla ji za casus belli prohlásit. Kníže Gorčakov byl proto vyzván, aby vyklidil podunajské provincie. Jestliže po uplynutí patnáctidenní lhůty od doručení této výzvy odpoví záporně, má Ömer paša zahájit válečné akce, ruští zmocněnci musí opustit osmanskou říši

* — důvod k válce. *(Pozn. red.)*

a obchodní styky obou zemí budou přerušeny. Na ruské obchodní lodi nebude uvaleno embargo, budou však vyzvány, aby opustily turecké přístavy. Úžiny zůstanou otevřeny pro obchodní lodi spřátelených mocností.

Takový je v podstatě obsah sultánova manifestu.

Turecké ultimátum bylo odevzdáno knížeti Gorčakovovi 9. t. m. Lhůta k evakuaci knížectví tedy vyprší 25. t. m. Hrozba, že budou zahájeny válečné akce, se nedá brát doslovně, neboť Ömer paša jistě neopustí své silné pozice proto, aby napadl Rusy.

Ve včerejším čísle „Morning Herald" se potvrzuje to, co jsem psal o pohybu ruské armády směrem na západ a o tajném dorozumění s Rakouskem, jemuž tento pohyb nasvědčuje.*

Rusko, věrné starému asijskému systému podvodů a drobných lstí, spoléhá nyní na důvěřivost západního světa a rozšiřuje pověst, že „*právě*" když car „vyslal *co nejrychleji* do Vídně kurýra s prohlášením, že přijímá ochotně a bez výhrad všechny podmínky navrhované zprostředkujícími mocnostmi", byl naneštěstí „informován o tom, že Porta vyhlásila válku". Za těchto okolností ovšem vládce všech Rusů z boží milosti odvolal ihned *všechny ústupky*, které kdy učinil, a prohlásil, že „nezbývá nic jiného než válka na život a na smrt" (guerre à l'outrance). Takže car — jak je vidět — byl k válce donucen sultánem.

Rakouský internuncius von Bruck se prý dotazoval Porty, zda hodlá vyzvat politické uprchlíky, aby vytvořili cizineckou legii. Rešid paša odpověděl, že Porta sice neustále dostává nabídky emigrantů, že se však ještě nerozhodla; opustí-li však Turecko jeho spojenci, pak bude považovat za plně oprávněné, jestliže použije k vlastní obraně všech prostředků, tedy i služeb politických uprchlíků roztroušených po různých evropských zemích.

V listu „Constitutionnel" čteme:

„Máme důvod se domnívat, že v této chvíli už došla do Paříže a Londýna oficiální žádost, aby Francie a Anglie poskytly Vysoké Portě pomoc."

V novinách se oznamuje, že rakouský císař** snížil početní stav své armády asi o 100 000 mužů. Pravda je, že tito vojáci byli

* Viz tento svazek, str. 369—370. *(Pozn. red.)*
** — tj. František Josef I. *(Pozn. red.)*

posláni na dovolenou a že mohou být kdykoli povoláni zpět. Vídeňskou vládu přiměla k tomuto kroku jednak tíživá finanční situace, jednak naděje, že tím naláká finančníky, aby jí poskytli úvěr.

Myslím, že čtenáře bude zajímat následující výňatek z londýnského obchodního bulletinu o obchodu s obilím ve Francii:

„Nešetřili jsme námahou, abychom na základě velmi rozsáhlé korespondence zjistili skutečný stav věcí, a dospěli jsme k závěru, že sklizeň pšenice ve Francii bude průměrně o celou třetinu nižší, bude nestejná podle různých oblastí a nejhorší bude na jihu. Listy ovlivňované vládou se sice pokoušely přesvědčit veřejnost, že tomu tak není, ale sama vládní opatření jsou s těmito tvrzeními zjevně v rozporu. Vláda nejprve zmírnila ve prospěch Anglie ustanovení zákonů o námořní plavbě a potom je docela zrušila; pak se usnesla snížit cla, jež by byla na základě klouzavého tarifu stejně klesla, neboť stanovila jeho sazby na minimum (bez ohledu na to, že v různých částech Francie platí rozdílné celní sazby), a zrušením tonážních poplatků otevřela francouzské přístavy cizím lodím. Později osvobodila od poplatků i všechnu lodní dopravu obilí po řekách a průplavech a vybídla železnice, aby přepravovaly potraviny za zlevněné sazby. Uvolnila přístup do Alžírska a povolila alžírským lodím bez rozdílu tonáže vplouvat do francouzských přístavů; zakázala vývoz brambor a zeleniny a neváhala na mnoha trzích svévolně zasahovat do vztahů mezi kupujícími a prodávajícími. To všechno nesporně svědčí o špatné úrodě, anebo jsou tato opatření zcela zbytečná. Obchod ve Francii prochází však v poslední době obdobím nejistoty; ne že by obchodníci v celé zemi měli nějaké pochybnosti o výsledcích sklizně, ale chybné rozhodnutí vlády stanovit pevné ceny chleba je tak zmátlo, že se bojí uzavírat obchody. Je všeobecně známo, že jakmile byl příslušný dekret vydán, rozletěly se na všechny strany telegramy rušící objednávky obilí. Nelze odhadnout, jak může nakonec toto opatření ovlivnit vývoj cen. Průměrná sklizeň pšenice ve Francii se odhaduje na 80 miliónů hektolitrů (asi 28 miliónů kvarterů). Za posledních 25 let byla nejvyšší sklizeň 97 miliónů hl v roce 1847 a nejnižší 52 miliónů hl v roce 1830. V posledních letech se pěstování pšenice velmi rozšířilo a produkce rostla mnohem rychleji než počet obyvatelstva; jestliže jsou dnes zásoby zcela vyčerpány, svědčí to o tom, že obyvatelstvo mnohem lépe jí a žije v lepších životních podmínkách než dříve.

Následující tabulka ukazuje přírůstek obyvatelstva a růst produkce za posledních 25 let.

Rok	Počet obyvatelstva	Průměrná roční sklizeň pšenice za 5 let (v hektolitrech)	
1831	32 569 223	od 1827 do 1831	57 821 336
1836	33 540 910	od 1832 do 1836	68 684 919
1841	34 240 078	od 1837 do 1841	71 512 258
1846	35 400 486	od 1842 do 1846	72 015 564
1851	35 781 821	od 1847 do 1851	86 124 123

Zvýšení spotřeby v poměru k přírůstku obyvatelstva způsobí, že důsledky neúrody budou pociťovány tíživěji, neboť nezbyly staré zásoby, z nichž by bylo možno čerpat, a ve skladištích samozřejmě nejsou ani zásoby dovezeného obilí."

O nekalých záměrech anglických vládnoucích tříd vůči Turecku je možno si učinit představu z řečí pánů Brighta a Cobdena v Edinburghu, z Gladstonových projevů v Manchesteru a z narážek, které se objevily v některých listech, že v případě rusko-turecké války bude lord Aberdeen nahrazen lordem Palmerstonem, chrabrým protivníkem Ruska.

Tisk neustále přináší zprávy o zkoumání poměrů v žalářích. Z toho, co už bylo odhaleno, vyplývá, že vězeňská disciplína v Birminghamu je vynucována železnými nákrčníky a přikováváním ke zdi, v Leicestershiru šlapacími koly a v Hampshiru méně rafinovanou metodou — hladomorem. A „to se nazývá svobodnou zemí"!

V jednom z dřívějších článků jsem upozornil na to, že takzvaný mír uzavřený s Barmou je pouhé příměří a že nově uchvácená území se stanou trvalým zdrojem nových nesnází pro britské uchvatitele.* Poslední pozemní pošta nás opravdu informuje, že bojovná strana nabývá v Barmě na síle, že nová území jsou doslova zaplavena velkými odbojnými tlupami podněcovanými vládou Inwy, což vyžaduje značné zvětšení počtu ozbrojených sil v Prome, a že „mezi britskými vojsky řádí nemoci a vládne nespokojenost, protože pro vojenské ubikace ještě nebyla nalezena zdravotně vyhovující místa".

Britští vládcové Indie svým ostudným zanedbáváním všech zavlažovacích prací znovu způsobili, že v oblasti Patny vyvolalo dlouhé období sucha obvyklou epidemii cholery a hladomoru.

Z výkazu, který byl právě uveřejněn v tisku, jsem vybral tyto údaje o ztroskotání britských a cizích lodí u pobřeží Spojeného království:

* Viz tento svazek, str. 311—312. *(Pozn. red.)*

Rok	Ztroskotalo	Potopeno pronikáním vody nebo při srážce	Najelo na mělčinu	Ztráty na lidských životech	Celkem ztroskotalo
1850	277	84	304	784	681
1851	358	—	343	750	701
1852	—	—		asi 900	1100
Celkový počet ztroskotání za 3 roky					2482
Ztráty na lidských životech				2434	

Napsal K. Marx 18. října 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3912 z 31. října 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*DELESCLUZOVO ZATČENÍ.— DÁNSKO. — RAKOUSKO. — „TIMES“ O PERSPEKTIVÁCH VÁLKY S RUSKEM

Londýn, v pátek 21. října 1853

Ze zatčení, k nimž došlo v poslední době v Paříži, je nejvýznačnější zatčení pana Delescluza, osobního tajemníka pana Ledru-Rollina. Delescluze byl vyslán do Paříže s tajným posláním, a jak se oznamuje, byly u něho nalezeny kompromitující dokumenty. Je nepochopitelné, jak pan Ledru-Rollin mohl důvěřovat člověku, který se dosud neočistil z podezření, že v roce 1848 zradil belgickou legii ve známé risquons-toutské aféře.[338]

V Kodani se zřejmě blíží závěrečný akt coup d'état*, neboť ministerská rada nehodlá ustoupit a folkething se vyslovil proti zrušení dosavadní ústavy, dokud mu vláda nepředloží vlastní návrh ústavy pro celé dánské království. Objevily se dva separátní návrhy pro vévodství Šlesvik a Holštýn. Jsou to špatné napodobeniny organizace starých pruských provinčních sněmů: zastoupení je rozděleno mezi několik „stavů“, volební právo je podmíněno držbou pozemkového majetku a jeho užívání se omezuje na ty, kdo mají „stálé bydliště“ v příslušném volebním obvodu. V návrzích těchto ústav

* — státního převratu. *(Pozn. red.)*

jsou nejpříznačnější dva odstavce: podle jednoho z nich by soudy byly zbaveny svého odvěkého práva rušit administrativní předpisy a podle druhého by byly zbaveny hlasovacího práva všechny osoby, které se provinily účastí na revolučních bojích v letech 1848 až 1850, ať už byly později amnestovány nebo nebyly.

V posledním článku jsem psal, že rakouský výnos o snížení početního stavu armády byl myšlen jen jako lákadlo pro finančníky, aby poskytli státu úvěr; nyní, když zmizela jakákoli naděje na získání půjčky, když vláda prohlašuje, že ani nechtěla žádnou půjčku uzavírat, a když se uchýlila k další emisi papírových peněz, nyní se nám oznamuje, že

„se nepodnikají žádná opatření, aby byl proveden císařský výnos o snížení početního stavu armády; naopak, bez výjimky všichni generálové velící rakouskému vojsku v Lombardii, Uhrách a Chorvatsku žádali vzhledem k náladě panující v těchto zemích o nové oddíly".

Pařížský dopisovatel listu „Morning Post" píše o činnosti ruského imperátora za jeho posledních návštěv v Olomouci a v Berlíně:

„Car se především snažil uzavřít nové spojenectví mezi severními mocnostmi... Aby překonal odpor Pruska, uchyloval se k nejrůznějším argumentům, a řekl bych, k nabízení nejrůznějších úplatků, neboť mu nabídl, bude-li moci vstoupit na turecké území a ponechat si je, že se vzdá ve prospěch Pruska okupace Varšavy i vojenského ovládání Polska."

Pokud jde o zprávy o vítězství Rusů nad Šámilem, z informací, které došly do Paříže, vyplývá, že tyto zprávy jsou jen výplodem fantazie, neboť na Kavkaze nedošlo k významnějším srážkám už od května, kdy Šámil zvítězil u Mendochu a Rusové byli odraženi, když se pokusili o útok na řece Malka.

„Plně chápeme, jak populární by byla válka proti Rusku v zájmu Poláků nebo Maďarů, i když bychom pro svůj zásah neměli jiné důvody než politické sympatie... Nechápeme však válku v zájmu Turků."

To napsal „Times" 12. října. Týden nato píše týž list:

„Hned první střetnutí mezi britskou a ruskou armádou by bylo signálem k revoluci na celém kontinentě a my rozhodně nepovažujeme za vyloučené, a ostatně ani za tak docela odsouzeníhodné, že by podobná obava mohla někdy přijít na mysl našim aristokratickým, plutokratickým, despotickým a kdovíjakým ještě, jen ne demokratickým vedoucím činitelům... Musíme si všechno dobře rozmyslet, než vstoupíme do války s Ruskem na obranu *nominální* svrchovanosti Turecka nad některými ve skutečnosti nezávislými provinciemi, protože učiníme-li to, vyvoláme povstání v rakouské říši."

Jednou tedy Anglie nemá vstupovat do války s Ruskem proto, že by hájila Turky, místo aby hájila Poláky a Maďary. Podruhé to nemá udělat proto, že jakákoli válka v zájmu Turecka by byla současně válkou v zájmu Poláků a Maďarů!

Vídeňská „Presse" oznamuje, že se sultán obrátil na Abd al-Kádira s návrhem, aby v případě války s Ruskem přijal velitelskou funkci v turecké armádě. Jednání zprostředkoval šejch-ül-islám[339] a emír prohlásil, že je ochoten vstoupit do služeb Turecka, jestliže s tím bude předem souhlasit Bonaparte. Předpokládá se, že mu bude svěřeno velení turecké armády v Asii.

Napsal K. Marx 21. října 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3917 z 5. listopadu 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

PŘESUNY ARMÁD V TURECKU

Na tureckém válčišti došlo v poslední době k několika důležitým přesunům vojsk, které umožňují lépe posoudit postavení a plány obou stran. Rusové, o nichž budeme mluvit napřed, neboť jsou útočící stranou a je proto třeba předpokládat, že se chopí iniciativy, nadále rozšiřují svou operační linii na západ. Posílají brigádu za brigádou směrem na Vidin na horním Dunaji; lze říci, že linie fronty ruské armády probíhá teď od Calafatu — naproti Vidinu, až k Oraši — naproti Hiršově, takže ohrožuje právě tak cestu na Cařihrad jako cestu do Srbska a Makedonie. Už první pohyb směrem na Calafat s dostatečnou jistotou potvrdil, že Rusové zaútočí na centra slovanského a řeckého obyvatelstva v Turecku. Zároveň se ukázalo, že plán tažení pravděpodobně počítá na přímé cestě do Cařihradu s obrannými akcemi a s pouhou demonstrací, kdežto rozhodné útočné akce mají být vedeny na cestě do Sofie a dále v Srbsku a v Makedonii. Turci však nevyhlásili válku, ani když se uskutečnily tyto přesuny. To se stalo teprve později a zdá se, že to cara tak podráždilo, že pravděpodobně donutí svá vojska k mnohem energičtějším akcím, než se původně očekávalo. Nejenže byl do čela ruských vojsk postaven kníže Paskevič, ale říká se též, že s sebou přivede 40 000 mužů z armády v Polsku, kteří jsou vedle gardových a granátnických jednotek považováni za nejlepší vojáky v ruském žoldu. Tyto posily by zajistily ruským vojskům přesilu, takže by si mohla dovolit zaútočit na horním i dolním Dunaji, a zároveň by tvořily jakousi protiváhu francouzských a britských jednotek, které

mají být podle pověstí poslány na pomoc Turecku. Tyto ruské posily však v žádném případě nemohou dorazit k Dunaji tak brzy, aby se mohly ještě letos zúčastnit operací. Z Varšavy do Bukurešti přes Dubno, Chotin a Jasy je 800 mil* a terén je takový, že tu armáda nemůže urazit víc než 8 až 10 mil denně. Potrvá tedy 3 měsíce čili až do začátku ledna, než budou tyto nové jednotky s to zaujmout svá postavení. A uvážíme-li nynější roční období, je dokonce pravděpodobné, že to bude trvat ještě déle. S těmito jednotkami se proto až do zahájení jarního tažení nedá vůbec počítat.

Početní stav ruských jednotek, které jsou nyní v knížectvích, se odhaduje na 130 000 až 150 000 mužů. Předpokládáme-li, že nemocemi a dezercemi ztratili 20 000 až 30 000 mužů, mají stále ještě početní převahu nad Turky, kteří stojí proti nim. Neboť jestliže o skutečné síle Rusů víme jen o málo víc, než se dá vyvodit z počtu divizí a brigád poslaných do Turecka a z vykazovaných početních stavů těchto jednotek, jsou stavy tureckých vojsk na Dunaji velmi dobře známy ze zpráv britských, francouzských a piemontských důstojníků, které tam vyslaly jejich vlády. Všechny tyto zprávy se shodují v tom, že ani po příchodu egyptských jednotek nemá turecká armáda v poli pod velením Ömera paši víc než 110 000 bojovníků, a z nich jen 80 000 příslušníků pravidelných jednotek. V zázemí v Drinopolu se formuje záložní armáda, jež má být složena z 80 000 mužů redifu (starých vojáků znovu povolaných), o stavu této zálohy nemáme však přesné informace. Skutečnost je tedy taková, že v den, kdy padne první výstřel, bude Ömer paša velet armádě početně slabší, než je armáda protivníkova, a že ho od porážky budou moci zachránit jedině hrubé chyby nepřítele nebo jeho vlastní dokonalé velení.

Stejně dobře jsme informováni o postavení a obranných přípravách Turků. Opevnili tři linie: první na Dunaji, aby nepříteli zabránili překročit řeku; druhou od Varny k Šumle; třetí několik mil za druhou na řece Kamčiji, kde je pevnost chránící balkánské průsmyky. Podle popisu cizích důstojníků jsou tato opevnění tak mohutná, že by pravděpodobně odolala všem pokusům nepřátel

* — tj. anglických mil; 1 angl. míle = 1,6 km. *(Pozn. čes. red.)*

dobýt je. Avšak přes všechnu úctu k důležitému umění stavby polních opevnění a k úsudku důstojníků, kteří podávají takové zprávy, si dovolíme tvrdit, že tyto názory je třeba přijímat velmi opatrně. Kolik polních opevnění považovaných za nedobytná bylo už dobyto po několika kartáčových salvách při první zteči! A kdo by nevěděl, že nejslavnější polní opevnění, jaká kdy byla vybudována — linie Torres Vedras[340] — byla silná nikoli svou pasívní obrannou schopností, nýbrž tím, že Wellington měl 100 000 mužů na jejich obranu, zatímco Masséna jich mohl shromáždit k útoku pouze 30 000! Jednotlivá samostatná polní opevnění, například v horských průsmycích, prokázala často dobré služby; v moderní době se však nikdy nestalo, že by armáda, která má přesilu a jíž velí schopný generál, byla v generální akci poražena nepřítelem, který kladl pasívní odpor v polních opevněních. Kromě toho závisí téměř všechno na tom, jak se tato opevnění brání; neboť pod prudkou kartáčovou palbou jsou málo ukáznění nebo neukáznění vojáci za předprsněmi málo platní.

Podívejme se však na tři obranné linie, které Turci opevnili. První z nich je na Dunaji. Má-li mít opevněná linie na Dunaji smysl, je třeba vybudovat takové pevnosti, které by zabránily Rusům překročit řeku. Tok Dunaje od Ršavy k moři měří téměř 600 mil; na účinné opevnění této linie a na posádky opevnění by bylo potřeba šestkrát tolik mužů, než jich může turecký generál sehnat, a kdyby je měl, bylo by největší chybou, kdyby jich takto použil. Z toho plyne, že první linie opevnění se musí omezit na obranné stavby mezi Ruščukem a Hiršovou, které sice překročení řeky ztíží, ale nejsou schopny mu zabránit.

Druhé postavení od Šumly k Varně je totéž, na němž byli Turci rozdrceni v roce 1829 a kde by byli nepochybně zničeni znovu, kdyby tu přijali rozhodující boj. Toto postavení se zdá pro obranu mimořádně výhodné a snadno se dá vhodnými stavbami ještě značně posílit. Postavení na řece Kamčiji v týlu Varny a Šumly se zdá ještě silnější a má tu výhodu, že nutí nepřítele, aby nechal v týlu vojsko k blokování těchto pevností. Ale obě mají tu závažnou nevýhodu, že jedinou ústupovou cestou v jejich týlu je úzký průsmyk, a pro početně slabší armádu převažuje tato nevýhoda nad

všemi výhodami. Proto by bylo hrubou chybou přijmout boj v těchto místech, ledaže by početně slabší armáda měla jistotu — jako Britové u Waterloo — že v rozhodující chvíli napadne spojenecká armáda útočícího nepřítele z boků.[341]

Pokud jde o Ömera pašu, nemůžeme odhadnout, k jakému účelu chce těchto opevnění opravdu využít. Určitě velmi dobře ví, že tato válka bude pro něj především válkou obrannou, a je proto docela správné, jestliže upevňuje své obranné pozice všemi prostředky, které mu poskytuje opevňovací umění. Nevíme, zda chce těmito opevněními odstrašit Rusy, aby nepřekračovali Dunaj v těch místech, z nichž by byl Cařihrad nejbezprostředněji ohrožen, nebo zda hodlá v těchto místech přijmout rozhodující boj. Říká se, že rozmístil svou armádu tak, aby v případě, že Rusové překročí řeku v kterémkoli bodě směrem na Šumlu, byl připraven napadnout a rozdrtit čelo jejich hlavního proudu, dříve než budou moci dorazit posily. V tom případě by druhá linie opevnění zajišťovala Turkům bezpečný ústup, kdyby se akce nezdařila. Pravda však je, že kdyby Turci svedli velkou obrannou bitvu na kterékoli z těchto tří linií, udělali by chybu, neboť Rusové buď soustředí všechny své síly do útoku, a pak bude mít Ömer paša jen velmi malou naději na úspěch, nebo se rozdělí, a pak by měl své opevněné linie opustit a napadnout jeden z jejich proudů. Nejlepší způsob, jak využít těchto opevnění, a jediný způsob odpovídající modernímu systému vedení války by byl použít jich jako prozatímní základny pro útočné operace proti jednotlivým ruským proudům při násilném přechodu Dunaje, zadržet postup Rusů víceméně houževnatou obranou každé linie a pomocí třetí linie udržet nejdůležitější balkánské průsmyky tak dlouho, dokud to bude možné, aniž by došlo ke generálnímu sražení. Naproti tomu se nedá popřít, že kterákoli armáda, a zejména armáda turecká, by byla velmi demoralizována, kdyby musela opustit tato opevnění bez boje. Neboť neudrží-li se za příkopy a valy, jak mohou porazit Rusy v otevřeném poli? Takto vždy uvažuje řadový vojín, zejména není-li dost ukázněný, a proto mají-li uvedená opevnění skutečně takový význam, jaký se jim připisuje, pak je musíme považovat za nebezpečnější pro Turky samé než pro Rusy.

Ale vždyť Rusové se ve Valašsku také opevnili! Ovšem, jenže u nich to vypadá jinak. Jsou útočící stranou a jejich opevnění slouží pouze k tomu, aby v případě neúspěchu kryla ústup a zadržela pronásledujícího nepřítele. A jejich ústupovou linii přetínají jedna za druhou čtyři řeky, které tvoří čtyři obranné linie. Jsou to Dunaj, Ardžiš, Buzau a Seret. Zde jsou velmi dobré podmínky pro budování zajišťovacích opevnění; přirozené obranné linie nepřekážejí evropské armádě v ústupu, budou-li však uměle poněkud zdokonaleny, mohou se pro nepřítele stát závažnou překážkou při pronásledování. A především, Rusové rozhodně nemíní přijmout generální bitvu tam, kde by měli v týlu jen jedinou ústupovou linii. Ruská opevnění, pokud můžeme soudit, rozhodně odpovídají evropskému systému vedení války, kdežto u tureckých převládá asijský ráz.

Stejná neuváženost je i hlavním rysem celkového rozmístění tureckého vojska. Hájí Cařihrad tak, že rozmístili své síly napříč nejkratší cesty, která k němu vede, ačkoli, jak se zdá, Rusové nepovedou první útok na toto město, nýbrž na střední část poloostrova, kde je turecké panství nejzranitelnější a kde se nakonec ruské armádě otvírá nejkratší cesta k hlavnímu městu.

Na jedno však nesmíme zapomínat. Ruská armáda se pohybuje a vždy se pohybovala pomalu a opatrně. V zimním období nebude pravděpodobně provádět žádnou činnost. Může dojít k několika potyčkám, když se ta či ona strana bude chtít zmocnit některého ostrova na Dunaji. Jestliže však car nenařídí mimořádně aktivní činnost — a takový rozkaz by byl se vší pravděpodobností zmařen pasivitou a pedantstvím jeho generálů — pak dojde k rozhodujícím manévrům sotva dřív než na jaře. Ruská armáda může překročit Dunaj, ale nedostane se přes Balkán, a mezi Dunajem a Balkánem by její postavení bylo velmi nebezpečné.

Mezitím Turci poslali své loďstvo do Varny. Anglický admirál Slade, který mu velí, je zřejmě velký optimista. Ale tento krok je také velmi riskantní. Pravda, ruské loďstvo je pravděpodobně ve srovnání s tureckým podřadné ve všech směrech, kromě početního stavu. Dokud však Rusové mají dvě děla a dvě řadové lodi na jedno dělo a jednu loď tureckou, nemohou si Turci dovolit akci mimo dosah svých pobřežních baterií. A v tomto případě by loďstvo bylo

bezpečnější a lépe umístěné v Bosporu, kde není pravděpodobné, že by je Rusové blokovali. Ve Varně se turecké loďstvo vystavuje nebezpečí, že bude zbaveno veškeré možnosti manévrovat, kdežto v Bosporu by si zachovalo volnost jednání a mohlo by ho být použito pro výpravy do Trapezuntu, ke kavkazskému pobřeží nebo proti jednotlivým základnám ruského loďstva.

Jsme tak chtě nechtě nuceni uznat, že Rusové ve všech směrech Turky předčí. Zda se Ömeru pašovi, který je opravdu schopný voják, podaří svými osobními vlastnostmi poměr sil změnit, to se teprve uvidí. Avšak starý Paskevič, který je sice pomalý, ale zkušený generál, se nedá tak snadno napálit.

Napsal B. Engels kolem 21. října 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3919 z 8. listopadu 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

SVATÁ VÁLKA

Na Dunaji přece jen vypukla válka — válka náboženského fanatismu na obou stranách, válka tradičních ambicí pro Rusy, válka na život a na smrt pro Turky. Jak se dalo čekat, zahájil skutečné válečné akce Ömer paša; bylo na něm, aby nějak ukázal, že je odhodlán násilně vypudit vetřelce z osmanského území; není však nijak jisté, zda poslal přes Dunaj 30 000 až 50 000 mužů, jak se proslýchá ve Vídni, a jestliže to udělal, pak jsou příčiny k obavám, že se dopustil osudné chyby. Na břehu, který opouští, má množství obranných prostředků a dobré pozice. Na břehu, k němuž směřuje, bude mít pro útok menší síly než jeho protivník a v případě porážky nebude mít žádnou možnost ústupu. Zprávy o překročení Dunaje s takovými silami je proto třeba brát s rezervou, dokud nebudou k dispozici přesné informace.

Zatímco válka v Evropě začala za nepříznivých okolností pro Turky, v Asii je tomu jinak. Zde se pohraniční území Ruska a Turecka z vojenského hlediska dělí na dvě zcela odlišná válčiště. Horský hřeben, či spíše soustava horských hřebenů, spojuje Kavkaz s náhorní planinou střední Arménie a odděluje povodí Černého moře od povodí Kaspického moře s Araksem a Perského zálivu s Eufratem; tento hřeben, který dříve odděloval Arménii od Pontu, odděluje nyní dvě rozdílné oblasti, kde má být vedena válka. Toto pásmo příkrých a téměř holých skal přetíná jen velmi málo cest, z nichž dvě hlavní vedou z Trapezuntu a Batumi do Erzerumu. Pro jakékoli vojenské účely mohou proto být tyto hory považovány za

téměř nepřekročitelné. To nutí oba soupeře, aby měli na každé straně zvláštní jednotky, jež by jednaly víceméně nezávisle.

Území na pobřeží Černého moře brázdí mnoho řek a horských potoků a všechny tvoří vojenské obranné pozice. Rusové i Turci mají na důležitých bodech opevněná místa. V tomto většinou nerovném terénu (jedině v údolí řeky Rionu je jakási rovina) by bylo možné velmi úspěšně vést obrannou válku i proti silnější armádě (protože jen velmi málo postavení je pro horský terén možno obejít z pevniny), kdyby s ní nespolupracovalo příslušné loďstvo. Kdyby se loďstvo přiblížilo k pobřeží a v případě potřeby vysadilo vojsko v boku nepřítele, zatímco pozemní jednotky napadnou nepřítele čelně, mohlo by všechna tato silná postavení obeplout jedno po druhém a neutralizovat, ne-li zničit opevnění, která nejsou ani na té, ani na oné straně hranic příliš odolná. Bude tedy černomořské pobřeží patřit tomu, kdo ovládne moře; jinými slovy, nebude-li spojenecké loďstvo aktivně spolupracovat s Turky, pak bude toto pobřeží s veškerou pravděpodobností náležet Rusům.

Území na opačné straně hor, ve vnitrozemí, zahrnuje kraje, kde pramení Eufrat, Araks a Kura; na jedné straně hranic je tu turecká provincie Arménie, na druhé straně ruská provincie Gruzie. I toto území je velmi hornaté a většinou neschůdné pro vojsko. Erzerum na turecké straně a Tiflis na ruské straně lze považovat za dvě bezprostřední operační základny, jejichž ztráta by nevyhnutelně znamenala ztrátu celého okolního území. Tak rozhodli Rusové dobytím Erzerumu o výsledku asijského tažení v roce 1829.[342]

Ale to, co je bezprostřední operační *základnou* jedné strany, bude přímým operačním *objektem* druhé strany. Silnice spojující Tiflis s Erzerumem budou tedy operačními liniemi obou stran. Jsou tam tři silnice: jedna vede podle horního toku Kury přes Achalciche, druhá podle horního toku Araksu přes Jerevan, třetí mezi těmito dvěma přes hory směrem na Kars. Všechny tyto silnice chrání na obou stranách opevněná města a místa a těžko lze říci, která by byla pro Turky nebo Rusy nejvhodnější. Stačí říci, že silnice přes Achalciche by přivedla tureckou armádu nejpřímější cestou k povstaleckým oblastem Kavkazu, ale právě při tomto

postupu by mohly Turky obejít ruské sbory postupující od Batumi údolím řeky Čorochu přes Olti na Erzerum. Silnice od Batumi se spojuje se silnicí od Tiflisu jen asi 15 mil od Erzerumu, což by umožnilo ruským sborům postupujícím v uvedeném směru odříznout Turky od jejich komunikací, a kdyby byly dost silné, zmocnit se i Erzerumu, jehož opevnění jsou vybudována pouze asijským způsobem a nelze jich použít pro vážný odpor.

Klíčem k válčišti v Asii na obou stranách hor je tedy Batumi, a přihlédneme-li též k jeho obchodní důležitosti, nemusí nás udivovat, že car vždy usiloval o to, aby se ho zmocnil. Ale Batumi je dokonce klíčem k válčišti v celém asijském Turecku, protože ovládá jedinou schůdnou cestu od pobřeží do vnitrozemí, cestu, která vede mimo všechna turecká postavení před Erzerumem. A ze dvou loďstev na Černém moři ovládne Batumi to, které zatlačí soupeře do jeho přístavů.

Rusové si plně uvědomují důležitost tohoto místa. Posílají po zemi i po moři na zakavkazské pobřeží posily. Ještě nedávno by bylo možné se domnívat, že Turci jsou sice slabší v Evropě, ale v Asii mají rozhodnou převahu. Abdi paša, který velí asijské armádě, prý shromáždil 60 000 nebo 80 000, či dokonce 120 000 mužů a pod jeho prapory se prý denně shromažďují spousty beduínů, Kurdů a jiných válkychtivých bojovníků nepravidelného vojska. Tvrdilo se, že pro kavkazské povstalce jsou připraveny zbraně a střelivo, a jakmile bude vyhlášena válka, budou prý turecká vojska postupovat přímo do středu tohoto ohniska odboje proti Rusku. K tomu je však třeba poznamenat, že Abdi paša nemůže mít rozhodně víc než asi 30 000 mužů pravidelného vojska, a než dosáhnou Kavkazu, musí se tyto jeho síly — a jen ony — střetnout s houževnatým odporem ruských praporů. Jeho beduínští a kurdští jezdci mohou být nedostižní v horské válce, neboť tam mohou Rusy donutit, aby se značně rozptýlili a oslabili své hlavní síly; mohou způsobit značné škody vesnicím Gruzínců a ruských kolonistů na ruském území a dokonce mohou navázat nějaké tajné styky s kavkazskými horaly. Jestliže však Abdi pašovo pravidelné vojsko nebude s to zablokovat silnici z Batumi do Erzerumu a porazit jádro armády v poli, kterou se Rusům podaří dát dohromady,

ať už bude jakkoli silné, pak bude úspěch nepravidelných jednotek vždy jen přechodný. Mají-li jakékoli povstalecké nebo nepravidelné jednotky v dnešní době vést úspěšný boj proti silné pravidelné armádě, potřebují nutně podporu pravidelné armády. Situace Turků na této hranici by se podobala Wellingtonově situaci ve Španělsku, a teprve se pozná, zda Abdi paša bude umět hospodařit se svými zdroji tak dobře, jak to dokázal britský generál proti nepříteli, který měl při vedení pravidelné války značnou převahu a měl také k jejímu vedení daleko víc prostředků. V roce 1829 měla ruská vojska v Asii, soustředěná před Erzerumem, pouze 18 000 mužů; a uvážíme-li, že se od té doby v turecké armádě uskutečnila různá zlepšení (třebaže se asijské jednotky na nich nejméně podílely), lze říci, že by Rusové měli značnou naději na úspěch, kdyby nyní dokázali soustředit na stejném místě k úderu 30 000 mužů.

Zda se jim to podaří nebo ne, to může těžko někdo předpovědět dnes, kdy je o ruské armádě v Asii známo ještě méně skutečných faktů a rozšiřováno ještě víc planých pověstí než o ruské armádě v Evropě. Kavkazská armáda má podle oficiálních údajů v plném stavu 200 000 mužů; k tureckým hranicím bylo posláno 21 000 černomořských kozáků; několik divizí prý bylo dopraveno po moři z Oděsy do Redut-Kale na jižním kavkazském pobřeží. Ale každý ví, že kavkazská armáda nemá ani polovinu svého oficiálně udávaného stavu a že posily, které byly poslány za Kavkaz, nemohou ze známých příčin být tak silné, jak tvrdí ruské listy. Ze vzájemně si odporujících zpráv, které docházejí, si už vůbec nelze udělat nějakou představu o síle ruských vojsk na asijských hranicích. Můžeme však říci, že síly obou protivníků budou se vší pravděpodobností téměř vyrovnány (okamžité všeobecné povstání na Kavkaze je vyloučeno), že Turci snad mohou být o něco silnější než Rusové, a že proto budou moci plným právem vést na tomto válčišti *útočné* akce.

V Asii mají Turci vskutku mnohem větší naděje na úspěch než v Evropě. V Asii musejí hájit jediné důležité místo, Batumi, a úspěšný postup ke Kavkazu, ať už od Batumi nebo od Erzerumu, by jim umožnil navázat styk se spojenci, kavkazskými horaly, a naráz odříznout ruskou armádu stojící jižně od Kavkazu od Ruska nebo

přinejmenším přerušit její pozemní spojení s Ruskem; to by mohlo mít za následek úplné zničení této armády. Naproti tomu, kdyby byli poraženi, riskují Turci ztrátu Batumi, Trapezuntu a Erzerumu, ale ani pak by Rusové nebyli dost silní, aby mohli postupovat dál. Výhody, které by Turkům přineslo vítězství, jsou značně větší než ztráty, které by utrpěli v případě porážky. Proto se patrně, vycházejíce z logických a správných předpokladů, rozhodli vést v těchto oblastech útočnou válku.

Napsal B. Engels kolem 27. října 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3925 z 15. listopadu 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VÁLKA. — STÁVKY. — DRAHOTA

Londýn, v úterý 1. listopadu 1853

Sotva došly do Londýna zprávy o dělostřelbě u Izakči[343], bylo už z Vídně telegrafováno do Londýna a Paříže sdělení, že Porta na žádost zástupců čtyř mocností vydala rozkaz, aby zahájení válečných akcí, pokud ještě nezačaly, bylo odloženo do 1. listopadu. Má se dělostřelecká přestřelka u Izakči považovat za zahájení válečných akcí? Tato otázka nyní hýbe burzou a tiskem. Podle mého názoru to vůbec není důležité, neboť lhůta *příměří* by dnes tak jako tak vypršela.

Podle pověstí překročila turecká armáda Dunaj u Vidinu a Macinu, tj. na severozápadních a severovýchodních hranicích Bulharska. Zdá se velmi pochybné, že by se tyto pověsti zakládaly na pravdě. Podle dnešní pařížské „Presse" rozhodla vojenská porada, jež zasedala 15. a 16. října v seraskerátu[344], že jakmile kníže Gorčakov oficiálně odmítne vyklidit podunajská knížectví, budou zahájeny válečné akce v Asii, a to na dvou různých místech: proti pevnosti Poti na pobřeží Černého moře a na hranicích Gruzie. Týž list oznamuje, že generál Baraguay d'Hilliers, nově jmenovaný francouzský velvyslanec v Cařihradě, odjel na místo určení doprovázen štábem složeným z ženijních a dělostřeleckých důstojníků. Pan Baraguay je znám jako špatný generál a dobrý intrikán. Vzpomeňte si na jeho kousky v proslaveném klubu v Rue de Poitiers.[345]

Právě když padly první dělové výstřely ve válce Rusů proti Evropě, byla prolita první krev ve válce, která nyní zuří v prů-

myslových oblastech mezi kapitálem a prací. V pátek večer došlo k potyčce ve Wiganu, kde havíři bojují proti uhlobaronům. V sobotu se tvrdilo, že ve městě je úplný klid, dnes však došla telegrafická zpráva, že na dole lorda Crawforda neboli hraběte Balcarrese podnikli havíři útok, že bylo povoláno vojsko, že vojsko začalo střílet a jeden dělník byl zabit. Protože mám dostat soukromou informaci přímo z místa, podám zprávu o této události později; zatím však vaše čtenáře varuji před informacemi listů „Daily News" a „Times", neboť první z nich je přímo v žoldu manchesterské školy a druhý, jak správně poznamenává „Morning Herald", je „zapřísáhlým, zavilým, nelítostným nepřítelem dělnické třídy".

V roce 1842, kdy manchesterská škola pod praporem svobodného obchodu vehnala průmyslový proletariát do odbojného hnutí a ve chvíli nebezpečí jej zrádně opustila,[346] jak to pánům Cobdenům v dolní sněmovně otevřeně řekl sir Robert Peel, bylo jejím heslem: „*nízké ceny potravin a vysoké mzdy*". Sotva však byly obilní zákony zrušeny a svobodný obchod, jak jej chápou manchesteriáni, uskutečněn, už si svůj válečný pokřik změnili: „*nízké mzdy a vysoké ceny potravin*". Když vláda přijala manchesterský obchodní systém, vzali na sebe průmysloví magnáti úkol, který za jejich režimu nelze splnit: zajistit neustálý rozkvět obchodu a hospodářskou prosperitu. Tím si odřízli všechny ústupové cesty pro případ nezdaru. Nešlo už klamat masy reformou parlamentu jako v roce 1831; vliv na zákonodárství, který buržoazie získala hnutím za tuto reformu, uplatňovala totiž výhradně proti dělnické třídě, a ta si zatím vytyořila vlastní politické hnutí — chartismus. Teď už nelze vinu za všechny zlořády průmyslového systému a za prudké konflikty, které plodí, svalovat na aristokratické protekcionisty, protože svobodný obchod vládne už skoro osm let, a to za mimořádně příznivých okolností, kdy se objevily dvě zlatonosné oblasti, Kalifornie a Austrálie, jako by přičarovány díky představivosti novodobého *stvořitele*. Tak postupně, krok za krokem bořila průmyslová buržoazie vlastníma rukama všechny pečlivě pěstované iluze, jichž se mohlo využít v hodině nebezpečí k tomu, aby se rozhořčení dělnické třídy odvedlo od jejích vlastních nepřátel a obrátilo proti nepřátelům průmyslových magnátů, proti pozemkové

aristokracii. V roce 1853 už zaměstnavatelé zanechali licoměrného předstírání a zaměstnanci ztratili bláhové iluze. Boj mezi těmito dvěma třídami je nyní nelítostný, nezastřený, otevřeně přiznávaný a všem zřejmý. „Dnes už nejde o *mzdy*," volají zaměstnavatelé v jednom ze svých posledních manifestů, „nýbrž o to, kdo bude *pánem*." Manchesterští liberálové tedy konečně odhodili beránčí kůži. Chtějí prostě, aby kapitalista byl pánem a dělník otrokem.

Výluky kontra *stávky* — to je velká pře, o jejímž výsledku se nyní rozhoduje v průmyslových oblastech. A rozsudek budou pravděpodobně vynášet bodáky. Celá průmyslová armáda přes 70 000 dělníků byla propuštěna a vyhozena na dlažbu. K továrnám uzavřeným v Prestonu a Wiganu přibyly továrny v bacupském obvodu, který zahrnuje města Bacup, Newchurch, Rawtenstall, Sharnford a Stanford. V Burnley byla zastavena práce v továrnách v pátek, v Padihamu v sobotu, v Accringtonu chystají zaměstnavatelé výluku, v Bury, kde už ztratilo práci na tisíc lidí, oznámili zaměstnavatelé dělníkům, že „sáhnou k výluce, jestliže dělníci nepřestanou se sbírkami na ty, kdo nepracují v Bury a Prestonu"; v Kindley byly v sobotu odpoledne zavřeny tři velké továrny, čímž se octlo na dlažbě dalších více než 1000 lidí.

Zatímco pokrytecká, farizejská, licoměrná klika manchesterských šarlatánů měla v Edinburghu plná ústa míru s carem,[347] vedla v Manchesteru válku proti vlastním spoluobčanům. Zatímco horovali pro *smír* mezi Ruskem a Evropou, odmítali opovržlivě všechny výzvy ke smíru od vlastních spoluobčanů. Dělníci v Prestonu schválili na shromáždění pod širým nebem rezoluci, že „delegace továrního dělnictva doporučuje starostovi, aby svolal veřejnou schůzi továrníků a dělníků, kde by se mírumilovně vyřešil nynější spor". Ale zaměstnavatelé si nepřejí *smír*. Jde jim jen o *diktát*. Zatímco právě ve chvíli, kdy se v Evropě bojuje, volají tito propagátoři ruských zájmů po omezení armády, posilují zároveň armádu občanské války, policejní síly v Lancashiru a Yorkshiru. Dělníkům můžeme pouze opakovat slova listu „People's Paper":

„Jestliže budou zavřeny všechny továrny v Lancashiru, vyšlete delegáty do Yorkshiru a získejte podporu statečných dělníků ve West Ridingu. Budou-li zavřeny továrny ve West Ridingu, obraťte se na Nottingham a Derby, Birming-

ham a Leicester, na Bristol a Norwich, na Glasgow a Kidderminster, na Edinburgh a Ipswich. Vaše výzvy nechť znějí silněji a silněji, dál a dál! Shromažďujte vaši třídu v každém městě a v každém oboru! Jestliže zaměstnavatelé zkusí zmobilizovat proti vám všechny své síly, zmobilizujte proti nim celou svou třídu. Chtějí-li mít velké třídní boje, *nechť je mají*. A pak uvidíme, jaký bude výsledek tohoto gigantického měření sil."[348]

Zatímco na jedné straně probíhá boj mezi zaměstnavateli a dělníky, probíhá na druhé straně boj obchodu proti přesyceným trhům a boj lidské píle proti nepřízni přírody.

Hned v počátečním období čínské revoluce jsem upozornil vaše čtenáře na katastrofální důsledky, které to pravděpodobně bude mít pro sociální poměry ve Velké Británii.*

„Povstání v Číně," píše nyní „Examiner", „se v čajových oblastech nezadržitelně rozrůstá; výsledek je ten, že na londýnském trhu *stoupají ceny* čaje a na šanghajském trhu *klesají ceny* kalika."

V bulletinu liverpoolské firmy Bushby a spol. čteme:

„V Šanghaji zahajoval čajový trh cenami asi o 40—50 % vyššími než minulou sezónu. Zásoby byly nepatrné a nové zásilky docházejí pomalu."

Poslední zprávy z Kantonu hlásí, že

„povstalecké hnutí se postupně šíří po celé zemi, což znamená *úplnou katastrofu* pro *obchod;* ceny průmyslových výrobků téměř bez výjimky klesly, v některých případech velmi značně. Jsou velké zásoby a rychle se hromadí; obáváme se, že vyhlídky na zlepšení jsou velmi nejisté. Nepočítáme-li několik beden opia, je zatím konec s veškerým vývozním obchodem v Amoy."

Situace na trhu v Šanghaji je popisována takto:

„Černý čaj i surové hedvábí se nabízely volně, ale prodávající si kladli takové podmínky, že tím byly transakce značně omezeny; *neprojevovala se ochota přijímat výměnou průmyslové výrobky* a obchody se uzavíraly zejména za opium — za velmi levné ceny — a za stříbro z Kantonu. Odtud se už odvezly velké poklady, zásoby se však rychle tenčí, a proto se musíme po stříbře a mincích ohlížet jinde; bez nich totiž brzy nebudeme moci nakupovat potraviny, ledaže by na dovozních trzích nastalo značné zlepšení. Obchod je tu velmi slabý a omezuje se zejména na prodej poškozeného zboží v dražbě."

V obchodním bulletinu manchesterské firmy Gibson a spol. z 21. října se uvádí, že hlavní příčinou nynější deprese jsou

„nejen nynější špatné zprávy z našeho velkého čínského trhu, nýbrž i vyhlídka, že takovéto zprávy budou docházet dál, neboť je tam nedůvěra v peněžní transakce; bude to po dlouhou dobu nevyhnutelný důsledek hlubokých a radikálních změn, jež budou zřejmě uskutečněny ve správě a institucích této obrovské říše".

* Viz tento svazek, str. 122—129. *(Pozn. red.)*

Pokud jde o australské trhy, „Melbourne Commercial Circular" píše:

„Jestliže zboží koupené asi před měsícem bylo hned prodáno a dodáno a zisk činil nejméně 100 až 150 %, nyní by nestačil ani k úhradě nákladů."

Také soukromé dopisy, které došly minulý týden z Port Philippu, obsahují velmi nepříznivé informace o situaci na trzích. Zboží se hrnulo ze všech světadílů, ale ceny, za něž by je bylo možné prodat, byly tak nízké, že obchodníci, aby se vyhnuli okamžitým ztrátám, kupovali lodi a používali jich jako skladišť.

Není proto divu, že obchodní bulletiny nadále mluví o stagnaci a poklesu cen na trzích v průmyslových oblastech. Tak v bulletinu manchesterské firmy Fraser, syn a spol. z 21. října čteme:

„Rozsah transakcí ve vnitřním i v zahraničním obchodě byl značně omezený a všechny ceny víceméně poklesly. Konstatujeme další pokles cen: sedmiosminový potištěný kartoun a madapolam — o 1 $^1/_2$ až 3 pence za kus*, 50—66reedové** košiloviny o šířce 34—36 palců — o 4 $^1/_2$ až 6 pencí za kus; 36—72reedové košiloviny — o 3 pence za kus, 39palcové košiloviny podřadné kvality ve váze 5 $^1/_4$ až 6 liber — asi o 4 $^1/_2$ pence za kus, 60—64reedové košiloviny v šířce 39 palců — o 3 pence za kus; košiloviny v šířce 45—54 palců — o 4$^1/_2$—7 $^1/_2$ pence za kus, jaconety podřadné kvality číslo 5—8 — o 1 $^1/_2$ pence a kostkované jaconety číslo 14—16 — o 3 pence za kus, tkanina „T"*** o 1 $^1/_2$ pence, jemný kartoun o 3 pence za kus a domestic různé jakosti o 1 až 16 pencí za yard. Z přízí poklesla nejvíc osnovní příze horší a střední jakosti, a to zhruba o $^1/_4$ až $^1/_2$ pence za libru proti cenám z minulého měsíce. Z útkových přízí bylo nejvíce postiženo číslo 40, jež se prodávalo o celou penci za libru levněji, než byla nejvyšší letošní cena. Ostatní příze v ceně od 20 do 60 šilinků byly poškozeny podobně."

O situaci na trhu potravin píše londýnský „Weekly Dispatch"[349]:

„Pokud jde o pšenici, farmáři nyní, když zahájili výmlat a počítají výsledek, soudí, že úroda bude ještě slabší, než předpokládali. Mluví o ní dokonce jako o *polosklizni*."

Vlhké počasí, které už trvá asi čtrnáct dní, je velmi nepříznivé pro setí i pro pšenici, která už byla zaseta, a vzbuzuje rovněž vážné obavy o sklizeň v roce 1854.

Z Oxfordshiru docházejí tyto zprávy:

„Pokud jde o celkovou úrodu pšenice, je strašlivě nízká; farmy, které obvykle sklízejí 40 až 44 bušlů z akru, sklízejí letos 15 až 20 bušlů. Na některých

* — za kus (per piece): označení délky, ale nepřesné; zhruba 1 yard, tj. necelý metr. *(Pozn. čes. red.)*

** — reed: paprsek na tkalcovském stavu; jako délková míra asi 3 m; zde udává hustotu tkaniny, tj. počet osnovních nití na 1 palec. *(Pozn. čes. red.)*

*** — druh jemné bavlněné tkaniny. *(Pozn. čes. red.)*

dobře obdělávaných pšeničných a luštěninových polích se sklidilo jen 8—10 bušlů z akru. Brambory byly zle napadeny nákazou a sklidilo se jich velmi málo.“

Z Yorkshiru se oznamuje:

„Pro vlhké počasí úplně ustaly všechny polní práce; zbytek nynější sklizně — a to se bohužel týká všech luštěnin, většiny jarní pšenice a zčásti i ovsa — vlivem nepříznivého počasí tak zvlhl, že není naděje, že je po jarních suchovějších bude vůbec možné vymlátit. Kromě toho obilí silně vzklíčilo, takže bude nesporně ztracena i značná část těchto posledních zdrojů. Slabou představu o rozsahu škod, o nichž jsme se zmínili, si lze učinit z těchto údajů: počínaje od řeky Tees a odtud ke Cattericku, od Stokesley přes celou Clevelandskou nížinu, dále na východ od Thirsku k moři a na západ od Harrogatu a Humberu k moři zůstalo značné množství obilí venku na poli; je už vlhkem zkaženo, a přitom stále ještě prší. Plných 50 % brambor nevyhnutelně padlo za oběť nákaze. Je opět velká poptávka po osivu, a zásoby starého obilí jsou nepatrné. *Je jisté, že celou naši pšeničnou oblast postihla neúroda a ztráty, jaké dosud nemají pamětníka.*“

Z Hartfordshiru se hlásí:

„Je velmi podivné, že v této roční době *u nás ještě neskončily žně.* Ale je to tak; z mnoha polí ještě nebyl svezen oves, nebyla svezena ještě značná část sklizně jarních luštěnin a někdy ani ječmen; a jsou dokonce pole, na nichž jařiny nebyly ani pokoseny.“

„Economist“ uveřejnil minulou sobotu tuto tabulku, v níž je uváděno množství pšenice a ostatních druhů obilí a mouky a kroupovin všeho druhu, dovezených do Spojeného království mezi 5. lednem a 10. říjnem 1853.

Vývozní země	Pšenice (v kvarterech)	Pšeničná mouka a kroupoviny (v centech)	Obilí všeho druhu (v kvarterech)	Celkem mouky a kroupovin všeho druhu (v centech)
Rusko přes severní přístavy	69 101	64	307 976	65
Rusko přes černomořské přístavy	704 406	—	1029 168	—
Švédsko	3 386	13	8 809	13
Norsko	—	1	561	1
Dánsko	220 728	5 291	733 801	5 291
Prusko	872 170	3 521	899 900	3 521
Meklenbursko-Zvěřínsko	114 200	—	123 022	—
Hannoversko	19 187	—	146 601	—
Oldenbursko	2 056	—	19 461	—
Hanzovní města	176 614	53 037	231 287	53 066
Holandsko	58 034	306	132 255	308
Belgie	15 155	353	20 829	353

Vývozní země	Pšenice (v kvarterech)	Pšeničná mouka a kroupoviny (v centech)	Obilí všeho druhu (v kvarterech)	Celkem mouky a kroupovin všeho druhu (v centech)
Normanské ostrovy (zahraniční produkce)	526	4 034	629	4 034
Francie	96 652	857 916	470 281	858 053
Portugalsko	4 217	4	21 657	4
Azory	630	—	14 053	1
Španělsko	13 939	177 963	48 763	177 985
Gibraltar	—	9	4 368	9
Itálie				
Sardinské území	7 155	2 263	8 355	2 263
Toskánsko	48 174	67 598	45 597	67 598
Papežské území	39 988	—	41 488	—
Neapol a Sicílie	8 618	2	11 977	2
Rakouská území	44 164	370	106 796	370
Malta	28 569	—	56 281	—
Jónské ostrovy	82	—	16 220	—
Řecko	1 417	—	10 221	—
Valašsko a Moldavsko	209 048	—	601 481	—
Sýrie	21 043	—	24 686	—
Egypt	297 980	—	543 934	—
Ostatní turecké državy	218 407	7 370	689 703	7 370
Alžírsko	—	—	21 661	—
Maroko	3	3	13 451	—
Britská Východní Indie	—	205	—	205
Britská Severní Amerika	45 587	232 216	62 626	232 493
Spojené státy americké	434 684	2 388 056	630 324	2389 283
Brazílie	—	3	237	320
Ostatní země	1	148	8	148
Celkem:	3 770 921	3 800 746	7 093 458	3 802 743
Ekvivalent 3 800 746 centů pšeničné mouky	1 085 927			
Celkem pšenice (obilí i mouky)	4 856 848			
Ekvivalent 3 802 743 centů mouky a kroupovin			1 086 522	
Celkem obilí, mouky a kroupovin			8 179 980	

Aby rozptýlil obavy obchodníků ze City, vyvozuje „Economist" z tabulky tyto závěry:

„V roce 1847, přestože vysoké ceny byly mimořádně podnětné, jsme za celý rok dovezli jen 4 464 000 centů pšenice a mouky. Za devět měsíců letošního roku jsme bez takovéhoto podnětu, nepočítáme-li poslední dva měsíce, dovezli 4 856 848 centů. Pokud jde o vliv tak značného dovozu na naše vnitřní zásobování, *jsou tu jen dvě možnosti:* buď byla tato dovezená pšenice do značné míry spotřebována a ušetřila nám tudíž stejné množství domácí produkce, nebo *byla uskladněna* a bude jí možno použít později."

Takové dilema však neexistuje. Protože už existuje nebo hrozí zákaz vývozu obilí z kontinentu, považovali obchodníci s obilím za účelné naplnit si prozatím sýpky v Anglii, kde se může obilí později hodit, jestliže tam stoupnou ceny výš než na kontinentě. Kromě toho, na rozdíl od roku 1847, činí dodávky ze zemí, které budou pravděpodobně postiženy rusko-tureckou válkou, 2 438 139 centů obilí a 43 727 centů mouky. Z Egypta bude po 30. listopadu vývoz rovněž zakázán. A konečně Anglie bude moci letos spoléhat pouze na obvyklý *roční* přebytek v jiných státech, kdežto před zrušením obilních zákonů měla v dobách nedostatku obilí k dispozici zahraniční zásoby nahromaděné za léta dobrých sklizní.

Časopis „Weekly Times" hodnotí situaci ze svého hlediska takto:

„Čtyřlibrový bochník je za šilink, tak mizerné počasí v této roční době jsme neměli už půl století, dělnickou třídu posedla stávková horečka, znovu mezi námi řádí asijská cholera a k tomu jsme byli zachváceni válečnou mánií. Ještě nám chybějí válečné daně a hladomor, a výčet útrap Anglie bude úplný."

Napsal K. Marx 1. listopadu 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3925 z 15. listopadu 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PERSKÉ TAŽENÍ DO AFGHÁNISTÁNU A RUSKÉ TAŽENÍ DO STŘEDNÍ ASIE. – DÁNSKO. – VÁLEČNÉ AKCE NA DUNAJI A V ASII. – WIGANŠTÍ HAVÍŘI[350]

Londýn, v pátek 4. listopadu 1853

Perský šáh náhle odvolal z Anglie svého vyslance u svatojakubského dvora Šafí chána. Toto odvolání je v podivné časové shodě s operacemi Persie v Afghánistánu, kde se prý zmocnila Herátu, a s ruským tažením na Chivu, hlavní město Chivského chanátu.[351] Perské a ruské tažení lze považovat za dvojí pochod, jeden od západu a druhý od severu, směřující na Paňdžáb, severní výspu britských držav na Východě. Ruskému tažení velí generál Perovskij, jehož tažení na Chivu v letech 1839–1840 bylo neúspěšné. V minulých letech vybudovali Rusové flotilu na Aralském jezeře a nyní mohou plout vzhůru po Amudarje.

Velká ruská flotila křižuje v Baltském moři, a nedávno se jí naskytla příležitost k průzkumu opevnění ve Slite a přístavu na švédském ostrově Gotlandu, kterého by se Rusko rádo zmocnilo, tak jako se zmocnilo Alandských ostrovů blízko švédského pobřeží,

které pak v roce 1836 silně opevnilo. Od Gotlandu plulo ruské loďstvo ke Kattegatu a Öresundu, aby dánskému králi poskytlo podporu při coup d'état*, k němuž chtěl sáhnout v případě, že by kodaňský sněm — což bylo zcela pravděpodobné — neschválil pokorně takzvanou celostátní ústavu (Gesamt-Staats-Verfassung), vnucenou velkodušným carem. Situace v Kodani vypadá takto: dánské vládě se za pomoci členů rolnického svazu podařilo dosáhnout zrušení lex regia a zavedení nového zákona o následnictví trůnu. Tato strana, vedená plukovníkem Tscherningem, usiluje zejména o přeměnu Feste Gut — jakési feudální rolnické držby — ve svobodný majetek a o vydání municipálních zákonů příznivých zájmům a rozvoji rolnictva. Strana národně liberální v pravém slova smyslu, strana ejdorských Dánů, která v roce 1848 vytvořila vládu z „Kasina"[352], v roce 1849 vnutila králi ústavu a vedla válku proti Šlesvicku-Holštýnu, se skládala zejména z příslušníků svobodných povolání a jako ostatní liberální strany na kontinentě nepřihlížela k zájmům většiny lidu, kterou v Dánsku tvoří rolnictvo. Tím ztratila vliv na lid a vládě se podařilo vyloučit ji téměř úplně z nynějšího folkethingu, kde má sotva víc než deset členů. Když se však vláda za pomoci členů rolnického svazu zbavila nenáviděné opozice ejdorských Dánů, odhodila masku a povolala do čela vlády pana Örsteda, jehož nenáviděly obě strany. Kromě toho si nejen přestala předcházet rolnickou stranu, nýbrž královským vetem zakázala vydání nového municipálního zákona, jehož návrh původně sama předložila, aby si získala rolníky. Když byli členové rolnického svazu vládou ošáleni a zneužiti, vstoupili do koalice s ejdorskými Dány a zvolili duchovního Monrada, jednoho z vůdců ejdorských Dánů, místopředsedou ústavního výboru. Tato koalice zmařila jakoukoli naději na zrušení ústavy ústavním způsobem. A protože celý tento plán vypracovali Rusové, a to ve svém zájmu, objevuje se v dánských vodách ve chvíli krize ruské loďstvo.

Všechny vídeňské a berlínské listy potvrzují zprávu, že velké síly turecké armády překročily Dunaj. Podle listu „Oesterreichische Correspondenz" odrazili Rusové Turky v Malém Valašsku. V jedné

* — státním převratu. *(Pozn. red.)*

z telegrafických zpráv se oznamuje, že 21. října došlo mezi oběma armádami v Asii k vážné srážce. Teprve až dostaneme zevrubnější a věrohodnější informace, budeme moci vysvětlit, co vedlo tureckého vrchního velitele k tomu, aby překročil Dunaj u Vidinu, neboť na první pohled vypadá tento manévr jako hrubá chyba. „Kölnische Zeitung" oznamuje, že kníže Gorčakov zabavil ve Valašsku všechny peněžní fondy (neříká se, zda státní nebo jiné), a podle jiného německého listu dal tento generál odvézt do vnitrozemí všechny zásoby obilí, které byly na Dunaji a byly určeny pro vývoz do cizích zemí.

Dnešní francouzské listy potvrzují zprávy o tom, že Šámil dosáhl úspěchů v bojích proti knížeti Voroncovovi. „Agram Gazette" oznamuje, že kníže Danilo dostal z Ruska důležitý dopis a hned vydal příkazy, aby všechno obilí svezené z území Černé Hory bylo odvezeno do Žabljaku. Vyrábějí se náboje a odlévají se kulky. Tvrdí se, že Rusko informovalo černohorského vladyku, že co nevidět dojde ke střetnutí mezi Turky a Rusy, že je to vlastenecká a svatá válka a že je povinností Černohorců bedlivě střežit své hranice, aby sousední provincie nemohly poskytovat pomoc Portě.

Vídeňský list „Wanderer" 27. října napsal, že podle dopisu z Petrohradu nařídil imperátor Mikuláš vytvoření záložní armády, jejíž velitelství má být na Volyni.

Minulé úterý došlo v Blackburnu při volbě členů poručenské rady při kostele sv. Petra k nepokojům a bylo třeba povolat vojsko.

Pokud jde o nepokoje ve Wiganu, prohlásil pan Cowell, vůdce prestonských dělníků, na veřejném shromáždění:

„Musím vyslovit politování nad tím, co se stalo ve Wiganu. Je mi líto, že lidé ve Wiganu nepřišli na nic rozumnějšího než hledat východisko v rovnostářství. Bylo naprosto nerozumné, že se dělníci shromáždili a ničili majetek, který sami vyrobili. Majetek sám jim nikdy žádnou újmu nezpůsobil; lidé, kterým tento majetek patří, to jsou jejich tyrani. Nechť respektují majetek a životy, a budou-li postupovat pokojně, spořádaně a klidně, pak se mohou spolehnout, že boj skončí jejich vítězstvím."

Jsem dalek toho, abych hájil bezúčelné násilnosti spáchané wiganskými havíři, kteří za to zaplatili krví sedmi mužů. Naproti tomu však chápu, že zejména pro nižší vrstvy dělnické třídy, k nimž

havíři nesporně patří, je velmi obtížné postupovat „pokojně, spořádaně a klidně", jestliže je krajní bída a chladnokrevná drzost zaměstnavatelů dohání k zoufalství. Zaměstnavatelé provokují srážky, aby mohli povolat vojsko a potlačit z nařízení městských úřadů všechna shromáždění dělníků, jako to učinili ve Wiganu. Nepokoje, k nimž došlo v pátek odpoledne ve Wiganu, vyvolali uhlobaroni tohoto obvodu, kteří se ve značném množství sešli v hotelu Whiteside's Royal, aby pojednali o požadavcích havířů, a dospěli k rozhodnutí, že odmítnou jakoukoli dohodu s nimi. Pondělní útok na pily v Haighu u Wiganu byl namířen proti cizím horníkům, které sem přivezl z Walesu pan Peace, agent hraběte Balcarrese, aby nahradili stávkující horníky na uhelných dolech.

Horníci zajisté nebyli v právu, když použili násilí, aby svým spoludělníkům zabránili vykonávat práci, kterou sami přerušili. Vidíme-li však, jak se zaměstnavatelé vzájemně zavazují k těžkým pokutám, aby prosadili *výluku*, můžeme se pak divit, že dělníci prosazují svou *stávku* sice hrubším, zato však méně pokryteckým způsobem? Pan Joseph Hume sám píše v dopise adresovaném prestonským dělníkům:

„Mezi stoupenci názoru, že by se spory mezi národy měly řešit smírnou cestou, a ne válkou, nacházím mnoho továrníků, kteří právě v této chvíli bojují proti svým dělníkům."

Sdružení podnikatelů v Prestonu vydalo manifest, kterým chce ospravedlnit generální výluku. O jejich upřímnosti lze soudit z toho, že se ani slovem nezmiňují o tajném sdružení zaměstnavatelů, s jehož programem jsem vaše čtenáře seznámil asi přede dvěma měsíci;* předem uvážený výsledek jejich spiknutí je tak vydáván za nutný krok, jemuž se zaměstnavatelé nemohli vyhnout. Vytýkají dělníkům, že požadují, aby se jim přidalo 10 %, na méně přistoupit nechtějí. Neříkají však veřejnosti, že když v roce 1847 zaměstnavatelé 10 % strhli, slíbili, že je znovu přidají, jakmile obchody zase půjdou lépe, a že se dělníci znovu a znovu dovídali o oživení obchodu z květnatého líčení pánů Brighta, Cobdena a spol., z chvalozpěvů celého buržoazního tisku i z trůnní řeči při zahájení parla-

* Viz tento svazek, str. 279. *(Pozn. red.)*

mentního zasedání. Neříkají nám, že chléb je o víc než 40 % dražší, uhlí o 15 až 20 %, maso, svíčky, brambory a všechno ostatní zboží patřící mezi denní potřeby dělnické třídy asi o 20 % dražší než dříve a že továrníci zvítězili nad svými odpůrci heslem: *nízké ceny chleba a vysoké mzdy!* Vytýkají dělníkům, že neustále prosazují, aby v továrnách stejného odvětví v témž městě byly stejné mzdy. Nevychází však celá doktrína jejich učitelů, Ricarda a Malthuse, z předpokladu, že takováto rovnost existuje v celé zemi? Zaměstnavatelé tvrdí, že dělníci jednají podle příkazu jakéhosi výboru. Podněcují prý je „cizinci", „vetřelci", „profesionální agitátoři". Totéž tvrdili v době Ligy proti obilním zákonům[353] ochranáři: vytýkali tehdy právě těmto továrníkům, že jednají podle pokynů pánů Brighta a Cobdena, „dvou profesionálních agitátorů", a že slepě poslouchají příkazy manchesterského revolučního výboru, který vybírá příspěvky, má k dispozici armádu lektorů a misionářů, zaplavuje zemi malými i objemnými tiskovinami a tvoří stát ve státě. Nejzajímavější je, že zaměstnavatelé obviňují dělníky, že „jednají podle pokynů výboru", a sami se přitom nazývají „Spojené sdružení podnikatelů", svůj manifest uveřejňují prostřednictvím *výboru* a uzavírají tajné úmluvy s „cizinci" z Manchesteru, Boltonu, Bury atd. „Cizinci", o nichž mluví manifest zaměstnavatelů, jsou pouze dělníci z okolních průmyslových míst.

Ani zdaleka však nepředpokládám, že dělníci okamžitě dosáhnou cíle, o nějž svými stávkami usilují. Naopak. V jednom z dřívějších článků jsem napsal, že v nepříliš vzdálené době budou musit stávkovat proti *snižování*, a ne za zvyšování mezd.* Už teď se množí případy snižování mezd a v důsledku toho roste i počet stávek. Skutečným výsledkem celého tohoto hnutí bude, jak jsem ukázal již dříve, že „dělnická třída přenese svou činnost rychle na politické pole, a tu pro ni bude nesmírně důležitá nová organizace vybojovaná za stávek — odbory". Ernest Jones a ostatní chartističtí předáci se znovu pustili do boje. Na velkém shromáždění v Manchesteru minulou neděli byla schválena tato rezoluce:

„Na základě prokázané skutečnosti, že třída zaměstnavatelů podniká

* Viz tento svazek, str. 363—364. *(Pozn. red.)*

v naší zemi společné akce proti dělníkům všech oborů a odmítá jim přiznat spravedlivou mzdu za spravedlivou denní práci, dospělo toto shromáždění k názoru, že nynější boj dělníků může dospět ke zdárnému konci jedině tehdy, bude-li rozbit monopol třídy zaměstnavatelů tím, že bude uzákoněna Lidová charta a dělnická třída dosáhne zastoupení v dolní sněmovně. Teprve pak budou moci dělníci vydávat zákony odpovídající jejich zájmům, rušit nespravedlivé zákony, získat vládu nad pracovními prostředky, vydobýt si vysoké mzdy, levné ceny potravin, stálé zaměstnání a svobodné disponování svou prací."

Napsal K. Marx 4. listopadu 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3928 z 18. listopadu 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

PRŮBĚH TURECKÉ VÁLKY

Nyní už nikdo nepochybuje o tom, že byly na Dunaji zahájeny vojenské operace. Ömer paša překročil řeku u Vidinu, obsadil Calafat — městečko na druhém břehu — a vyslal předvoj ke Craiově; na jiném místě útočí Turci od Ruščuku na město Giurgiu, ležící na protějším břehu, a mluví se též o třetím a čtvrtém útoku směrem na Brailu a Turnu. Současně došlo k další srážce u Oltenitsy, kde útočící stranou byli Rusové. Podle jedné z došlých zpráv trvala tato srážka tři hodiny a Rusové byli nakonec odraženi. Avšak jiná zpráva, jež došla z Vídně večer 8. listopadu, tvrdí, že bitva trvala osmadvacet hodin a že ani pak nebyl výsledek rozhodnut. První z těchto zpráv je asi pravděpodobnější.

Zprávy o výsledcích ostatních bojů se rovněž rozcházejí. Boj u Giurgiu byl podle všech zpráv bezvýsledný. O výsledcích bojů u Braily a Turnu nám není nic známo, a pokud jde o postup od Calafatu, mluví některé depeše o úspěších Turků a o tom, že Rusové byli zatlačeni, jiné však tvrdí, že Turci byli ihned zastaveni a vrženi zpět ke Calafatu. Pravděpodobnější se zdá první verze.

Jisté je v podstatě jen jedno: z příčin, o nichž budeme mluvit dále, opustil Ömer paša taktiku, kterou jsme kdysi označili jako přirozenou pro Turky na těchto hranicích — totiž taktiku obrannou.* Nyní zahájil ofenzívní akce, využil odchodu Rusů z Malého Valašska a 28. října překročil Dunaj na nejzazším levém křídle svého postavení, u Vidinu, ale s jakými silami, to naprosto nejsme s to posoudit. Protože však od té doby Turci na jiných místech

* Viz tento svazek, str. 366 a 455. *(Pozn. red.)*

podnikali, pokud je nám známo, pouze klamné nebo dílčí útoky a protože překročení takové řeky, jako je Dunaj, s nevelkými silami přímo proti silnému protivníku by bylo čirým nesmyslem, můžeme považovat za samozřejmé, že Ömer paša do této akce zasadil větší část armády, kterou měl k dispozici. Jen naprosto spolehlivé zprávy by nás totiž mohly přesvědčit, že tolik riskoval, jak se uvádí v některých depeších, a překročil Dunaj se 7000 muži bez jakýchkoli posil a záloh, kromě 8000 mužů v Sofii, ve vzdálenosti plných 150 mil. Protože se však hlavní síly turecké armády soustředily teprve nedávno ve Varně, Šumle a Ruščuku, je právě tak těžké vysvětlit, jak dokázal Ömer paša tak náhle soustředit hlavní část své armády u Vidinu, vzdáleného od uvedených míst průměrně 250 mil.

Nejpravděpodobnější vysvětlení bude to, že Ömer paša, když zjistil, že Rusové postupují k Vidinu, přeskupil svou armádu značně doleva, ponechal obranu přímé cesty k Cařihradu posádkám v Ruščuku, Silistře, Varně a Šumle, zvolil si Ruščuk jako opěrný bod pro své pravé křídlo, Vidin pro levé křídlo a Nikopol vybral za shromaždiště svého středu. Na tomto postavení, táhnoucím se na 200 mil od Ruščuku k Vidinu, shromáždil na levém křídle všechno vojsko, jež mohl sehnat, a s ním překročil Dunaj, přičemž zřejmě obešel pravé křídlo Rusů. Počítal s tím, že napadne jejich předvoje a zatlačí je za řeku Jiu. Tuto řeku by mohl překročit buď čelním útokem, nebo by mohl poslat přes Dunaj u Rachova jiný sbor, který by tak Jiu obešel. Řeku Olt, druhý přítok Dunaje, který přetíná cestu z Vidinu do Bukurešti, by mohli Turci překročit stejným způsobem, kdyby jiná část středu turecké armády překročila Dunaj u Nikopolu a Turnu pod soutokem Oltu a Dunaje. A konečně klamnými útoky níže po toku Dunaje u Giurgiu a Brailу by mohly být u Rusů vyvolány chybné představy o tom, ke kterým bodům Turci skutečně směřují.

Stěží lze pochybovat o tom — ponecháme-li na chvíli stranou politické motivy — že Ömer paša měl právě takové plány. Londýnské „Times" mluví o tom, že Turci „*skutečně překročili*" Dunaj u Giurgiu, ale to je zřejmě lež. V žádné ukázněné armádě by se nenašel ani praporčík, který by se dopustil takové chyby, že by překročil největší evropskou řeku — dokonce na nejširším a nejobtížnějším místě — s dvěma sbory na dvou různých místech vzdálených

od sebe 250 mil, když má nepřítel na druhém břehu silné a soustředěné vojsko.

Co tedy znamená manévr Ömera paši? Je to pokus obchvátit nepřítele z boku a současnými bočními a čelními útoky rozvrátit celou jeho bitevní linii. Takový manévr je naprosto oprávněný, jestliže je možné nečekaně udeřit vlastními hlavními silami na nepřítele z boku, nejsou-li vlastní postavení ohrožena čelním útokem, je-li zajištěn ústup pro případ, že vlastní útok bude zastaven, a jestliže je možné využít toho, že postavení nepřítele bude rozrušeno od jednoho boku k druhému, přerušit nepřátelské komunikace a odříznout nepřítele od jeho operační základny. Toto se ovšem v daném případě nemůže stát. Naopak: kdyby byl Ömer paša nucen ustoupit, hrozí mu nebezpečí, že Rusové obchvátí jeho pravé křídlo ve Valašsku a odříznou mu cestu ke Calafatu (a v tom případě by zbývala jediná možnost ústupu do Rakouska), kdežto ruské ústupové linie nejsou útokem Turků od Calafatu směrem na Bukurešť nijak ohroženy. Jistě si vzpomínáte, že jsme z tohoto důvodu před časem prohlásili, že pro Turky je jediný vhodný směr útoku od Dunaje k Seretu, to jest na úzkém pruhu země, který odděluje Besarábii od rakouských hranic.* Místo postupu, který by okamžitě ohrozil, nebo i přeťal ruské komunikační linie, útočí Turci na opačném konci, kde ani v případě vítězství nelze očekávat rozhodující úspěch. Je možné, že čelní útok Turkům nehrozí, neboť hlavní operace probíhají mezi Vidinem a Craiovou nebo Slatinou a není pravděpodobné, že by Rusové překročili Dunaj níže po proudu, ledaže by jejich strategie byla odvážnější, než jak ji známe. Naproti tomu na frontě od Vidinu k Ruščuku brání i akcím Turků široká řeka, která je odděluje od nepřítele, a to vede k poměrné nečinnosti na tomto úseku.

Hlavní podmínka však v tomto případě splněna není.

Skvělým historickým příkladem podobného manévru je bitva u Jeny.[354] Napoleonovi se podařilo vrhnout masu svých sil nečekaně proti levému boku Prusů a za osm hodin způsobil v jejich řadách takový rozvrat, že pruská armáda měla odříznutou cestu k ústupu,

* Viz tento svazek, str. 366. *(Pozn. red.)*

byla zničena a nikdo už o ní jako o armádě neslyšel. To se však odehrálo na území dvaceti čtverečních mil a ve dvaceti hodinách. Zde však máme území dlouhé 200 a široké 50 mil, bez silnic, a tomu odpovídá i čas potřebný ke každému přesunu. Útok, jehož překvapivosti, prudkosti a důraznosti vděčil Napoleon za úplný úspěch u Jeny, musí zde po několika pokusech doslova uvíznout v bahně. To se ukáže ještě názorněji, podíváme-li se na mapu. Turci musejí od Calafatu postupovat ke Craiově. Zde narazí na první z řek, jež tekou z Transylvánských Alp do Dunaje a přetínají Valašsko od severu k jihu, přičemž každá z nich tvoří obrannou linii, kterou útočící armáda musí překonat. V tomto směru se krajina přesně podobá Lombardii a dvě řeky, o něž tu jde — Jiu a Olt — je možné srovnat s řekami Mincio a Adiží, jejichž vojenská důležitost se už tak často projevila.

Předpokládáme-li, že Turci násilně překročí Jiu, což se jim možná podaří, pak narazí na první vážný odpor na Oltu u Slatiny. Olt pro svou šířku a hloubku tvoří mnohem vážnější překážku. A kromě toho, kdyby si Rusové trochu pospíšili, mohli by tu soustředit armádu, která by byla s to nejen odrazit turecké útoky, ale také ihned dál využít svého vítězství. Lze říci, že kdyby Rusové zvítězili u Craiovy, pokud by to nebylo velmi výrazné, rozhodné vítězství, nemělo by to tak velký význam, protože by se Turci za tři dny usilovného pochodu mohli dostat ke Calafatu a k Dunaji a uniknout tak pronásledování. Ale porážka Turků u Slatiny by byla významnější nejen proto, že by tam bylo shromážděno víc ruských vojsk, ale kromě toho by poskytla Rusům pět či šest dní na pronásledování, a každý ví, že plody vítězství se nesklízejí na bojišti, nýbrž za pronásledování, kdy je možno způsobit naprostou dezorganizaci poražené armády. Není tedy pravděpodobné, že by Ömer paša byl vůbec někdy s to překročit Olt, kdyby se mu tam Gorčakov chtěl postavit na odpor. I kdyby byly okolnosti pro Turky nejpříznivější, mohl by Ömer paša shromáždit na březích řeky nanejvýš 25 000 mužů, kdežto Gorčakov jich tam v krátké době může snadno shromáždit 35 000. Pokud jde o boční útoky Turků z jižního břehu Dunaje, jsou vcelku neškodné, jestliže útočící armáda nemá obrovské množství pontonů a jiného materiálu, který se u Turků vyskytuje velmi zřídka. I kdyby se však předpokládalo, že Turci překročí Olt a dokonce i Ardžiš, další významnou řeku dále na východě, je těžké si představit, že by se Ömeru pašovi podařilo dobýt ruská polní opevnění u Bukurešti a v pravidelné bitvě zahnat na útěk armádu, která by byla co do početního stavu jistě o třetinu silnější než jednotky, které proti ní dokáže shromáždit.

Budou-li tedy Rusové v této válce alespoň poněkud zachovávat válečná pravidla, bude porážka Ömera paši nepochybná; bude-li však válka vedena nikoli podle válečných, nýbrž podle *diplomatických* pravidel, pak může být výsledek jiný.

Dobrovolný ústup Rusů z vojensky důležitého postavení u Calafatu, když tam nejprve poslali množství vojsk, aby ohrozili Srbsko; nerušený přechod Ömera paši přes Dunaj; jeho téměř neohrožovaný a velmi pomalý postup v Malém Valašsku (oblast na západ od Oltu); bezvýznamnost — pokud to můžeme posuzovat — tureckých útoků ve všech ostatních bodech a konečně strategická pochybenost útoku od Vidinu, o níž nikdo nemůže ani na okamžik předpokládat, že by si ji Ömer paša neuvědomil — všechny tyto skutečnosti jako by dodávaly jistou pravděpodobnost závěru, k němuž dospěly některé zasvěcené osoby, který se nám však zdá fantastický. Tato verze tvrdí, že generálové nepřátelských armád uzavřeli jakousi tajnou dohodu, že Rusové postoupí Malé Valašsko Turkům. Podle zastánců tohoto názoru tvoří Olt velmi vhodnou přirozenou překážku, přes niž obě armády na sebe mohou nečinně pohlížet po celou dlouhou zimu, zatímco se diplomaté budou znovu zabývat hledáním řešení. Kdyby na to Rusové přistoupili, nejenže prý by tím projevili velkomyslnost a touhu po smíru, ale zároveň by získali jakýsi právní nárok na uchvácené území, neboť *společná okupace* podunajských knížectví Rusy a Turky plně odpovídá platným smlouvám. Kdyby Rusové takto naoko projevili velkomyslnost v Evropě, vyhnuli by se skutečným nebezpečím v Asii, kde jsou teď na tom zřejmě hůř než kdykoli dříve, a hlavně měli by dost síly, aby kdykoli vytlačili Turky z pruhu země, který jim postoupili na levém břehu Dunaje. Zajímavý, ale naprosto ne dostatečný argument pro tuto teorii lze spatřovat v tom, že o takové dohodě otevřeně píší vídeňské listy těšící se důvěře císařského dvora. V nejbližších

dnech se ukáže, zda je tento názor správný, či zda je třeba očekávat skutečnou vážnou válku. Velmi bychom se mýlili, kdyby se věci vyvíjely jinak.

V Asii, jak se začíná ukazovat, jsou obě strany mnohem slabší, než se předpokládalo. Podle zpráv listu „Journal de Constantinople" měli Turci 9. října v Erzerumu desetitisícovou zálohu, v Batumi měli 4000 příslušníků pravidelného a 20 000 mužů nepravidelného vojska, z nichž má být zřejmě vytvořena armáda v poli; v Bayazitu, u perských hranic, měli 3000 mužů, v Karsu a Ardahanu, dvou nejdůležitějších (vedle Batumi) bodech na ruských hranicích, měli předvoje o celkovém počtu 16 000 mužů. Tyto síly měly být v několika dnech doplněny novými jednotkami ze Sýrie v počtu 10 000 až 12 000 mužů. Všechny tyto cifry jsou mnohem skrovnější proti tomu, co se oznamovalo dříve: celkový počet je 65 000 místo 100 000! Naproti tomu, lze-li věřit zprávám, které docházejí přes Cařihrad, je hlavní průsmyk na Kavkaze, spojující Tiflis a Gruzii s Ruskem, v rukou horalů; Šámil přinutil Rusy ustoupit na 9 mil od Tiflisu a generál Voroncov, který velí jednotkám v Gruzii, prohlásil, že v případě války s Tureckem nebude moci tuto oblast udržet, nedostane-li posilu 50 000 mužů. O věrohodnosti těchto zpráv si nemůžeme udělat úsudek, ale spěšné odesílání posil po moři do Džerkum-Kale, Redut-Kale a jiných míst na černomořském pobřeží Zakavkazska ukazuje, že tu hvězda Rusů nesvítí příliš jasně. O tom, jak početné jsou tyto posily, se zprávy různí. Nejprve se tvrdilo, že tam bylo posláno 24 000 mužů; kde by však Rusové vzali lodi pro takovou armádu? Nyní se vysvětlilo, že tam byla vyslána 13. divize — první divize pátého sboru (generála Liděrse); to by bylo asi 14 000 mužů, což je víc než pravděpodobné. Pověst, že 24 000 černomořských kozáků (Rusové mají patrně toto číslo v oblibě) obešlo po souši západní cíp Kavkazu, že se jim podařilo projít po tomto skalnatém a úzkém pruhu pobřeží a že úspěšně dospěli do Redut-Kale, aniž narazili na odpor, se nám zdá tím nepravděpodobnější, čím víc o tom přemýšlíme. Černomořští kozáci mají dost co dělat, když střeží linii na Kubáni a Těreku, a aby takový počet jezdců uskutečnil bez podpory a aniž byl napaden 150 mil dlouhý pochod úzkým prostorem mezi nepřátelským obyvatelstvem, kde by je mohla hrstka lidí zastavit nebo rozštěpit jejich pochodový proud, něco takového lze slyšet jen z Ruska, kde se dodnes tvrdí, že Suvorov porazil Massénu u Curychu.[355]

Právě zde mají tedy Turci nejvhodnější podmínky pro své akce. Prudké, soustředěné útoky pravidelného vojska na jedinou hlavní cestu vedoucí do Tiflisu — podél pobřeží, mohou-li Turci podstoupit námořní boj, a ve vnitrozemních oblastech u Karsu a Ardahanu, jestliže jej nemohou podstoupit — a současné neustálé energické a náhlé akce nepravidelných jednotek, které odpovídají jejich způsobu válčení, by velmi brzy dostaly Voroncova do bezvýchodného postavení, umožnily by jim navázat spojení se Šámilem a zajistily by všeobecné povstání na celém Kavkaze. Ale zde, ještě víc než na Dunaji, je třeba odvahy, rychlosti a souhry akcí. Zda turečtí velitelé v této oblasti mají tyto vlastnosti, to se teprve uvidí.

Napsal B. Engels kolem 8. listopadu 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3934 z 25. listopadu 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

PORÁŽKY RUSŮ[856]

Pečlivě jsme prozkoumali evropské časopisy, které dovezla „Kanada", abychom shromáždili co nejvíc informací o bojích mezi Turky a Rusy ve Valašsku, a můžeme připojit několik důležitých faktů k těm, o nichž dovezl zprávy „Washington" a které jsme komentovali minulý pátek.* Věděli jsme, že došlo k několika srážkám, ale podrobností o nich nevíme ani dnes o mnoho víc. Naše informace jsou stále ještě nesouvislé, sporé, vzájemně si odporují a nebudou pravděpodobně jiné, dokud nedostaneme oficiální zprávy tureckých generálů. Jedno však je jasné: že totiž Turci manévrovali tak obratně a bojovali s tak neutuchajícím nadšením, že si zasluhují chválu svých nejhorlivějších obdivovatelů, kterou většina chladnějších a nestrannějších lidí považovala za přehnanou. Výsledkem je všeobecné překvapení. Každý si předem uvědomoval, že velitelské schopnosti Omera paši se mohou mimořádně skvěle potvrdit, ale západní novináři a státníci nedoceňovali přednosti jeho armády. Je pravda, že je složena z Turků, jsou to však docela jiní vojáci než ti, které před sebou hnal Dibič v roce 1829. Porazili Rusy, i když bojovali proti značné přesile a za nepříznivých okolností. Dá se očekávat, že je to pouze předzvěst a začátek daleko přesvědčivějších vítězství.

Dovídáme se nyní poprvé, že cařihradská válečná rada soustředila v Sofii armádu v síle asi 25 000 mužů, aby v případě potřeby

* Viz tento svazek, str. 477–483. *(Pozn. red.)*

operovala v Srbsku. Je podivné, že o tomto vojsku a jeho určení se zřejmě nedostaly do západní Evropy předem žádné zprávy, je však jasné, že ho Omer paša využil co nejlépe. Umístění této armády v Sofii bylo chybou, neboť kdyby se Srbové nevzbouřili a nepřipojili se k Rusům — a za vlády nynějšího knížete* to sotva udělají — pak je armáda v této oblasti zbytečná; a naopak, vypukne-li vzpoura, musí Turci buď vstoupit do země a vzpouru potlačit — a k tomu, budou-li Rusové ve Valašsku, by 25 000 mužů nestačilo — anebo musí obsadit hraniční přechody a uzavřít Srby na jejich území, na což by stačila čtvrtina těchto sil. Omer paša zřejmě posuzoval situaci z tohoto hlediska, neboť dal těmto sborům rozkaz pochodovat přímo k Vidinu a připojil je k jednotkám, které tam měl už dříve. Toto posílení bezpochyby značně přispělo k vítězství, které nyní vybojoval proti pravému křídlu Rusů, jemuž velel generál Dannenberg. O tomto vítězství nevíme žádné podrobnosti kromě počtu zabitých a zajatých ruských důstojníků, bylo však zřejmě téměř úplné a prospěje Turkům ještě víc po morální stránce, než jim prospělo po materiální.

Nyní jsme se také dověděli, že tureckým jednotkám, které překročily Dunaj u Tutrakanu (bod mezi Ruščukem a Silistrou) a dobyly Oltenitsu, velel *Ismail paša*, alias generál Guyon (nezřekl se křesťanství, ačkoli má vysoké postavení v sultánově armádě), jehož chrabrost mu za války v Uhrách získala výbornou pověst odvážného, energického a pohotového velitele. Není nadán mimořádným strategickým talentem, ale málokdo by provedl rozkazy tak úspěšně, jak to při této příležitosti učinil on, když odrazil útočníky bodákovým úderem. Porážka generála Pavlova u Oltenitsy asi Turkům značně usnadní postup na území za Oltem a otevře jim cestu na Bukurešť; potvrdilo se totiž, že kníže Gorčakov nepostoupil k Slatině, jak se původně oznamovalo, ale zůstává v hlavním městě podunajských knížectví, protože právem dává přednost tomu netříštit své síly, a to opět ukazuje, že nepovažuje svou pozici za úplně bezpečnou. V blízkosti tohoto místa byla už patrně rozhodná bitva vybojována. Není-li Gorčakov pustý chvastoun a může-li tam

* — tj. Alexandra Karadjordjeviče. *(Pozn. red.)*

soustředit 70 000 až 80 000 mužů, počet, který mu stále ještě zbývá i při všech rozumných odpočtech z oficiálně uváděné síly ruského vojska — je výhoda rozhodně na jeho straně. Uváží-li se však, jak nespolehlivá a přehnaná bývají čísla uváděná ruskou stranou a oč silnější a bojeschopnější je armáda Ömera paši, než se předpokládalo, pak jsou podmínky tažení vyrovnanější, než se zdálo, a porážka Gorčakova není vyloučena. V každém případě, dokáže-li turecký vrchní velitel soustředit k rozhodující bitvě 50 000—60 000 vojáků už povzbuzených vítězstvím — a dnes mu v tom těžko může něco zabránit — pak má rozhodně velkou naději na úspěch. To můžeme tvrdit, i když si ukládáme zdrženlivost, neboť by nemělo cenu líčit situaci Turků lepší, než ve skutečnosti je, i když s nimi sympatizujeme.

Kdo studuje geografickou strukturu Valašska, zejména z vojenského hlediska, nemůže si nepřipomenout Lombardii. V jednom případě Dunaj a v druhém Pád se svými přítoky tvoří jižní a západní hranice. Kromě toho vypracovali Turci podobný plán válečných akcí, jakým se řídili Piemontští za tažení v roce 1849, jež pro ně skončilo katastrofální bitvou u Novary.[357] Ukáže-li se, že Turci zvítězí, pak bude náš obdiv k nim tím oprávněnější a tím zřejmější bude úplná neschopnost Rusů. Tak či onak, Gorčakov není Radecký a Ömer paša není Ramorino.

Napsal B. Engels kolem 11. listopadu 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3936 z 28. listopadu 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

DĚLNICKÁ OTÁZKA

Londýn, v pátek 11. listopadu 1853

„Znamenité možnosti a jak jich bylo využito", takový je název jednoho z nejtragikomičtějších výlevů solidního a hlubokomyslného časopisu „Economist".[358] „Znamenité možnosti" dával samozřejmě svobodný obchod a jejich „využití" či spíše „zneužití" se ovšem týká dělnické třídy.

„Dělnická třída měla poprvé budoucnost ve vlastních rukou! Počet obyvatelstva ve Spojeném království se začal skutečně *snižovat*, neboť úbytek způsobený vystěhovalectvím byl vyšší než přirozený přírůstek. Jak využili dělníci své možnosti? Co učinili? Totéž, co dělávali dříve, kdykoli jim na čas vysvitlo slunce: ženili se a rozmnožovali, jak nejrychleji mohli. Při takovémto tempu přírůstku bude vystěhovalectví zanedlouho plně vyrovnáno a znamenitá možnost bude promrhána."

Znamenitá možnost *neženit* a *nerozmnožovat se*, leda podle ortodoxní normy povolené Malthusem a jeho žáky! Jaká to znamenitá morálka! Ale až dosud, i podle „Economistu", se počet obyvatelstva snižuje a vystěhovalectví ještě nebylo vyrovnáno. Příčinou nynější bídy není tedy přelidnění.

„Další užitek, který dělnická třída mohla čerpat ze vzácné příležitosti, jež se jí naskytla, měla přinést snaha hromadit úspory a stát se kapitalisty. Sotva by se však našel jediný případ, že se dělník pozvedl nebo začal pozvedat do řad kapitalistů. Nechali si tuto možnost ujít."

Možnost stát se kapitalistou! Přitom „Economist" říká dělníkům, že i když dostanou desetiprocentní přídavek ke svým dřívějším mzdám, přinesou si týdně všehovšudy 16 a půl šilinku místo

15 šilinků. Průměrná mzda ovšem nedosahuje 15 šilinků týdně. O to však nejde. Jak se stát kapitalistou s 15 šilinky týdně! To je problém, který stojí za studium. Dělníci mají chybný názor, že se musejí snažit zlepšit své příjmy, aby zlepšili své postavení. „Stávkovali," praví „Economist", „aby si vydobyli víc, než by jim bylo prospěšné." S 15 šilinky týdně měli všechny možnosti stát se *kapitalisty*, ale s 16 a půl šilinku by už tuto možnost neměli. Na jedné straně se dělníci musí snažit, aby pracovních sil bylo málo a kapitálu mnoho, neboť jen tak mohou donutit kapitalisty ke zvyšování mezd. Když však dojde k tomu, že kapitálu je nadbytek a pracovních sil nedostatek, nesmějí rozhodně využít této své převahy, k jejímuž získání se měli přestat ženit a rozmnožovat. „Dopřávali si blahobytnější život." V době obilních zákonů, jak nám říká sám „Economist", byli nedostatečně živeni, nedostatečně ošaceni a téměř umírali vysílením. Jestliže tedy vůbec měli žít, jak si mohli dovolit méně „blahobytný" život než dříve? „Economist" znovu a znovu uveřejňoval tabulky o dovozu, aby dokázal vzrůstající blahobyt lidu a zdravou obchodní situaci. Co se tehdy prohlašovalo za důkaz nesmírného dobrodiní svobodného obchodu, to se nyní odsuzuje jako doklad pošetilé hýřivosti dělnické třídy. Stále však nemůžeme porozumět, jak se může dovoz neustále zvyšovat, jestliže se snižuje počet obyvatelstva a klesá spotřeba; jak může dále stoupat vývoz, klesá-li dovoz, a jak se může průmysl a obchod rozšiřovat, když dovoz a vývoz klesá?

„Za třetí měli dělníci využít znamenité možnosti k tomu, aby získali co nejlepší vzdělání pro sebe a pro své děti, aby se tak přizpůsobili svým zlepšeným podmínkám a naučili se jich co nejlépe využívat. Naneštěstí však musíme konstatovat, že školy byly zřídkakdy tak špatně navštěvovány a školné tak špatně placeno."

Je na tom něco divného? Oživení obchodu znamenalo zároveň rozšiřování továren, hojnější používání strojů, častější nahrazování dospělých dělníků ženami a dětmi, prodlužování pracovní doby. Čím víc matek a dětí pracovalo v továrnách, tím méně byly navštěvovány školy. A kromě toho, jakou příležitost k výchově byste poskytli rodičům a jejich dětem? Příležitost naučit se, jak udržovat růst populace v mezích předepsaných Malthusem, říká „Economist". Vzdělání, říká pan Cobden, by lidem ukázalo, že špinavé, špatně větrané, přelidněné byty nejsou nejlepším prostředkem k zachování zdraví a síly. To byste pak asi mohli zachránit člověka před smrtí hladem, kdybyste mu vysvětlili, že přírodní zákony požadují, aby lidskému tělu byla neustále dodávána potrava. Vzdělání, praví „Daily News", by naučilo dělnickou třídu, jak získávat výživné látky ze suchých kostí, jak péci zákusky ze škrobu a jak vařit polévku z odpadků.

Jestliže tedy shrneme, jaké znamenité možnosti dělnická třída promrhala, vidíme, že šlo o znamenitou možnost *neženit se*, o možnost žít *méně* blahobytně, nepožadovat vyšší mzdy, stát se kapitalisty s 15 šilinky týdně a naučit se, jak udržovat tělo s duší pohromadě horší potravou a jak nakazit duši Malthusovou morovou doktrínou.

Minulý pátek navštívil Ernest Jones město Preston a promluvil o dělnické otázce k továrním dělníkům postiženým výlukou. Ve stanovenou dobu se shromáždilo plných 15 000 osob („Preston Pilot"[359] odhaduje jejich počet na 12 000) pod širým nebem, a když přišel Jones, bylo mu připraveno nadšené uvítání. Uvádím několik výňatků z jeho projevu:

„Proč se dosud bojovalo? Proč se bojuje dnes? Proč se bude bojovat znovu? Protože na zdroj vašeho života vztáhl svou ruku kapitál, který chce vypít zlatý pohár do dna a vám ponechat jen splašky. Proč se u vás výluka z továrny rovná výluce ze života? Protože nemáte jinou továrnu, kam byste přešli, protože nemáte jinou možnost, jak si vydělat svůj chléb. Co dává kapitalistovi tuto úžasnou moc? To, že má v rukou všechny prostředky k zaměstnání... Pracovní prostředky jsou proto osou, kolem níž se otáčí budoucnost lidu... Jen masové hnutí dělníků všech oborů, celonárodní hnutí dělnické třídy může dosáhnout vítězství... Bude-li každý pracovní obor a každé místo bojovat zvlášť, pak ztroskotáte. Budete-li bojovat v celonárodním měřítku, pak jistě zvítězíte."[360]

George Cowell velmi pochvalnými slovy navrhl a John Matthews doporučil, aby se Ernestu Jonesovi odhlasovalo poděkování za návštěvu Prestonu a za služby, které prokazuje věci dělníků.

Továrníci se všemožně snažili zabránit tomu, aby Ernest Jones navštívil město. Nebylo možné získat pro shromáždění žádný sál, a proto byly v Manchesteru natištěny letáky svolávající shromážděn-

ní pod širým nebem. Nějací lidé, kteří na tom měli osobní zájem, usilovně šířili zprávy, že se Jones postaví proti stávce a bude se snažit vnést mezi dělníky rozkol; byly také rozesílány dopisy, v nichž se tvrdilo, že by při návštěvě Prestonu mohla být ohrožena Jonesova osobní bezpečnost.

Napsal K. Marx 11. listopadu 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3936 z 28. listopadu 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PROSPERITA. — DĚLNICKÁ OTÁZKA

Londýn, v úterý 15. listopadu 1853

„Obchodní výkazy a peněžní trh" — pod tímto názvem uveřejnil „Economist" článek, který se snaží dokázat všeobecnou prosperitu a dobré obchodní vyhlídky,[361] třebaže v témž čísle se říká, že „zásoby potravin jsou značné a jejich ceny se stále zvyšují", že „kvarter pšenice se brzy bude prodávat za 80 šilinků" a že „situace na bavlnářském trhu není ani zdaleka taková, že by továrníci stáli o to obnovit práci". K tabulkám o dovozu „Economist" píše:

„V těchto dlouhých sloupcích cifer je hodně poučného. Hodně toho, co potvrzuje velké principy, které byly předmětem rozhořčeného politického sporu, hodně toho, co vysvětluje nedávné události na peněžním trhu a vrhá světlo na budoucí vývoj, hodně toho, co pomůže státníkovi, finančníkovi, bankéři i obchodníkovi, aby si učinil přesný obraz o nynější situaci a správně odhadl své budoucí postavení. Proto myslíme, že bude velmi užitečné, upozorníme-li na některá hlavní fakta plynoucí z těchto výkazů a podíváme-li se na jejich souvislost s jinými, nadmíru důležitými rysy dnešní situace."

Zasedněme tedy k nohám tohoto proroka a vyslechněme jeho mnohomluvné věštby! Tentokrát se tabulky o dovozu neuvádějí proto, aby se dokázala marnotratnost dělnické třídy, nýbrž proto, aby se ukázalo nevýslovné dobrodiní, které této třídě přinesl svobodný obchod. Tabulky vypadají takto:

Tabulka I

Spotřeba od 5. ledna do 10. října

	1852	1853
Kakao . .	2 668 822 liber	3 162 233 liber
Káva . . .	25 123 946 „	28 607 613 „
Čaj	42 746 198 „	45 496 957 „
Cukr . . .	5 358 967 centů	5 683 228 centů
Tabák . .	21 312 459 liber	22 296 398 liber
Víno . . .	4 986 242 galonů	5 569 560 galonů

Stačí jediný pohled na tuto tabulku, abychom viděli, že se nás „Economist" snaží oklamat. O vyjmenovaném zboží totiž nevíme, zda bylo *spotřebováno*, jak se tvrdí v tabulce, nýbrž víme o něm jen tolik, že *bylo dáno na* spotřební *trh*, což je něco docela jiného. Žádný hokynář není tak omezený, aby nechápal, že je rozdíl mezi tím, kolik zboží se dodalo do jeho krámu a kolik se ho skutečně prodalo a spotřebovalo.

„Tento seznam lze pokládat za soupis hlavních položek luxusní spotřeby dělnické třídy."

Dále přičítá „Economist" růst dovozu tohoto zboží na vrub dělnické třídy. Ale vždyť jeden druh uvedeného zboží, totiž káva, se dostává na stůl anglických dělníků velmi zřídka a víno vůbec ne. Nebo se snad „Economist" domnívá, že dělnická třída je na tom lépe proto, že její zaměstnavatelé spotřebovali v roce 1853 víc vína a kávy než v roce 1852? Pokud jde o čaj, je všeobecně známo, že po čínské revoluci a obchodních otřesech, které s ní souvisely, nastala spekulační poptávka po čaji, vyvolaná obavami z budoucnosti, a ne potřebami přítomnosti. Pokud jde o cukr, celý rozdíl mezi dovozem v říjnu 1852 a v říjnu 1853 činí pouze 324 261 centů; nepředstírám, že jsem tak vševědoucí jako „Economist", který samozřejmě ví, že ani jediný cent z těchto 324 261 centů nezůstal ve skladišti některého obchodníka nebo se nedostal do pamlsků pro horní třídy, ale že všechen docela určitě přišel do čaje dělníků. Protože chléb je drahý, krmili dělníci pravděpodobně své děti cukrem; vždyť Marie Antoinetta za hladomoru v roce 1788 poradila francouzskému lidu, aby jedl cukroví. Pokud jde o zvýšení dovozu tabáku, spotřebovávají

ho dělníci zpravidla tím víc, čím víc je jich vyhazováno z práce a čím víc se porušuje jejich normální způsob života.

Především nesmíme zapomínat, že množství zboží dovezené v říjnu 1853 nebylo určováno skutečnou poptávkou v tomto měsíci, nýbrž předpokládanou poptávkou založenou na docela jiné situaci na vnitřním trhu. Tolik o první tabulce a její „souvislosti s jinými, nadmíru důležitými rysy dnešní situace".

Tabulka II

Dovoz od 5. ledna do 10. října

	1852	1853
Slanina	62 506 centů	173 729 centů
Solené hovězí maso .	101 531 „	160 371 „
Solené vepřové maso .	77 788 „	130 142 „
Solená šunka	6 766 „	14 123 „
Sádlo	14 511 „	102 612 „
Celkem . .	263 102 centů	580 977 centů
Rýže	633 814 centů	1 027 910 centů
Brambory . . .	238 739 „	820 524 „
Obilí a mouka .	5 583 082 kvarterů	8 179 956 kvarterů
Sýr	218 846 centů	294 053 centů
Máslo	205 209 „	296 342 „
Vejce	89 433 728 kusů	103 074 129 kusů

Jen „Economist" mohl přijít na slavný objev, že v letech neúrody a hrozícího hladomoru je poměrný vzrůst dovozu potravin proti jiným letům důkazem náhlého vzestupu spotřeby, a ne neobvyklého poklesu výroby. Náhlý vzestup cen některého zboží je zřejmě prémií za dovoz. Tvrdil však někdy někdo, že čím dražší je některé zboží, tím víc najde dychtivých spotřebitelů? Přicházíme nyní k třetí kategorii dovozu, k *surovinám* pro továrny:

Tabulka III

Dovoz od 5. ledna do 10. října

	1852	1853
Len	971 738 centů	1 245 384 centů
Konopí	798 057 „	788 911 „
Surové hedvábí .	3 797 757 liber	4 355 865 liber

	1852	1853
Hedvábná příze .	267 884 libry	577 884 libry
Bavlna	6 486 873 centů	7 091 999 centů
Vlna	63 390 956 liber	83 863 475 liber

Protože výroba v roce 1853 značně převýšila výrobu z roku 1852, bylo zapotřebí víc surovin a bylo jich víc dovezeno a zpracováno.

„Economist" však netvrdí, že přebytek produkce vyrobené v roce 1853 byl spotřebován doma. Připisuje ho na vrub *vývozu*.

„Nejdůležitějším faktem je obrovský vzrůst našeho vývozu. Za jediný měsíc, k 10. říjnu, vzrostl vývoz o plných 1 446 708 liber št., čímž celkový vzestup vývozu dosáhl za devět měsíců 12 596 291 liber št.; celkem bylo v letošním roce vyvezeno za 66 987 729 liber št. proti 54 391 438 librám št. za příslušné období v roce 1852... Vezmeme-li pouze vývoz britských výrobků, činí vzestup v letošním roce celých 23 %."

Jak to ale vypadá s tímto zbožím za 12 596 291 liber št. vyvezeným navíc? „Značná část tohoto zboží je teprve na cestě ke svým trhům" a přibude tam právě včas, aby dovršila jejich zhroucení. „Z rozšířeného vývozu připadá značná část na Austrálii", kde už je trh tak jako tak přesycen, „na Spojené státy", kde jsou nadměrné zásoby, „na Indii", která byla postižena depresí, „na Jižní Ameriku", jejíž trh naprosto není schopen pohltit tu přemíru dováženého zboží, které ostatní trhy odmítly.

„Obrovské množství zboží dovezeného a spotřebovaného navíc jsme už zaplatili nebo je zaplatíme velmi brzy, tak jak budou procházet lhůty splatnosti vystavených směnek... *Kdy* však dostaneme zaplaceno za vyvezené zboží my? Za šest, devět, dvanáct měsíců a za některé zboží až za osmnáct měsíců nebo i za dva roky."

Je to „pouze *otázka* času", tvrdí „Economist". Jaký omyl! Vrhnete-li tento obrovský přebytek zboží na trhy, které jsou už vaším vývozem zaplaveny, pak se může stát, že čas, na který čekáte, *nikdy* nenadejde. Co se ve vašich tabulkách objevuje jako ohromující výčet domnělého bohatství, může se přeměnit v ohromující výčet skutečných ztrát, výčet bankrotů ve světovém měřítku. Co tedy dokazují tabulka III a tolik vychvalovaná čísla o vývozu? Dokazují to, co už všichni dávno víme, že totiž průmyslová výroba Velké Británie v roce 1853 neobyčejně vzrostla, že vzrostla až přes-

příliš a že se tempo jejího růstu zrychluje právě ve chvíli, kdy se zužují trhy.

„Economist" samozřejmě dospívá k opačnému závěru.

„Obtíže na peněžním trhu a zvýšení úrokové sazby," tvrdí nám, „jsou jen dočasným důsledkem toho, že se velké zásilky dováženého zboží ihned platí, kdežto obrovské množství zboží vyváženého navíc se dává na úvěr."

Podle představ „Economistu" je napětí na peněžním trhu způsobeno pouze tím, že se vyvezlo velké množství zboží navíc. My však můžeme stejným právem říci, že v posledních měsících rostl vývoz pouze v důsledku obtíží na peněžním trhu. Tyto obtíže byly provázeny přílivem zlata a nepříznivým devizovým kursem. Není však nepříznivý devizový kurs prémií na směnky vydávané na cizí země, čili jinak řečeno, prémií na vývoz? Vždyť právě působením tohoto zákona rozrušuje Anglie v době, kdy má obtíže na vlastním peněžním trhu, všechny ostatní světové trhy a periodicky ničí průmysl jiných zemí tím, že je bombarduje levnějšími britskými výrobky.

„Economist" nakonec nalezl „dva body", v nichž se dělníci rozhodně mýlí a počínají si rozhodně odsouzeníhodně a bláhově.

„Především se ve většině případů pouštějí do sporů pro pár krejcarů."

Proč to dělají? Ať nám „Economist" odpoví sám:

„Povaha sporu se změnila: nejde už o pracovní smlouvy, ale o boj o moc..."

„Za druhé, dělníci si nevyřizovali své záležitosti sami, nýbrž podřídili se diktátu neodpovědných, ne-li samozvaných vůdců... Postupovali společně prostřednictvím organizovaných drzých klubů... Neobáváme se politických názorů dělnické třídy, ale máme obavy z politických názorů lidí, kterým dělnická třída dovolila jednat a mluvit jejím jménem, a proti těm protestujeme."

Na vytvoření třídní organizace svých zaměstnavatelů odpověděli dělníci vytvořením vlastní třídní organizace. A „Economist" jim nyní říká, že se jich nebude „obávat", jestliže propustí své generály a své důstojníky a rozhodnou se bojovat osamoceně. Právě tak v době prvních bitev francouzské revoluce ujišťovali mluvčí spojeneckých severních despotů svět znovu a znovu, že „nemají obavy" z francouzského lidu, nýbrž pouze z politických názorů a z politických akcí krutého Comité du Salut Public*[362], z drzých klubů a buřičských generálů.

* — Výboru veřejného blaha. *(Pozn. red.)*

Ve svém posledním článku jsem „Economist" upozornil, že se není co divit, jestliže dělnická třída nevyužila období prosperity, aby získala vzdělání pro sebe a pro své děti. Mohu vám nyní dát k dispozici následující prohlášení, které mi bylo odevzdáno se všemi jmény a podrobnostmi a bude odevzdáno parlamentu. V posledním zářijovém týdnu roku 1852 ve městě... ležícím 4 míle od... v bělidle a úpravně továrny... patřící panu... pracovaly níže uvedené osoby nepřetržitě *60 hodin* jen s *tříhodinovou přestávkou!*

Dívky	Věk
M. S.	22 let
A. B.	20 let
M. B.	20 let
A. H.	18 let
C. N.	18 let
B. S.	16 let
T. T.	16 let
A. T.	15 let
M. G.	15 let
H. O.	15 let
M. L.	13 let
B. B.	13 let
M. O.	13 let
A. T.	12 let
C. O.	12 let
S. B.	10 let!
Anna B.	9 let!
Chlapci	
W. G.	9 let
J. K.	10 let

Devítileté a desetileté děti pracují nepřetržitě 60 hodin jen s tříhodinovou přestávkou! Ať alespoň zaměstnavatelé nemluví o zanedbávání výchovy! Jedno z uvedených děvčátek, devítiletá Anna B., za té šedesátihodinové práce vyčerpáním usnula a padla; *když ji probudili, plakala, ale musela pracovat dál!!*

Tovární dělníci se zřejmě rozhodli vzít péči o výchovu z rukou manchesterských šarlatánů. Na schůzi, kterou uspořádali v městských sadech nezaměstnaní dělníci z Prestonu, se udála tato příhoda:

„Paní Margareta Fletcherová mluvila na shromáždění proti tomu, že vdané ženy musí pracovat v továrnách a nemohou pečovat o děti a domácnost. Každý muž má právo na spravedlivou mzdu za spravedlivou denní práci, čímž je třeba rozumět, že by za svou práci měl dostávat takovou odměnu, aby mohl i se svou rodinou slušně žít, aby jeho žena mohla zůstat doma a starat se o domácnost a vychovávat děti. (Potlesk.) V závěru navrhla přijetí této rezoluce:

Shromáždění se usnáší, že vdané ženy našeho města nehodlají chodit do práce do té doby, dokud jejich muži nebudou dostávat spravedlivou a náležitou odměnu za svou práci.

Paní Anna Fletscherová (sestra předchozí řečnice) se k návrhu připojila a rezoluce byla jednomyslně přijata.

Předseda shromáždění prohlásil, že až se vyřeší otázka desetiprocentního přídavku dělníkům, rozvíří se o zaměstnávání vdaných žen v závodech taková agitace, že továrníci v celé zemi budou žasnout."

Ernest Jones jezdí po průmyslových obvodech a agituje za „dělnický parlament"[363]. Navrhuje, aby

„delegáti dělníků všech oborů se shromáždili ve středisku hnutí v Lancashiru, v Manchesteru, a zůstali tam tak dlouho, dokud nedosáhnou vítězství. To by byl tak pádný a tak srozumitelný projev smýšlení dělnické třídy, že by jej uslyšel celý svět a shromáždění zasedající u sv. Štěpána[364] by se muselo s tímto shromážděním dělit o novinové sloupce... Za krize, jako je dnešní, bude celý svět naslouchat slovům nejnepatrnějšího z těchto delegátů bedlivěji než slovům urozených senátorů ve vznešené sněmovně."

Orgán lorda Palmerstona je zcela jiného názoru:

„Mezi námi řečeno," pochvaluje si „Morning Post", „tolik vychvalovaný *rozmach* hnutí byl účinně zastaven a od žalostného neúspěchu z 10. dubna nebyl už učiněn pokus udělat z dělníků zákonodárce nebo z krejčích tribuny lidu."

Napsal K. Marx 15. listopadu 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3938 z 30. listopadu 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

PRŮBĚH TURECKÉ VÁLKY

Zprávy z válčiště dovezené parníkem „Humboldt" potvrzují informace, které už předtím přivezla „Evropa", že Turci dlouho drželi své pozice u Oltenitsy proti značné přesile a za těžkých bojů, ale nakonec kolem 14. listopadu ustoupili za řeku a zaujali původní postavení v polních opevněních u Tutrakanu. Očekáváme, že se to vysvětlí, až dostaneme dopisy a noviny; zatím nám však smysl tohoto manévru není docela jasný. Ve zprávě se konstatuje, že ústup byl nerušený; nemůžeme tedy předpokládat, že by byl důsledkem rozhodných úspěchů knížete Gorčakova, ledaže by se ukázalo, že ruskému veliteli se podařilo shromáždit k druhému útoku na toto místo dvojnásobný počet mužů než při prvním útoku. Pravda však je, že k tomuto účelu takové uskupení o 45 000 mužů neměl, jak ukážeme na základě pečlivého prozkoumání všech údajů, které máme k dispozici. Ve zprávě se dále praví, že se Turci vrátili k Tutrakanu, aby se vyhnuli nebezpečí nenadálého napadení u Oltenitsy v zimě, kdy by ústup přes řeku byl obtížný; tomuto tvrzení však odporuje skutečnost, že dosud byli stále v ofenzívě, aniž utrpěli porážku, a že mají nespornou početní převahu. Kromě toho nejenže jejich levé křídlo zůstává na valašské straně Dunaje u Vidinu, ale ještě je posilují, což svědčí o všem možném, jen ne o všeobecném ústupu. I když předpokládáme, že Turci měli v úmyslu překročit značnými silami řeku u Braily nebo Galace — a tento předpoklad je pravděpodobně správný — pak nejsme s to pochopit, proč by měl

Ömer paša stáhnout své jednotky ze silných pozic u Oltenitsy jen kvůli tomu, že se chystal provést s jinými jednotkami rozhodný nápor proti ruskému levému boku. Ale všechny tyto složité okolnosti bude možno snáze pochopit, probereme-li si průběh nynějšího tažení od samého počátku.

Především je jisté, že Turci mohli, aniž narazili na vážný odpor, překročit řeku jak u Vidinu, tak u Tutrakanu. To není nic divného, protože vojenská zkušenost prokázala, že není možné zabránit aktivnímu nepříteli, aby překročil řeku, nechť je sebešiřší; a kromě toho je vždycky nejvýhodnější zaútočit na něho, když už část vojsk přes řeku přepravil, a napadnout jej početnějšími silami, až když má jedinou ústupovou cestu, a i tu zatarasenou vlastním vojskem. Ale to, že se Turci dokázali na levém břehu Dunaje opevnit, že z každé bojové akce vyšli vítězně, že dokázali udržet deset dní Oltenitsu, vzdálenou pouhých 40 mil od Bukurešti, aniž byli Rusové s to je z tohoto důležitého postavení vytlačit, a že nakonec nerušeně a z vlastní vůle ustoupili — to všechno ukazuje, že poměr sil tureckých a ruských jednotek, které na tomto úseku stojí proti sobě, byl velmi špatně odhadován.

Víme dost přesně, jakými silami disponují Turci, pokud však jde o síly Rusů, byli jsme vždy nuceni tápat v temnotě. Bylo oznámeno, že dva armádní sbory překročily Prut a že část třetího sboru následovala těsně za nimi. Předpokládáme-li, že je to správné, museli by mít Rusové v knížectvích nejméně 150 000 mužů. Ale teď, když už i události dokázaly, že Rusové ve Valašsku takové síly nemají, jsme konečně dostali přes Vídeň hodnověrné zprávy o tom, jaké ruské síly tam opravdu jsou. Skládají se z těchto útvarů:

1) 4. armádní sbor pod velením generála Dannenberga, složený z následujících tří pěších divizí:

a) 10. divize (generál Sojmonov)	16 000 mužů
b) 11. divize (generál Pavlov)	16 000 mužů
c) 12. divize (generál Liprandi)	16 000 mužů
d) jeden prapor střelců	1 000 mužů
2) jedna brigáda pod velením generála Engelgardta, patřící k 14. divizi 5. armádního sboru . .	8 000 mužů
Celkem pěchoty . . .	57 000 mužů

3) dvě divize lehkého jezdectva pod velením generála Niroda a generála Fišbacha, celkem 8 000

mužů, a 10 pluků kozáků, celkem 6 000 mužů, to je
dohromady . . . . . 14 000 mužů
4) jedna dělostřelecká divize, zhruba po jedné
baterii (12 děl) na každý pěší pluk, neboli celkem . 170 až 180 děl.

Ukazuje se také, že 5. armádní sbor, jemuž velí generál Liděrs, není ještě ani soustředěn v Oděse, nýbrž část jeho jednotek je v Sevastopolu a část na Kavkaze; že 3. armádní sbor pod velením generála Ostěn-Sakena je stále ještě na Volyni, nebo v nejlepším případě teprve nyní překročil Prut a nemůže být přiveden na válčiště dříve než za tři až čtyři týdny a že ruské jezdecké zálohy — hlavně těžké jezdectvo — jsou za Dněprem a budou potřebovat pět nebo šest týdnů, aby se dostaly na místo, kde jich bude zapotřebí. Tato informace je nepochybně správná. A kdybychom ji byli měli k dispozici před šesti týdny, byli bychom řekli, že Ömer paša měl překročit Dunaj, ať už kdekoli a jakkoli, ale čím dříve, tím lépe.

Není opravdu žádné rozumné vysvětlení pro tak neuvážené počínání Rusů. Poslat asi 80 000 mužů do takového cul de sac*, jako je Valašsko, zůstat tam několik měsíců, mít přitom, jak Rusové sami doznali, asi 15 000 nemocných v lazaretech, nedostávat žádné posily a důvěřovat pouze ve štěstěnu — to je něco, co se ještě nestalo a co rozhodně nikdo nemohl očekávat od lidí, jako jsou Rusové, kteří jsou obvykle velmi opatrní a vždy si dávají pozor, aby neriskovali. Vždyť celá tato armáda, které mohli použít ve Valašsku, po odečtení odloučených jednotek, měla všehovšudy asi 46 000 mužů, a těch by ještě bylo třeba na různých místech!

Taková je však skutečnost a můžeme ji vysvětlit jen tím, že Rusové plně důvěřovali v diplomatické intriky svých přátel v britské vládě, že neprávem podceňovali své soupeře a že museli narážet na velké obtíže, když soustřeďovali velká uskupení jednotek a velké množství zásob na místě tak vzdáleném od středu jejich říše.

Naproti tomu Turci mají u Calafatu v Malém Valašsku 25 000 mužů a neustále tam docházejí posily. O posledních pohybech těchto vojsk toho víme málo. Zdá se, že nepostoupila ani ke Craiově a že skutečně nepodnikla nic víc, než že obsadila okolní vesnice.

* — slepé uličky. *(Pozn. red.)*

Příčiny jsou rovněž sporné a můžeme pouze předpokládat, že Ömer paša je ve svých akcích nějak omezován válečnou radou v Cařihradě, která původně poslala oněch 25 000 mužů do Sofie. Tak či onak, pokud můžeme na takovou dálku soudit, je toto vojsko na nynějším místě zcela bezúčelné a je chybou ho tam nechávat, neboť i za hypotetické a nepravděpodobné možnosti, že by ho bylo použito proti Srbům, bylo by, jak jsme ukázali již dříve, buď příliš velké, nebo příliš malé.* Bylo by zřejmě mnohem lepší přesunout tyto jednotky níže po Dunaji, neboť překročily řeku 28. října a do 15. listopadu nijak zvlášť nepostoupily a vůbec si nepočínaly příliš aktivně. Těchto patnáct dnů by se bylo dalo lépe využít, kdyby se tyto jednotky přesunuly 150 mil po proudu Dunaje až ke Svištovu, kde by se byly přímo spojily s levým křídlem hlavních sil turecké armády a odtud by se mohly za několik dní pochodu dostat po toku Dunaje až k Ruščuku, kde je velitelství levého křídla tureckých hlavních sil. Že by těchto 24 000 mužů, kdyby se připojili k hlavním silám Turků, mělo dvojnásobnou hodnotu než u Calafatu, o tom nemůže nikdo pochybovat. A události tento názor potvrzují, neboť, jak bylo řečeno již dříve, zatím nevíme nic o tom, že by za celých devatenáct dní od překročení Dunaje poskytly Ömeru pašovi jakoukoli aktivní podporu.

Útoky Turků u Nikopolu a Ruščuku byly jen předstírané. Zdá se, že byly dobře provedeny a že do nich byl nasazen jen nezbytný počet vojska, přesto však byly tak důrazné, že mohly u nepřítele vyvolat mylné představy o pravých úmyslech útočící strany. Hlavní útok byl proveden u Oltenitsy. Jaké síly tam byly soustředěny, není dosud přesně známo. Některé zprávy tvrdí, že už jedenáctého měli Turci u Oltenitsy 24 000 mužů a že proti nim stálo 35 000 Rusů. To však zřejmě není správné. Kdyby byli Rusové měli proti Turkům přesilu v poměru tři ku dvěma, byli by je velmi brzy zahnali zpět na druhý břeh Dunaje; skutečnost však je taková, že jedenáctý listopad byl pro Rusy dnem porážky.

Zdálo by se nyní víc než kdy dříve, že jen neobyčejně špatné velení by mohlo zabránit Turkům, aby vytlačili Gorčakova z Va-

* Viz tento svazek, str. 484–485. *(Pozn. red.)*

lašska. Jisté však je, že na obou stranách se vyskytly některé pozvláštní ukázky vojenského velení. Dne 2. listopadu překročili Turci Dunaj u Oltenitsy, kde je zřejmě jejich hlavní přepraviště. Ve dnech 3., 4. a 5. listopadu úspěšně odrazili útoky Rusů a získali tak převahu na levém břehu Dunaje. Během těchto tří dnů měly dorazit posily a Turci měli být s to ihned pochodovat na Bukurešť. Takto si počínal Napoleon, a každý generál od té doby ví, že rychlost pohybu může sama nahradit nedostatek sil, pokud umožní napadnout protivníka dříve, než stačil soustředit své síly. Tak jako se při obchodech říká, že čas jsou peníze, lze říci ve válce, že čas jsou vojáci. Ale zde, ve Valašsku, se tato zásada opomíjí. Turci klidně drží Oltenitsu devět dní, od šestého do patnáctého, a kromě drobných potyček se nepodniká naprosto nic, takže Rusové mají čas soustředit své síly, rozmístit je na základě nejpečlivější úvahy a obnovit a zajistit si ústupovou linii, kdyby byla ohrožena. Či máme předpokládat, že Ömer paša zamýšlel pouze udržet Rusy u Oltenitsy, dokud hlavní síly jeho armády nepřekročí Dunaj níže a nezahradí jim úplně ústupovou cestu? Možná, že tomu tak je, třebaže podobná akce by předpokládala, že Turci mají kromě 24 000 mužů u Calafatu a 24 000 u Oltenitsy ještě dalších asi 50 000 mužů níže na Dunaji, v oblasti Hiršovy. Ale i kdyby tam Ömer paša takové síly měl, což je zcela pravděpodobné, mohly využít času daleko výhodněji a neztrácet jej všemi těmi vykonstruovanými a rafinovanými manévry. Proč v takovém případě nevrhnout 70 000 nebo 80 000 mužů najednou přes Dunaj u Braily a neodříznout tak naráz Rusy ve Valašsku od jejich komunikací? Jak jsme řekli, je pravděpodobné, že tato akce má být nyní provedena. K čemu však byly ty dlouhé odklady a tak složité přípravy, to jasné není. Při tak velké přesile pohotové na operační linii nemohli Turci oklamáním knížete Gorčakova získat žádné zvláštní výhody. Měli jeho armádu raději ihned odříznout a rozbít.

Pokud jde přímo o turecké vojáky, osvědčili se v těch několika srážkách, jichž se zatím zúčastnili, skvěle. Dělostřelectvo všude dokázalo, že imperátor Mikuláš nepřeháněl, když je označil za jedno z nejlepších v Evropě. Prapor střelců, organizovaný teprve deset týdnů před zahájením válečných akcí a vyzbrojený Miniéovými

puškami*, jež byly právě dovezeny z Francie, získal za tuto krátkou dobu značnou dokonalost v odstřelování a vychoval si dokonalé střelce, skvěle ovládající tuto obávanou zbraň; u Oltenitsy měli příležitost to dokázat, když odstřelili téměř všechny ruské vyšší důstojníky. Turecká pěchota si vcelku zřejmě dobře osvojila normální pohyb v řadách i v kolonách a kromě toho projevila v útocích u Oltenitsy značnou vytrvalost a statečnost; neboť nejméně ve dvou dnech ze tří rozhodla bitvu zteč turecké pěchoty, a to v boji zblízka, třebaže je známo, že v boji na bodáky nelze ruskou pěchotu podceňovat.

Zprávy z Asie mluví ještě mnohem rozhodněji ve prospěch Turků než zprávy z Evropy. Zdá se jisté, že tu vypuklo všeobecné a jednotně řízené povstání čerkeských kmenů proti Rusům, že mají ve svých rukou brány ke Kavkazu a že kníže Voroncov má odříznuto spojení s týlem, zatímco zpředu jej tísní turecké jednotky. Válka tedy začíná všude pro cara neblaze. Doufejme, že se tak bude vyvíjet až do konce a že naučí Rusy a ruskou vládu omezovat svou ctižádost a zpupnost a starat se nadále o své vlastní záležitosti.

Napsal B. Engels kolem 18. listopadu 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 3944 ze 7. prosince 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — zdokonalená puška s vrtanou hlavní, nazvaná podle svého vynálezce, C. E. Minié. *(Pozn. čes. red.)*

K. MARX

RYTÍŘ ŠLECHETNÉHO VĚDOMÍ[365]

Der Ritter

vom

edelmüthigen Bewußtsein,

von

Karl Marx.

Napsal K. Marx asi
21.—28. listopadu 1853
Vyšlo jako zvláštní brožura
v lednu 1854 v New Yorku
Podpis: Karel Marx

Podle textu brožury
Přeloženo z němčiny

Titulní list prvního vydání Marxova pamfletu „Rytíř šlechetného vědomí“

Hrdina malé války (viz Decker, „*Teorie malé války*“[366]) nemusí být muž šlechetný, musí však mít alespoň *šlechetné* vědomí. Podle Hegela šlechetné vědomí nevyhnutelně přechází v *podlé*.[367] Tuto přeměnu znázorním na výrocích pana Willicha — Petra Poustevníka a Valtra z Nemanic v jedné osobě. Omezím se na cavaliere della ventura*, a cavalieri del dente**, kteří stojí za ním, ponechám jejich osudu.

Aby od samého začátku zdůraznil, že šlechetné vědomí vyjadřuje pravdu „ve vyšším smyslu“ prostřednictvím lží „v obyčejném smyslu“, zahajuje pan Willich svou odpověď na má „Odhalení“[368] těmito slovy:

„Dr. Karel Marx uveřejnil v ‚Neu-England-Zeitung‘[369] a v ‚Criminal-Zeitung‘ zprávu o kolínském procesu proti komunistům.“

V „Criminal-Zeitung“ jsem zprávu o kolínském procesu proti komunistům nikdy neuveřejnil. Je známo, že jsem v „Neu-England-Zeitung“ uveřejnil „Odhalení“ a že pan Willich dal redakci „Criminal-Zeitung“ k dispozici Hirschova přiznání.***

Na str. 11 „Odhalení“ se praví: „Z výčtu dokumentů odcizených Willichově a Schapperově straně a z dat těchto dokumentů vyplývá, že si to tato strana, ač byla Reuterovým vloupáním varována, dovedla i potom zařídit tak, aby se jí kradly dokumenty a posílaly se pruské policii.“ Na straně 64 se tato poznámka stručně opakuje.[370]

„Pan Marx,“ odpovídá pan Willich, „ví velmi dobře, že tyto dokumenty byly většinou podvrženy a zčásti vymyšleny.“

Většinou podvrženy, to znamená, že *ne všechny* byly podvrženy.

* — dobrodružného rytíře. *(Pozn. red.)*
** — rytíře silných zubů, přížívníky. *(Pozn. red.)*
*** O tom viz tento svazek, str. 65—68. *(Pozn. red.)*

Zčásti vymyšleny — to znamená, že *ne všechny* byly vymyšleny. Pan Willich tedy doznává, že po Reuterově vloupání, stejně jako před ním, se dokumenty náležející jeho frakci nějak dostávaly do rukou policie. A to já právě tvrdím.

Šlechetnost pana Willicha spočívá tedy v tom, že za *správnými fakty* hledá *chybné vědomí*. „Pan Marx *ví*." Odkud ví pan Willich, co ví pan Marx? O některých ze zmíněných dokumentů vím, že jsou pravé. Ale ani o jednom z nich nevím, že by se za soudního procesu prokázalo, že je podvržený nebo vymyšlený. *Měl bych* však vědět „víc", neboť „ jakýsi Blum z nejbližšího Willichova okolí" byl prý „Marxovým informátorem". Blum tedy rozkvétal* v nejbližším okolí Willichově. Tím víc se vyhýbal mně. O Blumovi, s nímž jsem nikdy nemluvil ani „durch die Blume"**, vím jen tolik, že prý je rodem Rus a povoláním vyučený švec, že také figuruje jako Morrison, že i on přísahá na Willichovy morrisonovské pilulky a že nyní je pravděpodobně v Austrálii.[371] O činnosti willichovských a kinkelovských misionářů jsem byl informován v Magdeburku, nikoli v Londýně. Šlechetné vědomí si tedy rozhodně mohlo ušetřit tak bolestnou operaci, jako je veřejné ostouzení jednoho z vlastních duchovních synů, a to na základě pouhého podezření.

Nejprve mi lživost šlechetného vědomí přičarovala vymyšleného informátora; pak mi odčarovala skutečný dopis. Cituje však: Strana 69 „Odhalení", poznámka A „z *údajného* Beckerova dopisu"[372].

Pan Willich je příliš šlechetný, než aby připustil, že „člověk tak oduševnělý a charakterní", jako je Becker, by mohl zneuznat oduševnělost a charakternost takového člověka, jako je Willich. Proměňuje proto Beckerův dopis ve falzifikát a mne ve falzifikátora. Samozřejmě ze šlechetnosti. Ale vymyšlený dopis je stále ještě v držení advokáta Schneidera II. Zaslal jsem jej obhajobě do Kolína v době procesu, protože vyvrací jakoukoli Beckerovu účast na Willichových bláznivých kouscích. Nejenže tento dopis psal Becker, ale kolínská i londýnská poštovní razítka potvrzují datum odeslání a příjmu.

* — slovní hříčka: Blum — příjmení, Blume — německy květ. *(Pozn. red.)*
** — v náznacích. *(Pozn. red.)*

„Předtím mi" (Willichovi) „však paní Kinkelová napsala podrobný dopis vysvětlující všechny okolnosti; Becker v Kolíně se nabídl, že jej odešle. Oznámil jí, že dopis byl odeslán — ale já jsem ho nikdy nespatřil. *Skryl* jej *pan Marx*, Becker anebo pošta?"

Pošta nikoli, dokazuje Willich. Snad Becker? Dokud byl na svobodě, Willicha ani nenapadlo, aby se ho na to zeptal. Tedy „pan Marx". Pan Willich se svou obvyklou potměšilostí tedy dokazuje, že uveřejňuji dopisy, které Becker *nenapsal*, a skrývám dopisy, které mi svěřil k odeslání. Na neštěstí byl ale pan Becker tak laskav, že mě *nikdy* neobtěžoval úkolem doručovat listy, ať už paní Johance či panu Johanu Gottfriedovi*. Ani správa vězení, ani černý kabinet[373] by byly nic nenamítaly, kdyby se byli Beckera zeptali na tak nevinnou záležitost. Pan Willich se zaplétá do sítě špinavých naříčení jen v nejčistším úmyslu rozněcovat ctnost a ukázat, že spřízněnost duší mezi dobrými, mezi Kinkely a Willichy, zvítězí nad pokusy zlých rozsévat nesváry.

„...vztahy mezi stranami uvnitř proletariátu, mezi stranou Marxovou a stranou Willichovou a Schapperovou podle označení *pana Marxe a nikoli mého*."

Šlechetné vědomí musí dokazovat vlastní skromnost cizím vychloubačstvím. Proto zaměňuje „*označení kolínského obžalovacího spisu*" (viz strana 6 „Odhalení"[374]) za „*označení pana Marxe*". Z téže skromnosti zaměňuje vztahy mezi stranami uvnitř jisté tajné německé společnosti[375], o níž mluví (viz l. c.**), za „vztah mezi stranami uvnitř proletariátu".

„Když Techow na podzim roku 1850 přijel do Londýna, *dal si* Marx od Dronka napsat, že prý se Techow o mně vyjádřil *krajně opovržlivě;* dopis byl přečten. Techow přijel, pohovořili jsme si otevřeně jako muž s mužem a ukázalo se, že tvrzení v dopise byla vylhaná!!"

Když přijel Techow do Londýna, *dal* jsem si od Dronka napsat, dopis jsem dostal, přečetl jsem jej a *potom* přijel Techow. Chybná consecutio temporum*** svědčí o rozpacích šlechetného vědomí, které se pokouší vytvořit příčinnou souvislost mezi mnou, Dronkovým dopisem a Techowovým příjezdem. Inkriminované místo

* — ironická narážka na Gottfrieda Kinkela a jeho ženu Johanu Kinkelovou. *(Pozn. red.)*
** — loco citato — citované místo. *(Pozn. red.)*
*** — časový sled. *(Pozn. red.)*

v Dronkově dopise, který byl ostatně adresován Engelsovi, a ne mně, zní doslova takto:

„Dnes se mi podařilo poněkud zviklat Techowův názor, třebaže jsem se přitom dostal s ním a se Schilym" — *Schily je nyní v Londýně* — „do prudkého sporu a Techow neustále prohlašoval, že útoky na Sigela jsou osobním vrtochem Willichovým, o němž ostatně tvrdí, že nemá *ani za mák* vojenského talentu."

Dronke tedy nemluví o krajně opovržlivých Techowových výrocích vůbec, nýbrž o jeho krajně opovržlivých výrocích o vojenském talentu pana Willicha. Jestliže tedy Techow označuje něco za *vymyšlené*, pak to nebyla Dronkova sdělení v dopise, nýbrž sdělení šlechetného vědomí o Dronkových sděleních. Techow nezměnil v Londýně svůj názor vyjádřený ve Švýcarsku o Willichově vojenském talentu, i když snad změnil jiné názory na tohoto falešného asketu. Měl jsem tedy s Dronkovým dopisem a Techowovým příjezdem společného jen tolik, že jsem Dronkův dopis přečetl, neboť jsem jako předseda ústředního výboru musel číst všechny dopisy. Tak jsem mezi jiným přečetl dopis od Karla Bruhna, v němž si z Willichova vojenského talentu tropil šašky i on. Pan Willich byl tehdy přesvědčen, že jsem *dal* napsat i Bruhnův dopis. Protože však Bruhn, na rozdíl od Techowa, neodcestoval do Austrálie, nevychází pan Willich z opatrnosti na veřejnost s „touto ukázkou mé taktiky". Tak jsem musel přečíst i Rothackerův dopis; napsal v něm mj.:

„Jsem ochoten se připojit ke každé jiné obci — ale k *této*" (to jest k Willichově) „se nehodlám připojit *nikdy*."

Dále popisuje, jak se prostou opozicí proti Willichovým názorům o „nápadném vyzbrojování Pruska" dostal do situace, že jeden z Willichových trabantů

„žádal jeho okamžité vyloučení ze Svazu a jiný požadoval vytvoření komise, která by vyšetřila, jak se tenhle Rothacker dostal do Svazu, to že je *podezřelé*."

Pan Willich byl přesvědčen, že jsem *dal* napsat i tento Rothackerův dopis. Protože ale Rothacker nekope zlato u Melbournu, nýbrž vydává noviny v Cincinnati, považoval pan Willich za vhodné připravit svět také o tuto další „ukázku mé taktiky".

Odpovídá povaze šlechetného vědomí, že musí všude prožívat radost ze sebe a docházet všeobecného uznání. Jestliže tedy narazí na nesouhlas s příznivým názorem o vlastní osobě, jestliže mu

Techow upírá vojenský talent nebo Rothacker politické schopnosti nebo jestliže jej Becker přímo označí za „*hlupáka*", pak je třeba tyto nepřirozené skutečnosti pragmaticky objasnit taktickými rozpory mezi Ahrimanem-Marxem a Engelsem a Ormuzdem-Willichem, a šlechetnost se proto zabývá podlým počínáním vymýšlet, vynalézat, vylhávat taje této údajné taktiky. Vidíme, říká Hegel, jak se toto vědomí, místo aby se zabývalo tím nejvyšším, zabývá tím nejnižším, to jest samo sebou.

„Toto," volá pan Willich vítězoslavně, „je několik ukázek taktiky pana Marxe."

„První rozpor mezi Marxem, Engelsem a mnou se projevil, když nás muži revoluce přítomní v Londýně, kteří dříve působili ve větším či menším měřítku, pozvali na shromáždění. Chtěl jsem pozvání přijmout; požadoval jsem však, aby bylo zachováno postavení naší strany i její organizace, aby však éclat* *vnitřních rozepří mezi emigrací* se zbytečně nerozšiřoval *navenek*. Byl jsem přehlasován, pozvání bylo odmítnuto a *od toho dne se v londýnské emigraci datují nechutné rozpory*, jejichž následky *trvají* dodnes, třebaže nyní ztratily pro veřejné mínění jakýkoli význam."

Willich, jehož talent pro válečné umění má „mnoho stránek", považuje i v míru za své poslání procházet mnoha stranami a odpovídá zcela pravdě, že se svými šlechetnými koaličními sklony zůstal v menšině. Toto doznání je tím naivnější, že později se pan Willich snažil rozšiřovat názor, že nás emigrace vyloučila ze své cechovní organizace. Zde však doznává, že jsme tento emigrantský cech vyloučili my. Potud skutečnosti. A nyní jejich *překrucování*. Šlechetné vědomí potřebuje dokázat, že jen Ahriman mu zabránil v ušlechtilém díle ostříhat emigraci přede všemi pohromami, které ji stihly. Proto se musí znovu uchýlit ke lžím, k evangelickému překrucování světských skutečností. (Viz Bruno Bauer, „Synoptikové"[376].) Ahriman-Marx a Engels prohlásili, že vystupují z Dělnického spolku na Great-Windmill Street a že se rozcházejí s Willichem, na zasedání ústředního výboru 15. září 1850.[377] Od toho dne se stranili všech veřejných organizací, demonstrací a manifestací. Tedy od 15. září 1850. Dne 14. července 1851 byli „význační činitelé všech frakcí" pozváni k občanu Ficklerovi, 20. července 1851 byl založen „Agitační spolek" a 27. července 1851 „Německý emigrant-

* — vypuknutí. *(Pozn. red.)*

ský klub". Od *tohoto* dne, kdy se splnila tajná přání šlechetného vědomí, pokračují nechutné rozpory a v „londýnské emigraci" nastala velká žabomyší vojna[378], vedená na obou stranách oceánu mezi „emigrací" a „agitací".

Kdo propůjčí mi hlas, kdo slova dá mi,
bych slavně ty a věrně líčil děje!
Čin pyšnější se nestal dosud pod hvězdami,
dnů větších nezná svět, ni slunce nezřelo je.
Z těch bitev minulých se každá růží zdá mi,
či fialkou, však tato — hlas se strachem chvěje.
Snad země nikdy nenesla kol hlavy
tak skvělý vínek chrabrosti a slávy.
(Podle Boiarda, Orlando inamorato, canto 27*).

„Význam těchto nechutných rozporů" se neprojevoval nikdy ve „veřejném mínění", nýbrž pouze ve vlastním mínění žabomyšařů. Ale „následky *trvají* dodnes". I páně Willichova přítomnost v Americe je jedním z následků. Peníze, které putovaly z Ameriky do Evropy ve formě půjčky,[379] se vrátily ve formě pana Willicha z Evropy do Ameriky. Jedním z jeho tamních prvních úkolů bylo zřídit tajný výbor v ..., aby svatý grál[380] — demokratické zlato — byl uchován pro Gottfrieda Bouillonského a Petra Poustevníka, aby se ho nezmocnili Arnold Winkelried Ruge[381] a Melanchthon Ronge.

Třebaže „šlechetní" byli ponecháni sami sobě a podle výroku Eduarda Meyena se sjednotili *všichni* „až po Buchera", pokračoval rozkladný proces nejen v hlavním voji, nýbrž i uvnitř jednotlivých táborů tak rychle, že z Agitačního spolku brzy zůstalo jen neúplné sedmihvězdí a Emigrantský klub, přestože ho pojilo šlechetné vědomí, se scvrkl na trojici Willich, Kinkel a hostinský Schärttner. I trojjediné regentství nad půjčkou — tak přitažlivé bylo šlechetné vědomí — se rozpadlo na něco, co nelze ani nazvat dvojvládím, totiž Kinkel—Willich. Pan Reichenbach si příliš zakládal na své pověsti, než aby v takovémto spolku zůstával dlouho třetím. Měl příležitost prakticky poznat „osobní charakter" šlechetného vědomí.

K ukázkám „Marxovy taktiky", které uvádí šlechetné vědomí, patří též jeho zážitky ze styků s Engelsem. Ocituji tu přímo jeden Engelsův dopis:

* Zamilovaný Roland, 27. zpěv. *(Pozn. red.)*

„*Manchester* 23. listopadu 1853. V románu, který pan August Willich uveřejnil v ‚New-Yorker Criminal-Zeitung' (v číslech z 28. října a 4. listopadu), aby se ospravedlnil, mám tu čest figurovat i já. Považuji za nutné vyslovit se několika slovy o záležitostech, které se mne týkají.

Že přítel Willich, který si plete čirou nečinnost s *čistou* činností, a zabývá se proto výhradně přítelem Willichem, má výtečnou paměť na všechno, co se týká jeho osoby, že si vede jakýsi rejstřík o všem, co bylo o něm řečeno třeba jen u sklenice piva, to už dávno není žádné tajemství pro ty, s nimiž se ráčil stýkat. Přítel Willich dovedl však vždy své paměti a svého rejstříku velmi dobře užívat. Každé sebemenší zkreslení, každý bezděčný výrok mu poskytovaly příležitost, aby se pokaždé, když na tyto nicotnosti znovu přišla řeč, stal hrdinou dramatické události, ústřední postavou živého obrazu. Ve všech podrobnostech i v celé koncepci Willichova románu je předmětem bojů vždy bezúhonný, a proto napadaný Willich. V každé jednotlivé epizodě nacházíme nakonec udatného Willicha pronášejícího projev a jeho nekalé protivníky zdrceny, zlomeny, podupány, ochromeny vědomím vlastní nicotnosti. Et cependant on vous connaît, o chevaliers sans peur et sans reproche!*

Ve Willichově románu je tedy období útrap, za něhož náš šlechetný muž tolik vytrpěl od Marxe, Engelse a jiných neznabohů, zároveň obdobím vítězství; vždy zvítězí nad svými protivníky, a každé nové vítězství je skvělejší než všechna dřívější. Přítel Willich se jednak líčí jako trpící Kristus, jenž na sebe vzal hříchy Marxovy, Engelsovy a ostatních, jednak ale i jako Kristus, který přišel soudit živé i mrtvé. Bylo vyhrazeno příteli Willichovi, aby v jedné osobě *současně* spojoval dvě tak protikladné role. Kdo dokáže zároveň představovat obě tato období, tomu je opravdu třeba věřit.

Nás, kteří známe nazpaměť samolibé fantazie, jimiž si starý mládenec vyplňuje bezesné noci, nás překvapuje jen to, že všechny ty idiosynkrazie se stále ještě vynořují v téže nezměněné formě jako v roce 1850. A nyní k některým podrobnostem.

Přítel Willich, který z pana Stiebera a spol. udělal agenty

* Ale už vás známe, vy rytíři bez bázně a hany! *(Pozn. red.)*

jakési německé ‚ústřední svazové policie', jež neexistuje už od dáv-
ných dob pronásledování ‚demagogů'[382], a který vypráví spoustu
dalších, právě tak podivuhodných ‚fakt', tvrdí také se svou obvyklou
přesností, že jsem napsal ‚brožuru' o bádenské kampani z roku
1849. Přítel Willich, který s příkladnou důkladností prostudoval
tu část mé práce, kde je řeč o něm, ví velmi dobře, že jsem žádnou
takovou ‚brožuru' nikdy nevydal. Napsal jsem jen řadu článků
o kampani za říšskou ústavu do časopisu ‚Neue Rheinische Zeitung,
Hamburg und New York 1850', a tam jsem vylíčil své zkušenosti
z falcko-bádenské kampaně.[383] V tomto článku figuruje přirozeně
i přítel Willich, a jak říká, mluví se tam o něm ‚s velkým uznáním',
přitom jej však článek dostává do konfliktu s jeho obvyklou skrom-
ností, neboť prý z něho dělá současně ‚soupeře tak četných jiných
velkých státníků, diktátorů a vojevůdců'.

V čem spočívalo moje velké ‚uznání', které nyní tak bla-
šlechetné srdce Willichovo? V tom, že jsem ‚uznal', že se pan
Willich podle okolností docela dobře hodí za velitele praporu; za
dvacet let, kdy sloužil jako pruský poručík, získal totiž potřebné
vědomosti, nebyl rovněž docela bez talentu pro malou a zejména
partyzánskou válku, a měl konečně tu výhodu, že jako velitel do-
brovolnického sboru o 600 až 700 mužích[384] byl zcela namístě,
zatímco většina vyšších důstojníků v tehdejším tažení byla vybírána
z osob, které neměly buď vůbec žádné vojenské vzdělání nebo zcela
nedostatečné pro svou funkci. Jestliže jsem řekl, že pan Willich
uměl vést 700 mužů lépe než leckterý student, důstojník, učitel
nebo švec, je to nepochybně ‚velké uznání' pro pruského poručíka,
který měl dvacet let času na přípravu! Dans le royaume des
aveugles le borgene est roi.* A že měl ve své podřadné funkci méně
odpovědnosti a mohl se tedy dopustit méně chyb než ‚jeho konku-
renti', velitelé divizí a vrchní velitelé, to se rozumí samo sebou.
Kdo ví, zda Sigel, který nebyl namístě jako ‚vrchní velitel', by nebyl
něco dokázal jako velitel praporu?

A nyní k oné trpké obžalobě skromného Willicha — který byl
mezitím, pravděpodobně za odsloužená léta, některými americkými
časopisy povýšen na ‚generála', patrně mou vinou — že moje uznání

* Mezi slepými jednooký králem. *(Pozn. red.)*

jej vydalo nebezpečí, že se stane generálem in partibus* a nejen
generálem, nýbrž vojevůdcem, *státníkem*, ba — *diktátorem!* Přítel
Willich měl nepochybně prapodivné představy o skvělých odmě-
nách, jež má komunistická strana in petto** pro obstojné velitele
praporu a dobrovolnických jednotek, kteří se k ní přidají.

V uvedeném článku jsem psal o Willichovi jen jako o vojákovi,
protože jen to mohlo veřejnost na něm zajímat; ‚*státníkem*' se totiž
stal až později. Kdybych byl jednal se zlomyslností, o níž se domní-
vá, že posedla mne i mé přátele, kdybych byl měl zájem na tom,
líčit jeho osobní charakter, byl bych mohl vyprávět docela jiné
historky! Kdybych se byl omezil jen na veselé příhody, což bych
byl mohl vynechat vyprávění o jabloni, pod níž se svými Besan-
çonskými slavnostně přísahal, že tu raději zemrou s písní na rtech,
než by znovu opustili německou půdu. Jak bych mohl pomlčet
o komedii na hranicích, kdy přítel Willich předstíral, že teď přísahu
splní, kdy ke mně přišlo několik naivků a docela vážně mě žádali,
abych statečného Willicha od jeho záměrů odradil; kdy konečně
Willich shromáždil svůj sbor a zeptal se ho, zda nechce raději zemřít
na německé půdě než odejít do vyhnanství, kdy po dlouhém vše-
obecném mlčení jeden z Besançonských, jemuž smrt nebyla ničím,
zvolal: ‚Zůstat!', načež celá společnost k všeobecné spokojenosti
přešla se svými zbraněmi i zavazadly do Švýcarska. Jak zajímavá by
byla i pozdější příhoda se zavazadly, kterou by nebylo naškodu si při-
pomenout dnes, kdy Willich sám vyzývá půl světa, aby se vyslovil
o jeho ‚charakteru'. Kdo ostatně chce poznat další podrobnosti
o tomto dobrodružství a o všech jiných, může se klidně obrátit na
kteréhokoli z jeho tří set Sparťanů, kteří tehdy marně hledali své
Thermopyly[385]. Byli vždy ochotni vyprávět za zády tohoto cha-
rakteru ty největší skandály. Svědků mám spoustu.

O historii s mou ‚odvahou' neřeknu ani slovo. Tehdy v Báden-
sku jsem ke svému překvapení shledal, že odvaha je jedna z nejběž-
nějších vlastností, která nestojí ani za řeč; že ale pouhá odvaha nemá
o nic větší cenu než pouhá *dobrá vůle*, a proto se velmi často stává,

* — in partibus infidelium — doslova „v zemi nevěřících" (dodatek
k titulu katolických biskupů, jmenovaných na čistě nominální funkce v zemích,
kde nežijí křesťané). *(Pozn. red.)*

** — uschovány, připraveny. *(Pozn. red.)*

že každý jednotlivec je pravý hrdina, a přesto vezme celý prapor jako jeden muž do zaječích. Příkladem toho by mohla být výprava Willichova sboru do Karlsdorfu, která je zevrubně popsána v mém vyprávění o kampani za říšskou ústavu.[386]

Při této příležitosti, to jest na Silvestra v roce 1850, mi prý Willich, jak tvrdí, udělil drtivé morální ponaučení. Protože nemám ve zvyku pořizovat si záznamy o tom, jak přecházím z jednoho roku do druhého, nemohu za toto datum ručit. Nikdy mi však neudělal kázání v takové formě, v jaké je nyní otiskuje.

Willich tvrdí, že prý jsem se v emigrantském výboru[387] spolu s několika dalšími choval ‚nedůstojně' vůči slavnému člověku. Shocking!* Kde však tehdy zůstaly jeho drtivé mravní argumenty, když Willich, postrach neznabohů, byl najednou bezmocný před pouhým ‚nedůstojným chováním'? Nikdo snad nebude žádat, abych se vážně zabýval takovými hloupostmi.

Na schůzi ústředního výboru, kde se Schramm a Willich vyzvali na souboj[388], jsem se prý dopustil toho zločinu, že jsem krátce před touto příhodou ‚opustil' se Schrammem ‚místnost', a celou věc jsem tedy připravil.

Dříve to byl Marx, který prý Schramma ‚poštval', teď jsem to pro změnu zase já. Souboj mezi starým pruským poručíkem, vycvičeným ve střelbě z pistole, a obchodníkem, který snad v životě neměl pistoli v ruce, to by bylo jistě skvělé opatření, jak ‚odstranit' poručíka. Přesto vypravuje přítel Willich všude, ústně i písemně, že jsme jej chtěli dát zastřelit.

Je ovšem možné — nedělám si záznamy o tom, kdy mě jisté potřeby nutí opustit místnost —, že jsem odešel z místnosti se Schrammem, není to však pravděpodobné, neboť jak jsem zjistil ze zápisu z tehdejší schůze ústředního výboru, který je u mne uschován, zapisoval jsem toho večera střídavě právě já se Schrammem. Schramm byl prostě rozzloben Willichovým vystupováním a k největšímu překvapení nás všech jej vyzval na souboj. Několik minut předtím neměl ani sám Schramm tušení, že se něco takového stane. Nikdy nebylo spontánnějšího činu. Willich ovšem tvrdí, že prý řekl:

* Jak nechutné! *(Pozn. red.)*

‚Schramme, odejdi z místnosti!' Ve skutečnosti vyzýval však Willich ústřední výbor, aby Schramma z místnosti vykázal. Ústřední výbor jeho požadavku nevyhověl, a Schramm odešel teprve na osobní domluvu Marxovu, který chtěl zabránit dalšímu skandálu. Na mé straně je zápis, na straně pana Willicha jeho osobní charakter.

Bedřich Engels."

Pan Willich dále vypráví, jak referoval o „nedůstojném chování" emigrantského výboru v Dělnickém spolku a jak podal na základě toho návrh.

„Když rozhořčení proti Marxovi a jeho klice dosáhlo vrcholu," prohlašuje šlechetné vědomí, „*hlasoval* jsem pro to, aby věc byla projednána v *ústředním výboru. To* se stalo."

Co se stalo? Willich hlasoval, nebo ústřední výbor věc projednával? Jaká velkomyslnost! Velitelským hlasem zachraňuje své nepřátele před vrcholným rozhořčením lidu. Pan Willich zapomíná, že ústřední výbor je *tajným* orgánem *tajné* společnosti, kdežto Dělnický spolek byl *veřejnou*, obecně přístupnou společností. Zapomíná, že proto se nemohlo v Dělnickém spolku hlasovat, zda má být záležitost projednána v ústředním výboru, a že tedy samaritánská scéna, kde figuruje jako hrdina, se nemohla odehrát. Přítel Schapper mu snad pomůže osvěžit paměť.

Z veřejného Dělnického spolku nás pan Willich vede do tajného ústředního výboru a z ústředního výboru do Antverp k souboji, ke svému souboji se Schrammem:

„Schramm přijel do Ostende v doprovodu *bývalého ruského důstojníka*, který za maďarské revoluce, *jak tvrdil*, přešel k Maďarům; po souboji důstojník *zmizel beze stopy.*"

Tento „bývalý ruský důstojník" nebyl nikdo jiný než *Heinrich Ludwig Miskowsky.*

„This is," praví se v osvědčení *bývalého ruského důstojníka*, „this is to testify, that the bearer Henri Lewis Miskowsky, a *Polish* gentleman, has served *during the late Hungarin war* 1848—1849 as officer in the 46th. bataillon of the Hungarian *Honveds*, and that he behaved as such *praiseworthy* and *gallantly.*

London, Nov. 12. 1853 L. Kossuth, late governor of Hungary."*

* Tímto se potvrzuje, že držitel tohoto osvědčení, Heinrich Ludwig Miskowsky, *polský* šlechtic, sloužil za *poslední války v Uhrách* v letech 1848-1849 jako důstojník u 46. praporu maďarských *honvédů* a že se choval *bezúhonně a statečně.*

Londýn 12. listopadu 1853. L. Kossuth, bývalý vládce Uher. *(Pozn. red.)*

Prolhané šlechetné vědomí! Avšak účel je *šlechetný*. Protiklad mezi dobrým a zlým musí být předveden ve výrazném kontrastu jako živý obraz. Jak malebná skupina! Na jedné straně náš šlechetný muž, obklopen

„Techowem (nyní v Austrálii), Vidilem, francouzským husarským rytmistrem, který byl tehdy v exilu a dnes je v zajetí v Alžírsku, a Barthélemym, který je z francouzských novin znám jako rozhodný revolucionář."

Zkrátka, Willich osobně, obklopen výkvětem dvou revolucí na straně jedné. Na druhé straně Schramm, tento výlupek neřesti, odkázaný pouze na „bývalého ruského důstojníka", který se zúčastnil maďarské revoluce nikoli skutečně, nýbrž pouze „jak tvrdí", a který dokonce po souboji „beze stopy zmizel"; byl to asi sám ďábel. Následuje umělecké líčení, jak se ctnost ubytovala v „prvním hotelu" v Ostende, kde se ubytoval i „jistý pruský princ", kdežto výlupek neřesti s ruským důstojníkem „bydlel v soukromém bytě". Jestliže ostatně ruský důstojník „po souboji zmizel", nezmizel asi docela, neboť podle dalšího vyprávění pana Willicha, „zůstal Schramm s ruským důstojníkem u potoka". Ruský důstojník ani potom nezmizel z povrchu zemského, jak snad doufal náš šlechetný rytíř. Vyplývá to z následujícího prohlášení:

„*Londýn* 24. listopadu 1853.

V ‚Criminal-Zeitung' z 28. října byl otištěn článek pana Willicha, v němž mezi jiným popisuje souboj, který měl se Schrammem v Antverpách v roce 1850. S politováním konstatuji, že souboj není ve všech bodech vylíčen pravdivě. Píše se tam: Souboj byl dohodnut atd.; Schramm přišel v doprovodu bývalého ruského důstojníka atd. atd., ten... zmizel. To je nepravda. Nikdy jsem v Rusku nesloužil a stejně tak jako já mohli by všichni ostatní *polští* důstojníci v maďarském osvobozeneckém boji být označováni za *ruské*. Sloužil jsem v Uhrách od začátku války v roce 1848 až do úplného skončení u Világoše v roce 1849. Rovněž jsem nezmizel beze stopy. Když Schramm vykročil asi o půl kroku ze svého stanoviště, vystřelil na Willicha a chybil; pak vystřelil Willich ze svého stanoviště a nepatrně zranil Schramma na hlavě; zůstal jsem u Schramma, *neboť jsme neměli lékaře* (souboj připravoval pan Willich), ránu jsem mu vymyl a obvázal, neohlížeje se na to, že v naší blízkosti sedm lidí sváželo seno, přihlíželo souboji a mohli mi být nebezpeční. Willich se se svými společníky co nejrychleji vzdálil, my jsme však se Schrammem zůstali klidně na místě a dívali se, jak odcházejí. Brzy zmizeli z dohledu. Musím ještě poznamenat, že Willich se svými sekundanty byli již na místě souboje, když jsme my přišli, a vyměřili vzdálenost stanoviště tak, že si Willich vybral postavení ve stínu. Upozornil jsem na to

Schramma, ale on řekl: ‚Nech to být.' Schramm se choval odvážně, neohroženě a zcela chladnokrevně. Že jsem byl *nucen* se zdržovat v Belgii, to bylo příslušným osobám známo. Do dalších podrobností tohoto souboje, provedeného velmi podivným způsobem, bych se nechtěl pouštět.

Heinrich Ludwig Miskowsky."

Konstrukce šlechetného vědomí se zhroutila. Sotva přičarovalo ruského důstojníka, nechalo ho beze stopy zmizet. Místo něho se musím nutně jako Samiel objevit na bojišti já, i když v nehmotné podobě.

„Příštího dne ráno" (po příjezdu pana Willicha do Ostende) „ukázal nám tento muž" (jeden francouzský známý) „bruselský list ‚Précurseur', v němž byl uveřejněn dopis od soukromníka s tímto oznámením: ‚*Do Brightonu přibylo mnoho německých emigrantů*. Dostali jsme odtamtud tuto písemnou zprávu: Ledru-Rollin a francouzští uprchlíci z Londýna uspořádají v těchto dnech v Ostende kongres s belgickými demokraty.' Kdo si může osobovat čest, že na tuto myšlenku přišel? Od *Francouze* nebyla, k tomu byla příliš à propos*. Tato čest náleží panu Marxovi, neboť *i když* to *snad* zařídil některý z jeho přátel — myšlenky se rodí v hlavě, a ne v ruce."

„Francouzský známý" ukázal panu Willichovi a spol. bruselský list „Précurseur". *Ukazuje* jim něco, co neexistuje. Existuje ovšem antverpský „Précurseur"[389]. Jednou z hlavních funkcí šlechetného vědomí je soustavné falšování a překrucování v oblasti topografie a chronologie. Jeho ideální výplody mohou existovat jen v ideálním čase a ideálním prostoru.

Aby dokázal, že tato myšlenka — totiž článek v bruselském „Précurseuru" — „byla od" Marxe, ujišťuje pan Willich, že „od Francouze nebyla". Tato idea tedy *nebyla!* „Zato byla příliš à propos." Mondieu**, myšlenka, kterou i pan Willich dovede charakterizovat jen francouzsky, prý nebyla od Francouze? Ale jak se sem vůbec dostal nějaký Francouz, milé šlechetné vědomí? Co má Francouz co dělat s Willichem a Schrammem, s bývalým ruským důstojníkem a s bruselským „Précurseurem"?

Tlampač myšlenek šlechetného vědomí se předčasně rozezvučel a prozradil, že považuje za à propos odstranit jeden z potřebných spojovacích článků. Zařaďme tedy tento článek opět na své místo.

Dříve než vyzval Schramm na souboj pana Willicha, dohodl se

* — vhodná. *(Pozn. red.)*
** Ach, bože. *(Pozn. red.)*

Francouz Barthélemy na souboji s Francouzem Songeonem a určili, že se bude konat v Belgii. Barthélemy požádal Willicha a Vidila, aby byli jeho sekundanty. Songeon odcestoval do Belgie. Mezitím došlo k incidentu se Schrammem. Oba souboje se tedy měly konat téhož dne. Songeon se *nedostavil*. Barthélemy po návratu do Londýna *veřejně* prohlásil: „K článku v antverpském ‚Précurseuru' dal podnět Songeon."

Šlechetné vědomí dlouho kolísalo, než přeneslo Barthélemyho myšlenku na sebe a Songeonovu na mne. Původně, jak vyprávěl po návratu do Londýna mně a Engelsovi sám Techow, bylo šlechetné vědomí pevně přesvědčeno, že je chci Schrammovým prostřednictvím sprovodit ze světa, a tuto myšlenku rozhlásilo písemně do všech světadílů. Avšak po zralejší úvaze přišlo na to, že by tak ďábelskému taktikovi nemohlo přijít na mysl odstranit panaWillicha soubojem se Schrammem. Proto se chopilo myšlenky, „která nebyla od Francouze".

Teze: „Tato čest patří plně panu Marxovi." *Důkaz:* „*Neboť i když to* (myšlenka není přirozeně pro morálního člověka rodu *ženského*, nýbrž je bezpohlavní) *snad* zařídil některý z jeho přátel (*zařídit* myšlenku) — myšlenky se rodí v hlavě, a ne v ruce. *I když!* Velké *i když!* Aby dokázal, že Marx „to" *vymyslel*, předpokládá pan Willich, že jeden Marxův přítel „to" *zařídil* či spíše *snad* zařídil. Quod erat demonstrandum.*

„*Jestliže,*" praví šlechetné vědomí, „jestliže bylo dokázáno, že Szemere, Marxův přítel, zradil uherskou korunu rakouské vládě, *bylo by* to pádným důkazem atd."

Pravda je však právě opačná. Ale to nepatří k věci. *Kdyby* se byl Szemere dopustil zrady, *bylo by* to pro pana Willicha „pádným" důkazem, že článek pro bruselský „Précurseur" zařídil Marx. *I když* však *chybí* premisa, je závěr přesto nepochybný, že totiž zradil-li Szemere korunu svatého Štěpána, zradil Marx svatého Štěpána samého.

Když ruský důstojník beze stopy zmizel, vynořil se znovu pan Willich, a to „v Dělnickém spolku v Londýně", kde

„dělníci pana Marxe jednomyslně odsoudili" a „příštího dne, po odchodu ze Spolku na plenárním zasedání londýnského kraje jej jednomyslně vyloučili ze Svazu".

* Což bylo třeba dokázat. *(Pozn. red.)*

Avšak ještě *předtím*

„Marx s většinou ústředního výboru se rozhodl přeložit jeho sídlo z Londýna"

a přes Schapperovy dobře míněné námitky vytvořit svůj vlastní kraj. Podle stanov tajné společnosti měla většina právo přeložit ústřední výbor do Kolína a prozatímně vyloučit celý Willichův kraj, který se naproti tomu *nemohl usnášet* o ústředním výboru. Je pozoruhodné, že šlechetné vědomí se svou zálibou pro malé dramatické scény, v nichž pan Willich hrává velkou rétorickou úlohu, nechává tentokrát katastrofu samu, scénu rozchodu, nevyužitou. Pokušení bylo veliké, existuje však bohužel suchý zápis a dokazuje, že vítězný Kristus po celé hodiny mlčky a rozpačitě naslouchal obžalobám zlosynů, pak najednou zmizel, přítele Schappera ponechal jeho osudu a znovu nalezl řeč teprve v „kruhu" věřících. En passant,* zatímco pan W. se v Americe rozplývá chválou na nádherné vlastnosti „Dělnického spolku, který je s ním spjat úctou a důvěrou", považoval i pan Schapper za nutné prozatím ze Spolku pana Willicha vystoupit.

Šlechetné vědomí se na chvíli povznáší ze sféry své oblíbené „taktiky" k teorii. Prozatím jen naoko. Ve skutečnosti nadále poskytuje „ukázky taktiky pana Marxe". Na stránce 8 „*Odhalení*" čteme: „Schapperova a Willichova strana (pan Willich cituje: Willichova a Schapperova) si nikdy nedělala nároky na čest mít vlastní myšlenky. Přiznat je jí možno jen to, že si po svém vyložila cizí myšlenky."[390] Aby veřejnosti dokázal, že má i své *vlastní* myšlenky, zveřejňuje pan W. jako svůj nový objev, a to jako vyvrácení Engelsových a mých názorů, „jaké *instituce*" by „vytvořila" maloburžoazie, kdyby se dostala k moci. V jednom z oběžníků redigovaných Engelsem a mnou,[391] který saská policie zabavila u Bürgerse, který byl však uveřejněn v nejčtenějších německých listech a tvořil základ kolínského obžalovacího spisu, je obsažena další úvaha o zbožných přáních německé maloburžoazie. Odtud byl vzat text Willichova kázání. Nechť čtenář porovná originál s kopií. Jak je humánní,

* Mimochodem. *(Pozn. red.)*

jestliže ctnost opisuje od neřesti, i když „po svém". Šlechetnější záměr je náhradou za pokažený styl.

Na straně 64 „*Odhalení*" se praví, že Svaz komunistů si podle mého názoru „vytkl za cíl vytvořit nikoli *vládní*, nýbrž *opoziční stranu budoucnosti*".[392] Pan Willich ve své šlechetnosti zašantročil jednu část výroku: „nikoli *vládní*" a chytil se druhé části o opoziční straně budoucnosti. Když takto důmyslně roztrhl větu vejpůl, dokazuje na základě toho, že skutečná strana revoluce je vlastně stranou *kariéristů*.

Další „vlastní" myšlenka, kterou pan Willich zplodil, záleží v tom, že praktický rozpor mezi šlechetným vědomím a jeho protivníky lze vyjádřit i *teoreticky* jako „rozdělení lidstva na dva druhy", willichovce a antiwillichovce, druh šlechetný a druh nešlechetný. O druhu šlechetných se dovídáme, že jeho příslušníky lze poznat podle toho, „*že si jeden druhého váží*". Výsadou šlechetného vědomí je způsobovat dlouhou chvíli, jakmile přestane vzbuzovat krátkými chvílemi ukázkami taktiky.

Viděli jsme, jak šlechetné vědomí dokáže překrucovat nebo zkreslovat fakta, jak dovede směšné hypotézy vydávat za vážné teze. A tak chce ukázat na faktech, že všechno, co je v protikladu k němu, je nešlechetné, podlé. Viděli jsme, jak se proto celá jeho činnost omezuje na vyhledávání podlosti. Rubem této činnosti je, že faktická nedorozumění, která vznikají mezi ním a ostatním světem, i když je sebevíc kompromitují, přeměňuje v důkazy vlastní šlechetnosti. Čistému je všechno čisté. A protivník, který si neuvědomuje ušlechtilost jeho činů, dokazuje tím, že je nečistý. Šlechetné vědomí se tedy nepotřebuje *ospravedlňovat*, stačí, když vyjadřuje morální pohoršení a údiv nad protivníky, kteří je k ospravedlňování nutí. Proto by mohla epizoda, v níž se pan Willich začal *ospravedlňovat*, zcela dobře odpadnout, jak se může přesvědčit každý, kdo porovná moje odhalení, Hirschova dobrovolná přiznání a odpověď pana Willicha. Ukáži proto jen na několika příkladech, jak vypadají *muži* šlechetného vědomí.

Více než mými „Odhaleními" byl pan Willich kompromitován Hirschovými dobrovolnými přiznáními, ačkoli ta byla zprvu určena k tomu, aby ho vychvalovala jako vykupitele vlastních nepřátel.

Pan Willich se proto pečlivě vyhýbá jakémukoli rozboru Hirschových dobrovolných přiznání. Vyhýbá se i jakékoli zmínce o nich. Hirsch je notorickým nástrojem pruské policie proti straně, k níž náležím. Proti tomuto faktu staví pan Willich domněnku, že já jsem *vlastně* vedl Hirsche k tomu, aby rozbil Willichovu stranu.

„Velmi brzy zahájil" (Hirsch) „s některými Marxovými stoupenci, zejména s jistým Lochnerem, intriky, aby Spolek rozbili. *Proto* byl sledován. Byl přistižen atd. Na můj návrh byl vyloučen; Lochner se ho zastal a byl rovněž vyloučen... *Nyní* začal Hirsch kout pikle proti O. Dietzovi... Intriky byly okamžitě znovu odhaleny."

Že byl Hirsch na návrh pana Willicha jako špión vyloučen z Dělnického spolku v Great Windmill Street, o tom jsem sám referoval v „Odhaleních", str. 67.[393] Toto vyloučení jsem nepovažoval za příliš závažné, protože jsem se dověděl, což nyní potvrzuje sám pan Willich, že k němu nedaly podnět dokázané skutečnosti, nýbrž podezření, že se Hirsch účastní spolu se mnou jakýchsi intrik. Že se Hirsch tohoto zločinu nedopustil, to jsem věděl. Pokud jde o Lochnera, ten požadoval důkazy Hirschovy viny. Pan Willich odpověděl, že není známo, čím se Hirsch živí. A čím se živí pan Willich? otázal se Lochner. Pro tento „nedůstojný" výrok byl Lochner předvolán před „*čestný soud*", a protože se nechtěl ze svého hříchu přes všechny duchovní domluvy kát, byl „vyloučen". Když byl vyloučen Hirsch a po něm Lochner, začal Hirsch osnovat intriky

„*nyní* zejména proti O. Dietzovi s jakýmsi velmi podezřelým bývalým saským policejním agentem, který Dietze udal".

Stechan, který uprchl z hannoverského vězení, přijel do Londýna, vstoupil do Willichova Dělnického spolku a udal O. Dietze. Stechan nebyl ani „podezřelý", ani „bývalý saský policejní agent". K udání Dietze jej přimělo to, že mu vyšetřující soudce ukázal v Hannoveru několik dopisů adresovaných Dietzovi, tajemníku Willichova výboru.[394] Přibližně ve stejnou dobu jako Stechan přijeli do Londýna Lochner a Eccarius II., který byl právě propuštěn z vězení v Hannoveru a vypovězen, dále Gimpel, na něhož byl vydán zatykač pro účast na šlesvicko-holštýnských událostech, a Hirsch, který byl v roce 1848 vězněn v Hamburku pro revoluční báseň a tvrdil, že je znovu pronásledován policií. Ti vytvořili spolu

se Stechanem jakousi opozici a dopustili se hříchu proti Svatému duchu tím, že ve Spolku mluvili při veřejných diskusích proti věrouce pana Willicha. Všichni se podivili tomu, že Willich vyloučil Hirsche za to, že Stechan udal Dietze. Brzy všichni z Dělnického spolku vystoupili a vytvořili se Stechanem vlastní sdružení, které existovalo ještě nějakou dobu. Se mnou se dostali do styku teprve *po* vystoupení ze Spolku pana Willicha. Šlechetné vědomí se usvědčuje ze lži tím, že převrací časový sled a vynechává Stechana, který je velmi nutným, ale nepohodlným článkem.

Na stránce 66 „*Odhalení*" říkám: „Krátce předtím, než začal proces před kolínskou porotou, poslali Willich s Kinkelem do Německa jako emisara jakéhosi krejčovského tovaryše* atd."[395]

„Proč," volá rozhořčeně šlechetné vědomí, „proč pan Marx zdůrazňuje, že to byl *krejčovský tovaryš?*"

Já jsem naprosto „nezdůrazňoval", že to byl krejčovský tovaryš, jako například šlechetný muž zdůrazňoval, že Pieper byl „domácím učitelem u Rothschilda", třebaže Pieper kvůli kolínskému procesu proti komunistům své místo u Rothschilda ztratil a místo toho se stal členem redakce časopisu anglických chartistů**. Nazývám krejčovského tovaryše krejčovským tovaryšem. Proč? Protože jsem byl nucen zamlčet jeho jméno, a přece dokázat pánům Kinkelovi a Willichovi, že jsem přesně věděl, kdo byl jejich emisarem. Šlechetné vědomí mě proto obviňuje z velezrady na všech krejčovských tovaryších a snaží se získat jejich hlasy pindarskou ódou na jejich počest. Z ohledu na dobrou pověst krejčovských tovaryšů zamlčuje velkodušně, že Eccarius, jehož označuje za jednoho z vyloučených umíněnců, je krejčovským tovaryšem, což mu dosud naprosto nevadilo, aby se stal jedním z největších myslitelů německého proletariátu a aby si svými anglickými články v „Red Republican", „Notes to the People"[396] a v „People's Paper" získal autoritu i mezi chartisty. Takto *vyvrací* pan Willich má odhalení o činnosti krejčovského tovaryše, kterého poslali on a Kinkel do Německa.

A nyní k *Hentzovu* případu. Šlechetné vědomí se snaží útokem proti mně krýt svou vlastní pozici.

* — Augusta Geberta. *(Pozn. red.)*
** — „People's Paper". *(Pozn. red.)*

„*Mimo jiné půjčil*" (Hentze) „*Marxovi* 300 tolarů."

V květnu 1849 jsem mluvil s panem Rempelem o finančních obtížích listu „Neue Rheinische Zeitung", které vzrůstají, jak se zvyšuje počet odběratelů, protože výdaje se musely platit hotově, kdežto příjmy se inkasovaly teprve dodatečně. A kromě toho vznikl značný schodek dezercí všech akcionářů pro články vyjadřující sympatie pařížskému červnovému povstání, odsuzující frankfurtské parlamentáře, berlínské dohadovače a březnové spolkaře.[397] Pan Rempel mě odkázal na Hentze a Hentze půjčil listu „Neue Rheinische Zeitung" na mou písemnou záruku 300 tolarů. Hentze byl tehdy sám stíhán policií, byl nucen opustit Hamm a odcestoval se mnou do Kolína, kde jsem dostal zprávu o svém vypovězení z Pruska. Tři sta tolarů vypůjčených od Hentze, 1500 tolarů předplatného, které jsem dostal od pruské pošty, tiskařský rychlolis, který patřil mně atd., toho všeho jsem použil k likvidaci dluhů „Neue Rheinische Zeitung" u sazečů, tiskařů, papírníků, úředníků, dopisovatelů, redakčního personálu atd. Nikomu to není známo lépe než panu Hentzovi, neboť sám půjčoval mé ženě cestovní tašku na stříbro, které odvezla do zastavárny ve Frankfurtu, aby tak opatřila peníze pro naše soukromé potřeby. Účetní knihy „Neue Rheinische Zeitung" jsou uschovány v Kolíně u kupce Stephana Nauta a zmocňuji tímto šlechetné vědomí, aby si tam dalo vyhotovit úředně ověřený výtah. A nyní po té odbočce zase k věci.

V „Odhaleních" jsem se vůbec nedivil tomu, že pan Willich byl Hentzovým přítelem a dostával od něho podporu. Vyjadřuje se v nich podiv (strana 65)[398], že Hentze, ačkoli u něho byla provedena domovní prohlídka a byly mu zabaveny dokumenty, ačkoli byl usvědčen, že poskytl útulek Schimmelpfennigovi za jeho tajného poslání v Berlíně, ačkoli „doznal", že se účastnil činnosti Svazu — že tento Hentze v době, kdy se kolínský proces chýlil ke konci, kdy bdělost pruské policie byla vystupňována do krajnosti a kdy každý jen trochu podezřelý Němec byl v Německu i v Anglii co nejpřísněji pozorován, dostal úřední povolení k odjezdu do Londýna, tam se bez překážek stýkal s Willichem a pak se vrátil do Kolína, aby podal „křivé svědectví" proti Beckerovi. Právě toto určité časové období dodává vztahům mezi panem Hentzem a panem Willichem

určitý ráz a vzpomenuté okolnosti se musely zdát podivné i panu Willichovi, ačkoli nevěděl, že si Hentze z Londýna telegrafoval s pruskou policií. Důležité je právě toto časové období. Pan Willich to správně vyciťuje, a proto svým ušlechtilým způsobem prohlašuje:

„Jel" (Hentze) „do Londýna před procesem" (to tvrdím i já) „nikoli ke mně, nýbrž na *průmyslovou výstavu.*"

Šlechetné vědomí má svou vlastní průmyslovou výstavu, právě tak jako má svůj vlastní bruselský „Précurseur". Skutečná londýnská průmyslová výstava skončila v říjnu 1851; podle pana Willicha „na *ni*" Hentze přijel v srpnu *1852*. Tuto okolnost mohou potvrdit Schily, Heise a ostatní ručitelé kinkelovsko-willichovské půjčky, protože pan Hentze složil každému z nich osobně kompliment a zajišťoval si jejich souhlas k převedení amerických peněz z Londýna do Berlína.

Dlouho předtím, než dlel u pana Willicha, byl pan Hentze předvolán na kolínský proces jako svědek nejen obhajoby, nýbrž i obžaloby. Jakmile jsme se dověděli, že pan Willich dal Hentzovi pokyn, aby před kolínskou porotou vypovídal *proti* Beckerovi (str. 68 „Odhalení"[399]), „člověku tak oduševnělému a charakternímu", zaslali jsme okamžitě příslušnou informaci advokátu Schneiderovi II, Beckerovu obhájci; dopis došel právě v den, kdy Hentze vypovídal jako svědek, a obsah této výpovědi souhlasil s naší *předpovědí. Proto* se ho Becker a Schneider veřejně dotázali na jeho poměr k panu Willichovi. Dopis je mezi dokumenty obhajoby v Kolíně, zpráva o Hentzově svědecké výpovědi byla uveřejněna v listu „Kölnische Zeitung".

Já neuvažuji takto: *Kdyby* bylo dokázáno, že pan Hentze učinil to či ono, pak *by byl* podán pádný důkaz o činnosti pana Willicha; *neboť i kdyby* to byl zařídil přítel Hentze, rodí se myšlenky v hlavě, a ne v ruce. Tuto dialektiku přenechávám šlechetnému vědomí.

Vraťme se však do nejvlastnější oblasti pana Willicha:

„Abychom plně zhodnotili tuto" (Marxovu) „*taktiku, ještě několik ukázek.*"

V době pasívního odporu v Hesensku, odvodů k zeměbraně v Prusku a předstíraného konfliktu mezi Pruskem a Rakouskem[400] se šlechetné vědomí právě chystalo podnítit v Německu vojenskou vzpouru, a to tím, že posílalo „některým osobám v Prusku stručný

návrh na vytvoření výboru zeměbrany", a tím, že pan Willich *byl ochoten* odjet **osobně** do Pruska."

„Právě pan Marx, který se o tom dověděl od jednoho ze svých lidí, vyrozuměl další osoby o mém *chystaném odjezdu* a později se chlubil, že mě mystifikoval *podvrženými dopisy z Německa.*"

Indeed!* Becker mi zaslal s žertovnými poznámkami bláznivé Willichovy dopisy, které dával v Kolíně veřejně k lepšímu. Nebyl jsem tak krutý, abych svým přátelům odpíral požitek z této četby. Schramm a Pieper se bavili tím, že pana Willicha mystifikovali odpověďmi nikoli „*z Německa*", nýbrž prostřednictvím *londýnské městské pošty*. Náš šlechetný se bude střežit ukázat poštovní razítka těchto dopisů. Tvrdí, že „dostal *jeden* dopis s napodobeným rukopisem a poznal, že je padělaný". Není možné. Tyto dopisy byly všechny psány stejným rukopisem. Jestliže se tedy pan Willich „holedbá", že odhalil neexistující napodobený rukopis a mezi množstvím dopisů, z nichž každý byl stejně pravý jako všechny ostatní, uznal *jeden* za padělaný, pak byl příliš šlechetný, než aby rozeznal mystifikaci v těch přímo asijských hyperbolách při vychvalování jeho vlastní osoby, v tom až šaškovském přitakávání jeho fixním idejím a v romantických nadsázkách lichotících jeho sebevědomí. I kdyby se bylo zvlášť neuvažovalo o odjezdu pana Willicha, byl by býval zmařen nikoli tím, že jsem o něm „vyrozuměl třetí osoby", nýbrž tím, že o něm byl vyrozuměn sám pan Willich. Posledním dopisem, který dostal, byla totiž z celé hry stržena beztak velmi průhledná rouška. Jeho ješitnost jej stále ještě nutí, aby označoval dopis, který jej zklamal, za *padělaný* a dopisy, které si z něho *dělaly blázny*, za pravé. Domnívá se šlechetné vědomí, protože je ctnostné, že by na tomto světě mělo sice být sect and cakes**, ale nikoli humor? Od šlechetného bylo nešlechetné, že nedopřál veřejnosti požitku přečíst si ty dopisy.

„Pokud jde o korespondenci s Beckerem, o níž se Marx zmiňuje, je všechno, co o ní řekl, *lež.*"

Pokud jde o tuto vylhanou korespondenci, o *záměr* pana Willicha cestovat osobně do Pruska a o mém prozrazení tohoto záměru třetím osobám, považoval jsem za vhodné zaslat bývalému poručíku

* Opravdu! *(Pozn. red.)*
** — milování a hodování. *(Pozn. red.)*

Steffenovi jeden výtisk listu „Criminal-Zeitung". Steffen byl svědkem Beckerovy obhajoby a Becker mu svěřil do úschovy všechny své dokumenty. Policie donutila Steffena, aby opustil Kolín, a nyní žije v Chesteru jako učitel, protože patří k nešlechetnému druhu lidí, kteří si musejí na své živobytí *vydělávat* dokonce i v emigraci. Šlechetné vědomí jakožto bytost éterická nežije z kapitálu, neboť jej nemá, nežije z práce, neboť ji nevykonává, žije — z many veřejného mínění, *z úcty* ostatních. A proto za ni také bojuje jako za svůj jediný kapitál.

Steffen mi píše:

„Chester 22. listopadu 1853

Willich se moc zlobí, že jste uvedl výňatky z jednoho Beckerova dopisu. Označuje dopis, a tedy i citovaná místa za *vymyšlená*. Proti tomuto nejapnému tvrzení bych chtěl postavit fakta, abych ukázal, co si Becker o Willichovi myslel. Jednou večer mi Becker dal dva dopisy; srdečně se smál a doporučil mi, abych si ty dopisy přečetl, mám-li špatnou náladu; rozveselí mě tím spíše, že je mohu díky svému dřívějšímu postavení posoudit i z vojenského hlediska. A vskutku, v dopisech, které psal August Willich Beckerovi, jsem nalezl velmi komické a pozoruhodné *Parolebefehle** (abych použil příhodného královsko-pruského výrazu), v nichž dával veliký polní maršál a sociální mesiáš z Anglie dispozice, jak obsadit Kolín, konfiskovat soukromé vlastnictví, nastolit důmyslně organizovanou vojenskou diktaturu, zavést vojenskosociální zákoník, zakázat všechny listy až na *jeden*, v němž by byly denně uveřejňovány rozkazy o předepsaném způsobu myšlení a jednání, a mnoho dalších podrobností. Willich byl tak laskav, že slíbil, že *až* bude v Kolíně a v Porýnském Prusku tento kus práce *vykonán*, pak přijede *osobně*, aby oddělil koukol od pšenice a soudil živé i mrtvé. Willich tvrdí, že jeho ‚stručný návrh by byl snadno uskutečněn, *kdyby* některé osoby projevily iniciativu,' a že ‚by měl *závažné* důsledky' (pro koho?). Pro vlastní poučení bych velmi rád věděl, kteří hlubokomyslní ‚důstojníci zeměbrany' to paňu Willichovi ‚později prohlásili' a zda tito páni, kteří *prý* věřili ve ‚velmi závažné důsledky stručného návrhu', se v době shromažďování pruské zeměbrany zdržovali v Anglii nebo Prusku, kde mělo být dítě přivedeno na svět. Od Willicha bylo velmi hezké, že oznámení o narození a popis dítěte zaslal ‚několika' osobám. Žádná z těchto osob neměla však, jak se zdá, víc chuti jít ke křtu za kmotra než Becker, ‚muž tak oduševnělý a charakterní'. Willich sem jednou poslal adjutanta jménem...** Ten mi prokázal tu čest, že si mě dal zavolat, a byl pevně přesvědčen,

* — slavnostní rozkazy. *(Pozn. red.)*

** V brožuře „Pan Vogt" je v citátu z daného dopisu přímo jmenován Schimmelpfennig. *(Pozn. red.)*

že dokáže všechny okolnosti posoudit předem lépe než někdo, kdo byl každý den ve styku s fakty. Získal tedy o mně velmi špatné mínění, když jsem mu řekl, že důstojníci pruské armády by nepovažovali za štěstí bojovat pod jeho a pod Willichovým praporem a že by vůbec neměli chuť vyhlásit citissime* willichovskou republiku. Ještě víc ho rozzlobilo, že nikdo nebyl tak bláhový, aby rozmnožoval dokument, který s sebou přivezl hotový — výzvu k důstojníkům, aby se okamžitě vyslovili pro ‚to', co nazýval demokracií. Dopálen odjel z ‚Kolína zotročeného Marxem' (jak mi napsal), nesmyslnou výzvu si dal rozmnožit někde jinde, rozeslal ji spoustě důstojníků, a tak se stalo, že ‚pozorovatel' z ‚Kreuz-Zeitung' mohl zprostituovat toto cudné tajemství mazané metody, jak udělat z pruských důstojníků republikány.

Willich prohlašuje, že naprosto nevěří tomu, že by se osoby ‚Beckerova charakteru a ducha' mohly jeho návrhu vysmívat. Jestliže to někdo tvrdí, je to prý hrubá lež. Kdyby byl četl záznamy z kolínského procesu, a měl k tomu věru dost důvodů, pak by shledal, že se Becker stejně jako já *veřejně* vyslovil o jeho plánech z dopisu, který jste uveřejnil. Kdyby si Willich přál skutečné *vojenské* vylíčení tehdejší situace, kterou si utvářel podle vlastní fantazie, mohu mu posloužit. Musím s politováním konstatovat, že z dřívějších Willichových soudruhů odmítají skládat vyžadované poklony jeho vojenské genialitě a praktickému chápání situace nejen Weydemeyer a Techow.

W. Steffen."

A nyní na závěr „ukázka Marxovy taktiky".

Pan Willich popisuje fantastický banket, který v únoru 1851 uspořádal Louis Blanc jako protidemonstraci proti banketu Ledru-Rollina a proti vlivu Blanquiho.

„Pan Marx nebyl ovšem pozván."

Ovšemže nebyl. Za dva šilinky se mohl dát pozvat každý, a Louis Blanc se několik dní nato otázal Marxe velmi důrazně, proč nepřišel.

„Po tom" (po čem, po banketu?) „byl v Německu mezi dělníky rozšiřován leták, v němž byla *nepronesená zdravice Blanquiho;* k letáku byl připojen úvod s posměšnými poznámkami o banketu; říkalo se v nich, že Schapper a Willich klamou lid."

„Nepronesená zdravice Blanquiho"[401] patří v podstatě k povídačkám šlechetného vědomí, které u víře ve *vyšší* smysl svých slov důsledně a rozhodně prohlašuje: „*Já nikdy nelžu!*"

Několik dní po banketu uveřejnil pařížský list „Patrie" text zdravice, kterou zaslal Blanqui na žádost pořadatelů z vězení

* — co nejrychleji. *(Pozn. red.)*

v Belle Ile; Blanqui tu svým obvyklým pregnantním způsobem pranýřoval celou prozatímní vládu z roku 1848 a zejména otce banketu pana Louis Blanca. „Patrie" se táže s předstíraným údivem, proč nebyla tato zdravice na banketu přečtena. Louis Blanc prohlásil ihned v londýnských „Times", že Blanqui je ohavný intrikán a že slavnostnímu výboru takovou zdravici neposlal. Pánové Louis Blanc, Landolphe, Barthélemy, Vidil, Schapper i *sám Willich* prohlásili jménem slavnostního výboru v listu „Patrie", že tuto zdravici *nikdy* nedostali. List se však, dřív než prohlášení otiskl, informoval u pana Antoina, Blanquiho švagra, který odevzdal zdravici k uveřejnění. *Za* prohlášením výše uvedených pánů otiskl list Antoinovu odpověď, že text zdravice byl zaslán Barthélemymu a ten jeho příjem potvrdil. Pan Barthélemy „nato" prohlásil, že sice text zdravice dostal, že však jej odložil jako nevhodný, aniž o tom výboru co řekl. Ale bohužel napsal už předtím jeden z podepsaných, bývalý kapitán Vidil, listu „Patrie", že ho vojenská čest a pravdomluvnost nutí k doznání, že on sám, Louis Blanc, Willich a všichni ostatní v prvním svém prohlášení lhali. Výbor se neskládal z jmenovaných šesti členů, nýbrž ze třinácti členů. Těm všem byl text Blanquiho zdravice předložen, všichni o něm diskutovali a po delší diskusi bylo většinou sedmi hlasů proti šesti rozhodnuto, že nebude přečten. On sám byl mezi těmi šesti, kteří hlasovali *pro* jeho přečtení.

Snadno si lze představit, jak list „Patrie" „jásal", když po Vidilově dopisu dostal prohlášení pana Barthélemyho. Otiskl jej s tímto úvodem:

„Často jsme přemítali o tom, a těžko lze dospět k nějakému závěru, čeho má demagog víc, zda ctižádosti nebo hlouposti. Čtvrtý dopis z Londýna ještě zvyšuje naše rozpaky. Kolik je tam nešťastných tvorů, tak trýzněných nutkáním psát a vidět své jméno otištěno v *reakčních* listech, že neustoupí ani před bezmezným zneuctěním a ponížením sebe samého. Co jim záleží na posměchu a rozhořčení veřejnosti — vždyť ‚Journal des Débats', ‚Assemblée nationale', ‚Patrie' budou otiskovat jejich slohové úkoly; aby tohoto štěstí dosáhli, není pro tyto kosmopolitické demokraty žádná cena příliš vysoká... Ve jménu literátského soucitu uveřejňujeme proto dopis občana Barthélemyho; je to další a doufáme že poslední důkaz pravosti zatím již proslulé Blanquiho zdravice, jejíž existenci nejprve všichni popírali, kdežto nyní jsou ochotni poprat se o to, kdo její pravost potvrdí."

Taková je historie Blanquiho zdravice. Société des proscrits

démocrates et socialistes* zrušila kvůli „Blanquiho nepronesené zdravici" dohodu se spolkem pana Willicha.

V Société des proscrits démocrates et socialistes probíhalo současně s rozkolem v německém Dělnickém spolku a německém Svazu komunistů rovněž štěpení. Část jejich členů s podezřelou náklonností k *buržoazní* demokracii, k *ledru-rollinismu*, oznámila, že vystupuje, a byla dodatečně vyloučena. Možná, že šlechetné vědomí oznámilo *této* společnosti totéž, co nyní oznamuje buržoazním demokratům, že totiž Engels a Marx zabránili tomu, aby padli do náruče buržoazní demokracii a aby zůstali pospolu „se *všemi* účastníky revoluce, spojenými pouty sympatie"? Možná, že jim však řeklo, že „rozdílnost názorů na vývoj revoluce nehrála při rozkolu *žádnou* úlohu"? Nikoli, šlechetné vědomí prohlásilo *naopak*, že k rozkolu v obou sdruženích došlo na základě *týchž* zásadních rozporů, že Engels, Marx a ostatní představovali *buržoazní element* v německém sdružení stejně jako Madier a spol. ve francouzském. Šlechetné vědomí se dokonce obává, že pouhý styk s těmito buržoaznímí živly může ohrozit „pravou víru", a proto předneslo ve své mlčenlivé velikosti návrh, aby buržoazní živly nebyly pouštěny do společnosti proscrits „ani jako *hosté*".

Klam! Lež! — provolává šlechetné vědomí svá jednoslabičná zvolání plná mravní velikosti. To všechno jsou moje *„ukázky taktiky"*. Voyons!**

„Présidence du citoyen Adam. Séance du 30 Sept. 1850

Trois délégués de la société démocratique allemande de Windmill Street sont introduits. Ils donnent connaissance de leur mission qui consiste dans la communication d'une lettre dont il est fait lecture"*** (v tomto dopise byly zřejmě vysvětleny příčiny rozkolu). „*Le citoyen Adam* fait remarquer *l'analogie* qui existe entre les événements qui viennent de s'accomplir dans les deux sociétés: de chaque côté *l'élément bourgeois* et *le parti prolétaire* ont fait scission dans les circonstances *identiques* etc. etc. *Le citoyen Willich* demande que les membres

* Společnost demokratických a socialistických vyhnanců. *(Pozn. red.)*

** Uvidíme. *(Pozn. red.)*

*** *Předsedá občan Adam. Schůze z 30. září 1850*

Na schůzi byli uvedeni tři delegáti německého demokratického sdružení z Windmill Street. Oznamují, že jejich úkolem je odevzdat dopis; dopis se pak předčítá. *(Pozn. red.)*

démissionaires* (později se opraví, jak je uvedeno v zápisu, a říká expulsés**) de la société allemande ne puissent être reçus même comme *visiteurs*, dans la société française. (Extraits conformes au texte original des procès verbaux.)

L'archiviste de la société des proscrits démocrates et socialistes

J. Clédat."***

Tím končí libozvučná, podivuhodná, vzletná, neslýchaná, pravdivá a dobrodružná historie světoznámého *rytíře šlechetného vědomí.*

An honest mind and plain; he must speak truth.
And they will take it, so; if not, he's plain.
These kind of knaves I know.****

Londýn 28. listopadu 1853

Karel Marx

* *Občan Adam* upozorňuje na *analogii* mezi událostmi, k nimž právě došlo v obou sdruženích: v každém z nich se rozštěpily *buržoazní živly* a *strana proletariátu* za *týchž* okolností atd. *Občan Willich* žádá, aby členové, kteří vystoupili... *(Pozn. red.)*

** — byli vyloučeni. *(Pozn. red.)*

*** z německého sdružení nesměli navštěvovat francouzské sdružení ani jako *hosté.* (Výpis shodný s původním textem zápisu.) *Archivář Společnosti demokratických a socialistických vyhnanců J. Clédat. (Pozn. red.)*

**** Duch poctivý a přímý a mluví pravdu jen;
věříte, dobrá, a ne-li, on přesto přímý je.
Takových šibalů já znám.
(Shakespeare, „Král Lear", 2. jednání, 2. scéna.) *(Pozn. red.)*

K. MARX

*MANTEUFFELŮV PROJEV. — NÁBOŽENSKÉ HNUTÍ V PRUSKU. — MAZZINIHO VÝZVA. — LONDÝNSKÁ MĚSTSKÁ RADA. — RUSSELLOVY REFORMY. — DĚLNICKÝ PARLAMENT

Londýn, v úterý 29. listopadu 1853

Včera ráno bylo projevem ministerského předsedy Manteuffela zahájeno zasedání pruských sněmoven. Ta část projevu, která se zabývá komplikacemi na Východě, byla podle telegrafických zpráv zaobalena do termínů, jež zřejmě mají rozptýlit podezření, že snad mezi petrohradským, berlínským a vídeňským dvorem existuje nějaké spiknutí. To je tím pozoruhodnější, že Bedřich Vilém IV., jak je všeobecně známo, při různých dřívějších příležitostech ráčil prostřednictvím téhož Manteuffela slavnostně oznámit svým věrným poddaným, že se sněmovny nemají co vměšovat do záležitostí zahraniční politiky, protože zahraniční vztahy státu spadají do výhradní pravomoci koruny právě tak jako královy dědičné statky. Ona část řeči, o níž se zmiňujeme shora, je jakýmsi provoláním k lidu a svědčí

o tom, do jakých krajních nesnází se pruská vláda dostala; z jedné strany je ohrožována Ruskem a Francií a z druhé strany svými vlastními poddanými právě v době, kdy je znepokojena vysokými cenami potravin, značnou stagnací obchodu a kromě toho vzpomínkami na hanebné porušení přísahy, které ještě musí být odčiněno.[402] Pruská vláda se však sama zbavila možnosti dovolávat se veřejného mínění prostřednictvím sněmoven, z nichž král záměrně vytvořil pouhou kulisu, s nimiž ministři jako s pouhou kulisou zacházejí a na něž lid zcela jednoznačně jako na pouhou kulisu pohlíží. Nebude nic platné říkat mu nyní, že v těchto parádních institucích je najednou třeba vidět záštitu „otčiny".

„Sotva lze říci," píší dnešní „Times", „že by Prusové byli projevili zdravý rozum a prozíravost, jimiž byli kdysi proslulí, když připustili, aby sněmovny zvolené podle nynější ústavy upadly do nezaslouženého opovržení."

Naopak, Prusové plně prokázali svůj zdravý rozum, když nepřipustili, aby lidé, kteří zradili revoluci v naději, že budou sklízet její plody, měli byť jen *zdánlivý* vliv, a když dokázali vládě, že se nedají obalamutit jejími manévry a že sněmovny jsou nanejvýš jen novou byrokratickou institucí připojenou k dřívějším byrokratickým institucím země.

Kdo nezná dost dobře minulé dějiny Německa, těžko pochopí náboženské spory, které čas od času rozčeří jinak klidnou hladinu života německé společnosti. Jsou tu ještě zbytky takzvané německé církve[403], kterou nynější vlády pronásledují stejně horlivě jako v roce 1847. Je tu otázka sňatků mezi katolíky a protestanty, která je předmětem sporů mezi katolickým duchovenstvem a pruskou vládou stejně jako v roce 1847. A je tu především rozhořčený boj mezi freiburským arcibiskupem, který exkomunikoval bádenskou vládu a dal svůj dopis veřejně předčítat z kazatelen, a bádenským velkovévodou, který nařídil, aby vzpurné kostely byly zavřeny a faráři zatčeni; jsou tu sedláci, kteří se shromažďují a ozbrojují, hájí své kněze a zahánějí četníky, jako to udělali v Bischofsheimu, Königshofenu, v Grünsfeldu, Gerlachsheimu, kde byl starosta obce nucen uprchnout, a v mnoha dalších vesnicích. Bylo by chybou považovat náboženský konflikt v Bádensku za čistě místní záležitost. Bádensko je pouze bojištěm, které si katolická strana záměrně

zvolila k útoku na protestantské panovníky. Freiburský arcibiskup reprezentuje v tomto konfliktu celé německé katolické duchovenstvo a bádenský velkovévoda reprezentuje všechny malé i velké panovníky, kteří se hlásí k reformovanému vyznání. Co si tedy máme myslet o zemi, která na jedné straně proslula hlubokou, odvážnou a bezpříkladnou kritikou všech náboženských tradic a na druhé straně překvapuje celou Evropu periodickým obnovováním náboženských rozepří ze 17. století? Tajemství tkví prostě v tom, že vláda donucuje každou lidovou opozici, skrývající se ještě pod hladinou, aby přijímala nejprve mystickou a téměř nekontrolovatelnou formu náboženských hnutí. Pokud jde o duchovenstvo, to se nechá oklamat vnějším zdáním a domnívá se, že usměrňuje vášně lidu výhradně k prospěchu své církve proti vládě, ve skutečnosti je však samo bezděky a proti své vůli nástrojem revoluce.

Londýnské deníky dávají velmi okázale najevo hrůzu a morální rozhořčení nad výzvou vydanou Mazzinim a nalezenou u Felixe Orsiniho, vůdce národního oddílu číslo 2; tato výzva měla podnítit povstání v Luiggianě, k níž patří část Modeny, Parmy a Piemontského království. V této výzvě je lid nabádán, aby „jednal *překvapivě*, jak se o to pokusil a znovu se pokusí milánský lid". Ve výzvě se pak praví: „*Dýka*, jestliže zasáhne znenadání, prokáže dobrou službu a nahradí pušku." Londýnský tisk to nazývá otevřenou výzvou k „*zákeřným, zbabělým vraždám*". Rád bych tedy věděl, jak by v zemi, jako je Itálie, kde nejsou žádné možnosti k otevřenému odporu a kde je plno policejních špiónů, mohlo mít odbojové revoluční hnutí jakoukoli naději na úspěch, kdyby nevyužilo *překvapení*. Rád bych věděl, jakými zbraněmi by měl italský lid bojovat proti rakouským jednotkám — má-li proti nim vůbec bojovat — ne-li těmi, které mu byly ponechány — *dýkami*, které mu Rakousko ještě nedokázalo odebrat. Mazzini je dalek toho, aby jim radil užívat dýky ke zbabělému vraždění *bezbranného* nepřítele. Nabádá je, aby jich užívali „překvapivě", to je pravda, ale za bílého dne, jako *v Miláně*, kde hrstka vlastenců, ozbrojená pouze noži, napadla strážnice vyzbrojené rakouské posádky.

„Ale vždyť konstituční Piemont," namítají „Times", „postihne týž osud, jako postihl Řím, Neapol a Lombardii!"

Proč ne? Což to nebyl sardinský král*, kdo zradil italskou revoluci v roce 1848 a 1849, což může být Itálie s piemontským králem přeměněna v republiku spíš než Německo s králem pruským? Tolik o morální stránce Mazziniho výzvy. Pokud jde o její politickou hodnotu, to je jiná věc. Já osobně se domnívám, že se Mazzini mýlí jak ve svých názorech na piemontský lid, tak ve svých snech o italské revoluci, o níž se domnívá, že nebude výsledkem příznivých okolností vytvořených evropskými komplikacemi, nýbrž výsledkem samostatné akce překvapivě jednajících italských spiklenců.

Z londýnských novin už jistě víte, že vláda jmenovala komisi, která má vyšetřit úplatkářství a celou činnost velmi váženého orgánu známého jako londýnská městská rada. Uvádím několik skutečností obsažených ve zprávě komise, jejíž práce ještě zdaleka není skončena:

Příjem londýnské městské rady se odhaduje na 400 000 liber št. (v tom nejsou ovšem zahrnuty všechny položky) a celková částka vydávaná na platy dosahuje velmi značné výše — 107 000 liber št., tj. víc než 25 % celkového příjmu. Na platy soudním úředníkům je stanovena částka 14 700 liber št., z toho dostává vrchní městský soudce 3000, přísedící městského soudu 1500 a soudce šerifova soudu 1200 liber št. Přednosta městské kanceláře dostává 1892, tajemník 1249 a úředník zastupující městskou radu v parlamentních výborech 1765 liber št. Vyšší úředníci v úřadovně londýnského starosty (Mansion-house) a na radnici (Guildhall) dostávají po 1250 librách št. ročně. Žezlonoš dostává 550 liber št. a mečonoš 550 liber št.; hlavní ceremoniář 450 nebo 500 liber št., pomocný ceremoniář 200 nebo 300 liber št. Tyto důležité osobnosti dostávají ještě 70 liber št. na uniformy, 14 liber št. na boty a 20 liber št. na třírohé klobouky. Pan Bennoch ve své výpovědi prohlásil, že

„celkové výdaje na instituce spadající pod londýnskou městskou radu jsou mnohem větší než celkové výdaje federální vlády Spojených států, nebo, což je možná ještě překvapivější, její vlastní výdaje na správu finančních prostředků jsou větší než celkový příjem z nájemného, mýtného a poplatků vybíraných od makléřů".

* — Karel Albert. *(Pozn. red.)*

Konečně vyšlo najevo velké tajemství reformátorských pilulek, které chce lord John Russell podávat britské veřejnosti. Lord Russell navrhuje: 1. zrušit majetkový census pro členy parlamentu, ačkoli tento census je už dávno pouze formální; 2. reorganizovat volební obvody, a to tak, že by se zrušily některé příliš malé městské volební obvody a utvořily se větší; 3. snížit census ve venkovských volebních obvodech z 20 liber št. na 10 liber št. jako v městských volebních obvodech. Od čtvrtého návrhu, aby volební census byl snížen na 5 liber št., se upustilo, neboť by to znamenalo, jak poznamenávají „Times",

„že by dnešní voliči byli ve skutečnosti zbaveni volebního práva, neboť třída, která by volební právo získala, by byla mnohem početnější než všichni nynější voliči dohromady; stačilo by, aby byla jednotná, a měla by naprostou převahu".

Jinak řečeno, kdyby se poskytlo volební právo většině, třeba jen třídě drobných podnikatelů a obchodníků, znamenalo by to zbavit volebního práva menšinu. To je velmi důvtipný argument. Nejdůležitějším rysem zákona o volební reformě, který se teprve matně rýsuje v budoucnu, není však tento bod, dokonce ani ne všechny uvedené body dohromady. Tímto nejdůležitějším rysem je všeobecný a naprostý nezájem, s jakým bylo oznámení tohoto zákona přijato. O každou policejní vyhlášku projevuje veřejnost mnohem větší zájem než o toto „*velké opatření*", o nový zákon o reformě, o společnou práci „vlády všech talentů".

Ernest Jones měl plnou pravdu, když předpověděl, že první předzvěst masového lidového hnutí a národní organizace v čele s dělnickým parlamentem způsobí poplach mezi majetnými třídami a donutí londýnské buržoazní listy, aby si toho povšimly. „Times" okamžitě postřehly důležitost tohoto nového hnutí a poprvé přinesly zprávu o chartistické schůzi, svolané do manchesterského lidového institutu. Všechny ostatní listy uveřejňují úvodníky o dělnickém hnutí a dělnickém parlamentu navrhovaném chartisty, o nichž se dlouho myslelo, že zašli na úbytě. „Economist" věnoval tomuto problému dokonce čtyři články. Ale zprávy o tak důležité schůzi v Manchesteru nedávají správnou představu o jejím průběhu a jednání. Považuji proto za vhodné podat svou vlastní zprávu. Byly navrženy a přijaty tyto rezoluce:

„1. Toto shromáždění se přesvědčilo, jak marné jsou dílčí boje osamocených skupin dělníků za udržení spravedlivých mezd a za osvobození práce, a dospělo k názoru, že nyní nastala doba, kdy pouze jednotné a masové hnutí dělnické třídy, opírající se o celonárodní organizaci a řízené jediným ústředním orgánem, může zajistit náležitou podporu dělníkům, kteří byli postiženi výlukou nebo stávkují, a umožnit jim, aby v budoucnu osvobodili práci od jha kapitálu. Masové hnutí lidu a národní organizace nechce a nebude zasahovat do záležitostí nynějších odborových a jiných organizací dělnictva, nýbrž bude usilovat o to, centralizovat, soustředit a sjednotit všechny síly dělnického hnutí, celou jeho masu.

2. K uskutečnění této rezoluce bude naléhavě zapotřebí, aby se co nejdříve sešel dělnický parlament; tento parlament se bude skládat z delegátů, které dělníci v každém městě zvolí na zvláštních veřejných schůzích. Úkolem tohoto parlamentu bude vytvořit aparát, který by organizoval co nejširší celonárodní sbírky a poskytoval pomoc dělníkům, kteří stávkují nebo byli postiženi výlukou vyhlášenou továrníky; dále vypracovat přesný plán činnosti, jímž by se řídila dělnická třída ve svém boji se zaměstnavateli, a navrhnout opatření, jak by se dělnictvo osvobodilo z obrovské moci kapitálu a stalo se nezávislé, svobodně disponovalo svou prací a dostávalo za ni náležitou odměnu, aniž by bylo nuceno uchylovat se ke stávkám.

3. Toto shromáždění si zvolí výbor, který naváže spojení s různými městy a kraji a učiní opatření potřebná ke svolání dělnického parlamentu, vypracuje a uveřejní jednotlivosti potřebné pro zasedání delegátů, jakož i program, který bude delegátům předložen k projednání."

Nejpozoruhodnější projev pronesl pan Jones; uvádím z něho výňatky:

„Zaměstnavatel říká ústy londýnských ‚Times', že nemáte co mluvit do jeho zisků. Vy smíte počítat jen své ruce, a ne jeho zisky. Jestliže je rukou mnoho, dostanete méně, třebaže žádáte více. A to nazývá zákonem nabídky a poptávky. Jedině to prý může regulovat vaše mzdy. Je to tak? Není! Jestliže se vy nemáte dožadovat zvýšení mezd, když má on vysoké zisky, pak by vám neměl srážet, když mu zisk klesá. Ale potom vám řekne, i když nezaměstnává ani o jeden pár rukou méně: ‚Obchody jdou špatně, časy jsou zlé, zisky mi klesají, nemohu si dovolit platit vám stejnou mzdu.' Pak nereguluje cenu vaší práce zákon nabídky a poptávky, ale zákon drahé bavlny a malých zisků. Zákon nabídky je možná správný, ale zákon života je správnější. Zákon poptávky je možná silný, ale zákon hladu je ještě silnější! Tvrdíme, že má-li právo na zisky jeden druh kapitálu, peníze, má je i druhý druh kapitálu, práce; a práce má větší právo, neboť peníze vzešly z práce, a ne práce z peněz. Co je zisk? Kapitál, který zbývá po odečtení všech výrobních nákladů. Mzda, kterou dosud dostáváte, je pouhou částí výrobních nákladů. Mzda, za kterou se jen tak tak udržujete naživu, není náhradou za vaši lopotu. Je to jen nezbytný náklad na udržování

lidského stroje v práceschopném stavu. Musíte dostávat něco víc než pouze udržovací náklady na živení a ubytování stroje z masa a krve. Musíte mít potravu pro srdce a mozek právě tak jako pro ústa a žaludek. Zaměstnavatel se hrozí toho, že byste dostávali vyšší mzdy; ne proto, že by si nemohl dovolit je zaplatit, neboť jeho kapitál vzrostl v minulých sedmi letech o víc než 100 procent, a vy jste žádali, aby vám z těchto 100 procent vytvořených vaší prací přidal na mzdách pouhých deset procent. Hrozí se toho proto, že vyšší mzdy by vám daly větší nezávislost; hrozí se toho proto, že vyšší mzdy by vám umožnily vzdělání; hrozí se toho proto, že vzdělaní lidé by nebyli ochotni otročit; hrozí se toho proto, že ví, že byste už nepřistoupili na tak dlouhou pracovní dobu; hrozí se toho proto, že byste už nedopustili, aby vaše ženy otročily v továrním pekle; hrozí se toho proto, že byste pak posílali děti do školy, a ne do továren; hrozí se toho proto, že si uvědomuje, bude-li žena doma, dítě ve škole a v továrnách kratší pracovní doba, pak nadbytečné pracovní síly, které nyní stlačují mzdy, zmizí, a práce se stane drahocennou perlou zdobící diadém lidské svobody. Ale teď je otázka trochu jiná: nejde jen o to, získat podíl na ziscích zaměstnavatele nebo zvýšení o deset procent; jde o to, zabránit poklesu o dvacet procent. Ať jdou obchody dobře nebo špatně, to na věci mnoho neměnÍ: jdou-li obchody dobře, je okrádán lid za hranicemi; jdou-li špatně, je okrádán lid doma. Pro vás se problém naráz změnil. Otázka už nezní: nižší nebo vyšší mzdy, ale: zemřít hladem, nebo dál živořit — život v továrním pekle, nebo smrt před továrními vraty. Kapitalisté, tito kozáci Západu, nejprve překročili Dunaj dělnických práv; vyhlásili ve jménu zlata stanné právo a bateriemi monopolů rozsévají v našich řadách hladomor. Město po městu se dostává do stavu obležení. Nezaměstnanost kope zákopy. Hlad ztéká pevnost práce. Dělostřelectvo bídy kosí dělnické řady. Velké sdružení kapitalistů se každým dnem šíří; jejich hnutí nabývá stále víc celonárodního rozsahu. Jak jim hodláte čelit? Vaše hnutí se dostává do chaosu a zmatku. Budou-li se výluky šířit a vy budete pokračovat ve svých dílčích akcích, budete si navzájem pytlačit ve svých revírech; soudruzi z jednoho místa, kteří půjdou vybírat na pomoc, se při vybírání setkají se soudruhy z druhého místa; budete stát proti sobě jako nepřátelé tam, kde byste si měli podat ruce jako spojenci — navzájem si budete pomoc oslabovat, místo abyste si ve své slabosti pomáhali. Wiganští havíři nebyli daleko od Prestonu, Stockportu, Manchesteru, Oldhamu, ale byli poraženi, protože jim nikdo nepomohl. Ve Wiganu stávkují také tovární dělníci. A co říkají porážce svých bratří havířů? Jsou šťastni, že od nich mají pokoj. Nemohou za to, neboť si stojí navzájem v cestě. Proč si ale stojí v cestě? Protože omezujete své hnutí na úzkou oblast jednoho oboru, jednoho obvodu, jednoho zájmu. Hnutí vašich zaměstnavatelů nabývá celonárodního rozsahu. Proto musí být celonárodní i váš odpor. Zatím však spějete k anarchii a ke zkáze. A nemyslete si, že popírám oprávněnost odborových organizací, že útočím na jejich postup a bezúhonnost.

Ale řemínky, na kterých se vodí děti, aby se naučily chodit, se pro dospě-

lého člověka stávají překážkou. Dílčí akce, které byly v dělnickém hnutí na místě, když bylo v plenkách, se stávají jeho zhoubou, když dospělo. Nechť jsou zastoupeny všechny obory, o jejichž podporu stojíme. Nevkládejte věc dělnické třídy do rukou jedné továrny, jednoho města nebo jednoho kraje, nýbrž vložte ji do rukou dělnického parlamentu."[404]

Napsal K. Marx 29. listopadu 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3948 z 12. prosince 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

VÁLKA NA DUNAJI

Jak jsme už konstatovali, ústup Turků od Oltenitsy se zdá nasvědčovat tomu, že skončila první etapa turecko-ruské války;[405] přinejmenším byla zřejmě tímto ústupem zakončena první, výrazná řada akcí, zahájená překročením Dunaje u Calafatu, a nyní bude vystřídána buď klidným přezimováním, nebo prováděním nových plánů, které ještě nebyly vypracovány. Zdá se, že je teď vhodná chvíle, abychom si udělali přehled o celém dosavadním tažení, a to tím spíše, že právě došly oficiální i neoficiální zprávy o jediné důležité bojové akci na Dunaji — o ruském útoku na turecké předmostí u Oltenitsy.

28. října překročili Turci Dunaj u Vidinu a obsadili Calafat. Při obsazování tohoto bodu nenarazili téměř na odpor, kromě potyček průzkumných oddílů; když se totiž Rusové chystali soustředit u Craiovy síly, které měly být nasazeny do útoku na Calafat, byli znepokojeni zprávami o dalším a nebezpečnějším postupu Turků, kteří 2. listopadu překročili Dunaj u Oltenitsy a vážně odtud ohrožovali ruské spoje. Zároveň provedli Turci klamné a podružné útoky na celé linii Dunaje od Vidinu k Oltenitse; buď však tyto útoky zastihly Rusy dobře připravené, nebo nebyly podniknuty s dostatečnou silou, ale nepřítel nebyl oklamán a nedopustil se žádné závažné chyby.

Vojska u Calafatu proto nebyla nikým znepokojována a postupně dostávala posily, které, jak se tvrdí, vzrostly až na přibližně 24 000 mužů. Protože však tyto jednotky ani nepostoupily, ani nebyly zatlačeny, můžeme je prozatím ponechat mimo rámec našich úvah.

Překročení Dunaje u Oltenitsy bylo provedeno podle zprávy Ómera paši takto: Oltenitsa je vesnice ležící blízko soutoku Ardžiše a Dunaje. Proti ústí Ardžiše je na Dunaji ostrov; na jižním břehu Dunaje je vesnice a pevnost Tutrakan; břeh je tu příkrý, tyčí se 600 či 700 stop* nad řekou a pevnost je vybudována na samém temeni této výšiny. Děla v Tutrakanu mohou proto poskytnout velmi účinnou podporu jakémukoli sboru, který by v tomto bodě překračoval řeku. 1. listopadu se Turci přepravili na ostrov a přes noc tam vybudovali důkladné zákopy. 2. listopadu se přepravili z tohoto ostrova na valašský břeh, východně od Ardžiše. Na valašskou stranu přepluly v člunech dva prapory se 100 jezdci a dvěma děly; několik dělových výstřelů z Tutrakanu vyhnalo ruské přední stráže z budovy lazaretu nedaleko břehu a tato budova, jíž se Turci okamžitě zmocnili, jim byla velmi užitečná. Masívní stavba s klenutými místnostmi měla všechny potřebné vlastnosti, aby mohla být téměř bez jakýchkoli dalších úprav přeměněna v reduit**, který je při budování polních opevnění tak potřebný. Hned nato začali Turci kopat zákopy od Ardžiše k Dunaji; tím bylo neustále zaměstnáno na 400 mužů; hatě a proutěné pásy byly připraveny předem. Ze všech zpráv, které dostáváme, můžeme vyvodit jen to, že tyto zákopy tvořily nepřetržitou linii odřezávající úplně jakýkoli přístup od ruských pozic k místu, kde se Turci vysadili. Opevnění s nepřetržitou zákopovou linií bylo již dávno všeobecně odsouzeno a prohlášeno za neúčinné. Ale zvláštní poslání těchto zákopů při opevnění předmostí, skutečnost, že tu byl pohotově skvělý reduit, nedostatek ženistů v turecké armádě a jiné okolnosti, typické pro tureckou armádu, to všechno možná nakonec způsobilo, že bylo pro Turky výhodnější použít tohoto zastaralého způsobu. Na Ardžiši nalezli Turci několik člunů a ihned jich použili spolu s těmi, které měli už dříve, k vybudování mostu přes Dunaj. Všechny tyto práce byly téměř skončeny ráno 4. listopadu.

Turci tedy měli u Oltenitsy na levém břehu Dunaje jen předmostí; turecká armáda řeku nepřekročila ani tehdy, ani později. Měla však na levém břehu bezpečné nástupiště, kterého mohla

* — tj. 200 až 230 m; stopa = 0,3 m. *(Pozn. čes. red.)*
** — pevnůstka v soustavě polního opevnění. *(Pozn. čes. red.)*

použít, jakmile by se v Tutrakanu soustředily dostatečné síly. Kromě toho měli Turci možnost zmocnit se jak levého, tak pravého břehu Ardžiše a navíc byly všechny jejich akce v blízkosti řeky chráněny deseti těžkými děly v pevnosti na vrcholu Tutrakanu, která dostřelila alespoň půl míle za předmostí, neboť byla umístěna vysoko a řeka byla v tomto místě úzká.

Předmostí bylo obsazeno třemi řadovými prapory (2400 mužů), dvěma gardovými rotami (160 mužů), dvěma rotami střelců (200 mužů), 100 jezdci a skupinou dělostřelců, kteří obsluhovali 12 těžkých děl umístěných v budově lazaretu. Pravé křídlo zákopů bylo kryto podélnou a boční palbou děl z Tutrakanu, která kromě toho mohla postřelovat celou rovinu před středem předmostí. Levé křídlo, opírající se o řeku Ardžiš, bylo kryto z boku baterií na ostrově, ale část tohoto úseku byla hustě porostlá křovinami, v nichž by se mohli Rusové za postupu dobře skrývat.

Když Rusové 4. listopadu zaútočili na turecké linie, měli podle Ómera paši 20 praporů, 4 pluky jezdectva a 32 děl, celkem asi 24 000 mužů. Byli, jak se zdá, rozmístěni takto: 12 praporů a 14 děl proti středu předmostí; 2 prapory a 2 děla v lese nalevo (podle Rusů napravo) od řeky Ardžiš, 6 praporů en échélon* se čtyřmi děly proti tureckému pravému křídlu; směrem k Dunaji byla jejich linie prodloužena a z boku chráněna jezdectvem. Po střelbě ruských děl, která trvala nějakou dobu, utvořil útočnou kolonu nejprve střed ruské sestavy, pak následovala obě křídla; potom se dělostřelectvo, které nejprve střílelo na vzdálenost asi 1200 yardů** od předních náspů turecké linie, přiblížilo na účinný dostřel kartáčové palby (600—700 yardů) a útočné kolony rychle pronikaly kupředu. Jak se dalo předvídat, kolona na ruském levém křídle (nejblíže Dunaji) byla rozprášena dělostřelbou z Tutrakanu, střední kolonu potkal velmi brzy stejný osud, pravá kolona (u Ardžiše) byla rozbita palbou z ostrova a byla pravděpodobně vůbec příliš slabá, aby mohla něco dokázat. Útok byl jednou či dvakrát opakován, ale ne už tak jednotně jako při první zteči, a pak toho Rusové nechali. Došli vždy odvážně až k samému přednímu okraji zá-

* — rozčleněných do sledů. *(Pozn. red.)*
** — anglický yard = 0,91 m. *(Pozn. čes. red.)*

kopů (což nelze brát příliš doslovně), ale střelba Turků byla tak drtivá, že byli rozbiti dřív, než mohli přejít k boji muže proti muži.

V průběhu boje poslal Ömer paša přes řeku prapor pravidelného vojska jako zálohu. Počet Turků, kteří se zúčastnili boje, lze tedy odhadovat na 3600 mužů pěchoty se 44 těžkými děly.

Síly Rusů nelze zjistit tak snadno. Zatímco Ömer paša mluví o dvaceti praporech, dva britští důstojníci z jeho tábora se shodují na tom, že se boje skutečně zúčastnilo pouze asi 8000 mužů. Tato dvě tvrzení si přímo neodporují. Bojová sestava Rusů mohla mít asi 20 praporů. A přesto pro povahu terénu a pro podceňování protivníka nemusela být skutečná síla útočících kolon nikdy větší než 8 praporů najednou; o jedné okolnosti se britští důstojníci nezmiňují, avšak Ömer paša ji ve své zprávě uvádí: že totiž Rusové měli dostatek záloh. Za každého nového útoku šel v čele čerstvý prapor, zařazený k tomu účelu ze zálohy. Kromě toho každá řádka zpráv dvou „gardových důstojníků Jejího Veličenstva" nese pečeť ono nepodložené a ignorantské sebejistoty, která je příznačná pro subalterní důstojníky privilegovaných jednotek ve všech armádách.

Vcelku se tedy domníváme, že hlášení Ömera paši je věrohodné. Celé akce se mohlo zúčastnit 18 nebo 20 ruských praporů, z nichž 10 či 12 bylo postupně nasazeno do boje, třebaže počet těch, kdo v určitou dobu postupovali současně a neúspěšně k tureckým okopům, nemusel přesahovat 6000—8000. Rovněž ztráty Rusů, které činily nejméně 1500 až 2000 mužů, svědčí o tom, jaký počet asi nasadili. Nakonec byli odraženi, zanechali v rukou Turků 500 pušek, mnoho vojenského materiálu, střeliva, 800 mrtvých a raněných a ústup byl zčásti nespořádaný.

Posuzujeme-li taktiku obou stran v tomto boji, s překvapením shledáme, že Rusové se dopustili hrubé chyby a po zásluze za to utrpěli těžkou porážku. Projevili takové podceňování protivníka, jaké se vyskytne jen málokdy. Měli útočit na velmi silné linie s pevným reduitem, chráněným z boku 10 těžkými děly na ostrově, v dostřelu 22 děl z Tutrakanu, která ovládala i terén před pozicemi — celkem měli proti sobě 44 nebo alespoň 38 děl, všechna či téměř všechna těžká. Každý důstojník dnes ví, že při útoku na polní opev-

nění je třeba především vlastním dělostřelectvem umlčet protivníkova děla a baterie, které by mohly osádku opevnění podporovat, co možná nejdůkladněji rozbít předprsně, palisády a jiné obranné stavby, pak postoupit se svými bateriemi ještě blíž k nepřátelským opevněním, zasypat náspy nepřetržitou kartáčovou palbou, a teprve pak je konečně možné odvážit se vyslat útočné kolony proti polozničeným opevněním a jejich demoralizovaným obráncům. Aby se to všechno dalo provést, je třeba mít rozhodnou převahu v počtu a ráži děl. Oč se však pokoušejí Rusové? Jak je vidět, chtějí vzít ztečí předmostí chráněné dělostřelectvem, které má převahu v počtu i v ráži a ještě větší převahu v dělostřeleckém výcviku, po krátkém ostřelování z 12 dvanáctiliberních a z 20 šestiliberních děl! Ruské ostřelování lze považovat za pouhou formalitu, za jakýsi projev zdvořilosti vůči Turkům, protože vážný smysl mít nemohlo; a jestliže, jak shodně udávají všechny zprávy, ruské baterie postoupily k předmostí až na 650 yardů, pak je div, že se nikdo nezmiňuje o počtu zničených děl. Naproti tomu si zasluhuje uznání statečnost ruských vojáků, kteří velmi pravděpodobně byli v ohni poprvé a za tak nepříznivých okolností přece postoupili v krupobití palby až na 50 yardů od tureckých linií, než byli rozdrceni značnou palebnou převahou protivníka.

Pokud jde o Turky, nemůžeme říci mnoho zvlášť příznivého ani o jejich taktice. Bylo velmi správné, že Ömer paša v době ruského útoku neshromáždil na předmostí víc mužů, než bylo třeba k jeho obraně. Proč však nesoustředil zálohu, zejména jezdeckou, na tutrakanské straně mostu a na ostrově? Proč, jakmile se ukázalo, že Rusové byli odraženi, nezaútočil jezdectvem na poraženého nepřítele? A konečně proč se spokojil s morálním účinkem vítězství a opominul sklidit všechny jeho plody, čímž by byl mohl rozhodnout celé tažení? Dají se najít pouze dvě omluvy: za prvé, že systém souvislé linie polních opevnění znesnadňuje prudkou ofenzívní akci po odražení nepřítele, neboť při nepřetržité linii není dost volného prostoru k náhlému a prudkému výpadu masy vojsk; za druhé, že Ömer paša buď nedůvěřoval schopnosti svých jednotek bojovat v otevřeném poli, anebo neměl k dispozici dost vojáků, aby mohl vítězství využít.

To nás přivádí ke strategickému problému souvisícímu s touto akcí. Kdyby byl měl Ömer paša u Oltenitsy ty jednotky, které nečinně a bez užitku stály u Calafatu, nebyl by jednal rozhodněji? Proč byl útvar o 12 000 mužů se stejně početnou zálohou poslán ke Calafatu, aby ohrožoval onen bod ruských pozic, který byl při eventuálním útoku z celé fronty pro Rusy nejvýhodnější? Jak se stalo, že těchto 24 000 mužů nebylo na místě, kde mohli Turci získat rozhodující úspěch?

To však je jen jedna stránka věci. Dnes je zcela nepochybné, že Rusové koncem října nemohli ve Valašsku shromáždit víc než 50 000 nebo 55 000 bojovníků. Vezmeme-li v úvahu nedostatek silnic, členitý terén, nevyhnutelné rozptýlení jednotek a normální ztráty každé armády v poli, nemohli by Rusové rozhodně shromáždit ani v jediném bodě víc než 30 000 mužů najednou. 40 000 Turků shromážděných v kterémkoli bodě ve Valašsku by je jistě bylo porazilo, a není pochyby o tom, že kdyby to byli Turci zamýšleli a provedli vhodná opatření ve vhodnou dobu, mohli by takové, nebo i dvojnásob početné uskupení shromáždit poměrně snadno. Ale zasahování evropské diplomacie, nerozhodnost dívánu, kolísání turecké politiky vůči Srbsku a jiné podobné okolnosti pravděpodobně způsobily řadu polovičatých opatření, která přivedla Ömera pašu při zahájení válečných akcí do velmi neobvyklé situace. Věděl o slabinách Rusů, sám měl armádu se značnou převahou, toužící po bojích; ale jeho armáda byla rozptýlena na území 350 mil dlouhém a 50 až 100 mil širokém. To nutně ochromovalo všechny jeho operace v první polovině listopadu. Překročení Dunaje u Calafatu, které by jinak bylo nutné označit za chybu, se takto stalo jakousi nutností, neboť Vidin byl přirozeným bodem soustředění asi 20 000 mužů, kteří by zůstali naprosto nečinní, kdyby nepřekročili Dunaj, protože byli příliš vzdáleni od hlavních sil své armády. Překročení Dunaje jim umožnilo alespoň vázat část ruských sil a mělo na Turky příznivý morální účinek.

Překročení Dunaje o Oltenitsy, které bylo zřejmě zamýšleno jako hlavní útok, jehož cílem bylo dobýt Bukurešť a odříznout ústupové cesty Rusům, odlákaným na západ operací u Calafatu, nemělo naprosto žádný účinek, neboť, jak se zdá, Turci neměli

pohotově síly nutné pro pochod na Bukurešť. Morální účinek boje u Oltenitsy byl jistě značným přínosem. Ale nečinnost po vítězství, nečinnost, která trvala *devět dní* a skončila dobrovolným ústupem Turků za Dunaj, když nastalo deštivé počasí — tato nečinnost a ústup nesetřou možná ruměnec vítězství z tváří tureckého vojáka, ale poškozují pověst tureckého generála pravděpodobně víc, než si zaslouží. Ovšem, jestliže se původní chyby dopustil díván, musel nějakou chybu udělat i Ömer paša. Udržet se dvanáct dní na levém břehu Dunaje, mít most a předmostí dost silné k odražení soustředěné síly Rusů, mít za sebou početnou a bojechtivou armádu a nenajít způsob, jak přepravit přes řeku 30 000 nebo 40 000 mužů — to všechno se přece nemohlo stát bez nějakého generálova nedopatření. Rusové mohou být rádi, že se jim podařilo uniknout. Ještě nikdy ruská armáda nevybředla ani z polovičních nesnází s tak malou materiální škodou. Zasloužili si být rozsekáni napadrť, a vyvázli se zdravou kůží. Je velmi nepravděpodobné, že by se ještě někdy znovu dostali do tak svízelné situace.

Napsal B. Engels kolem 2. prosince 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3952 z 16. prosince 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

TURECKÁ VÁLKA. — NESNÁZE PRŮMYSLU

Londýn, v pátek 2. prosince 1853

Od mého posledního článku nedošlo v Turecku k význačnějším bojům, ale ruská diplomacie, nebezpečnější než ruští generálové, je znovu v činnosti a vládní listy na obou stranách Lamanšského průlivu dávají více či méně jasně najevo, že budou obnoveny proslulé londýnské konference z let 1840 a 1841, které skončily tím, že byla v nepatrně pozměněné formě sankcionována hünkjariskeleská smlouva. „Times" dokonce dělají narážky na *„důrazná pacifikační opatření"*, tj. na jakousi *ozbrojenou pacifikaci* namířenou *proti* Turecku, kterou by mohli provést jeho samozvaní ochránci. Vyskytla se také jedna důležitá diplomatická událost, kterou si nemůže nikdo vykládat falešně; jde o poslední nótu zaslanou britským kabinetem do Cařihradu. Britský vyslanec ji předložil Portě a díván ji 14. listopadu zamítl jako nepřijatelnou; ukázalo se, že tato nóta je vlastně jen druhé vydání odpovědi Rešida paši na květnové ultimátum knížete Menšikova. Takto dávají Palmerstonové a Aberdeenové sultánovi najevo, že ať se situace jinak jakkoli změnila, vztahy mezi Tureckem a Ruskem se podle jejich názoru od května nijak nezměnily; Turecko v očích západní diplomacie nic nezískalo a Rusko nic neztratilo.

Protože srbský kníže Alexandr zakazuje tureckým jednotkám procházet jeho územím, žádá, aby se vrátil ruský generální konzul,

a ve svém prohlášení sultánovi mluví o Turecku a Rusku jako o dvou protektorských mocnostech, které mají vůči tomuto knížectví stejná práva, lze se obávat vážných konfliktů se Srbskem, které by sice v kterékoli jiné době mohly být pro Turecko osudné, ale dnes jsou možná jediným prostředkem, jak je zachránit z drápů západní diplomacie. Pro Turecko je nutně prospěšný — alespoň v době jeho konfliktu s Ruskem — každý nový incident, který zhorší nynější komplikace, donutí zbankrotované Rakousko, aby se vzdalo své nebezpečné neutrality, zvýší pravděpodobnost evropské války a vnutí Turecku spojenectví s revoluční stranou. Vnitřní příčiny jeho úpadku budou ovšem působit dál, jestliže se jim nebude čelit důkladnou změnou tureckého způsobu vlády v Evropě.

Vraťme se nyní na chvíli od války vedené v podunajských knížectvích mezi Rusy a Turky k válce, která zuří v anglických průmyslových obvodech mezi zaměstnavateli a dělníky. Jistě si pamatujete na dobu, kdy zaměstnavatelé prudce napadali a odsuzovali hnutí dělníků za zkrácení pracovní doby. Teď se karta obrátila, a jak jsem tehdy předvídal, zaměstnavatelé nyní dělníkům krátkou pracovní dobu *vnucují*.* Ukazuje se, že výluky jsou v podstatě *finančním opatřením* zaměstnavatelů, jakýmsi protijedem proti průmyslové nadprodukci, jakou ještě nepoznaly „dějiny cen"[408]. Minulé pondělí byla obnovena práce, ale jen čtyři dny v týdnu, v továrnách rochdaleského obvodu (Burnley, Bacup, Newchurch), v Bury, v ashtonském obvodu (Ashton, Stalybridge, Glossop, Hyde, Newton). Bolton bude brzy nucen následovat. Manchester uvažuje, nikoli *zda*, nýbrž *kdy ustoupí*. Ve dvou či třech týdnech bude zkrácená pracovní doba zavedena všude, až na několik málo průmyslových odvětví, kde je situace příznivější. Bude to ovšem mít nutně za následek, že ustane pomoc prestonským dělníkům, kteří pokračují v odporu. Ale i při čtyřdenním pracovním týdnu se stále ještě vyrábí víc, než činí poptávka. Stačí si uvědomit, že před necelými třemi týdny měli prestonští továrníci zásoby rovnající se dvacetitýdenní produkci, a téměř nic se z nich neprodalo. Průmyslová krize tedy není věcí budoucnosti, ale už je tady.

* Viz tento svazek, str. 440–441. *(Pozn. red.)*

„Snižování pracovní doby," píší „Times", „je provázeno snižováním mezd na úroveň z nedávné doby, než si dělníci vymohli přídavky."

„Economist" v záchvatu upřímnosti dodává:

„Chudák si nemůže diktovat podmínky, musí brát, co se mu nabízí."

Nejednou jsem upozorňoval na to, že dělníci zahájili stávky příliš pozdě, když už pomalu mizely možnosti, které s sebou přinášela nebývalá prosperita, a proto nemohly být stávky úspěšné ani z ekonomického hlediska, ani pokud šlo o jejich okamžité cíle. Přesto však měly svůj význam. Zrevolucionovaly průmyslový proletariát, a přistoupí-li k tomu vysoké ceny potravin a nízká cena práce, povedou jednou k vážným politickým důsledkům. Vždyť jen myšlenka dělnického parlamentu, který ve skutečnosti neznamená nic jiného než semknutí všech dělníků pod praporem chartismu, nahání už dnes strach buržoaznímu tisku.

„Redaktor listu ‚People's Paper' Ernest Jones," píše „Economist", „je považován za nástupce pana Fearguse O'Connora, tak jako byl pan O'Connor nástupcem pana Hunta... Když dělníci šli za Huntem a O'Connorem, nevzešlo jim z toho nic než těžké porážky a velké ztráty; přesto však mají stejnou důvěru v následníka těchto velkých králů a vzhlížejí nyní k Jonesovi jako ke svému spasiteli."

Z dalších citátů uvidíte, že noviny anglické vládnoucí třídy, ať už jsou vedeny stranickými pohnutkami, jako „Morning Herald", nebo jsou, jako „Morning Post", usměrňovány cynickým, ale bystrým pozorovatelem Palmerstonem, posuzují správně nynější situaci a zaujímají správný postoj k banalitám Robinsona Prosperity[407].

„Kdybyste teď slyšeli, jak hovoří továrníci, mysleli byste, že mají přímo božskou autoritu a že bezpečnost impéria závisí na tom, dostane-li se jim moci, která si příliš nezadá s mocí francouzského císaře... Asi 60 000 lancashirských dělníků jí dnes tak, že se stěží udržují naživu a ani nepomyslí na loupení nebo násilnosti, třebaže žijí ve městech, která šetrní továrníci nechali bez policejní ochrany. Ať mají pravdu nebo ne, stojí tito muži statečně za svými názory a za svými vůdci a těžko bychom nalezli jiné hnutí, které by bylo tak mírumilovné a zároveň tak účinné."

Tak píše „Morning Herald".

„Naši ekonomové měli plno řečí, jaké nesmírné a netušené dobrodiní nám přinese svobodný obchod; teď však nastává zima a epidemie čekají jen na návrat jara; a právě v době, kdy naši chudí nejnaléhavěji potřebují víc potravy a teplejší oděv než obvykle, aby posílili svůj organismus a lépe pak čelili chorobám — právě

v této době je doslova drtí nebývalá drahota všech životních potřeb. Není ani potuchy po mléku a strdí, jímž měla země oplývat, a vypadá to, že všechna ta proroctví o věčné láci a hojnosti patří mezi tisíce jiných iluzí, jimiž je společnost balamucena... Britská společnost je prohnilé, nezdravé, nemorální, nevědomé, kruté, chybující, nespokojené a nadmíru svízelně živořící společenství."

Takovou řečí mluví „Morning Post", salónní list a oficiální orgán mylorda Palmerstona.

Napsal K. Marx 2. prosince 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3952 z 16. prosince 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ČTYŘSTRANNÁ DOHODA. — ANGLIE A VÁLKA

Londýn, v pátek 9. prosince 1853

Vaši čtenáři sledovali krok za krokem diplomatické akce koaliční vlády a nepřekvapí je žádný nový pokus Palmerstonů a Aberdeenů podporovat cara pod záminkou ochrany Turecka a zajištění míru v Evropě. Neudivilo by je, ani kdyby byla znovu vzkříšena vídeňská konference nebo londýnský kongres. Londýnskou burzu informovala nejprve „Morning Chronicle", která už minulý pátek napsala, že se Anglii podařilo přimět Rakousko a Prusko, aby podporovaly pokus západních mocností o nové zprostředkování mezi bojujícími stranami. Pak uveřejnila novinku o „tomto pokusu" „Morning Post" a pro útěchu dodala, že

„Prusko a Rakousko byly požádány, aby na tomto pokusu spolupracovaly, a také se k tomu zavázaly; čtyři mocnosti podepsaly protokol, jímž se bezpodmínečně zavazují udržovat *nynější územní rozdělení v Evropě* a vyzývají válčící mocnosti, aby své neshody přátelsky urovnaly na evropské konferenci. Po této akci čtyř mocností bude nejprve zjištěno, na jakém základě by Turecko souhlasilo s jednáním o urovnání východního sporu. Až to bude přesně zjištěno, vybídnou čtyři mocnosti Rusko, aby se vyslovilo, na jakém základě by bylo ochotno jednat o navrhovaném urovnání, a pak budou obě mocnosti požádány, aby vyslaly zmocněnce na konferenci velmocí, jejíž doba a místo budou určeny později... *Carův prestiž* by mohl zůstat nedotčen a zájmy Turecka by byly zároveň plně zajištěny, kdyby byla uzavřena za prvé *smlouva mezi Tureckem a Ruskem o přátelství, míru a obchodu*, zaručující náležitou ochranu poddaným každého z obou států na území státu druhého, a za druhé smlouva mezi sultánem a pěti mocnostmi, *která by se podobala smlouvě o Dardanelách z roku 1841;* sultán by se v ní měl zavázat, že bude respektovat *nynější konstituce a výsady podunajských knížectví a Srbska*, a měl by přijmout stejné závazky *jako v kajnardžské smlouvě*, tentokrát však vůči Evropě, a ne vůči Rusku — zejména že bude chránit křesťanské náboženství ve svých državách."

Nakonec se dal slyšet hromobijce z Printing House Square*, který ve svém prvním vydání oznámil, že spolek čtyř mocností byl definitivně uzavřen a že mocnosti už stanovily podmínky, které budou Rusko i Porta v případě potřeby „*donuceny* přijmout". Okamžitě stouply kursy cenných papírů; burziáni však nebyli uspokojeni nadlouho, neboť tytéž „Times" ve druhém vydání oznámily, že čtyři mocnosti sice vypracovaly protokol a předložily návrh společné nóty, ale nezavázaly se *vynucovat* její přijetí. Kursy opět klesly. Nakonec se „překvapující novinka" scvrkla na starou historii o vzkříšení mrtvého těla vídeňské konference — bylo by pošetilé mluvit o jejím duchu — a jedna z telegrafických depeší potvrdila zprávu, že

„z konference čtyř mocností ve Vídni byl 6. prosince odeslán do Cařihradu další návrh na urovnání nynějších neshod, založený na novém pojetí, a že mírové jednání bude pokračovat, i kdyby nebyly zastaveny válečné akce".

Těsně před vypuknutím války vídeňská konference, tato Pýthie věštící minulost, vyzvala Turecko, aby přijalo ultimátum knížete Menšikova. Když Rusko utrpělo první porážku, vrátily se Anglie a Francie k odpovědi Rešida paši na ultimátum knížete Menšikova. K jaké fázi dřívějších jednání dospějí při svém zpětném pohybu nyní, nelze předvídat. „Augsburger Zeitung" prohlašuje, že *nové* návrhy této konference vyjadřují přání čtyř mocností „zabránit válce". Opravdu překvapující novinka!

I když se všechny tyto diplomatické tlachy zdají plané ve chvíli, kdy se status quo** přeměnil ve status belli***, nesmíme zapomínat, že za těmito fantastickými návrhy na konference a kongresy lze postřehnout skryté záměry britské vlády, že vládní listy zkoušejí půdu, aby zjistily, kam až si může vláda troufat zajít, a že už nejednou nepodložené pověsti dneška byly předzvěstí událostí zítřka.

* — tj. „Times". *(Pozn. red.)*
** — daný, současný stav. *(Pozn. red.)*
*** — válečný stav. *(Pozn. red.)*

Jisté je to, že čtyřspolek *byl* navržen Anglií s úmyslem vnutit Turecku rozhodnutí, na nichž se dohodnou čtyři mocnosti, i kdyby se Rakousko odmítlo připojit. Jestliže spolek ani nebyl uzavřen, podepsaly čtyři mocnosti alespoň „protokol" stanovící zásady, podle nichž se má vést jednání. Stejně jisté je i to, že vídeňská konference, která Turecku svazovala ruce tak dlouho, až ruská armáda obsadila podunajská knížectví a došla k hranicím Bulharska, obnovila svou práci a poslala už sultánovi novou nótu. Že od vídeňské konference k evropskému kongresu v Londýně je jen krůček, bylo dokázáno roku 1839 za povstání Muhammada Alího. Kongres, který by vedl „mírotvornou" činnost, zatímco by Rusko vedlo válku proti Turecku, by byl pouhým opakováním londýnského kongresu z let 1827—1829, jehož výsledkem bylo zničení tureckého loďstva u Navarina a ztráta turecké nezávislosti drinopolskou smlouvou. Vládní listy jasně naznačují, na jakém základě navrhuje britská vláda se souhlasem ostatních mocností vést jednání. Má se udržet „dnešní územní rozdělení Evropy". Bylo by velkou chybou považovat tento návrh za pouhý návrat k podmínkám vídeňského míru. Zánik polského království, ovládnutí ústí Dunaje Ruskem, připojení Krakova k Rakousku, přeměna Uher v rakouskou provincii — ani jedno z těchto „územních uspořádání" nebylo schváleno žádným evropským kongresem. Kdyby tedy bylo schváleno nynější „územní rozdělení Evropy", neznamenalo by to pouze tolik, že by Turecko přistoupilo k vídeňské smlouvě, jak se předstírá, nýbrž byla by tím schválena všechna porušení této smlouvy, jichž se dopustily Rusko a Rakousko od roku 1830. „Smlouva o přátelství, míru a obchodu mezi Ruskem a Tureckem" — přesně stejných termínů bylo použito v preambuli kajnardžské, drinopolské i hünkjariskeleské smlouvy. „Smlouva podobná smlouvě o Dardanelách z roku 1841," praví palmerstonovský list*. Přesně tak; smlouva podobná té, která uzavřela Dardanely pro Evropu a přeměnila Euxein** v ruské jezero. Proč bychom si však neměli vyhradit, táží se „Times", svobodný vstup do Dardanel pro válečné lodi a svobodnou plavbu po Dunaji? Ale přečtěte si dopis, který v září 1839

* — tj. „Morning Post". *(Pozn. red.)*
** — starý řecký název Černého moře. *(Pozn. čes. red.)*

zaslal lord Palmerston panu Bulwerovi, tehdejšímu chargé d'affaires v Paříži, a uvidíte, že podobné naděje byly vzbuzovány i tehdy.

„Sultán je povinen respektovat nynější konstituce podunajských knížectví a Srbska." Ale tyto nynější konstituce rozdělují svrchovanost nad provinciemi mezi cara a sultána, a žádný evropský kongres je dosud neuznal. Nový kongres by tedy jménem Evropy sankcionoval faktický protektorát Ruska nad tureckými provinciemi. Sultán by tak byl zavázán nikoli carovi, nýbrž Evropě, že bude chránit „křesťanské náboženství ve svých državách". To znamená, že právo cizích mocností zasahovat do vztahů mezi sultánem a jeho křesťanskými poddanými by se stalo článkem evropského mezinárodního práva, a kdykoli by se vynořil nový spor, byla by Evropa smluvně zavázána podporovat nároky Ruska, které by jako smluvní strana mělo právo vykládat si po svém, jakou ochranu mohou požadovat křesťané v sultánových državách. Nová smlouva, jak ji navrhuje koaliční vláda a jak ji vysvětlují její tiskové orgány, je tedy nejvšestrannějším plánem kapitulace Evropy před Ruskem, jaký byl kdy zosnován, a paušálním uznáním všech změn způsobených kontrarevolucemi od roku 1830. Není tedy důvod k nadšení a údivu nad změnou rakouské politiky, změnou, o níž „Morning Post" předstírá, že „k ní došlo náhle v posledních deseti dnech". Pokud jde o Bonaparta, ať už jsou skryté záměry tohoto císařského povýšence jakékoli, prozatím je spokojen s tím, že se může po tureckém žebříku vyšplhat do nebe mezi staré legitimní mocnosti.

Názory koaliční vlády jasně vyjádřil vládní týdeník „Guardian"[408]:

„Jednat s Ruskem jako s poraženým nepřítelem a domnívat se, že je máme v hrsti, protože ruské vojsko bylo poraženo v zákopech u Oltenitsy a protože na Černém moři bylo dobyto několik pevnůstek, by bylo prostě směšné; tyto drobné ztráty mohou jen ještě vybičovat jeho pýchu a odradit je od uzavírání smluv do té doby, dokud si nevytvoří lepší předpoklady. Ale panovníci, stejně jako ostatní lidé, jednají z rozmanitých pohnutek. Car je pyšný a vznětlivý, je však také opatrný. Zapletl se do sporu, v němž může mnoho ztratit a nemůže nic získat. Sleduje stejnou politiku jako jeho předchůdci, kteří vždycky získávali víc vyhrožováním válkou než vedením války a jejichž stálá a nezdolná výbojnost obsahovala jakýsi prvek pružné přizpůsobivosti, která jim umožňovala vyhnout se velkým katastrofám a dokonce *přímo těžit i z drobných porážek*. Předběžné rozhodnutí čtyř mocností, že v územním uspořádání Evropy nebude provedena ani

povolena žádná změna, se zřejmě opírá o *tento rozumný* názor na jeho postavení a politiku. Budou jím zklamáni ti, kdo ve své fantazii vidí už botu Anglie na carově šíji nebo kdo se dali oklamat přeludnými nesmysly *protekcionistických* listů. Nám však *nejde o pokoření Ruska*, ale o obnovení míru v Evropě" (samozřejmě podle ruského pojetí), „o nastolení pokud možno trvalého míru, za nějž se francouzský voják a vyslanec* zaručuje sultánovi ctí svého panovníka. A *nadcházející smlouva*, tím si můžeme být jisti, nebude znamenat pouhé obnovení statu quo, nýbrž bude alespoň pokusem urovnat na nějakém trvalém základě vztahy mezi Tureckem a Evropou a mezi tureckou vládou a jejími křesťanskými poddanými; bude to ovšem jen pokus, neboť i při sebetrvalejším řešení bude *každé uspořádání, které zachovává tureckou říši v Evropě*, v podstatě *vždy prozatímní*. Takovéto prozatímní uspořádání je však nyní uskutečnitelné a potřebné."

Konečným cílem mocností je tedy pomoci carovi „přímo těžit i z drobných porážek" a „nedopustit zachování turecké říše v Evropě". Prozatímní dohoda samozřejmě přispěje ke konečnému dosažení tohoto cíle, pokud je to „nyní uskutečnitelné".

Některé okolnosti však znenadání zhatily výpočty koaličních politiků. Došly zprávy o nových tureckých vítězstvích na březích Černého moře a na hranicích Gruzie. Na druhé straně se rozhodně tvrdí, že celá armáda v Polsku dostala rozkaz přemístit se k Prutu, a podle zpráv z polských hranic „v noci z 23. na 24. minulého měsíce byla provedena ‚branka', to jest odvody do armády, a v místech, kde dříve byli odváděni jeden či dva muži, bylo jich tentokrát odvedeno osm až deset". To přinejmenším ukazuje, že car nemá valnou důvěru v mírotvorného génia čtyř mocností. Rakouské oficiální prohlášení, že „mezi dvory čtyř mocností nebyl uzavřen žádný spolek", dokazuje, že i když si Rakousko velmi přeje vnutit Turecku podmínky, neodvažuje se ani naznačit, že by chtělo přimět cara k přijetí podmínek, které byly vypracovány v jeho vlastním zájmu. A konečně sultánova odpověď francouzskému velvyslanci, že „nyní je přátelské urovnání zcela nepřijatelné, nevzdá-li se Rusko úplně nároků, které předložilo, a nevyklidí-li okamžitě podunajská knížectví," zasáhla jako úder hromu milovníky kongresů, a orgán obratného a zkušeného Palmerstona nyní upřímně prozrazuje svým kumpánům toto zrnko pravdy:

„Rusko nemůže svolit k tomu, aby okamžitě vyklidilo knížectví a úplně se vzdalo svých nároků, nechce-li ztratit vážnost a vliv, a bylo by bláhové předpokládat, že by tak veliká mocnost připustila něco takového bez rozhořčeného boje. Proto nynějšímu pokusu o jednání můžeme bohužel předpovídat jedině neúspěch."

* — tj. francouzský velvyslanec v Cařihradě, generál Baraguay d'Hilliers. *(Pozn. red.)*

Poražené Rusko nemůže přistoupit na žádné jednání. A tak jde teď o to, naklonit jazýček vah v nynější válce na opačnou stranu. Jak jinak toho však lze dosáhnout než tím, že se Rusku umožní získat čas? Jediné, co Rusko potřebuje, jsou průtahy, čas na nové odvody, na rozmístění nově zformovaných jednotek po celé říši a na jejich soustředění, potřebuje zastavit válku s Tureckem na tak dlouho, než se vypořádá s kavkazskými horaly. Takto mohou vzrůst naděje Ruska a pokus o jednání „může být úspěšný, bude-li Rusko vítězem, a ne poraženým". Proto, jak tvrdí vídeňská „Ost-Deutsche Post"[409] a vládní „Morning Chronicle", Anglie naléhavě přesvědčovala Turecko, že by bylo vhodné svolit k tříměsíčnímu příměří. Lord Redcliffe měl pětihodinový rozhovor se sultánem, aby získal od Jeho Veličenstva souhlas s navrhovaným příměřím, které odmítli jeho ministři, a výsledkem bylo, že k projednání této otázky byla svolána mimořádná porada ministrů. Porta navrhované příměří definitivně odmítla; souhlasit s ním ostatně ani nemohla, nechtěla-li otevřeně zradit turecký lid.

„Za nynější nálady," poznamenávají dnešní „Times", „nebude snadné udržet nároky Porty v mezích umírněnosti."

Porta je příliš neumírněná, než aby pochopila, že je naprosto neslučitelné s carovou důstojností, aby byl poražen, a že mu proto musí poskytnout tříměsíční příměří, aby se její vlastní úspěchy rozplynuly vniveč a aby carovi dopomohla stát se opět „velkodušným" vítězem. Ale všechny naděje na prosazení tříměsíčního příměří nejsou ještě docela ztraceny.

„Možná, že by se dosáhlo většího úspěchu," píší „Times", „kdyby příměří navrhly čtyři mocnosti."

Podle dobromyslného „Morning Advertiser"

„nelze připustit, že by zprávy o takových návrzích byly pravdivé," neboť „ani nejvynalézavější duch by si nedovedl vymyslet otevřenější pokus zradit Turecko carovi a účinnější prostředek k dosažení tohoto cíle".

Důvěra radikálního „Morning Advertiser" v Palmerstonovu „poctivost a dobré úmysly" je, zdá se, právě tak nezměrná jako

jeho neznalost dějin anglické diplomacie. Tento list je majetkem sdružení hostinských s výčepnickou koncesí a mám podezření, že jeho redakční články píší občas právě tito výčepníci.

Anglie tak plní v Cařihradě a ve Vídni úlohu ruské přední stráže; a teď se podívejme, jak si na druhé straně zatím počínají Rusové v Anglii.

V jednom ze svých předešlých článků jsem už vaše čtenáře informoval, že zatímco koalice předstírá, že ohrožuje Rusy na Černém moři, jsou v královských loděnicích v Portsmouthu vystrojovány ruské válečné lodi, dvě fregaty, „Aurora" a „Navarino". Minulou sobotu uveřejnily „Morning Herald" a „Daily News" zprávu, že z ruské fregaty „Aurora" uprchlo šest námořníků, a když se dostali téměř až do Guildfordu, byli zadrženi důstojníkem z ruské fregaty „Aurora" a anglickým policejním inspektorem, byli přivedeni zpět do Portsmouthu a dopraveni na palubu lodi „Victorious" — anglické lodi, na níž byla po dobu vystrojování „Aurory" přemístěna její posádka — byli surově zbiti a spoutáni v okovech. Když se zpráva o tom dostala do Londýna, vymohlo několik pánů prostřednictvím advokáta Charlese Ronaldse soudní příkaz podle habeas corpus,[410] nařizující kontradmirálovi Martinovi, několika dalším anglickým námořním důstojníkům a ruskému kapitánovi, veliteli fregaty „Aurora", aby oněch šest námořníků bylo předvedeno před lorda předsedu anglického nejvyššího soudu. Anglické přístavní orgány odmítly příkazu uposlechnout, anglický kapitán se odvolal k viceadmirálovi, viceadmirál k admirálovi a ten považoval za nutné spojit se s lordem admirality, proslulým sirem Jamesem Grahamem, který dal před deseti lety v případě bratří Bandierů britskou poštovní správu k dispozici Metternichovi[411]. Pokud jde o ruského kapitána, třebaže mu byl příkaz královny doručen na anglické lodi „Victorious" a třebaže ho tlumočník dobře informoval, oč jde, hodil dokument opovržlivě přes palubu, a když mu byl znovu podán palubním otvorem, zahodil jej znovu. „Kdyby byl příkaz opravdu od Jejího Veličenstva," řekl ruský kapitán, „byl by zaslán našemu vyslanci nebo konzulovi." Konzul nebyl přítomen a vicekonzul odmítl zasáhnout. 6. prosince byly námořním orgánům v Portsmouthu doručeny další příkazy, nařizující jim jménem krá-

lovny, aby před lorda nejvyššího soudce bylo předvedeno nejen uvedených šest mužů, ale i ruský kapitán. Místo aby se admiralita příkazu podvolila, udělala všechno pro to, aby loď byla vyvlečena z přístavu a dostala se na volné moře; a tak bylo možno nazítří vidět „Auroru" s kapitánem Islamatovem, jak přes všechny příkazy podle habeas corpus pluje za bílého dne směrem k Tichému oceánu. A zatím, jak se dovídáme z včerejšího „Daily News",

„ruská korveta ‚Navarino' je stále ještě v důkladné opravě v docích. Pracuje na tom mnoho přístavních dělníků."

Všimněme si nyní, jaké stanovisko zaujal k tomuto „překvapujícímu" případu vládní tisk.

„Morning Chronicle", orgán peelovců, se rozhodla být raději zticha, neboť sám vůdce peelovců Graham byl v celé záležitosti nejvíc kompromitován. První porušila mlčení Palmerstonova „Morning Post", neboť jeho lordstvo si nemohlo nechat ujít takovou příležitost ukázat, jak mistrně dovede z očividně nepříjemných záležitostí udělat zajímavou historku. Celá záležitost prý byla značně přehnána a přeceňována. Šest dezertérů, pokračuje list, opíraje se o údaje ruského kapitána, který nařídil, aby byli surově zbiti a uvězněni na lodi, „těchto šest mužů, jak sami tvrdí, neuprchlo z vlastního popudu, ale přiměly je k tomu jakési osoby, které se s nimi seznámily na ulici". Tito námořníci, kteří tak proti vlastní vůli a proti příkazům ruského kapitána vystoupili v Portsmouthu na břeh, „byli pak opiti a odvezeni povozem do vnitrozemí"; tam od nich lidé, kteří je nabádali k zběhnutí, sami zběhli, dříve jim však vysvětlili, „jak se dostanou do Londýna, a dali jim adresy osob, na něž se v Londýně mají obrátit". Tato nesmyslná báchorka, kterou si Palmerstonův list vymyslel, aby přesvědčil veřejnost, že „dezertéři se sami vydali policii", je tak zřejmou lží, že se ji ani „Times" neodvážily opakovat. „Post" staví na odiv své morální rozhořčení a přidává drzou pomluvu, že celou věc mají na svědomí jacísi polští emigranti, kteří pravděpodobně chtěli ranit city Palmerstonova velkodušného vládce.

Jiný vládní list, „Globe", doznává, že

„tvrzení, že cizinec je povinen plnit jen ty příkazy, které jsou mu doručeny zástupcem jeho vlastní země, je zřejmě neudržitelné; jinak by kterýkoli cizinec

v britském námořním přístavu mohl porušovat anglické zákony a nemohl by být volán k odpovědnosti, leda prostřednictvím vyslance".

Proto „Globe" dospívá k umírněnému závěru, že odpověď ruského kapitána úředníku, který mu doručil příkaz podle habeas corpus, „nebyla zcela uspokojivá". Inu, dokonalost není lidskou vlastností.

„Kdyby je" (tj. oněch šest chycených námořníků) „byl ruský kapitán příštího rána všechny pověsil na konec ráhna své fregaty," zdůrazňují „Times", „byl by naprosto *mimo* dosah anglických zákonů."

A proč? Protože ve smlouvě o námořní plavbě, uzavřené mezi Ruskem a Velkou Británií roku 1840 (za vedení lorda Palmerstona), je o tom toto ustanovení:

„Konzulové, vicekonzulové a obchodní zástupci vysokých smluvních stran, sídlící na území druhé strany, obdrží od místních úřadů veškerou pomoc, jež jim může být podle zákona poskytnuta, při stíhání zběhů z válečných a obchodních lodí svých zemí."

Ale, milé „Times", vždyť o to právě jde, jakou pomoc byly britské úřady podle zákona oprávněny ruskému kapitánovi poskytnout. Pokud pak jde o ruské úřady, které „posílají své lodi do Anglie k opravám v době politické krize", „Times" se domnívají, že „je to čin velmi nemístný a netaktní", a soudí, že „důstojníci těchto lodí se tu dostali do situace špiónů". Ale, pokračují „Times", „britská vláda nemohla důrazněji vyjádřit opovržení nad takovou politikou" než tím, že vpustila ruské špióny přímo do královských loděnic, „i když to na veřejnosti způsobilo jisté nesnáze", že jim dala k dispozici britské válečné lodi, najala pro ně přístavní dělníky placené z kapes britského lidu a vypálila jim salvu na pozdrav, když pošlapali anglické zákony a prchali ze země.

Napsal K. Marx 9. prosince 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 3960 z 26. prosince 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

RUSKÉ VÍTĚZSTVÍ. — POSTAVENÍ ANGLIE A FRANCIE

Londýn, v úterý 13. prosince 1853

„Třebaže francouzské a britské loďstvo je na Černém moři, byl turecký sultán překvapen tím, že jedné z jeho lodí se beztrestně zmocnila ruská loď. Na jaře se bude divit ještě víc."

To napsal minulou sobotu list „Press". Sultán se však „ještě víc divil" už příští pondělí, a ne až na jaře. Ruské loďstvo porazilo tureckou eskadru na Černém moři u Sinopu[412] — takový byl obsah ruské zprávy z Oděsy z 5. t. m., kterou později potvrdil francouzský „Moniteur". Třebaže ještě neznáme přesné podrobnosti této události, je jasné, že ruská zpráva je značně přehnaná, že šlo jen o nenadálé napadení několika tureckých fregat a jistého počtu dopravních lodí, které měly na palubě vojsko, potraviny, střelivo a zbraně určené pro Batumi, že ruská flotila byla početně mnohem silnější než turecká a že se Turci přesto vzdali teprve po rozhořčeném hodinovém boji.

„Tak či onak, naše loďstvo tam *není* proto," píše „Angličan"*, „aby zabraňovalo Rusům útočit na Turky. *Není* tam proto, aby překáželo ruským transportům vojáků a zbraní na Kavkaz. *Není* tam proto, aby zajišťovalo, že Černé moře *nebude* ruským jezerem. *Není* tam proto, aby pomáhalo našemu spojenci, ani aby ho uchránilo od zničení. *Není* tam proto, aby zamezilo opakování Navarina podle památného vzoru... Domníváme se, že by ruští admirálové mohli manévrovat na dostřel děla od Cařihradu a kormidla britských lodí by zůstala právě tak nehybná jako hlavní kormidlo, které třímá sám lord Aberdeen. Bude lid trpně přihlížet k tak nákladné frašce?"

* — tj. Alfred Richards. *(Pozn. red.)*

Koaliční vláda byla přivedena z míry tím, že car porazil Turky na moři, a ne na terra firma*. Přáli si pozemní vítězství. Ruské námořní úspěchy mohou ohrozit jejich postavení právě v době, kdy hrabě Buol ujistil sultána, že car má výhradně *obranné* úmysly, a kdy se lord Redcliffe pokoušel vnutit sultánovi tříměsíční příměří. Je velmi zajímavé pozorovat, jak byl mezi různé tiskové orgány koaliční vlády rozdělen úkol uchlácholit veřejnost.

„Times", jako orgán celého kabinetu, vyjadřují jeho *všeobecné* rozhořčení nad carovým nevděkem a dokonce se odvážily poněkud vyhrožovat.

„Morning Post" je ovšem ještě bojovnější a dává svým čtenářům na srozuměnou, že k „politováníhodné" události u Sinopu by nikdy nebylo mohlo dojít, kdyby lord Palmerston byl ministerským předsedou nebo alespoň ministrem zahraničních věcí.

„Přinejmenším je zřejmé," píše „Post", „že ruské námořní síly, vyslané aby operovaly u tureckého pobřeží, mohly náhle a těžce zasáhnout bojové prostředky Porty právě v tom místě, kde mohl díván plným právem očekávat, že mu spojenci prokáží cennou a účinnou pomoc, které by zřejmě bylo zapotřebí a kterou mu slíbili, pokud ovšem jejich sliby byly míněny vážně a nešlo jen o plané řeči. Domníváme se, že je stěží možné považovat Černé moře za vhodné jeviště pro další výstup diplomatické komedie, která byla sehrána v podunajských knížectvích pod názvem ‚materiální záruky'.[413] Lze tedy předpokládat, že Rusové přestali pokrytecky předstírat, že jejich záměry jsou *obranné*. Je třeba hluboce litovat, že jsme *v naší*" (rozuměj Aberdeenově) „přizpůsobivé politice zašli příliš daleko, těžce jsme tím poškodili našeho spojence a sami jsme si vysloužili oprávněné výtky. Zasloužili bychom si neskonalou pohanu a potupu, kdybychom připustili, aby došlo k další podobné katastrofě, zaviněné tím, že by naše válečné loďstvo odmítlo poskytnout ochranu, ačkoli bylo právě proto vysláno."

Filosofující „Morning Chronicle", hlavní orgán peelovců, považuje za

„docela pravděpodobné, že mocnost, která porušila světový mír, bude *nyní* ochotna souhlasit s ukončením války".

Imperátor Mikuláš pod záminkou, že „nechce jednat proti *svobodně projevené vůli*" hospodarů Ghiky a Ştirbeie, kteří se chtějí vzdát vlády v Moldavsku a Valašsku, reskriptem z 8. listopadu odevzdal jejich funkce generálu von Budbergovi, jenž však je podřízen vrchnímu dozoru knížete Gorčakova.

* — pevné zemi, pevnině. *(Pozn. red.)*

Skutečnost, že Anglie vnucuje Turecku příměří ve chvíli, kdy tím jedině pomáhá carovi získat čas k soustředění vojsk a k pokusům o rozbití okázalého spojenectví mezi Francií a Anglií; Mikulášovy intriky namířené k tomu, aby svrhl Bonaparta a dosadil na jeho místo Jindřicha V.; a konečně halasně vychvalované „splynutí" obou větví bourbonského rodu, sjednávané společně králem Leopoldem, princem Albertem a princi Orleánskými — všechny tyto okolnosti nutí veřejnost obrátit znovu pozornost k windsorskému zámku a podezírat jej z tajného spiknutí s bruselským, vídeňským a petrohradským dvorem.

„Dnešní generace Angličanů," píše aristokratický „Morning Herald", „by měla pečovat o to, aby politika naší země nebyla podřizována orleanistickým tužbám po restauraci, belgickým obavám z anexe a malicherným německým zájmům."

„Existují spiklenci vymykající se dozoru ministerstva vnitra," naznačuje „Lloyd's Weekly Newspaper", „spiklenci, jejichž jména se jako hvězdy v mrazivé noci třpytí v rubrice ‚Z dvorního života'. Nežijí v St. John's Wood, ani nebydlí v Chelsea. Nikoli, dostává se jim poněkud většího pohodlí v komnatách Claremontu.[414] Jeden z těchto spiklenců, častý host naší milostivé královny — zdvořile nazývaný vévoda de Nemours, přijel právě ze své anglické rezidence do Frohsdorfu, aby vybudoval most — totiž aby překlenul propast mostem, po němž by se Bourboni mohli vrátit do Francie. A až se vrátí, bude bezpochyby znovu pojídat zvěřinu v Buckinghamském paláci nebo ve windsorském zámku."

„Vaši ministři dělají to," píše pařížský zpravodaj listu „Leader", „co jim řekne Viktorie. Královna Viktorie si přeje všechno to, co si přeje král Leopold. Král Leopold touží po tom, po čem touží imperátor Mikuláš, takže *Mikuláš je de facto nynějším anglickým králem.*"

Bonapartovo postavení je dnes kritičtější než kdykoli dříve, třebaže na první pohled by se mohlo zdát, že ještě nikdy neměl větší naději na úspěch. Podařilo se mu vetřít se mezi evropské královské rodiny. Zatímco Mikuláš prestiž ztratil, Napoleon jej získal. Poprvé v životě se stal „váženou osobností". Anglie, ona mocnost, která spolu s Ruskem svrhla jeho strýce z gigantického trůnu, byla nyní donucena uzavřít s ním zjevné spojenectví proti Rusku. Okolnosti z něho učinily téměř arbitra Evropy. Vyhlídka na evropskou válku, která by vedla k povstání v Itálii, v Uhrách a v Polsku — v zemích, kde lid soustřeďuje svůj zájem téměř výhradně na obnovení své národní nezávislosti a rozhodně by se příliš nerozpakoval přijmout pomoc odkudkoli — tyto okolnosti zřejmě

umožní hrdinovi 2. prosince dirigovat tanec národů, jestliže neuspěje ve své roli smiřovatele králů. Nehorázné chyby, jichž se dopouštěli jeho předchůdci, dodaly jeho politice dokonce zdání národní síly, neboť on alespoň vyvolává obavy mezi mocnostmi, kdežto jeho předchůdci — od prozatímní vlády až po purkrabí Zákonodárného shromáždění[415], dokázali jen neustále a před každým se třást.

Podívejme se však na rub mince. Splynutí dvou větví bourbonské dynastie, ať už je jeho konečný význam jakýkoli, bylo uskutečněno pod záštitou londýnského a vídeňského dvora a na rozkaz imperátora Mikuláše. Je proto třeba je považovat za první akt svaté aliance namířený proti Bonapartovi. Naproti tomu dočasně usmířilo různé strany francouzské buržoazie, které právě její rozkol bránil v letech 1848—1851 čelit uzurpátorskému počínání hrdiny ze Štrasburku a Boulogne.[416] I modří republikáni se na schůzi v domě pana Carnota téměř jednomyslně rozhodli podporovat legitimisty v jakémkoli pokusu o svržení Bonaparta. Tito pánové jsou patrně pevně rozhodnuti znovu projít tradičním kruhem od restaurace přes buržoazní monarchii k republice. Pro ně republika nikdy neznamenala nic jiného než „ôte-toi de là, que je m'y mette"*, a jestliže nemohou sami zaujmout místo svého soupeře, způsobí mu alespoň nejhorší příkoří, jaké si dovedou představit: ztrátu postavení. Role už byly rozděleny. Generálové, ministři, všechny vedoucí osobnosti už byly jmenovány. Bonapartovi odtud hrozí nebezpečí vojenského povstání, které, i když nepovede k restauraci Bourbonů, může poskytnout příležitost k všeobecné vzpouře. Vcelku však toto Maletovo spiknutí[417], závislé na podpoře kozáků, není nebezpečnější než spiknutí Ledru-Rollinovo, závislé na podpoře Turků. Mimochodem poznamenávám, že kdyby se celá francouzská emigrace v Londýně a na ostrově Jersey sešla, Ledru by se stěží odvážil před ni předstoupit. Velká většina francouzských emigrantů, kteří patří k různým frakcím socialistické strany, se sjednotila v Société des proscrits démocrates et socialistes**, která se netají svým nepřátelským postojem k Ledru-Rollinovým požadavkům. Říká se, že

* — kliď se odtud, abych tam mohl já. *(Pozn. red.)*
** — Společnosti demokratických a socialistických vyhnanců. *(Pozn. red.)*

Ledru má ještě jistý vliv mezi francouzským rolnictvem. Ale moc nemůže získat ve venkovských departementech, nýbrž v Paříži, a tam narazí na odpor, který není s to překonat.

Vážné nebezpečí, jehož by se Bonaparte měl obávat, je způsobeno něčím docela jiným; vysokými cenami potravin, stagnací obchodu a naprostým vyčerpáním a vyprázdněním státní pokladny. Rolnictvo se svou slepou vírou v kouzelnou sílu jména „Napoleon" a v lákavé sliby hrdiny ze Štrasburku bylo právě onou silou, která Francii vnutila Bonaparta. V očích rolníků bylo obnovení Bonapartovy dynastie totožné s obnovením jejich vlastního vlivu, kdežto restaurace hrubě porušila jejich práva, červencová monarchie z nich udělala oběť spekulací a republika je donutila platit výlohy únorové revoluce. Trestné výpravy a hlad otevřely nyní rolníkům oči. S nevídanou rychlostí se teď po celé Francii šíří žhářství. Pokud jde o buržoazii, ta byla dost hloupá, aby podezírala Národní shromáždění, že způsobilo dočasnou obchodní stagnaci v roce 1851 intrikami různých svých frakcí a jejich spory i jejich všeobecnou opozicí proti výkonné moci. Zradila nejen své vlastní zástupce, nýbrž záměrně usilovala o coup d'état*, který by znovu nastolil to, co nazývala „spořádanou vládou", a který by především obnovil „zdravý obchodní život". Nyní objevila, že průmyslové krize se nedají odvrátit vojenským despotismem ani zmírnit tím, že za vojenského despotismu se veřejný úvěr do krajnosti napíná a vyčerpává nadměrnými výdaji, takže obchodní krizi nevyhnutelně doprovází krize finanční. Buržoazie si proto přeje novou změnu mocenských poměrů, která jí konečně poskytne „spořádanou vládu" a „zdravý obchodní život". Pokud jde o proletariát, ten přijal Bonaparta od první chvíle pouze jako přechodnou nutnost, jako přemožitele république cosaque** a jako nástroj své msty proti *straně pořádku.*[418] Proletariát byl před 2. prosincem oslaben řadou porážek a v letech 1852 a 1853 byl plně zaměstnán vlastními starostmi; mohl proto klidně čekat na vhodnou chvíli, až mu příčiny obecného charakteru a celková nespokojenost ostatních tříd poskytnou možnost znovu se chopit svého revolučního díla.

* — státní převrat. *(Pozn. red.)*
** — kozácké republiky. *(Pozn. red.)*

Sociálně ekonomickou situaci ve Francii nám poněkud osvětluje tato obchodní zpráva z Paříže:

„V minulém týdnu byla obchodní situace v Paříži neuspokojivá. Nepočítáme-li výrobce, kteří zhotovují novoroční dárky pro obchodníky, a výrobce hotových oděvů, obchod, jak se zdá, se úplně zastavil. Jednou z hlavních příčin je drahota potravin na venkově, která většině obyvatelstva znemožňuje provádět obvyklé nákupy. Úroda pšenice, kaštanů a vína byla ve všech centrálních departementech nízká, rolníci si musejí mnoho odříkat, aby si opatřili chléb, a proto nekupují nic kromě nejnaléhavějších potřeb. V dopisech došlých z venkova se uvádí, že značná část bavlněného zboží, nabízeného v poslední době na trzích, zůstala neprodána, čímž lze snadno vysvětlit obchodní stagnaci v Rouenu. Všechen vývoz se v poslední době omezuje na jihoamerické státy. Trhy v New Yorku a v New Orleansu jsou, jak se oznamuje, přeplněny francouzským zbožím, a proto není možno očekávat odtud zakázky. Firmy, které obvykle vyrábějí pro Belgii a Německo, zastavily téměř všechny práci, neboť ustal přísun objednávek od zahraničních zákazníků. Když Francouzská banka zjišťuje, jako je tomu nyní, že počet směnek předložených k diskontu značně klesá, je obchod v Paříži chabý. Na obilní burze, kde už po 10 dní byly špatné obchody a ceny klesaly, nastalo oživení a majitelé zásob pšenice nabyli větší jistoty. Pekaři projevují větší ochotu kupovat mouku a příjezd několika obchodníků z východních departementů definitivně zastavil pokles cen. Protože pařížští obilní komisionáři nemohli splnit všechny objednávky z minulé středy, zajeli obchodníci do Havru, kde byl předtím oznámen pokles cen o 2 franky za barel. Jakmile tam dojeli, cena mouky okamžitě stoupla ze 44 franků na 47 franků za barel a cena pšenice z 83 franků na 86 franků za míru rovnající se 200 kg. Podobně stouply ceny na všech trzích departementu du Nord. Na obilním trhu ve Štrasburku bylo obilí dostatek a cena pšenice klesla o 1 frank za hektolitr. V Lyonu se trh nepohnul, ceny však neklesly. V Paříži opět stoupla cena žita; byl zaznamenán prodej 12 000 quintalů* ovsa po 22 francích 9 centimech za 100 kg. V dopise z Marseilles z 2. t. m. se oznamuje, že v době od 1. do 30. listopadu připlulo do marseilleského přístavu 341 lodí s nákladem 804 270 hl pšenice. Započítáme-li tyto lodi, bylo za minulé čtyři měsíce do Marseilles dovezeno celkem 2 102 476 hl pšenice na 714 lodích."

Napsal K. Marx 13. prosince 1853
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 3961 z 27. prosince 1853
Podpis: Karel Marx

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Quintal – anglická míra, 112 liber. *(Pozn. čes. red.)*

K. MARX

PALMERSTONOVA DEMISE

Nejzajímavější a nejdůležitější ze zpráv, které přivezl parník „Afrika", je oznámení o demisi *lorda Palmerstona* z funkce člena koaliční vlády lorda Aberdeena.[419] Je to mistrovský kousek tohoto bezohledného a dokonalého taktika. Ty londýnské listy, které vyjadřují názory vlády, se vytrvale snaží přesvědčit veřejnost, že tuto událost nevyvolaly potíže na Východě, nýbrž že jeho lordstvo jako věrný strážce britské ústavy se ve své svědomitosti vzdává funkce proto, že nemůže souhlasit s parlamentní reformou, byť i trpasličích rozměrů, příznačných pro takového whiga, jako je lord John Russell. To je totiž oficiální důvod demise, který ráčil oznámit svým kolegům z koalice. Všemožně se však vynasnažil, aby veřejnost nabyla jiného názoru, a přes všechna prohlášení oficiálních orgánů se také všeobecně soudí, že návrh zákona o reformě byl pouhou záminkou, kdežto pravou příčinou demise je politika vlády vůči Rusku. V takovém tónu psaly v poslední době, zejména po skončení posledního parlamentního zasedání, všechny listy, které jsou Palmerstonovi příznivě nakloněny. V různých tóninách a v mnoha variacích opakovaly stále stejnou písničku, jak lord Palmerston marně bojuje proti vlivu ministerského předsedy a jak se vzpírá hanebné roli, která mu byla vnucena ve východním dramatu. Neustále kolovaly pověsti, že ve vládě se vytvořily dvě velké skupiny, a nebylo opominuto nic, co by mohlo britskou veřejnost připravit na představení, v němž chrabrý vikomt prokáže svou příslovečnou energii. Komedie byla předem připravena, kulisy byly

rozestaveny a urozený lord, vyčkávající za oponou, si s neuvěřitelným důvtipem vybral ten nejvhodnější okamžik, aby jeho příchod na jeviště byl co nejsenzačnější a nejpůsobivější.

Lord Palmerston opouští své přátele z koalice právě ve chvíli, kdy se Rakousko dychtivě chopilo návrhu na nová jednání, kdy car ještě šíře rozprostírá své sítě válečných intrik, vyvolává ozbrojenou srážku mezi Srby a Bosňany a vyhrožuje srbskému vládnoucímu knížeti, že jej sesadí, jestliže bude v tomto konfliktu dál zachovávat neutralitu; opouští je právě ve chvíli, kdy Rusové zničili Turkům, kteří spoléhali na přítomnost britského a francouzského loďstva, celou flotilu svým trojnásob silným loďstvem a pobili jim 5000 mužů; kdy se ruským kapitánům dovoluje protivit se britským zákonům v britských přístavech a na palubě britských lodí; kdy se veřejnost dověděla o dynastických intrikách „bezúhonné královny" a jejího „německého prince manžela"; a kdy konečně i bodrý britský lid, v cizině zraňovaný ve své národní hrdosti a doma trýzněný stávkami, hladem a stagnací obchodu, začíná zaujímat hrozivý postoj a nemá nikoho, na kom by se pomstil, kromě své nebohé vlády. Jestliže v této chvíli podává lord Palmerston demisi, pak svaluje všechnu odpovědnost z vlastních beder na bedra svých dosavadních kolegů. Jeho čin se stává velkou celonárodní událostí. Okamžitě se přeměňuje v zástupce lidu proti vládě, kterou opustil. Nejenže si zachraňuje vlastní popularitu, nýbrž zvyšuje ještě nepopularitu svých kolegů. Protože nevyhnutelný pád nynější vlády bude považován za jeho dílo, stane se nutně členem kterékoli vlády, která ji vystřídá. Nejenže opouští vládu odsouzenou k zániku, ale vnucuje se zároveň vládě, která bude následovat.

Kromě toho, že zachraňuje svou popularitu a zajišťuje si význačné místo v nové vládě, lord Palmerston svým odchodem v nynější kritické chvíli přímo pomáhá Rusku. Koaliční vláda, jejíž zkostnatělost byla předmětem posměchu ruské diplomacie, jejíž náklonnost k orleánské dynastii a ke Koburkům vždycky vzbuzovala podezření Bonapartovo, jejíž zrádnou a zbabělou slabost začínají už chápat i v Cařihradě — tato vláda ztratí nyní na mezinárodním fóru i tu trošku vlivu, kterou ještě měla. Vláda nejednotná, neoblíbená, na niž se přátelé nespoléhají a kterou ne-

přátelé nerespektují, která je považována pouze za vládu prozatímní, odsouzenou k brzkému rozpadnutí, jejíž sama existence se stala pochybnou — taková vláda je nejméně způsobilá uplatňovat váhu Velké Británie na kolbišti evropských mocností. Odstoupení lorda Palmerstona zbaví koalici, a tím i Anglii, veškerého vlivu v mezinárodních záležitostech právě v období, kdy odchod Anglie ze světového dějiště, byť pouze na týden či čtrnáct dní, by mohl být tak prospěšný pro ruského cara. V britských vládních kruzích nabyli vrchu milovníci míru nad stoupenci války. Tak si nutně bude Palmerstonovo odstoupení vykládat berlínský, pařížský a vídeňský dvůr. A tento výklad bude vnucen též dívánu, jehož sebedůvěra už byla otřesena posledními úspěchy Ruska a který zasedá pod hlavněmi děl spojeného loďstva.

Nemělo by se zapomínat, že od chvíle, kdy se Palmerston stal členem koaliční vlády, omezila se jeho státnická činnost v zahraniční politice na proslulé „prachové spiknutí"* a nezastírané používání britské policie k sledování politických emigrantů, na projev, v němž humorně líčil překážky, které Rusové kladou plavbě po Dunaji, jako záležitost malichernou, a konečně na proslov při ukončení parlamentního zasedání, v němž poslance ujistil, že všechno, co vláda učinila ve východním problému, bylo správné, že se mohou klidně rozejít, protože ministři zůstávají na svých místech; přitom se zaručil „za čest a charakter ruského imperátora".

Kromě všeobecných příčin, které jsme tu uvedli, měl lord Palmerston i zvláštní příčinu, aby překvapil svět tímto posledním činem obětavého vlastenectví. Byl totiž prohlédnut. Jeho prestiž se začal ztrácet, veřejnost se začala dovídat o jeho dosavadní činnosti. Jestliže anglickému lidu neotevřela oči Palmerstonova neskrývaná účast na spiknutí z 2. prosince, jímž byla svržena francouzská republika, ani jeho komedie s „prachovým spiknutím", dokázala jím otřást odhalení pana *Davida Urquharta*, který se jeho lordstvem začal zevrubně zabývat. Svým nedávno uveřejněným dílem „Postup Ruska", svými články v anglických novinách a zejména svými projevy na protiruských shromážděních pořádaných po celém

* Viz tento svazek, str. 110–112. *(Pozn. red.)*

království zasadil tento pán těžkou ránu politické pověsti lorda Palmerstona, a příští dějiny mu nepochybně dají za pravdu. Náš vlastní přínos k obnovení historické spravedlnosti rovněž přispěl, a to daleko větším podílem, než jsme očekávali, k tomu, že Anglie změnila názor na tohoto prohnaného a lstivého státníka. Byli jsme překvapeni zprávou z Londýna, že pan Tucker přetiskl a zdarma rozeslal 50 000 výtisků podrobného článku, v němž jsme asi před dvěma měsíci odhalili pravý charakter jeho lordstva a strhli roušku z jeho státnické činnosti.[420] Změněný názor veřejnosti není jeho lordstvu milý a pravděpodobně se domnívá, že jeho nynější coup* mu pomůže uniknout rostoucímu proudu výčitek nebo že tento proud zastaví. Troufáme si předpovídat, že se mu to nepodaří a že jeho dlouhá kariéra veřejného činitele zanedlouho neslavně a neblaze skončí.

Napsal K. Marx 16. prosince 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3965 z 31. prosince 1853

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — manévr. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

PRŮBĚH TURECKÉ VÁLKY[421]

Po dlouhých průtazích jsme konečně dostali oficiální dokumenty o dvou vítězstvích, jimiž se Rusko tak halasně vychloubá a která mu vynesla tak štědrou odměnu. Máme přirozeně na mysli zničení turecké eskadry u Sinopu a srážku u Achalciche[422] v Asii. Dokumenty, které jsme dostali, jsou ruské bulletiny; ale sama skutečnost, že turecký oficiální orgán zachovává o této věci hluboké mlčení, třebaže jeho zprávy, kdyby byl chtěl nějaké uveřejnit, by byly došly dřív než zprávy z Petrohradu, je nepochybným svědectvím, že Porta nemůže uveřejnit nic příjemného. Proto přistoupíme k rozboru uvedených událostí na základě informací, které máme k dispozici, abychom své čtenáře seznámili se skutečnou situací.

Bitva u Sinopu byla výsledkem řady tak bezpříkladných chyb Turků, že lze celou záležitost vysvětlit jedině zlovolným zásahem západní diplomacie nebo tajnou úmluvou Rusů s některými kruhy v Cařihradě, spjatými s francouzským a anglickým vyslanectvím. V listopadu vyplulo celé turecké a egyptské loďstvo na Černé moře s cílem odvrátit pozornost ruských admirálů od výpravy vyslané ke kavkazskému pobřeží, aby tam vylodila zásoby zbraní a střeliva pro vzbouřené horaly. Loďstvo zůstalo na moři 18 dní a nesetkalo se s jedinou ruskou válečnou lodí. Podle jedné verze ruská eskadra za celou tu dobu vůbec nevyplula ze Sevastopolu, takže výprava na Kavkaz mohla splnit svůj úkol. Podle jiného tvrzení byla ruská eskadra velmi dobře informována o plánech Turků, ustoupila na

východ a jen pozorovala lodi přivážející zásoby; turecké lodi se proto vůbec nedostaly ke kavkazskému pobřeží a musely se vrátit do Sinopu, zatímco hlavní část loďstva znovu veplula do Bosporu. Značné množství střelného prachu na lodích sinopské eskadry, jež způsobilo výbuch několika lodí poměrně brzy po zahájení boje, se zdá nasvědčovat tomu, že správná je druhá verze.

Sedm tureckých fregat, dva parníky, tři korvety a jedna či dvě menší lodi spolu s několika dopravními čluny byly proto ponechány v sinopském přístavu, který je o málo lepší než otevřená rejda; je to záliv otevřený z moře a chráněný několika zanedbanými, špatně vybudovanými bateriemi, z nichž nejlepší je umístěna v zámku postaveném za dob řeckých císařů, velmi pravděpodobně dříve, než bylo v Evropě známo dělostřelectvo. Jak se stalo, že eskadra, která měla asi 300 děl většinou menší ráže, byla takto vydána na milost a nemilost loďstvu s trojnásobnou přesilou v počtu i dělostřelecké výzbroji, a to právě v tom bodě tureckého pobřeží, který je pro svou blízkost Sevastopolu nejvíc vystaven ruským útokům, zatímco hlavní část loďstva se klidně pohupovala na vlnách Bosporu, to se nám ještě nepodařilo zjistit. Víme jen to, že si v hlavním štábu velmi dobře uvědomovali nebezpečné postavení této eskadry a velmi prudce o něm debatovali, že turečtí, francouzští a britští admirálové se hlučně přeli na schůzích válečné rady, že tu byli i všudypřítomní vyslanci, aby vyslovili své názory na věc, že se však nic neudělalo.

Mezitím, jak vyplývá z jedné zprávy, rakouský parník zřejmě prozradil Sevastopolu postavení eskadry. Ruská oficiální zpráva naproti tomu tvrdí, že Nachimov objevil eskadru, když křižoval podél asijského pobřeží, a ihned se připravil k útoku na ni. Jestliže však Rusové objevili Turky u Sinopu, museli by Turci dlouho předtím nutně objevit Rusy z věží a minaretů města. Jak tedy bylo možné, že turecké baterie byly v tak špatném stavu, když mohly být za pár dní z větší části opraveny? Jak se mohlo stát, že turecké lodi kotvily na místech, kde překážely palbě baterií, a nebyly přemístěny na jiná kotviště, kde by mohly lépe čelit hrozícímu nebezpečí? Na to všechno bylo dost času, neboť admirál Nachimov tvrdí, že dřív než se odhodlal k útoku, poslal do Sevastopolu pro tři trojpalubní lodi. Turci by nebyli nechali uplynout šest dní, od

24. do 30. listopadu, aniž by byli něco podnikli; vždyť i zpráva tureckého parníku „Taif", který unikl do Cařihradu, plně potvrzuje, že Turci byli útokem překvapeni. V tomto směru je tedy ruská zpráva rozhodně nesprávná.

Admirál Nachimov velel třem řadovým lodím, z nichž jedna byla trojpalubní, šesti fregatám, několika parníkům a šesti či osmi menším lodím, jež měly celkem nejméně dvojnásobnou dělostřeleckou převahu nad tureckou eskadrou. Přesto nezaútočil, dokud nedostal další tři trojpalubní lodi, které by byly na celou akci stačily samy. Teprve s touto neúměrnou přesilou zahájil útok. Mlha, nebo jak se též tvrdí, použití britské vlajky, mu umožnilo přiblížit se nerušeně na vzdálenost 500 yardů. Pak začal boj. Protože Rusové nechtěli stát pod plachtami u pobřeží, k němuž je mohl zahnat vítr, spustili kotvy. Pak po sobě obě zakotvené eskadry čtyři hodiny pálily bez jakýchkoli námořních manévrů, takže boj spíše připomínal dělostřelbu na souši. Pro Rusy bylo velmi výhodné, že tu nebylo možné uplatnit námořní taktiku a manévrovat, neboť posádky jejich černomořského loďstva, složené téměř výhradně ze „sladkovodních námořníků" [„land-lubbers"], zejména z polských židů, by se byly na širém moři mohly těžko měřit s dobrými posádkami tureckých lodí. Rusové potřebovali čtyři hodiny k tomu, aby umlčeli slabé lodi svého protivníka. Měli kromě toho tu výhodu, že každá jejich zbloudilá střela poškodila buď baterie, nebo město; a že těchto špatně mířených výstřelů bylo v poměru k zásahům mnoho, o tom svědčí téměř úplné zničení města dlouho předtím, než bylo umlčeno nepřátelské loďstvo. Ruská zpráva říká, že byla spálena pouze turecká čtvrť, kdežto řecká čtvrť jakoby zázrakem zkáze unikla. Tomu však odporují zprávy z věrohodnějších zdrojů, které tvrdí, že celé město je v troskách.

Tři turecké fregaty byly v průběhu akce spáleny, čtyři byly zahnány na mělčinu a shořely později stejně jako jeden parník a menší lodi. Avšak parník „Taif" přeřezal kotevní lana, odvážně proplul ruskými liniemi a unikl do Cařihradu, třebaže jej stíhal admirál Kornilov s třemi ruskými parníky. Uváží-li se neobratnost ruského námořního manévrování, nevýhodné postavení tureckého loďstva před vlastními bateriemi a v jejich palebné linii, a především

naprostá nevyhnutelnost zničení, bylo by asi bývalo lepší, kdyby byla celá turecká eskadra zvedla kotvy a vrhla se na nepřítele, pokud to dovoloval vítr. Za cenu zničení některých lodí, jemuž se nijak nebylo možno vyhnout, by se byla dala zachránit alespoň část eskadry. Je přirozené, že pro takový manévr musel být rozhodující směr větru; zdá se však pochybné, zda Osman paša vůbec na takový krok pomýšlel.

Vítězství u Sinopu nepřineslo Rusku slávu, kdežto Turci bojovali s téměř neslýchanou udatností; za celou akci nespustila ani jediná loď vlajku. Tuto ztrátu význačné části tureckých námořních sil, dočasné dobytí Černého moře Rusy i zkrušující morální vliv takové události na turecký lid, armádu i námořnictvo plně zavinily „dobré služby" západní diplomacie, která zabránila tureckému loďstvu vyplout a poskytnout ochranu nebo doprovod do přístavu sinopské eskadře. A právě tak bylo vinou tajných informací poskytnutých Rusům, že mohli udeřit bezpečně a najisto.

Druhého vítězství, jímž se Rusové vychloubají, dobyli v Arménii u Achalciche. Útočné akce Turků na gruzínských hranicích byly už před časem zastaveny. Od dobytí Šefkatilu neboli přístavu sv. Mikuláše nedobyli Turci žádné důležitější místo, ani nedosáhli vítězství, jež by nebylo pouze přechodného významu. A to v zemi, kde Rusové musí bojovat v nejnepříznivějších podmínkách, kde jejich jedinými pozemními spoji s Ruskem jsou dvě silnice neustále napadané vzbouřenými Čerkesy, kde jejich námořní spoje mohou být velmi snadno přeťaty nebo ohroženy; celé jimi obsazené Zakavkazsko s Tiflisem jako centrem se přitom dá považovat spíš za nezávislý stát než za součást mocné říše. Jak se tedy má vysvětlit zastavení tureckého postupu? Turci obviňují Abdi pašu ze zrady a odvolali jej; a je opravdu velmi podivné, že Abdi paša je jediný turecký generál v Asii, jemuž Rusové dovolili dosáhnout místních a dílčích vítězství. Turci se však dopustili dvou chyb, které vysvětlují nedostatečné úspěchy na počátku tažení a pozdější skutečnou porážku. Roztáhli a rozdělili svou armádu po celé dlouhé linii od Batumi k Bayazitu; nikde nemají dost sil k soustředěnému útoku na Tiflis; přesto část jejich sil nyní obsadila Jerevan, ačkoli Turci město nesporně ovládají a jeho obsazení nepřineslo žádný užitek.

V této neúrodné a skalnaté zemi může být obtížné živit velkou armádu; ale nejlepším prostředkem proti hladu v armádě je rychlé soustředění všech zdrojů a rychlé přesuny. Dva sbory, jeden k ochraně Batumi a k útoku na pobřeží a druhý k přímému pochodu na Tiflis údolím řeky Kury, by byly stačily. Turecké síly byly však naprosto zbytečně rozděleny a jejich části znovu rozdělovány, až žádný z jednotlivých oddílů nebyl téměř vůbec schopen akce.

Kromě toho nečinnost tureckého loďstva, zaviněná diplomacií, umožnila Rusům vylodit dvě pěší divize (pátého sboru) v Mingrelii a posílit tak kavkazskou armádu knížete Voroncova skoro o 20 000 mužů. Když byl takto posílen, nejenže zadržel Turky na pobřeží, nýbrž dostalo se mu i zadostiučinění, že sbor generála Andronnikova osvobodil obleženou pevnost Achalciche a porazil nepřítele na otevřeném poli u tohoto města. Rusové tvrdí, že asi s 10 000 muži zahnali na útěk 18 000 Turků; na toto tvrzení nemůžeme ovšem spoléhat, musíme však doznat, že turecká anatolská armáda s velkým počtem nepravidelných jednotek a téměř bez evropských důstojníků, zejména na vyšších velitelských místech a ve štábu, se těžko mohla měřit se stejně početnou ruskou armádou. Rusové tvrdí, že ukořistili 10 či 12 děl, což může souhlasit, neboť v této neschůdné krajině musí poražené vojsko nutně zanechat na místě většinu děl; zároveň však doznávají, že zajali pouze 120 vojáků. Tím vlastně Rusové přiznávají, že povraždili téměř všechny raněné na bojišti, kteří jim nutně padli do rukou. Kromě toho tím dokazují, že jejich plány na pronásledování nepřítele a opatření, jimiž měl být alespoň zčásti zmařen jeho ústup, byly velmi špatně připraveny. Měli spoustu jezdectva a odvážným útokem mezi prchající by byli odřízli celé prapory. Pokud však můžeme soudit z našich zpráv, není tato akce z vojenského ani politického hlediska zvlášť zajímavá.

Na Dunaji nepodnikli Rusové nic víc, než že zopakovali totéž, co udělali na začátku tažení, tentokrát u Macinu — pevnůstky, či spíše vyčnívající skály proti Braile. Zdá se, že tam málo pořídili. Ze spolehlivých pramenů jsme též získali podrobné údaje o tureckých jednotkách soustředěných u Vidinu. Skládají se ze 34 000 pěšáků, 4000 jezdců a 2000 dělostřelců s 66 polními děly, kromě těžkých děl na vidinských hradbách a v calafatských redutách. Na obsazení

přímé cesty z Bukurešti do Srbska je tedy vyplýtváno 40 000 Turků. 40 000 mužů připoutaných k rozlehlým opevněním, která mají bránit, je příliš málo, aby mohli čelit útoku velké armády, a rozhodně příliš mnoho na to, aby odrazili drobné pohyblivé oddíly. Spolu se silami, které jsou už shromážděny u Šumly, by těchto 40 000 mužů mělo kdekoli jinde dvojnásobnou cenu. Skutečnost, že nebyli tam, kde jich bylo třeba, zmařila spolu s diplomatickými zásahy operaci u Oltenitsy. Není možné, že by Ömer paša nevěděl, že bude-li stát se 100 000 muži mezi Silistrou a Ruščukem, Rusové se nikdy neodváží kolem něho projít, aby pronikli do srbských hor se silami, které by byly s to způsobit větší škody. Nynější rozmístění jeho vojsk rozhodně neodpovídá jeho pojetí a je jistě krajně rozlícen nad zhoubnými vlivy, které ho k takovému rozmístění donutily.

Napsal B. Engels kolem 22. prosince 1853
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 3971 z 9. ledna 1854

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

POZNÁMKY

[1] Tento článek zahajuje řadu Marxových a Engelsových článků pro „New-York Daily Tribune", v nichž soustavně osvětlovali východní otázku; v roce 1853 se totiž na Blízkém východě a na Balkáně zostřily rozpory mezi Ruskem a západoevropskými velmocemi a brzy nato začala krymská válka. Stejně jako většina Marxových a Engelsových článků a příspěvků pro „New-York Daily Tribune", nevyšel ani tento článek znovu za života autorů. Část „Turecko" byla spolu s jinými články o východní otázce zařazena do sborníku, který uspořádali Marxova dcera Eleanor Marxová-Avelingová a anglický socialista Edward Aveling a který vyšel roku 1897 v Londýně pod názvem: Karl Marx, „The Eastern Question. A Reprint of Letters written 1853–1856 dealing with the events of the Crimean War" [„Východní otázka. Přetisk článků z roku 1853–1856 týkajících se událostí krymské války"]. V tomto sborníku byl jako autor všech článků uveden Marx, protože v „New-York Daily Tribune" vycházely všechny články buď s jeho podpisem, anebo bez podpisu. Teprve roku 1913, když byla uveřejněna Marxova a Engelsova korespondence, vyšlo najevo, že značný počet článků, které Marx poslal do „Tribune", napsal buď celé, nebo zčásti Engels.

Tento článek je společným dílem obou autorů. Části „Britská politika. — Disraeli. — Emigranti. — Mazzini v Londýně" napsal Marx, část „Turecko" Engels.

„*New-York Daily Tribune*" [„Newyorská denní tribuna"] byl americký deník, který vycházel v letech 1841–1924. Založil jej význačný americký novinář a politik Horace Greeley. Do poloviny padesátých let byl list orgánem levého křídla amerických whigů a potom orgánem republikánské strany. Ve čtyřicátých a padesátých letech byla „Tribune" pokrokovým listem a bojovala proti otrokářství. Do listu psala řada významných amerických spisovatelů a novinářů; od konce čtyřicátých let byl jedním z redaktorů „Tribune" Charles Dana, ovlivněný myšlenkami utopického socialismu. Marx začal s tímto listem spolupracovat v srpnu 1851 a psal do něho přes deset let, do března 1862. Mnoho článků pro „New-York Daily Tribune" napsal na Marxovo přání Engels. Marxovy a Engelsovy články pro „New-York Daily Tribune" pojednávají o nejdůležitějších otázkách mezinárodní a vnitřní politiky, dělnického hnutí, hospodářského vývoje evropských zemí, koloniál-

ních výbojů, národně osvobozeneckého hnutí v utlačovaných a závislých zemích atd. V období, kdy reakce v Evropě přecházela do útoku, odhalovali Marx a Engels v tomto americkém listu s širokým okruhem čtenářů pomocí konkrétních údajů zlořády kapitalistické společnosti, nesmiřitelné rozpory, které jsou pro ni typické, a konečně i omezenost buržoazní demokracie.

Redakce „New-York Daily Tribune" někdy Marxovy a Engelsovy články libovolně upravovala, některé otiskovala jako redakční úvodníky bez autorova podpisu, někdy dokonce zasahovala do textu. Marx proti těmto redakčním zásahům několikrát protestoval. Od podzimu 1857, kdy v USA vypukla hospodářská krize a finanční situace novin se zhoršila, byl Marx nucen počet svých příspěvků pro „New-York Daily Tribune" omezit. Když v USA začala občanská válka, přestal pak s listem vůbec spolupracovat. K tomu, že se Marx s „New-York Daily Tribune" rozešel, značně přispělo i to, že v redakci nabyli převahy stoupenci kompromisu s otrokářskými státy a že list přestával být pokrokový. — *29.*

[2] V březnu 1853 vystřídal Disraeliho, který byl od roku 1848 vůdcem toryů v dolní sněmovně, Pakington. K této změně došlo po dlouhých vnitrostranických sporech mezi Disraelim, který byl pro určité ústupky freetraderské průmyslové buržoazii ve finanční a obchodní politice, a mezi toryi protekcionisty. Přestože protekcionisté dočasně zvítězili, převládla později linie Disraeliho, která byla výrazem snah přeměnit starou aristokratickou stranu toryů ve stranu konzervativních kruhů anglické buržoazie. — *29.*

[3] Na schůzi dolní sněmovny 1. března 1853 Palmerston demagogicky prohlásil, že Anglie odmítne, požádají-li ji kontinentální velmoci, aby vypověděla politické uprchlíky z britských ostrovů. Ale brzy nato promluvil Aberdeen ve sněmovně lordů a přislíbil vládám kontinentálních států v otázce emigrantů určité ústupky. Marx se touto otázkou zabýval v několika svých dřívějších příspěvcích pro „New-York Daily Tribune" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 586, 591). — *30.*

[4] „*Oesterreichische Correspondenz*" [„Rakouská korespondence"] — polooficiální litografovaný orgán rakouské vlády; vycházel pod tímto názvem ve Vídni v letech 1850—1863. — *30.*

[5] „*Le Moniteur universel*" [„Všeobecný zpravodaj"] — francouzský deník, oficiální vládní orgán; vycházel v Paříži od roku 1789. — *31.*

[6] *Tylžský mír* — mírové smlouvy uzavřené 8. a 9. července 1807 mezi napoleonskou Francií a členy čtvrté protifrancouzské koalice, Ruskem a Pruskem, které byly ve válce poraženy. Mírové podmínky byly velmi těžké pro Prusko, které ztratilo značnou část svého území (mimo jiné všechna území na západ

od Labe). Rusko neztratilo žádné území, naopak, získalo kraj kolem Białystoku, který mu postoupilo Prusko. Alexandr I. musel však uznat francouzské výboje v Německu, územní změny, které tam Napoleon provedl, a Napoleonovu svrchovanost nad Jónskými ostrovy; dále byl nucen souhlasit s vytvořením vévodství varšavského, které se stalo francouzským nástupištěm na hranicích Ruska, a připojit se k blokádě Anglie (takzvané kontinentální blokádě). V Tylži (dnešní Sovetsk) se Alexandr I. zavázal, že začne prostřednictvím Francie jednat o mír s Tureckem, s nímž bylo Rusko od roku 1806 ve válečném stavu. Příměří mezi Ruskem a Tureckem bylo podepsáno v srpnu 1807. Mír však uzavřen nebyl a válečné akce, zahájené znovu roku 1809, vedly k porážce Turecka roku 1812. — *31.*

[7] Jde o intervenci kontrarevolučních sil Svaté aliance (reakčního spolku evropských panovníků, který vytvořily roku 1815 carské Rusko, Rakousko a Prusko) v Neapoli, v Piemontu a ve Španělsku na počátku dvacátých let 19. století. Na kongresu Svaté aliance, který byl zahájen v říjnu 1820 v Opavě a skončil v květnu 1821 v Lublani, byl otevřeně vyhlášen princip zasahování států sdružených ve Svaté alianci do vnitřních záležitostí jiných států na podporu feudálně monarchistického režimu. Na základě tohoto usnesení se lublaňský kongres rozhodl vyslat rakouské vojsko do Itálie a kongres ve Veroně (roku 1822) schválil francouzskou intervenci ve Španělsku, aby byly potlačeny buržoazní revoluce a národně osvobozenecké hnutí v těchto zemích. — *32.*

[8] Napětí ve východní otázce na počátku čtyřicátých let vyvolala turecko-egyptská válka z let 1839—1841 a zostření rozporů mezi velmocemi, které s ní souviselo. Sultánovo vojsko vtrhlo roku 1839 do Sýrie, kterou v letech 1831—1833 dobyl egyptský paša Muhammad Alí, bylo však poraženo. Západní velmoci se obávaly separátního zásahu Ruska do turecko-egyptského konfliktu, a proto naléhaly, aby sultánovi byla zaslána kolektivní nóta. V této nótě z 27. července 1839 se Portě navrhovala společná akce všech velmocí. Protože však Anglie a Francie spolu bojovaly o sféry vlivu na Blízkém východě, zejména v Egyptě, podepsaly londýnskou konvenci z 15. července 1840 o vojenské pomoci velmocí sultánovi pouze Anglie, Rusko, Rakousko a Prusko. Francie, která de facto vsadila na Muhammada Alího, konvenci nepodepsala; brzy však musela ustoupit a ponechat Muhammada Alího jeho osudu. Po vojenském zásahu Anglie a Rakouska se Muhammad Alí musel vzdát všech svých držav mimo Egypt a podřídit se sultánově svrchovanosti. — *32.*

[9] Takzvanou „zásadu legitimismu" (z latinského „legitimus" — „zákonný") razila na vídeňském kongresu (1814—1815) francouzská diplomacie a její představitel Talleyrand. O tuto zásadu, podle níž měly být v Evropě znovu nastoleny „legitimní" královské dynastie a monarchické režimy svržené za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století a za napoleonských válek,

se opírala všechna akta vídeňského kongresu. Když však panovníci států, které zvítězily nad napoleonskou Francií, proti vůli národů svévolně měnili politickou mapu Evropy, uplatňovali nejen nároky „legitimních" monarchů, kteří se měli vrátit na trůn, ale také své, často protichůdné zájmy. — *32.*

[10] V písni „Pidimužíci aneb pohřeb Achillův" („Les mirmidons ou les funérailles d'Achille") Béranger alegoricky zobrazil nicotné a neschopné vládce Francie v době restaurace a jiné evropské zastánce legitimismu. V názvu písně je slovní hříčka: „les mirmidons" znamená jednak Myrmidony, legendární kmen v jižní Thesálii, jehož příslušníci bojovali v trojské válce pod vedením Achillovým; „mirmidon" znamená také trpaslík, pidimužík, v přeneseném smyslu nicotný, neschopný člověk. — *32.*

[11] Turecké vojsko obléhalo Vídeň dvakrát: roku 1529 a roku 1683, a v obou případech marně. Roku 1683 zachránilo Vídeň před tureckými útočníky polské vojsko krále Jana Sobieského.

Bitva u Kulevči (v Bulharsku) byla svedena 30. května 1829 za rusko-turecké války z let 1828—1829. Skončila porážkou Turků. — *33.*

[12] Výrazu „rasa" (anglicky „race") je tu použito v tom smyslu, jak byl tehdy všeobecně chápán, a to ve smyslu „podružných ras" (skupin uvnitř hlavních ras), čímž se myslely jazykové a etnické podskupiny lidstva. — *33.*

[13] *Arnauti* — turecký název pro Albánce. — *33.*

[14] *Galicijci* (Gallegos) — horalé z Galicie (severozápadní cíp Pyrenejského poloostrova), žijící v této oblasti odpradávna. V některých španělských a portugalských městech měli Galicijci své zvláštní čtvrti. — *35.*

[15] Narážka na to, že v letech 1848—1849 rakouští Habsburkové využili proti revolučním Uhrám hnutí sedmihradských Valachů. Před revolucí patřilo Sedmihradsko k zemím uherské koruny, které byly součástí habsburské říše. Za revoluce z let 1848—1849 odmítla maďarská revoluční vláda uznat právo sedmihradských Valachů na národní nezávislost. Toho využila rakouská kontrarevoluce a zatáhla povstaleckou armádu sedmihradských Valachů do boje proti maďarské revoluční armádě. Porážka maďarské buržoazní revoluce měla však zhoubné následky pro obyvatele Sedmihradska, kde byla obnovena moc uherských magnátů. — *35.*

[16] *Rusíni* — tak nazývali buržoazní etnografové a historikové ukrajinské obyvatelstvo Haliče, Zakarpatska a Bukoviny, které bylo tehdy násilně odtrženo od hlavní masy ukrajinského lidu; tohoto názvu se v 19. století všeobecně používalo. Když v únoru 1846 došlo k pokusu rozpoutat na polském území povstání,

jehož cílem bylo národní osvobození Polska, a když v Krakově povstání dočasně zvítězilo, vypuklo povstání i mezi haličskými rolníky. Rakouské úřady využily nenávisti utlačovaných ukrajinských rolníků k polské šlechtě, a tak se jim podařilo poštvat v některých místech vzbouřené rolníky proti polským povstaleckým oddílům. Po potlačení krakovského povstání bylo nemilosrdně rozdrceno i hnutí haličských rolníků. — *35.*

[17] Tím se myslí buržoazní revoluce roku 1848 v Moldavsku a Valašsku; tehdy se v těchto knížectvích rozšířilo mohutné hnutí lidových mas za úplné odstranění závislosti na turecké říši, za zrušení nevolnictví a jiných překážek brzdících rozvoj kapitalismu. Revoluce byla potlačena spojenými silami vnitřní reakce a ozbrojené intervence sultánského Turecka a carského Ruska. — *36.*

[18] Tím jsou míněny pravičácké, statkářsko-buržoazní elementy v chorvatském a českém národním hnutí, které se za revoluce z let 1848—1849 stavěly proti tomu, aby národnostní otázka byla řešena revolučně demokratickou cestou, a propagovaly myšlenku sjednocení utlačovaných slovanských národů v rámci reakční habsburské říše. Toto stanovisko se projevilo v usneseních chorvatských saborů (zemského sněmu), které zasedaly v Záhřebu roku 1848, a v orientaci umírněně liberálního křídla (Palacký, Šafařík) na Slovanském sjezdu v Praze (červen 1848), které bylo pro zachování a upevnění habsburské monarchie. Naproti tomu levý, demokratický směr na sjezdu (Sabina, Frič, Libelt aj.) usiloval o společný postup s revolučně demokratickým hnutím v Německu a v Uhrách. — *37.*

[19] Jde o rusko-tureckou válku z let 1806—1812, která skončila porážkou Turecka a podepsáním bukurešťské mírové smlouvy v květnu 1812. Podle této smlouvy připadla Rusku Besarábie. Smlouva obsahovala články, podle nichž měla být Srbsku poskytnuta autonomie v záležitostech vnitřní správy, základ k jeho budoucí nezávislosti. — *38.*

[20] Protiruská strana v Srbsku, v jejímž čele stál Garašanin, se orientovala na podporu západních velmocí. Počátkem roku 1853 sesadil srbský kníže Alexandr na žádost ruského mimořádného vyslance v Cařihradě knížete Menšikova Garašanina z místa předsedy vlády a ministra zahraničních věcí. Boj mezi různě orientovanými stranami způsobil roku 1853 zostření vnitropolitické situace v Srbsku. — *38.*

[21] První anglo-afghánská válka v letech 1838—1842, kterou Angličané rozpoutali proto, aby si podrobili Afghánistán jako svou kolonii, skončila krachem dobyvačných plánů anglických kolonizátorů. — *40.*

[22] Sindh, území ležící v sousedství Afghánistánu v severozápadní části Indie

(dnešní Pákistán), okupovali angličtí kolonizátoři roku 1843. Za anglo-afghánské války donutila Východoindická společnost hrozbami a násilím feudální vladaře Sindhu, aby dali souhlas k průchodu jejích vojsk svým územím. Angličané toho využili a roku 1843 žádali, aby místní feudálové uznali svou vazalskou závislost na Východoindické společnosti, a když se pak krvavě vypořádali s povstavšími kmeny Balúčů (původní obyvatelé Sindhu), prohlásili celou tuto oblast za součást Britské Indie.

Paňdžáb (v severní Indii) byl dobyt ve válce, kterou Angličané vedli proti sikhům v letech 1845–1846 a 1848–1849. Sikhové byli v 16. století příslušníci náboženské sekty v Paňdžábu. Jejich učení o rovnosti se stalo ideologií boje rolníků proti indickým feudálům a afghánským dobyvatelům, který se rozpoutal koncem 17. století. Později se mezi sikhy vytvořila skupina feudálů, jejíž představitelé stáli v čele sikhského státu, k němuž počátkem 19. století patřil celý Paňdžáb a několik sousedních oblastí. Roku 1845 využili angličtí kolonizátoři zrádných živlů mezi sikhskou šlechtou, vyprovokovali se sikhy konflikt a dosáhli toho, že se sikhský stát roku 1846 stal vazalským knížectvím. Roku 1848 sikhové povstali, ale roku 1849 byli definitivně porobeni. Dobytím Paňdžábu byla dovršena přeměna celé Indie v anglickou kolonii. — *40.*

[23] „*The Economist*" [„Ekonom"] — anglický týdeník pro ekonomické a politické otázky, založený v Londýně roku 1843; orgán průmyslové velkoburžoazie. — *41.*

[24] Engels má na mysli povstání, které rozpoutali 6. února 1853 v Miláně stoupenci italského revolucionáře Mazziniho a které podporovali maďarští revoluční emigranti. Povstáním, jehož se zúčastnili hlavně italští vlastenečtí dělníci, měla být svržena rakouská nadvláda. Povstání však bylo organizováno podle spiklenecké taktiky a bez ohledu na reálnou situaci, a bylo proto brzy rozdrceno. Marx toto povstání hodnotil v několika svých článcích (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 560–561, 566–569, 588–590). — *43.*

[25] „*The Morning Herald*" [„Ranní věstník"] — anglický konzervativní deník, vycházel v Londýně v letech 1780–1869. — *44.*

[26] Tím se myslí peníz, na němž je vyobrazen egyptský posvátný býk Apis; ve starém Řecku obíhaly takové mince s vyobrazením zvířat zejména před 5. století před n. l. — *44.*

[27] „*The Times*" [„Doba"] — největší anglický konzervativní deník; založen v Londýně roku 1785. — *44.*

[28] „*The Morning Post*" [„Ranní pošta"] — anglický konzervativní deník; vycházel v Londýně v letech 1772–1937. V polovině 19. století byl orgánem pravicových živlů strany whigů, které se seskupily kolem Palmerstona. — *45.*

[29] „*The Daily News*" [„Denní zprávy"] — anglické liberální noviny, orgán průmyslové buržoazie; vycházely pod tímto názvem v Londýně v letech 1846–1930. — *45.*

[30] „*The Morning Chronicle*" [„Ranní kronika"] — anglický buržoazní deník, který vycházel v Londýně v letech 1770–1862; orgán whigů, počátkem padesátých let orgán peelovců, později konzervativců. — *45.*

[31] „*The Morning Advertiser*" [„Ranní oznamovatel"] — anglický deník, založený v Londýně roku 1794; v padesátých letech 19. století orgán radikální buržoazie. — *46.*

[32] „*Entente cordiale*" („srdečná shoda") — tak se nazývalo sblížení mezi Francií a Anglií po červencové revoluci z roku 1830. Přes tuto „srdečnou shodu" docházelo jak v třicátých letech, tak i později často k zostření anglo-francouzských rozporů v některých mezinárodních otázkách, zejména ve východní otázce. — *46.*

[33] „*Le Constitutionnel*" [„Konstituční noviny"] — francouzský buržoazní deník; vycházel v Paříži v letech 1815–1870; ve čtyřicátých letech byl orgánem umírněného křídla orleanistů; za revoluce z roku 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie seskupené kolem Thierse; po státním převratu z 2. prosince 1851 bonapartistický list. — *46.*

[34] „*Le Pays*" [„Země"] — francouzský deník založený v Paříži roku 1849; za druhého císařství (1852–1870) polooficiální orgán vlády Napoleona III.; měl podtitul „Journal de l'Empire" [„Časopis císařství"]. — *47.*

[35] Jde o řecké povstání, které vypuklo na jaře roku 1821. Zosnovaly je tajné společnosti řeckých vlastenců — hetairie. Signálem k povstání byl přechod oddílu Alexandra Ypsilantiho — řeckého důstojníka v ruských službách, který stál v čele jedné hetairie v Oděse — v březnu 1821 přes Prut do podunajských knížectví, odkud se chtěl dostat do Řecka. Tažení Ypsilantiho oddílu se nezdařilo, ale bylo podnětem k masovému povstání téměř v celém Řecku. V lednu 1822 vyhlásilo Národní shromáždění, svolané do Epidauru, nezávislost Řecka a schválilo ústavu. Turecký sultán nebyl s to vypořádat se s řeckým povstáním vlastními silami, a proto povolal na pomoc svého vazala, egyptského pašu Muhammada Alího, jehož vojsko pod velením Ibráhíma paši přepadlo Moreu (Peloponnésos) a všude bestiálně vraždilo řecké obyvatelstvo. Když povstání začalo, mocnosti Svaté aliance, zejména carské Rusko, byly ostře proti němu. Ale obrovské sympatie, které boj Řeků všude vyvolával,

a hlavně možnost využít tohoto boje k upevnění vlastního vlivu na jihu Balkánského poloostrova přiměly Anglii, carské Rusko a Francii k tomu, že uznaly Řecko jako válčící stranu a poslaly mu vojenskou pomoc. Rozhodující význam pro vydobytí řecké nezávislosti mělo vítězství Ruska v rusko-turecké válce z let 1828—1829; Turecko bylo donuceno uznat Řecko jako samostatný stát. Avšak z rozhodnutí vládnoucích kruhů evropských velmocí byl řeckému lidu vnucen reakční monarchický režim. — *48.*

[36] *Fanarioté* — bohatí a urození Řekové, žijící ve čtvrti Fanar v Cařihradu, většinou potomci byzantských šlechtických rodů. Díky svému bohatství a politickým stykům zastávali vysoká místa ve správě osmanské (otomanské) říše. — *48.*

[37] *Srbské povstání z roku 1804* bylo velmi důležitým mezníkem v dějinách staletého národně osvobozeneckého boje srbského národa proti nadvládě tureckých feudálů. Bezprostředním podnětem k povstání byl masakr srbského obyvatelstva, spáchaný tureckými janičáry. V únoru 1804 povstaly k boji proti tureckým okupantům široké masy srbského lidu, vedené představitelem venkovské buržoazie, bývalým hajdukem Djordjem Petrovičem (Karadjordje, tj. Černý Jiří). Srbskému hnutí značně pomohly úspěšné akce ruské armády na Balkáně za rusko-turecké války z let 1806—1812. Za této války si Srbové, jimž se podařilo vyhnat turecké okupanty, vytvořili v roce 1811 vlastní státní správu. Podle bukurešťské smlouvy z roku 1812 mělo Turecko poskytnout Srbsku autonomii v záležitostech vnitřní správy. Sultán však využil vpádu Napoleonovy armády do Ruska a porušil smlouvu; roku 1813 vyslal do Srbska trestní výpravu a znovu tam na čas nastolil svou vládu. Po dalším vítězném povstání Srbů v roce 1815 a s diplomatickou pomocí Ruska bylo však turecké jařmo svrženo a po rusko-turecké válce z let 1828—1829 bylo Turecko donuceno uznat zvláštním sultánovým fermanem z roku 1830 autonomii (faktickou nezávislost) Srbska. — *49.*

[38] *Bitva u Navarina* (Navarino, dnes Pylos — město a přístav v Řecku) byla svedena 20. října 1827 mezi turecko-egyptským loďstvem a spojenými eskadrami anglickou, francouzskou a ruskou pod velením anglického admirála E. Codringtona; evropské velmoci poslaly své eskadry do řeckých vod, aby zasáhly do války mezi Tureckem a řeckými povstalci. Když turecké velení odmítlo zastavit hromadné vraždění řeckého obyvatelstva, rozpoutala se bitva, která skončila úplnou porážkou turecko-egyptského loďstva; urychlila také propuknutí rusko-turecké války z let 1828—1829, v níž Rusko zvítězilo. V bitvě u Navarina se vyznamenala ruská eskadra, zejména vlajková loď „Azov", jíž velel M. P. Lazarev. — *50.*

[39] *Magna charta libertatum* (Velká listina svobod) — listina, kterou předložili

anglickému králi Janu Bezzemkovi vzbouření velcí feudálové, podporovaní rytíři a měšťany. Charta, kterou král podepsal 15. června 1215, omezovala králova práva hlavně ve prospěch velkých feudálů a obsahovala určité ústupky rytířům a měšťanům; hlavní mase obyvatelstva, nevolným rolníkům, charta žádná práva nepřinesla. — *50.*

[40] Tím se myslí postoj západních velmocí vůči požadavku ruské a rakouské vlády, aby jim Turecko vydalo maďarské emigranty, účastníky revoluce v Uhrách. Turecká vláda chtěla emigrantů využít k reorganizaci a posílení armády, a proto tento požadavek odmítla. Konflikt se vyhrotil, když do něho zasáhly západní velmoci, které se rozhodly postavit se proti Rusku, protože se obávaly vzrůstu jeho vlivu na Blízkém východě a ve střední Evropě. Anglická vláda poslala do Dardanel svou eskadru. Mikuláš I. musel ustoupit, odvolat svůj požadavek o vydání emigrantů a spokojit se s příslibem turecké vlády, že emigranti budou z Turecka vypovězeni. — *50.*

[41] *„Závěť Petra Velikého"* — podvržená listina, které západoevropští politikové a publicisté používali k protiruské propagandě. O tom, že existuje tato „závěť", se rozšířily na Západě pověsti už v roce 1797; roku 1812 byl obsah této domnělé závěti vyložen v knize francouzského autora Lesueura „O růstu ruského státu od jeho vzniku až do začátku 19. století", a roku 1836 v Gaillardetově knize „Paměti rytíře d'Eon" byla tomuto falzifikátu dána forma dokumentu. V době, kdy žili Marx a Engels, panovalo v západní Evropě přesvědčení, že jde o pravý dokument. — *51.*

[42] Tím jsou míněny akce rakouské policie ve spojitosti s milánským povstáním a atentátem, který spáchal Maďar János Libényi na rakouského císaře Františka Josefa v únoru 1853. Tyto události si rakouské úřady vzaly za záminku k hromadnému zatýkání a k zuřivému soudnímu stíhání osob podezřelých z účasti na protivládních spiknutích a na maďarském a italském národně osvobozeneckém hnutí. — *54.*

[43] *Kolínský proces proti komunistům* (4. října až 12. listopadu 1852) byl provokační proces, zorganizovaný pruskou vládou. Před soud bylo postaveno 11 členů mezinárodní komunistické organizace, Svazu komunistů (1847—1852), obžalovaných ze „spiknutí majícího charakter velezrady". Jako usvědčujícího materiálu bylo použito falešné „originální knihy zápisů" ze schůzí ústředního výboru, kterou sestavili pruští policejní agenti, a dalších falzifikátů a také dokumentů, které policie ukradla dobrodružné Willichově a Schapperově frakci, vyloučené ze Svazu komunistů. Sedm obžalovaných bylo na základě podvržených dokladů a křivých svědectví odsouzeno k pevnostnímu vězení na 3 až 6 let. Marx a Engels v plné míře odhalili tyto provokační akce organizátorů procesu a hnusné metody, kterých použil pruský policejní stát proti

mezinárodnímu dělnickému hnutí (viz Engelsův článek „Nedávný proces v Kolíně" a Marxovu brožuru „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům", Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 435—441, 443—508) — *55.*

[44] Marx má na mysli nároky Ludvíka Bonaparta na levý břeh Rýna, který představitelé francouzských vládnoucích kruhů už v 17. století nazývali „přirozenou hranicí" Francie na východě. — *55.*

[45] *Drinopolská smlouva* — mírová smlouva uzavřená v září 1829 mezi Tureckem a Ruskem po porážce Turecka ve válce z let 1828—1829. Podle této smlouvy připadlo Rusku ústí Dunaje s ostrovy v dunajské deltě a značná část východního pobřeží Černého moře na jih od ústí Kubáně. Turecko muselo uznat autonomii Moldavska a Valašska a poskytnout jim právo, aby si samy volily své panovníky. Tuto autonomii mělo zaručovat Rusko; tím se fakticky ustanovil nad oběma knížectvími protektorát ruského cara. Turecká vláda se rovněž zavazovala, že uzná Řecko jako samostatný stát spojený s Tureckem jen tím, že bude sultánovi odvádět roční poplatek. Dále se Turecko zavázalo, že dodrží všechny dřívější dohody o autonomii Srbska a že tuto autonomii uzákoní zvláštním fermanem.— *58.*

[46] Tím se myslí rusko-turecké války z let 1806—1812 a 1828—1829 a mírové smlouvy — bukurešťská (1812) a drinopolská (1829) — jimiž tyto války skončily. O významu těchto válek a smluv pro nezávislost Srbska viz poznámky 37 a 45. — *58.*

[47] Janinský paša Ali Tepelenský (podle rodiště Tepelenë v Albánii) byl fakticky nezávislým vladařem rozlehlé oblasti v jihozápadní části Balkánského poloostrova (k jeho državám patřily i Epirus, Albánie, jižní Makedonie aj. a jejich centrem bylo město Janina). Paša vedl od roku 1820 otevřenou válku se sultánem. Svými akcemi proti tureckému vojsku do jisté míry přispěl k úspěchu řeckého povstání, jeho boj však měl — na rozdíl od řeckého národně osvobozeneckého hnutí — charakter separatistického feudálního boje a skončil roku 1822 porážkou. — *58.*

[48] *O bitvě u Navarina* viz poznámku 38.

Po zahájení vojenských akcí mezi Ruskem a Tureckem na jaře roku 1828 bylo v srpnu téhož roku na jih Řecka, na Moreu (Peloponnésos) dopraveno francouzské vojsko pod velením generála Maisona. Francouzi, kteří téměř nenarazili na odpor turecko-egyptských vojsk, obsadili celý poloostrov. Výprava, zorganizovaná pod záminkou pomoci Řekům, měla zabránit rozšíření ruského vlivu na Balkáně a upevnit pozice Francie v této oblasti.

Londýnské konference zástupců Anglie, Ruska a Francie se konaly v letech 1827—1829. Jednalo se na nich o Řecku. 6. července 1827 uzavřely tyto tři velmoci v Londýně konvenci, jíž se potvrzoval protokol ze 4. dubna (23. března) 1826, podepsaný Anglií a Ruskem v Petrohradě. Podle tohoto protokolu se Řecku přiznávalo právo na autonomii. Stejně jako protokol obsahovala i konvence dohodu o diplomatickém uznání Řecka a rovněž o ozbrojeném zásahu v řecko-tureckém konfliktu. Na základě toho byly do řeckých vod vypraveny spojenecké eskadry, které pak svedly bitvu u Navarina. Na londýnských konferencích bylo podepsáno několik dalších dokumentů týkajících se Řecka, mimo jiné protokol z 22. března 1829, jímž se stanovily hranice řeckého státu a podle něhož měla být v Řecku nastolena monarchická forma vlády. Avšak tyto dohody, stejně jako demarše Anglie a Francie, které se snažily dosáhnout vyřešení konfliktu diplomatickou cestou, aby nedošlo k porážce Turecka v rusko-turecké válce, nezviklaly nesmiřitelný postoj Porty v otázce Řecka; teprve vítězství ruských vojsk v tažení roku 1829 donutilo Portu k ústupkům. — *58.*

[49] K textu, který vyšel v „New-York Daily Tribune", připojila redakce na konec článku tento dodatek: „Dnes je povinností všech, kdo chtějí pomoci věci lidu v Evropě, všemožně podporovat rozvoj průmyslu, vzdělání, respektování zákona a instinktu svobody a nezávislosti v křesťanských zemích porobených Tureckem. Na tom závisí budoucnost míru a pokroku v celém světě. Kdo chce sklidit úrodu, nesmí se lekat žádné námahy vynaložené na obdělání a osetí půdy." — *61.*

[50] *„Preussisches Wochenblatt"* [„Pruský týdeník"] — německý konzervativní týdeník, vycházel v Berlíně v letech 1851—1861. — *62.*

[51] *„Die Zeit"* [„Doba"] — německý konzervativní list, vycházel v Berlíně v letech 1851—1858. — *62.*

[52] *„Die Presse"* [„Tisk"] — rakouský buržoazní liberální deník; vycházel ve Vídni v letech 1848—1894; v letech 1861—1862, kdy byl zaměřen protibonapartisticky, vycházely v něm Marxovy články a příspěvky. — *63.*

[53] *„L'Emancipation"* [„Osvobození"] — belgický deník, orgán klerikálně katolických kruhů; byl založen v Bruselu roku 1830. — *63.*

[54] Viz Marxův článek „Atentát na Františka Josefa. — Milánské povstání. — Britská politika. — Projev Disraeliho. — Napoleonova závěť" (Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 567). — *63.*

[55] Marx má na mysli Hirschův článek „Oběti špionáže", uveřejněný v „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung", čísla z 1., 8., 15. a 22. dubna 1853.

„Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" [„Beletristický

časopis a newyorské noviny pro otázky kriminalistiky"] — týdeník, který založili v New Yorku roku 1852 němečtí maloburžoazní emigranti. Vycházel pod tímto názvem od 18. března 1853 do 10. března 1854. — *65.*

[56] Vidocq, „Mémoires" [„Paměti]", sv. I—IV, Paříž 1828—1829. Vidocqovo autorství je sporné.

André Chenu, ex-capitaine des gardes du citoyen Caussidière, „Les conspirateurs. Les sociétés secrètes; la préfecture de police sous Caussidière; les corps francs" (André Chenu, bývalý kapitán gardy občana Caussidièra, „Spiklenci. Tajné společnosti; policejní prefektura za Caussidièra; dobrovolnické sbory"), Paříž 1850.

Lucien de la Hodde, „La naissance de la République en février 1848" [„Zrození republiky v únoru 1848"], Paříž 1850.

Kritickému rozboru obou knih, Chenuovy a de la Hoddovy, je věnována jedna z Marxových a Engelsových recenzí ve 4. čísle časopisu „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 295—309). — *65.*

[57] Hlavní postava románu Jamese Fenimora Coopera „Vyzvědač" („The Spy"), Harvey Birch, plnil špionážní příkazy z ideových, vlasteneckých pohnutek. — *65.*

[58] O podvržené knize zápisů ze schůzí ústředního výboru Svazu komunistů, kterou padělali Hirsch a jiní policejní agenti na příkaz pruské policie a jíž pak policie využila jako usvědčujícího materiálu v kolínském procesu, se podrobně pojednává v Marxově díle „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 469—492). — *66.*

[59] Jde o Marxův a Engelsův pamflet „Velikáni emigrace" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 267—372). Za Marxova a Engelsova života nebyl pamflet uveřejněn a poprvé jej vydal roku 1930 rusky Institut marxismu-leninismu podle rukopisu, který se dochoval v literární pozůstalosti zakladatelů marxismu. — *66.*

[60] „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*" [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue"] — časopis, který Marx a Engels založili v prosinci 1849 a vydávali do listopadu roku 1850. Časopis byl teoretickým a politickým orgánem Svazu komunistů, pokračováním „Neue Rheinische Zeitung" [„Nových porýnských novin"], které Marx a Engels vydávali za revoluce v letech 1848—1849. Od března do listopadu 1850 vyšlo celkem šest čísel časopisu včetně jednoho dvojčísla (5—6). Časopis byl redigován v Londýně a vycházel v Hamburku. Na obálce byl uveden také New York, protože Marx a Engels počítali s tím, že časopis bude rozšiřován i mezi německými emigranty v Americe. Převážná většina materiálu (články, přehledy, recenze) pocházela od Marxe a Engelse. Spolupracovníky časopisu byli také Wilhelm

Wolff, Joseph Weydemeyer a Georg Eccarius. Z Marxových a Engelsových prací tu byly otištěny Marxovy „Třídní boje ve Francii", Engelsova „Německá kampaň za říšskou ústavu" a „Německá selská válka" a další drobnější práce. Ve většině těchto prací hodnotí autoři výsledky revoluce z let 1848 až 1849 a rozpracovávají v nich teorii a taktiku revoluční proletářské strany. — Časopis přestal vycházet, protože byl v Německu neustále šikanován policií a také pro nedostatek finančních prostředků. — *66.*

[61] Článek „*Nová finanční eskamotáž aneb Gladstonovy pence*" je první z Marxových článků o rozpočtu Aberdeenovy koaliční vlády; vycházely v „People's Paper" souběžně s články, které Marx psal na totéž téma pro „New-York Daily Tribune".

„*The People's Paper*" [„Lidové noviny"] — chartistický týdeník, který založil v květnu 1852 v Londýně jeden z vůdců levého křídla chartistů, Marxův a Engelsův přítel Ernest Jones. Marx a Engels s listem spolupracovali od října 1852 do prosince 1856 a pomáhali jej také redigovat. V „People's Paper" vycházely kromě článků psaných přímo pro tento list i nejdůležitější Marxovy a Engelsovy články z „New-York Daily Tribune". V tomto období list důsledně hájil zájmy dělnické třídy a propagoval ideje socialismu. Když se však Jones sblížil s buržoaznímí radikály, přestali Marx a Engels s jeho listem spolupracovat a dočasně se s Jonesem rozešli. V červnu 1858 přešel list do rukou buržoazních podnikatelů. — *69.*

[62] Údaje obsažené v této tabulce převzal Marx v podstatě z díla Williama Cobbetta, „Paper against Gold" [„Papírové peníze proti zlatu"], Londýn 1828, str. 21—25.

Cobbett klade počátek vlády královny Anny do roku 1701 podle kalendáře, který v Anglii platil do roku 1752; podle tohoto kalendáře se nový rok počítal od 25. března (podle nového kalendáře jde tedy o rok 1702). V druhé části tabulky („Státní výdaje") byly v článku uveřejněném v „People's Paper" u roku 1801 chybně uvedeny státní výdaje za rok 1809 (82 027 288 liber št.). V našem vydání je u tohoto roku uvedena cifra, kterou uvádí Cobbett. — *69.*

[63] Z Disraeliho řeči v dolní sněmovně pronesené 8. dubna 1853 při debatě o Gladstonově rozpočtu. — *71.*

[64] *Společnost jižních moří* byla založena v Anglii kolem roku 1712; naoko to měla být společnost pro obchod s Jižní Amerikou a tichomořskými ostrovy, ale ve skutečnosti byla založena pro spekulaci se státními papíry. Dostala od vlády řadu výsad a monopolních práv, zejména právo vydávat státní cenné papíry, a rozvinula obrovskou spekulační činnost, která roku 1720 skončila úpadkem společnosti. Činnost společnosti zavinila zvýšení anglického státního dluhu. — *71.*

[65] Podle jednacího řádu anglického parlamentu se plénum dolní sněmovny při projednávání některých důležitých otázek prohlásí za výbor (Committee of the whole House); funkce předsedy (Chairman of the Committees) na takovém zasedání se ujímá některá z osob uvedených v seznamu předsedů, kterou pro toto určité zasedání vybere speaker (předseda) dolní sněmovny. — *75.*

[66] Tím se myslí debata o výchovném systému v katolické koleji v Maynoothu (Irsko); tato otázka se projednávala v dolní sněmovně v únoru a v březnu 1853. Kolej v Maynoothu byla založena roku 1846; anglické vládnoucí třídy si tím chtěly získat irské katolické duchovenstvo, a tak oslabit národně osvobozenecké hnutí v Irsku. — *81.*

[67] Marx cituje článek Ernesta Jonese „Přítel lidu", který vyšel v „People's Paper" 16. dubna 1853. — *84.*

[68] *Irská brigáda* — frakce irských poslanců v britském parlamentu. V padesátých letech 19. století se skládala většinou z příslušníků pravého, kompromisnického křídla národního hnutí, které zastupovalo zájmy špiček irské buržoazie, landlordů a klerikálních katolických kruhů. Zároveň k ní patřili irští liberální politikové, za nimiž stáli zámožní pachtýři. V dobách, kdy se mezi toryi a whigy vytvořila rovnováha, mohla irská brigáda stejně jako manchesteriáni zvrátit poměr sil v parlamentě, ovlivnit průběh vnitroparlamentního boje a někdy i rozhodnout o osudu vlády. — *84.*

[69] *Manchesterská škola* — směr v politické ekonomii, který vyjadřoval zájmy průmyslové buržoazie. Stoupenci tohoto směru, freetradeři, hlásali svobodu obchodu a nezasahování státu do hospodářského života. Střediskem agitace freetraderů byl Manchester, kde v čele tohoto hnutí stáli dva textilní továrníci, Richard Cobden a John Bright, kteří roku 1838 zorganizovali Ligu proti obilním zákonům. Ve čtyřicátých a padesátých letech tvořili freetradeři zvláštní politickou skupinu, která později splynula s liberální stranou. — *84.*

[70] K *„daním z vědomosti"* („Taxes on Knowledge") v Anglii patřily: dávka z inzerátů, novinový kolek a daň z papíru. — *84.*

[71] Po bonapartistickém státním převratu z 2. prosince 1851 ve Francii schválil tehdejší anglický ministr zahraničních věcí Palmerston v rozmluvě s francouzským velvyslancem v Londýně uzurpátorský postup Ludvíka Bonaparta (jehož Marx nazývá „hrdinou satoryské pláně", čímž naráží na vojenskou přehlídku, která se konala na podzim 1850 na satoryské pláni u Versailles a z níž chtěl Ludvík Bonaparte udělat bonapartistickou demonstraci). Protože Palmerston v tomto případě jednal bez souhlasu ostatních členů whigovského kabinetu, musel v prosinci 1851 odstoupit, třebaže se anglická vláda s Palmerstonovým stanoviskem zásadně nerozcházela a jako první evropská vláda

uznala bonapartistický režim ve Francii. Palmerston, který byl ministrem vnitra v Aberdeenově koaliční vládě, vytvořené v prosinci 1852, inspiroval soudní a policejní pronásledování a pomlouvačnou kampaň v tisku proti německým, maďarským, italským a jiným politickým emigrantům žijícím v Anglii. Korespondence emigrantů byla tajně otevírána a anglické ministerstvo vnitra informovalo o jejich činnosti a plánech rakouskou policii i policii jiných reakčních států na kontinentě. Zahraničním policejním agentům byla poskytována pomoc při slídění po emigrantech. Tyto kontrarevoluční činy zastíral Palmerston farizejskými frázemi o své oddanosti ústavním a demokratickým zásadám. — *85.*

[72] Francouzský král František I., který byl roku 1525 za války se španělským králem a německým císařem Karlem V. poražen v bitvě u Pavie, napsal matce v dopise ze zajetí: „Vše je ztraceno, kromě cti". — *85.*

[73] Tím se míní „Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste" [„Všeobecná encyklopedie věd a umění"], kterou začali vydávat němečtí vědci J. S. Ersch a J. H. Gruber v Lipsku roku 1818. Když bylo roku 1890 její vydávání dokončeno, měla celkem 167 svazků. — *85.*

[74] Zároveň s tímto článkem otiskla redakce „New-York Daily Tribune" v témž čísle (ze 6. května 1853) tuto redakční poznámku: „Naši čtenáři najdou mistrovský výklad rozpočtu pana Gladstona i stanoviska, jaké k němu zaujímají strany existující nyní v Anglii, v článku našeho londýnského dopisovatele dr. Marxe, který přinášíme v dnešním ranním vydání ‚Tribune'. Dosud jsme nikde nečetli skvělejší kritiku tohoto rozpočtu a jeho autora a domníváme se, že lepší nikdo nenapíše." — *94.*

[75] Tím se míní londýnský protokol z 8. května 1852 o celistvosti dánské monarchie, který podepsali zástupci Ruska, Rakouska, Anglie, Francie, Pruska a Švédska spolu se zástupci Dánska. Základem smlouvy byl protokol schválený 4. července 1850 uvedenými účastníky londýnské konference (vyjma Prusko), v němž byla stanovena zásada nedílnosti zemí dánské koruny včetně vévodství Šlesviku a Holštýnu. Londýnský protokol uznával ruského cara za jednoho z oprávněných následníků dánského trůnu (jako potomka holštýnsko-gottorpského vévody Karla Petra Ulricha, jenž vládl v Rusku jako Petr III.), kteří se vzdali svých práv ve prospěch vévody Kristiána Glücksburského, když byl prohlášen za nástupce krále Bedřicha VII. Tím se vytvářel precedens pro nároky ruského cara na dánský trůn v budoucnu, kdyby glücksburská dynastie vymřela. — *94.*

[76] Narážka na to, že se římský papež pokusil roku 1850 jmenovat katolické biskupy pro Anglii. Tyto pokusy narazily na odpor anglikánské církve

a anglické vlády. Roku 1851 byl vydán zákon, jímž se neuznávala platnost papežských jmenování. — *94.*

[77] „*Frankfurter Journal*" [„Frankfurtské noviny"] — německý buržoazní deník, který vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem od 17. století do roku 1903.— *94.*

[78] Tím se myslí velké rozšíření spiritismu v Německu na počátku padesátých let 19. století. — *95.*

[79] Marx cituje — poněkud pozměněnou — první větu z brožury Emmanuela Josepha Sieyèse „Co je třetí stav?" („Qu'est-ce que le tiers état?"), která vyšla roku 1789, v předvečer francouzské buržoazní revoluce. Tato věta zní: „Co je třetí stav? — Všechno. — Čím byl dosud politicky? — Ničím. — Oč usiluje? — Být něčím." — *97.*

[80] *Printing House Square* (Tiskárenské náměstí) — londýnské náměstí, kde je budova hlavní redakce listu „Times". — *98.*

[81] *Mayfairští* čili *mayfairští radikálové* — přezdívka skupiny pseudoradikálů (Molesworth, Bernal Osborne aj.); ve skutečnosti zastupovali tu část anglické aristokracie, která koketovala s demokratickými kruhy. Říkalo se jim „mayfairští" podle jedné z přepychových londýnských čtvrtí, Mayfairu, kde jsou sídla aristokracie. — *101.*

[82] Narážka na reakční postoj Aberdeenovy koaliční vlády, zejména ministra vnitra v této vládě, Palmerstona, vůči politickým emigrantům žijícím v Anglii, a na úsluhy, které tato vláda prokazovala rakouské policii a policii jiných států v boji proti revolučně demokratickému hnutí (viz poznámku 71). — *101.*

[83] V anglické parlamentní praxi je obvyklý takový postup, že při projednávání některých důležitých otázek týkajících se úhrady státních výdajů se dolní sněmovna prohlásí za rozpočtový výbor (Committee of Ways and Means). Je to jeden z případů, kdy plénum sněmovny zasedá ve funkci výboru (viz poznámku 65). — *103.*

[84] K tomuto Marxovu článku připojila redakce „New-York Daily Tribune" část jiného článku (o událostech ve Švýcarsku), který do New Yorku poslal Marx, ale napsal jej Engels. Engelsův článek vyšel v „Tribune" s Marxovým jménem a pod názvem „Politická situace švýcarské republiky" (viz další článek v tomto svazku, str. 114—121). Ve Spisech jsou oba články otištěny tak, jak vyšly v „Tribune". — *110.*

[85] Tím se myslí článek „Nedávný proces v Kolíně" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 435—441). Článek napsal na Marxovu žádost

Engels, neboť Marx tehdy pracoval na brožuře „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům". Článek vyšel v „Tribune" s Marxovým podpisem, protože Engels nebyl oficiálním dopisovatelem tohoto listu. — *110.*

[86] Marxova zmínka se zřejmě týká článku, který v „New-York Daily Tribune" nevyšel a který se nezachoval. — *112.*

[87] *Sonderbund* — separátní spolek sedmi hospodářsky zaostalých katolických švýcarských kantonů, který byl založen roku 1843, aby zabránil provedení pokrokových buržoazních reforem ve Švýcarsku a udržel výsady církve a jezuitů. Když se v červenci 1847 švýcarský sněm usnesl na rozpuštění Sonderbundu, zahájil Sonderbund počátkem listopadu válku proti ostatním kantonům. 23. listopadu 1847 byla armáda Sonderbundu rozdrcena vojsky spolkové vlády. Vedoucí činitelé Sonderbundu — reakční separatistické živly z řad katolického duchovenstva a nejvyšších patricijských špiček v jednotlivých městech — se však snažily i po porážce Sonderbundu mařit provádění liberálních reforem a pokoušely se zmocnit vlády v jednotlivých kantonech; při těchto svých pokusech se opíraly o zaostalou, konzervativní část rolnictva. — *112.*

[88] Článek „Politická situace švýcarské republiky" byl brzy po uveřejnění v „New-York Daily Tribune" v poněkud zkrácené podobě otištěn německy v newyorském listu „Die Reform" [„Reforma"] z 1. a 4. června 1853 s názvem „Švýcarsko". Tak začal tento list otiskovat překlady nebo stručný výtah z některých Marxových článků otištěných v listu „Tribune". O popularizaci Marxových článků z „Tribune" v listu „Reform" se zasloužili hlavně bývalí členové Svazu komunistů Joseph Weydemeyer a Adolph Cluss.

„*Die Reform*" [„Reforma"] — americký list, orgán Amerického dělnického spolku, jehož členy byli většinou němečtí dělníci, emigranti; list vycházel německy v New Yorku od 5. března 1853 do 26. dubna 1854, zpočátku jako týdeník, pak dvakrát týdně a od 15. října 1853 jako deník. Jedním z redaktorů tohoto listu byl Marxův přítel a spolubojovník Joseph Weydemeyer, který se zasloužil o to, že „Reform" byla dost dlouho radikálním listem. Často se tu přetiskovaly Marxovy a Engelsovy články z „New-York Daily Tribune" a Marx získal pro spolupráci s listem i své stoupence (Eccaria, Piepera a Dronka). Projevoval se tu ovšem i vliv maloburžoazních členů redakce, který v posledním období existence listu převládl. — *114.*

[89] Tím je míněn vídeňský kongres (září 1814—červen 1815). 20. března 1815 podepsaly hlavní velmoci zastoupené na kongresu deklaraci o zárukách „věčné neutrality" Švýcarska. — *114.*

[90] Ke konfliktu mezi Francií a Švýcarskem došlo v prosinci 1851 až lednu 1852,

kdy Ludvík Bonaparte žádal, aby byli ze Švýcarska vypovězeni francouzští republikánští uprchlíci, odpůrci státního převratu z 2. prosince 1851. Švýcarská vláda, která byla už v roce 1836 vystavena výhrůžkám a vojenským provokacím červencové monarchie, protože poskytla azyl francouzským uprchlíkům, mimo jiné i Ludvíku Bonapartovi, byla nucena i nyní, stejně jako v roce 1836, učinit vážné ústupky.

Neuchâtel (německý název Neuenburg) — švýcarský kanton, který byl zároveň v lenní závislosti na pruské monarchii. Po buržoazní revoluci z února 1848 byla v Neuchâtelu vyhlášena republika nezávislá na Prusku. Z toho vznikl prudký konflikt mezi Pruskem a švýcarskou republikou, který trval až do roku 1857; teprve po diplomatickém zákroku jiných mocností, zejména Francie, byl pruský král nucen zříci se nároků na Neuchâtel.

Roku 1853 propukl konflikt mezi Rakouskem a Švýcarskem, když se do švýcarského kantonu Tessinu uchýlili účastníci italského národně osvobozeneckého hnutí, kteří po nezdaru milánského povstání z 6. února 1853 uprchli z italských krajů patřících k Rakousku, zejména z Lombardie. — *115.*

[91] Viz Engelsův článek „Občanská válka ve Švýcarsku", otištěný 14. listopadu 1847 v „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" [„Německé bruselské noviny"], které byly od podzimu 1847 vlastně orgánem Svazu komunistů, v jehož čele stáli Marx a Engels (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 354—361). — *115.*

[92] Roku 1851 vzniklo v Číně protifeudální osvobozenecké hnutí, které nabylo charakteru mohutné rolnické války. Začalo na jihu, v provincii Kuang-si, pak se rozšířilo do centrálních provincií a zachvátilo téměř celou oblast při dolním a středním toku řeky Jang-c'. Za této války vytvořili povstalci „nebeskou říši velkého blahobytu" („Tchaj-pching Tchien-kuo"), jejímž střediskem byl Nanking; odtud dostalo celé hnutí název tchajpchingské hnutí. Tchajpchingové svrhávali mandžuské feudály, kteří v Číně vládli, rušili daně a likvidovali velké feudální vlastnictví. Povstání dostalo také náboženské zabarvení, typické pro rolnická hnutí, zejména na Východě — buddhističtí kněží byli vyháněni a jejich kláštery rušeny, neboť byly oporou mandžuské dynastie. Tchajpchingská revoluce, která se stala počátkem rozsáhlého boje čínského lidu proti feudálnímu zřízení a cizím uchvatitelům, nebyla však s to odstranit v Číně feudální způsob výroby. V tchajpchingské říši se vytvořila úzká feudální vrstva, která uzavřela kompromis s vládnoucími třídami; to byla jedna z příčin, proč celé hnutí začalo upadat. Hlavní úder zasadila revoluci přímá intervence Anglie, USA a Francie (zprvu pomáhaly tyto mocnosti mandžuské dynastii pod rouškou „neutrality"), jejichž ozbrojené síly spolu s vojsky čínských feudálů potlačily roku 1864 tchajpchingské povstání. — *122.*

[93] Tím se myslí první „opiová" válka (1839—1842) — dobyvačná válka, kterou

vedla proti Číně Anglie a od níž se datuje přeměna Číny v polokoloniální zemi. Záminkou k rozpoutání války se stalo to, že čínské úřady zničily v Kantonu zásoby opia, které byly majetkem zahraničních obchodníků. Angličtí kolonizátoři využili porážky zaostalé feudální Číny k tomu, že jí vnutili lupičskou nankingskou smlouvu (z 29. srpna 1842), kterou si vymínili, že se pro anglický obchod otevře pět čínských přístavů (Kanton, Sia-män [Amoy], Fu-džou, Ning-po a Šanghaj), že ostrov Hong-kong bude dán Anglii do „věčné držby" a Čína zaplatí obrovskou kontribuci. Podle doplňkového protokolu z roku 1843 musela Čína také poskytnout cizincům právo exteritoriality. — *124.*

[94] Tím se myslí objevení bohatých nalezišť zlata v Kalifornii v roce 1848 a v Austrálii v roce 1851; oba tyto objevy značně ovlivnily hospodářský vývoj evropských i amerických zemí. — *124.*

[95] Na počátku 17. století začaly Čínu ohrožovat spojené mandžuské kmeny, které se také — stejně jako turkotatarské a mongolské národnosti — nazývaly Tataři podle jednoho z mongolských kmenů, který žil v severovýchodním Mongolsku a v Mandžusku v době, kdy se vytvářela říše Čingischánova. V důsledku ovládnutí Číny Mandžuy tu byla nastolena vláda mandžuské dynastie Tsing (1644—1912). Mandžuský vpád do Číny narazil sice na tvrdošíjný odpor čínského lidu, který měl až do roku 1683 charakter přímého ozbrojeného boje, ale dobytí Číny bylo usnadněno krizí feudálního státu za posledních císařů z dynastie Ming a tím, že část čínských feudálů dostala strach z rolnických povstání a přešla na stranu dobyvatelů. — *127.*

[96] „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — list vycházel za Marxovy redakce jako deník v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. Členy redakce byli Engels, dále Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Friedrich Wolf, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath a Heinrich Bürgers.

Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie vychovávala „Neue Rheinische Zeitung" lidové masy a burcovala je k boji proti kontrarevoluci. Úvodníky, které určovaly stanovisko listu k nejdůležitějším otázkám německé a evropské revoluce, psali zpravidla Marx a Engels.

Rozhodný a nesmiřitelný postoj listu, jeho bojovný internacionalismus, uveřejňování politických odhalení usvědčujících pruskou vládu i místní kolínské úřady, to všechno vyvolávalo proti listu hned od počátku štvanice feudálně monarchistického a liberálně buržoazního tisku a pronásledování ze strany vlády, které se vystupňovalo zejména po kontrarevolučním převratu v Prusku v listopadu až prosinci 1848.

Přes všechno pronásledování a překážky ze strany policie hájila „Neue Rheinische Zeitung" statečně zájmy revoluční demokracie a proletariátu,

V květnu 1849, za všeobecného nástupu kontrarevoluce, využila pruská vláda toho, že Marxovi bylo odepřeno pruské občanství, a vydala příkaz, aby byl vypovězen z pruského území. Marxovo vypovězení a represálie proti ostatním redaktorům „Neue Rheinische Zeitung" byly příčinou, že list přestal vycházet. Poslední, 301. číslo „Neue Rheinische Zeitung", vytištěné rudou barvou, vyšlo 19. května 1849. V článku na rozloučenou, v němž se redaktoři listu obracejí k dělníkům, prohlašují, že „jejich posledním slovem vždy a všude bude: osvobození dělnické třídy!". — *131.*

[97] „*The Observer*" [„Pozorovatel"] — anglický konzervativní týdeník; vychází v Londýně od roku 1791. — *132.*

[98] *Downing Street* — ulice v centru Londýna, v níž je oficiální sídlo vlády.

Tři presidentství — podle správního rozdělení Britské Indie název území Bengálska, Bombaje a Madrásu, v jejichž čele stáli guvernéři jmenovaní Východoindickou společností. Podle zákona z roku 1773 o správě Indie byl bengálský guvernér povýšen na generálního guvernéra všech anglických držav v Indii. — *133.*

[99] Tím se myslí Sdružení pro reformy ve Východní Indii, které založil v březnu 1853 freetrader John Dickinson. — *133.*

[100] *Manu* — postava z indické mytologie; praotec lidí, král a zákonodárce. — *133.*

[101] Starý spor mezi pravoslavnou a římskokatolickou církví o to, kdo má spravovat takzvaná „svatá místa" v Palestině — křesťanské chrámy v Jeruzalémě a Betlémě — propukl znovu roku 1850 vinou Ludvíka Bonaparta a brzy se rozrostl ve velký diplomatický konflikt mezi carským Ruskem, které hájilo výsady pravoslavného duchovenstva, a Francií, která se zastávala katolíků. Pro obě strany byl ovšem tento spor jen prostředkem v boji za získání nadvlády na Blízkém východě. Kolísavá turecká vláda přistoupila zprvu na francouzské požadavky, ale 4. května 1853, když v Turecku dlel Menšikov, byla donucena přislíbit, že zaručí zvlášť práva a výsady pravoslavné církve (příslušný ferman vydal sultán měsíc nato). Sultán, podporovaný anglickým a francouzským vyslancem, odmítl však zároveň požadavek Mikuláše I., aby byl uznán jako ochránce pravoslavného obyvatelstva osmanské říše. — *134.*

[102] „*Journal des Débats*" — zkrácený název francouzského buržoazního deníku „*Journal des Débats politiques et littéraires*" [„Noviny pro politické a literární diskuse"], který byl založen v Paříži roku 1789. Za červencové monarchie byl vládním listem, orgánem orleanistické buržoazie, za revoluce roku 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie, takzvané strany pořádku. Po

státním převratu z roku 1851 se list stal orgánem umírněné orleanistické opozice. V citátu z tohoto listu, který Marx uvádí ve svém článku, je datum, kdy Menšikov doručil ultimátum, uvedeno nepřesně: nebylo to 7., nýbrž 5. května 1853. — *134.*

[103] *Küčükkajnardžská smlouva* — mírová smlouva, uzavřená 21. (10.) července 1774 mezi Ruskem a Tureckem po rusko-turecké válce z let 1768—1774, kterou Rusko vyhrálo. Podle této smlouvy připadla Rusku část severního pobřeží Černého moře mezi Jižním Bugem a Dněprem s pevností Kinburn, dále Azov, Kerč a Jenikale; Rusko dosáhlo také toho, že byla uznána nezávislost Krymu, čímž bylo usnadněno pozdější připojení Krymu k Rusku. Ruské obchodní lodi směly napříště volně proplouvat Bosporem a Dardanelami. Dále musel podle této smlouvy sultán poskytnout celou řadu výsad pravoslavné církvi a 14. článek smlouvy výslovně stanovil, že v Cařihradě bude vybudován pravoslavný kostel. — *134.*

[104] V roce 1853 přerušilo Rakousko diplomatické styky s Piemontem (sardinským královstvím), protože piemontské úřady poskytovaly ochranu uprchlíkům z Lombardie (která byla pod rakouskou nadvládou), účastníkům národně osvobozeneckého hnutí z let 1848—1849 a milánského povstání ze 6. února 1853. — *137.*

[105] „*Révolutions de Paris*" [„Pařížské revoluce"] — revolučně demokratický týdeník; vycházel v Paříži od července 1789 do února 1794. — *137.*

[106] Když byl Ludvík Napoleon v prosinci 1852 prohlášen francouzským císařem, Mikuláš I. po dohodě s rakouským a pruským dvorem nepoužil při jednání s ním oslovení „Veličenstvo a drahý bratře" („Monsieur mon frère"), obvyklého mezi „legitimními" monarchy, nýbrž oslovení „Veličenstvo a milý příteli" („Mon cher ami"), a netituloval jej „císař Napoleon III.", nýbrž „císař Ludvík Napoleon". Přes tuto dohodu používal rakouský a pruský dvůr vůči francouzskému císaři obvyklého oslovení; protože však zároveň chtěly zdůraznit, že je nutné dodržovat usnesení vídeňského kongresu, naznačovaly, že vláda Ludvíka Bonaparta je nezákonná, protože dokumenty vídeňského kongresu zakazovaly dynastii Bonapartů přístup na francouzský trůn. — *137.*

[107] „*La Patrie*" [„Vlast"] — francouzský deník založený roku 1841; v roce 1850 byl mluvčím zájmů spojených monarchistů, takzvané strany pořádku; po státním převratu z 2. prosince 1851 bonapartistický list. — *138.*

[108] „*La Presse*" [„Tisk"] — buržoazní deník, který vycházel v Paříži od roku 1836; v letech 1848—1849 orgán buržoazních republikánů, později opoziční protibonapartistický list; redaktorem listu byl Emile de Girardin. — *138.*

[109] *Büjükdere* (Büyükdere) — letovisko na brezích Bosporu nedaleko Cařihradu; byla tu letní rezidence ruského vyslanectví v Turecku. — *138.*

[110] „*Le Siècle*" [„Století"] — deník, který vycházel v Paříži v letech 1836—1839; ve čtyřicátých letech 19. století byl mluvčím názorů té části maloburžoazie, která se omezovala na požadavek umírněných konstitučních reforem; v padesátých letech umírněně republikánský list. — *138.*

[111] Název *kavas* bylo v Turecku jednak označení příslušníka četnictva, jednak to byl jakýsi osobní průvodce diplomatických úředníků v Orientě, který jim měl zaručit osobní ochranu a byl proto ozbrojen. Kavasové vykonávali někdy také službu diplomatických kurýrů. — *139.*

[112] Článek, v němž by se o této věci mluvilo, nebyl v „New-York Daily Tribune" nalezen. — *144.*

[113] Tím se myslí „*Allgemeine Zeitung*" [„Všeobecné noviny"] — německý reakční deník, založený roku 1798; v letech 1810 až 1882 vycházel v Augsburgu. — *145.*

[114] Jde tu o 6. díl (vydaný roku 1853) díla Edouarda Ferdinanda Beaumonta-Vassyho, „Histoire des États européens depuis le Congrès de Vienne" [„Dějiny evropských států od vídeňského kongresu"], díl 1—6, Paříž 1843 až 1853; 6. díl má titul „Empire Russe" [„Ruská říše"]. Dále Marx cituje str. 346—347 tohoto dílu. — *146.*

[115] Tím se myslí II. část („The Danish Succession") oddílu „The North" [„Sever"] brožury Davida Urquharta „Progress of Russia in the West, North and South" [„Postup Ruska na západ, na sever a na jih"]. Slíbený Marxův článek v „New-York Daily Tribune" nevyšel. — *147.*

[116] *Wesleyané* čili *metodisté* — náboženská sekta, kterou v 18. století založil v Anglii John Wesley; koncem 18. století se odtrhla od anglikánské církve a pak se jako jedna z odrůd protestantismu značně rozšířila v USA a v Kanadě. Charakteristickým rysem této sekty bylo to, že vyžadovala přísné, metodické plnění náboženských obřadů a jiných církevních předpisů. — *149.*

[117] *Zamíndárové* byli původně výběrčí daní nebo kupci-lichváři, z nichž Angličané udělali po vyvlastnění indického rolnictva velkostatkáře. Zamíndárové byli zejména v severní části Indie.

Raijatvárí — soustava rolnického pachtu bez výpovědní lhůty, kterou Angličané zavedli v jižní Indii (madráská a bombajská provincie). Anglické úřady propachtovávaly jednotlivým rolníkům půdu za těžkých podmínek. — *151.*

[118] Při psaní tohoto článku použil Marx některých myšlenek, které mu sdělil Engels ve svém dopise z 6. června 1853. — Tento článek byl zařazen do I. svazku Vybraných spisů Karla Marxe a Bedřicha Engelse, kde nejsou první dva odstavce (viz čes. vyd. 1958, str. 351—358). — *154.*

[119] *Náboženství lingy* — fallický kult boha Šivy; byl rozšířen zejména v jihoindické hinduistické sektě lingájatů (podle „linga" — symbolu plodivé síly Šivovy).

Džagannáth — božstvo považované někdy za vtělení Višnua, jednoho z nejvyšších hinduistických bohů. Kult Džagannátha se vyznačoval nádhernými obřady, ale také krajním náboženským fanatismem, jehož projevem bylo i sebemučení a sebevraždy věřících. Při velkých slavnostech se někteří věřící vrhali pod kola vozu, na němž byla vezena socha Višnua-Džagannátha. — *155.*

[120] *Mughalové* — dobyvatelé turkotatarského původu, kteří vpadli do Indie na počátku 16. století z východní části Střední Asie a založili roku 1526 v severní Indii říši Velkých Mughalů (podle jména panovnické dynastie). Podle názoru současníků byli zakladatelé mughalské říše přímými potomky mongolských dobyvatelů z doby Čingischánovy — odtud i název „Mughalové" nebo „Mogulové". Mughalská říše se velmi rozrostla, když si v polovině 17. století podrobila velkou část Indie a část Afghánistánu. Když pak začala propukat rolnická povstání, vzrůstal odboj indických národů proti muslimským dobyvatelům, a když neustále propukaly nesváry a sílily separatistické snahy feudálů, začala říše Velkých Mughalů upadat a v první polovině 18. století se fakticky rozpadla.

Heptarchie (sedmivládí) — termín ustálený v anglické historiografii pro politické zřízení Anglie v raném středověku, kdy Anglie byla rozdrobena na sedm anglosaských království (6. až 8. století); Marx tu používá tohoto termínu analogicky k vystižení feudální roztříštěnosti Dakkhinu (střední a jižní Indie) v době před jeho dobytím muslimy. — *155.*

[121] Ostrov Salsette, ležící na sever od Bombaje, byl proslulý svými 109 buddhistickými jeskynními chrámy. — *155.*

[122] „*Laissez faire, laissez aller*" („Ponechte všemu volný průběh") — heslo buržoazních ekonomů — stoupenců svobody obchodu (freetraderů), kteří byli proti zasahování státu do hospodářských poměrů. — *156.*

[123] Marx cituje zprávu výboru dolní sněmovny, uveřejněnou roku 1812; citát je uveden v knize Georga Campbella, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government" [„Soudobá Indie: nástin systému civilní správy"], Londýn 1852, str. 84—85. — *158.*

[124] „*The Globe*" — zkrácený název anglického večerníku „The Globe and Traveller" [„Svět a cestovatel"], který vycházel v Londýně od roku 1803; orgán whigů, v obdobích jejich vlády byl vládním listem; od roku 1866 orgán konzervativců. — *162.*

[125] Zákon o desetihodinovém pracovním dni, který platil jen pro práci nezletilých a žen, byl schválen v anglickém parlamentu 8. června 1847. Zákon zakazující vyplácet mzdu ve zboží (Truck Act; tento způsob vyplácení se nazýval truck-system) byl schválen roku 1831. V praxi však mnoho továrníků tyto zákony nedodržovalo. — *162.*

[126] Tím se myslí zákon o spolcích čili zákon o dělnických koalicích, který anglický parlament schválil roku 1825. Tímto zákonem se potvrzovalo zrušení zákazu dělnických spolků (trade-unionů), na němž se parlament usnesl v roce 1824, ale činnost těchto spolků se značně omezovala. Například pouhá agitace mezi dělníky, aby vstoupili do spolku nebo aby se zúčastnili stávky, se označovala za „nátlak" a „násilí" a trestala se jako zločin. — *162.*

[127] Jde o tábor lidu organizovaný chartisty 2. srpna 1846 na Blackstone Edge. Tábor lidu, jehož se měl zúčastnit Jones, se konal 19. června 1853. — *162.*

[128] „*The Press*" [„Tisk"] — anglický týdeník, orgán toryů; vycházel v Londýně v letech 1853—1866. — *164.*

[129] Míní se koaliční vláda liberální a radikální strany, utvořená po porážce toryovské vlády lorda Derbyho roku 1852. Ministerským předsedou koaliční vlády byl peelovec lord Aberdeen, ministrem zahraničních věcí byl lord Clarendon a ministrem vnitra lord Palmerston, oba představitelé whigů. Zahraniční politiku této vlády fakticky řídil Palmerston.

V diplomatické předehře krymské války zaujímal Aberdeen oficiálně „smířlivý" postoj a zároveň jako předseda vlády schvaloval opatření, kterými se připravovalo a urychlovalo vypuknutí války. — *169.*

[130] Tím se myslí návrh konvence čili senedu (smlouvy) mezi Ruskem a Tureckem, který předložil Menšikov Portě jako nový, ultimativní požadavek, když už byla 4. května 1853 upravena otázka „svatých míst" (viz poznámku 101). Sultán tento návrh odmítl, neboť znamenal nejen záruku náboženské svobody pro pravoslavné obyvatelstvo v turecké říši, ale i faktické uznání protektorátu ruského cara nad pravoslavným obyvatelstvem v Turecku. — *170.*

[131] Bukurešťská smlouva z roku 1812 mezi Ruskem a Tureckem potvrzovala dřívější dohody mezi těmito dvěma státy, jimiž se Moldavsku a Valašsku přiznávala řada autonomních práv a také právo Ruska hájit vůči Portě

zájmy pravoslavného obyvatelstva v podunajských knížectvích, které mu bylo přiznáno již küčükkajnardžskou smlouvou z roku 1774. Podle ustanovení drinopolské smlouvy z roku 1829 dostaly Moldavsko a Valašsko autonomii ve všech záležitostech vnitřní správy, ale fakticky se dostaly pod protektorát Ruska, které získávalo právo obsadit tato knížectví a ovlivňovat jejich státní zřízení i volbu panovníků. — *171.*

[132] *Balta-limanská konvence* — dohoda, kterou uzavřely Rusko a Turecko 1. května (19. dubna) 1849 v době, kdy jejich vojska byla v Moldavsku a Valašsku, aby tam potlačila revoluční hnutí. Podle této konvence se okupace prodlužovala až do úplného odstranění revolučního nebezpečí (cizí vojska byla z obou knížectví odvolána teprve roku 1851), dočasně se zaváděla zásada jmenování jejich panovníků sultánem v dohodě s carem a pro případ, že by se revoluce opakovala, byla dohodnuta řada opatření ze strany Ruska a Turecka, mimo jiné i nová vojenská okupace. Dále Marx volně vykládá obsah 4. článku konvence. — *171.*

[133] *Konvence z roku 1841* — konvence o černomořských úžinách, kterou podepsaly v Londýně 13. července 1841 Rusko, Anglie, Francie, Rakousko a Prusko a z druhé strany Turecko. Konvence stanovila, že Bospor a Dardanely budou v době míru uzavřeny pro válečné lodi všech států. Konvence se netýkala režimu úžin za války, a tak Turecko v takovém případě rozhodovalo o propouštění válečných lodí cizích států úžinami samo. — *172.*

[134] „*L'Assemblée nationale*" [„Národní shromáždění"] — francouzský deník monarchisticko-legitimistického zaměření, vycházel v Paříži v letech 1848 až 1857. — *172.*

[135] Jde o dopis kancléře Nesselroda tureckému ministru zahraničních věcí Rešidu pašovi z 31. (19.) května 1853. V tomto dopise se na tureckou vládu svalovala odpovědnost za nezdar Menšikovovy mise a požadovalo se ultimativní formou, aby byly přijaty požadavky, které Menšikov formuloval před svým odjezdem z Cařihradu. Podle těchto požadavků měl sultán zaručit výsady pravoslavných poddaných, nad nimiž se fakticky zaváděl carův protektorát. Nesselrode hrozil, že bude použito vojenských opatření — čímž myslel okupaci Moldavska a Valašska — nebude-li toto ultimátum přijato. Turecko odpovědělo dopisem Rešida paši z 16. (4.) června 1853, a protože za ním stála Anglie a Francie, požadavky carské vlády odmítlo. — *173.*

[136] „*Le Sémaphore de Marseille*" [„Marseillský maják"] — francouzský buržoazní deník, vycházel v Marseille v letech 1827—1945. — *173.*

[137] *Sedmiletá válka* (1756—1763) — válka mezi dvěma koalicemi evropských států:

anglo-pruskou a francouzsko-rusko-rakouskou. Jednou z hlavních příčin této války bylo koloniální a obchodní soupeření Anglie a Francie. Válečné akce mezi těmito dvěma státy, kromě námořních, se odehrávaly především na území jejich amerických a asijských kolonií. Hlavním dějištěm války na Východě byla Indie, kde proti Francouzům a jejich chráněncům z řad místních knížat operovala Východoindická společnost, která značně posílila své ozbrojené síly a využila války k tomu, aby se zmocnila dalších indických území. V sedmileté válce ztratila Francie téměř všechny své državy v Indii (zůstalo jí jen pět přímořských měst, jejichž opevnění musela strhnout); koloniální moc Anglie značně vzrostla. — *176.*

[138] James Mill, „The History of the British India" [„Dějiny Britské Indie"]. První vydání vyšlo roku 1818. Ve vydání z roku 1858 je místo, které tu Marx cituje, ve svazku V, kniha VI, str. 60 a 65; také výše uvedený citát o funkcích Kontrolního úřadu je převzat z Millova díla (ve vydání z roku 1858 svazek IV, kniha V, str. 395). — *178.*

[139] Jde o reformu volebního práva, kterou anglický parlament provedl v červnu 1832. Tato reforma měla odstranit politický monopol pozemkové a finanční aristokracie, neboť otevřela přístup do parlamentu představitelům průmyslové buržoazie. Proletariát a maloburžoazie, které byly hlavní silou v boji za reformu, byly liberální buržoazií oklamány a volební právo nedostaly. — *178.*

[140] Marx vypočítává řadu dobyvačných válek, které vedla v Indii Východoindická společnost, aby se zmocnila dalších indických území a podrobila si je jako kolonie, a rovněž proto, aby rozdrtila svého hlavního koloniálního soupeře — francouzskou Východindickou společnost.

Válka v Karnátaku (knížectví v jihovýchodní části Indie) trvala s přestávkami od roku 1746 do roku 1763. Obě bojující strany — angličtí a francouzští kolonizátoři — bojovali o porobení Karnátaku pod záminkou, že podporují různé místní uchazeče o moc v tomto knížectví. Nakonec zvítězili Angličané, kteří se již v lednu 1761 zmocnili hlavního opěrného bodu Francouzů na jihu Indie — Pondichéry (Puduččéri).

Roku 1756 bengálský naváb ve snaze zabránit tomu, aby Angličané vtáhli na jeho území, zahájil proti nim válku a zmocnil se jejich opěrné základny v severovýchodní Indii — Kalkaty. Avšak vojsko anglické Východoindické společnosti, kterému velel Robert Clive, se brzy znovu zmocnilo Kalkaty, zničilo francouzská opevnění v Bengálsku, neboť Francouzi podporovali navába, a toho pak 23. června 1757 porazilo u Palásí. Roku 1763 vypuklo v Bengálsku, které se stalo vazalskou državou Východoindické společnosti, povstání, které angličtí kolonizátoři potlačili. Zároveň s Bengálskem se Angličané zmocnili Biháru, kraje na středním toku Gangy, který byl součástí území bengálského navába. Roku 1803 bylo dovršeno dobytí Urísy, ležící

jižně od Bengálska, na jejímž území bylo několik feudálních knížectví, která si Východoindická společnost podrobila už dříve.

V letech 1790—1792 a v roce 1799 vedla Východoindická společnost války proti Majsúru, nezávislému feudálnímu státu v jižní Indii, jehož panovník Tipú Sáhib, který bojoval i v předešlých válkách proti Angličanům, byl nesmiřitelným odpůrcem anglických kolonizátorů. Po první z těchto válek ztratil Majsúr polovinu svého území, kterou uchvátila Východoindická společnost a knížata s ní spolčená. Ve druhé válce byl sultán Tipú na hlavu poražen a zahynul a Majsúr se stal vazalským knížectvím. — *178.*

[141] *Subsidiární systém* čili systém takzvaných *subsidiárních smluv* byla jedna z forem přeměny panovníků indických knížectví ve vazaly Východoindické společnosti. Nejčastěji se používalo smluv, podle nichž musela knížata vydržovat (subsidovat) vojsko Východoindické společnosti, které bylo umístěno na jejich území. Dále to byly smlouvy vnucující knížatům půjčky za zotročujících podmínek; když nebyly tyto podmínky dodrženy, bylo jejich území zkonfiskováno. — *178.*

[142] O dobytí Sindhu a Paňdžábu viz poznámku 22. — *179.*

[143] Thomas M[un], „A Discourse of Trade, from England into the East-Indies: Answering to diverse Objections which are usually made against the same" [„Rozprava o obchodu mezi Anglií a Východní Indií; odpověď na různé námitky proti tomuto obchodu"], Londýn 1621. — *180.*

[144] [Josiah Child], „A Treatise Wherein is Demonstrated I. That the *East-India* Trade is the most National of all Foreign Trades", Londýn 1681. Vyšlo pod pseudonymem φιλοπατρις [Vlastenec]. — *180.*

[145] [John Pollexfen], „England and East-India Inconsistent in their Manufactures. Being an answer to a treatise, intituled, an Essay on the East-India Trade" [„Neslučitelnost anglické a indické průmyslové výroby. Odpověď na pojednání nazvané Studie o obchodu s Východní Indií"], Londýn 1697. — *180.*

[146] Angličtí kolonizátoři začali Barmu dobývat na začátku 19. století. V první barmské válce (v letech 1824—1826) dobylo vojsko Východoindické společnosti provincii Ásám, hraničící s Bengálskem, a Arakán a Tenaserim, ležící na pobřeží. V druhé barmské válce (1852) dobyli Angličané provincii Pegu. V roce 1853 se očekávaly nové vojenské akce proti Barmě, protože po skončení druhé barmské války nebyla podepsána mírová smlouva a nový barmský král, který vstoupil na trůn v únoru 1853, neuznal dobytí Pegu. — *183.*

[147] John Dickinson, „The Government of India under a Bureaucracy" [„Správa Indie v moci byrokracie"], Londýn—Manchester 1853, str. 50. Edice Sdružení pro reformy ve Východní Indii (India Reform), sešit VI. — *183.*

[148] Úvodník, který tu Marx kritizuje, vyšel v „Times" 25. června 1853. — *185.*

[149] F. W. Newman, „Lectures on Political Economy", Londýn 1851, str. 137 a 141. — *188.*

[150] Herbert Spencer, „Social Statics: or The Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed" [„Sociální statika, čili Podstatné podmínky pro lidské štěstí a podrobný výklad první z nich"], Londýn 1851, str. 114—116, 122, 123, 125. — *189.*

[151] Druhou část nadpisu tohoto článku („Dělnické hnutí v Anglii") doplnil Institut marxismu-leninismu. — *190.*

[152] *„Pacifikace Řecka"* — výraz, jehož používaly evropské mocnosti v diplomatických listinách, když zasahovaly do turecko-řeckého konfliktu v době boje za osvobození Řecka z tureckého jařma ve dvacátých letech 19. století. — *191.*

[153] Uvedený citát z depeše Pozza di Borgo z 22. prosince 1826 je převzat z „Portfolio" — sbírky diplomatických listin a dokumentů, kterou vydal David Urquhart v Londýně. Série „The Portfolio; or a Collection of State Papers" [„Portfej, čili Sbírka státních dokumentů"] vycházela v letech 1835—1837; nová série vycházela v letech 1843—1845 pod názvem „The Portfolio. Diplomatic Review" [„Portfej. Diplomatický přehled"]. Pozzo di Borgovy dopisy, které Marx cituje, byly uveřejněny v „The Portfolio", Londýn 1836, sv. I, čís. 7, 8, 9; sv. II, čís. 13 a v „The Portfolio", Londýn 1843, sv. II, čís. 2. — *191.*

[154] O *londýnské smlouvě (konvenci) ze 6. července 1827* viz poznámku 48. — *191.*

[155] Nesselrodova nóta z 11. června (30. května) 1853 byla vyhotovena jako oběžník ruským diplomatickým zástupcům v cizině, v němž bylo vyloženo stanovisko carské vlády k výsledkům Menšikovovy mise. Nesselrode tu ostře kritizoval jednání Porty a vyložil pohnutky, které vedly Rusko k tomu, aby předložilo Turecku ultimátum ve věci uznání cara za ochránce sultánových pravoslavných poddaných. Nóta vyhrožovala použitím „rozhodných opatření", jestliže Turecko tento požadavek odmítne. — *193.*

[156] Tím se myslí výkonný výbor Národního chartistického sdružení, založeného v červenci 1840. Toto sdružení bylo první masovou dělnickou stranou v dějinách dělnického hnutí a mělo v letech rozmachu chartismu na 40 000 členů.

V činnosti sdružení se obrážela ideová a taktická nejednotnost jeho členů; většina chartistických vůdců podléhala maloburžoazní ideologii. Po porážce chartistů v roce 1848, na začátku padesátých let, se přední představitelé revolučního chartismu, kteří měli blízko k vědeckému komunismu, především Ernest Jones, snažili reorganizovat chartistické hnutí na socialistické základně. To se projevilo v programu schváleném na chartistickém sjezdu v roce 1851. V druhé polovině padesátých let, kdy v anglickém dělnickém hnutí dočasně zvítězil oportunismus a chartismus upadal, přestalo sdružení fakticky existovat. — *197.*

[157] Úryvek z Gammageova projevu na táboru lidu na Blackstone Edge z 19. června 1853 je citován podle „People's Paper" z 25. června 1853. — *198.*

[158] Výňatky z Jonesova projevu na táboru lidu na Blackstone Edge z 19. června 1853 jsou citovány podle „People's Paper" z 25. června 1853. — *199.*

[159] Viz poznámku 127. — *200.*

[160] Viz poznámku 135. — *201.*

[161] Citováno podle „The Portfolio", Londýn 1836, sv. IV, čís. 27, str. 10—12. — *202.*

[162] *„Wiener Lloyd"* [„Vídeňský Lloyd"] — rakouský konzervativní list; vycházel ve Vídni od září 1848 do roku 1854. — *202.*

[163] Bright má na mysli číslo „New-York Daily Tribune" ze 6. května 1853 a Marxův článek uveřejněný v tomto čísle „Nepokoje v Cařihradě. — Duchaření v Německu. — Rozpočet" (viz tento svazek, str. 94—101). — *203.*

[164] George Campbell, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government" [„Soudobá Indie; nástin systému civilní správy"], Londýn 1852, str. 263—264. — *208.*

[165] *Satí* (doslova „ctnostná") — starý indický zvyk, podle něhož byly vdovy upalovány zároveň s tělem zemřelého muže. — *208.*

[166] *India House* (nebo East-India House) — sídlo ředitelství Východoindické společnosti v Leadenhall Street v Londýně. — *209.*

[167] George Campbell, „A Scheme for the Government of India", Londýn 1853. — *209.*

[168] V tomto případě jde o předsedu Kontrolního úřadu pro Indii, který byl členem anglické vlády. Křeslo ministra pro Indii bylo zřízeno po zrušení Východoindické společnosti v roce 1858. — *210.*

[169] John Dickinson, „The Government of India under a Bureaucracy" [„Správa Indie v moci byrokracie"]. India Reform čís. VI, Londýn—Manchester 1853, str. 15—16. — *211.*

[170] George Campbell, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government", Londýn 1852, str. 215. — *211.*

[171] Citováno z knihy Johna Dickinsona „The Government of India under a Bureaucracy". India Reform čís. VI, Londýn—Manchester 1853, str. 15. — *211.*

[172] Tím se myslí vykopávky Ninive, hlavního města starověké Asýrie, které v letech 1845—1851 prováděl anglický archeolog Layard. — *212.*

[173] Jde o Marxův článek „Parlamentní debaty. — Duchovenstvo a boj za desetihodinový pracovní den. — Smrt z hladu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 575—580). — *215.*

[174] Viz Marxův článek „Volby. — Finanční komplikace. — Vévodkyně ze Sutherlandu a otroctví" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 538—544). — *215.*

[175] *Threadneedle Street* — název londýnské ulice, kde je budova Anglické banky. Pan Skrblík a spol. — zde je v textu ironicky použito anglického výrazu „muckworm" (doslova: „hnojný červ"), který v obrazném smyslu znamená: „skrblík", „lakomec". — *216.*

[176] *Chudinský zákon*, schválený roku 1834, připouštěl jen jednu formu pomoci chudým — umístění v pracovních domech (workhouses) s vězeňským režimem, kterým lid říkal „bastily chudých". — *216.*

[177] 5. srpna 1850 schválil parlament zákon, jímž se zaváděl $10^1/_2$hodinový pracovní den pro ženy a mládež a stanovil se začátek a konec pracovní doby. K přijetí tohoto zákona přiměly parlament protesty dělníků proti rozhodnutí Court of Exchequer (soud státní pokladny), který fakticky schvaloval přestupky továrníků proti zákonu o desetihodinovém pracovním dni z roku 1847. Zákon z roku 1850 zakazoval továrníkům používat systému práce na směny — tímto způsobem totiž obcházeli zákon z roku 1847 — ale zároveň oficiálně uzákoňoval prodloužení pracovního dne o půl hodiny. — *217.*

[178] Viz poznámku 80. — *218.*

[179] *Mírová společnost* — buržoazní pacifistická organizace, kterou roku 1816 založila v Londýně náboženská sekta kvakerů. Tuto společnost aktivně podporovali freetradeři, protože měli za to, že v době míru bude Anglie moci díky svobodě obchodu lépe využívat své průmyslové převahy, a tak si získá hospodářskou a politickou nadvládu. — *219.*

[180] Narážka na Palmerstonovo stanovisko v anglo-řeckém konfliktu roku 1850 v záležitosti portugalského obchodníka Pacifica, který byl anglickým státním příslušníkem. Pacificův dům v Aténách byl při povstání vypálen, načež anglická vláda poslala do řeckých vod válečnou flotilu a předložila řecké vládě ostré ultimátum. Palmerston pronesl v parlamentu útočný projev, v němž zdůvodňoval postup Anglie nutností podporovat prestiž anglických státních příslušníků, jejichž postavení přirovnával k postavení občanů starého Říma. Přitom použil obratu „civis romanus sum" [„jsem římský občan"], formule, která zahrnovala výsady a vysoké postavení spojené se státním občanstvím ve starém Římě. — *220.*

[181] Tím se myslí takzvaný „smyrenský incident", k němuž došlo v červnu 1853, když byl na příkaz rakouského konzula ve Smyrně zatčen maďarský emigrant Koszta, který byl státním příslušníkem Spojených států amerických. Zatčený Koszta byl dopraven na palubu rakouské válečné lodi „Husar". Nato došlo ve Smyrně k ozbrojené srážce mezi emigranty a několika rakouskými námořními důstojníky. Do incidentu zasáhl kapitán americké válečné lodi „Saint Louis" Ingraham, který na radu prozatímního chargé d'affaires USA v Cařihradu Browna položil kapitánovi rakouské lodi ultimativní požadavek, aby Koszta byl propuštěn na svobodu. Ozbrojenému konfliktu zabránil zásah konzulů jiných zemí. Po několikaměsíčním vyjednávání byl Koszta propuštěn a vrátil se do USA. — *220.*

[182] Viz poznámku 103. — *222.*

[183] *Hünkjariskeleská smlouva* mezi Ruskem a Tureckem byla uzavřena 8. července (26. června) 1833. Než byla smlouva podepsána, vylodily se v oblasti Bosporu, v Hünkjar Iskelesi ruské výsadkové oddíly, které měly pomoci sultánovi v boji proti vzbouřenému egyptskému pašovi Muhammadu Alímu, jehož armáda ohrožovala turecké hlavní město. V květnu 1833 uzavřela Porta za anglického a francouzského zprostředkování s Muhammadem Alím mír a odstoupila mu Sýrii a Palestinu. Přestože sultánovi už nehrozilo přímé nebezpečí, využila carská diplomacie napjaté situace a přítomnosti ruského vojska v Turecku a přiměla Portu, aby uzavřela s Ruskem obranný spolek; dosáhla toho, že do hünkjariskeleské smlouvy, jíž byl tento spolek právně

uzavřen, byl pojat tajný článek, kterým se Turecko zavazovalo nedovolit průjezd úžinami žádným cizím válečným lodím kromě ruských. Tento článek zůstal v platnosti až do další egyptské krize v letech 1839—1841 (viz poznámku 8), kdy Mikuláš I., který se s Anglií a ostatními mocnostmi dohodl na společných akcích proti Muhammadu Alímu, musel na jejich naléhání uznat zásadu, že v době míru budou úžiny uzavřeny pro válečné lodi všech států. — *222.*

[184] *Furculae Caudinae* — Caudijské soutěsky nedaleko starověkého města Caudia v jižní Itálii; roku 321 před n. l. tu za druhé samnitské války porazili Samnité římské legie a donutili je projít pod „jhem", což se považovalo za největší pohanu poražené armády. Odtud výraz „projít skrze furculae Caudinae", to jest zažít krajní ponížení. — *223.*

[185] Do roku 1872 se v Anglii v den oznámení kandidátů (Nomination Day) hlasovalo aklamací a hlasování se mohli zúčastnit i ti, kdo neměli volební právo. Avšak v den vlastních voleb (Declaration Day), při nichž se mohlo hlasovat i o kandidátu zamítnutém při volbě aklamací, se hlasování účastnil jen úzký okruh „oprávněných" voličů omezený vysokým majetkovým censem, censem podle délky trvalého pobytu atd. — *223.*

[186] Viz poznámku 99. — *224.*

[187] *Change Alley* — londýnská ulice, kde byla budova správy Společnosti jižních moří; jedno z míst, kde se soustřeďovaly nejrůznější finanční transakce a spekulace. — *224.*

[188] *Navábové a rádžové* — tituly indických knížat; *džágírdárové* — představitelé muslimské feudální šlechty v říši Velkých Mughalů, kteří dostávali do dočasného užívání rozsáhlé pozemky (džágíry) a za to byli povinni konat vojenskou službu a dodávat určité kontingenty vojska. V době rozkladu říše Velkých Mughalů se džágírdárové stali dědičnými feudálními vlastníky. — *225.*

[189] George Campbell, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government", Londýn 1852, str. 64. — *226.*

[190] Zakladatel říše Velkých Mughalů Bábur (1483—1530) odvozoval svůj původ od Tímúra (Tamerlána) a Čingischána. V 18. století, když se jejich říše rozpadla, byli mughalští panovníci loutkami v rukou guvernérů jednotlivých oblastí, afghánských dobyvatelů a velkých indických feudálů. Když roku 1803 Angličané dobyli Dillí, hráli tito panovníci úlohu nastrčených figur Východoindické společnosti a stali se jejími chráněnci. Roku 1858 prohlásili angličtí kolonizátoři Indii za državu britské koruny a definitivně likvidovali zbytky nominální moci mughalské dynastie. — *227.*

[191] Viz poznámku 146. — *228.*

[192] *Hampton Court* — zámek u Londýna na Temži; v 16. až 18. století byl sídlem anglických králů. — *228.*

[193] Viz poznámku 180. — *229.*

[194] Jde o Nesselrodovu cirkulární nótu z 11. června (30. května) 1853 (viz poznámku 155) a o cirkulární nótu Drouyna de Lhuyse z 25. června 1853, která odůvodňovala záporné stanovisko Francie k postoji carské vlády ve východní otázce. — *230.*

[195] Tím se myslí londýnská konvence z 13. července 1841, která stanovila, že v době míru nesmějí černomořskými úžinami proplouvat žádné cizí válečné lodi. Konvence byla uzavřena zdánlivě proto, aby byla zajištěna nedotknutelnost tureckého území (viz poznámku 133); anulovala hünkjariskeleskou smlouvu z roku 1833, která byla pro Rusko výhodná, protože dovolovala průjezd úžinami ruským válečným lodím. Přesto však carská vláda, vázaná od roku 1840 účastí na kolektivních akcích čtyř mocností (Ruska, Anglie, Rakouska a Pruska) proti Muhammadu Alímu, jehož podporovala Francie, musela uznat zásadu „neutralizace" úžin, kterou razily západní mocnosti, a podepsat konvenci z roku 1841. Francie, které hrozilo nebezpečí, že se vytvoří protifrancouzská koalice, byla donucena přestat pomáhat Muhammadu Alímu a rovněž přistoupila ke konvenci. — *230.*

[196] Když roku 1839 došlo k novému turecko-egyptskému konfliktu (viz poznámku 8), rozhodla se carská vláda, že využije vyhrocení anglo-francouzských rozporů, a navrhla v září 1839 prostřednictvím ruského diplomata Brunnova Palmerstonovi uzavření dohody, podle níž si měly obě velmoci pod rouškou společné pomoci sultánovi fakticky rozdělit sféry vlivu na Blízkém východě. Anglická vláda, která usilovala o úplnou hegemonii v Turecku, tento návrh odmítla pod záminkou, že je nutné uzavřít celoevropskou dohodu o východní otázce. — *232.*

[197] Tím je míněna odpověď francouzského ministra zahraničních věcí Drouyna de Lhuys z 15. července 1853 na Nesselrodovu cirkulární nótu (oběžník) z 2. července (20. června) 1853 ruským diplomatickým zástupcům v zahraničí. V těchto dokumentech se ruská a francouzská vláda vzájemně obviňovaly, že vyprovokovaly konflikt. Nesselrode ve svém oběžníku tvrdil, že první projevy nepřátelství vyšly od Anglie a Francie, které vyslaly eskadry k úžinám,

dříve než ruské vojsko vtáhlo do podunajských knížectví. V nótě Drouyna de Lhuys se všechna odpovědnost za konflikt svalovala na Rusko. — *236.*

[198] *„Journal de l'Empire"* [„Časopis císařství"] — podtitul listu „Le Pays" (viz poznámku 34). — *237.*

[199] Jde o spiknutí proti sultánu Abdülmedžidovi, které zorganizovali odpůrci politiky tanzimatu (reforem). Počátkem této politiky byl Abdülmedžidův chatt-i-šeríf (výnos) z roku 1839, jímž se slibovalo provedení určitých reforem, úprava daňového systému, záruka bezpečnosti života a majetku poddaných atd. Nová politika měla posílit monarchii cestou kompromisu s rodící se buržoazií. Přestože rozsah připravovaných reforem byl velmi omezený, narazil pokus o jejich provedení na zavilý odpor reakčních živlů seskupených kolem sultánova bratra Abdülazize. — *238.*

[200] Tím se myslí prohlášení velitele ruských vojsk v Podunají Gorčakova k obyvatelům Moldavska a Valašska, vydané při obsazování těchto dvou knížectví v létě 1853. V prohlášení se pravilo, že příchod ruského vojska do podunajských knížectví nemá vést ke změně politického zřízení a poměrů, které byly těmto knížectvím zaručeny dřívějšími smlouvami. — *238.*

[201] *„Kölnische Zeitung"* [„Kolínské noviny"] — německý deník, který pod tímto názvem vycházel v Kolíně nad Rýnem od roku 1802; za revoluce 1848—1849 a v období reakce, které po ní následovalo, obrážela se v tomto listu zbabělá a zrádcovská politika pruské liberální buržoazie. — *238.*

[202] *Zamíndárský systém* a *raijatvárí* — viz poznámku 117.

Výběrčí (collector) — anglický úředník v Indii, který byl nejvyšším správcem obvodu a zároveň nejvyšším soudcem a hlavním výběrčím daní. — *242.*

[203] George Campbell, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government", Londýn 1852, str. 395. — *241.*

[204] Marx cituje z Albemarlova projevu ve sněmovně lordů 1. července 1853 podle zprávy, kterou přinesly „Times" 2. července 1853. — *242.*

[205] *Velký Mughal* — titul panovníků dynastie, jejímž prvním představitelem na indické půdě byl Bábur od roku 1526 (viz poznámku 190).

Maráthové — indická národnost obývající území v severozápadní části Dakkhinu. V polovině 17. století zahájili ozbrojený boj proti cizáckému panství mughalských feudálů, a tak otřásli říší Velkých Mughalů a způsobili její rozklad. Za těchto bojů byl vytvořen nezávislý maráthský stát, jehož feudální špičky se brzy pustily do dobyvačných válek. Koncem 17. století byl maráthský

stát oslaben nesváry feudálů, ale počátkem 18. století se znovu vytvořil silný svaz maráthských knížectví v čele s nejvyšším vládcem — péšvou. Maráthští feudálové, bojující s Afghánci o hegemonii v Indii, utrpěli roku 1761 těžkou porážku. Maráthská knížectví, vysílená boji o nadvládu v Indii a vnitřními spory mezi maráthskými feudály, se stala kořistí Východoindické společnosti, která si je podrobila válkou v letech 1803—1805. — *244.*

[206] Viz poznámku 117. — *245.*

[207] John Chapman, „The Cotton and Commerce of India, considered in relation to the interests of Great Britain; with remarks on railway communication in the Bombay presidency" [„Bavlna a obchod v Indii se zřetelem na zájmy Velké Británie; s poznámkami o železničních komunikacích v bombajském presidentství"], Londýn 1851, str. 91. — *247.*

[208] George Campbell, „Modern India: a Sketch of the System of Civil Government", Londýn 1852, str. 59—60. — *248.*

[209] Marx cituje knihu Alexeje Dmitrijeviče Saltykova „Lettres sur l'Inde [„Dopisy o Indii"], Paříž 1848, str. 61. Ruské vydání vyšlo v Moskvě 1851. — *248.*

[210] *Džátové* — kasta v severní Indii; její hlavní masu tvořili rolníci a patřili k ní i příslušníci vojensko-feudálního stavu. V 17. století džátové několikrát povstali proti panství cizích mughalských feudálů.

Bráhmani — jedna ze čtyř původních staroindických kast, k níž patřil hlavně privilegovaný stav kněží. — *249.*

[211] *Džagannáthův chrám* v Uríse (východní Indie) — středisko kultu jednoho z hinduistických božstev (viz poznámku 119). Kněží tohoto chrámu, chráněnci Východoindické společnosti, měli velké příjmy z masového přílivu poutníků, z prostituce žen vydržovaných chrámem, kterou podporovali, a dále z pořádání nádherných slavností provázených sebevraždami a sebemučením náboženských fanatiků. — *249.*

[212] Marx ironicky srovnává ty, kdo byli pro snížení odměny drožkářům na 6 pencí za míli, s významným účastníkem anglické buržoazní revoluce v 17. století Johnem Hampdenem, který roku 1636, čtyři roky před začátkem revoluce, odmítl zaplatit královským výběrčím „lodní peníz" (ship-money), daň, kterou neschválila dolní sněmovna, a u soudu hájil právo Angličanů vzepřít se proti vybírání neoprávněných královských dávek. — *253.*

[213] *Mons sacer* — Svatá hora, kam se podle pověsti roku 494 před n. l. v době bojů

mezi patriciji a plebejci ve starém Římě uchýlili plebejci na znamení protestu proti útlaku patricijů. — *253.*

[214] „*Louže*" („Pond") — tak se tu žertem nazývá Irské moře, které odděluje Irsko od britských ostrovů. — *254.*

[215] Jonathan Swift odkázal na stavbu ústavu pro choromyslné v Dublinu celé své jmění. Tento ústav byl otevřen roku 1757. — *255.*

[216] Na 10. dubna 1848 svolali chartisté do Londýna masovou demonstraci, která měla schválit odevzdání petice o přijetí Lidové charty. Demonstranti se sešli na náměstí Kennington Common a odtud se měli odebrat k budově parlamentu. Vláda demonstraci zakázala, do Londýna bylo staženo vojsko a policie, aby jí zabránily. Chartističtí vůdci, z nichž někteří začali kolísat, se rozhodli demonstraci odvolat a přemluvili masy demonstrantů, aby se rozešly. Nezdaru demonstrace využily reakční síly a zahájily útok proti dělníkům a represálie proti chartistům. — *255.*

[217] Jde o změnu dánské ústavy z 5. června 1849; změna, která se připravovala v roce 1853, měla posílit královskou moc. Nová ústava vstoupila v platnost 2. října 1855.

Lex regia [„královský zákon"] — zákon o následnictví dánského trůnu, který vydal 14. listopadu 1665 král Bedřich III. Tímto zákonem se v Dánsku zaváděla králova absolutní moc a stanovila se posloupnost v následnictví trůnu, která připouštěla následnictví i po přeslici. Podle londýnského protokolu z 8. května 1852 (viz poznámku 75) a podle zákona o následnictví trůnu z 31. července 1853 se následnictví po přeslici rušilo. Protože král Bedřich VII., který tehdy v Dánsku vládl, neměl přímého následníka, byl za jeho následníka uznán vévoda Kristián Glücksburský. Nový zákon nepřímo potvrzoval nároky příslušníků carské dynastie na dánský trůn, neboť byli po meči potomky vévody holštýnsko-gottorpského (Petra III.). — *255.*

[218] Viz poznámku 41. — *258.*

[219] Ve své „*Politické závěti*" (z roku 1633) vyložil Richelieu nejdůležitější zásady vnitřní i zahraniční politiky francouzského absolutismu a zároveň se snažil odůvodnit jeho úsilí o rozšíření francouzského území a o nadvládu v Evropě.

Capitularia Karla Velikého — královské výnosy, jedna z hlavních literárních památek z oboru zákonodárství Franské říše. — *259.*

[220] Koncem 11. století, když turečtí Oguzové dobyli východní část Malé Asie, vznikl tu turecký feudální stát, jehož centrem bylo město Ikonie (dnešní název: Konya). Ikonijský sultanát, kde vládla dynastie Seldžukovců, bojoval proti

Byzanci a křižákům. V druhé polovině 13. století se sultanát v důsledku mongolského vpádu a rostoucí feudální roztříštěnosti fakticky rozpadl na jednotlivá nezávislá knížectví. Jedno z knížectví sousedících s Byzancí, ležící v severozápadní části Anatólie, v jehož čele stál jeho náčelník kmene Osman, se stalo jádrem nového tureckého státu — osmanské (otomanské) říše, k níž ve 14. století náležela nejen dřívější území ikonijských sultánů, nýbrž i území sousedních zemí, dobytá Turky. Roku 1453 za vlády sultána Mehmeda II. dobyli osmanští Turci poslední baštu byzantských císařů — Cařihrad (Konstantinopol) a učinili z něho hlavní město osmanské říše. — *259.*

[221] Tím se myslí série článků „Revoluce a kontrarevoluce v Německu", která vycházela v „New-York Daily Tribune" v letech 1851—1852 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 27—134). Tuto sérii článků napsal na Marxovu žádost Engels, protože Marx se tehdy zabýval studiem politické ekonomie. V „Tribune" však tyto články vycházely s Marxovým podpisem. — *260.*

[222] R. Cobden, „How Wars are Got Up in India. The Origin of the Burmese War" [„Jak v Indii vznikají války. Příčina barmské války"], Londýn 1853. — *262.*

[223] 24. července 1853 byly ve Vídni z iniciativy rakouské vlády zahájeny porady, kterých se zúčastnil zástupce Rakouska a anglický, francouzský a pruský vyslanec. Smyslem tohoto jednání bylo zprostředkovat mezi Ruskem a Tureckem, jejichž vzájemné vztahy se velmi zostřily. Porada vypracovala smírčí nótu (takzvanou vídeňskou nótu), adresovanou ruskému caru a tureckému sultánovi. Základní tezí nóty bylo, že sultán je povinen dodržovat küčük-kajnardžskou a drinopolskou smlouvu a chránit nedotknutelnost práv a výsad řecké pravoslavné církve v osmanské říši. Na poradě bylo rozhodnuto, že nóta má být nejprve zaslána carovi, a jestliže se k ní car vysloví kladně, teprve pak sultánovi. Mikuláš I. schválil obsah nóty, avšak vyhradil si právo vykládat ji podle vlastního uvážení, a Abdülmedžid projevil ochotu ji podepsat jen pod podmínkou, že v ní bude provedena řada změn a výhrad, které však carská vláda prohlásila za nepřijatelné. — *263.*

[224] „*National Zeitung*" [„Národní noviny"] — německý buržoazní deník, vycházel v Berlíně v letech 1848—1915; v padesátých letech byl převážně liberálního zaměření. — *263.*

[225] „*Hamburger Nachrichten*" [„Hamburské zprávy"] — německý deník, založený roku 1792 v Hamburku; za revoluce z let 1848—1849 vyjadřoval zájmy buržoazie, která byla pro říšskou ústavu; v letech reakce byl list stoupencem pruské monarchie, v posledních desetiletích 19. století byl polooficiálním listem Bismarckovým. — *264.*

[226] *Jednodvorci* — zvláštní skupina státních rolníků v ruské říši; vytvořila se z nižší kategorie lidí ve státní službě, kteří dříve sloužili při ochraně pomezí moskevského státu; usazovali se tu na jednotlivých dvorcích a byli zároveň bojovníky i zemědělci. — *264.*

[227] *Ejdořané* nebo *Ejdorští Dánové* — dánská liberální strana ve čtyřicátých až šedesátých letech 19. století, která byla pro úplné splynutí vévodství Šlesviku (až po řeku Ejdoru) s Dánskem. Zároveň tato strana usilovala o to, aby se od Dánska odtrhl Holštýn, obývaný hlavně Němci; v tom se projevoval strach dánské buržoazie z konkurence holštýnského průmyslu. Z těchto důvodů byla liberální strana proti jednotnému zákonu o následnictví trůnu, který by platil pro všechny části dánského království. — *265.*

[228] Tím se myslí „Společnost přátel rolnictva" — dánská strana, založená roku 1846. Cílem této společnosti bylo dosáhnout toho, aby pozemky, kterých rolníci používali na základě feudálního pachtu, přešly do jejich soukromého vlastnictví, a dále aby byla vydána řada municipálních zákonů ve prospěch bohatých rolníků. — *265.*

[229] O *londýnské smlouvě (protokolu) z 8. května 1852* viz poznámku 75. — *266.*

[230] O *balta-limanské smlouvě (konvenci)* viz poznámku 132. — *268.*

[231] Viz poznámku 223. — *269.*

[232] „*Neue Preussische Zeitung*" [„Nové pruské noviny"] — německý deník, vycházel od června 1848 v Berlíně; byl orgánem kontrarevoluční dvorní kamarily a pruských junkerů. Je znám také pod názvem „Kreuz-Zeitung" [„Křížové noviny"], protože v jeho záhlaví byl vyobrazen kříž. — *269.*

[233] Viz poznámku 217. — *271.*

[234] Tím se myslí následnictví trůnu výhradně po meči, obvyklé v některých západoevropských monarchiích. Tato posloupnost se zakládala na „lex salica" [„sálské právo"], zápisu zvykového práva germánského kmene sálských Franků ze 6. století. Kapitola LIX „sálského práva" vylučovala potomky ženského rodu z dědictví půdy, kterou dovolovala odkazovat jen dědicům mužského pohlaví. — *271.*

[235] Viz poznámku 75. — *271.*

[236] „*Il Parlamento*" [„Parlament"] — italský umírněně liberální list; vycházel v Turíně. — *272.*

[237] Tento článek zkráceně přetiskl newyorský německý list „Reform" 27. srpna 1853. — *274.*

[238] Marx tu ironicky naráží na metody, jakými si Ludvík Bonaparte a bonapartistické kruhy v době, kdy připravovali státní převrat z 2. prosince 1851, získávali stoupence mezi důstojníky a vojáky v armádě. Při hostinách a vojenských přehlídkách, které Ludvík Bonaparte pořádal jako president republiky, byli důstojníci a vojáci hoštěni uzenkami, studenou zvěřinou, šampaňským atd. — *274.*

[239] Tím se myslí „*Frankfurter Postzeitung*" [„Frankfurtské poštovní noviny"] — německé noviny, které vycházely ve Frankfurtu nad Mohanem od roku 1619 do roku 1866; v padesátých letech byly orgánem Spolkového sněmu; pod uvedeným názvem vycházely od roku 1852. — *275.*

[240] Viz poznámku 126. — *278.*

[241] Členové sněmovny lordů museli podle zvyku dochovaného ze středověku skládat slavnostní slib (přísahu věrnosti) koruně. Zároveň dávala středověká Magna charta libertatum (Velká listina svobod) z roku 1215 anglickým feudálům právo vzbouřit se proti královské moci, jestliže by byly porušeny jejich feudální výsady. — *280.*

[242] Jde o podporu, kterou Anglie poskytla větvi koburské dynastie, která panovala v Portugalsku, v době lidového povstání proti reakčnímu režimu v letech 1846—1847. Povstání bylo nemilosrdně rozdrceno. — *283.*

[243] „*La Nation, organe quotidien démocrate socialiste*" [„Národ, demokraticko-socialistický deník"] — list belgických maloburžoazních demokratů, vycházel v Bruselu v letech 1848—1856. — *284.*

[244] „*The Leader*" [„Vůdce"] — anglický liberální buržoazní týdeník; byl založen roku 1850 v Londýně. — *284.*

[245] „*The Examiner*" [„Pozorovatel"] — anglický buržoazně liberální týdeník, vycházel v Londýně v letech 1808—1881. — *284.*

[246] Jde o články Davida Urquharta, které vyšly v „Morning Advertiser" 11., 12., 15. a 16. srpna 1853. — *286.*

[247] Slíbený Marxův článek v „New-York Daily Tribune" nevyšel. — *286.*

[248] „*Sanktpetěrburgskije vědomosti*" [„Petrohradské zprávy"] — ruský deník, oficiální

vládní orgán; pod tímto názvem vycházel v letech 1728—1914; v letech 1914 až 1917 vycházel pod názvem „Petrogradskije vědomosti". — *287.*

[249] *Boustrapa* — přezdívka Ludvíka Bonaparta, vytvořená z prvních slabik názvů měst Boulogne, Strassbourg (Štrasburk) a Paříž. Touto přezdívkou se naráželo na jeho pokusy provést bonapartistický puč ve Štrasburku (30. září 1836) a Boulogni (6. srpna 1840) a na státní převrat z 2. prosince 1851 v Paříži, jímž byla ve Francii nastolena bonapartistická diktatura. — *289.*

[250] Roku 1852 propukl ozbrojený konflikt mezi Tureckem a Černou Horou, která usilovala o úplnou nezávislost na sultánovi, jehož vazalskou državou dosud nominálně byla. Porta odmítla ruské zprostředkování v tomto konfliktu a počátkem roku 1853 vtrhla turecká armáda pod velením Ömera paši do Černé Hory. Rakouská vláda se obávala, že boje v Černé Hoře a vystoupení Ruska na obranu Černohorců vyvolají nepokoje ve slovanských oblastech habsburské říše, a proto rychle vyslala do Cařihradu hraběte Leiningena s mimořádným posláním. Leiningen žádal, aby bylo turecké vojsko odvoláno z Černé Hory a aby byla obnovena situace, jaká byla před začátkem konfliktu. Na hranicích Černé Hory bylo soustředěno rakouské vojsko, a tak byla Porta nucena ustoupit, zastavit vojenské operace a přijmout podmínky, které jí předložil Leiningen. — *289.*

[251] Viz poznámku 250. — *291.*

[252] Jde o vzájemné provokace Ruska a Francie v otázce tzv. „svatých míst" v Palestině. Menšikovovo poselství bylo oficiálně odpovědí na to, že v lednu 1853 povolilo Turecko katolíkům umístit v betlémské jeskyni katolickou stříbrnou hvězdu a katolickému biskupovi byly předány klíče od chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě. — Také první Menšikovova audience u sultána dne 1. března 1853 se oficiálně týkala této záležitosti. Při dalších návštěvách však Menšikov své požadavky stále stupňoval. — *295.*

[253] Zároveň s návrhem rusko-turecké konvence, podle níž se měl car stát ochráncem sultánových pravoslavných poddaných, předložil kníže Menšikov 12. března 1853 turecké vládě k podpisu zvláštní tajný akt o obranném spolku. Podle návrhu tohoto aktu by ruský imperátor poskytl sultánovi ozbrojenou pomoc, kdyby se některá mocnost pokusila násilím bránit provádění konvence o výsadách řecké pravoslavné církve v Turecku. Turecká vláda, podporovaná anglickým a francouzským vyslancem v Cařihradě, odmítla návrh konvence i návrh tajné obranné smlouvy. — *295.*

[254] Tím se myslí odpověď tureckého ministra zahraničních věcí Rešida paši ze 16. (4.) června 1853 na dopis ruského kancléře Nesselroda z 31. (19.) května

1853 (o tomto dopisu viz poznámku 135). Rešid paša odmítl ultimativní požadavky a obvinění obsažené v Nesselrodově dopise. Zároveň oznamoval, že sultán je ochoten vyslat do Petrohradu mimořádnou misi, aby byl konflikt urovnán za podmínek, jimiž by se práva řecké pravoslavné církve v Turecku potvrzovala formou, jež by nesnižovala sultánovu svrchovanost. — *296.*

[255] *Zákony o námořní plavbě* (Navigation laws), schválené roku 1651 a později, zakazovaly přepravovat anglické zboží na cizích lodích; byly zrušeny roku 1849. — *304.*

[256] „*Journal de Constantinople*" [„Cařihradský list"] — turecký list, který vycházel francouzsky od roku 1846; byl vydržován tureckou vládou a plnil funkci poloúředního orgánu a zároveň zprostředkoval francouzský vliv v Turecku. Vycházel šestkrát za měsíc. — *308.*

[257] „*St.-Petersburger Zeitung*" [„Petrohradské noviny"] — deník, který vycházel německy v letech 1727—1914. — *308.*

[258] Tím se myslí pravé, monarchistické křídlo polské emigrace, jehož střediskem byla pařížská vila knížete Adama Czartoryského — „Hôtel Lambert". Polští emigranti žili i v jiných zemích, hlavně v Anglii. — *309.*

[259] Jde o Palmerstonův postoj k osudu Krakova po nezdařeném pokusu polských vlastenců rozpoutat povstání na polském území, k němuž došlo v únoru 1846 a jímž mělo být dosaženo národního osvobození Polska. Hlavními iniciátory povstání byli polští revoluční demokraté (Dembowski a jiní). Povstání však bylo zrazeno některými šlechtici a pruská policie zatkla jeho vůdce. Celopolské povstání bylo zmařeno a propukla jen jednotlivá místní povstání. Jedině v Krakově, který byl roku 1815 podle podmínek stanovených vídeňskou smlouvou prohlášen za svobodné město pod protektorátem Rakouska, Ruska a Pruska, se povstalcům podařilo 22. února 1846 zvítězit; vytvořili národní vládu, která vydala manifest o zrušení feudálních břemen. Krakovské povstání bylo potlačeno počátkem března 1846. V listopadu 1846 podepsaly Rakousko, Prusko a Rusko ve Vídni smlouvu o připojení Krakova k rakouské říši. Palmerston, který byl od července 1846 ministrem zahraničních věcí, odmítl francouzský návrh na kolektivní protest proti této smlouvě a dopisem z 23. listopadu 1846 naznačil vídeňské vládě, že se Anglie nebude zastávat krakovské republiky, a zároveň pokrytecky vyzýval Rakousko, Prusko a Rusko, aby zanechaly svých úmyslů, pokud jde o Krakov. — *309.*

[260] Jde o dohodu, kterou uzavřeli na jaře roku 1852 peelovci, whigové a takzvaní mayfairští radikálové (o těch viz poznámku 81) v soukromém sídle Johna Russella na Chesham Place v Londýně. Dohoda stanovila společný opoziční postup proti Derbyho toryovskému kabinetu a dále podmínky pro vytvoření

koaliční vlády v případě, že Derbyho vláda padne. Spolek uzavřený na Chesham Place se uplatnil v prosinci 1852 při sestavování Aberdeenovy koaliční vlády: nejdůležitější místa v ní zaujali vůdcové whigů a peelovců, zatímco zástupcům mayfairských radikálů byly přiděleny různé státní funkce. — *310.*

[261] „*Weekly Times*" [„Týdeník Times"] — anglický liberální týdeník. Vycházel pod tímto názvem v Londýně v letech 1847—1885. — *312.*

[262] 23. srpna 1853 uveřejnil „Morning Advertiser" noticku „Ruský agent Bakunin", podepsanou „F. M." (jejím autorem byl reakční publicista, Urquhartův stoupenec Francis Marx); v noticce byl Bakunin obviňován, že je ve spojení s carskou vládou. Příštího dne, 24. srpna, přinesl list dopis Golovina (autora anonymní noticky o Bakuninovi, která byla uveřejněna v „Morning Advertiser" 14. srpna a proti níž „F. M." vystoupil), Gercena a polského emigranta Worcela; tento dopis vyvracel obsah noticky „F. M.". Tento autor pak 27. srpna odpověděl prohlášením, v němž spojoval vznik revolucí v Evropě s činností carských agentů. 29. srpna otiskli Golovin a Gercen další dopis s nadpisem „Kdo je F. M.?". Další polemiky o Bakuninovi, v níž pokračoval Golovin, se Gercen už nezúčastnil.

V dopise z 24. srpna byla zmínka o „jedněch německých novinách", které prý první přišly s obviněním Bakunina. Autoři dopisu tím mysleli „Neue Rheinische Zeitung". To byl důvod, proč se Marx rozhodl poslat tento dopis redaktorovi listu „Morning Advertiser". — *313.*

[263] „*Neue Oder-Zeitung*" [„Nové oderské noviny"] — německý deník, vydávaný ve Vratislavi (Wrocław). Od roku 1846 do března 1849 vycházel s názvem „Allgemeine Oder-Zeitung" [„Všeobecné oderské noviny"] a byl orgánem opozičních katolických kruhů. Od března 1849 změnily noviny své zaměření i název a vycházely pak jako orgán německé buržoazní demokracie až do konce roku 1855. V roce 1855 byl londýnským dopisovatelem těchto novin Marx. — *313.*

[264] Marx cituje z Engelsova článku „Demokratický panslavismus", v němž je kritizována brožura „Aufruf an die Slaven. Von einem russischen Patrioten Michael Bakunin. Mitglied des Slavenkongresses in Prag" [„Provolání k Slovanům. Od ruského vlastence Michaila Bakunina, delegáta Slovanského sjezdu v Praze"], Koethen 1848. — *314.*

[265] Tím je míněn XVIII. článek ze série „Revoluce a kontrarevoluce v Německu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 126), kterou napsal na Marxovu žádost Engels a která vycházela s Marxovým podpisem v „New-York Daily Tribune" v letech 1851—1852. — *314.*

[266] Tento článek byl zkráceně přetištěn v newyorském německém listu „Reform" 17. září 1853. — *316.*

[267] „*Breslauer Zeitung*" [„Vratislavské noviny"] — německý deník, založený roku 1820 ve Vratislavi; v padesátých letech 19. století měl konzervativní zaměření. — *316.*

[268] Text deklarace „Sdružení námořníků", kterou Marx cituje, byl později uveřejněn v „People's Paper" (viz čís. 80 z 12. listopadu 1853). — *318.*

[269] Toto prohlášení redakci „People's Paper" napsal Marx, když 3. září 1853 vyšla v „Morning Advertiser" anonymní Golovinova noticka „Jak se mají psát dějiny", která byla odpovědí na Marxův dopis redaktorovi „Morning Advertiser" z 30. srpna 1853 (viz tento svazek, str. 313-315) a obsahovala další útoky proti Marxovi a „Neue Rheinische Zeitung". Ještě než tato noticka vyšla, otiskl „Morning Advertiser" 31. srpna 1853 dopis Arnolda Ruga, v němž otevřeně obviňoval Marxe a „Neue Rheinische Zeitung", že úmyslně šířili falešné informace hanobící Bakunina. Marx vyvracel Golovinova tvrzení a zároveň odhaloval pomlouvačné výmysly Rugovy. Okolnosti, za nichž bylo toto prohlášení napsáno, jsou vyloženy v Marxově dopisu Engelsovi z 3. září 1853 (v originále je dopis omylem datován 2. září). Tento dopis obsahuje také původní variantu odpovědi autorovi noticky „Jak se mají psát dějiny". — *319.*

[270] V Marxově článku z 30. srpna 1853, uveřejněném v „New-York Daily Tribune" (viz tento svazek, str. 316-318), toto sdělení není. Redakce listu při uveřejnění článku patrně vynechala část, kde toto sdělení bylo. — *322.*

[271] Jde o požadavek evakuace ruských vojsk z podunajských knížectví. — *322.*

[272] „*Der Wanderer*" [„Poutník"] — rakouský buržoazní deník; vycházel ve Vídni v letech 1809—1866. — *323.*

[273] Tím se míní redakční článek „New-York Daily Tribune" ze 6. srpna 1853, nazvaný „Mír nebo válka", v němž se schvalovalo jednání kapitána americké fregaty „Saint Louis" Ingrahama za událostí spojených se zatčením maďarského emigranta Koszty ve Smyrně (viz o tom poznámku 181). — *323.*

[274] „*Punch*" — zkrácený název humoristického týdeníku buržoazně liberálního zaměření „Punch, or the London Charivari" [„Kašpárek aneb Londýnská kočičina"]; vychází v Londýně od roku 1841. — *325.*

[275] „*The Sun*" [„Slunce"] — anglický buržoazně liberální deník, který vycházel v Londýně v letech 1798—1876. — *326.*

[276] „*Sunday Times*“ [„Nedělní Times“] — anglický týdeník, který vychází v Londýně od roku 1822; v padesátých letech 19. století byl orgánem whigů. — *332.*

[277] Na podzim roku 1852 zrušily úřady švýcarského kantonu Tessin klášter katolického řádu kapucínů v Locarnu a vystěhovaly 22 kapucínů italského původu z Tessinu do Lombardie. Akce švýcarských úřadů proti kapucínskému řádu, který byl chráněncem Rakouska, zkomplikovaly rakousko-švýcarské vztahy, které se už dost zostřily tím, že se na švýcarské půdě zdržovali účastníci italského národně osvobozeneckého hnutí. — *333.*

[278] Viz poznámku 24. — *333.*

[279] Thomas Carlyle, „Latter-Day Pamphlets. No. 2: Model Prisons“ [„Stati z našich dnů. Čís. 2: Vzorná vězení“], Londýn 1850. Kritický rozbor tohoto díla přinesla jedna z recenzí, které Marx a Engels uveřejnili roku 1850 ve čtvrtém čísle časopisu „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 284—294). — *334.*

[280] Marx má na mysli své články „Pauperismus a svoboda obchodu. — Blížící se obchodní krize“ a „Politické perspektivy. — Obchodní prosperita. — Případ smrti hladem“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 404—410, 529—537). — *337.*

[281] „*Mark-Lane Express*“ — zkrácený název týdeníku „Mark-Lane Express, Agricultural Journal“ [„Věstník plodinové burzy, zemědělský časopis“]: orgán obchodní buržoazie; vycházel pod tímto názvem v Londýně v letech 1832—1924. — *338.*

[282] Marx cituje článek Davida Urquharta „Političtí zločinci“, otištěný v „Morning Advertiser“ 20. září 1853. — *341.*

[283] Tím se myslí londýnská konvence z 15. července 1840 o poskytnutí pomoci tureckému sultánovi proti egyptskému pašovi Muhammadu Alímu, kterou podepsaly Anglie, Rusko, Rakousko a Prusko, a také londýnská konvence z roku 1841 (viz poznámku 133) a balta-limanská konvence z roku 1849 (viz poznámku 132). První z těchto konvencí byla uzavřena za neúčasti Francie, která podporovala Muhammada Alího; když jí pak hrozilo nebezpečí, že se vytvoří protifrancouzská koalice, byla nucena přestat podporovat egyptského vládce a zúčastnit se vypracování londýnské konvence z roku 1841. Konvence z roku 1840 obsahovala — kromě bodů o vojenském zásahu do turecko-egyptského konfliktu a kromě ultimáta Muhammadu Alímu, podle něhož měl postoupit tureckému sultánovi všechny své državy vyjma Egypt — také bod

o kolektivní ochraně Dardanel a Bosporu; na základě tohoto bodu byl v konvenci z roku 1841 zakázán průjezd úžinami válečným lodím všech států. — *343.*

[284] *Redif* — záložní vojsko osmanské říše. — *344.*

[285] *Mark Lane* — plodinová burza v Londýně. — *353.*

[286] *Ulemové* — nejvyšší stav bohoslovců a znalců zákona v muslimských zemích Blízkého a Středního východu; ulemové měli značný vliv v politickém životě osmanské říše. — *355.*

[287] *Serasker* — turecký vojenský titul, označující vrchního velitele vojska, případně ministra války. — *355.*

[288] Jde o stávku strojírenských dělníků, která začala koncem prosince 1851 a rozšířila se do mnoha měst v jihovýchodní a střední Anglii. Stávku organizovalo Jednotné sdružení mechaniků a jejím cílem bylo dosáhnout zrušení práce přes čas a zlepšení pracovních podmínek. Majitelé závodů odpověděli na stávku výlukou. Boj trval tři měsíce a skončil vítězstvím podnikatelů. Dělníci byli donuceni začít znovu pracovat za dřívějších podmínek. Stávka a výluka však způsobily značné hmotné škody i podnikatelům. — *356.*

[289] Článek byl zkráceně přetištěn v newyorském německém listu „Reform“ z 19. října 1853 s názvem „Situace v anglickém dělnickém hnutí“. — *359.*

[290] *Mincing Lane* — londýnská třída, kde je středisko maloobchodu s koloniálním zbožím. — *362.*

[291] Ve svých pozdějších dílech nahradili Marx a Engels pojmy „hodnota práce“ a „cena práce“ přesnějšími pojmy „hodnota pracovní síly“ a „cena pracovní síly“, neboť Marx zjistil, že to, co dělník prodává kapitalistovi, není jeho práce, nýbrž jeho pracovní síla (viz Engelsovu předmluvu k Marxově dílu „Námezdní práce a kapitál“, vydání z roku 1891). — *362.*

[292] Tím se myslí úvodník „Ruské plány v Turecku“, uveřejněný v „New-York Daily Tribune“ 17. září 1853. Odvolávku na tento úvodník vložila do článku patrně redakce. — *366.*

[293] Jde o tureckou vojenskou výpravu do Kurdistánu, podniknutou pod velením Ömera paši roku 1846, aby tam bylo potlačeno povstání proti sultánovi. O výpravě Ömera paši do Černé Hory viz poznámku 250. — *366.*

[294] A. V. Suvorov se zúčastnil obléhání, neúčastnil se však dobytí Očakova 17.

(6.) prosince 1788, protože byl při obléhání pevnosti raněn a také proto, že se nepohodl s velitelem ruské armády knížetem Potěmkinem o způsob obléhání. Pod Suvorovovým velením dobylo ruské vojsko 22. (11.) prosince 1790 útokem tureckou pevnost Izmail, což mělo rozhodující význam pro vítězné zakončení rusko-turecké války z let 1787—1791. — *369.*

[295] Pamflet „Lord Palmerston" je dílo, které mělo demaskovat anglickou oligarchii v postavě jednoho z jejích nejvýznačnějších představitelů; Marx jej zamýšlel jako sérii článků určených pro „New-York Daily Tribune". Když na něm začal v prvních říjnových dnech roku 1853 pracovat, dal souhlas k tomu, aby byl současně otiskován v chartistickém orgánu „People's Paper". Avšak zatímco chartistický list začal Marxovy články otiskovat jako ucelenou sérii se společným názvem „Lord Palmerston" a každému článku předesílal redakční poznámku: „Napsáno pro ‚New-York Daily Tribune' dr. Marxem a dáno k dispozici také nám", otiskla redakce „Tribune" hned první článek jako úvodník bez autorova podpisu. Tím byla předurčena i forma dalšího uveřejňování této práce v podobě článků, které spolu navenek nijak nesouvisely. V „People's Paper" vyšlo v době od 22. října do 24. prosince 1853 osm článků. Poslední článek, stejně jako všechny předešlé, končil poznámkou „Pokračování příště". Z Marxova dopisu Engelsovi ze 14. prosince 1853 vysvítá, že se Marx chystal napsat jako dodatek články o Palmerstonově politice v letech 1840 až 1841, v době uzavření londýnských konvencí, a rovněž vyložit jeho postoj za revolucí z let 1848—1849. Tento svůj záměr však neuskutečnil.

V „New-York Daily Tribune" nebyly Marxovy články uveřejněny všechny a jejich uveřejňování se protáhlo až do začátku roku 1854, třebaže Marx poslední článek poslal do New Yorku už 6. prosince 1853. Celkem tyto noviny otiskly čtyři články, všechny jako úvodníky a s různými nadpisy. 19. října 1853 přinesla „Tribune" úvodník „Palmerston", který zahrnoval první a druhý článek ze série uveřejňované v „People's Paper"; 4. listopadu 1853 úvodník „Palmerston a Rusko", který obsahoval třetí článek z této série; 21. listopadu 1853 úvodník „Kapitola současných dějin", který zahrnoval čtvrtý a pátý článek; 11. ledna 1854 úvodník „Anglie a Rusko", který obsahoval sedmý článek. Šestý a osmý článek ze série „Tribune" vůbec neotiskla. Texty v obou listech nejsou zcela totožné. Když Marx posílal rukopisy článků do „Tribune" a do „People's Paper", obměňoval zřejmě poněkud jejich znění vzhledem k různé formě, v jaké tyto listy pamflet uveřejňovaly. Na textu v „Tribune" jsou navíc patrny zásahy redaktorů listu do autorova textu.

Pamflet proti Palmerstonovi byl značně rozšířen. 26. listopadu 1853 přetiskl list „Glasgow Sentinel" [„Glasgowská hlídka"] z „Tribune" článek „Palmerston a Rusko" (třetí článek ze série v „People's Paper"). V prosinci 1853 vydal londýnský nakladatel Tucker tento článek jako brožuru s týmž názvem. Počátkem roku 1854 vyšlo druhé vydání této brožury, na němž se podílel Marx:

provedl v textu úpravy a doplnil jej podle textu uveřejněného v „People's Paper". Brzy nato vydal Tucker i druhou brožuru „Palmerston a hünkjariskeleská smlouva" (na titulním listě byl uveden další nadpis: „Palmerston, čím se dříve zabýval"); brožura obsahovala trochu pozměněný text čtvrtého (bez prvních čtyř odstavců) a pátého článku ze série uveřejněné v „People's Paper". Trucker pak obě brožury zařadil jako 1. a 2. číslo do série „Political Fly-Sheets" [„Politické pamflety"], kterou vydával, a roku 1855 vyšly znovu spolu s pamflety jiných autorů. V předmluvě k této sérii uvedl Tucker Marxe jako autora pamfletů čís. 1 a 2 (v obsahu byl pamflet čís. 1 — „Palmerston a Rusko" — uveden pod změněným názvem „Palmerston a Polsko"). Vydání dalších článků o Palmerstonovi v Tuckerově sérii zabránil sám Marx, protože nechtěl, aby jeho díla vycházela mezi Urquhartovými pracemi, které byly zařazeny do série „Political Fly-Sheets". Marx o tom napsal v dopise Lassallovi z 1. června 1854: „Nechci být pokládán za spolubojovníka tohoto pána, s nímž se shodujeme jen v jednom — v hodnocení Palmerstona; ve všem ostatním mám diametrálně protichůdné názory, jak se také ukázalo hned při našem prvním setkání."

17. listopadu 1855 a 5. ledna 1856 otiskl urquhartovský list „Sheffield Free Press" [„Sheffieldský svobodný tisk"], který byl v opozici vůči Palmerstonovi, dva články ze série „Lord Palmerston" (třetí a šestý článek ze série uveřejněné v „People's Paper"). První z těchto článků, tj. třetí z celé série, vyšel také samostatně jako sešit 4A „Free Press Serials" [„Knihovnička ‚Free Press' "], vydávané v Sheffieldu. Téměř současně vyšlo všech osm článků série v pěti číslech (z 29. prosince 1855, 5. a 12. ledna, 9. a 16. února 1856) londýnského orgánu urquhartovců „Free Press' [„Svobodný tisk"] a samostatně jako sešit 5 „Free Press Serials" a názvem „Životopis lorda Palmerstona". V tomto samostatném vydání bylo uvedeno autorovo jméno.

Německy začal Marxův pamflet vycházet už 2. listopadu 1853 v newyorské „Reform" ve zkráceném překladu z „Tribune", který pořídil Adolph Cluss. V redakční poznámce při zahájení série se pravilo: „Velký zájem, jaký dnes znovu vzbuzuje Palmerstonovo jméno, nás vede k tomu, že přinášíme tyto články přeložené z ‚Tribune'. V tomto nástinu osvědčuje autor kromobyčejnou znalost anglických poměrů, a přestože tu není podpis, není těžké uhodnout, kdo je autorem." Článek „Palmerston", uveřejněný v „Reform" z 2., 3., 4., 8. a 9. listopadu, zahrnuje první a druhý článek ze série uveřejněné v „People's Paper". V únoru 1855 otiskl Marx dva články s nadpisem „Lord Palmerston" ve vratislavské „Neue Oder-Zeitung"; tyto články v podstatě shrnují obsah celé série uveřejněné v „People's Paper" a v „Tribune". Výňatky z Marxova pamfletu (s autorovým jménem) zařadil také německý publicista E. Fischel do sborníku, který vydal v letech 1859—1860 v Berlíně s názvem: „Das Neue Portfolio. Eine Sammlung wichtiger Dokumente und Aktenstücke zur Zeitgeschichte" [„Nový portfej. Sbírka důležitých dokumentů a materiálů k současným dějinám"], sešit I a II.

V roce 1893, po Marxově smrti, vyšel třetí článek ze série polsky v sedmém čísle časopisu „Przedświt" [„Úsvit"], který vydávali v Londýně polští socialisté udržující styky s Engelsem. Sedmý článek — znění podle „Tribune" a s týmž nadpisem „Anglie a Rusko" — zařadila roku 1897 Marxova dcera Eleanora do sborníku Marxových článků o východní otázce, který vydala spolu s Edwardem Avelingem (K. Marx, „The Eastern Question"). Roku 1899 vyšly v Londýně všechny články série jako brožura připravená Eleanorou Marxovou s názvem: Karl Marx, „The Story of the Life of Lord Palmerston" [„Život lorda Palmerstona"]. Rusky vyšel Marxův pamflet poprvé roku 1924.

Když Marx pracoval na tomto pamfletu, prostudoval mnoho pramenů, především takzvané Blue Books (Modré knihy), tj. mnohasvazkové periodicky vydávané materiály anglického parlamentu, a rovněž dokumenty ministerstva zahraničních věcí. Kromě toho čerpal ze zpráv o schůzích parlamentu, zejména z Hansardovy publikace „Parliamentary Debates" [„Parlamentní rozpravy"], z různých sbírek mezinárodních smluv a diplomatických dokumentů, z brožur a z hojného tiskového materiálu. — *371.*

[296] V červnu 1850 jednal anglický parlament o anglo-řeckém konfliktu v takzvané „Pacificově záležitosti" (viz poznámku 180); v souvislosti s tím schválila dolní sněmovna zahraniční politiku vlády, ve které Palmerston zastával funkci ministra zahraničních věcí; naproti tomu sněmovna lordů se vyslovila většinou 37 hlasů proti postoji vlády v této záležitosti. Nesouhlas s postojem anglické vlády projevily Francie a Rusko, které daly svou nespokojenost najevo prostřednictvím svých vyslanců; francouzský vyslanec demonstrativně odjel z Londýna a ruský vyslanec se nedostavil na oběd pořádaný Palmerstonem. — *375.*

[297] Roku 1815 byl schválen zákon zakazující dovoz obilí ze zahraničí, dokud cena obilí v Anglii bude nižší než 80 šilinků za kvarter. Roku 1822 byl tento zákon poněkud pozměněn a roku 1828 byl zaveden tzv. klouzavý tarif, podle něhož měla být dovozní cla na obilí vyšší, když cena obilí na vnitřním trhu klesala, a naopak nižší, když cena stoupala. Obilní zákony zaváděly toryovské kabinety v zájmu velkých pozemkových vlastníků-landlordů. Průmyslová buržoazie, která bojovala proti obilním zákonům pod heslem svobody obchodu, dosáhla roku 1846 jejich zrušení. — *376.*

[298] Marx má na mysli cizí žoldnéřské vojsko (tzv. královskou německou legii — King German Legion), naverbované do anglické armády za napoleonských válek hlavně z malých německých států, zejména z Hannoverska — dědičného léna anglických králů z hannoverské dynastie. — *376.*

[299] Angličané bombardovali Kodaň v září 1807, aby Dánsku zabránili přistoupit

ke kontinentální blokádě vyhlášené Napoleonem, která zemím na evropském kontinentě zakazovala obchodovat s Anglií. — *376.*

[300] *Zákon o vzpourách* (Mutiny Act) — zákon, který anglický parlament každoročně schvaloval v letech 1689 až 1881; tento zákon opravňoval korunu vydržovat si určitý počet stálého vojska a válečného námořnictva, zavádět vojenské předpisy a řády v armádě i námořnictvu, stanovit příslušnost vojenských soudů a systém trestů za účast ve vzpourách, neuposlechnutí rozkazů, porušení kázně apod. První z těchto zákonů byl vydán, protože v anglické armádě vznikly nepokoje. — *378.*

[301] *Zákon a korporacích* (Corporation Act), přijatý anglickým parlamentem roku 1661, vyžadoval, aby osoby volené do svých úřadů (šlo hlavně o orgány městské správy) uznávaly dogmata anglikánské církve.

Zákon o přísaze (Test Act) z roku 1673 vyžadoval totéž od všech osob zaměstnaných ve státní službě.

Tyto zákony, namířené původně proti katolické reakci, se později staly prostředkem k boji proti jakékoli opozici vůči oficiální anglikánské církvi a k ochraně výsad této církve. — *378.*

[302] *Disenteři* (jinověrci) — členové náboženských sekt a směrů v Anglii, které neuznávaly některá dogmata oficiální anglikánské církve. — *378.*

[303] *Emancipace katolíků* — roku 1829 zrušil anglický parlament omezení politických práv katolíků. Katolíci, většinou Irové, směli být napříště voleni do parlamentu a zastávat některé vládní úřady; zároveň byl pětinásobně zvýšen majetkový volební census. Tímto manévrem si anglické vládnoucí třídy chtěly získat špičky irské buržoazie a katolických statkářů, a tak rozštěpit irské národní hnutí. — *378.*

[304] Jde o rozsáhlou kampaň za volební reformu parlamentu (viz poznámku 139), která v Anglii probíhala několik let před provedením reformy z roku 1832. — *381.*

[305] *Rozpadlá městečka* (rotten boroughs) — tak se v Anglii v 18. a 19. století nazývala málo obydlená nebo vylidněná městečka a vesnice, které měly ještě ze středověku právo na zastoupení v parlamentu (tzv. statutární města). Poslance „rozpadlých městeček" jmenovala fakticky pozemková šlechta, na níž bylo místní obyvatelstvo zcela závislé. Výsady „rozpadlých městeček" byly postupně zrušeny reformami z let 1832, 1867 a 1884. — *382.*

[306] Za sporu o „svatá místa" (viz poznámku 101), jehož Francie a carské

Rusko využily jako záminky k boji o hegemonii na Blízkém východě, byla jedním ze sporných bodů otázka, zda klíče od chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě a právo dbát o neporušenost kupole tohoto chrámu patří katolickým nebo pravoslavným kněžím. — *384.*

[307] *O londýnské smlouvě (konvenci) ze 6. července 1827* viz poznámku 48.

Akkermanská konvence — dohoda, kterou podepsaly Rusko a Turecko 7. října (25. září) 1826. Touto dohodou se turecká vláda zavazovala, že bude přesně dodržovat dřívější smlouvy uzavřené s Ruskem a že dovolí ruským obchodním lodím proplouvat tureckými vodami, a také se zříkala nároků na místa na kavkazském pobřeží Černého moře, která postoupila Rusku po rusko-turecké válce z let 1806—1812. Konvence potvrzovala autonomii Srbska, kterou mu poskytl sultán, a stanovila, že hospodarové (vládnoucí knížata) v Moldavsku a Valašsku mají být voleni z místních bojarů. Akkermanská dohoda se netýkala řecké otázky. Krátce před rusko-tureckou válkou z let 1828—1829 turecké oficiální kruhy, které porušily tuto konvenci, ji začaly vykládat tak, že prý se Rusko touto konvencí vzdalo zasahování do řeckých záležitostí a že prý pomocí Řekům tento závazek porušilo. Ve skutečnosti však vyhlásila carská vláda svou „nezainteresovanost na řeckých záležitostech" už několik měsíců před podepsáním akkermanské dohody. — *385.*

[308] J. McNeill, „Progress and present position of Russia in the East" [„Postup a nynější postavení Ruska na Východě"], Londýn 1836, str. 105—107. — *385.*

[309] V „New-York Daily Tribune" z 19. října 1853 končil článek větami, které zřejmě připojila redakce novin: „Tímto výrokem se dávalo jednoznačně najevo, že osoba lorda Palmerstona rozhodně nepředstavuje svobodu, čestnost a všechno to nejlepší, co je pro Anglii typické. Jaký byl šlechetný lord tehdy i v nejranějším období své kariéry, které jsme tu vylíčili, takový je i dnes a nikdo, kdo ho zná, nemůže od něho za nynější vážné krize očekávat něco jiného než falešné úsluhy věci spravedlnosti a lidských práv. Část jeho politického životopisu, kterou jsme dosud nevypravovali, necháváme napodruhé; ani ta bohužel není lepší." — *386.*

[310] Milánští vypověděli Bedřichu I. Barbarossovi poslušnost roku 1159, když se tento císař pokoušel zbavit severoitalská města nezávislosti a podrobit si je. Dlouhý boj, který pak propukl, skončil, přestože Milán byl roku 1162 rozbořen, vítězstvím měst. — *388.*

[311] Jde o *londýnskou konvenci z 15. července 1840;* viz poznámku 283. — *393.*

[312] O krakovském povstání viz poznámku 259; o haličských událostech, o nichž je zmínka dále v textu, viz poznámku 16. — *394.*

[313] Tím se patrně myslí „Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung" [„Rakouské císařské vídeňské noviny"] — oficiální vládní list, který vycházel s tímto názvem od roku 1780. — *395.*

[314] Roku 1846 se Guizotově vládě podařilo dosáhnout uzavření sňatku mladšího syna francouzského krále Ludvíka Filipa, vévody Montpensier, se španělskou infantkou Marií Luisou Fernandou a zmařit sňatek prince Leopolda Koburského se španělskou královnou Isabelou II., který chystala Anglie. Boj mezi anglickou a francouzskou vládou kolem těchto chystaných sňatků se velmi zostřil, a když v něm zvítězila francouzská diplomacie, snažil se Palmerston horlivě najít nějakou záminku k pomstě. — *395.*

[315] *Utrechtská smlouva z roku 1713* — jedna z mírových smluv uzavřených mezi Francií a Španělskem na jedné straně a členskými státy protifrancouzské koalice (Anglií, Holandskem, Portugalskem, Pruskem a rakouskými Habsburky) na druhé straně; tyto smlouvy uzavíraly vleklou válku o španělské dědictví (začala v roce 1701). Podle této smlouvy připadl španělský trůn francouzskému uchazeči, vnukovi Ludvíka XIV., Filipu Bourbonskému, ale francouzský král se musel zříci plánu na spojení francouzské a španělské monarchie a zříci se jménem svým i svých nástupců z francouzské větve Bourbonů nároků na španělskou korunu. Smlouva potvrzovala přechod několika francouzských kolonií v Západní Indii a v Severní Americe a také Gibraltaru do rukou Anglie.

Když Palmerston roku 1846 obvinil Francii, že porušila utrechtskou smlouvu, měl na mysli záměr Ludvíka Filipa vytvořit sňatkem svého mladšího syna se španělskou infantkou znovu vyhlídky na spojení obou monarchií. — *396.*

[316] Palmerstonův projev v dolní sněmovně, který je uveden dále v textu, o blokádě mexických přístavů francouzským loďstvem v letech 1838—1839, byl prosloven 19. března 1839.

Blokáda Buenos Aires anglo-francouzským loďstvem začala roku 1845; měla přimět argentinskou vládu, aby dovolila cizím lodím plout po řece Paraná a jiných řekách. Anglie a Francie toho dosáhly roku 1852, když donutily Argentinu podepsat příslušnou smlouvu. — *396.*

[317] Tím se myslí belgická buržoazní revoluce z roku 1830. — *396.*

[318] Spojenecké vztahy, které se vytvořily mezi Anglií a Francií po červencové revoluci a jsou známy pod názvem „srdečná shoda" („entente cordiale"), dostaly smluvní formu teprve uzavřením takzvané *čtyřstranné dohody* (čtyřspolku) z dubna 1834 mezi Anglií, Francií, Španělskem a Portugalskem. Avšak už při uzavírání této smlouvy se projevily rozpory mezi zájmy Anglie a Francie, které se později ještě zostřovaly. Smlouva byla formálně namířena proti

absolutistickým „severním mocnostem“ (Rusku, Prusku a Rakousku), ale fakticky umožňovala Anglii, aby upevnila své pozice ve Španělsku a Portugalsku pod záminkou poskytování vojenské pomoci vládám těchto zemí proti uchazečům o trůn, domu Miguelovi v Portugalsku a donu Carlosovi ve Španělsku. — *400.*

[319] Tím se myslí bitva u Bejlanu (v Sýrii) koncem července roku 1832, v níž egyptské vojsko pod velením Ibrahima paši porazilo na hlavu sultánovu armádu a donutilo ji vyklidit Sýrii. Egyptské vojsko pak vtáhlo do Malé Asie a rozdrtilo tureckou armádu v bitvě u Konje v prosinci 1832; tím bylo zajištěno vítězství Egypta v egyptsko-turecké válce z let 1831—1833. V květnu 1833 po míru uzavřeném v Kütahyi byl egyptský paša Muhammad Alí v podstatě uznán za nezávislého vládce Egypta a Sýrie. — *403.*

[320] Marx cituje projev radikálního poslance Ansteyho v dolní sněmovně 8. února 1848. — *408,*

[321] Jde o rusko-tureckou smlouvu z 29.(17.) ledna 1834, která upřesňovala několik článků drinopolské smlouvy z roku 1829. Smlouvou se snižovala částka ročních splátek Turecka na válečnou náhradu uloženou podle drinopolské smlouvy i celková výše této náhrady o 2 milióny dukátů. —*409.*

[322] „*Journal de Saint-Pétersbourg*“ [„Petrohradské noviny“] — deník, oficiální orgán ruského ministerstva zahraničních věcí; vycházel pod tímto názvem francouzsky v letech 1825—1914. — *411.*

[323] „*Civis romanus sum*“ — viz poznámku 180. — *412.*

[324] David Urquhart, „Progress of Russia in the West, North and South“ [„Postup Ruska na západ, na sever a na jih“], Londýn 1853, str. 406. Roku 1853 vyšlo několik vydání tohoto díla; stránka je uvedena podle druhého vydání. —*418.*

[325] V „New-York Daily Tribune“ z 11. ledna 1854 začínal článek takto: „Odstoupení lorda Palmerstona vyvolalo v Anglii, jak se zdá, všechen ten divotvorný účinek, který se od něho dal čekat. Stále vzrůstá rozhořčení veřejnosti proti kabinetu, z něhož odstoupil a jehož politiku při všech příležitostech až do poslední chvíle, kdy s ním byl ve styku, tak důrazně prosazoval. A zároveň se tytéž strany, které hlasitě lají koalici, předstihují ve vychvalování Palmerstona. Na jedné straně volají, aby se energicky a důstojně čelilo výbojům Ruska, ale na druhé straně jako by si nic tak toužebně nepřály jako návrat svého oblíbeného státníka do vysokého postavení. Tak tento rutinovaný a neúnavný herec vodí všechny za nos. Bylo by docela zábavné se na to dívat, kdyby tu nešlo o tak důležité věci. Měli jsme už příležitost ukázat, o jak

hluboký omyl tu jde, a nyní uvádíme další důkazy na doklad té pravdy, že Palmerston z toho či onoho důvodu neustále podporoval pronikání Ruska a využíval k tomu Anglie. Kdo by rád nahlédl za kulisy jeviště, na němž se odehrávají současné dějiny, a posoudil události i lidi co do jejich skutečného významu, ten najde — domníváme se alespoň — v našem výkladu lecjaké poučení.“

Tyto věty nemohly být součástí textu tohoto Marxova článku, protože poslední články ze série „Lord Palmerston“ poslal do redakce „Tribune“ nejpozději 6. prosince 1853, tj. nejméně 10 dní před Palmerstonovým dočasným odstoupením (16. prosince 1853). Když redakce tento článek se značným zpožděním 11. ledna 1854 uveřejňovala, doplnila jej textem, který byl možná převzat z jiného, pozdějšího Marxova článku, zaslaného — jak vysvítá z poznámky v zápisníku Jenny Marxové — do New Yorku 20. prosince 1853, v němž Marx psal o odezvě anglického tisku na Palmerstonovu demisi. Článek z 20. prosince 1853 nebyl v „New-York Daily Tribune“ otištěn a rukopis se nezachoval. — *420.*

[326] Cituje se tu kniha: Kupfer, „Voyage dans les environs du Mont Elbrouz dans le Caucase, entrepris par ordre de Sa Majesté l'Empereur; en 1829. Rapport fait à l'Académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg“ [„Cesta do okolí hory Elbrusu na Kavkaze, podniknutá na příkaz Jeho carského Veličenstva v roce 1829. Zpráva carské Akademii věd v Petrohradě“], Petrohrad 1830, str. 4.— *420.*

[327] O *petrohradském protokolu ze 4. dubna 1826* a o *londýnské smlouvě (konvenci) ze 6. července 1827* viz poznámku 48.

V protokolu ze 4. dubna 1826 se carské Rusko a Anglie, které jej podepsaly, snažily zamaskovat pravé cíle svého zásahu do řecko-tureckého konfliktu na straně Řecka tím, že prohlašovaly, že nemají v úmyslu ani rozšířit své území na úkor Turecka, ani získat výhradní vliv, ani zvláštní obchodní výhody v sultánových državách. Podobné deklarace se opakovaly při uzavření londýnské smlouvy ze 6. července 1827, kterou podepsaly Anglie, Rusko a Francie. — *421.*

[328] Marx cituje projev Patricka Stewarta v dolní sněmovně 20. dubna 1836. — *422.*

[329] Slíbený článek v „New-York Daily Tribune“ nevyšel, třebaže, jak je vidět ze zápisníku Jenny Marxové, jej Marx poslal do New Yorku už 6. prosince 1853. V „People's Paper“ vyšel 24. prosince 1853 jako osmý článek série „Lord Palmerston“. — *426.*

[330] „*The London Gazette* [„Londýnské noviny“] — anglický vládní orgán; vychází pod tímto názvem dvakrát týdně od roku 1666. — *431.*

[331] *„Lloydův výbor“* (Committee at Lloyd's) — správní výbor námořní pojišťovací a registrační společnosti v Londýně. — *435.*

[332] Článek byl zkráceně přetištěn v newyorském německém listu „Reform“ z 24. a 25. října 1853 s názvem „Situace v Anglii“. — *436.*

[333] Tím se myslí nóta Rešida paši z 19. srpna 1853 představitelům Rakouska, Anglie, Francie a Pruska, v níž se sdělovalo, že turecká vláda přijme vídeňskou nótu (viz poznámku 223) jen pod tou podmínkou, že v ní bude provedena řada změn a výhrad. Rešid paša trval zejména na tom, aby Rusko napřed vyklidilo podunajská knížectví. — *436.*

[334] *Bajram* — islámský náboženský svátek. — *437.*

[335] V září 1853 se v Olomouci konala schůzka Mikuláše I. s rakouským císařem Františkem Josefem, po které se rakouská vláda neúspěšně pokusila přimět západní mocnosti, aby podnikly další kroky k urovnání rusko-tureckého konfliktu tím, že by donutily sultána schválit bez výhrad vídeňskou nótu. Mikuláš I. při rozhovorech přesvědčoval Františka Josefa, že ruské vojsko v podunajských knížectvích nepřekročí Dunaj a omezí se na obranné akce na levém břehu. — *438.*

[336] *„Menippova satira“* (Satire ménippée) — anonymní politický pamflet, vydaný ve Francii roku 1594 a namířený proti katolické lize (založené roku 1576 za hugenotských válek), jejíž feudálně aristokratičtí vůdcové usilovali o oslabení královské moci a o upevnění neomezených výsad katolické šlechty. Název pamfletu je převzat od římského básníka Varrona (1. století před n. l.), který svou „Menippovskou satirou“ napodobil starořeckého filosofa Menippa. — *441.*

[337] Tím se myslí hrdinné povstání pařížských dělníků v červnu 1848, které francouzská buržoazie krutě potlačila. Toto povstání bylo první velkou občanskou válkou mezi proletariátem a buržoazií v dějinách. — *443.*

[338] Jde o srážku, k níž došlo 29. března 1848 mezi belgickou republikánskou legií, která přicházela z Francie do vlasti, a oddílem belgických vojáků u vesničky Risquons-Tout nedaleko francouzských hranic. Tuto událost si vzala vláda belgického krále Leopolda I. za záminku a inscenovala v Antverpách soudní proces (takzvaný risquons-toutský proces), aby se vypořádala s demokraty. Delescluze byl tehdy vládním komisařem departementu du Nord, který sousedil s Belgií a kterým belgická legie prošla. — *449.*

[339] *Šejch-ül-islám* — nejvyšší náboženský hodnostář v osmanské říši, jehož úkolem bylo nábožensky ospravedlňovat vnější i vnitřní politiku. Kromě toho byl pověřen dozorem nad soudnictvím. V 19. století se stal jedním z nejvýznamnějších členů vlády. — *451.*

[340] Jde o opevněný tábor u města Torres Vedras (v Portugalsku), který dal vybudovat Wellington roku 1810, aby chránil Lisabon před francouzským vojskem. — *454.*

[341] Když Napoleon za svého tažení v Belgii roku 1815 porazil Prusy 16. června u Ligny, chtěl je odříznout od Wellingtonovy anglo-holandské armády a porazit spojence každého zvlášť. Pruské vojsko, jemuž velel Blücher, však uniklo svým pronásledovatelům, a když v rozhodující bitvě u Waterloo 18. června 1815 Francouzi zaútočili na Wellingtonovu armádu a pokoušeli se obejít ji z boku, stačila pruská armáda ještě zasáhnout do bitvy a rozhodla ji ve prospěch spojenců. — *455.*

[342] *Dobytí Erzerumu* — tato důležitá turecká pevnost na Kavkaze byla dobyta ruským vojskem pod velením Paskevičovým v červenci roku 1829. Dobytí Erzerumu mělo pro Rusko velký význam, neboť mu pomohlo vítězně ukončit válku s Tureckem z let 1828—1829. — *459.*

[343] Brzy po zahájení vojenských operací na Dunaji rozkázal velitel ruského vojska Gorčakov, aby se část dunajské flotily přemístila z Izmailu do oblasti Braily a Galace. 23. (11.) října 1853, když dva ruské parníky a osm dělových člunů plulo kolem pevnosti Izakče obsazené Turky, došlo k dělostřelecké přestřelce. Střelba z ruských lodních děl i z děl postavených na břehu způsobila turecké posádce velké ztráty. — *463.*

[344] *Seraskerát* — ministerstvo války osmanské říše. — *463.*

[345] Tím je míněn výbor v ulici Poitiers — řídící orgán takzvané strany pořádku, což byla koalice dvou francouzských monarchistických frakcí: legitimistů (přívržence bourbonské dynastie) a orleanistů (přívržence orleánské dynastie). Tato strana velké konzervativní buržoazie, založená roku 1848, měla od roku 1849 až do státního převratu z 2. prosince 1851 vedoucí postavení v Zákonodárném shromáždění druhé republiky. Krachu její protilidové politiky využila klika Ludvíka Bonaparta k bonapartistickým cílům. Generál Baraguay d'Hilliers, který za republiky podporoval výbor v ulici Poitiers, přešel krátce před státním převratem z 2. prosince 1851 na stranu bonapartistů. — *463.*

[346] Počátkem srpna roku 1842 propukly v některých anglických průmyslových obvodech, zejména v Lancashiru, stávky a dělnické nepokoje. Freetradersky smýšlející buržoazie se snažila využít dělnického hnutí k nátlaku na vládu,

aby byly zrušeny obilní zákony, a proto sama v některých případech podněcovala dělnictvo k akci. Polekala se však mohutného rozmachu stávek a nepokojů, a když se přesvědčila, že dělníci jdou za vlastními cíli, podporovala krvavé represálie proti dělnictvu. Podrobně jsou tyto události vylíčeny v Engelsově díle „Postavení dělnické třídy v Anglii" a v jeho článku „Dějiny anglických obilních zákonů" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233—508 a 549—553). — *464.*

[347] Jde o projevy Johna Brighta a Richarda Cobdena na konferenci freetraderské Mírové společnosti v Edinburghu, o níž přinesly zprávu „Times" ze 14. října 1853. — *465.*

[348] Marx cituje článek „Co je levné a co drahé", uveřejněný v „People's Paper" 29. října 1853. — *466.*

[349] „*Weekly Dispatch*" [„Týdenní zpravodaj"] — anglický týdeník; vycházel pod tímto názvem v Londýně v letech 1801—1928; v padesátých letech 19. století patřil k radikálnímu směru. — *467.*

[350] Část tohoto článku byla přetištěna v newyorském německém listu „Reform" 19. listopadu 1853 s názvem „Persie, Rusko a Dánsko". — *471.*

[351] Tím se myslí vojenské akce, které podnikla íránská armáda, aby se zmocnila Herátu. O ovládnutí tohoto uzlu obchodních cest vedl Afghánistán s Íránem (Persií) mnoho válek. Když íránské vojsko v říjnu roku 1856 Herát dobylo, využili toho angličtí kolonizátoři, rozpoutali válku proti Íránu a donutili íránského šáha Herát vyklidit. Roku 1863 byl Herát připojen k území afghánského emíra.

Roku 1853 zorganizovala carská vláda vojenské tažení do Kazachstánu, proti toku Syrdarji, pod velením orenburského generálního gubernátora V. A. Perovského. Tažení bylo vedeno proti Kokandskému chanátu, který se zmocnil kazašského území (v Marxově článku je nesprávně uvedena Chiva); za této výpravy vybudovali Rusové syrdarskou vojenskou linii, která se pak stala jedním z nástupišť pro pozdější útok carského Ruska proti středoasijským chanátům Kokandskému, Bucharskému a Chivskému. — *471.*

[352] Je míněna dánská vláda, vytvořená 22. března 1848 po revolučním pozdvižení v zemi, které se projevilo masovými demonstracemi v kodaňském divadle „Kasino". Členy nové vlády byli vedle konzervativců zástupci buržoazně liberální strany „Ejdořanů" (čili „Ejdorských Dánů"), kteří byli pro ústavu společnou pro Dánsko a vévodství Šlesvik (až po řeku Ejdoru) a pro osamostatnění Holštýna. Dánská březnová buržoazní vláda zaujala šovinistický postoj k národně osvobozeneckému hnutí ve vévodstvích Šlesviku a Holštýnu

a bojovala proti opětnému připojení těchto německých oblastí k Německu. — *472.*

[353] *Ligu proti obilním zákonům* (Anti-Corn-Law-League) založili roku 1838 manchesterští továrníci Cobden a Bright. Ohánějíc se požadavkem úplné svobody obchodu, usilovala Liga o zrušení obilních zákonů (viz poznámku 297), aby dosáhla snížení dělnických mezd a oslabila hospodářské i politické pozice pozemkové aristokracie. V boji proti pozemkovým vlastníkům se Liga pokoušela využít dělnických mas. Tehdy však už nejvyspělejší angličtí dělníci začali formovat samostatné politické hnutí dělnictva (chartismus).

Boj mezi průmyslovou buržoazií a pozemkovou aristokracií o obilní zákony skončil roku 1846 tím, že byl schválen zákon o jejich zrušení. — *475.*

[354] *Bitva u Jeny* mezi francouzskou armádou, jíž velel Napoleon, a pruskou armádou byla svedena 14. října 1806. Skončila porážkou pruské armády a vedla ke kapitulaci Pruska před napoleonskou Francií. — *479.*

[355] U Curychu porazila francouzská armáda pod velením Massénovým 25.—26. (14.—15.) září 1799 ruský sbor generála Rimského-Korsakova. Touto porážkou se ruská armáda pod velením Suvorovovým, která táhla ze severní Itálie, aby se spojila se sborem Rimského-Korsakova, dostala do neobyčejně těžké situace. Ale přestože francouzská armáda měla značnou přesilu, dokázalo jí Suvorovovo vojsko zasadit řadu úderů a probít se do oblasti Horního Porýní. Švýcarské tažení ruské armády vysoce ocenil Engels roku 1859 ve svém díle „Pád a Rýn", kde Suvorovovův přechod přes Alpy nazval „nejskvělejším ze všech přechodů přes Alpy v nové době". — *483.*

[356] Engelsův článek „Porážky Rusů" byl, jak je vidět ze zápisníku Jenny Marxové, poslán do redakce „New-York Daily Tribune" společně s Marxovým článkem „Dělnická otázka" (viz tento svazek, str. 487—490) jako jeden příspěvek. Redakce novin však tento příspěvek rozdělila na dvě části a uveřejnila v témž čísle (z 28. listopadu) text napsaný Engelsem jako úvodník a text napsaný Marxem jako samostatný článek s jeho podpisem.

V Engelsově článku jsou nepřesnosti vyplývající z toho, že se opíral o nesprávné informace. Nepřesně je udán vzájemný poměr sil protivníků na Dunaji za bojů u Calafatu a Oltenitsy, o nichž se zmiňuje; vrchním velitelem ruských jednotek u Oltenitsy byl Dannenberg, a ne Pavlov; Guyon a Ismail paša jsou různé osoby, a ne jedna, jak je uvedeno v článku. Později, když měl přesnější informace, zhodnotil Engels jinak než v tomto článku nejen vzájemný poměr sil obou bojujících stran, ale i kvality vojenského velení turecké armády i výsledky bojů u Calafatu a Oltenitsy (viz články „Průběh turecké války" a „Válka na Dunaji" v tomto svazku, str. 498—503, 543—549). — *484.*

[357] *V bitvě u Novary* v severní Itálii, svedené 23. března 1849, způsobila rakouská armáda pod velením Radeckého rozhodující porážku piemontské armádě. Důsledkem této porážky bylo obnovení rakouské nadvlády v severní Itálii. Za tohoto tažení rakouský velitel obratně využil roztříštěnosti piemontských sil, které zavinil piemontský generál Ramorino. — *486.*

[358] Článek, který tu Marx kritizuje, přinesl „Economist" 5. listopadu 1853. — *487.*

[359] *„Preston Pilot"* [„Prestonský kormidelník"] — anglický týdeník, vycházel v Prestonu v letech 1825—1888. — *489.*

[360] Marx cituje Jonesovu řeč na dělnickém shromáždění v Prestonu 4. listopadu 1853, o němž přinesl podrobnou zprávu „People's Paper" 12. listopadu 1853.

Marx měl patrně možnost seznámit se s textem Jonesova projevu, ještě než vyšlo uvedené číslo „People's Paper", protože ho použil v tomto článku napsaném 11. listopadu. — *489.*

[361] Článek, který tu Marx kritizuje, přinesl „Economist" 12. listopadu 1853. — *491.*

[362] *Výbor veřejného blaha* (Comité du Salut Public) — ústřední orgán francouzské revoluční vlády za jakobínské diktatury (od 2. června 1793 do 27. července 1794). — *495.*

[363] Když roku 1853 masové stávkové hnutí anglického proletariátu stále sílilo, přišla skupina chartistů v čele s Jonesem na myšlenku, že by se měla vytvořit mohutná organizace dělnictva „Masové hnutí" (Mass-Movement), která by sjednocovala trade-uniony i neorganizované dělníky, především proto, aby byly koordinovány stávky v různých krajích. V čele organizace měl stát pravidelně svolávaný „dělnický parlament" složený z delegátů zvolených jak na shromážděních neorganizovaných dělníků, tak na schůzích trade-unionů, které se přidají k „Masovému hnutí". „Dělnický parlament" byl svolán do Manchesteru 6. března 1854 a zasedal do 18. března. Projednal a schválil program „Masového hnutí" a vytvořil pětičlenný výkonný výbor. Marx, zvolený jako čestný delegát, zaslal dopis (viz Spisy, sv. 10), v němž formuloval jako nejbližší úkol anglického dělnického hnutí úkol vytvořit samostatnou masovou politickou stranu. Marx přikládal velký význam svolání „dělnického parlamentu", neboť v tom viděl pokus vytrhnout anglické dělnické hnutí z úzkého rámce trade-unionismu, krok ke spojování hospodářského boje s politickým.

Pokus organizovat „Masové hnutí" se však nezdařil, protože většina předáků trade-unionů, kteří byli proti politickému boji, nepodporovala myšlenku

vytvoření jednotné masové dělnické organizace. Odliv stávkového hnutí v létě 1854 se také nepříznivě odrazil na účasti na mohutném masovém hnutí. Od března 1854 se „dělnický parlament" už nesešel. — *497.*

[364] Tím se myslí anglický parlament; v kapli svatého Štěpána (Westminsterský palác) se od roku 1547 konají schůze dolní sněmovny. — *497.*

[365] Marxův pamflet „Rytíř šlechetného vědomí", napsaný v listopadu 1853 a vydaný za účasti Adolpha Clusse a Josepha Weydemeyera jako brožura v lednu 1854 v New Yorku, byl odpovědí na pomlouvačný článek Augusta Willicha „Doktor Karel Marx a jeho ‚Odhalení'", uveřejněný v „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" z 28. října a 4. listopadu 1853. Z Marxova pamfletu je patrný boj, který vedli proletářští revolucionáři proti nestálým maloburžoazním živlům, jež se vetřely do dělnického hnutí. Marx vyvrací v tomto pamfletu výmysly, jimiž se Willich snažil uvést v pochybnost správnost kritiky, které podrobil Marx ve svém díle „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" sektářskou činnost Willichovy a Schapperovy frakce. Marx se zmiňuje o pravých důvodech rozkolu ve Svazu komunistů a odhaluje dobrodružnou a sektářskou taktiku této frakce. Jednotlivá místa svého pamfletu převzal Marx z díla „Velikáni emigrace", které napsali společně s Engelsem v květnu a červnu 1852 a které za Marxova a Engelsova života nevyšlo (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 267—372). — *505.*

[366] Carl von Decker, „Der kleine Krieg, im Geiste der neueren Kriegführung. Oder: Abhandlung über die Verwendung und den Gebrauch aller drei Waffen im kleinen Kriege" [„Malá válka, ve světle nejnovějšího vedení války. Aneb: Pojednání o použití a využití všech tří druhů zbraní v malé válce"], Berlín a Poznaň 1822. — *509.*

[367] G. W. Hegel, „Phänomenologie des Geistes" [„Fenomenologie ducha"], Bamberg a Würzburg 1807. Viz oddíl „Die Bildung und ihr Reich der Wirklichkeit" [„Vzdělání a jeho říše skutečnosti"], str. 435—474. — *509.*

[368] Práci *„Odhalení o kolínském procesu proti komunistům"* (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443—508) napsal Marx koncem října až počátkem prosince 1852. Je to bojovný pamflet, v němž Marx pranýřoval podlé metody, kterých používal pruský policejní stát v boji proti komunistickému hnutí. Pamflet vyšel v lednu 1853 jako brožura v Basileji ve Švýcarsku. V USA dílo nejprve vycházelo po částech v bostonských „Neu-England-Zeitung" [„Novoanglické noviny"], a koncem dubna 1853 vyšlo v nakladatelství těchto novin jako samostatná brožura. V pamfletu „Rytíř šlechetného vědomí" Marx všude cituje „Odhalení" podle bostonského vydání. — *509.*

[369] „*Neu-England-Zeitung*" [„Novoanglické noviny"] — demokratický list, který vydávali německy v Bostonu (v USA) němečtí emigranti; byl založen roku 1852. Spolupracovníkem listu byl Joseph Weydemeyer. — *509.*

[370] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 454 a 499. — *509.*

[371] V newyorském vydání z roku 1854 byla k tomuto místu připojena pod čarou vydavatelská poznámka: „Pan Blum není v Austrálii, nýbrž ve Philadelphii, a při zakládání Amerického dělnického spolku působil v jeho vedení jako Willichův agent." — *510.*

[372] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 502—503, poznámka. — *510.*

[373] *Černý kabinet* — tajný úřad při poštovních správách ve Francii, v Prusku, v Rakousku a v jiných státech, který otvíral a četl dopisy. Existoval od vytvoření evropských absolutistických monarchií. — *511.*

[374] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 450. — *511.*

[375] Míní se tu *Svaz komunistů*, první mezinárodní komunistická organizace proletariátu. Než došlo k vytvoření Svazu komunistů, vynaložili Marx a Engels mnoho úsilí, aby ideově a organizačně sjednotili socialisty a pokrokové dělníky různých zemí. Počátkem roku 1846 zorganizovali Marx a Engels v Bruselu Komunistický korespondenční výbor. Hájili ideje vědeckého komunismu v úporném boji proti Weitlingovu hrubému rovnostářskému komunismu, proti „pravému" socialismu a proti Proudhonovým maloměšťáckým utopiím; těmto ideovým vlivům podléhali hlavně členové Svazu spravedlivých, spiklenecké organizace dělníků a řemeslníků, která měla své obce v Německu, ve Francii, ve Švýcarsku a v Anglii. Když se londýnské vedení Svazu spravedlivých přesvědčilo o správnosti Marxových a Engelsových názorů, vyzvalo je koncem ledna 1847, aby vstoupili do Svazu, aby ho pomohli reorganizovat a aby na základě zásad, jež hlásali, vypracovali program Svazu. Marx a Engels s tím souhlasili.

Začátkem června 1847 se sešel v Londýně sjezd Svazu spravedlivých, který vešel do dějin jako první sjezd Svazu komunistů. Sjezdového jednání se zúčastnili Engels a Wilhelm Wolff. Sjezd přejmenoval organizaci na Svaz komunistů a dřívější mlhavé heslo: „Všichni lidé jsou bratři!" bylo nahrazeno bojovým internacionálním heslem proletářské strany: „Proletáři všech zemí, spojte se!" Sjezd také projednal „Stanovy Svazu komunistů", na jejichž vypracování se aktivně podílel Engels. V nových stanovách byly jasně vytyčeny konečné cíle komunistického hnutí a vyškrtnuty body, jež dodávaly organizaci spiklenecký charakter; organizace byla postavena na demokratický základ. Definitivně byly stanovy schváleny na druhém sjezdu Svazu

komunistů (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 518—523). Jednání druhého sjezdu, který se konal od 29. listopadu do 8. prosince 1847 v Londýně, se zúčastnili Marx i Engels. V několikadenní polemice obhájili zásady vědeckého komunismu, které sjezd jednomyslně přijal. Sjezd pověřil Marxe a Engelse, aby vypracovali program Svazu — „Manifest Komunistické strany" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423—462), který byl uveřejněn v únoru 1848.

Když ve Francii vypukla revoluce, ústřední výbor Svazu v Londýně pověřil koncem února 1848 vedením Svazu bruselský krajský výbor v čele s Marxem. Když byl Marx z Bruselu vypovězen, byla za sídlo nového ústředního výboru určena počátkem března Paříž, kam Marx odjel. Do ústředního výboru byl zvolen i Engels. V druhé polovině března a počátkem dubna 1848 organizoval ústřední výbor návrat několika set německých dělníků do vlasti, aby se zúčastnili nadcházející německé revoluce. Většinou to byli členové Svazu komunistů. Politickou platformou Svazu komunistů v revoluci byly „Požadavky Komunistické strany v Německu", zformulované koncem března Marxem a Engelsem (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 19—21).

Po příjezdu do Německa, začátkem dubna 1848, se Marx, Engels a jejich stoupenci přesvědčili, že vzhledem k zaostalosti Německa, izolovanosti a nedostatečné politické uvědomělosti německých dělníků nemohou mít dvě či tři sta členů Svazu komunistů, roztroušených po celé zemi, rozhodující vliv na široké lidové masy. Proto se Marx a Engels postavili na krajní levé, fakticky proletářské křídlo demokratického hnutí. Vstoupili do kolínské Demokratické společnosti a doporučili svým stoupencům, aby se zapojili do demokratických organizací a hájili tam stanovisko revolučního proletariátu, kritizovali nedůslednost a kolísání maloburžoazních demokratů a nutili je k rozhodným akcím. Zároveň orientovali své stoupence na organizování dělnických spolků, na politickou výchovu proletariátu, na vytváření předpokladů pro založení masové proletářské strany. Centrem, které řídilo práci členů Svazu komunistů a určovalo její linii, se stala „Neue Rheinische Zeitung" (viz poznámku 96), kterou tehdy redigoval Marx. Koncem roku 1848 se londýnský ústřední výbor Svazu pokusil navázat zpřetrhaná spojení a vyslal do Německa jako svého emisara Josefa Molla, aby Svaz reorganizoval. Londýnský ústřední výbor provedl ve stanovách z roku 1847 změny, které oslabily zásadní význam tohoto dokumentu. Tak se místo svržení buržoazie, nastolení panství proletariátu a vybudování beztřídní komunistické společnosti za cíl Svazu prohlašovalo zřízení sociální republiky. Mollovo poslání v Německu v zimě 1848—1849 nemělo úspěch.

V dubnu 1849 vystoupili Marx a Engels i jejich stoupenci z Demokratické společnosti. Masy dělníků získaly už politické zkušenosti a byly rozčarovány maloburžoazní demokracií, a to nyní dovolovalo dát prakticky na pořad dne vytvoření samostatné proletářské strany. Avšak zakladatelům marxismu

se nepodařilo tento plán uskutečnit. Brzy nato totiž vypuklo v jihozápadním Německu povstání a jeho porážka znamenala konec německé revoluce.

V revoluci se názory Svazu komunistů, vyložené v „Manifestu Komunistické strany", osvědčily jako jedině správné. Ukázalo se také, že Svaz je výbornou školou revoluční činnosti: členové Svazu se všude odhodlaně účastnili hnutí, hájili v tisku, na barikádách i na bitevním poli stanovisko nejrevolučnější třídy — proletariátu.

Porážka revoluce byla pro Svaz komunistů těžkou ranou. Mnoho členů Svazu bylo uvězněno nebo muselo emigrovat, byla přerušena spojení, ztraceny adresy, obce přestaly vesměs fungovat. Značně byly oslabeny i organizace Svazu za hranicemi Německa.

Na podzim 1849 se sešla většina vedoucích pracovníků Svazu v Londýně. Novému, reorganizovanému ústřednímu výboru, vedenému Marxem a Engelsem, se na jaře 1850 po velkém úsilí podařilo obnovit dřívější organizaci a oživit činnost Svazu komunistů. V „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů" z března 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 273—283) shrnuli Marx a Engels zkušenosti z revoluce 1848—1849 a vytyčili úkol vytvořit samostatnou stranu proletariátu, nezávislou na maloburžoazii. V „Provolání" byla poprvé formulována myšlenka permanentní revoluce. V březnu 1850 začal vycházet nový orgán komunistické propagandy, „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue".

V létě 1850 se v ústředním výboru Svazu komunistů vyhrotily zásadní neshody v otázce taktiky. Většina ústředního výboru v čele s Marxem a Engelsem rozhodně vystoupila proti sektářské a dobrodružné taktice, kterou prosazovala Willichova a Schapperova frakce. Tato frakce navrhovala rozpoutat ihned bez ohledu na objektivní zákonitosti a reálné politické poměry v Evropě revoluci. Naproti tomu Marx a Engels zdůrazňovali, že nejdůležitějším úkolem Svazu komunistů v době, kdy vládne reakce, je propaganda vědeckého komunismu a příprava kádrů proletářských revolucionářů pro budoucí revoluční boje. Rozbíječská činnost Willichovy a Schapperovy frakce vedla v polovině září 1850 k rozkolu s touto skupinou. Na schůzi 15. září 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 597—602) byla na Marxův návrh pravomoc ústředního výboru přenesena na kolínský krajský výbor. Obce Svazu komunistů v Německu toto rozhodnutí většiny londýnského ústředního výboru vesměs schválily. Nový ústřední výbor v Kolíně nad Rýnem vypracoval podle Marxových a Engelsových pokynů v prosinci 1850 nové stanovy Svazu (jejich text s Marxovými poznámkami viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 568—570). Politická perzekuce a zatýkání členů Svazu způsobily, že Svaz komunistů v Německu v květnu 1851 fakticky přestal pracovat. 17. listopadu 1852, brzy po kolínském procesu proti komunistům, Svaz na Marxův návrh oznámil, že se rozpouští.

Svaz komunistů sehrál důležitou historickou úlohu jako škola proletářských

revolucionářů, jako zárodek proletářské strany a předchůdce Mezinárodního dělnického sdružení (První internacionály). — *511.*

[376] Bruno Bauer, „Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker" [„Kritika evangelické historie synoptiků"], sv. 1—2, Lipsko 1841; sv. 3, Brunšvik 1842. V literatuře o dějinách náboženství se synoptiky nazývají tvůrci prvních tří evangelií. Marx zde má na mysli kritiku hrubých rozporů mezi verzemi v evangeliích a skutečnými historickými událostmi, kterou tato Bauerova kniha obsahuje. — *513.*

[377] Text zápisu ze schůze ústředního výboru Svazu komunistů z 15. září 1850, na níž došlo k rozkolu ve Svazu, viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 597—602. Text prohlášení Marxe, Engelse a jejich stoupenců ze 17. září 1850, že vystupují z londýnského Německého dělnického vzdělávacího spolku na Great-Windmill Street, viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 444.

Londýnský *Německý dělnický vzdělávací spolek* založili v únoru 1840 Karl Schapper, Josef Moll a další členové Svazu spravedlivých. Po založení Svazu komunistů připadla vedoucí úloha v tomto spolku místním obcím Svazu komunistů. V letech 1847 a 1849—1850 pracovali ve spolku aktivně i Marx a Engels. 17. září 1850 Marx, Engels a několik jejich spolubojovníků ze spolku vystoupili, protože v boji mezi většinou ústředního výboru Svazu komunistů, vedenou Marxem a Engelsem, a sektářskou a dobrodružnou menšinou (Willichovou a Schapperovou frakcí), se spolek postavil na stranu menšiny. Koncem padesátých let se Marx a Engels znovu zúčastnili práce vzdělávacího spolku. Spolek existoval až do roku 1918, kdy jej anglická vláda zakázala. Ve 20. století navštěvovalo spolek mnoho ruských politických emigrantů. — *513.*

[378] Narážka na starořeckou komickou báseň neznámého autora „Válka žab a myší" („Batrachomyomachia"), která je parodií na Homérův epos. — *514.*

[379] Jde o pokusy Kinkela a jiných vůdců Emigrantského klubu (Emigrationsklub) zorganizovat takzvanou „německo-americkou revoluční půjčku"; Kinkel odjel v září 1851 do USA, aby tam půjčku propagoval mezi Američany německého původu. Výtěžku půjčky se mělo použít k okamžitému vyvolání revoluce v Německu. Konkurent Emigrantského klubu — Agitační spolek, v jehož čele stál Ruge, také vypravil svého zástupce do USA, aby tam uspořádal sbírku na revoluční fond. Uskutečnit „revoluční půjčku" se však nepodařilo. Marx a Engels se v mnoha svých dílech vysmívají dobrodružnosti tohoto Kinkelova nápadu a upozorňují, že je to jen jeden ze škodlivých a marných pokusů vyvolat uměle revoluci v době odlivu revolučního hnutí. — *514.*

[380] *Svatý grál* — podle středověké pověsti divotvorná drahocenná miska. — *514.*

[381] Marx ironicky srovnává Arnolda Ruga s Arnoldem Winkelriedem — pololegendárním švýcarským bojovníkem, účastníkem národně osvobozenecké války proti rakouské nadvládě; pověst vypráví, že v bitvě mezi Švýcary a vojskem rakouského vévody Leopolda III. u Sempachu (v kantonu Luzern) 9. července 1386 zajistil vítězství Švýcarů tím, že obětoval vlastní život. — *514.*

[382] Tím se myslí pronásledování účastníků opozičního hnutí německé inteligence po válkách s napoleonskou Francií. Mnoho členů studentských tělocvičných spolků, které vznikly už za napoleonských válek, brojilo po vídeňském kongresu proti reakčnímu zřízení v německých státech; organizovali politické demonstrace, při nichž vytyčovali požadavek sjednocení Německa. Když roku 1819 student Sand spáchal atentát na přívržence Svaté aliance a carského agenta Kotzebua, stalo se to záminkou k represáliím proti „demagogům", jak byli nazýváni příslušníci tohoto opozičního hnutí v usneseních karlovarské konference ministrů německých států v srpnu 1819. — *516.*

[383] Engelsovo dílo „Německá kampaň za říšskou ústavu", věnované historii povstání v porýnském Prusku, Falci a Bádensku roku 1849, vyšlo jako série článků v číslech 1—3 časopisu „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue". Engels má na mysli čtvrtý článek, nazvaný „Zemřít za republiku!" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 188—225). — *516.*

[384] Tím se myslí oddíl, který zorganizoval Willich z německých emigrantů — vesměs dělníků a řemeslníků — v Besançonu (ve Francii) v listopadu 1848. Členové oddílu dostávali podporu od francouzské vlády, ale začátkem roku 1849 byla výplata podpor zastavena. Později se tento oddíl stal součástí dobrovolnického sboru, který se za Willichova velení v květnu až červnu roku 1849 zúčastnil operací bádensko-falcké povstalecké armády. — *516.*

[385] Engels tu připomíná hrdinnou obranu průsmyku Thermopyl spartským oddílem 300 mužů, jimž velel král Leonidas, proti celé perské armádě za řecko-perských válek roku 480 před n. l. V bitvě u Thermopyl král Leonidas i celý jeho oddíl padli. — *517.*

[386] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 201—203. — *518.*

[387] V září roku 1849 byl Marx zvolen do londýnského výboru pro pomoc německým emigrantům, založeného při tamějším Německém dělnickém vzdělávacím spolku. Aby byly zmařeny pokusy maloburžoazních demokratů-emigrantů, kteří chtěli dostat pod svůj vliv proletářské živly v londýnské emigraci, byl tento výbor na návrh Marxe a Engelse a jiných vedoucích činitelů Svazu

komunistů přeměněn v Sociálně demokratický emigrantský výbor, v jehož vedení byli Marx a Engels. V polovině září 1850 oznámili Marx a Engels, že z emigrantského výboru vystupují, protože většina jeho členů podlehla vlivu Willichovy a Schapperovy frakce. — *518.*

[388] Zmíněná schůze ústředního výboru Svazu komunistů se konala v posledních srpnových dnech roku 1850. — *518.*

[389] „*Le Précurseur*" [„Předchůdce"] — belgický buržoazní deník; vycházel v Antverpách od roku 1836. — *521.*

[390] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 451. — *523.*

[391] Tím se myslí „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů", které Marx a Engels napsali v březnu 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 273—283). — *523.*

[392] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 499. — *524.*

[393] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 501—502. — *525.*

[394] Marx tím míní ústřední výbor sektářské a dobrodružné Willichovy a Schapperovy frakce, která se po 15. září 1850 odštěpila od Svazu komunistů a ustavila jako samostatná organizace. Obdobně podle separátního spolku švýcarských reakčních katolických kantonů ve čtyřicátých letech 19. století nazývali Marx a Engels tuto organizaci ironicky Sonderbund (odštěpený svaz). — *525.*

[395] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 500. — *526.*

[396] „*The Red Republican*" [„Rudý republikán"] — chartistický týdeník, který vydával Julian Harney od července do listopadu 1850. V tomto týdeníku vyšel první anglický překlad „Manifestu Komunistické strany".

„*Notes to the People*" [„Zprávy pro lid"] — anglický týdeník, orgán chartistů; vycházel v Londýně v letech 1851—1852 za redakce Ernesta Jonese. Marx a Engels časopis podporovali, pomáhali při jeho redigování a vydávání a uveřejnili v něm od června 1851 do dubna 1852 řadu článků. — *526.*

[397] Tím se myslí Marxovy a Engelsovy články věnované hrdinnému povstání pařížských dělníků v červnu roku 1848, i články proti zbabělé politice celoněmeckého Národního shromáždění svolaného do Frankfurtu nad Mohanem, proti kompromisnickému stanovisku pruského Národního shromáždění a proti členům březnových spolků (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5 a 6).

Březnové spolky v různých německých městech byly pobočkami „Ústředního březnového spolku", který koncem listopadu 1848 založili ve Frankfurtu nad Mohanem příslušníci levice frankfurtského Národního shromáždění. Spolky prohlásily za svůj cíl obranu vymožeností německé březnové revoluce z roku 1848. Vůdci „Březnových spolků" byli maloburžoazní demokraté Fröbel, Simon, Ruge, Vogt aj. Marx a Engels podrobovali už od prosince roku 1848 v „Neue Rheinische Zeitung" polovičatou a nerozhodnou politiku jejich maloburžoazně demokratických vůdců nemilosrdné kritice a dokazovali, že jejich politika nahrává nepřátelům revoluce. — *527.*

[398] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 500. — *527.*

[399] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 502. — *528.*

[400] Konflikt mezi Pruskem a Rakouskem vznikl na podzim roku 1850 z jejich boje o nadvládu v Německu. Konflikt začal revolučními událostmi v Hesensku. Prusko a Rakousko si navzájem upíraly právo zasahovat do hesenských vnitřních záležitostí a potlačit nepokoje. Když rakouské vojsko vtáhlo do Hesenska, vyhlásila pruská vláda mobilizaci a poslala do Hesenska také své vojsko. Ale na nátlak cara Mikuláše I. Prusko Rakousku ustoupilo a nepostavilo se mu vážně na odpor. — *528.*

[401] Tím se míní zdravice, kterou poslal Auguste Blanqui, tehdy právě vězněný, „banketu rovných", mezinárodnímu setkání konanému v Londýně 24. února 1851 k výročí únorové revoluce z roku 1848. Banket uspořádala část francouzské maloburžoazní emigrace, vedená Louisem Blancem a vůdci blanquistického emigrantského sdružení — Barthélemym, Adamem aj. — spolu s Willichovou a Schapperovou frakcí. Aby získali o banketu informace, poslali na něj Marx a Engels své stoupence Konrada Schramma a Wilhelma Piepera, které však Willichovi a Schapperovi stoupenci vyhnali ze sálu a ztloukli. Text zdravice Augusta Blanquiho, kterou pořadatelé banketu účastníkům zatajili, byl uveřejněn v několika francouzských listech. Marx a Engels přeložili zdravici do němčiny a do angličtiny a napsali k ní předmluvu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 571—573). Německý překlad byl vydán ve velkém nákladu a rozšířen v Německu a v Anglii. — *531.*

[402] Jde o to, že Bedřich Vilém IV. nedodržel své slavnostní sliby, že zavede konstituční zřízení, jak prohlašoval ve svých provoláních k lidu za pruské březnové revoluce roku 1848. — *536.*

[403] V období, které předcházelo revoluci z let 1848—1849, se příslušníci náboženských opozičních směrů v Německu — takzvaného „německého katolicismu" a protestantských „svobodných obcí" — pokoušeli vytvořit celoněmeckou národní církev. „Německý katolicismus", který vznikl roku 1844 v několika německých státech, potíral výstřelky mysticismu a pobožnůstkářství v katolické církvi. „Němečtí katolíci" neuznávali svrchovanost římského papeže a některá dogmata a obřady katolické církve a snažili se přizpůsobit katolicismus potřebám německé buržoazie. „Svobodné obce" se roku 1846 oddělily od oficiální protestantské církve pod vlivem hnutí takzvaných „přátel světla", kteří potírali pietismus, pobožnůstkářský a mystický směr panující v protestantské církvi. Oba druhy náboženské opozice obrážely ve čtyřicátých letech nespokojenost buržoazie s reakčním režimem v Německu a její úsilí o politické sjednocení země. Roku 1850 „svobodné obce" a obce „německých katolíků" splynuly. — *536.*

[404] Rezoluce chartistického shromáždění v Manchesteru 20. listopadu 1853 a text Jonesova projevu na tomto shromáždění, které tu Marx cituje, byly otištěny v „People's Paper" 26. listopadu 1853. — *542.*

[405] Engels patrně míní svůj článek „Průběh turecké války", který vyšel v „New-York Daily Tribune" 7. prosince 1853 (viz tento svazek, str. 498), ačkoli v tomto článku nebyla zmíněná myšlenka tak zřetelně formulována. Jiný článek obsahující podobnou myšlenku v „Tribune" v té době nevyšel. — *543.*

[406] Narážka na několik základních děl o dějinách průmyslu, obchodu a financí od anglického buržoazního ekonoma Thomase Tooka, spojených pod společný název „Dějiny cen": „A History of Prices, and of the State of the Circulation, from 1793 to 1837" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1793 do roku 1837"], sv. I—II, Londýn 1838, „A History of Prices, and of the State of the Circulation, in 1838 and 1839" [„Dějiny cen a stavu oběhu v letech 1838 a 1839"], Londýn 1840, a „A History of Prices, and of the State of the Circulation, from 1839 to 1847 inclusive" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1839 do roku 1847 včetně"], Londýn 1848. — *551.*

[407] *Robinson Prosperity* — přezdívka Frederica Johna Robinsona, vikomta Godriche, který roku 1825, když byl kancléřem pokladu (ministrem financí), předpovídal krátce před vypuknutím krize dlouhou prosperitu anglického hospodářství. — *552.*

[408] „*The Guardian*" [„Strážce"] — anglický týdeník, orgán anglikánské církve; byl založen v Londýně roku 1846. — *557.*

[409] „*Ost-Deutsche Post*" [„Východoněmecká pošta"] — rakouský umírněně liberální deník; vycházel ve Vídni v letech 1848 až 1866. — *559.*

[410] Anglický zákon Habeas Corpus Act, který platil od r. 1679, zaručoval některá základní práva osob žijících v Anglii. Mimo jiné smělo být podle tohoto zá-

kona provedeno zatčení jen na soudní příkaz (zatykač). Jestliže se zjistilo porušení zákona, mohly soudní orgány vystavit jménem královny tzv. *příkaz podle habeas corpus* (writ of habeas corpus), tj. nařízení, aby zatčený byl do 24 hodin předveden před vyšetřujícího soudce. — *560.*

[411] James Graham roku 1844, kdy byl britským ministrem vnitra, vyšel vstříc rakouské vládě a nařídil anglické poštovní správě, aby postoupila policii dopisy italských revolucionářů-emigrantů, které policie tajně otvírala.

„Případem bratří Bandierů" myslí Marx vylodění malého oddílu italských vlastenců na kalabrijském pobřeží v červnu roku 1844. Oddíl vedli bratři Bandierové, kteří byli členy tajné spiklenecké organizace. Povstalci chtěli v Itálii rozpoutat povstání proti neapolským Bourbonům a rakouské nadvládě. Jeden z členů oddílu byl však zrádce, a tak se úřadům podařilo členy výpravy zajmout; bratři Bandierové byli zastřeleni. — *560.*

[412] Bitva u Sinopu byla svedena 30. (18.) listopadu 1853. Když se zjistilo, že turecké velení vypravilo flotilu s vojskem a vojenskými zásobami na kavkazské pobřeží, a když pak ruská černomořská eskadra viceadmirála P. S. Nachimova objevila tuto flotilu v sinopském zálivu, zaútočila na ni a zničila ji. Bitvy se zúčastnilo šest ruských řadových lodí a dvě fregaty; turecká flotila, podporovaná střelbou z pobřežních baterií, měla 16 lodí, z toho dvě parní. Ruská eskadra byla však lépe dělostřelecky vybavena než turecká. Turecké loďstvo utrpělo v této bitvě těžké ztráty: bylo zničeno 15 lodí a velitel flotily, admirál Osman paša, byl zajat. Vítězství u Sinopu značně upevnilo vojenské pozice Ruska na Černém moři a zároveň urychlilo vstup Anglie a Francie do války proti Rusku. — *563.*

[413] V manifestu Mikuláše I. z 26. (14.) června 1853, který byl vydán v souvislosti s rozhodnutím carské vlády poslat ruskou armádu do podunajských knížectví, a dále v několika diplomatických dokumentech carského Ruska se prohlašovalo, že účelem obsazení podunajských knížectví je vytvořit „materiální záruky", že budou zajištěna práva a výsady řecké pravoslavné církve v Turecku a že sultán splní své závazky vůči Rusku. — *564.*

[414] *Saint John's Wood* a *Chelsea* jsou názvy hustě obydlených londýnských čtvrtí; *Claremontský palác* (nedaleko Londýna) byl dán k dispozici Ludvíku Filipovi Orleánskému a jeho rodině, když v únoru 1848 emigrovali do Anglie. — *565.*

[415] *Purkrabí* — tak se říkalo 17 orleanistickým a legitimistickým předákům, kteří byli v roce 1849 členy komise Zákonodárného shromáždění, jež měla vypracovat návrh nového volebního zákona. Říkalo se jim tak proto, že si neprávem osobovali moc, a pro jejich reakční snahy. Přezdívka je převzata ze stejnojmenného historického dramatu Victora Huga ze středověkého Německa.

Purkrabí byli v Německu nejvyšší správci měst a krajů, jmenovaní císařem. — *566.*

[416] Hrdina ze *Štrasburku* a *Boulogne* — viz poznámku 249. — *566.*

[417] Ironická narážka na nezdařené spiknutí generála Maleta proti Napoleonovi I. v říjnu 1812. Organizátoři spiknutí, jehož se zúčastnili jak praví roajalisté, tak republikáni, vsadili na porážku Napoleonovy armády v Rusku a pokoušeli se využít pověstí, které sami rozšířili, že Napoleon za ruského tažení zahynul. — *566.*

[418] *Strana pořádku* — viz poznámku 345. — *567.*

[419] Palmerston prohlásil 16. prosince 1853, že odstupuje z Aberdeenovy koaliční vlády. Jeho demise však nebyla přijata, a tak se brzy vrátil do své dřívější funkce ministra vnitra. — *569.*

[420] Tím se myslí článek „Palmerston a Rusko", otištěný v „New-York Daily Tribune" 4. listopadu 1853, který londýnský nakladatel Tucker vydal jako samostatnou brožuru; byl to třetí článek ze série Marxových článků „Lord Palmerston" (viz poznámku 295). — *572.*

[421] Při psaní tohoto článku se Engels opíral hlavně o materiál z anglického periodického tisku, který průběh vojenských operací za krymské války vykládal neobjektivně a ruské oficiální zprávy tlumočil tendenčně. Tím především lze vysvětlit, že v článku je mnoho nepřesností v charakteristice bitvy u Sinopu 30. (18.) listopadu 1853 i v hodnocení poměru sil účastníků této bitvy, bojových kvalit a operací ruského černomořského loďstva. Tak například převzal Engels z anglických novin nesprávné tvrzení, že ruské černomořské loďstvo bylo takticky slabé a že v něm sloužili převážně „sladkovodní námořníci" a osoby neruské národnosti. Ke snižování významu bitvy u Sinopu přispěl do jisté míry publicistický charakter Engelsova článku, který byl napsán těsně po událostech, jež popisuje, i politické zaměření článku proti ruskému carismu jako tehdejší hlavní opoře reakce v Evropě. — *573.*

[422] Boj u Achalciche, který Engels dále v textu líčí, byl sveden 26. (14.) listopadu 1853. — *573.*

DATA K ŽIVOTU A ČINNOSTI K. MARXE A B. ENGELSE

(březen — prosinec 1853)

1853

Březen—začátek dubna

Na Balkáně a na Blízkém východě se zostřily rozpory mezi západními mocnostmi a carským Ruskem; Marx a Engels si v dopisech sdělují názory na východní otázku.

Na Marxovu žádost píše Engels pro „New-York Daily Tribune" [„Newyorská denní tribuna"] články, v nichž rozbírá podstatu východní otázky a vyslovuje se pro její revoluční řešení, pro vytvoření demokratických slovanských států na Balkáně. V „New-York Daily Tribune" ze 7., 12., 19. a 21. dubna vychází Marxův a Engelsův článek „Britská politika. — Disraeli. — Emigranti. — Mazzini v Londýně. — Turecko" a Engelsovy články „Oč vskutku jde v Turecku", „Turecká otázka" a „Co bude s evropským Tureckem?" (tyto tři jako úvodníky).

Asi první polovina března — duben

Marx považuje za hlavní úkol rozpracovat své ekonomické učení, proto pokračuje v důkladném studiu politické ekonomie; čte anglickou ekonomickou literaturu a dělá si výpisky z děl Spencerových, Newmanových, Opdykových, Banfieldových a jiných autorů a z časopisu „Economist" [„Ekonom"]. Všímá si zejména oběhu peněz, pozemkového vlastnictví a renty, lidnatosti a úlohy státu v hospodářském životě.

Materiálu získaného při studiu ekonomických otázek Marx hojně využívá ve své novinářské činnosti.

Duben

Engels se vrací ke studiu vojenské vědy; zabývá se především průběhem revoluční války v Uhrách a války v Itálii v letech 1848—1849 a vypracovává taktiku revoluční armády, kdyby došlo k boji proti carskému Rusku.

Engels přikládá velký význam otázce perspektiv revolučního hnutí v Rusku. Proto čte Gercenovu knihu „O vývoji revolučních idejí v Rusku" ve francouzském vydání z roku 1851.

Engels pokračuje ve studiu ruského jazyka a věnuje pozornost také jižním slovanským jazykům.

Duben—květen — Marx se zajímá o dějiny a další vývoj koloniálních a závislých asijských zemí. Čte knihy MacCullochovy, Klemmovy, Bernierovy, Saltykovovy a jiná díla o dějinách a ekonomice Indie a Číny a dělá si z nich výpisky. Když se v anglickém parlamentě má projednávat otázka správy Indie, studuje Marx parlamentní Modré knihy a dějiny Východoindické společnosti.

Duben—prosinec — Marx a Engels stále udržují spojení s bývalými členy Svazu komunistů Josephem Weydemeyerem a Adolphem Clussem a pomáhají jim propagovat ideje vědeckého komunismu ve Spojených státech. Weydemeyer a Cluss spolupracují s listem „Die Reform" [„Reforma"], orgánem spolku německých dělníků v Americe (Americký dělnický svaz). Marx a Engels získávají pro spolupráci s tímto listem Eccaria, Piepera, Dronka a další své stoupence. „Reform" přetiskuje některé Marxovy a Engelsovy články z „New-York Daily Tribune".

1. a 8. dubna — Marx píše dva články o „revolučním spiknutí", které inscenovala berlínská policie a kterého anglická vláda využila k zostření policejního dozoru nad politickými emigranty v Londýně. Články „Berlínské spiknutí" a „Berlínské spiknutí. — Londýnská policie. — Mazzini. — Radecký" vycházejí v „New-York Daily Tribune" 18. a 21. dubna.

Kolem 9. dubna—květen — Marx a Engels se znovu pokoušejí najít vydavatele pro svou práci „Velikáni emigrace", namířenou proti předákům maloburžoazní demokracie; rukopis se však nepodaří vydat.

9. dubna — Marx se dověděl od Clusse, že ve Spojených státech má vyjít série Hirschových pomlouvačných článků pod názvem „Oběti špionáže. Ospravedlňující zápisky W. Hirsche", a píše článek „Hirschova dobrovolná přiznání". Odhaluje v něm spojení mezi Hirschem a jedním z pohlavárů sektářské frakce vyloučené ze Svazu komunistů, Willichem, a odmítá lež šířenou

Hirschem, že prý Marx předal pruské policii rukopis „Velikánů emigrace". Marxův článek uveřejňuje „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" [„Beletristický časopis a Newyorské noviny pro otázky kriminalistiky"] 5. května.

12. dubna — Engels v dopise Josephu Weydemeyerovi rozbírá hospodářskou a politickou situaci v Evropě a vyslovuje řadu myšlenek o perspektivách nové revoluce na kontinentě a o taktice proletářské strany v příštích revolučních bojích v Německu. Weydemeyer uveřejňuje část dopisu v listu „Reform" ze 4. května jako nepodepsaný článek.

Marx dál soustavně pomáhá Ernestu Jonesovi při vydávání a redigování chartistického listu „The People's Paper" [„Lidové noviny"]. Píše pro tyto noviny článek „Nová finanční eskamotáž aneb Gladstonovy pence", jímž zahajuje řadu svých statí odhalujících protilidový charakter rozpočtu koaliční vlády. Článek vychází v listu 16. dubna. Obdobný článek „Velké činy vlády" posílá Marx do „New-York Daily Tribune", která jej uveřejňuje 27. dubna.

Polovina dubna — Marx dostává od Clusse zprávu, že jeho článek „Vévodkyně ze Sutherlandu a otroctví", otištěný v „New-York Daily Tribune" 9. února 1853, uveřejnil ve zkráceném znění německý demokratický list vycházející v Americe „Der Wecker" [„Budík"] ve svém čísle z 28. března i řada jiných amerických novin.

19. dubna—kolem 25. dubna — Marx píše další články o Gladstonově rozpočtu. Články „Libry, šilinky a pence aneb třídní rozpočet a komu jde k duhu" a „Mýdlo pro lid, pamlsek pro ‚Times'. — Koaliční rozpočet" otiskuje chartistický list „People's Paper" 23. a 30. dubna. Dva jiné články „Feargus O'Connor. — Porážka vlády. — Rozpočet" a „Nepokoje v Cařihradě. — Duchaření v Německu. — Rozpočet" vycházejí v „New-York Daily Tribune" 3. a 6. května.

Kolem 24. dubna — V Bostonu (Spojené státy) vychází jako brožura Marxova práce „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".

26.—29. dubna — Engels píše na Marxovu žádost pro „New-York Daily Tribune" stať o politické situaci ve Švýcarsku. Marx článek doplňuje zprávou o tom, jak anglická vláda pronásleduje

emigranty, a odesílá jej 29. dubna. Redakce novin článek rozdělila, první část otiskla 14. května pod názvem „Raketová aféra. — Švýcarské povstání" a druhou 17. května pod názvem „Politická situace švýcarské republiky".

26. dubna — Marx dostává anonymní zprávu, že do Londýna přijel náčelník berlínské policie Stieber a pruský policejní úředník Goldheim a že W. Hirsch je s nimi stále ve spojení. Marx si ověřuje správnost těchto údajů a zasílá je Weydemeyerovi a Clussovi, aby je uveřejnili v americkém dělnickém tisku. Marx se o tom zmiňuje také v článku „Raketová aféra. — Švýcarské povstání" v „New-York Daily Tribune".

Marx v dopise Engelsovi uvádí řadu faktů o tom, že se v Anglii a ve Francii omezuje průmyslová výroba a obchod, a ukazuje vratkost kapitalistické prosperity.

Konec dubna — Marxova rodina je v těžké tísni, protože Marx má potíže s vydáváním svých prací a honoráře z „New-York Daily Tribune" přicházejí nepravidelně. Engels podporuje Marxovu rodinu.

30. dubna — 19. května — Marx je v Manchesteru na návštěvě u Engelse.

Květen—červen — Engels studuje dějiny východních národů, učí se persky a čte v originálu Háfizovy básně a Mirchondova historická díla.

20. května — Marx píše článek „Revoluce v Číně a v Evropě". Rozbírá v něm příčiny a charakter tchajpchingského povstání v Číně a dokazuje, že čínské události nutně ovlivní ekonomický a politický vývoj Evropy. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 14. června jako úvodník.

Engels dostává od Weydemeyera peníze vybrané ve Spojených státech jako pomoc pro členy Svazu komunistů odsouzené v kolínském procesu a pro jejich rodiny. Peníze byly vybrány na výzvu Marxe, Engelse a jejich stoupenců. Engels je zasílá Marxovi, aby je předal Freiligrathovi, pokladníku pro příjem peněz určených odsouzeným a jejich rodinám.

24. května — Marx začíná psát pro „New-York Daily Tribune" sérii článků o Indii. Přistoupil k této práci proto, že se v parlamentě mělo projednávat prodloužení charty Východoindické

společnosti. První z těchto článků „Holandské záležitosti. — Dánsko. — Konverze britského státního dluhu. — Indie. — Turecko a Rusko" vychází 9. června.

Kolem 25. května — Engels čte Forsterův „Historický zeměpis Arábie".

Kolem 26. května — 14. června — Marx a Engels si v dopisech sdělují názory na historický vývoj východních zemí. K sociálně ekonomickým vztahům na Východě Marx poznamenává, že zde neexistuje soukromé pozemkové vlastnictví.

Na Marxovu radu čte Engels Bernierovu knihu o státu Velkých Mughalů v Indii.

27. května — 7. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" články o hlavních otázkách evropské politiky. Věnuje pozornost především vývoji konfliktu mezi Ruskem a Tureckem a postoji, který k němu zaujímá západoevropská diplomacie. Marxovy články „Mazzini. — Švýcarsko a Rakousko. — Turecká otázka", „Turecká otázka. — ‚Times'. — Rozpínavost Ruska" a „Ruský podvod. — Gladstonův neúspěch. — Východoindické reformy Charlese Wooda" vycházejí 10., 14. a 22. června.

Kolem 31. května — Engels dostává z Ameriky 440 výtisků Marxovy brožury „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům", která vyšla v Bostonu. Nechává si několik výtisků pro Manchester a ostatní posílá Marxovi.

Konec května—počátek června — Marx a Engels se dovídají od Weydemeyera a Clusse, že se v německém tisku v Americe rozvinula polemika mezi nimi a Willichem. Když totiž vyšlo Marxovo „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům", Willich v několika svých článcích napadl Marxe.

Červen — Marx sbírá v knihovně Britského muzea materiál ke svým článkům pro „New-York Daily Tribune". Studuje zvláště knihy o Indii od Chapmana, Dickinsona, Milla, Campbella, Murraye a jiných autorů a dělá si z nich výpisky o anglickém koloniálním systému, o ekonomickém a politickém zřízení Indie.

Studuje také řadu prací k dánským dějinám (Droysen, Samwer, Olshausen) a pořizuje si z nich výpisky. Výsledků

tohoto studia využívá ve svých článcích pro „New-York Daily Tribune" při objasňování událostí v Dánsku.

Červen — srpen — Marx si dopisuje s Lassallem a projednává s ním, jak ilegálně přepravit do Německa brožuru „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" a jak ji zde kolportovat. Engels navrhuje přepravit ji v balících příze. Tento plán se však neuskutečnil.

Začátek června— polovina července — Marx se z mnoha stran dovídá, že američtí čtenáři vysoce hodnotí jeho články v „New-York Daily Tribune".

2. června — Marx si v dopise Engelsovi rozhořčeně stěžuje, že redakce „New-York Daily Tribune" uveřejňuje některé jeho i Engelsovy důležité, zásadní články jako nepodepsané úvodníky. Oznamuje, že chce redaktorovi listu Danovi poslat dopis a protestovat proti tomu, že takto zachází s jeho články.

2.—9. června — Marx a Engels stále morálně i hmotně pomáhají svým spolubojovníkům, bývalým členům Svazu komunistů. Snaží se najít práci Wilhelmu Wolffovi a Wilhelmu Pieperovi.

10. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Britské panství v Indii". Odhaluje v něm metody anglické koloniální nadvlády v Indii. Rozvíjí zde také myšlenku, kterou Engels vyslovil v dopise ze 6. června, že angličtí kolonizátoři zničili svým hospodařením indické zemědělství. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 25. června.

14. června — V dopise Engelsovi se Marx kriticky vyjadřuje o knize amerického ekonoma Careye „Otroctví u nás a za hranicemi" a o jiných jeho pracích, v nichž hlásá harmonii třídních zájmů a obhajuje kapitalismus.

Polovina června — V dopise adresovaném Clussovi radí Marx jemu a Weydemeyerovi, aby dál spolupracovali s listem „Reform", přestože v jeho redakci získávají stále větší vliv maloburžoazní živly. Marx zdůrazňuje, že Weydemeyerova a Clussova práce v tomto listě je velmi důležitá, protože proletářští revolucionáři v Americe nemají k dispozici žádný jiný tisk.

Marx posílá Clussovi kritické poznámky ke Careyovým ekonomickým názorům; Cluss použil těchto poznámek v jednom ze svých článků, které vyšly v září v listu „Reform".

17. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek, v němž podává přehled hlavních otázek britské vnitřní a zahraniční politiky a píše o šířícím se stávkovém hnutí v Anglii a o pokusech obnovit chartistickou agitaci. Od této chvíle Marx ve svých článcích pro noviny soustavně osvětluje otázky dělnického hnutí v Anglii. Článek „Anglická prosperita. — Stávky. — Turecká otázka. — Indie" vychází v „New-York Daily Tribune" 1. července.

Kolem 20. června — Cluss oznamuje Marxovi, že na zasedání ústředního výboru Amerického dělnického svazu, kde se projednávalo zaměření listu „Reform", se většina vyslovila pro linii, kterou vytyčil Weydemeyer v duchu Marxových a Engelsových teoretických a taktických zásad.

24. června — Marx píše článek „Východoindická společnost, její historie a výsledky její činnosti". Osvětluje v něm dějiny koloniálních výbojů a loupeží anglických vládnoucích tříd v Indii. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 11. července.

28. června — Marx píše článek o irském pachtýřském právu. Odhaluje v něm lupičské metody, jimiž angličtí landlordi vykořisťují irské rolnictvo. Článek „Indická otázka. — Irské pachtýřské právo" vyšel v „New-York Daily Tribune" 11. července.

Nejdříve počátkem července — Engels čte Gercenovo provolání proti nevolnictví „Den sv. Jiří! Den sv. Jiří! Ruské šlechtě", které vydala Svobodná ruská tiskárna v Londýně.

Asi červenec — listopad — Marx studuje parlamentní debaty, diplomatické dokumenty a materiál k období 1807—1850. Zajímá se zvláště o anglickou zahraniční politiku v této době.

1. července — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" zprávu o rusko-tureckém konfliktu a o stávkovém hnutí v Anglii; noviny ji otiskují 14. července.

9. července — K Engelsovi přijíždí s doporučením od Marxe německý emigrant Abraham Jacoby, jeden z obžalovaných v kolínském procesu proti komunistům. Engels zařizuje jeho pobyt v Manchesteru.

12. července — Když se Marx dověděl, že Rusko okupovalo podunajská knížectví, píše do „New-York Daily Tribune" článek proti

výbojné politice carského Ruska a kritizuje také postoj, který v této otázce zaujímá anglická vláda. Marxův článek „Rusko-turecké komplikace. — Uhýbání a vykrucování britské vlády. — Nesselrodova poslední nóta. — Východoindická otázka“ vychází 25. července.

19. července — Marx píše pro „New-York Daily Tribune“ článek, v němž znovu osvětluje rusko-turecký konflikt a pokusy západoevropské diplomacie zasahovat do něho. Odůvodňuje zde také svou a Engelsovu myšlenku, že by se na Balkáně měly vytvořit demokratické slovanské státy. Článek „Otázka války. — Jednání parlamentu. — Indie“ vychází 5. srpna.

22. července — Marx píše článek „Budoucí výsledky britského panství v Indii“; shrnuje jím své stati o Indii a dochází k závěru, že britské koloniální panství v této zemi musí být svrženo. Článek vychází v „New-York Daily Tribune“ 8. srpna.

29. července — 12. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune“ řadu článků, v nichž formou přehledů osvětluje základní problémy evropské politiky. Marxovy články „Porážka vlády ve finanční otázce. — Drožky. — Irsko. — Ruská otázka“, „Dávka z inzerátů. — Ruské akce. — Dánsko. — Spojené státy v Evropě“, „Otázka války. — Britské obyvatelstvo a výsledky obchodu. — Činnost parlamentu“ a další vycházejí od 12. do 24. srpna.

Konec července — začátek srpna — Engels přijíždí do Londýna, aby se tam sešel se svou matkou, která přijela na čas z Německa.

16. a 19. srpna — Marx píše dva články o projednávání turecké otázky v anglickém parlamentě a rozbírá v nich postoj Anglie k východní otázce. Články uveřejňuje „New-York Daily Tribune“ 2. září pod názvy „Urquhart. — Bem. — Turecká otázka ve sněmovně lordů“ a „Turecká otázka v dolní sněmovně“.

Kolem 19. srpna — Marx dostává prostřednictvím Freiligratha dopis od bývalého člena Svazu komunistů Karla Kleina, který mu navrhuje navázat spojení mezi členy bývalého londýnského ústředního výboru Svazu komunistů a bývalými obcemi Svazu v Solingen, Elberfeldu a Düsseldorfu. Ve své odpovědi Kleinovi radí Marx zachovat samostatnou organizaci továrních dělníků a chránit ji před pronikáním maloburžo-

azních živlů. Z konspirativních důvodů doporučuje Marx, aby se spojení s Londýnem udržovalo jen osobními styky.

23. srpna — Marx píše článek „Události na kontinentě a v Anglii“, v němž objasňuje východní otázku a hodnotí právě zakončené parlamentní zasedání v Anglii. Přitom odhaluje reakční politiku koaliční vlády a anglického parlamentu. Článek vychází v „New-York Daily Tribune“ 5. září.

30. srpna — Když se v listu „The Morning Advertiser“ [„Ranní oznamovatel“] rozvířila polemika kolem Bakunina a když přitom byla napadena „Neue Rheinische Zeitung“ [„Nové porýnské noviny“], píše Marx otevřený dopis redaktorovi listu „Morning Advertiser“ a objasňuje v něm poměr „Neue Rheinische Zeitung“ k Bakuninovi. Marxův dopis uveřejňuje „Morning Advertiser“ 2. září.

30. srpna — 27. září — Marx píše řadu článků o hospodářské situaci v Evropě. V těchto článcích ukazuje, že v ekonomice předních evropských zemí — Anglie a Francie — se objevují příznaky blížící se hospodářské krize. Články „Zvýšení cen obilí. — Cholera. — Stávky. — Hnutí námořníků“ a „Politické události. — Nedostatek chleba v Evropě“ a další otiskuje „New-York Daily Tribune“ 15. září až 17. října.

3.—4. září — V souvislosti s další polemickou poznámkou proti „Neue Rheinische Zeitung“, která se objevuje v „Morning Advertiser“, píše Marx druhý dopis redakci listu. Protože redakce odmítá tento dopis otisknout, uveřejňuje Marx svou odpověď 10. září v chartistickém listu „People's Paper“.

9. září — Marx píše pro „New-York Daily Tribune“ článek o Peelově bankovním zákonu z roku 1844. Článek tam vychází jako úvodník 24. září.

29. září — V souvislosti s ruskými a tureckými válečnými přípravami píše Engels článek „Rusové v Turecku“, ve kterém analyzuje poměr ozbrojených sil na Dunaji. Tímto článkem začínají vojenské přehledy, které Engels soustavně psal během krymské války. Článek otiskuje „New-York Daily Tribune“ 17. října jako úvodník.

Ve svém dopise Marxovi uvádí Engels konkrétní údaje o situaci v jednotlivých odvětvích anglického hospodářství.

4. října — 6. prosince Na základě hlubokého rozboru materiálu z Modrých knih, parlamentních zpráv, diplomatických dokumentů a tisku píše Marx sérii článků, v nichž odhaluje Palmerstona. Charakterizuje v nich Palmerstona jako představitele vládnoucí oligarchie a podává hodnocení celého anglického vládního systému. Celá série článků vychází v listu „People's Paper" od 22. do 24. prosince pod společným názvem „Lord Palmerston". Většina těchto článků vychází v „New-York Daily Tribune" jako úvodníky. Jednotlivé články této série přetiskuje německy list „Reform".

7. října V systematickém osvětlování průběhu stávkového hnutí v Anglii pokračuje Marx v článku „Otázky války. — Finanční záležitosti. — Stávky". Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 21. října.

12. října V dopise Engelsovi rozbírá Marx situaci ve Francii a navrhuje mu, aby napsal článek o důsledcích, které mohou vyplynout pro bonapartistický režim z blížící se hospodářské krize.

Kolem 21. — 27. října Engels píše dva články o vojenské situaci, která vznikla na Balkáně a na Kavkaze, když turecká vláda vyhlásila Rusku válku. Články „Přesuny armád v Turecku" a „Svatá válka" vycházejí v „New-Yorku Daily Tribune" jako úvodníky 8. a 15. listopadu.

Asi v listopadu Marx se dotazuje Dany, zda by bylo možno otisknout v Americe články o dějinách německé filosofie.

5. listopadu Redakce „People's Paper" uveřejňuje sérii článků „Lord Palmerston" a ve zvláštní poznámce upozorňuje čtenáře na význam této série pro odhalení politiky anglických vládnoucích tříd.

Kolem 8. listopadu Engels píše článek „Průběh turecké války", ve kterém rozbírá průběh bojů mezi ruskou a tureckou armádou na Dunaji. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" jako úvodník 25. listopadu.

11. listopadu Marx posílá do „New-York Daily Tribune" příspěvek, který napsal společně s Engelsem. Redakce uveřejňuje Engelsovu část článku 28. listopadu jako úvodník s názvem „Porážky Rusů". Marxova část článku, která vyvrací lživá tvrzení anglického buržoazního tisku, že prý se postavení anglických dělníků zlepšuje, vychází v témž čísle jako samostatný článek s názvem „Dělnická otázka".

15. listopadu Marx píše článek „Prosperita. — Dělnická otázka". Vyvrací v něm tvrzení anglického buržoazního časopisu „Economist", že hospodářská prosperita v Anglii je trvalého charakteru. Z Marxova článku se dovídáme o agitaci chartistického vůdce Ernesta Jonese za svolání dělnického parlamentu. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 30. listopadu.

Kolem 18. listopadu Engels soustavně sleduje vojenské události a píše další článek o průběhu turecké války. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 7. prosince jako úvodník.

Kolem 20. listopadu V dopise Adolphu Clussovi vyslovuje Marx řadu kritických poznámek o Urquhartových názorech na dějiny a o jeho postoji k východní otázce. Cluss používá Marxových poznámek ve svém článku „David Urquhart", který vychází v listu „Reform" 19. prosince.

Kolem 21. listopadu Marx dostává od Clusse výtisky listu „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" s Willichovým článkem namířeným proti Marxově práci „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".

Kolem 21.—28. listopadu Marx píše pamflet proti Willichovi „Rytíř šlechetného vědomí". Odhaluje v něm sektářskou činnost a dobrodružnou taktiku maloburžoazních živlů v dělnickém hnutí.

Kolem 22. listopadu Engels dostává od Marxe text Willichova článku proti Marxovi. Na Marxovu žádost píše Engels prohlášení, ve kterém vyvrací Willichovy výmysly. Posílá prohlášení Marxovi, aby je použil ve své práci „Rytíř šlechetného vědomí". Marx vložil Engelsovo prohlášení do textu své práce.

25. listopadu Weydemeyer, Cluss a Jacoby uveřejňují v „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" prohlášení, ve kterém odmítají Willichovy pomlouvačné útoky na Marxe. V tomto prohlášení používají materiálu, který jim poslal Marx.

29. listopadu Marx posílá svůj pamflet „Rytíř šlechetného vědomí" Clussovi, aby jej otiskl v Americe. Pamflet vychází v polovině ledna 1854 v New Yorku.

Marx osvětluje ve svém článku pro „New-York Daily Tribune" agitaci za svolání dělnického parlamentu, kterou rozvinul Jones a další chartističtí vůdci. Článek „Manteuffelův projev. — Náboženské hnutí v Prusku. — Mazziniho výzva. — Londýnská městská rada. — Russellovy reformy. — Dělnický parlament" vychází 12. prosince.

Kolem 2. prosince Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Válka na Dunaji", jeden ze série vojenských přehledů. Článek vychází jako úvodník 16. prosince.

2.—9. prosince Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva články, v nichž rozbírá postoj západoevropských mocností k rusko-turecké válce. Články „Turecká válka. — Nesnáze průmyslu" a „Čtyřstranná dohoda. — Anglie a válka" vycházejí 16. a 26. prosince.

13. prosince Marx píše článek „Ruské vítězství. — Postavení Anglie a Francie", v němž konstatuje, že v říši Napoleona III. narůstají ekonomické a politické rozpory, které ukazují na nepevnost bonapartistického režimu. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 27. prosince.

Kolem 14. prosince Marx dostává od svého příbuzného Jaana Carela Juty návrh, aby se stal spolupracovníkem deníku „Zuid-Afrikaan" [„Jihoafričan"], který vycházel v Kapském Městě.

Polovina prosince Aby se osvobodil od práce účtárenského úředníka u firmy „Ermen a Engels", snaží se Engels stát se vojenským dopisovatelem některého londýnského listu. Tak by získal volný čas k napsání plánované knihy o dějinách revoluční války v Uhrách v letech 1848 až 1849 a mohl by žít v Londýně s Marxem. Tento pokus se nezdařil.

Druhá polovina prosince K Marxovi přijíždí z Düsseldorfu Gustav Levy jako představitel několika bývalých obcí Svazu komunistů v Porýnské provincii. Snaží se dokázat Marxovi nutnost povstání továrních dělníků v Iserlohnu, Solingenu a jiných městech Porýnské provincie. Marx mu objasňuje nevčasnost a marnost takového povstání za tehdejších poměrů v Německu.

Kolem 16. prosince Jeden z Marxových článků o Palmerstonovi, uveřejněný v „New-York Daily Tribune" pod názvem „Palmerston a Rusko", vychází jako brožura v Tuckerově nakladatelství v Londýně. Celý náklad je v několika týdnech rozebrán.

16. prosince Marx píše článek „Palmerstonova demise". Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 31. prosince.

20. prosince Marx posílá do „New-York Daily Tribune" článek o tom, jak tisk reagoval na Palmerstonovu demisi. Článek v novinách nevyšel.

Kolem 23. prosince Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Průběh turecké války", který patří do série vojenských přehledů. Na základě informací z anglického tisku v něm popisuje bitvu u Sinopu a boj u Achalciche. Článek vychází jako úvodník 9. ledna 1854.

Konec prosince Marx dostává od Dany odpověď na svůj návrh, že by napsal články o dějinách německé filosofie. Jako podmínku pro uveřejnění těchto článků v jednom z amerických časopisů zdůrazňuje Dana, že by nesměly obsahovat nic, co by se mohlo dotknout náboženského cítění Američanů. Marx takové články nenapsal.

Konec prosince 1853—1. ledna 1854 Engels je na návštěvě u Marxe v Londýně.

JMENNÝ REJSTŘÍK

Abd al-Kádir (1807–1883), vůdce národně osvobozeneckého boje alžírského lidu proti francouzským uchvatitelům v letech 1832–1847; roku 1847 jej zajali Francouzi; roku 1852 přesídlil se svolením Napoleona III. do Turecka. – 451

Abdi paša (narozen roku 1801), turecký generál, roku 1853 velel armádě na Kavkaze. – 460, 461, 576

Abdülaziz (1830–1876), bratr tureckého sultána Abdülmedžida; turecký sultán (1861–1876). – 238

Abdülmedžid (Abdülmecid) (1823 až 1861), turecký sultán (1839–1861). – 135, 190–192, 221, 236–239, 256, 257, 263, 274, 289–292, 296 až 298, 301, 306, 307, 340–344, 348, 351–355, 436, 437, 444, 445, 451, 485, 550, 551, 556–559, 563, 564

Aberdeen, George Gordon, hrabě (1784 až 1860), anglický státník, tory, od roku 1850 vůdce peelovců, ministr zahraničních věcí (1828–1830, 1841–1846) a ministerský předseda koaliční vlády (1852–1855). – 30, 46, 57, 58, 107, 132, 147, 149, 165, 169–173, 193, 194, 202, 204, 214, 219, 220, 223, 229, 259, 263, 281, 284, 292, 293, 297, 298, 301, 332, 333, 340–343, 351, 355, 383, 410, 414, 421, 426, 428, 447, 550, 554, 563, 564, 569

Adélaïde d'Orléans (1777–1847), sestra francouzského krále Ludvíka Filipa, vévodkyně Orleánská. – 231

Ahmad (zemřel roku 1855), tuniský bej (1837–1855). – 437

Ahmet paša – důstojník turecké armády v Rumelii. – 324

Albano, anglický architekt. – 285

Albemarle, George Thomas *Keppel*, hrabě (1799–1891), anglický politik, whig, později liberál; člen parlamentu; počátkem dvacátých let zaujímal několikrát vedoucí postavení v anglické koloniální armádě v Indii; později generál. – 242

Albert (1819–1861), princ sasko-kobursko-gothajský, manžel anglické královny Viktorie. – 283, 284, 565, 570

Alcock, Thomas (narozen roku 1801), anglický politik, zprvu whig, později liberál, člen parlamentu. – 125

Alexandr I. (1777–1825), ruský car (1801–1825). – 31, 32, 354, 391, 396

Alexandr Karadjordjević (1806–1885), srbský kníže (1842–1858). – 257, 307, 308, 485, 550, 570

Ali Asmi paša, velitel tureckých jednotek v Aleppu. — 308
Ali paša Tepedelenli (Tepelenský) (1741 až 1822), zakladatel a vládce státu v jihozápadní části Balkánského poloostrova s hlavním městem Janinou (1788—1822); po dvou letech krutých bojů s vojsky tureckého sultána (1820—1822) kapituloval a byl věrolomně zavražděn. — 58
Alžběta (1533—1603), anglická královna (1558—1603). — 175, 179
Amherst, William Pitt, hrabě (1773 až 1857), anglický diplomat a státník; generální guvernér Indie (1823 až 1828). — 228
Anderson, ředitel Skotské banky. — 330
Anderton, William, anglický továrník v Yorkshire. — 442
Andronnikov, Ivan Malchazovič, kníže (1798—1868), ruský generál, zúčastnil se kavkazského tažení za krymské války; původem Gruzín. — 577
Anna (1665—1714), anglická královna (1702—1714). — 69, 70
Anstey, Thomas (1816—1873), anglický právník a politik, buržoazní radikál; v letech 1847—1852 člen parlamentu. — 390, 410, 413, 415—419, 426, 429
Antoine, Gustave, na počátku padesátých let 19. století žil jako francouzský emigrant v Londýně; švagr Augusta Blanquiho. — 532
Apponyi, Antal (Anton) (1782—1852), rakouský diplomat, velvyslanec v Paříži. — 418
Áqá Muhammad (1742—1797), íránský šáh (1794—1797), zakladatel dynastie Qádžárů. — 142
Argyll, George Douglas *Campbell*, vévoda (1823—1900), anglický státník, peelovec, později liberál; lord strážce pečeti (1853—1855, 1859 až 1866, 1880—1881), ministr pro Indii (1868—1874). — 219
Ariosto, Lodovico (1474—1533), veliký italský básník z období renesance, autor básně „Zuřivý Roland". — 373
Aristoteles (384—322 před n. l.), veliký starověký myslitel; ve filosofii kolísal mezi materialismem a idealismem; ve svém díle „Politika" teoreticky obhajoval otrokářský stát. — 205
Arnim, Heinrich Friedrich, hrabě (1791—1859), pruský diplomat, ministr zahraničních věcí v reakční Brandenburgově vládě (1849), vyslanec ve Vídni (1845—1848, 1851 až 1858). — 263
Aššurbanipal (Sardanapal), asyrský vládce (668 — asi 626 před n. l.) — 297
Attwood, Thomas (1783—1856), anglický bankéř, ekonom a politik; buržoazní radikál; přikláněl se k pravému, reformistickému křídlu chartistického hnutí, roku 1839 se s ním rozešel. — 413, 418, 434
Aurangzíb (1618—1707), indický pádišáh (1658—1707) z dynastie Velkých Mughalů. — 155
Austin, roku 1853 zástupce ředitele birminghamské věznice. — 334

Backhouse, John (1772—1845), anglický vysoký úředník, v letech 1827 až 1842 viceministr zahraničních věcí. — 415
Bádenský vévoda, viz *Bedřich I.*
Bahádur šáh II. (1767—1862), poslední indický pádišáh z dynastie Velkých Mughalů (1837—1857). — 227
Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský demokrat, publicista, zúčastnil se revoluce v Německu v letech 1848—1849; později jeden z ideologů anarchismu; v I. internacionále vystupoval jako fanatický odpůrce marxismu; na haagském kongresu roku 1872 byl pro svou rozvratnou činnost z I. internacionály vyloučen. — 313—315, 319—321
Balcarres, viz *Crawford*, James
Bandierové, bratři Attilio (1810—1844) a Emilio (1819—1844), důstojníci rakouského námořnictva, účastníci italského národně osvobozeneckého hnutí, členové organizace „Mladá Itálie"; byli popraveni za pokus roznítit v Kalábrii povstání (1844). — 560
Bangya, János (1817—1868), maďarský žurnalista a důstojník, účastník revoluce v Uhrách v letech 1848 až 1849; po porážce revoluce Kossuthův emisar v zahraničí, současně byl tajným policejním agentem; později působil v turecké armádě pod jménem Mehmed bej. — 65—68
Baraguay d'Hilliers, Achille (1795—1878), francouzský generál, od roku 1854 maršál, bonapartista; velvyslanec v Cařihradě (1853—1854); roku 1854 velel francouzskému expedičnímu sboru v Baltském moři. — 463, 558
Baring, Alexander (1774—1848), šéf bankovního domu v Londýně, tory, člen parlamentu. — 330
Barthélemy, Emmanuel (asi 1820 až 1855), francouzský dělník, blanquista, za červencové monarchie člen tajných revolučních společností, účastník červnového povstání v Paříži roku 1848, později emigroval do Anglie, byl jedním z vůdců spolku francouzských blanquistických emigrantů v Londýně; přiklonil se k Willichově a Schapperově sektářské frakci; roku 1855 byl obviněn ze zločinu a popraven. — 520, 522, 532
Bauer, Bruno (1809—1882), německý idealistický filosof, jeden z nejvýznamnějších mladohegelovců, buržoazní radikál; po roce 1866 nacionální liberál. — 67, 513.
Beaumont, Miles Thomas *Stapleton*, baron (1805—1854), anglický velkostatkář, člen sněmovny lordů, liberál. — 238, 292
Beaumont-Vassy, Edouard Ferdinand *de la Bonninière*, vikomt (1816—1876), francouzský spisovatel a historik, monarchista. — 146
Becker, Hermann Heinrich (1820 až 1885), německý právník a publicista, od roku 1850 člen Svazu komunistů, jeden z obžalovaných v kolínském procesu proti komunistům (1852), odsouzen k pěti letům vězení; později nacionální liberál. — 510, 511, 513, 527—530, 531
Becker, Nikolaus (1809—1845), německý maloburžoazní básník, autor tzv. „Písně o Rýně". — 95
Bedřich I. (1826—1907), faktický vládce Bádenska od roku 1852, od roku 1856 bádenský velkovévoda. — 537
Bedřich III. (1609—1670), dánský král (1648—1670). — 266
Bedřich VII. (1808—1863), dánský král (1848—1863). — 255, 266, 270, 472
Bedřich I. Barbarossa (asi 1123—1190), německý král (od roku 1152) a císař tzv. svaté říše římské (1155—1190). — 134, 388
Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861). — 55, 137, 236, 344, 535, 538

Beecher-Stowová, Harriet Elisabeth (1811 až 1896), americká spisovatelka, autorka knihy „Chaloupka strýčka Toma". — 107
Bell, George, anglický obchodník, bratr a společník Jamese Bella. — 427, 430, 431, 433, 434
Bell, James (zemřel roku 1842), anglický obchodník, ve třicátých letech anglický vyzvědač na Kavkaze — 433
Bem, Józef (1795—1850), polský generál, představitel národně osvobozeneckého hnutí, účastník povstání v letech 1830—1831; roku 1848 se zúčastnil revolučních bojů ve Vídni; jeden z velitelů maďarské revoluční armády; později sloužil v turecké armádě. —22, 286
Bennoch, Francis, anglický obchodník, roku 1853 člen londýnské městské správy. — 538
Béranger, Pierre Jean (1780—1857), významný francouzský demokratický básník, autor politických satir. — 32
Berends, Julius (narozen roku 1817), majitel tiskárny v Berlíně, maloburžoazní demokrat; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu. — 54, 56
Berkeley, Francis Henry Fitzhardinge (1794—1870), anglický liberální politik, člen parlamentu. — 164
Bertin, Louis Marie Armand (1801 až 1854), francouzský novinář, orleanista; v letech 1841—1854 vydavatel listu „Journal des Débats". — 147
Bethmann-Hollweg, Moritz August (1795 až 1877), pruský právník a politik, jeden z vůdců konzervativní strany, poslanec první, později druhé komory pruského sněmu (1849—1855). — 55, 62
Bethune, John Elliot (1801—1851), anglický právník a vysoký úředník; v letech 1848—1851 byl členem rady generálního guvernéra Indie. — 151
Bineau, Jean Martial (1805—1855), francouzský inženýr a politik, ministr veřejných prací (1849—1851), ministr financí (1852—1855); bonapartista. — 346
Blackett, John (1821—1856), člen anglického parlamentu. — 154, 302
Blanc, Louis (1811—1882), francouzský maloburžoazní socialista, historik; roku 1848 byl členem prozatímní vlády, byl pro dohodu s buržoazií; v srpnu 1848 emigroval do Anglie, jeden z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně. — 531, 532
Blanqui, Louis Auguste (1805—1881), francouzský revolucionář, utopický komunista, organizátor několika tajných společností a spiknutí, aktivně se zúčastnil revoluce roku 1830; za revoluce roku 1848 stál na krajním levém křídle francouzského demokratického a proletářského hnutí; byl několikrát souzen a dlouho vězněn. — 531—533
Blum, Hans, německý maloburžoazní demokrat, po rozkolu ve Svazu komunistů roku 1850 patřil k Willichově a Schapperově sektářské frakci; později emigroval do USA a zúčastnil se občanské války na straně Severu. — 510
Bodkin, William Henry (1791—1874), anglický právník, tory, člen parlamentu (1841—1847); roku 1853 státní návladní. — 111
Boiardo, Matteo Maria (1434—1494), italský renesanční básník; autor básnické skladby „Zamilovaný Roland". — 514
Bonaparte, viz *Napoleon I.*
Bonaparte, Ludvík, viz *Napoleon III.*
Bonaparti, císařská dynastie ve Francii (1804—1814, 1815 a 1852—1870). — 567
Bourboni, francouzská královská dynastie (1589—1792, 1814—1815 a 1815 až 1830). — 565, 566
Bourqueney, François Adolphe (1799 až 1869), francouzský diplomat, vyslanec (1841—1844), později velvyslanec (1844—1848) v Cařihradě; vyslanec (1853—1856), později velvyslanec (1856—1859) ve Vídni. — 263
Boustrapa, viz *Napoleon III.*
Boylin, James, sluha v Haleově továrně na výrobu raket na londýnském předměstí. — 110
Briggs, John (1785—1875), anglický generál; v letech 1801—1835 byl v službách Východoindické společnosti; roku 1835 byl členem akcionářské rady Východoindické společnosti. — 225
Bright, John (1811—1889), anglický továrník, buržoazní politik, jeden z vůdců freetraderů a zakladatel Ligy proti obilním zákonům; od konce šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany; byl několikrát ministrem v liberálních kabinetech. — 84, 152, 164, 202, 203, 209, 219, 224, 229, 447, 474, 475
Brok, Petr Fjodorovič (1805—1875), ruský státník, ministr financí (1852 až 1858). — 270
Brougham, Henry Peter, baron (1778 až 1868), anglický právník a literát, ve dvacátých a třicátých letech významný představitel whigovské strany, lord kancléř (1830—1834); v padesátých letech nehrál již v politickém životě význačnější roli. — 213
lord *Broughton* (de Gyfford, baron), viz *Hobhouse*, John Cam
Brown, chargé d'affaires Spojených států v Cařihradě. — 238
Bruck, Karl Ludwig, baron (1798 až 1860), rakouský státník a diplomat; velkopodnikatel; ministr obchodu, živností a veřejných prací (1848 až 1851), vyslanec v Cařihradě (1853 až 1855), ministr financí (1855 až 1860). — 220, 307, 436, 445
Bruhn, Karl (narozen roku 1803), německý novinář, člen Svazu komunistů, z něhož byl roku 1850 vyloučen; později lassallovec. — 512
Brunnov, Filip Ivanovič, baron (1797 až 1875), ruský diplomat, vyslanec (1840—1854, 1858—1860), později velvyslanec (1860—1874) v Londýně. — 45, 165, 169, 170, 202, 232 až 235, 284, 288
Brutus (Marcus Junius Brutus) (asi 85—42 před n. l.), římský politik, jeden z iniciátorů aristokratického republikánského spiknutí proti Juliu Caesarovi. — 56
Budberg, Alexandr Ivanovič (1798 až 1876), ruský generál; v letech 1853 až 1854 mimořádný komisař v podunajských knížectvích. — 564
Bucher, Lothar (1817—1892), pruský úředník a publicista; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k levému středu; po porážce revoluce z let 1848—1849 emigroval do Londýna; později nacionální liberál, stoupenec Bismarckův. — 514
Bulwer, William Henry *Lytton*, hrabě (1801—1872), anglický diplomat,

člen parlamentu (1830—1837), whig; v letech 1839 a 1840 chargé d'affaires v Paříži, později vyslanec v Madridu (1843—1848), Washingtonu (1849—1852) a Florencii (1852 až 1855); v letech 1858—1865 velvyslanec v Cařihradě. — 402, 418, 557

Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, hrabě (1797—1865), rakouský státník a diplomat, vyslanec v Petrohradě (1848—1850), později v Londýně (1851—1852), ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (1852—1859). — 220, 263, 286, 296, 351, 564

Bürgers, Heinrich (1820—1878), německý radikální publicista, spolupracovník „Rheinische Zeitung" (1842—1843), roku 1848 člen kolínské obce Svazu komunistů, jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; od roku 1850 člen ústředního výboru Svazu komunistů, v kolínském procesu proti komunistům (1852) byl odsouzen k šesti letům vězení; později pokrokář. — 523

Burke, Edmund (1729—1797), anglický publicista a politik, whig, člen parlamentu; zpočátku se klonil k liberalismu, později reakcionář, jeden z rozhodných odpůrců francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století. — 211

Butt, Isaac (1813—1879), irský advokát a politik, liberál, člen parlamentu; v sedmdesátých letech jeden z organizátorů hnutí za samostatnost Irska (Home-Rule). — 84

Campbell, George (1824—1892), anglický koloniální úředník v Indii v letech 1843—1874 (s přestávkami), autor četných prací o Indii; později člen parlamentu (1875—1892), liberál. — 208, 209, 211, 226, 241, 243, 248

Canning, George (1770—1827), anglický státník a diplomat, jeden z vůdců toryů, ministr zahraničních věcí (1807—1809, 1822—1827), ministerský předseda (1827). — 139, 375, 376, 379, 414

Cardwell, Edward (1813—1886), anglický státník, jeden z předáků peelovců, později liberál; ministr obchodu (1852—1855), státní sekretář pro Irsko (1859—1861), ministr pro kolonie (1864—1866) a ministr války (1868—1874). — 220

Carlyle, Thomas (1795—1881), anglický spisovatel, historik, idealistický filosof, hlásal kult hrdinů a kritizoval anglickou buržoazii z pozic reakčního romantismu; byl stoupencem strany toryů, po roce 1848 naprostý reakcionář a otevřený nepřítel dělnického hnutí. — 334, 374

Carmarthen, markýz, viz *Osborne*, Thomas, markýz *Carmarthen*, vévoda z *Leedsu*

Carnot, Lazare Hippolyte (1801 až 1888), francouzský publicista a politik, buržoazní republikán; roku 1848 člen prozatímní vlády, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, po roce 1851 jeden z vůdců republikánské opozice proti bonapartistickému režimu. — 566

Carrard, Nicolas (zemřel roku 1853), jeden z vůdců klerikální opozice proti buržoazní švýcarské vládě, vůdce reakčních povstání ve Freiburgu v letech 1850, 1851 a 1853. — 112

Cassola, Carlo (narozen roku 1814), italský vlastenec, revolucionář, stoupenec Mazziniho. — 333

Castlereagh, Henry Robert Stewart, vikomt, markýz *Londonderry* (1769 až 1822), anglický státník, tory; ministr války (1805—1806), ministr války a kolonií (1807—1809), ministr zahraničních věcí (1812—1822). — 397

Cervantes Saavedra, Miguel de (1547 až 1616), slavný španělský spisovatel. — 104, 376

Clarendon, George William *Villiers*, hrabě (1800—1870), anglický státník, whig, později liberál; místodržitel Irska (Lord lieutenant of Ireland) (1847—1852), roku 1848 krutě potlačil irské povstání; ministr zahraničních věcí (1853—1858, 1865—1866 a 1868—1870). — 46, 58, 165, 169, 170, 173, 213, 214, 220, 238, 263, 265, 266, 268, 269, 287, 291, 292, 332, 340, 343, 351, 354, 355

Clanricarde, Ulick John *de Burgh*, markýz (1802—1874), anglický diplomat a politik, whig, velvyslanec v Petrohradě (1838—1841). — 213, 280, 292

Clementi, Luigi, italský vlastenec, revolucionář, stoupenec Mazziniho. — 333

Clive, Robert (1725—1774), guvernér Bengálska (1757—1760 a 1765 až 1767), začal široce uplatňovat kořistnické metody britského koloniálního panství v Indii. — 178, 249

Cloots, Jean Baptiste, zvaný *Anacharsis* (1755—1794), účastník francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století; klonil se k levým jakobínům; před revolucí pruský baron. — 320

Cluss, Adolph (zemřel po roce 1889), německý inženýr, člen Svazu komunistů, roku 1848 tajemník mohučského Dělnického vzdělávacího spolku, roku 1849 emigroval do USA; v padesátých letech si pravidelně dopisoval s Marxem a Engelsem, spolupracoval s německými, anglickými a americkými demokratickými listy. — 8

Cobbett, John Morgan (1800—1877), anglický advokát a politik, člen parlamentu, syn Williama Cobbetta. — 215, 217, 255

Cobbett, William (1763—1835), anglický politik a publicista, významný představitel maloburžoazního radikalismu, bojoval za demokratizaci anglického politického zřízení. — 176, 215—217

Cobden, Richard (1804—1865), anglický továrník, buržoazní politik, jeden z vůdců freetraderů a zakladatel Ligy proti obilním zákonům; člen parlamentu. — 84, 164, 203, 262, 302—305, 309, 447, 464, 474, 475, 489

Codrington, Edward (1770—1851), anglický admirál, velel spojenému loďstvu Ruska, Anglie a Francie v bitvě u Navarina (1827). — 382, 405

Colbert, Jean Baptiste (1619—1683), francouzský státník; v letech 1665 až 1683 generální kontrolor, fakticky řídil francouzskou zahraniční i vnitřní politiku; prováděl merkantilistickou politiku v zájmu upevnění absolutní monarchie. — 97

Collier, Robert (1817—1886), anglický právník a politik, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 76

Cooper, James Fenimore (1789—1851), významný americký romanopisec. — 65

Coppock, James (1798—1857), anglický

právník, volební agent. — 335
Corry, Armar Lowry (1792—1855), anglický admirál. — 141
Cour, de la, viz *de la Cour*
Cowell, George, anglický dělník, člen chartistického hnutí, jeden z vůdců prestonské stávky v letech 1853 až 1854. — 473, 489
Cowley, Henry Richard Charles *Wellesley*, baron (1804—1884), anglický diplomat, velvyslanec v Paříži (1852 až 1867). — 30
Craufurd, Edward Henry John (narozen roku 1816), anglický soudce; v letech 1852—1853 člen parlamentu. — 203, 204
Crawford, James *Lindsay Balcarres*, hrabě (1783—1869), majitel rozsáhlých latifundií a uhelných dolů v Anglii. — 361, 464, 474
Cromwell, Oliver (1599—1658), vůdce buržoazie a zburžoaznělé šlechty za anglické buržoazní revoluce v 17. století, od roku 1653 lord protektor Anglie, Skotska a Irska. — 175, 302
Crossley, Francis (1817—1872), anglický továrník, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 223
Czartoryski, Adam Jerzy, kníže (1770 až 1861), polský magnát; počátkem 19. století důvěrný přítel cara Alexandra I., ruský ministr zahraničních věcí (1804—1806); za polského povstání 1830—1831 předseda prozatímní vlády, po porážce povstání emigroval do Paříže, kde stál v čele polské konzervativně monarchistické emigrace. — 309, 415

D

Dalhousie, James Andrew *Ramsay*, markýz (1812—1860), anglický státník, peelovec, generální guvernér pro Indii (1848—1856), prováděl politiku koloniálních výbojů. — 150, 151, 226
Danilo Njegoš (1826—1860), kníže Černé Hory (1852—1860). — 473
Dannenberg, Petr Andrejevič (1792 až 1872), ruský generál, za krymské války velel jednotkám na Dunaji a na Krymu. — 485, 499
dánský král, viz *Bedřich VII.*
Danton, Georges Jacques (1759—1794), jeden z vedoucích činitelů francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století, vůdce pravého křídla jakobínů. — 320
Decker, Karl (1784—1844), německý generál a vojenský spisovatel. — 509
de la Cour (Delacour), Edmond (1805 až 1873), francouzský diplomat, roku 1853 vyslanec v Cařihradě. — 46, 138, 139, 288
De la Hodde (Delahodde), Lucien (1808 až 1865), francouzský publicista, za restaurace a červencové monarchie člen tajných revolučních společností, policejní agent. — 65
Delasusse (de la Susse), Arone Louis Fréderic (1788—1860), francouzský admirál. — 138
Delescluze, Louis Charles (1809—1871), francouzský maloburžoazní revolucionář, zúčastnil se revoluce 1830 a 1848, byl pronásledován, žil v emigraci; roku 1871 významný člen Pařížské komuny, patřil k blanquisticko-jakobínské většině; zahynul na barikádách. — 449
Delius, pruský úředník, poslanec druhé komory pruského sněmu. — 56
Delius, Karl, magdeburský obchodník. — 56
Démosthenes (384—322 před n. l.), vynikající starořecký řečník a politik, vůdce protimakedonské strany

v Aténách, stoupenec otrokářské demokracie. — 46
Derby, Edward Geoffrey Smith *Stanley*, od roku 1851 hrabě (1799—1869), anglický státník, vůdce toryů, později jeden z předáků konzervativní strany; ministerský předseda (1852, 1858—1859 a 1866—1868). — 29, 213, 281, 309, 310, 405, 435
Desmoulins, Camille (1760—1794), francouzský publicista, účastník buržoazní revoluce z konce 18. století, pravicový jakobín. — 320
Dibič, Ivan Ivanovič, hrabě (1785 až 1831) ruský generál-polní maršál, vrchní velitel za rusko-turecké války v letech 1828—1829, vrchní velitel carské armády, která potlačila polské povstání 1830—1831. — 33, 58, 484
Dickens, Charles (1812—1870), významný anglický realistický spisovatel. — 106
Dickinson, majitel slévárny v Blackburnu (v Lancashiru v Anglii). — 361
Dickinson, John (1815—1876), anglický publicista, freetrader; autor četných prací o Indii, jeden ze zakladatelů Sdružení pro reformy ve Východní Indii. — 183, 210
Dietz, Oswald (asi 1824—1864), architekt ve Wiesbadenu, zúčastnil se revoluce v letech 1848—1849, emigroval do Londýna, člen ústředního výboru Svazu komunistů, po rozkolu ve Svazu roku 1850 přívrženec Willichovy a Schapperovy sektářské frakce, člen jejího ústředního výboru; později se zúčastnil občanské války v USA. — 525, 526
Disraeli, Benjamin, hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z předáků toryů, později vůdce konzervativní strany, kancléř pokladu (ministr financí) (1852, 1858—1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874 až 1880). — 29, 73, 74, 78, 80, 81, 84 až 86, 89, 96—99, 101—103, 107, 108, 165, 204, 213, 229, 269, 282, 294, 325
Dolgorukov, Vasilij Andrejevič, kníže (1803—1868), ruský státník, ministr války (1853—1856); velitel četnictva a náčelník III. oddělení (policejní ministr) (1856—1866). — 269
Dronke, Ernst (1822—1891), německý publicista, zpočátku „pravý" socialista, později člen Svazu komunistů a jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; po revoluci 1848 až 1849 emigroval do Anglie, za rozkolu ve Svazu komunistů roku 1850 byl Marxovým a Engelsovým stoupencem; později zanechal politické činnosti. — 66, 67, 511, 512
Drouyn de Lhuys, Edouard (1805 až 1881), francouzský diplomat a politik, ve čtyřicátých letech umírněný monarchista, orleanista, po roce 1851 bonapartista; v letech 1848 až 1849, 1851, 1852—1855, 1862—1866 ministr zahraničních věcí. — 230, 236, 238, 287, 296, 332, 351
Druey, Henri (1799—1855), švýcarský státník, radikál; člen spolkové rady (1848—1854), roku 1850 president Švýcarského spolku. — 120
Dundas, James Whitley *Deans* (1785 až 1862), anglický admirál, od roku 1852 do ledna 1855 vrchní velitel anglického středomořského loďstva, které se zúčastnilo krymské války. — 31, 141, 147
Duplat (Du Plat), Gustavus Charles, anglický diplomat, v letech 1841 až 1854 konzul ve Varšavě. — 394

Durham, John George *Lambton*, hrabě (1792–1840), anglický politik, whig, velvyslanec v Petrohradě (1835 až 1837). – 417, 422, 432

Eccarius, Johann Friedrich, německý krejčovský dělník, člen Svazu komunistů; od roku 1851 emigrant v Londýně, za rozkolu ve Svazu komunistů Marxův a Engelsův stoupenec; bratr Johanna Georga Eccaria. – 525

Eccarius, Johann Georg (1818–1889), německý krejčovský dělník, významný pracovník mezinárodního dělnického hnutí, člen Svazu spravedlivých, Svazu komunistů a Generální rady I. internacionály, později pracoval v anglických trade-unionech. – 526

Eduard IV. (1442–1483), anglický král (1461–1483). – 280

Eisermann, T. W., berlínský nakladatel financovaný J. Bangyou. – 66, 67

Ellenborough, Edward *Law*, hrabě (1790 až 1871), anglický státník, tory, generální guvernér pro Indii (1842 až 1844), první lord admirality (ministr námořnictva) (1846), předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1858). – 208, 213, 225, 292

Elphinstone, Mountstuart (1779–1859), guvernér Bombaje (1819–1827), autor knihy „Dějiny Indie". – 226

Emmanuel, Georgij Arseňjevič (1775 až 1837), ruský generál, původem Maďar, velel armádě na Kavkaze (1826 až 1831); roku 1829 podnikl výpravu na Elbrus. – 420

Engelgardt (Engelhardt), ruský generál, roku 1853 velel jednotkám na Dunaji. – 499

Engels, Bedřich (1820–1895) (viz životopisná data). – 7–9, 12–14, 19–22, 24–26, 66, 67, 349, 512, 513–515, 519, 522, 523, 533

Ersch, Johann Samuel (1766–1828), německý bibliograf, profesor zeměpisu a statistiky v Halle. – 85

Esterházy (Eszterházy), Paul Anton, kníže (1786–1866), rakouský státník, velvyslanec v Londýně (do r. 1842). – 233

Evans, George *de Lacy* (1787–1870), anglický důstojník, od roku 1846 generál, zúčastnil se krymské války; liberální politik, člen parlamentu. – 385, 390, 410

Ewerbeck, August Hermann (1816 až 1860), německý lékař a publicista, člen Svazu komunistů, z něhož roku 1850 vystoupil. – 313

Ezop (6. století před n. l.), pololegendární starořecký bajkář. – 79

Ferdinand II. (1810–1859), neapolský král (1830–1859); surově potlačil revoluci v Palermu a Messině (1848), za bombardování Messiny dostal přezdívku „král Bomba". – 272

Ferdinand VII., (1784–1833), španělský král (1808 a 1814–1833). – 382

Ferdinand August Franz Anton (1816 až 1885), princ sasko-kobursko-saalfeldsko-kohárský, manžel portugalské královny Marie II. da Gloria, pod jménem Ferdinand II. portugalský král (1837–1853), od roku 1853 do roku 1855 regent království. – 399

Ferdinando Alberto Amedeo (1822–1855), vévoda Janovský, bratr sardinského krále Viktora Emanuela II. – 137

Fickler, Josef (1808–1865), německý novinář, maloburžoazní demokrat, jeden z vůdců bádenského demokratického hnutí v letech 1848 až 1849, roku 1849 člen bádenské prozatímní vlády; po porážce revoluce emigroval do Švýcarska a později do Anglie. – 513

Fišbach (Fischbach), ruský generál, roku 1853 velel vojenským oddílům na Dunaji. – 499

Fitzroy, Henry (1807–1859), anglický politik, peelovec; v letech 1852 až 1855 náměstek ministra vnitra. – 252, 253

Fitzwilliam, Charles William, hrabě (1786–1857), člen anglického parlamentu, whig. – 214, 325

Fleury, Charles (také Schmidt, skutečné jméno Karl Friedrich *Krause*) (narozen roku 1824), obchodník v Londýně, pruský špión a policejní agent. – 65, 110

Forbes, Charles, skotský velkostatkář. – 443

Fox, Charles James (1749–1806), anglický státník, předák whigů; roku 1783 ministr zahraničních věcí v Portlandově koaliční vládě (Fox-Northova vláda). – 149, 177, 178

František I. (1494–1547), francouzský král (1515–1547). – 85

František I. (1768–1835), rakouský císař (1804–1835); jako František II. císař tzv. svaté říše římské (1792 až 1806). – 201

František Josef I. (1830–1916), rakouský císař (1848–1916).– 137,445

freiburský arcibiskup, viz *Vicari*

Fuad efendi (1814–1869), turecký státník, v padesátých a šedesátých letech byl několikrát ministrem zahraničních věcí a velkovezírem. – 31, 44, 135

Gammage, Robert George (1815 až 1888), účastník chartistického hnutí, povoláním sedlář a obuvník; autor díla „Dějiny chartismu" (1854). – 197, 198

Garašanin, Ilija (1812–1874), srbský státník, liberál; ministr vnitra (1843 až 1852, 1858–1859), předseda ministerské rady a ministr zahraničních věcí (1852–1853, 1861–1867); v padesátých letech byl orientován protirusky, později napomohl sblížení Srbska s Ruskem. – 38, 256, 257, 298

Gauthier řečený *Sans Avoir*, *Valtr z Nemanic* (zemřel roku 1096), francouzský rytíř, jeden z vůdců oddílu francouzských sedláků při první křižácké výpravě (1096–1099). – 509

Gebert, August, krejčovský dělník z Meklenburska, člen Svazu komunistů ve Švýcarsku, přesídlil do Londýna, po rozkolu ve Svazu roku 1850 se připojil k Willichově a Schapperově sektářské frakci, byl členem jejího ústředního výboru. – 526

Gerbex, Charles (1816–1879), švýcarský důstojník, od roku 1852 velitel národní gardy v kantonu Freiburg, organizoval potlačení reakčního povstání ve Freiburgu roku 1853. – 113

Gercen, Alexandr Ivanovič (1812 až 1870), veliký ruský revoluční demokrat, materialistický filosof, publicista a spisovatel. – 313

Gerlach, Wilhelm, německý emigrant v Londýně, dělník v Haleově továrně na výrobu raket na londýnském předměstí. – 112

Géza (asi 949–997), uherský vládce (972–997), podporoval šíření křesťanství v Uhrách. – 81

Ghika, Georgiu Aléxandru (1807 až

1857), vládnoucí kníže (hospodar) Moldavska (1849—1853 a 1854 až 1856). — 263, 306, 344, 564
Gibson, Thomas *Milner* (1806—1884), anglický státník, freetrader, později liberál; ministr obchodu (1859 až 1865 a 1865—1866). — 84, 88, 97, 202
Gimpel, německý demokrat, počátkem padesátých let 19. století žil jako emigrant v Londýně. — 525
Girardin, Emile de (1806—1881), francouzský buržoazní publicista a politik, ve třicátých až šedesátých letech byl s přestávkami redaktorem listu „La Presse"; v politice naprosto bezzásadový. — 138
Gladstone, William Ewart (1809 až 1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině 19. století předák liberální strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852 až 1855 a 1859—1866) a ministerský předseda (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 11, 69, 71 až 74, 77—81, 84—91, 95—100, 102 až 108, 131, 132, 144, 147, 148, 150, 173, 174, 202—204, 213, 251, 310, 336, 360, 447
Goderich, viz *Robinson*, Frederick John
Godwin, Henry Thomas (1784—1853), anglický generál, vrchní velitel anglických vojsk za druhé anglo-barmské války (1852). — 228
Goethe, Johann Wolfgang (1749 až 1832), veliký německý spisovatel a myslitel. — 160, 399
Goldheim, pruský policejní důstojník, počátkem padesátých let 19. století jeden z vedoucích činitelů pruské agentury v Londýně. — 110
Golovin, Ivan Gavrilovič (1816—1886), ruský liberální velkostatkář, žil jako emigrant v Anglii; publicista, ve čtyřicátých a padesátých letech byl v blízkém styku s Gercenem a Bakuninem. — 313, 319, 320
Gorčakov, Michail Dmitrijevič, kníže (1793—1861), ruský generál, velitel podunajské armády (1853—1854), vrchní velitel armády na Krymu (únor—prosinec 1855); místodržitel Polského království (1856—1861). — 201, 238, 263, 269, 341, 353, 366, 444, 445, 463, 473, 480, 485, 486, 498, 501, 502, 564
Gottfried z Bouillonu (asi 1060—1100), vévoda dolnolotrinský (1089—1100), jeden z vůdců první křižácké výpravy (1096—1099). — 514
Graham, James Robert (1792—1861), anglický státník, zprvu whig, později peelovec, ministr vnitra (1841 až 1846),první lord admirality (ministr námořnictva) (1830—1834, 1852—1855). — 289, 560, 561
Granier de Cassagnac, Adolphe (1806 až 1880), francouzský novinář, bezzásadový politik, do revoluce roku 1848 orleanista, potom bonapartista, za druhého císařství poslanec Zákonodárného sboru, krajní pravičák, spolupracoval s listem „Constitutionnel". — 46
Granville, George *Leveson-Gower*, hrabě (1815—1891), anglický státník, whig, později jeden z vůdců liberální strany; ministr zahraničních věcí (1851—1852, 1870—1874 a 1880—1885), ministr kolonií (1868 až 1870, 1886); v letech 1852—1854 předseda tajné rady. — 220.
Greeley, Horace (1811—1872), americký buržoazní novinář a politik, zakladatel a jeden z redaktorů pokrokového listu „New-York Daily Tribune"; později se odklonil od radikalismu. — 203
Greif, pruský policejní důstojník, počátkem padesátých let 19. století jeden z vedoucích činitelů pruské agentury v Londýně. — 65
Grey, George (1799—1882), anglický státník, whig, ministr vnitra (1846 až 1852, 1855—1858 a 1861—1866) a ministr pro kolonie (1854—1855). — 215.
Grey, Henry George, hrabě (1802 až 1894), anglický státník, whig, ministr války (1835—1839) a ministr pro kolonie (1846—1852); syn Charlese Greye. — 214
Grey, Charles, hrabě (1764—1845), anglický státník, jeden z vůdců strany whigů, ministerský předseda (1830—1834). — 404, 421
Grillenzoni, Giovanni (1796—1868), italský vlastenec, revolucionář, stoupenec Mazziniho. — 333
Grosvenor, lord Robert (1801—1893), anglický politik, whig, později liberál. — 88
Gruber, Johann Gottfried (1774—1851), německý učenec, literární historik. — 85
Grundtvig, Nikolai Frederik Severin (1783—1872), dánský teolog a básník, člen folkethingu, odpůrce připojení Šlesviku-Holštýnu k Německu. — 130
Guyon, viz *Huršid paša*
Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1874), francouzský buržoazní historik a státník, od roku 1840 do únorové revoluce 1848 fakticky řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie; zastánce zájmů velké finanční buržoazie. — 46, 57, 115, 117, 230
Gyulay, Ferencz, hrabě (1798—1868), rakouský polní maršál, ministr války (1849—1850), vrchní velitel rakouské armády v rakousko-italsko-francouzské válce roku 1859. — 201

Habsburkové, dynastie císařů tzv. svaté říše římské (s přestávkami od roku 1273 do roku 1806), rakouských císařů (od roku 1804) a císařů rakousko-uherské monarchie (1867 až 1918). —
Hale, Robert, syn a společník Williama Halea. — 110—112, 136
Hale, William, majitel továrny na výrobu raket v předměstí Londýna. — 110—112, 136
Halliday, Frederick James (1806 až 1901), úředník britské Východoindické společnosti, guvernér Bengálska (1854—1859). — 204
Hamilton, viz *Seymour*, George Hamilton
Hammer-Purgstall, Joseph (1774 až 1856), rakouský buržoazní historik, orientalista, autor prací o dějinách Turecka, v letech 1796—1835 byl v diplomatických službách na Blízkém východě. — 48
Hampden, John (1594—1643), anglický politik, vůdce opozice proti královskému absolutismu za anglické buržoazní revoluce v 17. století; vyjadřoval zájmy buržoazie a zburžoaznělé šlechty. — 253
Hardwicke, Charles Philip *Yorke*, hrabě (1799—1873), anglický politik, tory; důstojník námořnictva, od roku 1854 admirál. — 292
Hasenclever, Johann Peter (1810 až 1853), německý žánrový malíř. — 260
Hegel, Georg Wilhelm Fridrich (1770

až 1831), velký německý filosof, objektivní idealista, nejvšestranněji rozpracoval idealistickou dialektiku. — 122, 509, 513
Heise, Hermann (zemřel roku 1860), německý demokrat a publicista, zúčastnil se revoluce 1848—1849, později emigroval do Anglie. — 528
Helena, vévodkyně Orleánská, princezna *meklenbursko-zvěřínská* (1814 až 1858), vdova po Ferdinandovi, nejstarším synu francouzského krále Ludvíka Filipa, matka hraběte Pařížského, uchazeče o francouzský trůn. — 283
Henry, Thomas (1807—1876), anglický soudce. — 110, 112
Hentze, A., německý důstojník; člen Svazu komunistů; po rozkolu ve Svazu v roce 1850 patřil k Willichově a Schapperově sektářské frakci; svědek obžaloby v kolínském procesu proti komunistům (1852). — 526 až 528
Herbert, Sidney (1810—1861), anglický státník, zpočátku tory, později peelovec, sekretář admirality (1841 až 1845), tajemník pro vojenské záležitosti (1845—1846 a 1852—1855) a ministr války (1859—1860). — 84, 220
Herries, John Charles (1778—1855), anglický státník, tory. — 204, 397
Hinckeldey, Karl Ludwig (1805—1856), pruský vládní úředník, od roku 1848 policejní president v Berlíně, roku 1853 vedoucí policejního oddělení v ministerstvu vnitra. — 54—56
Hirsch, Wilhelm, příručí z Hamburku, počátkem padesátých let 19. století pruský policejní agent v Londýně. — 65, 66, 68, 110, 509, 524—526
Hobhouse, John Cam, baron *Broughton* (1786—1869), anglický státník, whig, předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1835—1841 a 1846 až 1852). — 167, 210
Hogg, James (1790—1876), anglický politik, peelovec, člen parlamentu; v letech 1846—1847 a 1852—1853 předseda ředitelské rady Východoindické společnosti. — 152, 154, 251
Holland, Henry Richard Fox *Vassall* (1773—1840), anglický státník, lord strážce pečeti (1806—1807), odpůrce Pittovy protifrancouzské politiky. — 233, 234
Homér, pololegendární starořecký epický básník, autor „Iliady" a „Odyssey". — 139
Hooson, Edward, anglický dělník, člen chartistického hnutí. — 197, 200
Horatius (Quintus Horatius Flaccus) (65—8 před n. l.), významný římský básník. — 114
Horsfall, Thomas Berrie (narozen roku 1805), anglický průmyslník a uhlobaron; politik, člen parlamentu. — 442
Hume, Joseph (1777—1855), anglický politik, jeden z předáků buržoazních radikálů, člen parlamentu. — 76, 96, 103, 154, 224, 387, 395, 397, 430, 434, 474
Hunt, Henry (1773—1835), významný anglický řečník a politik, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 387, 552
Huršid paša (Hurşid paša) (Richard Debaufre *Guyon*) (1803—1856), turecký generál, původem Angličan, účastník revoluce 1848—1849 v Uhrách, po porážce revoluce emigroval do Turecka; roku 1853 velel tureckým oddílům na Kavkaze. — 485

Chambord, Henri Charles, hrabě (1820 až 1883), poslední představitel starší linie bourbonského rodu, vnuk Karla X., vystupoval pod jménem Jindřich V. jako nápadník francouzského trůnu. — 565
Chapman, John (1801—1854), anglický publicista, buržoazní radikál, podporoval návrhy na reformy v Indii. — 247
Charles, Jacques Hubert (1793—1882), švýcarský reakční politik a spisovatel; účastník reakčního freiburského povstání roku 1853. — 113
Chenu, Adolphe (narozen asi roku 1817), za červencové monarchie ve Francii člen tajných revolučních společností, provokatér a policejní agent. — 65
Child, Josiah (1630—1699), anglický ekonom, bankéř a obchodník; merkantilista; v letech 1681—1683 a 1686—1688 předseda ředitelské rady Východoindické společnosti. — 180
Childs, Thomas, kapitán anglické lodi „Vixen". — 427
Chollet, Joseph, účastník reakčního freiburského povstání roku 1853. — 113

Ibráhim paša (1789—1848), egyptský vojevůdce, adoptivní syn egyptského vládce Muhammada Alího; v letech 1824—1828 velel turecké armádě bojující proti řeckým povstalcům; vrchní velitel egyptské armády za egyptsko-tureckých válek (1831 až 1833 a 1839—1841); od roku 1844 spoluvládce Egypta. — 401, 403 až 406, 408
Inglis, Robert Harry (1786—1855), anglický politik, tory, člen parlamentu. — 204, 408
Ingraham, Duncan Nathanael (1802 až 1891), důstojník amerického námořnictva, roku 1853 kapitán válečné lodi „Saint-Louis"; účastník tzv. smyrenského incidentu. — 239, 323
Iskander beg (Aleksander Iliński) (1810 až 1861), turecký generál, původem Polák; ve třicátých až čtyřicátých letech sloužil ve španělské, portugalské, perské a francouzské armádě, zúčastnil se revoluce 1848—1849 v Uhrách, po porážce revoluce emigroval do Turecka a stal se tureckým poddaným; velel částem turecké armády na Dunaji (1853—1854), na Krymu (1855) a na Kavkaze (1855—1856). — 324
Islamatov, Ivan Nikolajevič, důstojník ruského námořnictva, velitel fregaty „Aurora". — 560, 561
Ismail paša (Ísmail paša) (1805—1861), turecký generál, původem Čerkes; roku 1853 velel vojenským jednotkám na Dunaji. — 485
Izzet paša, v letech 1853—1854 vojenský guvernér Bělehradu. — 325

Jan Bezzemek (asi 1167—1216), anglický král (1199—1216). — 50
Janovský vévoda, viz *Ferdinando Alberto Amedeo*, vévoda *Janovský*
Jindřich V., viz *Chambord*, Henri Charles
Jiří I. (1660—1727), anglický král (1714—1727). — 69, 70, 180
Jiří II. (1683—1760), anglický král (1727—1760). — 69, 70, 180
Jiří III. (1738—1820), anglický král (1760—1820). — 69, 70, 177, 180
Jocelyn, Robert, vikomt (1816—1854), anglický důstojník, člen parlamentu, v letech 1845—1846 člen Kontrolního úřadu pro Indii. — 223
Jones, Ernest Charles (1819—1869),

významný pracovník anglického dělnického hnutí, proletářský básník a publicista, představitel revolučního chartismu, jeden z redaktorů „Northern Star", redaktor „Notes to the People" a „People's Paper"; Marxův a Engelsův přítel. — 7, 8, 12, 13, 83, 162, 164, 196—198, 200, 223, 255, 475, 489, 490, 497, 539, 540, 552

Kapodistrias, Joanis, hrabě (1776 až 1831), řecký státník; v letech 1809 až 1822 byl v ruských službách, druhý sekretář (ministr) zahraničních věcí Ruska (1815—1822); roku 1827 byl zvolen řeckým presidentem (1827 až 1831). — 385

Karadjordje (vl. Černý Jiří), Petrovič (asi 1752—1817), vůdce srbského lidu v boji za osvobození z tureckého jha v letech 1804—1813, vládce nezávislého Srbska (1811—1813), zakladatel dynastie Karadjordjevičů; roku 1813 byl poražen a uprchl ze Srbska; roku 1817 se tajně vrátil do vlasti; na rozkaz Miloše Obrenoviče byl zavražděn. — 61

Karel (1823—1891), württemberský korunní princ, od r. 1864 král (Karel I.), muž ruské velkokněžny Olgy. — 284

Karel I. (1600—1649), anglický král (1625—1649); popraven za anglické buržoazní revoluce v 17. století. — 175

Karel II. (1630—1685), anglický král (1660—1685). — 302

Karel X. (1757—1836), francouzský král (1824—1830). — 192, 259

Karel Albert (1798—1849), sardinský král (1831—1849). — 538

Karel Veliký (asi 742—814), francký král (768—800) a císař (800—814). — 259

Karnicki, Vladislav, hrabě, rakouský diplomat, roku 1853 chargé d'affaires v Bernu. — 136

Kateřina II. (1729—1796), ruská carevna (1762—1796). — 58, 142, 432

Keogh, William Nicolas (1817—1878), irský právník a politik, přikláněl se k peelovcům; jeden z vůdců irské frakce v parlamentu, několikrát zastával vysoké právnické funkce v anglických úřadech v Irsku. — 149

Kepler, Johann (1571—1630), významný německý astronom. — 122

Kinkel, Gottfried (1815—1882), německý básník a publicista, maloburžoazní demokrat, účastník bádensko-falckého povstání 1849; odsouzen pruskými soudy k doživotnímu žaláři, uprchl z vězení a emigroval do Anglie; jeden z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně, vystupoval proti Marxovi a Engelsovi. — 68, 510, 511, 514, 526, 528

Kinkelová, Johana, roz. *Mockelová* (1810—1858), německá spisovatelka, žena Gottfrieda Kinkela. — 511

Kiselev, Nikolaj Dmitrijevič (1800 až 1869), ruský diplomat, v letech 1851 až 1854 vyslanec v Paříži. — 144

Knight, Henry (1786—1846), anglický cestovatel a spisovatel, člen parlamentu. — 391

Koburk, viz *Albert*

Koburkové, německý šlechtický rod, z něhož pocházely nebo s nímž byly spřízněny dynastie, které vládly v Belgii, Portugalsku, Anglii i v jiných evropských zemích. — 283, 339, 399, 400, 570

Kollmann, Jacob, německý nakladatel a knihkupec. — 67

Konstantin Pavlovič (1779—1831), ruský velkokníže, do roku 1814 vrchní velitel polské armády, fakticky byl místodržitelem Polska (1814—1831). — 142, 415

Kornilov, Vladimír Alexejevič (1806 až 1854), vynikající ruský námořní důstojník, viceadmirál, náčelník štábu černomořského loďstva (1849 až 1853), jeden z inspirátorů a organizátorů obrany Sevastopolu. — 31, 575

Kościelski, Władysław (narozen roku 1820), polský demokrat, emigrant, později generál turecké armády. — 314

Kossuth, Lajos (1802—1894), významný činitel maďarského národně osvobozeneckého hnutí, vůdce buržoazně demokratických živlů v revoluci 1848—1849, stál v čele maďarské revoluční vlády; po porážce revoluce emigroval do Turecka, později žil v Anglii a USA. — 67, 68, 84, 95, 111, 112, 419, 519

Koszta, Martin (zemřel roku 1858), účastník revoluce v Uhrách v letech 1848—1849, po porážce revoluce emigroval do Turecka a později do USA, kde přijal americkou státní příslušnost; účastník tzv. „smyrenského incidentu" (1853). — 220, 238, 271, 272, 287, 323, 324

Kremer, Georgij, ruský generální konzul v Londýně (roku 1853). — 110

Kristián Glücksburský (1818—1906), princ šlesvicko-holštýnský, londýnskou smlouvou z roku 1852 stanoven následníkem dánského trůnu; dánský král (1863—1906). — 266

Kupfer, Adolf Jakovlevič (1799 až 1865), ruský fyzik, mineralog, krystalograf a meteorolog; roku 1829 vedl vědeckou expedici na Elbrus. — 420

Labouchere, Henry (1798—1869), anglický státník, whig; ministr obchodu (1839—1841 a 1847—1852), ministr pro kolonie (1855—1858). — 215, 234

Lafayette (La Fayette), Marie Joseph Paul, markýz (1757—1834), francouzský generál, jeden z vůdců velké buržoazie za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století a za červencové buržoazní revoluce roku 1830. — 84

Lagrené, Théodose Marie Melchior (1800—1862), francouzský diplomat, v letech 1831—1834 byl prvním tajemníkem velvyslanectví v Petrohradě a po určitou dobu plnil funkci chargé d'affaires. — 419

Laguéronnière (La Guéronnière), Louis Etienne Arthur *Dubreuil Hélion* (1816 až 1875), francouzský publicista a politik, v padesátých letech bonapartista. — 237

Lamartine, Alphonse (1790—1869), francouzský básník, historik a politik, ve čtyřicátých letech buržoazní republikán; roku 1848 ministr zahraničních věcí, fakticky řídil prozatímní vládu. — 84

Landolphe, francouzský maloburžoazní socialista, emigrant v Londýně; připojil se k Willichově a Schapperově sektářské frakci. — 532

Lansdowne, Henry *Petty Fitzmaurice*, markýz (1780—1863), anglický státník, whig, v letech 1806—1807 kancléř pokladu (ministr financí), předseda tajné rady (1830—1841, 1846 až 1852), ministr bez portfeje (1852 až 1863). — 281

Lavalette (La Valette), Charles Jean Marie (1806—1881), francouzský státník; bonapartista, v letech 1851 až 1853 velvyslanec v Cařihradě, ministr vnitra (1865—1867), ministr zahraničních věcí (1868—1869.) — 297

Layard, Austin Henry (1817—1894), anglický archeolog a politik, buržoazní radikál, později liberál, člen parlamentu. — 212, 213, 219, 229, 295, 297—300

Lazarev, Michail Petrovič (1788 až 1851), vynikající ruský námořní velitel, admirál, badatel v Antarktidě; od roku 1833 vrchní velitel černomořského loďstva. — 427

Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807 až 1874), francouzský publicista a politik, jeden z vůdců maloburžoazních demokratů, redaktor listu „Réforme"; roku 1848 byl členem prozatímní vlády; poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, kde vedl stranu Hory; po demonstraci 13. června 1849 emigroval do Anglie. — 449, 521, 531, 533, 566, 567

Leeds, viz *Osborne*, Thomas

Leiningen-Westerburg, Christian Franz, hrabě (1812—1856), rakouský generál, roku 1853 byl vyslán do Cařihradu se zvláštní misí. — 44, 291

Leopold I. (1790—1865), belgický král (1831—1865). — 137, 283, 284, 565

z Leuchtenburgu, vévodkyně, viz *Marie*, ruská velkokněžna

Lev, viz *Lusinjan*, Levon

Libényi, János (Laszló) (asi 1832 až 1853), maďarský krejčovský tovaryš, roku 1853 podnikl atentát na rakouského císaře Františka Josefa. — 55

Liddell, Henry George (1821—1903), člen anglického parlamentu. — 214

Liděrs (Lüders), Alexandr Nikolajevič (1790—1874), ruský generál, velel armádnímu sboru na Dunaji (1853—1854), jižní armádě (1855), počátkem roku 1856 vrchní velitel krymské armády. — 482, 500

Liprandi, Pavel Petrovič (1796—1864), ruský generál, za krymské války velel jednotkám na Dunaji a na Krymu. — 499

Liven (Lieven), Christofor Andrejevič, kníže (1774—1839), ruský diplomat, vyslanec v Berlíně (1810—1812), velvyslanec v Londýně (1812 až 1834). — 192, 194, 259, 383

Liven (Lieven), Vilgelm Karlovič, baron (1800—1880), ruský generál, často byl pověřován jednotlivými diplomatickými úkoly. — 344

Livenová (Lievenová), Darja (Dorothea) Christoforovna, kněžna (1875 až 1857), žena ruského diplomata Ch. A. Livena; hrála významnou úlohu v evropských diplomatických kruzích, v jejím saloně v Londýně a v Paříži se scházela vlivná politická společnost. — 46

Liverpool, Robert Banks *Jenkinson*, hrabě (1770—1828), anglický státník, jeden z předáků toryů, byl několikrát ministrem; ministerský předseda (1812—1827). — 376

Lizius, nakladatel ve Frankfurtu nad Mohanem. — 68

Lochner, Georg (narozen asi 1824), pracovník německého dělnického hnutí, člen Svazu komunistů a Generální rady I. internacionály; povoláním truhlář; Marxův a Engelsův stoupenec a přítel. — 525

Louisa Hesenská, manželka dánského krále Kristiána Glückburského. — 266

Loustallot (Loustalot), Elisée (1762 až 1790), francouzský publicista, revoluční demokrat, činný ve francouzské buržoazní revoluci z konce 18. stol. — 137

Lowe, Robert (1811—1892), anglický státník a publicista, spolupracovník listu „Times", whig, později liberál, člen parlamentu; kancléř pokladu (ministr financí) (1868—1873), ministr vnitra (1873—1874). — 251

Ludvík XIV. (1638—1715), francouzský král (1643—1715). — 97

Ludvík Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Ludvík Filip (1773—1850), vévoda Orleánský, francouzský král (1830 až 1848). — 30, 176, 193, 231, 233, 283

Ludvík Napoleon, viz *Napoleon III.*

Lund, anglický továrník z Yorkshiru. — 442

Lusignanové, královský rod (původem francouzský), který vládl za křižáckých válek v Jeruzalémě a na Kypru. Jedna jeho větev vládla též v Arménii. — 166

Lusinjan (Lusignan), Levon, arménský kníže, politický dobrodruh, emigrant; v roce 1853 žil v Anglii. — 165

Macaulay, Thomas (1800—1859), anglický buržoazní historik a politik, whig, člen parlamentu; jako člen rady (právní poradce) generálního guvernéra pro Indii (1833—1838) vypracoval trestní zákoník pro Indii, který v roce 1860 nabyl platnosti zákona. — 151, 208

MacDonnellová, skotská velkostatkářka. — 443

MacGregor, James, člen anglického parlamentu (1852—1853). — 84

Maddock, Thomas Herbert (1792 až 1870), anglický politik, člen parlamentu. — 251

Madier, francouzský mechanik, maloburžoazní demokrat, počátkem padesátých let 19. století emigrant v Anglii. — 533

Mahmud II. (1785—1839), turecký sultán (1808—1839). — 191, 192, 385, 401—405, 416, 557

Mahon, Philip Henry *Stanhope*, vikomt (1805—1875), anglický politik a historik, peelovec, člen parlamentu; v letech 1834—1835 náměstek ministra zahraničních věcí. — 405, 406, 421

Malcolm, John (1769—1833), anglický diplomat a úředník ve službách Východoindické společnosti, autor četných prací o Indii; vyslanec v Teheránu (1799—1801, 1808—1809 a 1810); v letech 1827—1830 guvernér Bombaje. — 225

Malet, Claude François (1754—1812), francouzský generál a politik, republikán; roku 1812 vedl spiknutí proti Napoleonovi, byl vyzrazen a zastřelen. — 566

Malmesbury, James Howard *Harris*, hrabě (1807—1889), anglický státník, tory, později jeden z předáků konzervativní strany; ministr zahraničních věcí (1852 a 1858—1859), lord strážce pečeti (1866—1868, 1874—1876). — 214, 238, 281, 287 až 291

Malthus, Thomas Robert (1766 až 1834), anglický duchovní, ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel nelidské populační teorie. — 276, 356, 475, 487—489

mandžuská dynastie (Tsing), císařská dynastie, která vládla v Číně v letech 1644—1912. — 123, 127

Manteuffel, Karl, baron (1806—1879), pruský státník, náměstek ministra vnitra (1851—1853), ministr zemědělství (1854—1858); bratr Otto Theodora Manteuffela. — 54, 55
Manteuffel, Otto Theodor, baron (1805 až 1882), pruský státník, představitel šlechtické byrokracie; ministr vnitra (1848—1850), ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (1850 až 1858). — 54, 55, 62, 535
Manu, Janku, ministr zahraničních věcí Valašska (1850—1854). — 307
Marie, velkokněžna ruská, od r. 1839 vévodkyně z *Leuchtenbergu* (1819 až 1876), nejstarší dcera ruského cara Mikuláše I., provdaná za německého knížete Maxmiliána z Leuchtenbergu. — 284
Marie Antoinetta (1755—1793), francouzská královna (1774—1793), žena Ludvíka XVI., popravena za francouzské buržoazní revoluce. — 492
Marie II. da Gloria (1819—1853), portugalská královna (1826—1828 a 1834—1853). — 399
Marie Kristýna (1806—1878), španělská královna (1829—1833), žena Ferdinanda VII., regentka království (1833—1840). — 400
Marie Luisa Fernanda (1832—1897), španělská infantka, žena vévody z Montpensier, sestra španělské královny Isabely II. — 396
Martin, William (1801—1895), anglický admirál, roku 1853 velitel portsmouthské loděnice. — 560
Marx, Francis Joseph Peter (1816 až 1876), anglický konzervativní publicista, statkář; přítel a stoupenec D. Urquharta. — 313, 315
Marx, Karel (1818—1883) (viz životopisná data). — 7—26, 65—68, 162, 313—315, 319—321, 349, 509—515, 518, 519, 521—529, 531, 533, 534
Marxová, Jenny, rozená *von Westphalen* (1814—1881), žena Karla Marxe, jeho věrná družka a spolupracovnice. — 66, 349
Masséna, André (1756—1817), francouzský maršál, účastník napoleonských válek. — 454, 483
Matthews, John, anglický dělník, chartista. — 489
Maupas, Charlemagne Emile (1818 až 1888), francouzský advokát, bonapartista, prefekt pařížské policie (1851), jeden z organizátorů státního převratu z 2. prosince 1851, ministr policie (1852—1853). — 54, 55
Mavrogeni, turecký diplomat, počátkem třicátých let 19. století chargé d'affaires ve Vídni. — 403
Mayne, Richard (1796—1868), náčelník londýnské policie (od roku 1850). — 317
Mayne Reid, viz *Reid*, Thomas Mayne
Mazzini, Giuseppe (1805—1872), italský revolucionář, buržoazní demokrat, jeden z vůdců národně osvobozeneckého hnutí v Itálii, roku 1849 stál v čele prozatímní vlády římské republiky, roku 1850 jeden z organizátorů Ústředního výboru evropské demokracie v Londýně. — 13, 14, 29—31, 62, 63, 84, 120, 136, 535, 537, 538
McNeill, John (1795—1883), anglický diplomat, v letech 1836—1842 vyslanec v Teheránu. — 385, 390
Mehmed Ali paša (1807—1868), turecký vojenský činitel a státník, od roku 1852 do 13. května 1853 veliký vezír, potom ministr války (1853 až 1854). — 139, 355

Mehmed Müterdži paša (1809—1882), turecký státník, od roku 1850 do 1853 ministr války, později velký vezír. — 139
Melanchthon, Philipp (1497—1560), německý teolog, nejbližší spolupracovník Lutherův, spolu s ním se snažil přizpůsobit luteránství zájmům knížat. — 514
Melbourne, William *Lamb*, vikomt (1779 až 1848), anglický státník, whig, ministerský předseda (1834 a 1835 až 1841). — 234
Menšikov, Alexandr Sergejevič, kníže (1787—1869), ruský admirál a státník, roku 1853 mimořádný vyslanec v Turecku, vrchní velitel ruských pozemních a námořních sil na Krymu (1853—1855). — 31, 44, 64, 134, 135, 138, 139, 141, 145, 146, 165, 170, 173, 220, 257, 288, 290 až 292, 295, 296, 298, 299, 344, 352, 353, 444, 550, 555
Metternich, Klemens, kníže (1773 až 1859), rakouský reakční státník a diplomat, ministr zahraničních věcí (1809—1821) a kancléř (1821 až 1848), jeden z organizátorů Svaté aliance. — 57, 115, 117, 193, 234, 383, 414, 560
Meyen, Eduard (1812—1870), německý publicista, mladohegelovec; maloburžoazní demokrat, po porážce revoluce z let 1848—1849 emigroval do Anglie; později nacionální liberál. — 514
Meyendorf, Petr Kazimirovič, baron (1796—1863), carský diplomat, v letech 1850—1854 ruský vyslanec ve Vídni. — 220, 275, 296, 344, 352
Michal Obrenović (1823—1868), srbský kníže (1839—1842 a 1860—1868). — 257, 298
Mikuláš I. (1796—1855), ruský car (1825—1855). — 21, 32, 43, 45, 61, 137, 141, 142, 145, 173, 191—194, 201, 202, 217, 220—222, 236, 237, 239, 256, 258, 259, 261, 263—265, 268—271, 275, 283, 284, 287—292, 295—297, 309, 314, 322, 323, 325, 333, 341—344, 351—355, 366, 370, 375, 384, 388, 389, 402, 407, 408, 411, 413—415, 419, 431, 433, 437, 438, 444, 445, 450, 452, 456, 472, 473, 502, 554, 557—559, 564—566, 570, 571
Mill, James (1773—1836), anglický buržoazní ekonom a filosof; vulgarizátor Ricardovy teorie; autor knihy „Dějiny Britské Indie". — 177
Miller, Joseph (Joe) (1684—1738), populární anglický komik. — 95
Milner Gibson, viz *Gibson*, Thomas *Milner*
Milnes, Richard *Monckton* (1809 až 1885), anglický spisovatel a politik, zpočátku tory, ve druhé polovině 19. století liberál, člen parlamentu. — 301, 302, 309
Miloš Obrenović (1780—1860), srbský kníže (1817—1839 a 1858—1860), zakladatel dynastie Obrenovičů. — 61
Minié, Claude Etienne (1804—1879), francouzský důstojník a vojenský vynálezce. — 503
Minto, Gilbert *Elliot*, hrabě (1782 až 1859), anglický státník a diplomat, whig; první lord admirality (ministr námořnictva) (1835—1841), lord strážce pečeti (1846—1852), v letech 1847—1848 dlel s diplomatickým posláním v Itálii. — 234
Mintoun, barmský král (1853—1878). — 311
Miskowsky, Henryk Ludwik (zemřel

roku 1854), polský důstojník, zúčastnil se revoluce v Uhrách v letech 1848–1849; po porážce revoluce emigroval do Turecka, později do Londýna. – 519, 521

Mitchell, John (1815–1875), irský novinář; byl anglickými úřady vypovězen do Austrálie, odkud uprchl do Ameriky. – 333

Molesworth, William (1810–1855), anglický státník, liberál, člen parlamentu, vedoucí úřadu veřejných prací (1853) a ministr kolonií (1855). – 75, 220, 285

Monrad, Ditlev Gothard (1811–1887), dánský biskup a politik; ministerský předseda a ministr financí (1863 až 1864), ministr osvěty a kultu (1848 a 1859–1863); v padesátých letech vůdce národně liberální strany. – 472

Monsell, William (1812–1894), irský politik, liberál, jeden z vůdců irské frakce v parlamentě; v letech 1852 až 1857 sekretář intendantury. – 149

Montpensier, Antoine Marie Philippe Louis, vévoda (1824–1890), syn francouzského krále Ludvíka Filipa, manžel španělské infantky Marie Louisy Fernandy, v letech 1868 až 1869 se ucházel o španělský trůn. – 396

Morrison, James (1770–1840), anglický obchodník, nabyl ohromného jmění prodejem tzv. „Morrisonových pilulek". – 510

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756 až 1791), velký rakouský hudební skladatel. – 401

Muhammad Alí (1769–1849), vládce Egypta (1805–1849), uskutečnil řadu pokrokových reforem; v letech 1831–1833 a 1839–1840 vedl proti tureckému sultánu válku za nezávislost Egypta. – 222, 230–232, 234, 389, 401–405, 556

Müllner, Adolf (1774–1829), německý spisovatel a kritik. – 68

Mun, Thomas (1571–1641), anglický obchodník a národohospodář, merkantilista, od roku 1615 jeden z ředitelů Východoindické společnosti. – 180

Munro, Thomas (1761–1827), anglický generál, guvernér Madrásu (1819–1827). – 226

Muntz, George Frederick (1794 až 1857), anglický politik, buržoazní radikál, člen parlamentu; za bojů o parlamentní reformu v roce 1832 organizoval řadu shromáždění na podporu reformy. – 302

Mustafa paša (narozen asi roku 1796), turecký státník, od května 1853 do května 1854 velký vezír. – 344, 355

Nádir šáh (Nádir-qulí, Qulí chán) (1688–1747), íránský šáh (1736 až 1747); v letech 1738–1739 podnikl loupežnou výpravu do Indie. – 151, 155

Nachimov, Pavel Stěpanovič (1802 až 1855), vynikající ruský námořní velitel, admirál, velel ruské eskadře v bitvě u Sinopu; jeden z organizátorů a velitelů hrdinské obrany Sevastopolu (1854–1855). – 574, 575

Namyk paša (Namık paša), turecký politik, v říjnu 1832 byl vyslán s diplomatickou misí do Londýna. – 403

Napier, Joseph (1804–1882), anglický politik, tory, člen parlamentu; roku 1852 byl v Derbyho vládě vrchním státním návladním pro Irsko; v letech 1858–1859 lord kancléř pro Irsko. – 281

Napoleon I. Bonaparte (1769–1821), francouzský císař (1804–1814 a 1815). – 31, 32, 69, 367, 382, 391, 396, 479, 480, 502

Napoleon III. (Ludvík Bonaparte) (1808–1873), synovec Napoleona I. president druhé republiky (1848 až 1851), francouzský císař (1852 až 1870). – 13, 24, 44, 46, 54, 55, 85, 115, 137, 170, 173, 193, 224, 237, 238, 256, 262, 274, 283, 284, 288 až 291, 333, 339, 391, 451, 557, 565 až 567, 570

Násiruddín (1831–1896), perský šáh (1848–1896). – 274, 437, 471

Naut, Stephan Adolf, obchodník v Kolíně nad Rýnem, odpovědný vydavatel listu „Neue Rheinische Zeitung". – 527.

Nemours, Louis Charles Philippe Raphäl, vévoda de (1814–1896), druhý syn francouzského krále Ludvíka Filipa. – 565

Něpokojčickij, Artur Adamovič (1813 až 1881), ruský generál, účastník krymské války. – 31

Nesselrode, Dimitrij Karlovič, hrabě, ruský diplomat, syn Karla Vasiljeviče Nesselroda. – 31

Nesselrode, Karl Vasiljevič, hrabě (1780 až 1862), carský státník a diplomat, ministr zahraničních věcí (1816 až 1856) a kancléř (od roku 1845). – 44, 191–194, 202, 219, 221, 223, 229–232, 234, 236, 237, 255, 266, 271, 275, 291, 332, 344, 352–354, 411, 422, 426, 432, 433, 435, 438, 444

Neumann, roku 1840 rakouský vyslanec v Londýně. – 234

Newcastle, Henry Pelham *Clinton*, vévoda (1811–1864), anglický státník, peelovec, státní sekretář pro Irsko (1846), ministr války a kolonií (1852–1854), ministr války (1854 až 1855) a ministr kolonií (1859–1864). – 281

Newman, Francis William (1805 až 1897), anglický profesor filologie, spisovatel, autor četných prací o náboženských, politických a hospodářských otázkách, buržoazní radikál. – 188

Newton, Isaac (1642–1727), veliký anglický fyzik, astronom a matematik, zakladatel mechaniky jako vědy. – 122

Niroč, ruský generál, roku 1853 velel oddílům na Dunaji. – 499

Normanby, Constantine Henry *Phipps*, markýz (1797–1863), anglický státník, whig, místodržitel Irska (1835 až 1839), ministr války a kolonií (1839), ministr vnitra (1839–1841); v letech 1846–1852 velvyslanec v Paříži. – 396

Nörner, pruský soudní úředník (počátkem 50. let 19. století). – 110

North, Frederick (1732–1792), anglický státník, tory, kancléř pokladu (ministr financí) (1767), ministerský předseda (1770–1782); roku 1783 ministr vnitra v Portlandově koaliční vládě (Fox-Northova vláda). – 149, 177

O'Brien, William Smith (1803–1864), účastník irského národně osvobozeneckého hnutí, vůdce pravého křídla skupiny „Mladé Irsko", člen parlamentu (1828–1831 a 1835 až 1849); roku 1848 byl anglickými úřady zatčen a odsouzen k trestu smrti, který mu byl změněn v doživotní vyhnanství; roku 1856 amnestován. – 333, 396

O'Connell, Daniel (1775—1847), irský advokát a buržoazní politik, vůdce pravého, liberálního křídla národně osvobozeneckého hnutí. — 431
O'Connor, Feargus (1794—1855), jeden z vůdců chartistického hnutí, zakladatel a redaktor listu „Northern Star"; po roce 1848 reformista. — 83, 84, 552
O'Donnell, anglický generál, zúčastnil se krymské války jako poradce turecké armády. — 325
Olga, ruská velkokněžna (1822—1892), druhá dcera ruského cara Mikuláše I., provdaná za württemberského korunního prince Karla. — 284
Ömer paša (Michail Latas) (1806 až 1871), turecký generál, původem Chorvat, za krymské války vrchní velitel turecké armády. — 324, 325, 340, 341, 344, 366, 444, 445, 453, 455, 457, 458, 477—481, 484—486, 499, 500—502, 544—549, 578
Orleáni, královská dynastie ve Francii (1830—1848). — 570
Orleánská vévodkyně, viz *Helena*, vévodkyně Orleánská
Orlov, Alexej Fjodorovič, hrabě, od roku 1856 kníže (1786—1861), ruský vojenský činitel a státník, diplomat; uzavřel drinopolský (1829) a hünkjariskeleský mír (1833) s Tureckem, vedl ruskou delegaci na pařížském kongresu (1856). — 401, 412, 418
Orsini, Felice (1819—1858), italský buržoazní demokrat, republikán, jeden z významných účastníků boje za národní osvobození a sjednocení Itálie; popraven za pokus o atentát na Napoleona III. — 537
Örsted, Anders Sandöe (1778—1860), dánský právník a státník, v letech 1853—1854 ministerský předseda. — 472
Osborne, Thomas, od roku 1689 markýz *Carmarthen*, od roku 1694 vévoda z *Leedsu* (1631—1712), anglický státník, tory, ministerský předseda (1674—1679 a 1690—1695); roku 1695 jej parlament obvinil z úplatkářství. — 176, 419
Osman paša (asi 1785—asi 1860), turecký admirál, velel turecké eskadře v bitvě u Sinopu. — 576
Ostěn-Saken (Osten-Sacken), Dmitrij Jerofejevič (1789—1881), ruský generál, za krymské války velel sborům v jižním Rusku (1853—1854), velitel sevastopolské posádky (koncem roku 1854—1855). — 500
Oto I. (1815—1867) bavorský princ, později řecký král (1832—1862). — 400
Ozerov, ruský diplomat, roku 1853 prozatímní chargé d'affaires v Cařihradě. — 44

Pakington, John Somerset (1799 až 1880), anglický státník, tory, později konzervativec; ministr války a kolonií (1852), první lord admirality (ministr námořnictva) (1858—1859 a 1866—1867) a ministr války (1867 až 1868). — 29, 84, 101, 251, 294, 300
Palmerston, Henry John *Temple*, vikomt (1784—1865), anglický státník, zpočátku tory, od roku 1830 jeden z předáků whigů, opíral se o pravicové živly této strany, ministr zahraničních věcí (1830—1834, 1835—1841 a 1846—1851), ministr vnitra (1852 až 1855) a ministerský předseda (1855—1858 a 1859—1865). — 22 až 24, 30, 46, 52, 57, 58, 84, 85, 95, 171, 172, 214, 215, 219, 220, 231 až 235, 254, 263, 275, 283, 285, 304, 305, 309, 325, 332, 340—343, 355, 371, 373—435, 447, 497, 550, 552 až 554, 556—559, 561, 564, 569—572
Paskevič, Ivan Fjodorovič, kníže (1782 až 1856), ruský generál-polní maršál, od léta 1831 byl vrchním velitelem ruské armády, která potlačila polské povstání 1830—1831, od roku 1832 místodržitel Polského království, roku 1849 velel ruské armádě, která se podílela na potlačení revoluce v Uhrách; roku 1854 vrchní velitel armády na Dunaji. — 452, 457
Pavlov, Prokofij Jakovlevič (1796 až 1868), ruský generál, za krymské války velel jednotkám na Dunaji a na Krymu. — 485, 499
Peace, zaměstnanec anglického průmyslníka a uhlobarona hraběte Crawforda. — 474
Pedro I. (1798—1834), brazilský císař (1822—1831), jako Pedro IV. portugalský král (1826), zřekl se portugalského trůnu ve prospěch své dcery Marie II. da Gloria. — 399
Peel, Robert (1788—1850), anglický státník, vůdce umírněných toryů, nazvaných podle něho peelovci; ministr vnitra (1822—1827 a 1828 až 1830), ministerský předseda (1834 až 1835, 1841—1846); s podporou liberálů prosadil zrušení obilních zákonů (1846). — 86, 99, 208, 283, 322, 326, 328—331, 345, 386, 394, 398, 400, 404, 405, 410, 412, 433 až 435, 438, 464, 561, 564
Peel, Robert (1822—1895), anglický politik a diplomat, člen parlamentu; syn předchozího. — 164
Pellatt, Apsley (1791—1863), anglický podnikatel, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 197
Perceval, Spencer (1762—1812), anglický státník, tory, v letech 1807 až 1809 kancléř pokladu (ministr financí), ministerský předseda (1809 až 1812). — 376
Perczel, Mór (1811—1899), maďarský generál, účastník revoluce v Uhrách v letech 1848—1849; po porážce revoluce emigroval do Turecka a roku 1851 do Anglie. — 67
Perikles (asi 490—429 před n. l.), aténský státník, přispěl k upevnění otrokářské demokracie. — 400
Perovskij, Vasilij Alexejevič (1795 až 1857), ruský generál, vojenský gubernátor v Orenburgu (1833—1842), generální gubernátor Orenburské a Samarské gubernie (1851—1857), v letech 1839—1840 velel vojenskému tažení na Chivu. — 471
Perrier, Ferdinand (1812—1882), švýcarský důstojník a literát; velitel národní gardy v kantonu Freiburg (1849—1852); jeden z vůdců reakčního freiburského povstání roku 1853. — 112, 113
Petr I. (1672—1725), ruský car od roku 1682; roku 1721 přijal titul imperátor celé Rusi. — 51, 142, 258, 419
Petr Poustevník (Petr Amienský) (asi 1050—1115), francouzský mnich a kazatel, jeden z vůdců selských oddílů v první křížové výpravě (1096 až 1099). — 509, 514
Phillimore, John George (1808—1865), anglický právník a liberální politik, člen parlamentu. — 164
Pieper, Wilhelm (narozen asi 1826), německý filolog a novinář, člen Svazu komunistů, emigroval do Londýna, v letech 1850—1854 se sblížil

s Marxem a Engelsem. — 526, 529

Pietri, Pierre Marie (1809—1864), francouzský politik, bonapartista; pařížský policejní prefekt (1852 až 1858). — 54

Pindaros (asi 522—asi 442 před n. l.), starořecký lyrický básník, autor oslavných ód. — 376, 526

Pitt, William, mladší (1759—1806), anglický státník, jeden z předáků toryů, ministerský předseda (1783 až 1801 a 1804—1806); Napoleonův protivník. — 100, 177, 178, 206

Pollexfen, John (narozen asi roku 1638), anglický obchodník, zabýval se národohospodářskými problémy, byl pro zrušení monopolu Východoindické společnosti. — 180

Ponsonby, John, vikomt (asi 1770 až 1855), anglický diplomat, vyslanec v Neapoli (1832), v Cařihradě (1832 až 1841) a ve Vídni (1846—1850). — 406, 410, 416, 433

Portland, William Henry *Bentinck*, vévoda (1738—1809), anglický státník, jeden z předáků whigů; ministr vnitra (1794—1801), ministerský předseda (1783 a 1807 až 1809). — 376

Potěmkin, Grigorij Alexandrovič, kníže (1739—1791), ruský státník, generál-polní maršál (od roku 1784); řídil kolonizaci jižních oblastí Ruska. — 432

Pozzo di Borgo, Karl Osipovič, hrabě (1764—1842), ruský diplomat, původem z Korsiky; od roku 1814 do 1821 vyslanec, v letech 1821—1835 velvyslanec v Paříži; později v Londýně (1835—1839). — 191—194, 230, 255, 259, 383

Pruský, princ, titul pruského následníka trůnu; zde viz *Vilém I.*

Quli chán, viz *Nádir šáh*

Radecký (Radetzky), Josef, hrabě (1766—1858), rakouský polní maršál, od roku 1831 velel rakouskému vojsku v severní Itálii, v letech 1848 až 1849 surově potlačoval revoluční a národně osvobozenecké hnutí v Itálii, v letech 1850—1856 generální guvernér lombardského a benátského království. — 62, 63, 486

Raffles, Thomas Stamford (1781 až 1826), anglický koloniální úředník, v letech 1811—1816 guvernér Jávy, autor knihy „Dějiny Jávy". — 155

Ramorino, Gerolamo (1792—1849), italský generál, za revoluce v Itálii 1848 až 1849 velel piemontské armádě, svou zrádcovskou taktikou pomohl rakouské kontrarevoluční armádě k vítězství. — 486

Redcliffe, viz *Stratford de Redcliffe*

Reeve, Henry (1813—1895), anglický novinář a státní úředník, roku 1853 tajemník tajné rady. — 341, 348, 351

Refat paša (1798—1855), turecký státník a diplomat, roku 1853 ministr zahraničních věcí. — 44, 139

Reid, Thomas Mayne (1818—1883), známý anglický spisovatel, autor dobrodružných románů. — 112

Reichenbach, Oskar, hrabě (narozen roku 1815), slezský statkář, maloburžoazní demokrat, v letech 1848 až 1849 poslanec frankfurtského Národního shromáždění, roku 1850 emigroval do Anglie, později do Ameriky. — 514

Rempel, Rudolf (1815—1868), německý podnikatel, v polovině čtyřicátých let „pravý" socialista. — 527

Rešid paša (Reşid paša) (1802—1858), turecký státník; několikrát byl velkým vezírem a ministrem zahraničních věcí; od 13. května 1853 ministr zahraničních věcí. — 135, 138, 201, 238, 256, 257, 275, 286, 290, 296, 307, 322, 344, 355, 436, 445, 550, 555

Reuter, Max, počátkem padesátých let 19. století pruský policejní agent v Londýně. — 509, 510

Ricardo, David (1772—1823), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 188, 475

Richard I. Lví Srdce (1157—1199), anglický král (1189—1199). — 134

Richard III. (1452—1485), anglický král (1483—1485). — 133

Richards, Alfred Bate (1820—1876), anglický dramatik a novinář, vystupoval proti pacifismu Cobdenovu a manchesteriánů. — 95, 239, 269, 563

Richelieu, Armand Jean *du Plessis*, vévoda (1585—1642), kardinál, význačný francouzský státník v období absolutismu. — 259

Robinson, Frederick John, vikomt *Goderich*, hrabě *Ripon* (1782—1859), anglický státník, tory; v letech 1823 až 1827 kancléř pokladu (ministr financí) a ministerský předseda (1827—1828). — 376, 430, 552

Roebuck, John Arthur (1801—1879), anglický politik a publicista, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 419, 430

Roden, Robert *Jocelin*, hrabě (1788 až 1870), anglický aristokrat, konzervativec. — 280, 281

Ronalds, Charles, anglický právník. — 560

Ronge, Johannes (1813—1887), německý duchovní, jeden z iniciátorů hnutí „německých katolíků", kteří se snažili přizpůsobit katolicismus potřebám německé buržoazie; účastník revoluce z let 1848—1849, maloburžoazní demokrat, po porážce revoluce emigroval do Anglie. — 514

Rose, Hugh Henry (1801—1885), anglický důstojník, později maršál; chargé d'affaires v Cařihradě (1852 až 1853), za krymské války anglický zástupce ve štábu francouzské armády na Krymu; podílel se na potlačení národně osvobozeneckého hnutí v Indii (1857—1859). — 31, 173, 289, 295

Rothacker, Wilhelm, německý demokrat, člen Svazu komunistů, po revoluci 1848—1849 emigroval do Ameriky. — 512, 513

Roussin, Albin *Reine*, baron (1781 až 1854), francouzský admirál, ministr námořnictva (1840, 1843), v letech 1832—1834 velvyslanec v Cařihradě. — 401

Ruge, Arnold (1802—1880), německý publicista, mladohegelovec, buržoazní radikál, roku 1848 poslanec frankfurtského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu; v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Anglii; po roce 1866 nacionální liberál. — 514

Rurikovci, dynastie ruských knížat, později carů (912—1598), potomků kyjevského velkoknížete Igora, který byl podle pověstí pokládán za syna pololegendárního varjažského vůdce Rurika. — 258

Russell, Henry (1751—1836), anglický právník, v letech 1798—1813 soudce v Indii. — 225

Russell, John (1792—1878), anglický

státník, vůdce whigů, ministerský předseda (1846—1852 a 1865 až 1866), ministr zahraničních věcí (1852—1853 a 1859—1865). — 75 až 78, 81, 84, 105, 132, 149, 150, 164, 165, 167, 170, 203, 204, 213, 215, 220, 229, 233, 234, 238, 251, 263, 269, 294—297, 300, 301, 340, 343, 355, 378, 535, 539, 569

Ruston, Benjamin (zemřel roku 1853), anglický dělník, chartista. — 200

Sadleir, John (1814—1856), irský bankéř a politik, jeden z vůdců irské frakce v parlamentě, roku 1853 mladší lord pokladu. — 149

Saint Leonards, Edward, viz *Sugden*, Edward

Saint-Marc Girardin, François (1801 až 1873), francouzský novinář a literární vědec, orleanista. — 146, 147

Salt, Titus (1803—1876), anglický továrník. — 358, 443

Saltykov, Alexej Dmitrijevič, kníže (1806—1859), ruský cestovatel, spisovatel a malíř, v letech 1841—1843 a 1845—1846 cestoval po Indii. — 248

Sandová, George (vlastním jménem Aurore *Dupinová*) (1804—1876), známá francouzská spisovatelka, autorka několika sociálních románů, představitelka demokratického směru v romantismu. — 313, 314

Sardanapal, viz *Aššurbanipal*

Saunders, John, zaměstnanec pátrací služby v Londýně. — 111

Scully, Francis (narozen roku 1820), irský politik, liberál, člen parlamentu (1847—1857). — 282

Sébastiani, Horace, hrabě (1772 až 1851), francouzský maršál, diplomat; ministr zahraničních věcí (1830 až 1832), velvyslanec v Londýně (1835—1840). — 231

Seymour, George Hamilton (1797 až 1880), anglický diplomat, v letech 1851—1854 vyslanec v Petrohradě. — 214, 269, 292, 295, 332

Shakespeare, William (1564—1616), veliký anglický spisovatel a dramatik. — 301, 305, 357, 373, 402, 413, 534

Sheil, Richard Lalor (1791—1851), irský dramatik a politik, člen parlamentu, whig. — 410, 411, 419

Schapper, Karl (asi 1812—1870), významný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, jeden z vůdců Svazu spravedlivých, člen ústředního výboru Svazu komunistů; účastník revoluce v letech 1848—1849; roku 1850 za rozkolu ve Svazu komunistů jeden z vůdců sektářské frakce; roku 1856 se znovu sblížil s Marxem; člen Generální rady I. internacionály. — 509, 511, 519, 523, 532

Schärttner, August, bednář z Hanau, zúčastnil se revoluce roku 1848 a bádensko-falckého povstání roku 1849, později emigroval do Londýna; v jeho hostinci se scházeli němečtí maloburžoazní emigranti; člen Svazu komunistů, po rozkolu ve Svazu roku 1850 patřil k Willichově a Schapperově sektářské frakci, člen jejího ústředního výboru. — 514

Schily, Victor (1810—1875), německý demokrat, povoláním advokát, účastník bádensko-falckého povstání (1849), člen I. internacionály. — 512, 528

Schimmelpfennig, Alexander (1824 až 1865), pruský důstojník, maloburžoazní demokrat, účastník bádensko-falckého povstání roku 1849; později emigrant, patřil k Willichově a Schapperově sektářské frakci; zúčastnil se občanské války v USA na straně Severu. — 527, 530

Schneider (II.), Karl, německý právník, maloburžoazní demokrat, účastník revoluce 1848—1849, obhájce v kolínském procesu proti komunistům (1852). — 510, 528

Schramm, Konrad (asi 1822—1858), významný pracovník německého dělnického hnutí, člen Svazu komunistů, od roku 1849 emigrant v Londýně, odpovědný vydavatel „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", za rozkolu ve Svazu komunistů roku 1850 Marxův stoupenec; přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův. — 518—522, 529

Schwarzenberg, Friedrich, kníže (1800 až 1870), rakouský důstojník, později generál, podílel se na potlačení haličského rolnického povstání (1846), roku 1849 se zúčastnil potlačení revoluce v Uhrách. — 395

Sidmouth, Henry *Addington*, vikomt (1757—1844), anglický státník, tory; ministerský předseda a kancléř pokladu (ministr financí) (1801 až 1804); jako ministr vnitra (1812 až 1821) prováděl represívní opatření proti dělnickému hnutí. — 376

Sidney, viz *Herbert*, Sidney

Sidney, Philip (1554—1586), anglický renesanční dvorní básník a diplomat. — 305

Sien-feng (asi 1831—1861), čínský císař (1850—1861). — 124, 128

Sieyès, Emmanuel Joseph (1748—1836), francouzský abbé, za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století mluvčí velké buržoazie. — 97

Sigel, Franz (1824—1902), bádenský důstojník, maloburžoazní demokrat, účastník revolučního hnutí v Bádensku v letech 1848—1849, vrchní velitel, potom zástupce vrchního velitele bádenské revoluční armády za bádensko-falckého povstání roku 1849; později emigroval do Švýcarska a Anglie; roku 1852 odjel do USA a zúčastnil se občanské války na straně Severu. — 512, 516

Slade, Adolphus (1804—1877), anglický námořní důstojník, později admirál; v letech 1849—1866 ve službách Turecka, v předvečer krymské války byl kontradmirálem tureckého loďstva. — 456

Sofokles (asi 497—asi 406 před n. l.), významný starořecký dramatik, autor klasických tragédií. — 400

Sojmonov, Fjodor Ivanovič (1800 až 1854), ruský generál, za krymské války velel oddílům na Dunaji a na Krymu, zahynul v boji u Inkermanu. — 499

Songeon, francouzský demokrat, za revoluce roku 1848 člen tajných revolučních společností pařížských dělníků; emigrant v Londýně; později předseda pařížské městské rady. — 522

Soult, Nicolas Jean (1769—1851), francouzský maršál, státník, v letech 1808—1814 velel francouzské armádě ve Španělsku, za červencové monarchie ministr války (1830—1834, 1840—1845), ministr zahraničních věcí (1839—1840) a ministerský předseda (1832—1834, 1839—1840 a 1840—1847). — 233, 235

Spencer, Herbert (1820—1903), anglický buržoazní filosof a sociolog, pozitivista, obhájce kapitalismu. — 188

Stanley, viz *Derby*, Edward George Geoffrey Smith
Stanley, lord Edward Henry, od roku 1869 hrabě *Derby* (1826—1893), anglický státník, tory, v šedesátých až sedmdesátých letech konzervativec, později liberál; ministr pro Indii (1858—1859), ministr zahraničních věcí (1866—1868 a 1874 až 1878), ministr kolonií (1882—1885); syn Edwarda Derbyho. — 166—168, 175, 184, 200
Steffen, W., bývalý pruský důstojník, svědek obhajoby v kolínském procesu proti komunistům (1852), roku 1853 emigroval do Anglie, později do Ameriky; v padesátých letech se sblížil s Marxem a Engelsem. — 530, 531
Stechan, Gottlieb Ludwig (narozen asi roku 1814), truhlář z Hannoveru, člen Svazu komunistů, po rozkolu ve Svazu roku 1850 patřil k Willichově a Schapperově sektářské frakci; v prosinci 1851 se přidal k Marxovým a Engelsovým stoupencům; od ledna 1852 vedl londýnský dělnický spolek. — 525, 526
Stewart, Patrick, anglický politik, v letech 1835—1836 člen parlamentu, buržoazní radikál. — 392, 393, 423, 424, 427
Stieber, Wilhelm (1818—1882), pruský policejní úředník, jeden z organizátorů kolínského procesu proti komunistům, hlavní svědek procesu (1852); spolu s Wermuthem napsal knihu „Komunistická spiknutí v devatenáctém století"; později náčelník pruské politické policie. — 54—56, 62, 110, 515
Ştirbei, Barbu Dmitrij *Bibescu*, kníže (1801—1869), vládnoucí kníže (hospodar) Valašska (1849—1853 a 1854 až 1856). — 263, 306, 307, 344, 564
St. Leonards, viz *Sugden*, Edward
Strassoldo-Grafenberg, Michael, hrabě (1800—1873), rakouský vládní úředník, v letech 1850—1853 guvernér Milánu. — 339
Stratford de Recliffe, Stratford *Canning*, vikomt (1786—1880), anglický diplomat, vyslanec v Cařihradě (1810 až 1812, 1825—1828, 1841—1858). — 46, 139, 256, 295, 341, 348, 351, 406, 417, 419, 434, 559, 564
Stuart, lord Dudley Coutts (1803 až 1854), anglický politik, whig, člen parlamentu, měl styky s polskou konzervativní monarchistickou emigrací. — 112, 269, 300, 301, 303, 309, 387, 393, 419, 421, 432
Sugden, Edward Burtenshaw, baron *St. Leonards* (1781—1875), anglický právník a státník, tory, roku 1852 lord kancléř. — 280, 397
Suluk (Soulouque), Faustin (asi 1782 až 1867), president černošské republiky Haiti, roku 1849 se prohlásil císařem jako Faustin I. — 290
Sutherlandová, Elisabeth *Leveson-Gower*, markýza *Staffordová*, vévodkyně (1765—1839), majitelka rozsáhlých latifundií ve Skotsku. — 215, 443
Suvorov, Alexandr Vasiljevič (1730 až 1800), veliký ruský vojevůdce. — 369, 483
Svjatoslav Igorevič (asi 942—972), kyjevský velkokníže (asi 945—972). — 258
Swift, Jonathan (1667—1745), významný anglický satirický spisovatel, původem Ir. — 255
Szemere, Bertalan (1812—1869), maďarský politik a publicista; ministr vnitra (1848) a předseda revoluční vlády (1849); po porážce revoluce emigroval z Uher. — 67, 522
Szirmay, počátkem padesátých let 19. století maďarský emigrant, Kossuthův emisar v Paříži. — 68

Šafí chán, perský diplomat, roku 1853 vyslanec v Londýně. — 471
Šámil (asi 1798—1871), vůdce odboje dagestánských a čečenských horalů proti carské kolonizaci ve třicátých až padesátých letech 19. století, jeden z ideologů reakčního müridismu, hnutí, kterého pro své výbojné cíle využívalo sultánské Turecko. — 173, 450, 473, 482, 483
Šekib efendi, turecký vládní komisař vyslaný vyšetřit tzv. smyrenský incident (1853). — 238
španělská infantka, viz *Marie Louisa Fernanda*
Štěpán I. „svatý" (asi 975—1038), uherský kníže (od roku 997), od roku 1001 do 1038 uherský král. — 522

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice, kníže (1754—1838), významný francouzský diplomat, ministr zahraničních věcí (1797—1799, 1799 až 1807, 1814—1815), zástupce Francie na vídeňském kongresu (1814 až 1815); v politice naprosto bezzásadový a zištný; v letech 1830—1834 velvyslanec v Londýně. — 390, 431
Tatiščev, Dmitrij Pavlovič (1767 až 1845), ruský diplomat, v letech 1826 až 1841 velvyslanec ve Vídni. — 202, 221
Taylor, Herbert (1775—1839), anglický generál, v letech 1830—1837 osobní tajemník krále Viléma IV. — 415, 418
Techow, Gustav Adolph (1813—1893), pruský důstojník, maloburžoazní demokrat, účastník revolučních událostí roku 1848 v Berlíně, náčelník generálního štábu falcké revoluční armády, po porážce bádensko-falckého povstání roku 1849 emigroval do Švýcarska, roku 1852 odjel do Austrálie. — 511, 512, 520, 522, 531
Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský buržoazní historik a státník, ministr vnitra (1832, 1834), ministerský předseda (1836, 1840), president republiky (1871—1873), kat Pařížské komuny. — 235
Thugut, Johann Amadeus Franz *de Paula*, baron (1736—1818), rakouský diplomat a státník, vyslanec v Cařihradě (1771—1776), ministr zahraničních věcí (1793—1800). — 257, 258
Tímúr (Tamerlán) (1336—1405), středoasijský válečník a dobyvatel, vytvořil rozsáhlou říši na Východě. — 160, 227
Tipú Sáhib (asi 1749—1799), vládce Majsúru (1782—1799); v osmdesátých až devadesátých letech bojoval proti anglické expanzi v Indii. — 178
Titov, Vladimír Pavlovič (1805 až 1891), ruský diplomat, vyslanec v Cařihradě (1843—1853); roku 1855 zastupoval Rusko na vídeňské konferenci. — 298
Tomáš Aquinský (1225—1274), středověký teolog, scholastický filosof. — 74, 81
Tscherning, Anton Frederik (1795 až 1874), dánský důstojník, liberální politik, roku 1848 ministr války. — 472
Tucker, londýnský nakladatel. — 572

Ungern-Šternberg, Ernst Wilhelm, baron, ruský diplomat, v padesátých letech vyslanec v Kodani. — 266
Ure, Andrew (1778—1857), anglický chemik, vulgární ekonom, freetrader. — 110
Urquhart, David (1805—1877); anglický diplomat, reakční publicista a politik, turkofil; ve třicátých letech plnil diplomatické úkoly v Turecku, v letech 1847—1852 člen parlamentu, tory. — 20, 22, 24, 52, 147, 286, 308, 340, 343, 355, 356, 415 až 418, 424, 433, 571
Uzner, August (narozen roku 1818), pruský důstojník, účastník revoluce 1848—1849 v Německu a v Uhrách; po porážce revoluce emigroval do Londýna; pracoval v továrně W. Halea. — 111, 112

Valtr z Nemanic, viz *Gauthier*
Vicari, Hermann (1773—1868), německý katolický prelát, od roku 1842 arcibiskup ve Freiburgu (Bádensko). — 536
Vidil, Jules, francouzský důstojník, socialista, člen výboru spolku francouzských blanquistických emigrantů v Londýně; byl ve spojení s Willichovou a Schapperovou sektářskou frakcí. — 520, 522, 532
Vidocq, François Eugène (1775—1857), francouzský zločinec, tajný policejní agent; jsou mu připisovány „Vidocqovy paměti"; jeho jméno se stalo přízviskem pro obratného špióna a podvodníka. — 65, 377
Viktorie (1819—1901), anglická královna (1837—1901). — 206, 214, 223, 283, 284, 292, 309, 311, 433, 560, 565, 570
Vilém I. (1772—1843), holandský král (1813—1840), v letech 1815—1830 vládl též v Belgii. — 396
Vilém I. (1797—1888), princ Pruský, později pruský král (1861—1888) a německý císař (1871—1888). — 55
Vilém III. Oraňský (1650—1702), místodržitel Nizozemí (1672—1702), anglický král (1689—1702). — 69, 70, 175, 176, 180, 377, 419
Vilém IV. (1765—1837), anglický král (1830—1837). — 415—418, 433
Villèle, Joseph, hrabě (1773—1854), francouzský státník z období restaurace, legitimista, ministerský předseda (1822—1828). — 191, 230, 414
Vogt, Karl (1817—1895), německý přírodovědec, vulgární materialista, maloburžoazní demokrat; v letech 1848—1849 poslanec frankfurtského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu; v červnu 1849 jeden z pěti říšských regentů; roku 1849 emigroval z Německa; Marx jej v brožuře „Pan Vogt" (1860) odhalil jako agenta Ludvíka Bonaparta. — 530
Vojnović, Marko Ivanovič, hrabě (zemřel roku 1807), ruský námořní důstojník, původem Dalmatinec; od roku 1801 admirál; roku 1781 vedl expedici, která měla vybudovat vojenskou pevnost na jednom z ostrovů u východního pobřeží Kaspického moře, výprava skončila nezdarem. — 142
Voroncov, Michail Semjonovič, kníže (1782 až 1856), ruský státník, generál, v letech 1844—1854 vrchní velitel kavkazské armády a carův náměstek (místodržitel) na Kavkaze. — 473, 482, 483, 503, 577

Waldeck, Benedikt (1802—1870), německý politik, buržoazní radikál, po voláním právník; roku 1848 jeden z vůdců levého křídla a místopředseda pruského Národního shromáždění; později pokrokář. — 54, 56
Walewski, Alexandre Florian Joseph *Colonna*, hrabě (1810—1868), francouzský diplomat a státník, syn Napoleona I. a polské hraběnky Walewské; zúčastnil se polského povstání 1830—1831, po porážce povstání emigroval do Francie; ministr zahraničních věcí (1855 až 1860), předsedal pařížskému kongresu (1856). — 390
Walmsley, Joshua (1794—1871), anglický politik, buržoazní radikál, člen parlamentu. — 238
Warren, Charles (1798—1866), anglický důstojník, od roku 1858 generál, v letech 1816—1819 a 1830—1838 sloužil v Indii; zúčastnil se krymské války. — 247
Weck, Louis, účastník reakčního povstání ve Freiburgu (Švýcarsko) roku 1853. — 113
Weckbecker, roku 1853 rakouský generální konzul ve Smyrně. — 220, 238
Weerth, Georg (1822—1856), německý proletářský básník a publicista, člen Svazu komunistů, v letech 1848 až 1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; Marxův a Engelsův přítel. — 67
Wellington, Arthur *Wellesley*, vévoda (1769—1852), anglický vojevůdce a státník, tory; ministerský předseda (1828—1830). — 193, 225, 376, 379, 397, 405, 410, 414, 421, 426, 428, 454, 461
Westmorland, John *Fane*, hrabě (1784 až 1859), anglický diplomat; vyslanec v Berlíně (1841—1851) a ve Vídni (1851—1855). — 263, 275
Westphalen, Ferdinand von (1799 až 1876), pruský státník, ministr vnitra (1850—1858), reakcionář; nevlastní bratr Marxovy ženy Jenny Marxové. — 54, 55
Weydemeyer, Joseph (1818—1866), významný představitel německého a amerického dělnického hnutí, člen Svazu komunistů; zúčastnil se revoluce v Německu (1848—1849) a občanské války v USA na straně Severu; byl zakladatelem marxistické propagandy v USA; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 7, 8, 531
Willich, August (1810—1878), pruský důstojník, propuštěn pro své politické názory, člen Svazu komunistů, účastník bádensko-falckého povstání roku 1849; jeden z vůdců sektářské levičácké frakce, která se roku 1850 odtrhla od Svazu komunistů; roku 1853 emigroval do USA a zúčastnil se občanské války na straně Severu. — 13, 14, 65, 68, 509—534
Williams, William, anglický politik, buržoazní radikál, roku 1853 člen parlamentu. — 76, 96
Wilson, James (1805—1860), anglický buržoazní ekonom a politik, freetrader, zakladatel a redaktor časopisu „Economist"; v letech 1853 až 1858 sekretář pokladu (ministerstva financí). — 188
Wise, John, roku 1853 člen anglického parlamentu. — 285
Wiseman, Nicolas (1802—1865), anglický katolický kněz; roku 1850 jej papež ustanovil westminsterským arcibiskupem a kardinálem. — 333
Wood, Charles (1800—1885), anglický státník, whig, v letech 1846—1852 kancléř pokladu (ministr financí),

předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1852—1855), v letech 1855 až 1858 první lord admirality (ministr námořnictva), ministr pro Indii (1859—1866). — 104, 132, 133, 144, 150—152, 154, 155, 166, 167, 204, 207, 211, 213, 251, 289, 294

Wuilleret, Louis (1815—1898), švýcarský právník a státník, jeden z vůdců konzervativní strany v kantonu Freiburg, klerikál, byl zatčen pro podezření z účasti v reakčním freiburském povstání roku 1853. — 113

Yvandis, roku 1853 úředník valašského ministerstva vnitra. — 307

Zamojski, Władysław, hrabě, polský magnát; účastník povstání 1830 až 1831, po potlačení povstání jeden z vůdců polské konzervativní monarchistické emigrace v Paříži.—415

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Ahriman, řecký název staroperského boha Anró Mainijuše, zosobňujícího princip všeho zla ve světě. Anró Mainijuš je ve věčném a nesmiřitelném nepřátelství s Ahuró Mazdou (řecky Ormuzd), zosobňujícím princip všeho dobra. — 513

Achilles, v řeckém bájesloví nejstatečnější z řeckých hrdinů, kteří obléhali Tróju; jeho spor s vůdcem Řeků Agamemnonem, po němž se uchýlil do svého stanu a nezúčastnil se boje, je námětem prvního zpěvu Homérovy „Iliady". — 139

Aladin, postava z arabských pohádek „Tisíce a jedné noci", majitel kouzelné lampy. — 252

Alcina, postava z Ariostova eposu „Zuřivý Roland"; zlá čarodějka. — 373, 418

Don Quijote, hrdina stejnojmenného Cervantesova románu. — 104, 228, 376, 382

Džagannáth, v staroindickém bájesloví jedna z podob boha Višnu. — 155, 249, 333

Epimenides, podle řeckých bájí krétský věštec, který přes 50 roků spal hlubokým spánkem. — 187

Falstaff, postava ze Shakespearových her („Veselé paničky windsorské", „Král Jindřich IV."), chvástavý strašpytel, šprýmař a piják. — 402, 413

Faust, hlavní postava stejnojmenné Goethovy tragédie. — 399

Hanuman, posvátná opice v indickém náboženství. — 159

Herkules, latinský název nejuctívanějšího hrdiny řeckého bájesloví Hérakla; mezi jinými 12 úkoly zkrotil a odnesl Kerbera, trojhlavého psa, který hlídal vchod do podsvětí. — 99

John Bull, přezdívka, kterou se obvykle označují představitelé anglické buržoazie; velmi se rozšířila po roce 1712, kdy vyšla politická satira osvíceného spisovatele Johna Arbuthnota „Příběhy Johna Bulla".—216, 287

Kerberos (Cerber), v řeckém bájesloví trojhlavý pes, který střežil vchod do podsvětí, říše mrtvých. — 99

Manu, legendární staroindický zákonodárce; „Manuův zákoník" sestavili bráhmani v 1.—5. století. — 133, 204

Marie Magdaléna, podle biblického podání Kristova učednice, kající se hříšnice. — 400

Oerindur, jedna z hlavních postav Müllnerova dramatu „Vina". — 68
Oidipus, hrdina thébského cyklu řeckých bájí, hlavní osoba Sofoklových tragédií; podle pověsti uhodl hádanku, kterou Sfinga kladla poutníkům, a tím zbavil Théby krvežízniveho netvora. — 205
Ormuzd, řecký název staroperského boha Ahuró Mazdy, zosobňujícího princip dobra. — 513

Pecksniff, postava z románu Charlese Dickense „Život a dobrodružství Martina Chuzzlewita", svatoušek a pokrytec. — 106
Pýthie, v řeckém bájesloví kněžka Apollónova chrámu v Delfách, která pronášela záhadné, dvojznačné věštby. — 555

Ruggiero, postava z Ariostova eposu „Zuřivý Roland". — 373

Samiel (Sammaël), v židovské mytologii hlava zavržených andělů; také anděl smrti. — 521
Sancho Panza, panoš rytíře Dona Quijota ze Cervantesova románu „Don Quijote"; v jedné z epizod románu byl jmenován místodržícím neexistujícího ostrova Baratarie (ze španělského slova „barato" — levný).— 104

Šabala, posvátná kráva v indickém náboženství. — 159
Šahríjár a *Šáhzamán*, smyšlená jména z arabských pohádek „Tisíce a jedné noci". Šahríjár znamená „vladař, panovník", Šáhzamán znamená „král času". — 225

Tom, hlavní osoba románu H. E. Beecherové-Stoweové „Chaloupka strýčka Toma". — 107

Wagner, postava z Goethovy tragédie „Faust"; typ kabinetního učence, scholastika odtrženého od světa.—399
Winkelried, Arnold, pololegendární švýcarský voják, hrdina epické „Sempašské písně" o vítězství Švýcarů nad rakouskými Habsburky v bitvě u Sempachu roku 1386.— 514

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

„*Advertiser*", viz „*The Morning Advertiser*"
„*Agram Gazette*", viz „*Agramer Zeitung*"
„*Agramer Zeitung*" [„Záhřebské noviny"]. — 473
„*Allgemeine Oder-Zeitung*" [„Všeobecné oderské noviny"] (Vratislav). — 313, 314
„*Allgemeine Zeitung*" [„Všeobecné noviny"] (Augsburg). — 145, 428, 555
„*L'Assemblée nationale*" [„Národní shromáždění"] (Paříž). — 172, 237, 322, 348, 532
„*Augsburské noviny*", viz „*Allgemeine Zeitung*"

„*Basler Zeitung*" [„Basilejské noviny"]. — 323
„*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*" [„Beletristický časopis a newyorské noviny pro otázky kriminalistiky"]. — 68, 509, 515, 520, 530
„*Breslauer Zeitung*" [„Vratislavské noviny"]. — 316
„*Der Bund*" [„Svaz"] (Bern). — 136

„*Le Constitutionnel*" [„Konstituční noviny"] (Paříž). — 46, 47, 140, 307, 323, 436, 445
„*Le Courrier de Marseille*" [„Marseillský posel"]. — 44
„*Criminal Zeitung*", viz „*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*"

„*The Daily News*" [„Denní zprávy"] (Londýn). — 45, 51, 52, 107, 301, 325, 335, 464, 489, 560, 561

„*The Economist*" [„Ekonom"] (Londýn). — 41, 52, 126, 188, 237, 262, 265, 336, 468, 470, 487, 488, 491 až 496, 539, 552
„*L'Emancipation*"[„Osvobození"](Brusel). — 63, 272
„*The Examiner*" [„Pozorovatel"] (Londýn). — 284, 466

„*Frankfurter Journal*" [„Frankfurtské noviny"]. — 94
„*Frankfurter Postzeitung*" [„Frankfurtské poštovní noviny"]. — 275

„*Gazette*", viz „*The London Gazette*"
„*Gazette*", viz „*Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung*"
„*The Globe and Traveller*" [„Svět a cestovatel"] (Londýn). — 162, 172, 341, 345, 346, 348, 352, 410, 561, 562

„*The Guardian*“ [„Strážce“] (Londýn). — 557.

„*Hamburger Nachrichten*“ [„Hamburské zprávy“]. — 264
„*Herald*“, viz „*The Morning Herald*“

„*Chronicle*“, viz „*The Morning Chronicle*“

„*L'Impartial de Smyrne*“ [„Smyrenský nestranný list“]. — 274, 324

„*Journal de Constantinople*“ [„Cařihradské noviny“]. — 308, 482
„*Journal de L'Empire*“, viz „*Le Pays*“
„*Journal de Saint-Pétersbourg*“ [„Petrohradské noviny“]. — 411
„*Journal des Débats politiques et littéraires*“ [„Noviny pro politické a literární diskuse“] (Paříž). — 134, 146, 341, 348, 351, 532

„*Kölnische Zeitung*“ [„Kolínské noviny“]. — 238, 265, 473, 528

„*The Leader*“ [„Vůdce“] (Londýn). — 284, 332, 336, 565
„*Litographic Correspondence*“, viz „*Preussische Litographische Correspondenz*“
„*The Liverpool Courier*“ [„Liverpoolský posel“]. — 351
„*Lloyd*“, viz „*Wiener Lloyd*“
„*Lloyd's Weekly London Newspaper*“ [„Lloydův londýnský týdeník“]. — 565
„*Lloyd's Weekly Newspaper*“, viz „*Lloyd's Weekly London Newspaper*“
„*The London Gazette*“ [„Londýnské noviny“]. — 431, 433

„*The Manchester Guardian*“ [„Manchesterský strážce“]. — 255, 357
„*Mark-Lane Express, Agricultural Journal*“ [„Věstník obilní burzy, zemědělské noviny“] (Londýn). — 338, 360
„*Melbourne Commercial Circular*“ [„Melbournský obchodní oběžník“]. — 467
„*Le Moniteur universel*“ [„Všeobecný zpravodaj“] (Paříž). — 31, 47, 137, 230, 274, 346, 348, 563
„*The Morning Advertiser*“ [„Ranní oznamovatel“] (Londýn). — 46, 63, 84, 99, 219, 237, 239, 284, 308, 313, 315, 319, 320, 343, 344, 355, 559
„*The Morning Herald*“ [„Ranní věstník“] (Londýn). — 44, 45, 107, 141, 170, 174, 271, 408, 445, 464, 552, 560, 565
„*The Morning Chronicle*“ [„Ranní kronika“] (Londýn). — 45, 71, 78, 107, 168, 172, 265, 322, 337, 341, 346, 436, 437, 554, 559, 561, 564
„*The Morning Post*“ [„Ranní pošta“] (Londýn). — 45, 84, 107, 138, 172 220, 237, 254, 262, 263, 275, 341, 346, 351, 352, 360, 450, 497, 552 až 557, 561, 564

„*La Nation, organe quotidien démocrate socialiste*“ [„Národ, demokraticko-socialistický deník“] (Brusel). — 284, 323
„*National-Zeitung*“ [„Národní noviny“] (Berlín). — 253, 309
„*Neu-England-Zeitung*“ [„Novoanglické noviny“]. — 509
„*Neue Oder-Zeitung*“, viz „*Allgemeine Oder-Zeitung* “
„*Neue Preussische Zeitung*“ [„Nové pruské noviny“] (Berlín). — 269
„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“ [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie“] (Kolín nad Rýnem). — 131, 313, 314, 527
„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“ [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue“] (Londýn, Hamburk). — 66, 516
„*New-Yorker Criminal-Zeitung*“, viz „*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*“
„*New-York Daily Tribune*“ [„Newyorská denní tribuna“]. — 7—9, 16, 22, 25, 29, 38, 43, 47, 53, 56, 61, 64, 82, 84, 88, 101, 113, 121, 129, 135, 140, 143, 153, 160, 168, 174, 183, 189, 200, 201, 203, 211, 218, 227, 235, 243, 250, 260, 267, 273, 285, 293, 305, 312, 314, 318, 331, 339, 347, 349, 358, 364, 370, 372—374, 379, 383, 387, 392, 393—397, 399, 405 až 407, 413, 425, 426, 443, 448, 451, 457, 462, 470, 476, 483, 486, 490, 497, 503, 542, 549, 553, 562, 568, 572, 578
„*Notes to the People*“ [„Zprávy pro lid“] (Londýn). — 526

„*Ober-Postamts-Zeitung*“, viz „*Frankfurter Postzeitung*“
„*The Observer*“ [„Pozorovatel“] (Londýn). — 132, 172, 336, 337, 347, 359, 360
„*Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung*“ [„Rakouské císařské vídeňské noviny“]. — 395
„*Oesterreichische Correspondenz*“ [„Rakouská korespondence“] (Vídeň). — 30, 472
„*Ost-Deutsche Post*“ [„Východoněmecká pošta“] (Vídeň). — 559

„*Il Parlamento*“ [„Parlament“] (Turín). — 272, 323
„*La Patrie*“ [„Vlast“] (Paříž). — 138, 220, 264, 269, 436, 531, 532
„*Le Pays*“ [„Země“] (Paříž). — 47, 138, 237
„*The People's Paper*“ [„Lidové noviny“] (Londýn). — 7, 8, 11, 22, 69, 74, 83, 93, 109, 305, 319, 321, 372, 373, 443, 465, 526, 552
„*The Portfolio*“ [„Portfej“] (Londýn). — 191, 415, 429, 433
„*Post*“, viz „*The Morning Post*“
„*Post Zeitung*“ [„Poštovní noviny“] (Stockholm). — 265
„*Le Précurseur*“ [„Zvěstovatel“] (Antverpy). — 521, 522, 528
„*The Press*“ [„Tisk“] (Londýn). — 164, 169, 202, 282, 563
„*Die Presse*“ [„Tisk“] (Vídeň). — 63, 272, 344, 451
„*La Presse*“ [„Tisk“] (Paříž). — 138, 230, 257, 271, 463
„*Preston Pilot*“ [„Prestonský lodivod“]. — 489
„*Preussische Litographische Correspondenz*“ [„Pruská litografovaná korespondence“] (Berlín). — 323
„*Preussisches Wochenblatt*“ [„Pruský týdeník“] (Berlín). — 62
„*Punch, or the London Charivari*“ [„Kašpárek aneb Londýnská kočičina“]. — 325

„*The Red Republican*“ [„Rudý republikán“] (Londýn). — 526
„*Révolutions de Paris*“ [„Pařížská revoluce“]. — 137

„*Sankt-Petěrburgskije vědomosti*“ [„Petrohradské zprávy“]. — 287
„*Satellite*“ [„Satelit“] (Kronstadt v Sedmihradsku, nynější Brašov). — 323
„*Le Sémaphore de Marseille*“ [„Marseillský maják“]. — 173
„*Le Siècle*“ [„Století“] (Paříž). — 138, 139, 284
„*St.-Petersburger Zeitung*“ [„Petrohradské noviny“]. — 308

„*La Suisse*“ [„Švýcarsko“] (Bern). — 137
„*The Sun*“ [„Slunce“] (Londýn). — 326
„*Sunday Times*“ [„Nedělní Times“] (Londýn). — 332, 361, 362

„*The Times*“ [„Doba“] (Londýn). — 11, 44—46, 51, 88, 95, 97, 99, 102, 107, 134, 138, 141, 142, 145, 147, 161, 165, 168—174, 185—187, 189, 203, 212, 217, 218, 251, 253, 254, 270, 336, 341—343, 345, 346, 348, 356, 415, 426, 437, 438, 443, 449, 450, 464, 478, 532, 536, 537, 539, 540, 550, 552, 555, 556, 559, 561, 562, 564

„*Tribune*“, viz „*New-York Daily Tribune*“
„*Triester Zeitung*“ [„Terstské noviny“]. — 138

„*Der Wanderer*“ [„Poutník“] (Vídeň). — 323, 473
„*The Weekly Dispatch*“ [„Týdenní přehled“] (Londýn). — 467
„*Weekly Times*“ [„Týdeník Times“] (Londýn). — 312, 470
„*Wiener Lloyd*“ [„Vídeňský Lloyd“]. — 202

„*Die Zeit*“ [„Doba“] (Berlín). — 62, 352

REJSTŘÍK ZEMĚPISNÝCH NÁZVŮ*

Abbásábád, pevnost v Persii, jihovýchodně od Kaspického moře — 384
Accrington, průmyslové město v oblasti Manchesteru — 465
Actkin, místo v Anglii — 441
Adana, město na jihu Malé Asie — 405
Addiscombe, místo v Anglii — 208
Adelaide, město v Austrálii — 337
Adiže, řeka v Itálii — 480
Afghánistán — 179, 207, 471
Ágra, město v Indii — 240, 347
Achalciche, pevnost na Kavkaze — 385, 459, 573, 576, 577
Achalkalaki, turecká pevnost na Kavkaze — 385
Ajnadžik (Inedžik), město v evropském Turecku — 368
Akkerman, (Belgorod—Dněstrovskij), přístav v ústí Dněstru — 385, 386
Alandské ostrovy (Ålandy), v Botnickém zálivu — 471
Albánie — 42, 43, 257, 258, 370
Aleppo (Halab), město v Sýrii — 308
Alesbury, městečko v Anglii — 325
Alexandrie, město v Egyptě — 135, 404, 405
Alexandrovská pevnost, u Sudžuk-Kale (Novorossijsk) na pobřeží Kavkazu — 432
Alláhábád, město v Indii — 347
Alpy — 154
Aluta, viz *Olt*
Alžírsko — 234, 446, 469, 520
Amoy (Sia-män), čínský přístav — 466
Amsterodam — 396
Amudarja, řeka ve Střední Asii — 471
Anapa, ruský přístav na břehu Černého moře — 169, 385, 428, 429
Anatólie, území v Malé Asii — 577
Antiochia (Antákija), starověké město v Malé Asii — 135
Antverpy — 316, 519—522
Apeniny, pohoří v Itálii — 154
Arábie — 156, 222
Araks, řeka na Kavkaze — 384, 458, 459
Aralské jezero — 471
Ardahan, místo na Kavkaze — 482, 483
Ardžiš (Arges), přítok Dunaje — 456, 481, 544, 545
Archipelag, souostroví v Egejském moři, Kyklady a Sporady — 257
Arménie — 33, 34, 50, 141, 165, 458, 459, 576
Arta, město v západním Řecku — 42
Artský záliv, na západním pobřeží Řecka — 42
Ashton (Ashton under Lyne), město

* V rejstříku jsou na prvním místě názvy, jak se jich používalo v době vzniku Marxových a Engelsových článků a jak jsou v textu. Pokud se tyto názvy dnes liší, je jejich dnešní znění uvedeno v kulaté závorce. V hranatých závorkách je přepis výslovnosti některých názvů u méně známých jazyků. *(Pozn. čes. red.)*

v Anglii — 346, 551
Ashtonský obvod, v průmyslovém kraji Anglie — 551
Astarábád, perské město na jihovýchod od Kaspického moře — 142, 145
Athlone, město v Irsku — 203
Atlantský oceán (Atlantik) — 117, 217, 273, 308
Austrálie — 124, 282, 336, 337, 356, 438, 464, 467
Autigny, místo ve Švýcarsku — 112
Ava, viz *Inwa*
Aylesbury, město v Anglii — 325
Azory, ostrovy v Atlantském oceánu — 469
Azovské moře — 309

Babadag, v Dobrudži — 325
Bacup, průmyslové město v Anglii — 441, 465, 551
Bacupský obvod — 465
Bádensko — 516, 517, 536
Bagdád — 40
Balkán, pohoří — 49, 52, 58, 367—369, 453, 455, 456
Balkánský poloostrov — 20, 21, 58
Ballári, město v Indii — 347
Balta-Liman, zátoka na evropském pobřeží Bosporu — 171, 268, 298, 343
Baltské moře — 147, 232, 258, 265, 356, 394, 471
Banáras, město v Indii — 347
Bar, černohorský přístav — 42
Barma — 183, 207, 228, 229, 262, 311, 447
Barnsley, průmyslové město v Anglii — 195
Baróda, město v Indii — 347
Bas-Empire, viz *Byzanc*
Basilej — 116
Batumi, černomořský přístav v Zakavkazsku — 141, 458, 460—462, 482, 563, 576, 577
Bavorsko — 400
Bayazit (Bayezid), město v turecké Arménii — 482, 576
Bejrút, město v Libanonu — 259
Bělehrad — 37, 60, 308, 367
Belgie — 32, 114, 119, 127, 316, 338, 339, 396, 397, 400, 404, 412, 438, 468, 521, 522, 565, 568
Belle Ile, ostrov u jižního pobřeží Bretaně — 532
Benátky — 210, 381
Bender-Eregli (Ereğli) (řecky Penderaklia), přístav v Malé Asii na břehu Černého moře — 306
Bengálsko, presidentství v Indii — 17, 152—154, 158, 178, 228, 229, 240 až 242, 249
Berbice, hrabství v Britské Guayaně — 396
Berlín — 54—56, 66, 67, 110, 118,143, 262, 263, 314, 316, 438, 450, 527, 535
Bermondsey, původně předměstí, nyní čtvrť Londýna — 333
Bern — 136, 137, 144
Besarábie — 35, 256, 299, 479
Bešická zátoka (Beşik), v Egejském moři — 221, 274, 290, 296, 303, 342, 437
Bihár, území v Indii na středním toku řeky Gangy — 178
Bingley, město v Lancashiru — 442
Birmingham, město v Anglii — 302, 333, 334, 361, 381, 440, 447, 465
Birminghamský obvod — 195
Bischofsheim, místo v Alsasku — 536
Biskajský záliv — 141
Blackburn, velké průmyslové město v Anglii — 195, 361, 441, 473
Blackstone Edge, vrch a krajina téhož jména v Anglii — 162, 197, 200
Bolton, průmyslové město v Anglii — 195, 361, 441, 442, 475, 551
Bombaj, město a presidentství v Indii — 17, 153, 178, 240—242, 249, 347

Bosna — 34, 37, 60, 220, 258, 307, 308, 369
Bospor, průliv — 20, 39, 41, 42, 50, 51, 58, 221, 239, 263, 340, 400, 401, 408, 457, 574
Boston, město ve střední Anglii — 195
Boulogne (Boulogne sur Mer), francouzský přístav — 566
Bradford, průmyslové město v Anglii — 358, 440
Braila (Brăila), město v Rumunsku — 257, 422, 477, 478, 498, 502, 577
Brašov, *Kronstadt* (Oraşul Stalin), město v Sedmihradsku — 323
Brazílie — 182, 396, 469
Bridgewater, průmyslové město v Anglii — 361
Brighton, město v Anglii — 521
Bristol, průmyslové město v Anglii — 180, 195, 466
Brusel — 134, 272, 521, 522, 528, 565
Buda, sídelní město Uher, část dnešní Budapešti, ležící na pravém břehu Dunaje — 117
Buenos Aires, hlavní město Argentiny — 396
Buchara, důležité karavanní středisko v Uzbekistánu — 40
Büjükdere (Büyükdere), výletní místo u Cařihradu, letní sídlo vyslanců — 138, 139, 290
Bukovina, bývalé území rakouské říše, dnes v Rumunsku — 35
Bukurešť — 16, 21, 33, 44, 59, 171, 221, 263, 269, 270, 345, 453, 478, 479, 481, 485, 499, 502, 549, 578
Bulharsko — 60, 258, 298, 345, 369, 370, 463, 556
Burnley, průmyslové město v Anglii — 441, 465, 551
Bursa, město v Malé Asii — 257
Bury, tovární město v Lancashiru — 360, 441, 465, 475, 551
Buzau (Buzăul), přítok Dunaje — 456
Byzanc — 258, 260, 400

Calafat [vysl. kalafat], pevnost na Dunaji v Malém Valašsku — 452, 477, 479—481, 500—502, 543, 548, 577
Cambridge, město v Anglii — 335
Canterbury, město v Anglii — 335
Cařihrad (také Konstantinopol, Stambul) (Istanbul) — 21, 31, 34, 36, 37, 39—43, 50, 51, 53, 57, 59, 60, 61, 94, 134, 135, 138, 142, 143, 147, 165, 170, 173, 190, 220—222, 231, 239, 256—260, 263, 268, 272, 274, 286, 288—291, 295—299, 304, 306 až 308, 311, 323, 325, 340, 341, 344, 351, 355, 367—370, 400—402, 405 až 408, 410, 413, 416, 419, 420, 428, 433—435, 437, 452, 455, 456, 463, 478, 482, 501, 550, 555, 558, 560, 563, 570, 573, 575
Catterick, místo v Anglii — 468
Caudijské soutěsky (Furculae Caudinae), u starořímského města Caudia — 223
Cayenne, deportační stanice ve Francouzské Guayaně — 333
Cejlon, ostrov — 154
Cilicie (Bak'a), území v Libanonu — 231
Cincinnati, město ve Spojených státech amerických — 512
Claremont, v hrabství Surrey — 565
Clevelandská nížina, v severovýchodní části Anglie — 468
Colne, průmyslové město v Anglii — 441
Craiova [vysl. krajova], město v jižním Rumunsku — 345, 370, 477, 479, 480, 500, 543
Curych — 116, 483

Čechy — 131, 258, 394

Čerkesko, území na Kavkaze — 169, 305, 426—432, 434, 435
Černá Hora — 38, 43, 45, 289, 366, 369, 370, 473
Černé moře (též Pont, Pontus Euxinus) — 31, 36, 39, 41, 42, 45, 51, 52, 141, 147, 169, 173, 221, 222, 231, 256, 263, 293, 306, 308, 354, 356, 367, 368, 385, 386, 393, 394, 411, 420 až 422, 425—427, 429—432, 458 až 460, 463, 482, 556—558, 560, 563, 564, 573, 575, 576
Čína — 9, 14, 15, 19, 122—125, 127, 128, 180, 181, 240, 337, 394, 438, 466
Čoroch (Çoruh), řeka v Malé Asii — 460

Dakkhinská plošina, v Indii — 154
Dalmácie — 36
Dánsko — 130, 131, 147, 253, 261, 265 až 267, 268, 270, 300, 357, 376, 377, 449, 468, 471, 472
Dardanely, úžina — 20, 31, 39, 41, 42, 138, 147, 171—173, 221, 273, 293, 297, 340, 343, 348, 359, 401, 409, 411, 413, 420, 425, 555, 556
Darjalský průsmyk, na Kavkaze — 420
Darven, město v Anglii — 195
Debrecín, město v Maďarsku — 21, 59
Demerara, hrabství v Britské Guayaně — 396
Derby, průmyslové město v Anglii — 442, 465
Derbyshire, hrabství ve střední Anglii — 361
Dháka, město v Indii, nyní ve Východním Pákistánu — 157, 242
Dillí, hlavní město Indie — 151, 227, 347
Dněpr — 39, 500
Dněstr — 35, 39
Doáb, území mezi řekami Gangou a Jamunou v Indii — 347
Dobral, horský průsmyk na Malém Balkáně — 367, 368
Dobrudža, kraj mezi dolním Dunajem a Černým mořem — 325
Don — 39
Drač (Durrës), přístav v Albánii — 42
Drážďany — 143, 314
Drinopol (Edirne), město v evropské části Turecka — 58, 134, 141, 169, 171, 222, 274, 367—370, 385, 401, 409, 416, 421—424, 428, 430, 432, 433, 435, 453, 556
Dubno, bývalá pevnost na Volyni — 453
Duero, řeka na Pyrenejském poloostrově — 404
Dunaj — 24, 25, 33, 34, 36, 39, 42, 45, 145, 169, 214, 236, 275, 311, 324, 325, 351, 353, 354, 365, 366, 368, 370, 385, 386, 420—427, 431, 437, 452—456, 458, 463, 471—473, 477 až 481, 483, 485, 486, 498—502, 543 až 545, 548, 549, 556, 571, 577
Durham, město v Anglii — 223, 417
Düsseldorf — 260
Džamna, viz *Jamuna*
Džerkum-Kale, pobřežní pevnost na Kavkaze — 482

Edinburgh, hlavní město Skotska — 203, 447, 465, 466
Egejské moře — 31, 258
Egypt — 33, 41, 44, 156, 222, 230—232, 273, 438, 453, 469, 470
Elbrus, nejvyšší hora Kavkazu — 420
Enfield, místo v Anglii — 441
Enos (Enez), město v evropském Turecku — 272
Epirus, území a pohoří v Řecku — 36
Eregli, viz *Bender-Eregli*
Erzerum (Erzurum), město v asijské části Turecka — 401, 458—462, 482
Essequibo, řeka v Britské Guayaně — 396

Eufrat, řeka v Iráku — 40, 458, 459

Farvagny-le Grand, kraj ve Švýcarsku — 112
Flandry — 156
Fort William, pevnost u Kalkaty v Indii — 247
Francouzská Guayana, francouzská kolonie v Jižní Americe — 396
Frankfurt nad Mohanem — 68, 527
Freiburg (Fribourg), kanton v západním Švýcarsku — 112, 136, 144
Freiburg, město v jižním Bádensku — 536, 537

Galac (Galaţi), město v Rumunsku — 40, 145, 344, 422, 423, 498
Gatčina, město a vojenský tábor na jih od Petrohradu — 264
Ganga, řeka v Indii — 347
Gdaňsk — 42, 316, 338
Genezaretské jezero (Bahr Tabaríjje) — 232
Gerlachsheim, město v Německu — 536
Ghát, pohoří v Indii — 246, 347
Gibraltar, průliv — 41, 42, 469
Giurgiu [vysl. džurdžu], přístav na Dunaji — 385, 477, 478
Glasgow, město ve Skotsku — 126, 361, 422, 466
Glengarry, místo ve Skotsku — 444
Glossop, tovární město v Anglii — 346, 551
Gok-čaj, u Sevanského jezera na Kavkaze — 384
Gotland, ostrov v Baltském moři — 471, 472
Grodenská gubernie — 264
Grünsfeld, městečko v Bádensku — 536
Gruzie — 142, 309, 420, 421, 459, 463, 482, 558, 576
Gudžarát, území v Indii — 179
Guildford, město v jižní Anglii — 560
Gurie, úrodný kraj v Zakavkazsku — 420, 421

Haag — 94
Haigh, místo v Anglii — 474
Haileybury, zámek v Anglii v hrabství Hert — 208
Halič — 35, 42, 269, 394
Halifax, průmyslové město v Anglii — 200, 223
Hamburk — 60, 316, 525
Hamm, průmyslové město ve Vestfálsku — 527
Hampshire, hrabství v Anglii — 447
Hannover — 525
Hannoversko — 468
Hardvár, průmyslová oblast v Indii — 248
Harrogate, město v Anglii — 468
Hartfordshire, hrabství v Anglii — 468
Helsingör, přístav v Dánsku — 41, 42
Herát, město v Afghánistánu — 471
Hercegovina — 34
Hesensko — 528
Himálaj, horstvo v Asii — 154, 252
Hindustán, území v Přední Indii — 17, 128, 154—159, 227, 244, 252, 347
Hiršova (Hârşova), přístav na dolním Dunaji — 366, 452, 454, 502
Holandsko — 52, 127, 130, 155, 377, 396, 397, 438, 468
Holborn, část Londýna — 253
Holštýn — 130, 131, 147, 271, 449, 472, 525
Homs, město v Sýrii — 401
Hongkong (Siang-ťiang), čínský přístav (anglická država) — 127
Hull, průmyslové město ve východní Anglii — 253, 335
Humber, řeka v Anglii — 468
Hünkjar Iskelesi (Hünkâr İskelesi), město v Malé Asii — 222, 401, 402, 407 až 413, 418, 419, 550, 556
Hyde, průmyslové město v Anglii — 346, 551

Chan-jang, provincie v jižní Číně — 124
Cheshire, hrabství v Anglii — 361
Chester, město v Anglii — 530
Chile — 182
Chiva, karavanní město v Uzbekistánu — 40, 471
Chorvatsko — 36, 450
Chotin, město na Dněstru — 453
Chur, město v jihovýchodním Švýcarsku — 333
Church, tovární město v Anglii — 441

Ichtimanské hory, v Bulharsku — 367
Ikonija, viz *Konja*
Imeretie, západní část Gruzínska — 420, 421
Indus, řeka v Indii — 40, 41, 152
Inwa, území v Barmě — 311, 447
Ipswich, město ve východní Anglii — 466
Irsko — 18, 19, 86, 88, 90, 92, 98, 100, 106, 149, 154, 182, 184—189, 251, 254, 255, 262, 279—282, 316, 333, 379, 402
Irwell-Vale, místo v Anglii — 441
Istanbul, viz *Cařihrad*
Itálie — 13, 24, 32, 117—120, 143, 154, 156, 258, 265, 271, 272, 301, 316, 338, 469, 537, 538, 565
Indie — 9—11, 14, 16—19, 39, 104, 123, 124, 128, 130, 133, 134, 149—152, 154—158, 161, 166—168, 175—183, 184, 201, 204—211, 213, 223, 224, 226, 228, 229, 236, 240, 242—249, 251—252, 261, 294, 299, 310, 333, 340, 347, 394, 439, 440, 447, 494
Izakča (Isaccea), přístav na Dunaji — 463
Izmail, bývalá turecká pevnost na Dunaji — 369

Jaderské moře — 35, 42, 257, 271, 394
Jadran, viz *Jaderské moře*
Jamuna (též Džamna), řeka v Indii — 347
Janina (Ióannina), město v západním Řecku — 58
Jasy, město na řece Prutu — 145, 264, 269, 270, 453
Jáva, ostrov — 155
Jemen, stát v jižní Arábii — 156
Jena, město v Německu — 479, 480
Jerevan, město v Arménii — 384, 459, 576
Jersey, ostrov ve skupině Normanských ostrovů — 566
Jeruzalém, město v Palestině — 135
Jiu [vysl. žiu], přítok Dunaje - 478, 480
Jižní Karolina, stát v USA — 217
Jižní Wales, viz *Wales*
Jónské ostrovy — 42, 469
Jutský poloostrov — 271

Kajnardži, viz *Küčük Kajnardži*
Kalana, území na Kavkaze — 384
Kalifornie, stát v USA — 124, 356, 464
Kalikat, město v Přední Indii — 347
Kalkata, město v Přední Indii — 151, 178, 245, 248, 347
Kamčija, řeka v Bulharsku — 453, 454
Kanada — 444
Kanton (Kuang-džou), město v jižní Číně — 40, 127, 466
Karlsdorf, městečko v Bádensku — 518
Karnátak, území na jihu Přední Indie — 178
Kars, město v asijské části Turecka — 141, 459, 482, 483
Kaspické moře — 39, 145, 384, 420, 458
Kattegat, průliv mezi Dánskem a Švédskem — 472
Kavkaz — 23, 319, 420—422, 432, 435, 450, 457—461, 482, 483, 500, 503, 563, 573
Keighley, průmyslové město v Anglii — 442

Kensington, část Londýna — 110
Khándéš, město v Přední Indii — 246
Kidderminster, průmyslové město v Anglii — 195, 466
Kilija, přístav v dunajské deltě — 31
Killmarnock, město ve Skotsku — 361
Kilmainham, město v Irsku — 84
Kindley, průmyslové město v Anglii — 465
Klek, zátoka a přístav na břehu Jaderského moře — 220
Knoydart, místo ve Skotsku — 444
Kodaň — 94, 265, 270, 376, 449, 472
Kolín nad Rýnem — 55, 56, 65, 66, 316, 509, 511, 523, 526—531
Königshofen, město v Bádensku — 536
Konja (Konya), město v asijském Turecku — 259, 401, 403, 405
Konstantinopol, viz *Cařihrad*
Korfu — 333
Korintská šíje, v Řecku — 383
Kovenská gubernie — 264
Krakov — 309, 391—397, 422, 425, 556
Královec (Kaliningrad), bývalé hlavní město Východního Pruska — 316, 338
Krasnoje Selo (Krasnyj), bývalé carské letní sídlo u Petrohradu — 264
Kronstadt, viz *Brašov*
Krym — 142, 256, 325, 432
Kuba, ostrov — 182
Kubáň — 420, 421, 431, 482
Küčük Kajnardži (Küçük Kaynarci), vesnice v Dobrudži — 134, 222, 257, 433, 444, 555, 556
Kulevča (Kjulevča), místo na Balkáně — 33, 368
Kura, řeka na Kavkaze — 459, 577
Kurdistán, hornatý kraj v Malé Asii — 366
Kuronsko, kraj v Lotyšsku — 142
Kütahya, město v asijském Turecku—405
Kyjev — 258
Kyjevská gubernie — 264

Ladožské jezero — 42
Láhaur, město v Paňdžábu — 347
Lamanšský průliv — 172, 550
Lancashire, hrabství v Anglii — 117, 158, 162, 197, 254, 334, 358, 361 465, 497, 552
Lausanne, město ve Švýcarsku — 112
Leeds, průmyslové město v Anglii — 381, 440
Le Havre, francouzský přístav — 60, 568
Leicester, město ve střední Anglii — 440
Leicestershire, hrabství v Anglii — 447
Leti, ostrov v dunajské deltě — 424
Levanta, název pro země Blízkého východu — 394, 403, 417
Libanon, pohoří a území při východním pobřeží Středozemního moře — 33
Libye — 273
Lisabon, hlavní město Portugalska — 399
Liverpool, velké průmyslové město v Anglii — 162, 180, 195, 335, 424, 466
Lombardie, krajina v Itálii — 64, 120, 154, 316, 339, 360, 450, 480, 486 537
Londýn — 11, 29—31, 44, 54, 55, 62, 63, 66, 68, 75, 83, 94, 114, 126, 130, 134, 136, 141, 165, 169, 170, 180, 190, 217, 223, 231, 236, 244, 251 až 253, 255, 256, 261, 265, 266, 268, 269, 274, 282, 284—286, 294, 306, 309, 316, 317, 319, 322, 337, 338, 340, 341, 348, 351, 353, 355, 356, 359, 361, 384, 385, 390, 392, 393, 403, 414, 421, 422, 424, 427, 437, 440—443, 463, 466, 470, 510—514, 519—523, 525, 527—529, 532, 534, 535, 537—540, 550, 554, 556, 560, 566, 572

Lublaň (Ljubljana), město ve Slovinsku — 32, 135
Lucembursko — 400
Luiggiana, kraj v severní Itálii — 537
Lyon — 568

Macin (Mâcin) [vysl. m'čin], pevnost na dolním Dunaji — 463, 577
Maďarsko, viz *Uhry*
Madrás, město a presidentství v Indii — 17, 153, 178, 240–242, 249, 347
Magdeburk — 56, 510
Maidstone, město v Anglii — 111
Makedonie, hornatý kraj na Balkáně — 37, 42, 60, 367, 369, 370, 452
Malá Asie — 33, 124, 141, 238, 299, 405
Malakka, město v Malajsku — 229
Malé Valašsko, území v dnešním Rumunsku na západ od řeky Oltu — 472, 477, 481, 500
Malka, řeka na Kavkaze — 450
Malta, ostrov — 31, 42, 141, 173, 291, 409, 469
Manchester — 40, 66, 67, 92, 126, 152, 162, 166, 195, 279, 337, 345, 346, 361, 381, 439–442, 447, 465–467, 475, 489, 496, 497, 515, 539, 541, 551
Marica, řeka na Balkánském poloostrově — 58
Maroko — 469
Marseille — 173, 346, 568
Maynooth, místo v Irsku — 81
Mekadej, území v Barmě — 311
Meklenbursko-Zvěřínsko (Mecklenburg-Schwerin), území v severním Německu — 468
Melbourne, město v Austrálii — 337, 358, 512
Mendoch, místo na Kavkaze — 450
Mexiko — 396
Mezopotámie, území mezi řekami Eufratem a Tigridem — 156, 299
Middes, místo ve Švýcarsku — 112
Milán — 43, 55, 118, 333, 537
Mincio, řeka v Itálii — 480
Mingrelie, území v Zakavkazsku — 142, 420, 577
Minská gubernie — 264
Modena, provincie a město v Itálii — 537
Mogilevská gubernie — 264
Moldavsko, kraj na západ od řeky Prutu — 34, 35, 38, 50, 58, 169, 171 až 173, 191, 221, 237, 255, 263, 264, 268–270, 272, 274, 290, 296, 298, 300–302, 306, 308, 309, 311, 323, 341, 343–345, 353, 354, 366, 367, 370, 385, 386, 394, 420–424, 437, 438, 444, 453, 463, 469, 481, 551, 555, 556, 558, 564
Morava, přítok Dunaje v Srbsku — 37
Morea, starší název poloostrova Peloponnésu — 36, 58, 383, 405
Moskva — 37, 145
Mozdok, město na severní straně Kavkazu — 420
Mughan (Mughanská step), území na Kavkaze na pravém břehu řeky Araksu — 384
mys Dobré naděje — 396

Nachičevan, provincie a město v Zakavkazsku — 384
Nanking, město ve východní Číně — 127
Navarino (Pylos), přístav v jižním Řecku — 50, 58, 222, 382, 404, 556
Neapol — 116, 118, 333, 334, 338, 406, 469, 537
Neuchâtel, kanton ve Švýcarsku — 115, 137
Něva — 260, 400
Newcastle-upon-Tyne, průmyslové město v severovýchodní Anglii — 302, 355
Newchurch, město v Anglii — 465, 551
New Orleans, přístavní město v USA — 568
Newton, město v Anglii — 551
New York — 40, 260, 336, 568
Nikopol, město na Dunaji proti ústí řeky Oltu — 369, 478, 501
Ninive, starověké asyrské město — 212
Niš, město na Balkáně — 308
Nizozemí — 94
Nord (departement du Nord), průmyslový kraj v severní Francii — 568
Norimberk — 31
Normanské ostrovy, v Lamanšském průlivu — 469
Norsko — 468
Norwich, město ve východní Anglii — 466
Nottingham, město ve střední Anglii — 83, 195, 440, 465
Novara, město v severní Itálii — 486

Očakov, černomořský přístav na Ukrajině — 369
Oděsa, černomořský přístav — 40, 134, 138, 139, 214, 295, 299, 316, 323, 353, 422–424, 428, 461, 500, 563
Oldenbursko, území v severozápadním cípu Německa — 468
Oldham, město v Anglii — 215, 361, 441, 541
Olomouc — 344, 438, 450
Olt (též Aluta), řeka v Rumunsku — 478, 480, 481, 485
Oltenitsa (Olteniţa), město na Dunaji při ústí Ardžiše — 477, 485, 498, 499, 501–503, 543, 544, 548, 548, 549, 557, 578
Olti, město ve východní části asijského Turecka — 460
Oraš (Orasje), město v Bosně — 452
Öresund, průliv — 41, 147, 472
Ostende, přístav v Belgii — 60, 519–521
Oxfordshire, hrabství v Anglii — 467

Pád, řeka v Itálii — 486
Padiham, průmyslové město v Anglii — 465
Palestina — 33, 288
Palmyra, starověké město v Sýrii — 156
Panama — 273
Paňdžáb, severozápadní část Přední Indie — 40, 179, 240, 347, 471
papežský stát, ve střední Itálii — 13, 338, 469
Parma, provincie a město v severní Itálii — 537
Paříž — 30, 31, 67, 68, 118, 137, 144, 146, 173, 191, 237, 256, 262, 284, 285, 295, 296, 309, 313, 314, 339, 341, 353, 390, 414, 418, 438, 449, 450, 463, 527, 557, 567, 568
Patna, město v Přední Indii — 347, 447
Pegu, provincie v Barmě — 228, 229, 311
Peking — 124, 127
Peloponnésos, viz *Morea*
Penang, ostrov v malackém průlivu — 229
Penderaklia, viz *Bender-Eregli*
Persie — 39, 40, 124, 141, 143, 145, 156, 179, 180, 221, 274, 384, 390, 420, 482
Perský záliv — 458
Pešť, část dnešní Budapešti, ležící na levém břehu Dunaje — 60
Peru — 182
Petra, starověké město v Sýrii — 156
Petrohrad (Leningrad) — 21, 37, 40, 59, 144–146, 171, 194, 201, 202, 214, 220, 221, 232, 256, 263, 264, 269, 274, 275, 282, 292, 295–297, 299, 303, 304, 306, 345, 352, 353, 401,

402, 409, 410, 417, 421, 429, 443, 473, 535, 565, 573
Petropavlovská pevnost, střed bývalého Petrohradu — 146, 319
Petrovaradin, pevnost na Dunaji — 221
Piemont, kraj v severní Itálii — 137, 453, 537, 538
Pimlico, místo v Anglii — 111
Pindos, pohoří na Balkánském poloostrově — 52
Pleven, město v severním Bulharsku — 325
Plovdiv, město v jižním Bulharsku — 367
Pobaltí — 316, 338, 390
Podolská gubernie (Chmelnická oblast) — 264
Polsko — 21, 32, 39, 40, 51, 142, 143, 221, 301, 302, 305, 309, 333, 387 až 392, 396—398, 556, 558, 565
Pont, Pontus Euxinus, starý latinský název Černého moře, viz *Černé moře*
Port Philipp, přístav v Austrálii — 467
Portsmouth, největší válečný přístav v Anglii — 134, 560, 561
Portugalsko — 23, 283, 399, 400, 404, 412, 469
Posieux, místo ve Švýcarsku — 113
Postupim, sídlo německých králů a císařů — 236
Poti, černomořský přístav v Gruzii — 169, 385, 463
Praha — 37
Preston, průmyslové město v Anglii — 346, 361, 441, 442, 465, 473, 489, 490, 496, 541, 551
Prez, místo ve Švýcarsku — 112
Prome, město v Barmě — 447
Prut, řeka tvořící hranici mezi Moldavskem a Besarábií — 201, 236, 237, 275, 290, 299, 351, 361, 365, 437, 499, 500, 558
přístav sv. Mikuláše neboli *Šefkatil* (Nikolaja), černomořský přístav a pevnůstka na kavkazském pobřeží — 421, 576
Pskovská gubernie — 264
Pudosť, místo na jih od Petrohradu — 264
Púna, město v západní části Přední Indie — 246, 347

Rádžmahal, město na řece Ganze — 347
Rachovo (Orechovo), místo na Dunaji u ústí řeky Jiu — 478
Rakousko — 30, 38, 45, 47, 48, 51, 63, 115, 119, 120, 124, 129, 136, 144, 221, 258, 265, 272, 289, 307, 308, 333, 339, 351—354, 369, 383, 449, 450, 469
Rasova, místo na Dunaji v Dobrudži — 325
Ravenna, město v Itálii — 13, 338
Rawtenstall, průmyslové město v Anglii — 465
Razgrad, město v severním Bulharsku — 324, 325
Redut-Kale, pobřežní pevnost na Kavkaze — 461, 482
Resolven, průmyslové město v Anglii — 317
Rhodos, ostrov v Egejském moři — 79
Ringwood, město v Anglii — 195
Rion, řeka na Kavkaze — 459
Risquons-Tout, vesnice v Belgii — 449
Rochdalský obvod, v průmyslovém kraji Anglie — 551
Romont, městečko ve Švýcarsku — 113
Rostock, město v Meklenbursku — 316, 338
Rotherhithe, předměstí Londýna — 110, 111
Rotterdam — 316
Rouen, město ve Francii — 568
Rŝava (Orşova), pevnost na Dunaji na srbsko-rumunských hranicích — 257, 454
Rumelie, turecký název pro Trácii a Makedonii — 272
Ruščuk (Ruse), město na Dunaji v severním Bulharsku — 454, 477—479, 485, 501, 578
Rýn — 95

Řecko — 12, 23, 34, 36, 42—44, 50, 52, 114, 119, 143, 196, 203, 257, 258, 299, 383—385, 399, 469
Řím — 12, 35, 196, 222, 224, 258 až 260, 286, 400, 537

Sahara — 156
Saint Albans, město v Anglii — 335
Saint Jean d'Acre (Akka), pevnost v Sýrii — 232, 272
Salamis (Salamina), ostrov v Egejském moři — 141, 170, 291
Salsette, pobřežní ostrov u Bombaje — 155
Sardinie, ostrov — 118, 154, 469, 538
Sáva, přítok Dunaje — 33
Scales' Orchard, místo v Anglii — 361
Sedmihradsko (též Transylvanie), území na západ od oblouku Karpat v dnešním Rumunsku — 35, 269
Seret (Siret), přítok Dunaje — 456, 479
Sevan, jezero na Kavkaze — 384
Sevastopol — 31, 221, 340, 401, 427, 428, 500, 573, 574
Sharnford, místo v průmyslovém kraji Anglie — 465
Sheffield, průmyslové středisko v Anglii — 325, 355
Shrewsbury, město ve střední Anglii — 334
Schwarzwald, pohoří v jižním Německu — 39
Sicílie, ostrov — 154, 272, 333, 469
Silistra, město na dolním Dunaji — 258, 325, 366—368, 370, 385, 478, 485, 578
Sindh, území v Pákistánu — 40, 179, 207
Singapur — 229
Sinop, černomořský přístav v asijském Turecku — 25, 563, 564, 573, 574, 576
Skotsko — 87, 92, 106, 149, 327, 357, 444
Slatina, město na řece Oltu — 479, 480, 485
Slavonsko (Slavonija), část Chorvatska — 36
Slite, pevnost na ostrově Gotlandu — 471
Smyrna (Izmir), město v asijském Turecku — 173, 220, 238, 257, 272, 274, 290, 323, 324, 409
Sofia, Sofie — 367, 369, 370, 452, 478, 484, 501
Són, řeka v Indii — 347
Southampton, město v Anglii — 419
Southwark, část Londýna — 197
Spitalfields, část Londýna — 195
Spithead, mořská úžina při jižním pobřeží Anglie — 134
Srbsko — 34, 37, 38, 60, 61, 257, 258, 298, 307, 308, 367, 369, 370, 452, 481, 485, 548, 551, 555, 557, 578
Stafford, město v Anglii — 355
Stalybridge, město v Anglii — 346, 441, 551
Stambul, viz *Cařihrad*
Stanford, město v Anglii — 465
Stockholm — 143, 265, 390
Stockport, průmyslové město v Anglii — 162, 195, 337, 441, 541
Stokesley, město v severovýchodní Anglii — 468
Střední Asie — 179
Středozemní moře — 41, 42, 51, 134, 234, 239, 272, 421

Sudžuk-Kale (Novorossijsk), pobřežní pevnost na Kavkaze — 427, 429, 432
Suezská šíje — 273
Sulinské hrdlo, v deltě Dunaje — 214, 311, 421, 424—426
Sund, viz *Öresund*
Sutorina, řeka ústící v boce Kotorské — 220
Svatojiřské hrdlo, v deltě Dunaje — 421
Svištov, město na Dunaji v severním Bulharsku — 501
Sydney, město v Austrálii — 40, 358
Syrakusy, město na Sicílii — 272
Sýrie — 231, 232, 299, 404, 405, 412, 469, 482

Šanghaj — 125, 127, 466
Šefkatil, viz přístav *sv. Mikuláše*
Šelda, řeka v Belgii — 404
Šíráz, město v Persii — 40
Šlesvik — 130, 147, 271, 449, 472, 525
Šlisselburg, pevnost na řece Něvě — 319
Španělsko — 23, 35, 143, 203, 382, 383, 399, 400, 461, 469
Štětín — 42, 316, 338
Štrasburk — 566—568
Šumla (Šumen; dnes Kolarovgrad), město v severovýchodní části Bulharska — 322, 324, 325, 367, 368, 370, 453—455, 478, 578
Švédsko — 143, 300, 390, 468, 471
Švýcarsko — 114—120, 136, 137, 144, 154, 323, 333, 420, 512, 517

Taganrog, přístav v Azovském moři — 40
Tajo, řeka na Pyrenejském poloostrově — 404
Talyš, území na Kavkaze — 384
Tampico, přístav v Mexiku — 429
Tarnów, město v jižním Polsku — 395
Tatarsko — 156
Taungu (anglicky Toungoo), území v Barmě — 311
Taurus, pohoří v asijském Turecku — 401, 405
Tees, řeka v severovýchodní Anglii—468
Teherán — 40, 143, 274, 390
Temže, řeka v Anglii — 253, 317
Térek, řeka na Kavkaze — 482
Terni, město ve střední Itálii — 338
Terst — 42, 311, 394
Tessin (Ticino), kanton v jižním Švýcarsku — 333
Thána, město u Bombaje — 347
Thermopyly, horský průmysk v Řecku — 517
Thesálie, kraj v Řecku — 36, 42, 257
Thirsk, město v severní Anglii — 468
Tiflis (Tbilisi), hlavní město Gruzie — 420, 459, 460, 482, 483, 576, 577
Tigris, řeka na Blízkém východě — 40
Tichý oceán — 561
Tolentino, město ve střední Itálii — 338
Torny-le Grand, místo ve Švýcarsku — 112, 113
Tôrres Vedras [vysl. tóriš védreš], město v Portugalsku — 454
Toskánsko, kraj v Itálii — 469
Toulon, přístav v jižní Francii — 31, 46, 291
Trácie, území ve východní části Balkánského poloostrova — 37, 60
Trajanova vrata, průsmyk v Ichtimanských horách v Bulharsku — 367
Transylvanie, viz *Sedmihradsko*
Transylvanské Alpy (Jižní Karpaty) — 480
Trapezunt (Trabzon), černomořský přístav v asijském Turecku — 36, 40—42, 141, 401; 420, 457, 458, 462
Trastevere, římská čtvrť, původně část papežského státu — 338
Trentham, město v průmyslovém kraji Anglie — 361

Tula, město ve středním Rusku — 264
Tunisko — 33
Turanská (Turkestánská) *nížina* — 39
Turín, město v severní Itálii — 438
Turkestán, území na východ od Kaspického moře — 40
Turkmenčaj, město v Ázerbájdžánu—384
Turnu (Turnu Măgurele), přístav při ústí Oltu do Dunaje — 477, 478
Tutrakan, přístav na Dunaji proti ústí Ardžiše — 324, 485, 498, 499, 544 až 546
Tylže (Sovetsk), město na řece Němenu — 31, 135

Uhry, *Maďarsko* — 21, 36, 39, 40, 42, 221, 258, 269, 299, 301, 302, 333, 360, 419, 420, 450, 519, 520, 522, 556, 565
Urísa, území v Indii — 178, 249
Utrecht, město v Nizozemsku — 396

Valašsko, kraj v jižním Rumunsku — 34, 35, 38, 50, 57, 169, 171—173, 191, 221, 237, 255, 263, 264, 268 až 270, 272, 274, 290, 296, 298, 300 až 302, 306, 308, 309, 311, 316, 323, 324, 341, 343—345, 353, 354, 366, 367, 370, 385, 386, 420, 421, 423, 424, 437, 438, 444, 453, 456, 463, 469, 473, 479—481, 484—486, 499 až 502, 544, 548, 551, 555, 556, 558, 564
Van Diemenova země (Tasmánie), ostrov při jihovýchodním pobřeží Austrálie — 333
Varna, přístav v Bulharsku — 324, 325, 368, 453, 454, 456, 457, 478
Varšava — 21, 59, 369, 388—391, 394, 415, 438, 450, 453
Veliki Balkan (Vysoký Balkán), střední, nejvyšší část balkánského hřebenu — 367
Velký Novgorod (Novgorod) — 39, 258
Velký průplav (Jün-cho), v Číně — 127
Verona, město v severní Itálii — 32, 135, 382, 384
Vídeň — 30, 32, 33, 37, 63, 118, 119, 136, 137, 143, 146, 154, 193, 238, 256, 262, 263, 265, 269, 273, 275, 286, 292, 296, 297, 306, 308, 322, 340—342, 344, 351—354, 388, 391 až 396, 414, 423, 425, 436, 438, 444 až 446, 458, 463, 477, 499, 535, 554 až 556, 559, 560, 565, 566
Vidin, město na Dunaji v severním Bulharsku — 325, 369, 452, 463, 473, 477—479, 481, 485, 498, 499, 543, 548, 577
Világoš (Şiria), město v Sedmihradsku — 520
Vilno (Vilnius), hlavní město Litvy — 264
Vilenská gubernie — 264
Vitebská gubernie — 264
Volha — 39
Volyň, území v západním Rusku — 473, 500
Volyňská gubernie — 264
Vratislav (Wrocław) — 313, 314

Wales, hornický kraj ve střední Anglii — 312, 317, 474
Washington — 272, 323
Waterloo — 455
West Riding, hrabství v Anglii — 200, 465
Whitnell, průmyslové město v Anglii — 441
Wigan, průmyslové město v Anglii — 361, 464, 465, 471, 473, 474
Wolverhampton, město v průmyslovém kraji Anglie — 361
Wu-čchang, město v provincii Chu-pei v Číně — 124

Yorkshire, hrabství v Anglii — 162, 197, 334, 443, 465, 468

Záhřeb — 37
Zakavkazsko — 460, 482, 576
Zemun, rakouská pohraniční pevnost na Dunaji proti Srbsku, nyní předměstí Bělehradu — 173
Zlatý roh, záliv v Cařihradu — 138, 165

Žabljak — město v Černé Hoře na albánských hranicích — 473
Železná vrata, soutěska na Dunaji — 426
Ženeva — 116

SEZNAM CIZÍCH SLOV

agnáti — mužští pokrevní příbuzní, kteří po meči pocházejí od společného předka
akr — polní míra = 40,5 a
akreditiv — příkaz bance, aby vyplatila jistou částku peněz určité osobě
akreditovat — pověřit zastupováním
alias — jinak řečený
anachronismus — kladení nějaké události, jevu nebo osoby do jiné doby, než kam skutečně patří; neshoda s dobovým rázem; přežitek
anály — letopisy
antagonismus — nesmiřitelný protiklad
arbiter — rozhodčí
areopag — původně nejvyšší soud ve starověkých Aténách; přeneseně: rozhodčí sbor
arogance — nadutost, drzost
aspirace — nárok; snaha, úsilí
autokrat — samovládce

bajadéra — indická tanečnice
bigotnost — pobožnůstkářství
bušl — anglická jednotka váhy (u pšenice něco víc než 27 kg)

census — odhad výnosu, majetku, daní; volební census — omezení volebního práva na základě určité výše příjmů, majetku nebo doby pobytu
cirkulární nóta — přípis stejného znění, který zasílá ministerstvo zahraničních věcí svým zastupitelským úřadům nebo cizím vládám
cirkulář — oběžník
clearing — způsob placení bez použití hotových peněz tím, že se peněžní pohledávky a závazky vzájemně vyúčtovávají ve zvláštní bance

dandy — světák, švihák, hejsek
deponovat — uložit, uschovat
deprese — hospodářská tíseň, pokles výroby a odbytu
dilema — nutná volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi; nutná, ale těžká volba
diskont, diskontní sazba — úroková sazba
díván — turecká státní rada
dividendy — podíl z čistého zisku akciových společností vyplácený akcionářům
domestic — hustá, hrubá bavlněná tkanina na ložní prádlo
drakonický — krutý, přísný, neúprosný (podle aténského zákonodárce Drakonta)

eklektický — vybírající z různých názorů, soustav nebo směrů, bezzásadově slučující i nesourodé názory
embargo — zákaz dovozu nebo vývozu

některého zboží; zabavení cizího majetku jako projev nepřátelského postoje; zákaz lodím opustit přístav, v němž kotví

enkláva — oddělené území v cizím prostředí, část území obklopená územím jiného státu

etiketa — pravidla společenského chování, soubor společenských zvyklostí

etnografický — národopisný

exkomunikovat — vyloučit z církve

faktorie — osada založená v zámoří pro obchodní účely

ferman — úřední příkaz; v Turecku sultánovo nařízení

filohelénský — milující starořeckou kulturu

finesa — jemný významový odstín, chytráctví

fiskální — daňový; určený pro státní pokladnu

folkething — poslanecká (dolní) sněmovna v Dánsku

frazeologie — nauka o ustálených slovních spojeních; soubor ustálených vyjadřovacích prostředků, frází

freetrader — (anglicky) stoupenec zásady svobodného obchodu

fregata — rychlá trojstěžňová válečná loď

galon — anglická dutá míra = 4,54 l

homunkulus — človíček; umělý člověk

hyperbola — nadsázka

charta — listina práv, ústava

idiosynkrazie — vlastnost některých lidí prudce až chorobně reagovat na vnější popudy; nepřekonatelný, chorobný odpor

imanentní — tkvící v podstatě něčeho, vlastní, vnitřní

inkriminovaný — obviněný, kladený za vinu

integrita — neporušenost, celistvost

internuncius — vyslanec; diplomatický zástupce (původně titul vyslanců papežského státu)

interpelace — veřejný dotaz předložený v parlamentě

isave — šťáva z listí báchorečných stromů na nejvyšších vrcholcích Himálaje, která podle indických pověstí proměňuje všechno, čeho se dotkne, ve zlato

jaconet — měkká tkanina z jemné bavlněné příze

karbonářství — tajné buržoazně revoluční hnutí v Itálii a ve Francii v první polovině 19. století

kasuista — stoupenec právní metody, která řeší různé otázky případ od případu; přeneseně: ten, kdo překrucuje a chytrácky odůvodňuje

kerberus — nevlídný, přísný strážce; (podle Kerbera, strašlivého tříhlavého psa z řeckých a římských bájí, který střežil vchod do podsvětí)

kognáti — v německém právu příbuzní po přeslici

konglomerát — nesourodá směs, změť, slepenec

konsignace — seznam zboží, které příkazce odevzdal svému zmocněnci do prodeje

konsolidované dluhopisy — různé druhy státních dluhopisů, sjednocené v jeden druh

konsolidovaný fond (angl. Consolidated Fund) byl zřízen v Anglii roku 1787 k úhradě nezbytných státních výdajů. Rozhodnutí o použití konsolidovaného fondu nebylo vázáno na schválení parlamentu

kontribuce — daň, dávka

kontroverze — spor, střetnutí protichůdných názorů, sporná otázka

konvence — dohoda, ujednání (zejména mezinárodní)

konverze — snížení (úroku)

kreditovat — poskytovat úvěr

kredo — souhrn názorů, přesvědčení

kvarter — anglická dutá míra = 290,791

lakonický — stručný, úsečný

landlord — pozemkový vlastník, velkostatkář v Anglii

legislativní — zákonodárný

libra — stará váhová jednotka, asi 4,5 kg

Madame — ve Francii titul princezen

madapolam — hustá bavlněná tkanina na prádlo (nazvaná podle indického města)

matador — zápasník s býky; přední bojovník, předák; ironicky: výtečník

mezaliance — společensky nerovný sňatek

millokracie (z angličtiny) — továrníci

monomaniak — člověk chorobně zaměřený na jednu myšlenku

mystérium — tajemství, tajemný obřad

mytický — bájeslovný, bájný

nivelizovat — vyrovnat; uvést na stejnou úroveň

oligarchie — vláda několika osob

organický statut — po neúspěšné polské revoluci z let 1830—1831 vydala carská vláda tzv. organický statut, jímž se rušila polská ústava z r. 1815, polský sněm a vojsko. Polské království se stalo ruskou provincií. Organický statut znamenal počátek rusifikace politického a veřejného života v ruském záboru Polska

osmanská říše (též otomanská) — sultánské Turecko; patřil k němu i Egypt a značná část Balkánského poloostrova

pašalik — turecké území spravované pašou

patricij — původně občan ve starém Římě; později zámožný měšťan

peer — člen anglické horní sněmovny

permutace — změna, obměna

pickwickovský — (podle Dickensova románu „Klub Pickwicků") — malomešťácky žoviální, žertovný

plutokracie — vláda boháčů; bohaté vládnoucí vrstvy

pragmatický — věcný, odborný

preambule — úvodní článek (např. smlouvy)

pregnantní — výstižný, výrazný

prerogativ — výsada, výhradní právo

profanovat — zneuctít, znesvěcovat

prohibicionismus — v obchodní politice systém zákazů dovozu (nebo vývozu) určitého zboží, aby se chránil domácí průmysl

protekcionismus — směr obchodní politiky, který brání zvýšenými dovozními cly dovozu cizích výrobků, aby domácí zboží obstálo v boji s cizí konkurencí

reciprocita — vzájemnost

reskript — výsostný list, dekret, výnos

restaurátor — obnovovatel; kdo se zabývá opravou starých památek

retrospektivní — týkající se minulosti

sankcionovat — schválit, potvrdit, posvěcovat
sened — dvoustranná smlouva, kterou uzavíral turecký sultán s vladařem jiné země
scholastický — vyznačující se neplodným mudrováním, puntičkářský, neživotný
scholastika — středověký filosofický směr, založený na myšlenkových konstrukcích bez ohledu na smyslovou zkušenost; přeneseně: neživotný, zbytečně složitý způsob myšlení
sinekura — bezpracný důchod; výnosný úřad
stagnace — váznutí, ustrnutí; období ustrnutí výroby
subalterní — podřízený
subjektivismus — idealistický směr ve filosofii, který pokládá za základ jsoucna představu, vědomí jednotlivého individua, subjektu
subsidiární — pomocný
syndikát — zájmové sdružení podnikatelů
synod — církevní sněm

teokratický — vztahující se k teokracii, tj. vládě kněžstva
teritoriální — územní
tchajpchingové — účastníci velkého rolnického povstání v Číně v padesátých letech 19. století (viz poznámku 92)
tory — člen konzervativní strany velkých a středních pozemkových vlastníků v Anglii
tranzitní — průvozní, týkající se např. dopravy z jedné země do druhé přes území jiné země
tribut — poplatek, povinná daň

voluntarismus — subjektivně idealistický směr ve filosofii, který popírá objektivní zákonitost v přírodě i ve společnosti a rozhodující význam přikládá lidské vůli
Vysoká Porta — oficiální název vlády osmanské říše

whig — příslušník liberální strany anglické průmyslové buržoazie

OBSAH*

Předmluva 7–26

K. MARX A B. ENGELS 1853

K. MARX A B. ENGELS, Britská politika. – Disraeli. – Emigranti. – Mazzini v Londýně. – Turecko 29–38
B. ENGELS, Oč vskutku jde v Turecku 39–43
K. MARX, Londýnský tisk. – Napoleonova politika v turecké otázce 44–47
B. ENGELS, Turecká otázka 48–53
K. MARX, Berlínské spiknutí 54–56
B. ENGELS, Co bude s evropským Tureckem? 57–61
K. MARX, Berlínské spiknutí. – Londýnská policie. – Mazzini. – Radecký 62–64
K. MARX, Hirschova dobrovolná přiznání 65–68
K. MARX, Nová finanční eskamotáž, aneb Gladstonovy pence 69–74
K. MARX, Velké činy vlády 75–82
K. MARX, Feargus O'Connor. – Porážka vlády. – Rozpočet 83–88
K. MARX, Libry, šilinky a pence, aneb třídní rozpočet a komu jde k duhu 89–93

* U článků označených hvězdičkou doplnil nadpis Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS. *(Pozn. red.)*

K. MARX, Nepokoje v Cařihradě. – Duchaření v Německu. – Rozpočet 94–101
K. MARX, Mýdlo pro lid, pamlsek pro „Times". – Koaliční rozpočet 102–109
K. MARX A B. ENGELS, Raketová aféra. – Švýcarské povstání 110–113
B. ENGELS, Politická situace švýcarské republiky 114–121
K. MARX, Revoluce v Číně a v Evropě 122–129
K. MARX, Holandské záležitosti. – Dánsko. – Konverze britského státního dluhu. – Indie. – Turecko a Rusko 130–135
K. MARX, Mazzini. – Švýcarsko a Rakousko. – Turecká otázka 136–140
K. MARX, Turecká otázka. – „Times". – Rozpínavost Ruska 141–143
K. MARX, Ruský podvod. – Gladstonův neúspěch. – Východoindické reformy Charlese Wooda 144–153
K. MARX, Britské panství v Indii 154–160
K. MARX, Anglická prosperita. – Stávky. – Turecká otázka. – Indie 161–168
K. MARX, Turecko a Rusko. – Shovívavost Aberdeenovy vlády vůči Rusku. – Rozpočet. – Poplatek z novinových příloh. – Korupce v parlamentě 169–174
K. MARX, Východoindická společnost, její historie a výsledky její činnosti 175–183
K. MARX, Indická otázka. – Irské pachtýřské právo 184–189
K. MARX, Ruská politika vůči Turecku. – *Dělnické hnutí v Anglii 190–200
K. MARX, Problém turecké války. – „New-York Tribune" v dolní sněmovně. – Správa Indie 201–211
K. MARX, *Layardova interpelace. – Boj kolem zákona o desetihodinové pracovní době 212–218
K. MARX, Rusko-turecké komplikace. – Uhýbání a vykrucování britské vlády. – Nesselrodova poslední nóta. – Východoindická otázka 219–227
K. MARX, Válka v Barmě. – Ruská otázka. – Podivná diplomatická korespondence 228–235

K. MARX, Otázka války. – Jednání parlamentu. – Indie 236–243
K. MARX, Budoucí výsledky britského panství v Indii 244–250
K. MARX, Porážka vlády ve finanční otázce. – Drožky. – Irsko. – Ruská otázka 251–260
K. MARX, *V dolní sněmovně. – Tisk o východních záležitostech. – Carův manifest. – Dánsko 261–267
K. MARX, Dávka z inzerátů. – Ruské akce. – Dánsko. – Spojené státy v Evropě 268–273
K. MARX, Otázka války. – Britské obyvatelstvo a obchodní výkazy. – Činnost parlamentu 274–285
K. MARX, Urquhart. – Bem. – Turecká otázka ve sněmovně lordů 286–293
K. MARX, Turecká otázka v dolní sněmovně 294–305
K. MARX, Události na kontinentě a v Anglii 306–312
K. MARX, Michail Bakunin 313–315
K. MARX, Zvýšení cen obilí. – Cholera. – Stávky. – Hnutí námořníků 316–318
K. MARX, Redaktorovi „People's Paper" 319–321
K. MARX, *Vídeňská nóta. – USA a Evropa. – Dopisy ze Šumly. – Peelův bankovní zákon 322–331
K. MARX, Politické události. – Nedostatek chleba v Evropě 332–339
K. MARX, *Západní mocnosti a Turecko. – Blížící se hospodářská krize. – Stavba železnic v Indii 340–347
K. MARX, *Západní mocnosti a Turecko. – Příznaky hospodářské krize 348–358
K. MARX, *Panika na londýnské burze. – Stávky 359–364
B. ENGELS, Rusové v Turecku 365–370
K. MARX, Lord Palmerston 371–435
Článek první 373–380
Článek druhý 381–386
Článek třetí 387–398
Článek čtvrtý 399–407
Článek pátý 408–413
Článek šestý 414–419

Článek sedmý 420–426
Článek osmý 427–435
K. MARX, Otázka války. – Finanční záležitosti. – Stávky 436–443
K. MARX, *Turecký manifest. – Hospodářská situace Francie 444–448
K. MARX, *Deleschuzovo zatčení. – Dánsko. – Rakousko. – „Times" o perspektivách války s Ruskem 449–451
B. ENGELS, Přesuny armád v Turecku 452–457
B. ENGELS, Svatá válka 458–462
K. MARX, Válka. – Stávky. – Drahota 463–470
K. MARX, *Perské tažení do Afghánistánu a ruské tažení do Střední Asie. – Dánsko. – Válečné akce na Dunaji a v Asii. – Wiganští havíři 471–476
B. ENGELS, Průběh turecké války 477–483
B. ENGELS, Porážky Rusů 481–486
K. MARX, Dělnická otázka 487–490
K. MARX, Prosperita — Dělnická otázka 491–497
B. ENGELS, Průběh turecké války 498–503
K. MARX, Rytíř šlechetného vědomí 505–534
K. MARX, *Manteuffelův projev. – Náboženské hnutí v Prusku. – Mazziniho výzva. – Londýnská městská rada. – Russellovy reformy. – Dělnický parlament 535–542
B. ENGELS, Válka na Dunaji 543–549
K. MARX, Turecká válka. – Nesnáze průmyslu 550–553
K. MARX, Čtyřstranná dohoda. – Anglie a válka 554–562
K. MARX, Ruské vítězství. – Postavení Anglie a Francie 563–568
K. MARX, Palmerstonova demise 569–572
B. ENGELS, Průběh turecké války 573–578
Poznámky 579–647
Data k životu a činnosti K. Marxe a B. Engelse 649–661
Jmenný rejstřík 663–696
Rejstřík postav z mytologie a krásné literatury 697–698
Rejstřík periodických publikací 699–702
Rejstřík zeměpisných názvů 703–716
Seznam cizích slov 717–720

Ilustrace

Část stránky „New-York Daily Tribune" s Marxovým článkem „Britské panství v Indii" za str. 160
Mapa anglických výbojů v Indii kolem poloviny 19. století za str. 240
Stránka ze zápisníku Jenny Marxové se záznamy o zasílání Marxových a Engelsových článků do „New-York Daily Tribune" str. 349
Část stránky „People's Paper" s Marxovým prvním článkem ze série „Lord Palmerston" za str. 384
Titulní list prvního vydání Marxova pamfletu „Rytíř šlechetného vědomí" str. 507

K. MARX — B. ENGELS

SPISY

Svazek 9

ČESKÉ VYDÁNÍ PŘIPRAVIL
ÚSTAV DĚJIN KSČ

(Za redakce Miluše Svatošové
a Milana Kouřimského)

Vydalo Státní nakladatelství politické literatury v Praze jako svou 1246. publikaci
Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville, se 3 přílohami. Vytiskla tiskárna Rudé právo, vydavatelství ústředního výboru KSČ, Praha. Formát papíru 95 × 126 cm. AA 45,66, VA 47,97. Náklad 20 450. Tematická skupina 00/1.
Vydání I. Daň 5%.
Cena brož. 13,40 Kčs, váz. 17,80 Kčs
63/I-2